Panait Istratt ajunge la Leysin-Village, Elveţia, în martie 1916; câştigă din zugrăveli şi învaţă franceza. În 1917, servitor şi muncitor la terasamen- te. În 1918, lucrător la Uzina de muniţii Piccard Pictet din Geneva, apoi tractorist în Valois. În 1919, la Sanatoriul Sylvana-sur-Lausanne, îl cunoaşte pe Josué Jéhoudà, care îi recomandă opera lui Romain Rolland. Moare Joiţa Istrate. Publică primele patru articole în franceză în La Feuille. În 1920 se stabileşte la Nisa. 1921 debutează cu Dernières paroles şi cu o tentativă de sinucidere. Fotograf ambulant pe Promenade des Anglais şi prin satele Alpilor Maritimi. Divorţează de Jeaneta. În 1922, la Hau- til-sur-Triel, scrie Oncle Anghel, Sotir, Kir Nicolas, Stavro, Kyra Kyralina. În 1923 termină Codine şi Acceptation. La 15 august, Europe lansează „Kyra Kyralina", prefaţată de Rolland. La Paris e contactat de Éditions Rieder, în 1924 scrie Cosma, se căsătoreşte cu alsaciana Anna Munch şi se fixează la Masevaux. Colaborează la Adevărul Literar şi Artistic şi la Omul Liber. Prieten cu Jean-Richard Bloch, Léon Bazalgette, Joseph Kessel, Frédéric Lefèvre, Jacques Robertfrance, Frans Masereel. În 1925 publică articole în Clarté şi Europe. Revine în ţară: Editura Renaşterea tipăreşte Trecut şi Viitor şi Moş Anghel. Întreprinde un turneu; supravegheat de Siguranţă, denunţă autorităţile române în Paris-Soir şi Le Quotidien, la mitingul Ligii pentru Drepturile Omului şi la cel contra Teroarei Albe în Balcani. „Musa" apare în Viaţa Românească. În 1926, la Nisa, scrie Domnitza de Snagov; La Nouvelle Revue Française tipăreşte „Une nuit dans les marais", în Valéa Plyngéréi: Au pays du dernier des Hohenzollern îi apare o scrisoare introductivă. Conferenţiază la Geneva despre rolul artelor şi ştiinţelor. Se îndrăgosteşte de elveţiana Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili) şi divorţează de Anna. La Menton scrie Ştefan al nostru şi Nerrantsoida. La Paris ia cuvântul la mitingul antifascist „L'Italie aux fers". În 1927 scrie Bakâr şi Immortalité, finalizează Mikhaïl. Participă la banchetul literar „Les étrangers à Paris" şi la congresul P.E.N.-Club din Bruxelles. În Olanda îl cunoaşte pe A.M. De Jong. „Isaac, le tresseur de HI de fer" apare în Revue Européenne. Presa elogiază La Familie Perimutter, scrisă în colab. Cu Jéhouda. I se tipăresc interviuri în Les Nouvelles Littéraires. Ca vicepreşedinte al Asociaţiei „Les Amis de l'U.R.S.S.", participă, la Moscova, la aniversarea Revoluţiei din 1917. Notele de drum apar în l'Humanité.

Membru în comitetul Asociaţiei Scriitorilor Revoluţionari şi Proletari, alături de Henri Barbusse, J.R. Becher, Paul Vaillant-Couturier, Lunacearski. Pleacă, împreună cu Nikos Kazantzakis, spre Grecia. În 1928, la Atena, este acuzat de propagandă comunistă; expulzat, revine în U.R.S.S. Îi apar articole în reviste sovietice, în Les Nouvelles Littéraires şi Monde. În compania lui Kazantzakis, face o călătorie în U.R.S.S. În februarie 1929, profund dezamăgit, se întoarce la Paris. E intervievat de Les Nouvelles Littéraires şi Monde. Începe ciclul Les Chercheurs de la foi: Dans les docks de Braïla (ne- finalizat). I se tipăreşte un articol în Europe şi îşi încheie volumul (I) din trilogia Vers l'autre flamme. Trimis de Europe la procesul minerilor, urmare a grevei de la Lupeni, publică opt reportaje în Lupta. „L'Affaire Roussa- kov" apare în La Nouvelle Revue Française.

Trei decenii de publicistică între banchet şi ciomăgeală

1919-1929

Ediţie îngrijită de ION URSULESCU

Notă asupra ediţiei

Volumul II, între banchet şi ciomăgeală, reproduce 104 texte semnate de Panait Istrati în anii 1919-1929, tipărite antum şi postum în 46 de publicaţii apărute în ţară şi străinătate.1 Sunt articole conjuncturale – militante, aniversare sau comemorative –, eseuri, răspunsuri la anchete lansate de reviste, interviuri, scrisori deschise ori având caracter privat, replici la atacuri proferate în arenă sau apărute în presă, mesaje de adeziune, de salut şi rămas-bun, însemnări de călătorie, pagini de jurnal, memorialistice ori de confesiune, reportaje, prefeţe.

O bună parte dintre ele au apărut disparat în ediţii româneşti, preluate din publicaţii tipărite în ţară şi, prin traducere, în străinătate. Citarea ediţiilor foloseşte următoarele reducţii:

1. Trecut şi Viitor, Editura Renaşterea, Bucureşti, 1925 – Trecut şi Viitor, 1925;

2. Cruciada mea sau a noastră, ed. Şi trad. De Alexandru Talex, Editura Cruciada Românismului, Bucureşti, 1936 – Cruciada mea… 1936;

3. Pentru a fi iubit pământul, ed. De Alexandru Opea, trad. De Alexandru Talex, Editura tineretului, Bucureşti, 1969 – Pentru a fi… 1969;

4. Amintiri – Evocări – Confesiuni, ed. Şi trad. De Alexandru Talex,

Editura Minerva, Bucureşti, 1985 – Amintiri… 1985;

1 Vezi mai jos, în Anexa 1, pp. 491-493, ordonate alfabetic, titlurile publicaţiilor şi referinţele articolelor ce fac obiectul volumului de faţă.

5. Omul care nu aderă la nimic, ed. De Zamfir Bălan, trad. De Carmen Ţurcanu (franceză) şi Li via Cotorcea (rusă), Editura Istros-Muzeul Brăilei, Brăila, 1996 – Omul care… 1996.

Cuprinsul citează şi articole neincluse în aceste volume, 21 dintre ele fiind inedite în română.

Titlurile revistelor franceze la care nu se precizează localitatea editării apăreau la Paris.

Toate textele au fost reproduse integral, fără modificări1, după o prealabilă confruntare cu versiunile originale. Inadvertenţele de redactare au fost îndreptate tacit, ortografia şi punctuaţia respectă normele Editurii.

De mare utilitate, în Buletinele/Caietele Asociaţiei „Les Amis de Panait Istrati", seriile 1967-1975, 1976-1984, 1985-1995, au apărut articole de circulaţie mai largă sau mai restrânsă şi informaţii exhaustive referitoare la viaţa şi opera scriitorului ori la contextul în care i-au fost tipărite lucrările.

Notele de subsol nepersonalizate aparţin autorului, iar cele însoţite de n. I.Usânt semnate de Ion Ursulescu. Preluate din ediţiile citate mai sus, n. A.T., n. A.O. Şi n. Z.B., chiar abreviate, reformulate sau completate, îşi păstrează paternitatea; informaţiile urmate de n. Red. Poartă răspunderea redacţiei.,

Referirile la volumul anterior, Panait Istrati, Trei decenii de publicistică: 1 – Scăpare de condei, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, se fac exclusiv prin menţionarea titlului şi specificarea paginii.

Datele biografice ale lui Panait Istrati şi ale protagoniştilor citaţi în volumele 1 şi 3 se limitează la anii 1919-1929.

Lista titlurilor articolelor care, din varii motive, nu figurează în volumul de faţă este tipărită în Anexa 2 – vezi mai jos, p. 493.

Editura mulţumeşte Bibliothèque Nationale de France pentru cele două xerocopii de articole, trimise prompt şi incluse în cuprins. Redacţia

1 Ediţiile din 1969 şi 1985 le-au transcris trunchiat ori cenzurat.

DESPRE CONFERINŢA UN POPOR MARTIR1

Domnule Redactor,

Deşi neputincios în ţară străină, aş vrea totuşi să fac câteva remarci asupra afirmaţiilor aduse la adunarea patriotică a românilor de vineri seara, la Plainpalais. N-o fac din plăcerea de a-i contrazice pe iniţiatorii acestei adunări, ci pentru a-i lămuri pe acei câţiva muncitori genevezi, colegii mei, care au ţinut să asiste la Conferinţă.

Simpatia pentru cauza transilvăneană, pe care emisarii guvernului Brătianu au venit s-o caute în Capitala Lumii, nu trebuie acordată de muncitorii elveţieni stăpânilor de mâi- ne ai „poporului martir". Căci nu trebuie să se lase înşelaţi de felul în care merg azi treburile. Cei care se ocupă de soarta ardelenilor nu fac altceva decât să schimbe stăpânii.

Nu cunosc numele membrilor care alcătuiesc în prezent guvernele, fie din Transilvania, fie de la Bucureşti, iar preotul Lucaciu2, ca şi dl Comnène3 nu ne-au spus în ce proporţie este reprezentată clasa ţărănimii şi cea a muncitorimii

1 „Sur la Conférence Un peuple martyr" a apărut în La Feuille (Geneva), 24 mai, la rubrica „La Parole à tous". Vezi Omul care… 1996, pp. 60-63 (n. I.U.).

La Feuille, journal d'idées et d'avangarde, apărea sub direcţia lui Jean Debrit, pacifist ataşat grupului condus de Romain Rolland – vezi mai jos, p. 50 (n. Red.).

2 Vasile Lucaciu (1852-1922), om politic român din Transilvania: în 1919, vicepreşedintele Consiliului Unităţii Naţionale, care activa la Paris (ti. Red.).

3 Cunoscut în mediile diplomatice sub numele Nicolas Comnène, Nicolae Petrescu-Comneanu era trimisul României la Adunare; ulterior, ambasadorul ţării în Elveţia şi, până în 1940, în Germania (n. Red.).

Din aceste ţări în adunările naţionale care îşi făuresc în acest moment viaţa de mâine. În schimb, ştiu că tot ce avea mai valoros şi mai nobil mişcarea muncitorească din România a pierit în ultimele lupte de stradă de la Bucureşti din ordinul sinistrului om de stat care reprezintă astăzi România la Conferinţa de Pace de la Paris.

Mai ştiu că părintele Lucaciu, deşi sincer în convingerile sale, este unul dintre vinovaţii care, în mod inconştient, au dezlănţuit această catastrofă ireparabilă în ţara mea. El este cel care, însoţit de Filipescu1, Delavrancea2

şi de demagogul Take Ionescu3, a străbătut România de la un capăt la celălalt în anii 1915-1916, cerând „intrarea în acţiune” şi afirmând peste tot că o cucerire a Transilvaniei ar fi la fel de uşoară ca faimoasa „plimbare” de tristă amintire din Bulgaria, în 1913. Aşadar, el este unul dintre responsabilii pentru cei 750 000 de morţi, soldaţi şi civili, pentru cei 50 000 de schiloditi şi pentru o ţară în întregime devastată.

Cât despre „martiriul” poporului transilvan sub jugul maghiar, ne permitem să-i amintim adevăratul martiriu din ţara românească sub jugul satrapilor români, suferinţe necunoscute în Europa modernă. Regimul oligarhic maghiar, inclusiv persecuţiile şi exploatările, nu a egalat niciodată în duritate regimul teroarei româneşti, iar ţăranii din Transilvania nu şi-au dorit niciodată să treacă sub sceptrul administraţiei noastre. Cei care cunosc ambele regiuni ştiu că în Transilvania nu vezi colibele troglodiţilor, zdrenţăroşilor şi bolnavilor de pelagră, care se întâlnesc la tot pasul în România. În vastul său studiu, Neoiobăgia [1910], apărut chiar înainte de răz

1 Referire la Grigore Filipescu (1886-1938), preşedintele Partidului Conservator-Democrat (n. Red.).

2 în postura de om politic, avocatul Barbu Şt. Delavrancea (1858-1918) a fost primarul Capitalei şi, în repetate rânduri, ministru; a susţinut intrarea ţării în război de partea Antantei (n. Red.).

3 Ca ministru de Externe, Take Ionescu – vezi Scăpare de condei, p. 86 şi n. 3 – a iniţiat Mica înţelegere; în 1919 era preşedintele Consiliului Unităţii Naţionale (n. Red.).

Boiul balcanic, criticul nostru de artă şi sociologul Dobrogea- nu-Gherea demonstrează cu cifre incontestabile că hrana medie a ţăranului român nu se ridică nicidecum peste 33 de bani pe zi! Şi când, din disperare, aceşti nefericiţi au luat furcile şi ciomegele în primăvara lui 1907 şi au năvălit peste conacele boiereşti, represiunea condusă de acelaşi Brătianu1, care astăzi vrea să-şi schimbe pielea, a fost atât de sângeroa- să, încât a doborât 11 000 de ţărani şi trei sate, Stăneşti, Băileşti şi Hodivoaia, au fost rase de tunurile româneşti. Conducătorii partidelor politice, în faţa aceluiaşi pericol, au uitat de orice urmă de ură şi s-au îmbrăţişat în Parlament. Nefi- ind siguri de fidelitatea soldatului român, ei erau pregătiţi să ceară ajutorul

armatelor… austro-ungare! Cel care s-a gândit la asta a fost dl Carp2. După represiune, cei care s-au făcut vinovaţi de revoltă au fost căutaţi printre socialişti şi evrei, care au umplut puşcăriile şi au fost expulzaţi în masă. Apoi, guvernul ne-a făcut cadou 6000 de jandarmi rurali, o brigadă de „siguranţă" a statului şi câteva legi agrare schi- loade. Iată în ce catastrofă este antrenat poporul transilvănean!

Ba ni se mai spune la Conferinţă că 3 000 000 de români din Transilvania nu aveau decât cinci reprezentanţi în Parlamentul maghiar. Nu îl cred în stare pe acest părinte Lucaciu să-mi poată cita numele unui ţăran român care-şi reprezintă ţara în Parlamentul de la Bucureşti şi să-mi spună dacă legea electorală din Ungaria era mai nedreaptă decât legea cenzitară din România, unde 50 de ţărani obţineau cu greu un reprezentant. Cât despre modul poliţienesc şi tero

1 Ion (el) I.C. Brătianu – vezi Scăpare de condei, pp. 44, n. 2, şi 75, n. 1 – fusese numit ministru de Interne în 12 martie 1907, când evenimentele atinseseră punctul culminant, în locul lui Gh. Cantacuzino (n. Z.B.).

În 1919,1.I.C. Brătianu era preşedintele P.N.L. Şi, pentru a treia oară, prim-ministru (n. Red.).

2 De fapt, sprijin din afară solicitaseră proprietarii şi arendaşii din Oltenia (n. Z.B.).

Rist ca procedură la alegeri în Ungaria şi în ce priveşte eternii jandarmi unguri ai părintelui Lucaciu, n-aş compara toate acestea cu ce se întâmplă în România, căci la Geneva se poate vorbi despre aceste ţări cu aceeaşi îndrăzneală cu care se poate vorbi despre hotentoţi. Cine controlează? Nu ne mai oprim la frazele revoluţionare ale dlui Comnène. Ştim ce înseamnă cuvântul politicianului român, mai ales când ne amintim conferinţele lui de la Bucureşti împotriva socialismului. Numai mătura uriaşă a ţăranului va putea să cureţe într-o zi „grajdurile lui Augias", despre care vorbea.

Toate discursurile patriotice pe seama Transilvaniei le putem rezuma la fraza care i-a scăpat altădată „marelui Ion Brătianu", tatăl celui actual, care a zis: „Vreau Transilvania, dar fără transilvăneni!"

Panait Istrati Lucrător la redacţia ziarului Lupta1

TOLSTOISM SAU BOLŞEVISM? 2

Rareori ai ocazia să audiezi un conferenţiar imparţial. Am avut această

ocazie joi seara, când dl Pavel Birukov3 ne-a relatat despre „Rusia de astăzi". Îi cunoaştem convingerile, credinţa profundă, şi ştim de la bun început că mai degrabă s-ar lăsa ars de viu decât să rostească o minciună.

Ceea ce a spus dl Birukov despre Rusia de astăzi confirmă părerea oricăruí om care nu pleacă complet urechea la vorbele agenţilor capitalişti. Să ne ocupăm pentru o clipă de diferenţa pe care conferenţiarul a făcut-o între marxismul comunist practicat actualmente în Rusia şi tolstoismul predicat de d-sa cu ardoare. În calitate de socialist, şi deoarece

1 în 1919, Lupta, organul PS.D.R. Şi al Uniunii Sindicatelor din România, îşi încetase, de fapt, apariţia (ti. Red.).

2 „Tolstoâsme ou bolchevisme?" a apărut în La Feuille (Geneva), 24 iun.; semnat: Panait Istrati, ziarist român. Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

3 Pavel Birukov, prietenul şi biograful lui Lev Tolstoi (n. Red.).

Această Conferinţă a fost organizată de partidul socialist ge- nevez, vreau să discutăm aici problema foarte veche a tolstois- mului – şi aceasta nu pentru a zdruncina religia dlui Birukov, care pare de nezdruncinat.

Cum spunea Rosa Luxemburg1, apostolul păcii îşi are admiratori sinceri printre cei interesaţi să vadă această Pace eternă înfăptuită pe pământ o dată pentru totdeauna: adică muncitorii. Milioane de broşuri tratează adevărurile tolsto- iene care au pătruns în organizaţiile socialiste din lumea întreagă – şi în această privinţă toţi socialiştii sunt de aceeaşi părere: Tolstoi rămâne cel mai mare apostol al Păcii. Cât despre noi, ceilalţi socialişti, noi credem că Tolstoi cade în cea mai pură utopie când trece la mijloacele prin care se poate înfăptui această pace. El ne predică faimoasa „nonrezisten-ţă", ne recomandă să încrucişăm braţele şi să ne lăsăm împuşcaţi! Iată locul unde, cu părere de rău, ne despărţim definitiv de Tolstoi.

Astăzi, când viaţa este o luptă aprigă, e o adevărată crimă să predici „nonrezistenţa" tocmai celor mai susceptibili

— Prin complicitatea lor, prin înclinaţia lor spre misticism şi prin firea lor slabă – de a fi dominaţi de ideea renunţării, căci nu am mai auzit vorbindu-se de mase compacte de bogaţi deposedaţi care să îmbrace cămaşa ţăranului şi, cu coasa în mână, să urmeze exemplul stăpânului; probabil că dl Birukov ştie câte ceva despre ravagiile petrecute în sufletele

oamenilor simpli din Rusia şi de aiurea.

Potrivit lui Tolstoi, în faţa celor care te întâmpină cu gloanţe, ar fi o prostie să fii tolstoian şi să-ţi dezveleşti pieptul. De acest adevăr s-a convins însuşi Tolstoi abia spre sfârşitul vieţii, recunoscând asupriţilor dreptul de a striga: „Răzbunare!” (vezi Romain Rolland, Vie de Tolstoï/Viaţa lui Tolstoi).

Dl Birukov ne spune că marxismul este o doctrină „amorală”, căci nu oferă nimic sufletului. Dar tocmai în asta stă forţa ei. Este o doctrină pur materialistă, care se bazează pe

1 Rosa Luxemburg (1871-1919), militantă comunistă germană: unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Germania (1918) – n. Red.

Adevăruri istorice şi pe legi economice. Marxismul nu este o dorinţă izvorâtă dintr-un suflet mare, nu propovăduieşte nimic şi nu aţâţă la nimic. Marxismul este expresia rece a unui calcul matematic, o profeţie ştiinţifică prin care, pentru prima dată, proletariatul intră în istoria lumii ca factor economic, ca factor conştient de destinul lui, nu ca o masă smiorcăită cu ochii la cer… El ştie că dacă un tolstoian bogat îşi aruncă pe fereastră acţiunile sau îşi oferă pământurile ţăranilor şi se închide într-o mânăstire, acest lucru nu va schimba cu nimic faţa lumii.

Cu o floare nu se face primăvară, şi nu toţi bogaţii sunt nebuni.

În ce ne priveşte, îndrăznim cu modestie să ridicăm aceste câteva obiecţii, care, credem, nu se pun nici pentru prima, nici pentru ultima dată în faţa conştiinţei dlui Birukov.

SCRISOAREA DESCHISĂ A UNUI MUNCITOR CĂTRE HENRI BARBUSSE1

Am citit şi noi declaraţia pe care aţi făcut-o la Congresul A.R.A.C., declaraţie reprodusă în La Feuille din 9 septembrie după Le Progrès2.

1 Datată Geneva, septembrie 1919, „Lettre ouverte d’un ouvrier à Henri Barbusse” a apărut în La Feuille (Geneva), 16 sept.; semnată: Pamit Istrati, muncitor în construcţii, redacţia Organizaţiei socialiste Lupta. Vezi Amintiri… 1985, pp. 173-175 (n. I.U.).

Henri Barbusse (1873-1935), scriitor francez impus prin romanul Focul (1917), fondator, alături de Romain Rolland, al grupului şi revistei Clarté, de orientare pacifistă. Ca militant comunist şi preşedinte al Comitetului împotriva Teroarei Albe în Balcani, a fost trimis de Comintem în România

în 1925. A condus publicaţia săptămânală Monde, subvenţionată de Ajutorul Roşu. A murit la Moscova, în anul tipăririi ultimului său volum, Stalin (n. Red.).

2 Le Progrès, cotidian de seară tipărit în franceză la Bucureşti, organul Partidului Conservator-Progresist (n. Red.).

Aţi afirmat acolo un adevăr care nu-i absolut riguros, dar nici mai puţin trist, depinzând de dvs. Distanţarea de el. Dvs. Spuneţi: „Idealul nostru este desfiinţarea războiului, instaurarea unui regim politic şi social guvernat de muncă; munca sub toate formele, căci noi înţelegem să luptăm împotriva prejudecăţii absurde şi nedrepte în virtutea căreia lucrătorii manuali manifestă neîncredere, ba chiar un oarecare dispreţ pentru lucrătorii intelectuali."

Nu cred că daţi acestei afirmaţii un înţeles absolut, cău- tând cauzele scepticismului muncitorilor. E într-adevăr trist să vedem atâtea acuzaţii nedrepte la adresa lucrătorului manual, să constatăm cât este el de necunoscut chiar de cei care pretind că-l slujesc.

Dacă afirmaţia dvs., domnule, ar fi absolut adevărată, dacă printr-o nouă nenorocire, necunoscută nouă, s-ar descoperi că păturile de populaţie care deţin adevărul sunt insensibile ori chiar ostile la tot ce înseamnă armonie şi frumuseţe eternă, atunci ar trebui ca acest viitor să ne îngrozească, ar trebui să trăim în păduri laolaltă cu urşii.

Vă înşelaţi.

Sunt muncitor, şi dacă nu totul în noi e farmec şi virtute este din cauză că aceste calităţi nu reprezintă o regulă nici în lumea bună. Şi asta, într-o oarecare măsură, din vina lucrătorilor intelectuali. Unul dintre poeţii noştri români spunea: „Virtutea e uşoară, când nimica nu-ţi lipseşte." Pentru a lărgi această reflecţie, s-ar putea adăuga că multe lucruri sunt uşor de făcut când ai ce-ţi trebuie. Artele şi literaturile sunt incluse printre aceste lucruri, şi dvs. Ştiţi că puţini numeroşi sunt cei care se gândeau la artă când le lipsea pâinea.

Ce-au făcut până acum lucrătorii intelectuali pentru a ne uşura mizeriile, dându-ne astfel răgazul de a ne gândi la cele spirituale? Ne-au dispreţuit. Şi-au dat multă osteneală ca să se facă neînţeleşi de noi. Au căutat protecţia şi sprijinul guvernelor şi al claselor înstărite, devenind cel mai adesea un

instrument de asuprire. Au devenit surzi la strigătele de durere venite de jos. S-au ferecat în camerele lor, aşa-zise de lucru, şi de-acolo au înecat lumea cu cărţi ce nu conţineau decât văicăreli despre plictiseala lor, despre nostalgia şi suferinţele lor închipuite. Au privit cu un dispreţ suveran chinurile celor lipsiţi de pâine, deşi munceau ca nişte sclavi. Şi când catadicseau să coboare prudenţi în mijlocul nostru, n-o făceau ca să-şi plece urechea la suferinţele noastre, să sufere împreună cu noi, să se revolte şi să-şi strige revolta. O făceau pur şi simplu în căutarea de noi senzaţii pentru arta lor.

Noi dispreţuim un atare comportament şi numim acest fel de a munci trândăvie sadea, trândăvie ridicată în slăvi. Artistul care poate să-şi înghită biftecul fără să simtă îmbucătura oprindu-i-se în gât – cum i s-a oprit lui Tolstoi la gândul că milioane de oameni mor de foame –, acela nu-i artist, ci negustor ordinar.

Şi dacă detest ceva în clasa mea, aceasta nu este neîncrederea şi dispreţul faţă de atari reptile, ci faptul că n-o face cu mai multă energie; detest apoi facultatea alor mei de a uita, optimismul lor molâu, credulitatea lor nătângă, entuziasmul lor pentru făcătorii de fraze şi puţinul discemământ în ce priveşte admiraţia pentru reformatorii şi democraţii grăbiţi, pentru artiştii farsori şi literaţii escroci şi speculanţi.

Domnule, nenorocirea clasei muncitoare nu stă în faptul că este prea neîncrezătoare, ci dimpotrivă, că nu este cât ar trebui să fie. Îmi pierd nădejdea în viitor numai când văd această turmă răbdătoare stând cu ceasurile în faţa casei de bilete a vreunui teatru şi sufocându-se la galerie în loc să lase locurile goale, să fluiere şi să saboteze reprezentaţiile. Să facă acelaşi lucru şi atunci când se adună ca să audieze un orator mai demagog decât altul; să-l alunge cu pietre în loc să-şi rupă palmele, aplaudându-l; sau când îi văd dimineaţa pe muncitori cumpărând şi citind ziare bune de pus pe foc; sau când se duc să voteze un candidat proaspăt convertit la o doctrină progresistă.

Cei care ne iubesc sunt cei care ştiu să sufere. Să sufere nu pentru triumful unei cauze drepte, ci din nevoia vitală de a-şi satisface o necesitate sufletească. Însă aceştia sunt rari şi sfârşesc aproape totdeauna plătind cu propria viaţă satisfacţia acestei mari necesităţi.

Restul nu-i decât înşelătorie, platitudine şi farsă.

VREŢI SĂ FIŢI ATÂT DE AMABIL…1

…Dragă d-le F. S.2, vreţi să fiţi atât de amabil şi să ascultaţi vocea unui om civilizat pe care l-aţi insultat de curând în editorialul din 30 septembrie? Permiteţi-mi să vă spun că, în pofida sarcasmului voltaireian, foarte justificat într-o anumită privinţă, uitaţi că nu toată omenirea locuieşte la Versailles – această cetate perfidă, născocitoare de intrigi sângeroase – sau la Geneva, această Capitală a Lumii, foarte incomodată de noua titulatură.

Noi ceilalţi, canibalii din Antile, apreciem în mod deschis eforturile pe care dvs., scriitorii gazetei La Feuille, le faceţi zilnic pentru regenerarea sărmanei dvs. Omeniri şi apropierea ei de civilizaţia noastră africană sau indiană, dar nu putem trece sub tăcere tentativa de a ne pune în aceeaşi oală cu semnatarii ultimului dvs. Tratat de război. Dacă suntem cu toţii de acord că în oraşele electrificate, survolate de avioane, nu trăiesc decât sălbatici, să nu uităm că, slavă Domnului, în ciuda blestemaţilor dvs. De Cristofori Columbi popularizaţi de cinematografe, mai există pe pământ regiuni în care soarele şi aerul nu reprezintă monopolul unui grup foarte restrâns de oameni, în care spaţiile aeriene nu reprezintă o teroare pentru femei şi copii; în care nu există uzine menite să fabrice bacilii ciumei, nici automobile care să ne strivească. La noi, râsul sau lacrimile sunt provocate de sentimente, nu de gaze artificiale care vă „gâdilă” până vă sucesc gâturi-le. Nu avem ferăstraie de argint, nici tăietori ce retează picioare cu ferăstrăul. În regiunile noastre paradiziace, substanţele

1 „Daignerez-vous…” a apărut în La Feuille (Geneva), 11 oct.; semnat: Un canibal. Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

2 Editorialistul F.S. Nu a putut fi identificat («. /. IZ.).

Chimice nu sunt destinate otrăvirii comunităţii şi îmbogăţirii noastre, iar printre noi nu veţi găsi fabricanţi de asemenea substanţe, atât de imorali încât să privească cu ochi satisfăcuţi ravagiile vreunei epidemii şi să o exploateze în beneficiul lor, cum a fost cazul dvs. În timpul ultimei epidemii de gripă.

Noi nu cunoaştem imensele întinderi de pământ înconjurate de ziduri înalte, garantate prin lege şi protejate de imbecili înarmaţi, acele domenii vaste care satisfac capriciile unui singur om pe care dvs. Îl consideraţi

„stăpân” şi la picioarele căruia vă aruncaţi cu faţa-n jos. La noi, fiecare vine pe lume complet gol, este prevăzut cu membre cu ajutorul cărora se hrăneşte şi se apără, şi, cu excepţia acestor membre, nu cunoaştem altă „proprietate” legitimă.

Dar moraliştii dvs. Ne acuză de canibalism şi de promiscuitate. Sunt cuvinte a căror semnificaţie este mai mult decât discutabilă, căci în ciuda şcolilor şi gramaticilor dvs., nu vorbiţi pentru a vă auzi unii pe alţii decât când se pune problema de a vă flata. Este adevărat, în trecut am înghiţit câţiva ipocriţi care îşi făceau o profesiune din pretinsa lor credinţă, „misionari” ce ascundeau la spate lanţuri şi baionete; dar am renunţat, pentru că era cât pe ce să ne otrăvim. Şi chiar dacă această acuzaţie este fondată, nu vă puteţi erija în moralişti. Să omori şi să mănânci câţiva dintre albii care au venit să ne subjuge este nu numai scuzabil, dar chiar justificat, de vreme ce dvs. Omorâţi milioane de semeni cu o cruzime care ne face să ne cutremurăm – şi aceasta în numele unor vorbe precum „libertate”, „egalitate” etc., lucru lipsit de sens. Noi omorâm pentru a apăra o libertate existentă, reală, luptăm împotriva celor care vor să ne pună în lanţuri şi să facă din noi nişte sclavi; dar dvs. Nu puteţi spune acelaşi lucru, deoarece omorâţi numai sclavii altor ţări, lăsându-i pe tirani să strângă lanţurile după fiecare bătălie, în numele unei „libertăţi” care nu vine niciodată.

Asta ar trebui să numiţi canibalism!

Cât despre promiscuitate, acelaşi lucru. În privinţa aceasta sunteţi nişte farsori şi nişte ipocriţi. Niciodată nu am sanctificat căsătoria şi nu am inventat legi care să pedepsească adulterul. La noi funcţionează numai simţurile, gusturile şi plăcerile noastre; ele fac legea, şi pentru o plăcere nu ezităm să ne ucidem între noi, pe faţă. Aşa şi trebuie să se întâmple. Unul dintre exploratorii dvs. Şi-a bătut joc de moravurile noastre, imaginând următorul dialog:

„Ce consideri că este «drept»?”, l-a întrebat pe unul dintre şefii noştri de trib.

„«Drept»”, răspunse interpelatul, „e când iau nevasta unuia dintre adversari.”

„Şi ce este «nedrept»?”

„«Nedrept» e când el îmi ia nevasta!”

Şi toată lumea dvs. Civilizată a izbucnit în hohote de râs homerice la auzul acestei concepţii de „dreptate” a „sălbaticilor”.

Cu toate acestea, sărmani prieteni, nici dvs. Nu concepeţi dreptatea altfel, dar nu aveţi sinceritatea noastră. Aţi făcut legi care garantează proprietatea absolută asupra soţiilor dvs., iar Biserica dvs. A decretat că adulterul este cea mai mare imoralitate; dar nu există nici un singur om de-al dvs. Care să n-o fi dezonorat-o măcar pe soţia celui mai bun prieten.

La fel cât priveşte hoţia; îi pedepsiţi pe alţii cu arest şi închisoare, pe oamenii săraci sau lipsiţi de apărare, dar ştiţi bine că orice proprietate are la bază un furt, iar dvs. Sunteţi – nu-i aşa? — Mari proprietari, latifundiari…

Iată de ce vă rog – măcar pe dvs., cei care doriţi să creaţi o lume nouă, mai echitabilă şi mai puţin ipocrită –, vă rog să nu credeţi că toată lumea locuieşte la Versailles şi că face parte din Liga Naţiunilor.

ULTIME CUVINTE…1

Astăzi începe anul 1921, dar pentru alţii… Pentru mine este începutul sfârşitului. E oare nevoie să te explici atunci când te hotărăşti să părăseşti lumea asta? Nu! Se poate pleca în tăcere, ceea ce, după mine, este cea mai bună dovadă de sinceritate.

Dar pe acei prieteni ai mei care ar putea gândi că am făcut acest gest disperat din cauza unor strâmtorări băneşti, îi rog să fie liniştiţi. Am avut motive mult mai serioase, cel mai puternic dintre ele fiind falimentul prieteniei, al prieteniei lor înseşi! Ei n-au simţit nevoia să-i sacrifice orgoliul şi interesele lor. Or, numai în felul acesta, prietenia se dovedeşte un sentiment nobil, căci cel care crede că prietenia nu costă nimic n-are decât să privească preţul plătit de mine: viaţa! Restul nu va fi ştiut niciodată!

Plec, totuşi, fără să vă păstrez ranchiună. Plec iubindu-vă ca în zilele noastre cele mai frumoase. Ştiu că inima voastră este bună şi generoasă, că răul nu porneşte decât de la o judecată greşită. Habar n-a veţi că prietenia vă onorează

1 Spovedania „Dernières paroles…”, destinată lui Romain Rolland, datată Nisa, 1 ianuarie 1921, a apărut postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Ramuri (Craiova), 15 febr. 1971. Versiunea originală s-a tipărit în Pèlerin du cœur, Éditions Gallimard, Paris, 1984, pp. 93-107 (n. L.U).

Ms a ajuns la Rolland abia în octombrie 1922 – vezi mai jos, p. 51. Textul

publicat în Cum am devenit scriitor, ed. Şi trad. De Alexandru Talex, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, conţine 6 p. Suplimentare, care nu se regăsesc nici în Ramuri, nici în ediţia franceză citată (n. Red).

Tocmai atunci când pretinde jumătate din sângele vostru. În acel moment, ea se integrează în categoria celor care pot da totul, până la ultima picătură, fără a cere vreodată ceva în schimb. Această prietenie este la fel cu rădăcina care dă copacului sevă şi respiră prin ramurile lui. Fără prietenie, nu văd existând Frumosul în lume. Cel care admiră de unul singur un peisaj, care citeşte singur o carte sau ascultă singur o simfonie fără a simţi lipsa prietenului, acela nu admiră nimic, nu citeşte nimic şi nu ascultă decât strigătele propriei îngâmfări neroade.

Or, pe acest fel de prietenie mi-am clădit toate idealurile. Primul dintre toate, idealul ameliorării sociale, nu va fi cu putinţă decât atunci când militanţii lui vor fi prieteni, deoarece azi nu sunt astfel decât în articolele de ziar şi de ochii lumii. În intimitate, îşi sunt duşmani.

Arta şi gândirea – fără de care viaţa n-ar fi decât o jalnică noapte de puşcărie – sunt împinse de prietenie către culmile cele mai inaccesibile. Asta pentru că, dintre toate sentimentele care inspiră arta, numai prietenia este cel mai trainic şi mai curat. Atunci când însăşi femeia, izvor puternic de fericire, încetează de a mai fi pentru noi, din plictiseală sau bătrâneţe, iubita adorată a cărei carne ne-a biciuit simţurile cu plăceri ameţitoare, ea nu mai înseamnă nimic dacă inima îi este golită de prietenie.

Or, iată că astăzi acest idol îmi întoarce spatele. Temeiul vieţii mi se prăbuşeşte!

Îmi dau seama că vina este în parte a întâmplărilor. Sunt neajutorat de împrejurări. Dar asta-i de-ajuns ca să-mi facă viaţa de nesuportat. Precum Aërt1 al lui Romain Rolland, nu pot trăi fără a spera. E foarte frumos „să n-ai nevoie de speranţă pentru a putea întreprinde ceva şi nici de reuşită spre a putea persevera”. Eu însă am făcut tot ce mi-a stat în putinţă, timp de 25 de ani de credinţă cinstită în artă, în prietenie, într-un viitor mai bun. M-am lipsit de pâine nu pentru a cumpăra o carte, ci ca să pot citi şi visa, fermecat de

1 Personajul principal al romanului omonim, apărut în 1898 (ti. Red.).

Ea. Băiat de prăvălie – după ce am terminat şcoala primară –, am îndurat

bătaia în fiecare zi pentru crima de a citi, în loc să fi dormit după 18 ceasuri de trudă. Muncitor, am fost dat afară, deoarece n-am fost în stare să mă dezlipesc într-o dimineaţă de o lectură mai frumoasă decât viaţa, mai necesară dedt pâinea, sau pentru că mi-am rostit revolta faţă de ordinea existentă. Şi într-un caz, şi în celălalt am înfruntat mizeria, credincios idealului meu. Strângeam cartea la piept şi porneam împreună pe malul vreunei ape, într-o poiană înflorită sau la umbra unei păduri, ca să uit de lume şi de pâinea ei amară.

Voi povesti acum, cu oarecare bucurie – cu o ultimă bucurie –, în ce fel mi s-a întâmplat nu o dată să plătesc preţul datorat artei.

În primăvara lui 1907 mă aflam în Alexandria Egiptului, venind de la Neapole. Eram sărac şi prost îmbrăcat, dar vesel ca un cintezoi. Seara, în cârciuma unui compatriot, îmi amăgii foamea cu un codru de pâine, un ceai şi puţină brânză. După ce plătii masa, rămăsei în buzunar cu vreo 12 piaştri (1 franc şi 50 de centime). Alături, un pârlit se uita la mine şi înghiţea în sec. Pricepui că era flămând. Mi-o spuse singur:

„Aş avea şi eu ce să mănânc astă-seară, dacă ai vrea să-mi cumperi cartea asta. Am postit toată ziua.”

Avea la subsuoară o carte: învierea de Tolstoi. Am cumpăra t-o cu cei 8 piaştri ceruţi. Mă apucai s-o citesc şi uitai totul. Uitai că-mi trebuia un pat pentru noapte, care costa 1 franc, şi că nu mai aveam decât 50 de centime. La miezul nopţii, cârciuma se închise şi rămăsei fără adăpost. Cumsecadele care-mi vânduse cartea întârzia în preajma mea cu vorbe banale. Apoi îmi spuse:

„Noapte bună. Mă duc la culcare. Nu dormi aici?”

„Nu! Costă 1 franc şi nu mai am decât 50 de centime.”

„Cum? Cumperi cărţi când eşti aşa de sărac?”

„Am cumpărat-o pentru că-i o carte bună. Şi apoi… pentru că erai flămând.”

„Cu 50 de centime poţi dormi la gazda mea. Dar are păduchi.”

„în cazul ăsta, prefer cerul liber.”

Ceea ce şi făcui. De altfel, vremea era frumoasă. Străzile, pustii. Însă trebuia să merg întruna, ca să nu dau de bănuit ceauşilor de noapte şi să mă înhaţe pentru vagabondaj. Or, eu ardeam de nerăbdarea de a-mi continua

lectura, oprită la paginile unde Tolstoi descria magistral procesul Katiuşei şi remuşcările care-l rodeau pe Nehliudov. Ca să pot citi, mă opream sub lumina slabă a fiecărui felinar întâlnit în cale. Cutreierai astfel aproape toate străzile cartierului. Dar iată că pe la 4 dimineaţa începu o ploaie măruntă, neîntreruptă. Turbam. Nu mai puteam urmări întâmplările extrem de pasionante ale celor doi eroi în Siberia. Închisei cartea şi o ascunsei în sân, ca s-o feresc de apa care începea să mă pătrundă. Din când în când mă adăposteam sub un balcon sau portal, dar atunci mă prindea frigul. Curând, ceauşii prinseră de veste. Începu o goană de animal hăituit care ţinu până la ziuă. Înfăşuraţi în lungi mantale cenuşii, nu-i puteam desluşi de zidul de care se lipeau. Dacă n-ar fi avut „generozitatea" de a se da de gol ei înşişi prosteşte, le-aş fi căzut în gheare ca un miel. Îşi dădeau de veste unul altuia prin lovituri puternice cu bastoane de lemn în pavaj. În tăcerea nopţii, zgomotul era atât de puternic, încât adesea îi trezea pe locatari din somn. Aşa că, atunci când loviturile se auzeau din faţă, o ştergeam înapoi; când veneau din stânga, o câr- meam spre dreapta, mulţumindu-le pentru serviciul făcut, ca să ştiu unde se află şi să nu ne întâlnim nas în nas. Asta îmi reaminti de recunoştinţa cu care un hoţ român îmi vorbea despre serviciile aduse de sergenţii de noapte din România, unde prostia este aceeaşi, cu deosebire că bastonul este înlocuit printr-un fluier.

Spre ziuă, ploaia încetă. Soarele lucea cu dărnicie, dar eram ud până la piele. Apa mi se scurgea în pantofi, de-a lungul trupului îngheţat. Aflându-mă afară din oraş, începui să alerg ca să mă încălzesc. Ajuns la unul din braţele bogatei delte a Nilului, mă abătui de la şosea, ascunzându-mă înapoia unui gard lung de trestie de zahăr. Acolo mă dezbră- cai repede, îmi întinsei catrafusele pe iarbă şi, gol precum strămoşul Adam, mă aşezai să termin romanul, cu spatele spre soarele care mă mângâia plăcut. După un timp, observai că însuşi darnicul soare ţinea să plătesc Artei preţul datorat: sărmana-mi piele fu arsă, iar durerea era mai puternică decât sâcâiala alergăturii prin ploaie. Terminai cartea şi, într-un avânt de furie desfrânată, o cuprinsei în mâini ca pe căpşorul unei fiinţe iubite, îmi afundai privirea în strălucirea frumuseţii sale şi, cu pârjol în inimă şi… pe spinare, strigai:

„Copil nepreţuit, vezi cât rău îmi faci? Oare nu-mi vei înşela speranţele?"

Ei bine, da, speranţele mi-au fost înşelate! Arta nu este balsamul nepreţuit, mai presus de orice negoţ, aşa cum credeam. Ci pur şi simplu o negustorie. Iar artistul nu e creatorul fără pată şi reproş, ci deseori un negustor de cărţi care fabrică emoţii ce îl dau peste cap doar pe cititor – şi căruia prea puţin îi pasă de durerile pricinuite altor suflete! O, prieteni, n-o să mai apuc ziua mult visată când artistul, apostol modem şi creator răzvrătit, îşi va ridica toiagul şi va lovi fără şovăire în mulţimea de negustori ai sentimentului şi ai ideii din Templul Artei, indignat să-şi vadă opera, plămădită în suferinţă, redusă la valoarea unui blid cu linte şi preţuită în gologani.

Şi deoarece îmi scrutez pentru ultima dată viaţa ce se va sfârşi mâine, deoarece trecutul mi se perindă acum cu iuţeală pe dinaintea ochilor, înecându-mi inima în lacrimi, regrete şi tandreţe, vă voi povesti altă pagină, tristă şi umilitoare pentru mine, dar care va arăta în ce grad şi cu ce preţ am năzuit către Sublim.

Mă aflam în acea perioadă descrisă mai sus. N-aveam decât 23 de ani. Un prieten care a murit1 – un rus misterios, cu inimă şi minte generoasă, de care mă despărţisem într-o împrejurare dureroasă – îmi pusese în mână cartea Lumina Asiei, vorbindu-mi cu atâta înflăcărare despre minunăţiile

1 Vţihail Mihailovici Kazanski, cunoscut la Brăila în plăcintăria lui kir Nikola (n. A.T.).

Hinduse, încât, după ce văzusem Egiptul, nu mai aveam decât un vis: să mă duc cu orice preţ în India. Legenda prinţului care-şi părăsise palatul la vârsta plăcerilor, pentru a medita în singurătatea pădurilor străvechi asupra metehnelor omenirii şi mijloacelor de a le îndrepta, biruinţa sa asupra slăbiciunilor cărnii şi descoperirea Adevărului Etern, propovăduit în pribegie oricărei făpturi omeneşti timp de aproape o jumătate de secol – toate acestea mă minunară într-atât, încât îmi pierdui capul. Închisei ochii asupra greutăţilor unei atari călătorii şi, fără un ban, fără altă cunoaştere decât a limbilor română şi greacă, plecai la Port Said, unde sosii cu 10 franci în buzunar.

Să nu vă mire îndrăzneala mea! Capetele înfierbântate făuresc cu uşurinţă castele în Spania. Castelul meu? Simplu ca bună ziua: „Voi rămâne două săptămâni la Port Said, unde voi încerca să mă furişez cu orice chip

pe un vapor care merge spre India. O dată ajuns în larg, aş fi ieşit din ascunzătoare, oferindu-mă să muncesc orice la bord pentru a-mi plăti hrana şi transportul. Apoi, debarcat pe pământul făgăduinţei, aş fi fost nevoit să rămân acolo, să trăiesc pe apucate, muncind orice şi instruindu-mă!”

Nu-i aşa? Nu voiam să învăţ decât engleza şi… sanscrita! Mă credeam în stare! Ah, sărmani fluturi ce roiţi în jurul luminii care arde! L-aş fi luat drept duşman pe înţeleptul care ar fi încercat să mă abată din drum. Din fericire, eram singur şi făceam ce mă tăia capul. Desigur, nu izbutii nimic. Asemenea încercări fiind un fapt obişnuit, supravegherea pe vapor era la culme, iar eu, un prost de luat la palme. În timp ce crăpăm de căldură, chircit în vreo ascunzătoare pe care marinarii o cunoşteau mai bine decât mine, alţii, aventurieri în goană după aur, îmbrăcaţi corect (ca şi mine, de altfel, pe atunci), stăteau liniştiţi, sprijiniţi de balustrada vaporului, uitându-se la pregătirile pentru plecare, fumându-şi pipa ca nişte lorzi. De obicei, nimeni nu cuteza să-i întrebe ceva, sirena şuiera şi vaporul pornea cu ei, ca să-i debarce a doua zi la Aden, unde crăpau de foame. Dar câteodată, după rugăminţi adresate comandantului, erau îngăduiţi şi transportaţi în ţara lui Siddharta Gautama, a cărui viaţă şi înţelepciune le erau tot atât de necunoscute ca funestul meu plan în clipa de faţă.

Cu atari exemple în faţă – exemple adevărate şi des întâlnite, desigur, şi despre a căror uşurinţă de realizare se vorbea cu însufleţire tipic grecească în cafenelele Port Said- ului – bătui caldarâmul acestui oraş timp de 17 zile, dân- du-mă de ceasul morţii ori de câte ori vreun marinar mă scotea de urechi din ascunzătoare, aruncându-mă înapoi pe chei. Imploram soarta, spiritul lui Sakyamuni şi statuia lui Lesseps1 să-mi jure că voi avea norocul să izbutesc la viitoarea încercare.

Până la urmă a trebuit să renunţ. Ajunsesem în cea mai neagră mizerie. La început mă descurcai târâş-grăpiş; găzduit de un evreu din România, un birtaş sărac a cărui adresă îmi fusese dată de alt evreu din Cairo. O, evrei, pe lângă atâtea nenorociri care vă copleşesc, aş fi vrut să vă mărturisesc într-o zi câtă omenie mişcătoare am găsit adesea în sărăcăcioasele voastre ghetouri, deşi eu eram un goi2 dispreţuit de religia voastră! Ar fi atâtea de spus – şi sunt grăbit să plec.

Acest biet om ajuns la vârsta frumoasei bătrâneţi, cu barbă albă,

venerabilă, mă primi cu dragă inimă. Am dormit la el, la preţul de 5 cenţi pe noapte, într-o magazie, pe o rogojină întinsă pe pământ, plină de ploşniţe, pacoste ce bântuie în tot Orientul şi, într-un fel revoltător, chiar în Franţa ori Italia. Eram însă mulţumit, deoarece nopţile erau reci în acel anotimp, iar un pat închiriat cu ziua costa 1 franc în hotelurile cele mai modeste, ploşniţele fiind acolo la fel de numeroase.

La prânz şi seara nu mâncam decât o farfurie cu supă de zarzavat şi o bucată mare de pâine, ca să nu cheltuiesc mai mult de 1 franc pe zi. Trebuie să spun că acest bătrân de treabă îmi trimitea adesea, de la masa lui, o farfurie eu fasole albă şi

1 Ferdinand viconte de Lesseps (1805-1894), inginer francez: a dirijat lucrările de construcţie ale Canalului de Suez (1859-1869) – ti. Rai.

2 goi (< ebr. ^ay) – nume dat neevreului în Vechiul Testament (ti. Reci.).

Came. Îi era milă de mine. Uneori mă descosea, şi dat fiind felul său cumpătat de a vorbi, nu-i ascunsei planul meu. Când află că vreau să merg în India şi în ce fel, ridică spre cer braţele-i descărnate:

„Nu cumva ai înnebunit, băiete? Ce-o să faci acolo, în acea ţară a foamei, fără să cunoşti limba şi, mai ales, fără un ban?”

Cam mirat că nu înţelesese scopul călătoriei mele, îi spusei: „Nu ştiţi că acolo există o artă şi o înţelepciune hindusă, demne de a fi cunoscute de oricine?”

Bătrânul izbucni într-un râs zgomotos. Apoi deveni deodată serios şi-mi spuse:

„Iartă-mi râsul. Înţeleg, eşti o fiinţă cinstită. Dar ia seama: nu-i nevoie să alergi la atari depărtări pentru a căuta acele talismane. Arta cea mai de preţ şi înţelepciunea eternă se află mult mai aproape de tine. Şi anume: să treci prin viaţă cu dt mai puţină frământare, dt mai potolit, fădnd dt mai puţin rău şi cât mai mult bine în jurul tău. Trăieşte în felul ăsta şi o să fii şi înţelept, şi artist.

N-am priceput mare lucru din vorbele răspicate ale bătrî- nului. Dar n-am uitat scena. Poate pentru că în acea vreme se dădea în mine o luptă între dragostea pentru artă, sinceră şi profundă, şi supărătoarea mea înfumurare, mai puţin însetată de adevărata înţelepciune decât de spoiala ei.

Am rămas zece zile în casa aceea, de unde o întâmplare nenorocită mă azvârli pe drumuri. Într-o zi, un grec destul de îndatoritor şi binevoitor îmi dădu o bucată de brânză ce-i prisosea. Necunoscând prescripţiile religiei iudaice, pusei brânza în farfuria cu supă, ca să-i dau gust, după obiceiul grecesc. Unul din numeroşii băieţi ai bătrânului mă văzu, şi izbucni un scandal înspăimântător în prăvălie, care, din fericire, era pustie la acea oră. Îmi smulse farfuria şi o aruncă în curte. Şi cum copiii nu ştiau româneşte, se repeziră la mine şi, strigând în arabă şi evreieşte, mă îmbrânciră în stradă. Pălăria îmi rămăsese înăuntru. Mi-o aruncară pe trotuar, trântind uşa prăvăliei şi arătându-mi pumnii. Totul se petrecuse atât de repede, încât avusei impresia că visam.

Când se ivi bătrânul, sprijinit în baston, mi se adresă cu blân- deţe binefăcătoare:

„Sărmane prietene, iartă prostia omenească, ocara suferită! Iată ce s-a întâmplat: religia ne opreşte să amestecăm carnea cu laptele şi produsele sale. Când consumăm aceste alimente, o facem în servicii de masă diferite – unul pentru came, cealălalt pentru unt sau brânză –, două servicii care nu se ating şi nici nu se apropie. Nu mă întreba de ce. Să nu uiţi că în mintea oricărui mare legiuitor, legile sunt create pentru a-l sluji pe om, a-l călăuzi în viaţă, făcând-o plăcută, suportabilă. Omul, însă, s-a slujit totdeauna de legi pentru a-şi sparge capul. Nu ţi-l sparge pe al tău, ca să afli mai multe acum. Dumnezeu să te aibă în pază şi nu mai călca în casa asta, fiindcă aici copiii mei fac legea; pe când eu… eu sunt un biet om care încurcă drumul. Adio, băiete!”

Plecai. Nu l-am mai revăzut. Dar nu l-am uitat, deoarece asemenea cărţi de înţelepciune vie nu se întâlnesc în toate bibliotecile.

Iată-mă deci în stradă, cu 30 de centime în buzunar. Dar niciodată nu m-a speriat mizeria, câtă vreme am avut un tel în viaţă. Şi în clipa aceea năzuiam ceva: să văd India, îmi rămăsese un mijloc de scăpare. Ultimul, ultima mea salvare dintotdeauna: costumul cel nou. Îl vândui la un telal pe 15 franci şi cumpărai de la acelaşi negustor un altul pentru 5 franci. Eram jalnic la vedere: ca o pisică scoasă din apă. Mă dezbrăcai în odaia din spatele prăvăliei, lăsând costumul bun şi îmbrăcai zdrenţele duhnind a sudoare şi tutun, lălâi, să încapă în ele doi ca mine. Mânecile şi pantalonii

erau atât de scurte, că nu ştiam cum să-mi acopăr braţele şi picioarele. Afară, trecând prin faţa vitrinei unui magazin, mă înspăi- mântai văzând cum arătam.

Doamne, de ce-ţi baţi joc de făpturile tale şi nu-i dai fiecăruia pe măsură? Buna mea mamă, fii fericită în mormân- tul tău! Dacă ai fi ştiut cât am îndurat pentru o iluzie, ai fi murit cu zece ani mai devreme! Şi voi, prieteni, pe care vă mai iubesc în clipa de faţă, feriţi-vă de a cădea în păcatul meu! E atât de prostesc! O viaţă întreagă arsă zadarnic! Pe toate drumurile am lăsat picături de sânge, fâşii din carnea şi, mai ales, din demnitatea mea. Mă tângui, pentru că am ajuns acum la partea cea mai dureroasă a acestei pagini triste! Şi poate voi înşivă mă veţi dispreţui!

Mi-am cheltuit cei 10 franci aiurea, culcându-mă timp de şapte nopţi pe unde apucam: într-o seară, printre mărfurile din port, într-alta, în patul pe care cutare pârlit catadicsea să-l împartă cu mine. Dar în cea de-a 17-a zi, braţele îmi căzură neputincioase şi nu mai luptai. Nu mai puteam să lupt! Prăbuşirea nu se datora lipsurilor băneşti, ci deznădejdii morale: India fusese singura ţară unde am dorit, am voit şi m-am încăpăţânat să mă duc; împrejurări neprielnice şi jalnice m-au împiedicat să ajung acolo!

Voinţa fiindu-mi zdrobită, îmi luai gândul de la India! Acum îmi frământam mintea cum să ies din încurcătură, părăsind cu orice preţ această ţară nefastă.

Cu fruntea smerită în faţa nenorocirii, mergeam pe stradă fără ţintă, scăldat într-o sudoare rece, când mă trezii strigat de un grec, aşezat la o masă în faţa unei cafenele ticsite de lume. Omul nu-mi plăcea, dar când eşti gata să te îneci, apuci mâna ce ţi se întinde. Într-una din ultimele zile, îmi spusese că „dacă nu sunt mândru”, ar putea să mă salveze. Pricepui că vrea să-mi vorbească despre acelaşi subiect. Mă îndreptai spre el. Îmi spuneam: „Pagubă-n ciuperci! Scapă cine poate!”

Îmi oferi o cafea şi o ţigară; nu mâncasem în ziua aceea. Aşa că primii.

„Uite”, îmi spuse fără înconjur, „există două soluţii ca să te salvezi fără să ieşi prea jumulit. Una ar fi să ceri ajutorul arhimandritului nostru, care mânuieşte fondurile unei societăţi greceşti de binefacere. Uneori plăteşte călătoria şi-ţi dă 5 franci de drum. Dar e un om aspru; nu se lasă convins cu una, cu două. Mai lesne ar fi a doua: un prieten scoate o batistă, o înnoadă

la cele patru colţuri, aruncă 1 franc înăuntru şi se plimbă, o dată cu tine, sub nasul domnilor de colo, văicărindu-se puţin. Totdeauna cheta produce destul pentru amândoi. Dacă vrei, ţi-aş putea face acest serviciu!”

Şi canalia mă privi în ochi cu sânge rece. Sângele îmi năvăli iute în obraji, dar… nu mai era vorba de demnitate în acea clipă. (Pot spune că niciodată nu e vorba de aşa ceva când vagabondezi ca mine.) Şi o dată furia stăpânită, alesei pe dată cea de-a doua soluţie, fără a mai gândi, fără a mai voi să gândesc. El nu aşteptă mult. Şi iată-l alături de mine, în mijlocul mesenilor, cu voce mieroasă:

„Scumpi compatrioţi! Iată un frate nenorocit pe care trebuie să-l salvăm, un creştin căzut în mizerie! Haideţi, să arunce fiecare în batista asta cât îi îngăduie inima simţitoare.”

Şi dădu exemplu, aruncând ostentativ 2 franci. Grecii îl priviră. Nimeni nu-l cunoştea, dar fiecare îşi duse mâna la vestă şi aruncă ceva în batistă, fără efort, chiar cu nepăsare, aşa cum se face la şantan cu damele care, după ce urlă un cântec, trec cu farfurioara printre mese. Mergeam ca un automat în urma „salvatorului”, cu ochii pironiţi la mâneci- le şi pantalonii mei scurţi, fără să suflu o vorbă.

Dar poate aţi vrea să aflaţi la ce mă gândeam în timpul chetei… Ei bine, mă gândeam că dacă filosofia buddhistă cere atari virtuţi pentru a intra în Nirvana, mi-ar fi plăcut mai mult să las hinduşilor atât Nirvana, cât şi teribilul ei purgatoriu, mai ales că această chetă nu era prima pe care o înghiţisem în vagabondările mele şi că o alta, adevărat, mai onorabilă, a cărei istorie, scrisă în româneşte, se află într-un caiet, mă costase destul de scump cu patru luni înainte, ca urmare a dorinţei de a vedea Pompeiul şi Hercula- neumul – şi pe care le-am văzut, dar n-aş mai vrea să le revăd cu preţul acela.

Însă nimeni nu-şi poate schimba firea uşor. Pasiunea de a vedea şi învăţa mi-a fost mai puternică decât teama de foame. Şi mai târziu, la picioarele piramidelor sau printre coloanele răsturnate ale Acropolei, la Memphis, care mai păstrează atâtea taine ale faraonilor, ca şi printre ruinele teatrelor lui Bachus şi Dionysos, cu nume sculptate pe fotolii de marmoră, ce evocă amintiri strălucitoare ale unor vremuri trecute – peste tot a fost nevoie să las alte şi alte picături de sânge ori fâşii de demnitate, să crăp de foame sau

să trag pe dracul de coadă, ajungând în cele din urmă, cu preţul unor lipsuri nemaipomenite şi al unei sănătăţi distruse pentru totdeauna, să smulg egoismului omenesc dreptul nevinovat de a admira frumosul şi a-mi cultiva spiritul.

Cheta sfârşită, ne-am strecurat afară ca doi găinari.

„Ah”, rosti nemernicul, frecându-şi mâinile, „mergem acum să punem ceva în gură, iar apoi iei trenul şi te înapoiezi la Cairo.”

Începui să văd lucrurile în roz. Mâncarăm într-o locandă grecească destul de curată. Batista cu bani se afla tot în buzunarul lui. Ne aflam la cafea şi ţigară, când acest om cu inima de hienă îl întrebă pe chelner „unde este toaleta”. Plecă „să-şi facă nevoile” şi nu se mai înapoie! Şi masa care nu era plătită… Şi eu care fusesem lăsat zălog…

Ah, când îmi amintesc acest dureros exemplu de cruzime umană, mă întreb – pentru că de-atunci am continuat să-i iubesc pe oameni – dacă am fost într-adevăr bun la ceva în viaţă sau, pur şi simplu, un nătărău!

Aşteptarea fu zadarnică. Patronul îşi dădu imediat seama şi izbucni scandalul. N-avui puterea să-mi stăpânesc demn lacrimile! Ele s-au rostogolit nu pentru a implora milă ori din ruşine sau frică, la fel de stupide – nu, ci pentru a vărsa torentul de durere şi revoltă împotriva unei ticăloşii ce rănea umanitatea.

*

Iată în ce fel şi cu ce monedă mi-am plătit întotdeauna elanurile spre lumină!

Restul? Restul îl duc cu mine în mormânt, deoarece nu v-am arătat decât două verigi dintr-un lanţ lung… Şi apoi, la ce bun să fie cunoscut? Lunga şi dureroasa istorie a martiriului omenesc – începând cu sclavii care au ridicat piramidele, trecând prin persecutarea creştinilor, deveniţi mai târziu persecutori, şi ajungând la masacrul ştiinţific al ultimului război – i-a învăţat oare vreodată ceva pe oameni? O dată pentru totdeauna? A modificat oare cu o iotă granitul refractar al firii umane? Eu nu văd nicio schimbare, decât una în rău. Şi voi vreţi să mă faceţi să cred că glasul meu firav va răsuna cu mai mult succes în acest pustiu înspăimân- tător? Dacă aş mai crede în asta, aş trăi şi aş lupta, căci a fost o vreme când credeam într-o imensă omenire liberă şi dreaptă; apoi mi-am redus omenirea la o

„Internațională a Spiritului" şi la o largă comunitate de prieteni răspândiţi pe tot globul, trăind şi adăpându-se de la acelaşi izvor al fericirii intelectuale – fie că sunt creatori, fie, pur şi simplu, consumatori de artă –, lăsând imperiul lupilor şi nebunilor hoardelor fără număr (hoarde de sus şi hoarde de jos), canaliei îngemănate din acelaşi aluat ingrat şi respingător, care se transformă în miel când nu poate deveni lup.

Dar şi această umanitate restrânsă de prieteni s-a spulberat. În orice caz, o văd redusă doar la câteva exemplare, frumoase, dar prea slabe în fața imensității răului! Şi aceasta, adăugată suferințelor nemijlocite ce m-au lovit în ultima vreme, mi-a nimicit orice capacitate de rezistență. Am suferit prea mult pentru o iluzie de neiertat, ca să nu mă pedepsesc cu moartea. De acum doi ani, de când mi-a murit mama – singură, crezându-se părăsită de un fiu nerecunoscător –, am remuşcări ce nu pot avea alt sfârşit.

Artă jalnică! Şi voi, artişti şi prieteni, pe care speram să vă văd într-o zi arătându-mi din pragul casei voastre cum se făureşte arta şi în ce fel o puneți în slujba poporului, aflați că vă disprețuiesc în clipa de față. Pentru voi am sacrificat nu numai viața mea, care nu prețuieşte mare lucru, ci şi pe aceea a bietei mele mame, o mamă care se ducea până la poartă ca să-şi cumpere de 2 bani cireşe, apoi se răzgândea, reintra în casă, punea cei 2 gologani lângă alții, zicând: „încă 2 bănuți pentru băiatul meu!"

Am sărit peste trupul ei, cu geamantanul în mână şi gata de plecare, ori de câte ori cădea în genunchi la picioarele mele, rugându-mă să rămân acasă! Cum să ierți unui om asemenea crime? Mi-e silă de mine. O sumbră tristețe şi deznădejde îmi învăluie sufletul încetul cu încetul. Nebunii! Nebunii! Iată ce a clocit capul meu până acum şi pentru cine mi-am ucis mama! Modele de artişti-fantomă! Modele de prieteni-fan- lomă! Iar acum nu mai văd decât un pustiu fără sfârşit!

Vanitate şi negustorie! Unde te afli, oare, Ideal al dragostei, al dezinteresului şi abnegației la care am visat atât?

Un ocean dezlănțuit de egoism şi banalitate, cu câteva faruri pierdute în insule minuscule, împotriva cărora se înverşunează valurile de prostie şi bezne de inconştiență stingherite de lumină – iată ce-mi pare acum a fi lumea!

MEDITAȚII, NOSTALGII, AMINTIRI, VISE, GÂNDURI1

15 aprilie

Părinte, trebuie să aleg calea suferinţei!

Mi-ai apărut ca să mă uluieşti cu lumina ta şi să mă orbeşti… Dar şi ca să te păstrez. (în timp ce mă aflam la Damasc, am cunoscut întâmplări ciudate, cazuri de fanatism fără pereche. Pot fi văzuţi acolo orbi şezând turceşte pe trotuare şi ghicind viitorul celor nevoiaşi, făcând semne cu degetele în nisipul fin, întins pe-o batistă mare. Se spune că aceşti nenorociţi şi-au stins singuri lumina ochilor la Mec- ca, cu fierul roşu al dervişului2, după ce au văzut mormântul Profetului, a cărui imagine sfântă ţineau s-o păstreze înfăşurată în bezna eternă, drept răscumpărare pentru această favoare supremă.)

La fel, şi eu vreau să te păstrez, închizând ochii în faţa oricărei deşertăciuni omeneşti… Vreau să mă ţin departe de

1 Scrise pentru Romain Rolland la Nisa, în aprilie-mai 1921, dar trimise destinatarului abia în decembrie, „Méditations, nostalgies, rêves et pensées" au fost publicate postum, în trad. Lui Alexandru Talex, sub titlul „în afara lumii, în lume şi pentru lume…", în Matiu- scriptum, 3, mart. 1974. Fragmente din versiunea originală au apărut în Esprit, 3, mart. 1977 (ti. I.U.).

2 derviş – călugăr musulman cerşetor (n. Red.).

Această lume prea ocupată, prea înrobită de afacerile ei şi prea grijulie pentru viaţa îndestulată…

Dar e greu, căci iubesc viaţa şi sunt foarte senzual. Nu ţin să devin virtuos, nici să mă pustnicesc: acestea sunt refugii ale disperaţilor, şi eu nu sunt unul din aceştia. Pentru ce aş fi? Chiar dacă nu aş fi cunoscut niciodată marile favoruri ale vieţii – Dragostea şi Bucuria care exaltă, Durerea şi Ura care te dau peste cap, Altruismul şi Abnegaţia care-ţi iau minţile –, chiar dacă nu le-aş fi găsit în alte făpturi omeneşti manifestându-se furtunos, nu aş putea să fiu un disperat, nu am dreptul să fiu, deoarece le-am simţit trăind în mine. Sunt şi eu om, şi ca mine trebuie să existe şi alţii.

Trebuie doar să ştii să te apleci chiar asupra unui fir de iarbă, şi atunci te vei regăsi pretutindeni, dacă nu în întregime, măcar în părticele, în părticele din tine însuţi.

Nu dinspre partea asta şchiopătez, ci în ce priveşte răbdarea: când eşti

sărac şi prea puţin înarmat pentru luptă, nu poţi sluji la doi stăpâni în acelaşi timp. Şi atunci trebuie să alegi între viaţa normală – unde zbaterea cu nenumăratele nevoi cotidiene îţi zdrobeşte sufletul, îndobitocindu-l şi înge- nunchindu-l – şi cealaltă viaţă, viaţa eroică şi contemplativă, absurdă din punct de vedere omenesc, neomenoasă chiar, dar pe care forţele ce stăpânesc întreaga-mi fiinţă au ales-o fără să mă întrebe.

De altfel, era uşor de prevăzut acest lucru: oamenii socotesc întrajutorarea bănească drept o povară, în timp ce pentru mine a fost totdeauna o datorie, nu numai faţă de fiinţe excepţionale sau apropiate, ci faţă de orice ins aflat în suferinţă. Cu o atare „rătăcire" m-am războit toată viaţa. Ea mi-a devenit odioasă mai ales după lovitura primită la 3 ianuarie trecut. Când am văzut cum singurul şi ultimul mare prieten1 din trecut a rămas nepăsător la strigătul meu de disperare morală şi materială, mi-am dat seama că oamenii, chiar cei mai buni, nu săvârşesc binele decât

1 Gheorghe Ionescu, care îi refuzase în acel moment ajutorul bănesc (n. A.T.).

Din vanitate. Da, însuşi binele, din vanitate! Credeam apoi că, redându-mi-se viaţa, oamenii voiau să mi-o facă demnă; în realitate, mi-au murdărit-o. Şi dacă bunăvoinţe s-au ivit de peste tot, soluţiile întârzie, ca de obicei. Şi în timp ce eu am ieşit din această încercare mai omenos, mai convins ca oricând de această datorie sacră – ce poate fi întâlnită chiar printre animale –, îmi dau seama că aceeaşi viaţă de dinainte de 3 ianuarie se aşază de-a curmezişul drumului meu.

Acestui fel de viaţă vreau să-i întorc spatele cu hotărî- re… Părăsind viaţa? Nu, de data asta nu! Deoarece am întrezări t-o pe cealaltă, în toată frumuseţea ei…

27 aprilie

Mă înapoiez în odaia mea, după două ore de umblat pe Promenade [des Anglais], hăituit de poliţişti, necăjit de clienţii nepăsători şi, mai ales, doborât de inima-mi acră. Nu mai pot!

„Domnilor, doamnelor, fotografii frumoase, 8 franci pe şase!" Vai, câtă îndobitocire! Câtă înjosire! Să fii sâcâit de o mie de ori într-o zi şi să te întorci cu 12 franci în geantă! Asta să însemne oare viaţa unui om care simte, care se frământă, care năzuieşte?

De aseară am început să citesc Musiciens d'aujourd'hui1/Muzicieni de azi. Mai întâi am înghiţit dintr-o dată capitolul „Hugo Wolf". Martinet2 îmi dăduse o pagină, pe cea mai bună, şi azi-dimineaţă, pe Promenade, am început capitolul „Berlioz". M-a răscolit de la primele pagini.

Peste tot mă întâlnesc cu viaţa mea. Peste tot aceiaşi oameni, oameni care suferă, suferinţa omului înzestrat. Şi ce-i mai cumplit, oamenii aceştia vorbesc aceeaşi limbă, folosesc câteoda- tă aceleaşi cuvinte, şi-mi dau sema că i-am plagiat fără să vreau înainte de a le fi cunoscut viaţa. Fie că-i vorba de un secol, două, cinci, douăzeci de secole înaintea mea, întâlnesc aceeaşi suferinţă şi chiar acelaşi mod de a o exprima.

1 Romain Rolland şi-a publicat volumul în 1909 (ti. Red.).

2 Marcel Martinet (1887-1944), scriitor şi ziarist francez, director literar la l'Humanité şi, din 1927, redactor la Éditions Rieder, Paris, unde îşi va publica Istrati cărţile (ti. Red.).

Iată ce fel de om sunt! N-am izbutit să mă smulg şi să plec! Şi doar am scris că plec, că dispar.1

Şi sunt încă la Nisa! Pregătisem totul; într-o dimineaţă, mi-am plasat iubita ca servitoare, am instalat-o acolo şi, păs- trându-mi geanta, am vrut să iau a doua zi trenul spre Toulon, să dispar. După prânz mă pomenesc deodată cu prietenul D., care-şi părăsise serviciul pe neaşteptate, revoltat, dezgustat, de o mie de ori mai nenorocit decât mine, neavând un ţel în viaţă şi greoi în exprimare. Îşi părăsise postul de rob la spital, ca să ne întâlnim şi să batem drumurile, hoinărind peste câmpii înflorite şi înmiresmate. M-a dezarmat cu o privire, pricinuindu-mi mult rău. A trebuit să-mi amân plecarea, să-mi caut şi să-mi revăd iubita în lacrimi, distrusă, zdrobită că a ajuns o slugă, într-o cameră jalnică, departe de pieptul meu. Şi unul, şi celălalt mi-au zgândărit slăbiciunea. A trebuit să cedez şi să rămân, să încerc a mă agăţa de blestemata fotografie, să-mi îngrop durerea, să reiau calvarul, viaţa banală, plină de şicane şi lipsuri.

Soartă atotputernică! Ce ai de gând cu mine? Accept să devin un golan, un vagabond, o zdreanţă în vânt, numai să-mi păstrez credinţa, să sufăr în tăcere, singur, vorbind cu mine însumi şi cu vântul. Dar nici asta nu pot face – nici atât! Şi iată-l pe Berlioz care-mi vorbeşte despre zădărnicia strădaniei omeneşti, negând totul, chiar frumosul.

Ce trebuie să fac, Dumnezeule, ce trebuie să fac?

*

30 aprilie

Capitalism! Bani! Omenire egoistă de astăzi! Te blestem cu toată puterea fiinţei mele şi, în acelaşi timp, blestem felul meu nenorocit de a fi, care, în loc să-mi călăuzească impetuozitatea sentimentelor în direcţia luptelor sociale, să facă din mine un om bătăios, un ziarist puternic, un orator care să răscolească

1 Referire la scrisoarea trimisă lui Romain Rolland în 20 aprilie 1921 (n. A.T.).

Mulţimile, un militant, un mânuitor al acelui târnăcop înfricoşător care izbeşte fără încetare temelia acestei societăţi absurde, grăbindu-i prăbuşirea, m-a îndreptat pe calea sterilă a gânditorului care se opreşte în faţa tuturor metehnelor caracterului omenesc, judecând miop sau ca un vizionar, şi care-şi iroseşte energia în speculaţii sentimentale prosteşti, în visări jalnice într-o vreme când trebuie să scrâşneşti din dinţi şi să loveşti pentru a dărâma. (Blestem, de asemenea, faptul că, în loc să am ocazia de a scrie în limba mea, care îmi este familiară, am fost surghiunit la mare depărtare de ţara mea, silit să-mi pierd vremea cu căutări în dicţionar pentru stupida raţiune că în cutare loc trebuie doi/, doi în, doi n, ca şi când unul singur nu ar fi de-ajuns. Dar cu riscul de a părea ridicol, mă agăţ de această limbă, pe care o iubesc şi vreau s-o învăţ bine.)

Azi-dimineaţă am fost iarăşi întristat din cauza vremii rele ce se menţine în continuare, tăindu-mi orice posibilitate de a-mi agonisi pâinea. Deznădăjduit, am luat cartea şi am citit capitolul „Wagner”. M-au revoltat cuvintele grele cu care Rolland încheie acest capitol. E adevărat că lumea e astfel: frumosul, care ar trebui să rămână veşnic, indiferent în ce epocă a fost dezvăluit oamenilor ca să fie gustat o eternitate, este ignorat, îngropat, luându-i locul frivolitatea noului cu orice preţ. Sunt mândru că nu aparţin acestei lumi. Deşi necălăuzit, condus numai de instinct, am iubit totdeauna frumosul fără pereche, frumosul tuturor timpurilor şi al tuturor geniilor.

De asemenea, m-a surprins nespus acest suspin al lui Wagner, care spune: „Pentru a-mi recâştiga tinereţea, sănătatea, pentru a mă bucura de natură, pentru o femeie ce m-ar iubi fără margini, pentru copii frumoşi, aş

da în schimb toată arta mea." Aşa gândea mama. Asta era dorinţa ei, regretul. Şi ea se întreba, mirată, de ce sacrific pe o nălucă fericirea omului care trăieşte tihnit, înconjurat de familie.

„Să mă ierte Dumnezeu", îmi zicea, „dar cred că-ţi pierzi capul cu prostii, în loc să te însori şi să am un copil de la tine, pe care să-l pot ţine în braţe."

Ei bine, nu! Nici azi, când cea mai cumplită remuşcare îmi roade inima otrăvindu-mi zilele, şi când aş fi în stare să plătesc cu viaţa crima de a-mi fi ucis mama, ei bine, nid azi n-aş da în schimb arta mea, ca s-o retnviu! O, iartă-mă, dragă mamă, sclavă sfântă, martiră între martire, iartă-mi aceste vorbe nesăbuite, dar nu pot rosti decât ce simt. Nu! Nu… Dormi în lumea ta somnul drepţilor, dar nu te amesteca într-o viaţă pe care n-o înţelegi deloc! Arta nu înseamnă viaţă. Arta este ceea ce creează viaţa. Arta, arta adevărată, pricinuieşte chiar moartea, distruge totul pentru a crea imposibilul.

Îmi voi irosi viaţa ca până acum, voi muri aplecat zadarnic pe această coală de hârtie, dar nu voi renunţa să spun că arta este mai puternică decât viaţa, mai de preţ decât nişte „copii frumoşi", decât o femeie „care ar iubi fără margini". Este mai puternică decât însăşi măreţia naturii, care-şi pierde strălucirea în faţa ochilor ce nu preţuiesc arta.

Fără artă, omenirea n-ar mai putea exista, n-ar mai putea respira. Ca să existe, ca să respire, are nevoie de Artă, adică de Suferinţă. Şi Suferinţa nu-i la îndemâna oricui.

1 mai

O scrisoare de la Martinet. Aş putea să mint? Să nu spun adevărul gol-goluţ, chiar dacă s-ar întoarce împotriva mea? Ei bine, nu! Am alungat gândul de a o înapoia expeditorului. Întâi, pentru că ar fi fost o minciună: n-am plecat. Apoi… O scrisoare… o scrisoare pe care o ştii dinainte că nu-i banală! Ah, aceste scrisori… Ani de zile am fost lipsit de ele, şi doar o dată a strălucit lumina lor în întunecata mea existenţă. Asta va fi ultima pentru multă vreme. Am deschis-o… „Rolland îmi scrie că vei dispărea. E adevărat?"

E adevărat? Da şi nu. Da, pentru că am rupt cu toată lumea, cu puţinii cu care aveam relaţii, chiar cu cei mai nevinovaţi, care vor suferi zadarnic. Şi

nu, pentru că mă aflu încă aici, împietrit de durerea altora, pe care n-o pot călca în picioare, ca şi de lipsa mijloacelor de a pleca.

Adio!

2 mai

M-am întâlnit astăzi cu Klein, fotograf nenorocit fără lucru, şi cu Teodor, ieşit din puşcărie. Primul îmi povesteşte lucruri nespus de dureroase: el, nevasta şi doi copii crapă de foame. Copiii sunt pe jumătate morţi! Al doilea, muncitor cinstit, tot fotograf, iese după trei luni de puşcărie, înjosit de patronul său pentru nişte fleacuri însuşite. Sunt convins de nevinovăţia lui. Avea trei zile ca să părăsească Franţa, fără un ban în buzunar şi încălţămintea ferfeniţă. Fără posibilităţi, fiind eu însumi în mizerie, m-am zbătut cât am putut, şi recunoştinţa lor mută mi-a săgetat inima. Teodor a plecat, iar pe Klein l-am păstrat lângă mine ca să facem fotografii împreună, deoarece vorbeşte prost franţuzeşte, este timid şi puţin prezentabil. Plutesc în nori de fericire, văzându-mi tovarăşa de viaţă la fel de generoasă ca mine şi, deşi înotăm în lipsuri, la fel de dispusă să-l ajute pe nenorocit.

Am bătut satele şi ne-am întors cu o mică recoltă. Născut în Anglia, tatăl lui Klein era olandez, iar maică-sa, spaniolă. Nevasta, indiană. Copiii, încântători, nu sunt ai lui. Înflăcărat puţin de aceste epave omeneşti care-şi înfruntă nenorocul cu o sfântă resemnare, mi-am abandonat o clipă proasta dispoziţie ca să le dau curaj. Dar astă-seară, pe frumosul platou numit Lanterna, mi-am dat seama că-mi este de nesuportat tovărăşia omului sărac cu duhul. Eram singuri, eu şi el. Privelişte măreaţă, reamintind oarecum de Caux-sur-Mon- treux şi, mai puţin, de Le Dent du Midi. Mare ceţoasă şi liniştită, o puteai lua drept Lacul Geneva. O mulţime pestriţă juca ţanţoşă în sunetul unei muzici de bâlci – spectacol dezgustător, contrastând groaznic cu farmecul locului. În viaţa mea am văzut multe petreceri populare în numeroase ţări. Sunt dornic de atari spectacole. Dar pot spune că, dacă atât mulţimii, dt şi individului le lipsesc idealul înalt, frumosul este nimicit în întregime de banalitate. Aici am văzut ridicolul în came şi oase: un bărbat, cu un picior de lemn, ţopăind cu o femeie. În duda importanţei sale de schilod ilustru, reuşea să acopere cu ridicol atât pe dansatoare, cât şi dansul.

Ardeam de dorinţa de a vorbi cu cineva, de a schimba gân- duri, stări

sufleteşti. Klein îmi răspunse cu banalităţi. M-am retras în mine. Jos de tot, la marginea drumului, într-un cătun, un cimitir îşi oferea nimicnicia, jalea mută. Cei de aici dansează astăzi; cei de acolo dansaseră ieri. Şi împietrit de priveliştea unei atari vieţi, a unei vieţi lipsite de ideal, simţeam nevoia să dau drumul aparatului fotografic şi să ne rostogolim amândoi în gol…

5 mai

Ce înseamnă o viaţă eroică? Aş fi dorit să ştiu. E viaţa omului tenace, a cărui voinţă puternică îi biruie sentimentele, pasiunile, făcându-l victorios, sau aceea a omului slab care luptă o viaţă întreagă, zbătându-se zilnic, şi care se trezeşte învins, strivit de fiece dată de înseşi sentimentele, de înseşi pasiunile sale.

O, scumpi prieteni, nu este cazul să mă felicitaţi. În clipa asta sunt departe de a fi sensibil la laude. Vreau să aflu doar adevărul. Să ştiu unde să mă opresc, cum să-mi conduc judecata. Fiindcă, aruncând o privire spre trecut şi cercetând oamenii pe care i-am cunoscut, nu găsesc niciunul care să fi obţinut o victorie în lupta cu şinele; nimic decât o victorie a orgoliului aţâţat de un scop destul de mărunt, victorie asupra marii şi foarte omeneştii slăbiciuni, care nici nu sălăşluia într-înşii cu prea multă forţă, dar destul de omenească. Să repurtezi o victorie asupra cărui lucru? Asupra cui? Asupra unui duşman? Nicidecum, ci asupra singurei valori care-l face pe om să strălucească: bunătatea, dragostea.

Îmi amintesc că încă din fragedă tinereţe, pe la 15-16 ani, când am părăsit lectura romanelor senzaţionale şi mi-am aplecat ochii asupra frumosului tărâm al literaturii adevărate, mă întrebam după fiecare lectură plăcută: „Autorul o fi oare un om bun?” Iar mai târziu, când am descoperit literatura biografilor, am tăbărât asupra explorării vieţii oamenilor mari. Dar totdeauna încercam regretul de a constata că rareori era atinsă problema care mă interesa nespus: gradul de omenie a scriitorului sau artistului. Biografii satisfăceau generos curiozitatea seacă a publicului larg, scormonind până şi în rufele murdare ale mortului. Nu spuneau însă nimic despre dragostea omului pentru oameni. Cât am suferit când am văzut că până şi marele Lamartine, atât de bun, de uman, nu rostea o vorbă sau prea puţine despre cea mai însemnată parte a sufletului omenesc.

Prieteni! A trebuit să aştept 20 de ani ca să descopăr în sfârşit, într-o zi,

marea voce a omului căruia îi dedic aceste gânduri, vocea omului căruia mă adresez acum şi către care mă apropii seara, obosit şi dezamăgit, ca să-mi odihnesc capul şi să ascult bătăile marii inimi a umanităţii, vocea lui Romain Rolland. Prieteni, prieteni de mâine! În acest moment, cel mai trist din viaţa mea, sunt omul cel mai fericit de pe pământ. Ţip de bucurie şi plâng de fericire. Ca în acea odaie a Sanatoriului Sylvana, lângă Laussanne, când citeam cele trei Vieţi1, ca atunci când devoram Jean-Christophe printre maşinile Garajului Peugeot, la Geneva. Nu mai cer nimic, nu mai doresc nimic. Pot muri mâine; a dispărut singura frământare a vieţii mele: bunătatea, dragostea există în inima omului. Astăzi ştiu că există scriitori şi artişti care nu sunt doar plăsmuitori de lucruri frumoase, bune numai să distreze. Fără îndoială, artistul este mare când se numeşte Dumas, Hugo, Maupassant, Flaubert sau Zola, dar el este şi mai mare când îl cheamă Balzac şi, mai ales, Romain Rolland sau Beethoven! Să mă ierte Rolland, dar nu-i împărtăşesc entuziasmul faţă de Tolstoi. Nu-l găsesc destul de sincer, în locul lui aş fi preferat viaţa lui Cristofor Columb celei a „apostolului” de la Iasnaia Poliana. Se află în viaţă prăbuşiri mult mai triste decât ale lui Tolstoi, devenit apostol în clipa când gloria scrierilor sale nu-i mai spunea nimic.

6 mai

Sunt uluit văzând până unde îşi poate împinge arta un artist. Când un artist izbuteşte să-i înveţe pe alţii ce-i sinceri

1 Vieţile – vezi mai jos, p. 49 – au apărut în 1903, 1905 şi, resp., 1911 (n. Red.).

Tatea, când îndeamnă omul de bună-credinţă să se limiteze la o linişte rodnică, fără a-l arunca în deznădejde, atunci el nu mai face artă, ci medicină sufletească. Iese din domeniul Frumosului şi intră în cel al Adevărului. Iată ce căuta mintea mea de atâta amar de ani: un om care să-mi vorbească fără artă, dar adevărat, drept. Arta a şi atins culmi greu de depăşit, în timp ce adevărul în artă, omenescul, se află abia la începutul drumului. Căci dacă cititorul umil are dreptul de a se declara satisfăcut de o operă care-l înalţă şi-l înnobilează, creatorul ei trebuie să se aplece totdeauna asupra conştiinţei sale ca asupra unei prăpăstii fără fund, îndoindu-se neîncetat de sinceritatea sa.

Citindu-l pe Romain Rolland, îmi dau seama că analiza conştiinţei noastre, a sufletului nostru complex, a fost împinsă la o culme ce nu poate decât să dezarmeze orice ambiţie cinstită. El se acoperă astfel de o glorie pe care timpul nu va putea s-o deterioreze, deoarece problema de căpetenie ce va sta în viitor în faţa oricărui artist va fi de a înăbuşi flecăreala inimii, de a-şi ţine în frâu vanitatea şi de a încerca să creeze o operă adevărată sau nimic. Dar cu câtă simplicitate, bunătate şi umilinţă ne vorbeşte Romain Rolland! Cât de greu e să pui degetul pe rană! Şi cât de uşor le venea artiştilor de altădată să fie tragedieni!

## UN EPISOD AL LUPTELOR REVOLUŢIONARE DIN ROMÂNIA

## PENTRU CRISTIAN RACOVSKI1

Ar fi fost poate mai bine să-mi intitulez articolul „Pentru poporul român”, căci dacă Racovski a fost erou, clasa muncitoare din România a fost demnă de eroismul lui.

După nesăbuita reprimare, din ordinul guvernului, care a urmat răscoalelor ţărăneşti din 1907, socialismul românesc a fost socotit ţapul ispăşitor, iar militanţii evrei sau de origine străină, precum Racovski, au fost expulzaţi în masă. Persecuţia l-a costat pe actualul preşedinte al Comisarilor poporului din Ucraina cinci ani de surghiun, iar comuniştii francezi care doresc să cunoască una dintre odiseele celui care a trebuit să se confrunte cu plutonul de execuţie înainte de a ajunge la preşedinţia Ucrainei, n-au decât să citească La Roumanie des boyards/România boierilor/1, cartea pe care a scris-o în acea perioadă.

Bulgar de origine, Racovski a devenit cetăţean român o dată cu anexarea Dobrogei, după războiul din 1877. Prin urmare, expulzarea lui nu a fost decât un act arbitrar comis de oligarhia română, iar Racovski a cerut zadarnic ani în şir să fie judecat potrivit legilor ţării. Însă guvernul tăcea şi pă

1 „Un épisode des luttes révolutionnaires en Roumanie: Pour Christian Rakovsky” a apărut în l’Humanité, 14 mai. Inedit în română, trad. Gratiela Ursulescu (ri. I.U.).

2 Broşura (79 p.), apărută la Paris în 1909, reprezenta versiunea prescurtată a vol. Din regimul arbitrarului şi laşităţii: Contribuţiune la Istoria oligarhiei române, tipărit anterior, aflat în biblioteca Cercului de

Editură Socialistă, al cărui secretar era Istrati (n. Red.).

Zea cu străşnicie frontierele. Siguranţa Statului, o autoritate nou creată, a fost în întregime mobilizată să facă de pază, iar portretul celui care nu fusese deloc implicat în revolta ţăranilor se afla în buzunarele tuturor turnătorilor. Zvonuri, de altfel, uşor de crezut, circulau, drept care, dacă expulzatul ar fi încercat să treacă frontiera, asasinarea lui nu ar fi mirat pe nimeni. Racovski a încercat s-o facă în câteva rânduri, dar tentativele i-au eşuat: a fost întors din drum. Întrunirile şi manifestaţiile organizate în ţară în favoarea sa, în care bietul nostru prieten îşi punea mari speranţe, nu au servit la nimic, căci pretutindeni popoarele manifestă şi oligarhiile guvernează. Racovski a continuat să aibă statut de expulzat.

Cred că nu voi nedreptăţi pe niciunul dintre militanţii români amintind că absenţa unui asemenea om timp de cinci ani s-a resimţit teribil în lupta noastră, căci nimeni dintre noi nu avea nici pregătirea lui, nici puterea lui de muncă inepuizabilă.

În acel moment eram departe de a bănui că, în scurtă vreme, evenimentele vor impune conducătorilor proletariatului răspunderea puterii; în loc de a ne instrui continuu, noi băteam câmpii prin cafenele, pe când ei, aceşti mari revoluţionari, forjau fără încetare materialul al cărui uimitori constructori sunt astăzi.

Am avut şansa de a fi desemnat de Comitetul nostru de a-i duce în secret scrisori exilatului Racovski. L-am văzut lucrând la Kalaiedjidere (Bulgaria) – unde sora lui avea o mică moşie –, într-o colibă unde abia dacă puteai sta în picioare fără să te loveşti cu capul de tavan, având drept anticameră un grajd cu vaci, îngropat în cărţi şi hârţoage, citind şi redactând articole pentru ziarul nostru şi pentru altele. Nici astăzi – şi nu sunt fatalist – nu mă pot împiedica să cred că oamenii de teapa lui presimţeau încă din acel moment că în viitorul apropiat le era sortit să fie propulsaţi în locul pe care îl ocupă acum – altfel nu pot să-mi explic această febrilitate de a lucra!

Deşi militant socialist internaţional, Racovski nu putea privi cu ochi liniştiţi lâncezeala luptei din România, loc în care el fusese adevăratul creator al mişcării socialiste a proletariatului. Drept care, a încercat să mai intre o dată în ţară, în ideea de a se lăsa arestat şi chemat în justiţie, unde, cu hârtii şi texte de lege în mână, urma să-şi demonstreze calitatea de

cetăţean.

În seara zilei de 19 octombrie 1909, în ediţie specială, ziarul democrat Adevărul, care îşi arunca deseori năvodul în apele socialiste, a lansat vestea că Racovski a fost arestat la punctul de frontieră Câineni şi că este posibil ca în momentul în care cotidianul ajunge în mâinile cititorilor, poliţia să îl suprime!

Cel care care s-ar fi îndoit cu privire la sentimentele generoase ale masei de muncitori avea în seara aceea o bună ocazie de a-şi forma o opinie definitivă. În ciuda faptului că era zi lucrătoare şi că nu am făcut convocări, mase compacte de muncitori în salopete veneau din toate părţile Capitalei şi ne umpleau sediile, dependinţele şi curţile. Mâini murdare, feţe nespălate, oamenii uzinelor şi atelierelor uitaseră de mâncare ori familie şi veneau în valuri, cu o singură frază pe buze: „Trebuie să ne batem toată noaptea pe străzile Bucu- reştiului! Vor să-l omoare pe Racovski!”

Într-adevăr, voinţa poporului a fost satisfăcută: ne-am bătut în noaptea aceea. Militanţii au venit în goană, reacţionând la ameninţarea guvernului cu discursuri înflăcărate. Mulţimea nu admitea să răspundă prin vorbe, ea voia fapte! Se sufocau în săli, încercau să iasă afară şi să manifeste. Ne izbeam de cordoanele poliţiştilor mobilizaţi în jurul sediului.

Încăierarea a debutat violent, fără ezitări, şi după un sfert de oră s-a transformat într-o bătălie în toată regula, cu sân- ge şi răniţi de ambele părţi. Necunoscându-le însă strategia, am fost înconjuraţi, arestaţi cu sutele şi bătuţi rând pe rând în beciurile Prefecturii Poliţiei, unde strigătele victimelor trezeau din somn locuitorii din împrejurimi.

A doua zi i-au eliberat pe cei mai mulţi dintre arestaţii din ajun, reţinând numai nouă militanţi, printre care a avut onoarea să se numere semnatarul acestor rânduri. Am fost trecuţi la antropometrie, şi împotriva noastră s-a deschis o acţiune judiciară care a atras după sine câteva condamnări.

Îi rog pe tovarăşii români care vor citi cele de mai sus să nu zâmbească superior când relatez acest fapt, astăzi eclipsat de nenorociri, altminteri cumplite. 19 octombrie 1909 este o zi istorică în mişcarea proletariatului român: este prima manifestare revoluţionară conştientă a unei clase care nu a beneficiat de mai mult de patru ani de organizare sistematică; este singura mişcare de masă spontană pe care o cunosc, o mişcare nedirijată de

lideri, ci izvorâtă concomitent din milioanele de inimi care au citit o depeşă, au alergat să se bată pe străzi la aflarea veştii că un om, cel dintâi militant pentru libertatea lor, era, poate, asasinat pentru cauza lor la porţile ţării. Au sărit să-l salveze, s-au bătut singuri pe străzi, conducătorii lor fiind blocaţi de poliţie şi arestaţi chiar de la început.

Ei nu i-au redat lui Racovski dreptul de intrare în ţara lui, dar i-au pus pe gânduri pe guvernanţi şi au contribuit în mare măsură la ulterioara intrare în legitimitate a exilatului.

Acesta este un omagiu adus lui Racovski, care reprezintă astăzi o lume la Conferinţa de la Genova şi care a ştiut să insufle astfel de mişcări de revoltă unei mase de oameni pe care, în 1905 – cu patru ani înainte –, a găsit-o dezorganizată şi vlăguită. Este şi un omagiu adus unui popor care geme în acest moment sub cizmele celei mai intolerabile Terori Albe!

SCRISOARE CĂTRE STELIAN POPESCU (I)1

Stimate Domnule Popescu,

Am luat cunoştinţă de cuprinsul scrisorii dvs. De la 6 aprilie şi unde, cunoscându-mi condiţiile sub care am putea lucra de comun acord, îmi propuneţi postul de corespondent al ziarului Universul la Paris.

Condiţiile dvs. Sunt acceptabile, şi le accept negreşit; şi eu sunt de părere să ne punem reciproc la încercare pentru o lună, neuitând vorba proverbului nostru: „Numai pu- nând în plug românul îl cunoşti!”

Din parte-mi, pot să vă asigur de pe acum că nu-mi pun în gând să accept acest post fără să-mi dau seama de datoria ce mi-o asum. Atât cât mijloacele oferite de dvs. Îmi vor permite, eu îmi voi face toată datoria gazetărească. Nu greutatea de a mânui condeiul (chiar cu îndemânare, la nevoie, cu artă) mă sperie, ci varietatea ştirilor ce-mi cereţi. În special bursa şi petrolul sunt şi au fost pentru mine enigme. Va trebui să-mi acordaţi îngăduinţă, precum şi indicaţii precise asupra mijloacelor de unde izvorăsc informaţiile de genul acesta.

Pentru rest, voi căuta să-mi fac eu însumi raporturile necesare.

1 Stelian Popescu era directorul Universului. Scrisoarea, datată Nisa, 8 aprilie 1924, a fost reprodusă postum în N. Mocioiu, „Panait Istrati, corespondent de presă la Paris”, Tomis (Constanţa), 9,1984 (n. I.U.).

Cu deosebire, îmi convine dorinţa dvs. De a „avea notă independentă,

fără tendinţe impf…]1 şi moderate”. E tot ce doresc şi eu. Cât priveşte onorariul de 1000 de franci pe lună şi 200 de franci în plus pentru cheltuielile de deplasare, le accept în principiu numai pentru luna de încercare.

Cum sunt sigur că şi activitatea mea, precum şi calitatea corespondenţelor vor întrece aşteptările dvs., nu mă îndoiesc că veţi fi şi aşa de drept şi nu-mi veţi refuza o dreaptă sporire.

E de ajuns să vă spun că, în condiţia mea de simplu lucrător, având o singură cameră mobilată la hotel şi câştigând câte 35-40 [de] fr [anci] pe zi, de-abia reuşeam să duc bine până la capăt, fără să socotesc câştigul soţiei mele. Nu trăieşte omul numai pentru mâncare şi dormit. Dar unde mai pui că, graţie Jocurilor Olimpice ce vor începe pe curând, nu se poate găsi azi o cameră la Paris sub 300 [de] fr [anci] pe lună. Or, condiţia mea fiind alta decât aceea de lucrător, devenind corespondent, va trebui să am şi un mic cabinet de lucru al meu, cu telefon, în clădirea ce voi locui.

Judecaţi şi veţi vedea că nu cer imposibilul.

Postul îl iau în primire cu începere de la 1 mai. […]

În aşteptarea confirmaţiei acestui răspuns, primiţi, die Ste- lian Popescu, asigurarea consideraţiei ce vă păstrez.

Panait Istrati

NOTE DIN PARIS2

De vreo trei ani încoace, Parisul [îi] dispereează primăvara pe parizieni. Se zicea odată les giboulées de mars, adică, în limba lui Eminescu, „toanele lui martie”: ploi reci şi soare sfios în acelaşi ceas al zilei. Acum, toanele lui martie se prelungesc până la 15 şi chiar până la sfârşitul lui mai. Or, lucrătorul din uzină, precum şi midineta din atelier îndură cu

1 Cuvânt ilizibil (». I.U.).

2 Datate 1 mai 1924, „Notele” au apărut în Universul, 10 mai; semnate: P.l. Delabrăila (n. I.U.).

Bărbăţie şase luni de vreme urâtă fără să se plângă; dar cu începere de la 15 martie, privirea lor reclamă, ca un drept sfânt, un cer senin şi muguri dătători de curaj. În aprilie, trenurile şi tramvaiele care duc la câmpie gem duminica de lume necăjită de muncă şi doritoare de spaţiu. În mai, faimoasa lor la queue („coada”) se întinde ca o lungă rădăcină a răbdării, în

aşteptarea rândului de a lua trenul, tramvaiul sau omnibuzul.

Nu mai sunt aceleaşi vremuri…

*

Astăzi, 1 Mai, „Sărbătoarea Muncii”, Parisul nu se deosebeşte mult de celelalte zile.

Mi-aduc aminte că a doua zi după încheierea păcii, guvernul francez de atunci, temându-se probabil de tulburări, voia să transforme Întâi Mai [-ul] muncitoresc într-o sărbătoare naţională. Frica lui nu fu de lungă durată. Lucrătorul demobilizat, mândru de victorie şi de mia de franci ce-o avea de la stat, deveni cuminte. Certurile şi dezbinările Partidului Socialist Francez îl sfătuiră să devie şi mai cuminte.

Metropolitanul, tramvaiele, omnibuzele merg cam cu beţe în roate, dar merg, deşi uneori ministrul e un domnişor cu mănuşi şi monoclu, membru al Ligii Civice şi cameleon al regelui… al regelui care se va mai urca pe tronul Franţei când…

Singure, taxiurile de piaţă au dispărut cu totul din circulaţie. Şoferii, uimiţi de a se vedea mergând pe jos, se plimbă în clipa asta prin Tuilleries, respirând aerul umed şi admirând cele 40 000 de tulipe făcute cadou Parisului de către Olanda.

Pe străzi se vând multe lăcrămioare.

*

Şi iată-ne în ajun a două mari evenimente: Jocurile Olimpice, ce vor avea loc întâia oară la Paris în mai, iunie şi iulie; apoi alegerile generale din mai. Vom vorbi la timp de amândouă. Pentru moment, nu e de prisos să spun că primul eveniment a umplut Parisul cu străini şi a ridicat preţul unei camere modeste la 20 de franci pe zi. Al doilea, alegerile, a creat o confuzie în spirite cum rar s-a mai văzut. Nu mai e acum vorba de teribilul „om cu cuţitul în dinţi” care a făcut fericirea Blocului Naţional, constituit în 1919. E vorba de ceva mai serios – şi în vederea asta voi căuta să trimit o corespondenţă explicativă.

VIAŢA ŞI SCRIERILE LUI PANAIT ISTRATI POVESTITE DE EL ÎNSUŞI1

A ajuns – cam târziu, dar a ajuns în fine! — Vestea că există un talentat scriitor român pe care l-ar fi descoperit în împrejurări tragice Romain

Rolland, prezentat de dânsul literaturii universale ca „un nou Gorki”. […]2

[Redacţia Adevărului Literar şi Artistic]

Plecarea din ţară în martie 1916 am plecat din Brăila, aşa cum am mai plecat de câteva ori până atunci. Am ajuns la Leysin (Elveţia). Meseria mea era vopsitoria. N-am găsit câtva timp de lucru. Într-o zi citesc un anunţ că direcţia poştelor caută hamali care să muncească la instalatul stâlpilor de telegraf; se plăteau 60 de bani pe ceas. Am acceptat şi am făcut această muncă o bucată de vreme în Vallée de l’Orbe. Am plecat apoi la Geneva, unde am lucrat într-o fabrică de obuze – multe din acele obuze erau pentru România. Trăgeam toată ziua

1 Apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 11 mai, sub genericul „Un Gorki român: Panait Istrati” (n. I.U.).

2 Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile redacţiei publicaţiei. Articolul e însoţit de fotografia lui Panait Istrati la Nisa şi de portretul lui Romain Rolland.

Adevărul Literar şi Artistic apărea săptămânal ca supliment al cotidianului Adevărul (n. Red.).

De o frânghie care punea în mişcare un imens pilon. Munca era foarte istovitoare. Curând am avut mâinile umflate. Am reluat atunci vechea mea meserie de vopsitor. Multă vreme n-a mers însă nici cu aceasta. Dl Naville, cunoscutul fabricant de coniac, m-a angajat apoi să conduc un tractor american. Un an am lucrat ca conducător în câteva din cantoanele Elveţiei.

În sanatoriu la Lausanne

Am căzut apoi bolnav.

Crucea Roşie Americană s-a ocupat de mine şi m-a internat la Sanatoriul Sylvana, lângă Lausanne. Am stat acolo trei luni.

Acolo, un ziarist elveţian1, bolnav şi dânsul, mi-a vorbit pentru prima dată de Romain Rolland.

Auzindu-mă nemulţumit de genul de literatură din prezent, el mi-a vorbit de Romain Rolland, asigurându-mă că acesta va fi cu siguranţă pe placul meu şi va deveni autorul meu favorit. Astfel am început să citesc cele zece volume din Jean-Christophe. Apoi cele trei vieţi: Beethoven, Michelangelo şi Tolstoi – şi apoi altele.

Opera lui Romain Rolland a fost pentru mine o revenire la viaţă când

eram mai deznădăjduit. Am sorbit din ea forţa de rezistenţă împotriva amărăciunilor pe care le aduce viaţa oricum ar fi omul.

Plecând din sanatoriu, m-am înapoiat la Geneva. Am intrat la un garaj. Am început să studiez motorul de explozie la Garajul Peugeot. Acolo, între roţile maşinilor, am citit toată opera lui Rolland. Intervine moartea mamei mele, care corespunde întocmai cu moartea mamei lui Jean-Christophe, unde vorbele lui Rolland erau expresia gândurilor şi simţirilor mele.

Cad iar bolnav…

1 Josué Jéhouda (1892-1966), scriitor şi militant sionist, emigrat din Ucraina şi stabilit la Geneva – vezi şi mai jos, p. 194, n. 1 (ti. Red.).

După câtva timp citesc într-un ziar că celebrul scriitor a sosit la Interlaken şi a descins la Hotel Victoria.

Din pat îi scriu o scrisoare de 20 de pagini. I-am vorbit în acea scrisoare de viaţa mea, i-am expus ce am simţit, ce am dorit şi la ce am aspirat. După patru zile, scrisoarea îmi revine cu menţiunea: „Plecat fără a-şi lăsa adresa."

Am crezut atunci că Rolland a refuzat să primească scrisoarea mea. A fost o mare decepţie pentru mine. Doi ani mai târziu, Rolland mi-a explicat ce se întâmplase: sosise la orele 6 seara şi a doua zi dimineaţă a şi plecat.

Vindecat de boala de care sufeream, m-am adresat lui Jean Debrit, directorul ziarului La Feuille din Geneva, cerându-i să-mi dea o ocupaţie. Mi-a răspuns, oferindu-mi, în chip foarte amabil, postul de al doilea expeditor. Am devenit în curând colaborator la acel ziar, unde Henri Barbusse mi-a răspuns la o scrisoare („Lettre ouverte à un ouvrier"/ „Scrisoare deschisă către un muncitor") în chestia neîncrederii lucrătorilor faţă de intelectuali. Eu luasem apărarea lucrătorilor, şi Barbusse, răspunzându-mi, îi apăra şi mai mult decât mine.

Debrit mă luase în amiciţie. Aflând despre scrisoarea pe care o adresasem lui Rolland – şi care îmi revenise –, şi cum eu căzusem din nou bolnav, Debrit îmi anunţă că ar putea remite scrisoarea prin Jean Jouve1, secretarul lui Rolland. I-am răspuns că dacă nu mă pot adresa direct lui Rolland şi dacă e nevoie de intermediari, mai bine renunţ.

Am pus scrisoarea în ladă.

Sinuciderea

Au trecut doi ani.

Ianuarie 1921. La Nisa.

Dezgustat de a mai tărăgăni o existenţă care nu avea niciun scop, lipsit de prieteni, fără nicio afecţiune, mă decid

1 Pièrre-Jean Jouve (1887-1976), poet şi romancier francez – vezi mai jos, p. 86 («. Red.).

Să-mi pun sfârşit zilelor. M-am servit de un brici. Îl am şi azi: un brici fără mâner…

Destinul a fost mai tare ca lovitura mea de brici. După 15 zile ieşeam din spital, readus la viaţă, dar nu la viaţa pe care o voiam eu, ci tot la cea veche.

Aici începe cariera mea de fotograf ambulant. Un om fără nume, unul din cei cu inimă, mi-a spus:

„Ia unul din aparatele mele, vino pe Promenade des Anglais şi am să-ţi arăt eu cum se trăieşte liber."

La început mi-a fost ruşine. Pe urmă am văzut că totul e obişnuinţă.

*

Întâmplarea de mai sus a avut însă o urmare neaşteptată. Cei care mă culeseseră de pe drum au scos din hainele mele scrisoarea pe care, cu doi ani mai înainte, o adresasem lui Romain Rolland. Ei au făcut ca acea scrisoare să-i parvină prin ziarul l'Humanité.

Opt zile mai târziu, Rolland îmi scria:

„Am primit scrisoarea d-tale, scrisă acum doi ani. Ţi-aş fi răspuns atunci cum îţi răspund astăzi, dacă ea mi-ar fi parvenit.

Nu mă mişcă numai faptul că suferi şi că viaţa d-tale mă interesează, ci fiindcă văd printre rânduri luire le feu divin de l'äme («licărind focul sacru al sufletului»)."

Această primă scrisoare a lui Rolland, precum şi noua mea meserie de fotograf ambulant m-au ajutat să pot suporta din nou viaţa. E nedrept să spun „a suporta"; astăzi ea mă interesează! Graţie lui Rolland, mi se plăteşte o poliţă veche, care credeam că are să rămâie pe veci neplătită. Nu ştiam că pentru a ajunge să pot fi apreciat în viaţă, trebuia să fi lăsat întâi sânge din sângele meu pe nisipul Nişei. Astăzi sunt convins că sângele acesta a fost necesar.

*

În corespondenţa angajată cu Rolland, acesta îmi spunea într-o zi:

„Nu aştept de la d-ta scrisori exaltate. De la d-ta aştept opera. Realizează o operă mai durabilă decât d-ta, mai esenţială decât d-ta, care nu eşti decât pojghiţa ei.”

Deci: carcasa n-are valoare!

Şi am început să scriu…

Am scris sub imboldul lui Romain Rolland, din dragoste pentru Romain Rolland şi ca un omagiu pentru opera care m-a salvat în momentul morţii mamei mele. Din această operă am învăţat că noi nu trebuie să ne ataşăm la existenţele care se pierd, ci la idei şi sentimente care sunt nemuritoare. Exemplul lui Jean-Christophe care, în tot lungul drumului său, pierde tot ce i-a fost mai scump, dar rămâne cu muzica şi cu idealul că într-o zi omenirea va fi mai bună:

„Demain ou dans des siècles, chacun y arrivera.”

Da, m-am pus pe scris. Dar la a 80-a pagină m-am oprit, pentru că trebuia să-mi câştig pâinea…

Cizmarul Gheorghe Ionescu

Aici intervine un al doilea om care, alături de Rolland

— Şi aşa cum o spun în prefaţa volumului ce e pe cale să apară –, formează trinitatea datorită căreia s-a putut realiza ceea ce se va vedea.

Omul acesta e un român, Gheorghe Ionescu, cizmar de meserie, stabilit de aproape 20 de ani la Paris. Gheorghe Ionescu este acel mecena din vremuri, care l-a îmbrăţişat pe artistul-martir al clasei muncitoare, pe poetul Theodor D. Neculuţă1.

Aflând de corespondenţa cu Romain Rolland, el mi-a spus:

„Dacă Romain Rolland îţi dă astfel de bice, eu sunt gata să-ţi dau ovăz!”

Şi timp de şase luni, la Trielle, lângă Paris, Ionescu – om nevoiaş şi el – îmi dă ovăz şi eu scriu. Scriu Povestirile lui Adrian Zografi şi Chir a Chiralina, legenda copilăriei mele la

1 Pe Theodor D. Neculuţă (1859-1904) Istrati îl cunoscuse la România Muncitoare, ziar în care poetul publica versuri militante (n. Red.).

Brăila, care apare zilele acestea, şi Moş Anghel, care va urma în câteva luni. Acestea toate sunt primele poveşti ale adolescentului care face cei dintâi paşi în viaţă.

Aprecierile lui Rolland

Cum a apreciat Rolland cele 700 de pagini pe care i le-am trimis se ştie puţin din prefaţa pe care mi-a scris-o şi care a apărut în revista Europe1. Mai mult se va şti când corespondenţa lui va fi cunoscută.

Ce fel vor gândi amicii mei din ţară şi lectorii români despre ceea ce viaţa m-a obligat să scriu în franţuzeşte viitorul ne va arăta. […]2

*

Am fost invitat la Romain Rolland printr-o scrisoare în care îmi spunea:

„Prevederile mele sunt confirmate. Există în opera d-tale forţe de viaţă şi de artă care, în anumite locuri, amintesc de bucăţile populare ale lui Tolstoi şi dintre cele mai bune ale lui Gorki."

Cum am mai spus, am fost invitat la locuinţa lui din Ville- neuve. Acel Villeneuve unde, cu tractorul, trei ani mai înainte, aram pământul Elveţiei, fără să ştiu că în preajmă trăia omul care avea să-mi dea o nouă viaţă.

Am fost oaspele lui Rolland de la 25 octombrie la 4 noiembrie 1922.

În desele plimbări pe care le-am făcut sub platanii desfrunziţi, am aflat de la Rolland lucruri care nu se găsesc în cărţi. Şi mi-am apropiat forţe noi cu care să lupt împotriva unor vremuri mai triste ca niciodată.

Nu vreau să fiu indiscret. Pentru acei însă care au simţire, citez următorul răspuns la următoarea întrebare:

1 Europe era dirijată de Romain Rolland (n. Red.).

2 Ediţia de faţă nu reproduce scrisoarea lui Romain Rolland, tipărită în ziar în original şi traducere (rt. Red.).

„Ştiind cât aţi fost de lovit de oameni şi de împrejurări, cum aţi putut rezista?"

Rolland îmi răspunde, dând un aer de gheaţă figurii pline de tandreţe pe care o avusese o clipă înainte:

„Sunt doi oameni în mine. La început, cel de aici – şi Rolland duce mâna la inimă-a failli l'emporter sur celui d'ici («era gata să devie stăpân pe cel de aici») – şi Rolland duce mâna la frunte. Mai târziu, cel de deasupra a devenit el mai tare. Şi e foarte bine aşa. Numai astfel se pot înfrunta vijeliile."

Cei care au trecut prin ce a trecut Romain Rolland – şi sunt mulţi, oricât ar fi de săraci – trebuie să cugete la aceste cuvinte, pe care îndrăznesc să le citez din scrisorile primite de la dânsul.

Între muncă şi scris

Ştiind cât munceşte pentru a-şi câştiga existenţa – de la 7 dimineaţa până la 5 după-amiază pe Promenade, în goană după clienţi, de la 5, apoi, până la miezul nopţii, developarea, iar de la 5 dimineaţa, retuşarea pozelor care trebuie livrate —> l-am întrebat pe Panait Istrati când anume scrie.

Iată răspunsul lui:

Nu mi-e cu putinţă să scriu decât în cele două sezoane moarte ale anului, adică de la sfârşitul lui martie la începutul lui iunie şi de la sfârşitul lui septembrie până la începutul lui ianuarie. Ceea ce înseamnă şase luni de scris; celelalte le împart între fotografie ambulantă şi zugrăveală. Aceasta din urmă, zugrăveala, n-o fac decât la Paris, ca lucrător pe cont propriu, şi adesea numai la amici şi cunoscuţi. Fotografia o fac două luni pe Promenade des Anglais, la Nisa, şi alte două luni pe unde pot: Bagnoles-de-l'Orne, în Norman- dia, Mont-S [ain] t-Michel şi S [ain] t Malo-Dinard.

E foarte frumoasă viaţa de fotograf ambulant. Da, foarte frumoasă, afară de zilele când plouă şi… când ne înşfacă poliţia. Prin satele mici, poliţia e mai omenoasă; la Nisa, însă, soarele a secat cu totul inima poliţistă, aşa că, tot încasând la contravenţii, am intrat de patru ori în casa celulară, făcând

12 zile de închisoare de poliţie, ţinut la ciment, neputând comunica cu nimeni şi neavând nimic de citit – întocmai ca criminalii de drept comun.

Dar, zice Chira Chiralina, „chaque bonheur a son revers” 1. Ieşind de la închisoare, mi-am reluat întotdeauna aparatul şi am revenit pe Promenade, unde, cu un zâmbet fabricat, reluam fraza noastră favorită cu care [îi] acostăm pe trecători:

„Des photos, monsieur, 15 franes la douzaine! Deux positions différentes!” 2

Aşa am avut ocazia să fotografiez pe regele Siamului, duci englezi, prinţi polonezi şi alţi nobili a căror nobleţe placa fotografică s-a dovedit incapabilă s-o înregistreze.

N-am să mă plâng de fotografie – oricât ar fi de trist să faci din când în când închisoare când te ştii nevinovat şi curat! —, dar mult aş vrea să mă plâng de vopsitorie sau, mai bine zis, [de] viaţa de lucrător cu ziua, pentru care ceasul e an şi ziua e secol. Din experienţa mea făcută în Occident, că

acelaşi om care îşi mânuieşte unealta cu moartea în suflet, lucrând cu ziua, se aprinde la inimă, şi ziua i se pare clipă de îndată ce rolul muncii, oricât de mic ar fi, îi aparţine lui şi numai lui. Aici cred că îşi va găsi abisul sistemul care [îl] preface pe om în obiect fără voinţă. Viitorul va aparţine iniţiativei: singură iniţiativa dă viaţă!

E inutil să spun că nici fotografia, nici meseria de zugrav n-au reuşit până astăzi să-mi dea mijloacele de a scrie o singură săptămână din produsul lor. N-am reuşit decât să mă menţin la suprafaţă, iar când a fost să scriu, tot bietul cizmar Ionescu a venit şi mi-a întins traista cu ovăz.

Dar scrisul nu ţi-a adus nimic până acum?

1 în trad.: „orice fericire îşi are şi faţa ei tristă" – cf. Panait Istrati, Chira Chiralina, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966, p. 46 (n. Red.).

2 în trad.: „Fotografii, d-le, 15 franci duzina! Două poziţii diferite!" (n. Red.)

Ba da. Dar va trebui să curgă încă multă apă pe Dunăre înainte ca să pot trăi din scrisul meu, căci Ionescu, care, cum am mai spus, e departe de a fi un om bogat, are dreptul la tot produsul material al scrisului meu de până astăzi.

Nu ţi-e posibil să combini scrisul cu munca?

Am convingerea astăzi, din experienţă, că dacă studiul poate fi combinat cu munca manuală, creaţia artistică nu poate fi decât înveninată de grija zilei de mâine. Am încercat adesea să scriu pe când făceam şi fotografii. Am văzut că în loc să meargă condeiul, ochi-mi se-ntorceau instinctiv către cerul care continua prea mult să fie înnorat. Şi când frica foamei intră pe uşă, inspiraţia fuge pe fereastră. Foamea mi-e familiară. Flămând, m-am „adăpat" adesea numai din citit. Cititul mi-e martor, [dar] şi Vezuviul, şi Munţii Libani, şi multe alte unghere ale pământului pe unde-am flămânzit.

Ceea ce pot face din prisosul de energie ce-mi lasă munca, este să mai citesc din când în când câte-o pagină dintre acelea pe care timpul nu poate să le învechească. E inutil să spun că tot ce este actualitate îmi rămâne cu desăvârşire străin.

Cum a învăţat franţuzeşte

O chestiune interesantă este cum de a ajuns Panait Istrati să scrie în franţuzeşte.

La această întrebare, iată ce răspunde el:

În 1916, când am venit în Elveţia, ştiam franţuzeşte tocmai cât trebuie ca să nu fii înţeles deloc. Dar stând la Leysin fără să muncesc, m-am pus, cum se spune la noi, „cu burta pe carte”. Şi într-un chip foarte banal. N-am fost niciodată bun prieten al gramaticii, nici chiar în româneşte. Aşa fiind, am luat dicţionarul lui Şăineanu1 şi pe Télémaque2 al lui Fénelon. Am abordat prima frază: „Calypso ne pouvait se consoler

1 Lazăr Şăineanu, Dicţionarul universal al limbii române, ajuns, în 1914, la ed. A III-a (n. Red.).

2 Titlul complet: Les Aventures de Télémaque, fils d’Ulysse, tradus prin Peripeţiile lui Telemah (n. Red.).

Du départ d’Ulysse." Fiecare cuvânt necunoscut îl căutam în dicţionar. Când îi găseam înţelesul, îl transcriam pe o hârtie, ca a doua oară să nu-l mai caut. Aşa, cu ajutorul lui Şăineanu, l-am ros pe Télémaque, apoi pe Rousseau, în întregime, o bună parte din Voltaire şi opere de Pascal, Montaigne, Malherbe, Sf. Augustin şi alţi clasici tipăriţi în franţuzeşte.

Când, după câtva timp, am început să vorbesc, elveţienii mi-au spus că eu nu vorbesc o limbă obişnuită, ci o limbă din cărţi.

Când am scris – şi am publicat deja, în 1919, în La Feuille –, Romain Rolland constata: „II n’y a pas d’incorrection qui tienne, et dans quelque langue que ce soit, vous serez

— Vous êtes – un écrivain."1

Nici astăzi nu pot spune că stilul meu e destul de franţuzesc. Nu devii francez la 35 de ani şi în timp de patru-cinci ani. Dar sunt mulţumit că lucrările pe care le compun direct în franţuzeşte mi-au fost solicitate şi apar în colecţia „Prosateurs français contemporains”.

Opera lui Istrati

Iată acum câteva declaraţii asupra ideilor predominante şi asupra curentului pe care îl prezintă scrierile lui Panait Istrati.

Nu ezit un moment să spun că sunt un admirator şi un produs al operei lui Romain Rolland, fără de care şi astăzi, poate, aş fi rămas înghiţit în noianul mizeriei sociale. Ca şi Romain Rolland, fraternizez cu suferinţa omenească oriunde s-ar manifesta, ca şi lui, mi-e gândul la o umanitate mai dreaptă şi mai bună: „Cea dintâi superioritate a omului este bunătatea”

(Romain Rolland, Beethoven).

Personajele din opera d-tale sunt din viaţa românească?

Eroii mei au trăit pe pământ românesc. Codin este un fiu al Brăilei, Chira aparţine legendei brăilene, şi Unchiul Anghel a fost fratele mamei, cârciumar pe drumul dintre Brăila şi

1 în trad.: „Nu există erori care dăinuie, şi indiferent de limbă, d-ta vei fi – d-ta eşti – scriitor" (ti. Red.).

Galaţi. Dar Cosma? El… e frate bun cu haiducii copilăriei noastre. De altfel, am în preparaţie un întreg volum, al treilea din Les Récits d'Adrien Zograffi, intitulat pe franţuzeşte Les Haïdouks. Urmăresc să-i pun în lumina lor adevărată pe aceşti luptători, conduşi de eterna patimă a libertăţii şi a dreptăţii, în culoarea locală a împrejurărilor din România de dinainte de Independenţă.

*

Aici se isprăvesc declaraţiile lui Panait Istrati. Sperăm să mai putem da în curând şi altele. De asemenea, nădăjduim să putem publica în curând din scrierile lui. […]

SCRISOARE CĂTRE STELIAN POPESCU (II)1

Stimate Domnule Popescu,

Sunt foarte mâhnit, văzând că mă lăsaţi continuu fără jurnal. Aşa fiind, nu ştiu nici dacă m-aţi anunţat corespondent al Universului (şi în ce chip), nici dacă corespondenţele mele apar.

Am primit suma de 1700 de franci, reprezentând salariul meu de 1200, şi 500 ca fond pentru cheltuieli. Aş dori să-mi spuneţi dacă aveţi sau nu intenţia să-mi sporiţi acest salariu […]. Numai camera mă costă 400 [de] frfanci] pe lună. V-aş ruga, de asemenea, ca la sfârşitul acestei luni să-mi trimiteţi leafa ceva mai repede, cu procente, pentru care am alergat 15 zile până s-o am.

Eu voi face tot ce-mi va sta în putinţă ca să vă servesc conştiincios.

Dar să ştiţi că de la Legaţie nimeni nu-mi e de folos. Înce- pând cu dl Antoniade, care, drept serviciu, s-a pus să [-l] înjure pe Romain Rolland, nimeni nu mi-a dat altceva decât promi

1 Scrisoarea, datată Paris, 12 mai 1924, a fost reprodusă postum în N. Mocioiu, „Panait Istrati, corespondent de presă la Paris", Toinis

(Constanţa), 9,1984 (n. I.U.).

Siuni şi strângeri de mână. A trebuit să mă dezbat numai între gazetarii francezi ce cunoşteam.

Pentru Jocurile Olimpice, în lipsă de o scrisoare specială a dvs., am făcut toate sacrificiile ca să intru.

Vă rog telegrafiaţi imediat că eu sunt trimisul dvs. Special la Jocuri la adresa: Commission de la Presse, 17 Boulevard Haussmann – ca să pot avea intrarea liberă duminica viitoare şi în tot timpul Jocurilor.

Spuneţi-mi, în linii generale, cam ce mi-e permis să trimit prin telegraf. (Am deja tariful [de] 50 la sută, obţinut cu chiu, cu vai, căci trebuie iar o scrisoare spec [ială].)

^ ^VS v Panait Istrati

PUNCTUL DE VEDERE AL CELOR DIN STÂNGA ÎN POLITICA EXTERIOARĂ1

O CONVORBIRE CU D [OMNUL] ALBERT DALIMIER

Despre Mica înţelegere şi România

Paris. Dl Albert Dalimier e un om de stat cu un trecut politic prob şi concepţii republicane statornice. Ele fură aşa de statornice, încât coaliţia de la 16 noiembrie 1919 nu i-o putură ierta, şi dl Dalimier se văzu debarcat. D-sa nu-şi făcu prea mult sânge rău. Aşteptându-şi ceasul, firea sa activă se îndreptă spre diletantismul teatral, aşa că mulţi fură surprinşi să descopere în omul politic de mâna întâi un critic dramatic de primul ordin.

Avocat la Curtea de Apel din Paris, dl Dalimier îşi creă o reputaţie frumoasă în rândurile radicalilor, care îl şi tri- miseră în Parlament în 1906, ca deputat de Corbeil. În 1914,

1 Apărut în Universul, 1 iun., cu menţiunea „De la corespondentul nostru particular"; semnat: P.I. Delabrăila (n. I.U.).

Textul este însoţit de portretul lui Albert Dalimier, un apropiat al familiei lui Gh. Ionescu (n. Red.).

Dl Viviani1 îl alese subsecretar de stat la Bele-Arte, făcu parte din Marele Minister din august 1914 şi îşi păstră portofoliul în cele două ministere succesive, formate din dl Briand2, ca şi în ministerul Painlevé3.

Un program de politică externă

Convins de rolul important ce-l va juca în treburile statului francez de

mâine, m-am dus şi am bătut la uşa noului deputat din Seine-et-Oise. Voiam să ştiu dacă venirea la putere a majorităţilor din stânga va determina o nouă orânduire în politica exterioară a Franţei.

„Nu mai rămâne îndoială”, îmi răspunde d-sa. „Ţara, care a fost până ieri în fruntea progresului şi a democraţiei, nu mai poate să rămâie scorpia cu alură imperialistă pe care ne-a fabricat-o domnia Blocului Naţional în aceşti cinci ani de guvernare.

Orice om politic cu bun-simţ a înţeles că sistemul de câr- muire a urii şi a loviturilor de pumn nu poate duce un stat decât la o ruină sigură. Ne-am îndepărtat Anglia. Am ajuns duşmăniţi de America. N-am făcut decât să [-i] vexăm pe aliaţi şi, sub pretext de a proceda cu mână de fier în chestia de la Ruhr, am satisfăcut apetiturile Comitetului de Forges. Fără să părăsim ceea ce ni se datoreşte, vom şti să intrăm în dreptul nostru, inaugurând o politică de pace şi de treburi producătoare. Franţa va redeveni patria lui Wal- deck-Rousseau4 şi căminul umanităţii."

1 René Viviani (1863-1925), om politic francez: în repetate rânduri ministru; prim-ministru (1914), ulterior senator (n. Red.).

2 Aristide Briand (1862-1932), om politic francez: în repetate rânduri ministru şi prim-ministru (n. Red.).

3 Paul Painlevé (1863-1933), matematician şi om politic francez: deputat, ministru, prim-ministru (n. Red.).

4 Pierre Marie René Waldeck-Rousseau (1846-1904), om politic francez: deputat, senator, ministru, prim-ministru (n. Red.).

Despre Mica înţelegere şi România

La întrebarea dacă această nouă orientare va avea o înrâu- rire asupra politicii statelor ce compun Mica înţelegere, şi deci România, dl Dalimier îmi răspunde cu aceeaşi hotărâre:

„Era fatal ca politica statelor Micii înţelegeri să fie, cu sau fără voia lor, politica statelor care le deschideau credite. Unui stat ca România, de pildă, al cărui ajutor ne fu preţios în momentele critice şi care are nevoie de pansările noastre ca să-şi vindece rănile economice, nici guvernul de mâine nu-i va refuza ajutorul său. Pentru aceasta însă, atât România, cât şi celelalte state care evoluează în orbita politică a Franţei vor trebui să dea dovadă că sunt gata să uite trecutul, că epoca cheltuielelor absurde s-a

sfârşit şi că o eră de muncă, de economie şi de înţelegere între popoare se deschide în faţa omului de stat, care pune bunăstarea neamului său mai presus de duşmăniile personale izvorâte dintr-un război ce a dus omenirea la prăpastie.”

Pace şi muncă

„Sunt încredinţat”, îmi spune dl Albert Dalimier termi- nând, „că cu un guvern radical socialist în Franţa şi cu guvernul muncitoresc al dlui Macdonald1 în Anglia, va fi peste putinţă unui stat să iasă din drumul pe care vom pomi mâine. Societatea Naţiunilor, duşmănită şi sabotată de dl Poin- caré2, îşi va îndeplini menirea de a fi straja paşnică a unei omeniri producătoare. În curând, vom vedea ridicându-se toate statele ca un singur om împotriva statului ce va îndrăzni să-şi ia aere războinice. Pace şi muncă— iată programul nostru!”

1 James Ramsay Macdonald (1866-1937), întâiul prim-ministru laburist al Marii Britanii (1924) – n. Red.

2 Raymond Poincaré (1860-1934), avocat şi om politic francez: deputat, senator, în repetate rânduri ministru (n. Red.).

SCRISOARE CĂTRE STELIAN POPESCU (III)1

Stimate Domnule Popescu,

Dacă ai obiceiul să ierţi, îţi cer iertare, deşi n-am nicio vină şi cu toate că am făcut tot ce am putut.

Tot d-ta, însă, nu poţi să-ţi dai seama la ce e aici. Nu numai că Universul nu mi-a fost de niciun folos, dar chiar mi-a dăunat foarte mult. Timp de trei săptămâni am alergat ca un cal de tramvai să-mi pun calitatea în valoare: peste tot se cerea „o scrisoare a directorului”. Am obţinut ce se putea obţine şi fără această scrisoare, dar câte curse de la potentaţi! Cât timp pierdut! Câtă epuizare! De acestea d-ta nu ştii nimic. În vederea noului post, am luat o cameră cu cabinet la hotel şi mi-am făcut un costum negru (de care n-am nevoie). Singure aceste două lucruri mi-au înghiţit 1000 de fr [anci]. Transportul, vreo […]2, Jocurile Olimpice, 100, apoi telegraful şi corespondenţa. Vă puteţi închipui cu ce am trăit. Şi probă că am trăit rău e că am căzut bolnav tocmai când Chira apărea.

M-am mutat la ţară, la Joinville-le-Pont.

Ehei, d-le Popescu, nu se prind muştele cu oţet, dar cu oţet mai greu,

albinele. Dacă d-ta crezi că pot să trăiesc cu apă rece, te înşeli.

Atâta e generozitatea d-tale amicală? La ce bun atunci să fiu un om bogat? Săracii sunt mai furioşi […]2-

Acum ce să facem? Dacă mai ţii să fiu corespondent sau, mai bine zis, să deviu regulat, mai trebuie 1500 [de] fr [anci] pe lună, plătiţi înainte.

Vreo trei săptămâni voi fi silit să stau retras pentru a termina […]2 textele celui de-al doilea volum, ce va apărea în noiembrie, apoi voi fi din nou liber.

Deh, ce să fac? Fii şi d-ta mai generos!

Cu toată stima ce v-o datorez,

Panait Istrati

1 Scrisoarea, datată Paris, 12 iunie 1924, a fost reprodusă postum în N. Mocioiu, „Panait Istrati, corespondent de presă la Paris", 7b- mis (Constanța), 9, 1984 (ti. I.U.).

2 Fragmente de text indescifrabile (n. I.U.).

PRIETENIA: LA PARIS ŞI AIUREA1

Când anul trecut, la 5 mai, a apărut în Paris-Soir articolul lui Roger Dévigne, „Paris mange les amitiés"/ „Parisul devorează prieteniile"/,mi-am găsit prietenul, pe Georges, entuziasmat. (Ştiu că cititorul nu ştie cine e prietenul meu Georges, dar asta nu are, de fapt, nicio importanţă.) Iar acest prieten, înduioşat şi transfigurat, îmi aruncă o privire. Credea că ştiu despre ce e vorba (căci noi, Georges şi cu mine, ne înțelegem din priviri). Şi el, om de treabă, zise:

„Ai văzut? Un francez, bătrâne, un scriitor francez care îndrăzneşte să scrie într-un ziar aceste cuvinte: «sfântă prietenie», «prietenie divină», «floare şi lirism al vieţii». Şi apoi: «Unde dracu' aţi vrea să vă plimbaţi, să cultivaţi şi să savuraţi un prieten?» Cât e de adevărat! Ei bine, fără îndoială, acest Dévigne, dacă am putea pune mâna pe el, «n-ar mai cădea din maşină»!"

Dar cititorul nu ştie ce înseamnă acest «a cădea din maşină» al prietenul meu Georges. Prin urmare, o să-i explic…

La Paris, prietenia este un comerţ aproape la fel de politicos precum alte genuri de comerţ. Prietenii îşi spun „mulţumesc" şi „scuze" la tot pasul, chiar când nu e nimic de mulțumit sau de scuzat. E prea politicos…

În Orient e altfel… Acolo, cel puţin la oamenii cu suflet şi judecată, prietenia se bucură de toate drepturile şi datoriile. Un prieten îşi poate permite orice (în afară, bineînţeles, de a fugi cu soţia ta). Poate să intre „fără să bată la uşă”, cum se obişnuieşte aici în oficiile poştale. Suferinţele se suportă în comun, bucuriile se împărtăşesc; favorurile care-l „copleşesc” pe unul dintre ei trebuie să se „reverse” în aceeaşi măsură şi asupra celuilalt, căci altfel nu mai poate fi vorba de prietenie.

Să ne-nchipuim faptul următor, uluitor în felul său, dar imposibil de imaginat de Georges şi de mine. Cineva se

1 „L’amitié: à Paris et ailleurs” a apărut în Paris-Soir, 18 iun. Inedit în română, trad. Cristina Aninoiu (n. I.U.).

Repede direct la o fiinţă omenească, ce nu-i este nici tată, nici frate, nici femeie adorată, şi-i spune:

„Vă iubesc!” „Şi eu vă iubesc!”, răspunde celălalt. Şi… se iubesc. Se iubesc şi se despart în aceeaşi seară, unul foarte sătul, celălalt crăpând de foame (sau de mizerie morală, ceea ce e şi mai rău). Şi acum spuneţi-mi, vă rog, la ce bun această frumoasă declaraţie de dragoste – cea mai frumoasă dintre cele ce se pot face pe pământ, cea mai pură, cea mai dezinteresată – dacă nu este însoţită de cea mai elementară echitate, aceea de a-i spune prietenului iubit: „Suferinţele le suportăm în comun, bucuriile le împărtăşim!”

Ei da, cât e de dură această prietenie! Dură? Nu! E tot ce poate fi mai simplu! E vorba doar de a fi făcut în acest fel. Să dai, să dai mereu, să-ţi dai sufletul. Dar cui? Ei, prietenului! Dar unde ţi-e prietenul?

Unde ţi-e prietenul!

Tocmai se urcă în această „maşină” infernală, care traversează lumea cu o viteză fantastică, în spatele celor doi dra- goni înaripaţi, hrăniţi cu cărbuni încinşi. Tocmai se urcă…

I se spusese să se ţină bine, căci „încercarea” urma să fie cumplită. Totul se dizlocă… Totul se face bucăţi… Trebuie să se ţină bine.

Dar sărmanul prieten, totul a fost mai tare decât el! Undeva – Dumnezeu ştie unde –, într-un moment oarecare al acestei fantastice curse, a fost proiectat în neant; iar când miraculosul vizitiu a devenit conştient de cădere, era prea târziu: prietenul căzuse din maşină!

„Spune-mi, Georges, ce a devenit prietenul X… care «a urcat» anul trecut?”

„Care X?”

„Cel caxe pretindea că nu-i este teamă de maşina fabuloasă.”

„Ei, bătrâne: e mult de când a căzut din maşină!”

Vă cred când spuneţi că prietenia nu e o virtute uşor de practicat nici la Paris, nici aiurea – nici măcar în Orient.

Şi totuşi…

Dar trebuie să fii făcut astfel.

O SCRISOARE CĂTRE CITITORII MEI DIN ROMÂNIA1

Dragă Prietene, îți mulțumesc pentru cuvintele încurajatoare ce-mi aduc scrisorile tale de ieri şi de azi.

Mărturisesc că am avut momente de îndoială asupra ta: tăceai acolo unde eu doream precizie – şi vezi, atât de slabi îmi sunt azi umerii când e vorba de o nouă dezamăgire amicală, încât mi-e teamă acum şi de umbra unei astfel de dezamăgiri. Calea-valea cu sărăcia – chiar în momentele astea, când „gloria” vine călare pe băţ, când mi se dă cu lopata ceea ce mi s-a refuzat cu lingurița –, dar ca să mai beau din cupa amărăciunii prieteneşti nu mai pot. Îți sunt, deci, recunoscător că ai reapărut la timp în lumina ce se cuvine.

*

O rugăminte: mi-ai da tu voie să spun direct, cititorilor de la noi, câte ceva din cele ce-mi stau pe inimă? Căci din articolele tăiate de prin ziarele ce-mi trimiteți, am văzut că în curând o confuzie se va produce.

Nu vreau să spun că-mi arde tare de a fi profet în ţara mea, nici că ţiu mult de a rămâne bun prieten cu toată lumea – sau de a deveni. Din contra, sunt mulțumit că voi avea şi neprieteni, ca să nu zic duşmani. Eu n-am umblat la şcoala complezenţei sociale, care îşi face reputaţia distribuind surâsuri ieftine, care trăieşte din cumpăneala cu- vântului şi moare din lipsă de oxigen. Ba chiar îmi place răfuiala, am destul venin ca să mânuiesc ironia şi multă umanitate ca s-o încasez.

Dar mult mai dragă mi-e bunătatea înțeleaptă!

1 Datată Paris, 24 iunie 1924, scrisoarea a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 13 iul. În voi. Trecut şi Viitor, 1925, pp. 35-43, textul, prescurtat,

poartă titlul „Crezul meu” (ti. I.U.).

Să ne risipim aceste sărmane două zile ce le avem de trăit, scuipând pe oameni, să uiţi că un soare arde pe cer, că râuri curg pe pământ, că atâta desfătare cuprinde o pădure răcoroasă ori un câmp plin de flori; să uiţi – ceea ce nu uită niciun vierme – că avem tot ce ne trebuie ca să sorbim viaţa, toată viaţa, atâta timp cât ochii ne sunt deschişi; şi să ne trecem vremea dând palme orişicui, când e mult mai sănătos să te dovedeşti prieten chiar aceluia care caută în tine un duşman – nu e ăsta un adevărat blestem al lumii?

Dacă ar fi să [-l] măsor pe om cu măsura aceasta, apoi să se ştie că, din parte-mi, atât de mare îmi fu porţia amărăciunilor vieţii, încât aş avea dreptul să tai capul la o mie de oameni, partea mea de cruzime sfântă. Eu însă, după ce am secat fântâna durerilor – toate durerile şi toate bucuriile îmi sunt cunoscute, afară de acelea de a da naştere unui copil, ba chiar şi pe acelea le cunosc de când scriu! —, am descoperit în fundul acestei fântâni un nou strat de bunătate. Şi ce bunătate! Un om la o sută de mii poate că o cunoaşte.

*

Şi acum iată că două suliţe noi-nouşoare se îndreaptă spre biata mea coşniţă trupească: prieteni vechi îmi impută că scrisul meu nu e pe placul lor. Aceasta, din faţă. Din dos, neamici noi vor să-mi ia dreptul de a fi îngropat lângă mama. Cei dintâi, straşnici în a duşmăni, pretind că-mi voi uita originea modestă; cei din urmă, că Chira nu e românească. Cu aceştia mă voi învoi repede, spunându-le că puţin • îmi pasă de ce e românesc şi de ce e ţigănesc. Mă interesează nu ceea ce poartă un drapel, ci numai ce e umanitar, căci mama mea, mai româncă decât mulţi pretinşi români, a uitat să-mi vorbească cu mărinimie de ţara în care gardiştii voiau s-o aresteze seara, ca fiind beată, când ea mătăhăia1

1 a mătăhăi = a se clătina, a se împletici {n. Red.).

De trudă cum numai poporul cunoaşte, dar n-a uitat niciodată să-mi spuie că omului îi face cinste să fie bun şi drept.

Prietenilor vechi însă, care au umplut puşcăriile naţionale şi cu care am suferit, aş vrea să le spun că niciodată drumul lor n-a fost cu totul al meu, nici predilecţiile lor, cu totul ale mele. Că niciodată n-am putut să mă împac

cu un partid; că nu e în firea mea să mă supun unei hotărâri când această hotărâre nu-mi convine; şi că dacă aş avea în mâini puterea lumii, n-aş şti ce să fac cu ea, convins fiind că omului poţi să-i iei, dar nu să-i dai cu sila. Nici chiar libertatea nu poţi să i-o dai cu sila. Aş vrea să le mai spun că dacă, pentru ei, lumea e împărţită numai în săraci şi bogaţi, să mi se îngăduie să cred că, pentru mine, lumea mai e împărţită şi în oameni ce se nasc liberi şi oameni ce se nasc robi.1 Robul sărac rămâne rob şi atunci când se îmbogăţeşte, căci eu nu reduc crâncena problemă a vieţii la o farfurie cu fasole; iar omul liber rămâne liber şi în puşcărie. Că nu acolo e locul lui, o ştiu şi eu, dar mai ştiu că multe Bastilii vor trebui să fie luate cu asalt înainte de a nu se mai zidi Bastilii. Totuşi, fără să-mi fac iluzii – şi dacă n-ar fi decât să smulg cărămida care m-a separat un ceas de soarele vieţii –, eu sunt gata să mă amestec în toate hoardele care vor să dărî- me Jilavele internaţionale, să dărâme mereu şi mereu, dar cu o condiţie: să nu mi se ceară apoi să viu şi eu cu noi cărămizi ca să zidim noi Jilave.

Iată crezul meu.

*

Dar tot crezându-mi crezul, eu îmi trăiesc viaţa, şi viaţa mea nu intră într-o teacă de cuţit. Liber e fiecine să se zbată, lepădându-se de credinţe cum se leapădă de cămaşă. Deasupra credinţelor uscate şi şovăielnice, însă, eu pun iubirea caldă ce vine de la inimă. Sunt gata să iubesc orice om liber!

1 în curând va apărea aici Sotir, unde am închegat tot ce simt în această privinţă. Răbdare. [Vezi mai jos, p. 298, n. 1 (n. Red.).]

Aşa am fost totdeauna. Aşa rămân. Nimeni şi nimic nu-mi va putea schimba o iotă din ce m-a învăţat viaţa şi din ce îmi simte inima. N-am nevoie de dădacă.

Pe petecul de pământ ce se cheamă România – şi care şi-a dublat suprafaţa şi numărul puşcăriilor –, eu am rădăcini adânci. O fi frumos să scrii în franţuzeşte fără să fi deschis o gramatică; o fi frumos să ai cu tine toată presa pariziană, de la necăjita l'Humanité a lui Jaurès1 până la gravul Figaro şi regalista Action Française, aceasta din urmă mai elogioasă decât oricare; dar mult mai frumos e să rămâi ceea ce te-ai născut, când te-ai născut iubind – şi eu îmi aduc aminte mereu că la 7 ani păşteam caii la câmp, în preajma Baldovineştilor, ascultând poveştile unchiului Anghel şi

tânguirile mamei, care îmi spunea pe românește că o dor brațele „de-atâta spălat străin”.

Un om de frunte francez îmi spunea zilele trecute:

„Dacă ai vrea să te naturalizezi francez, ai obține premiul Goncourt.”

„Și pe urmă?”

„He, asta înseamnă 5000 de franci peșin și 100 000 de Chira vândute!”

„Și pe urmă?”

Acest al doilea „și pe urmă” [l-] a scandalizat pe un om de bun-simț și l-a făcut să se îndoiască cum că eu aș fi cu adevărat autorul Chirei.

„He-he, Costică! Are Chira socoteală”, se zice la Brăila. Quanto sangue costa… Cine va ști cât sânge a costat?, exclamă Michelangelo. Și eu tot mai sper să-mi cultiv cartofii și să-mi cresc găinile acolo unde a murit o mamă bună acum cinci ani, privind spre ușa pe unde trebuia să-i apară feciorul înainte de a-și da sufletul. Și ea și-a dat sufletul fără să mă aibă la căpătâi… Și eu am citit într-o seară – la Geneva, în această Elveție de unde dușmănia omenească nu mă mai lăsa să ies să alerg la mama –, am citit pe o carte poștală, tocmai la sfârșit: „aci noi suntem cu toții bine, numai că biata ta maică a murit în Săptămâna Mare” …

1 Referire la Jean Jaurès – vezi Scăpare de condei, p. 207 și n. 1 (n. Red.).

„Numai…” Ah, multe rele am uitat în viața mea, dar pe acest „numai” nu pot să-l uit. Și mă înfioară grozav când mă gân- desc dți „numai” ca al meu trebuie să aibă omenirea pe suflet.

Pentru toți aceşti „numai”, eu îmi voi păstra pașaportul românesc. Și lasă… Va veni ea vremea răfuielii cu frumoasa mea țară românească: eu știu să aștept.

*

«

Și așteptând, eu întind o mână de bun amic tuturor acelora care m-au cunoscut, ca și acelora care vor să mă cunoască. Lumea întreagă e demnă de iubit, dar tot mai cu drag mă plec spre cutare față de prieten care mă citește plângând la Brăila. El plânge nu fiindcă am ajuns mare ciorbagiu, ci pentru că, în loc să reapar în noroiul vieții cu ochi de nebun și cu un mare cuțit în mână, eu viu tot cu zâmbet pe buze, tot cu inimă iubitoare și mereu gata să mai cânt, de pildă:

Când eram crai în Beoţia…

Mai viu cu o floare în mână. Se poate ca floarea asta să miroasă rău. Da, dar e a mea. Şi pe cine am rugat eu s-o miroasă?

Arta e o minunată minciună. Niciun ziar, nicio revistă nu vor putea spune că m-au văzut urcându-le scările cu un manuscris, cerşind înserarea. Dar mulţi m-au văzut cău- tând prietenia.

Mulţi artişti sunt în stare să facă artă, puţini ştiu să fie prieteni. Şi eu voi crede mereu că prietenul e cel mai mare artist al inimii omeneşti prietenoase. Eu nu întreb care artist a reuşit. Uneori, cel din umbră mi-e mai simpatic decât cel trâmbiţat. Dar voi întreba fără încetare:

„Care e artistul care ştie să iubească un om, tot cultivân- du-şi cartofii?"

Căci e o ruşine de a te numi artist când nu ştii să iubeşti un om şi să-i oferi un cartof fiert.

Până unde arta are dreptul de a ridica nasul, o ştiu toţi artiştii. Unde trebuie să începem a ne îndoi de umanitatea artei, o ştiu mai puţini.

Dar câţi ştiu că arta e o simţire sfântă, care nu se vinde la mezat? Cu aceşti artişti prieteni şi cu toţi prietenii artei, eu năzuiesc să mă adun într-o zi; să ne plecăm împreună spre pământul dătător de viaţă şi cu toţii să cântăm slavă aceluia care a creat simţirea, dar nu ne-a spus s-o vindem pe gologani…

Panait Istrati

P.S. Rog pe toţi oamenii de bine care mi-au scris din ţară şi n-au încă răspuns să aştepte, că voi răspunde cu sfinţenie. Nu eu voi deveni, în clipa asta de supremă credinţă în om, un autor care n-are vreme să răspundă. Un om îmi rămâne mai scump decât o carte, deşi aş putea susţine şi contrariul. Numai atât că sunt bolnav. Reumatisme „de prin lume adunate" şi în oasele mele rămase; un stomac stricat de atâtea răbdări prăjite ce-am mâncat, precum şi vreo 200 de dedicaţii ce-am fost nevoit să fac – începând cu dl Henri de Regnier, de la Academia Franceză, şi până la amicul meu Bernard, fotograf ambulant la Nisa – mi-au luat şi-mi iau tot timpul. Ba chiar cred că va trebui să părăsesc Parisul, care mă omoară cu gazele lui asfixiante şi zeci de scrisori la care trebuie să răspund din… complezenţă.

Aşa a fost scris: haimanaua internaţională trebuia să devie omul zilei la Paris. E cel mai mare pocinog din câte am făcut până acum. ^

SCRISOARE DESCHISĂ DOMNULUI AL. CAZABAN1

Stimate D [omnu] le Cazaban,

Prieteni mai miloşi decât d-ta au binevoit să-mi canalizeze până aici trudită epavă a presei de la noi, unde, după cum

1 Datată Masevaux-Alsacia (Rinul de Sus), 23 iulie 1924, scrisoarea a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 3 aug. (n. I.U.)

Alexandru Cazaban (1872-1996), prozator şi jurnalist român (n. Red.).

Văd, dvs. Sunteţi critic literar. Astfel, am putut să mă conving că în saloanele zăvorâte, unde nu pot să pătrundă vân- turile, din strada Sărindar1, vor purta faima năzbâtiei mele apele stătătoare din str. Edgar Quinet1 – şi, drept să vă spun, nu ştiu cui să-i fiu mai recunoscător: Adevărului, care din simpatie lasă să se creadă că hârtia e ieftină, „litera de afiş”, nenumărată şi-mi consacră „coloane întregi, ba chiar şi câte o pagină”, sau dvs., care, din antipatie, treceţi peste „scumpetea hârtiei”, care e a guvernului, uitaţi că „litera de afiş” vă e pusă la îndemână numai pentru a compune numele dlui Vintilă Brătianu2 şi vă luaţi la întrecere cu cei de la Dimineaţa, consacrându-mi o treime din prima pagină a unui ziar, destinat doar proslăvirii stăpânilor lui?

Dacă nici chilipirul ăsta nu e un alt „noroc” 3 pentru un „tânăr brăilean” ca mine, atunci ar trebui să fiu un ingrat.

Şi nu vreau să fiu ingrat cu d-ta, d-le Cazaban.

Artistul nu e o făptură desăvârşită, ca albina, nici opera lui, aşa de deasupra oricărei critici, ca mierea. Nu-i este dat omului să atingă astfel de perfecţiuni. Şi când el se înşa- lă, criticul vine şi-i spune că s-a înşelat, adică îşi spune părerea lui, căci şi criticul, la rândul său, se poate înşela; iar gălăgia ce se face în jurul acestei mieri discutabile contribuie la răspândirea ei. Numai după ce i s-a ridicat lui Victor Mar- gueritte4 cordonul de comandor al Legiunii de Onoare şi

1 în 1924, pe străzile Sărindar şi Edgar Quinet se aflau sediile co- tidianelor Adevărul şi, resp., Dimineaţa (n. Red).

2 Vintilă Brătianu – vezi Scăpare de condei, p. 335 şi n. 2 –, preşedintele Partidului Naţional Liberal (1927-1930), în repetate rânduri ministru şi prim-ministru (1927-1928); membru de onoare al Academiei Române (n. Red.).

3 Când voi veni în ţară – şi dacă veţi binevoi să mă apăraţi de câini –, vă voi face o vizită şi vă voi explica cu ce monedă am răscumpărat acest „noroc”.

4 Victor Margueritte (1866-1942), militar francez; după 1896 s-a dedicat scrisului, abordind în romane şi problema emancipării femeii (n. Red.).

A fost huiduit pe toate tonurile, am văzut cartea sa, La Garçonne, în mâinile tuturor midinetelor; atunci numai am citit-o şi eu şi am văzut până unde merge putreziciunea celor prea sătui.

Aşa că trebuie să vă fiu recunoscător.

În curând, Chira va apărea în româneşte. Atunci am să aflu, prin pana d-tale, cât de rău e tradusă şi cât de puţin [îl] cunoaşte ţara [pe] autorul ei.

Astăzi, dvs. Sunteţi, împreună cu un critic de la Clarté, [revistă] a marelui Henri Barbusse – extremele se întâlnesc ciudat uneori! —, singurii care mă luaţi la rost. Apropierea asta, atât de burlescă, aş putea-o numi comică, dacă tragicul n-ar sări în ochi. Extrema dreaptă vrea cu orice preţ să-mi puie un „cuţit între dinţi”. Cei din extrema stângă mi-ar atâr- na cu drag o tinichea de coadă. Care artist, doritor de a-şi deschide un viitor, ar putea alege un loc mai expus atacurilor decât mine?

*

Aici, însă, ieşim din domeniul artei şi intrăm în arena socială a dezbaterii ideilor. Asta vreau şi eu.

Dar cum? Când toată lumea munceşte ca să-şi câştige pâinea, noi să ne facem o meserie din a pălăvrăgi? Când pământul şi materia brută cer braţe pentru a ne da bunăstarea, omul de idei trebuie să se scobească în nas cu condeiul după ureche? Dar ce, stomacul lui se hrăneşte cu vorbe?

Aflaţi, mult stimate d-le Cazaban, că numai pentru trei luni mi-e asigurată pâinea de către editorul meu în acest sat din Vosgi – şi mi-e asigurată nu ca să mă odihnesc, ceea ce aş avea şi eu dreptul, ci ca să pregătesc al treilea volum1 –, şi totuşi, când sirenele fabricilor urlă şi lucrătorii trec cu sutele pe sub fereastra mea, mă întreb dacă e cinstit din parte-mi să stau la scris pe spinarea lor. Şi pe când dvs.,

1 Présentation des Haidouks, primul din ciclul Les Haïdonks – vezi mai sus, p. 58 (n. Red.).

Acolo, apărat de baionete purtate de proşti, bănuiţi cu inima jinduită că

în curând voi deveni un simbriaş, gras plătit, al Dimineţii şi mă semnalaţi – deja! — Gardiştilor de pe calea Victoriei, eu, aici, mă îndoiesc de scrisul meu, mi-e teamă să nu fiu luat chiar de pe acum drept un fabricant în serie de „lite-lături” sentimentalo-artistice, şi nu ştiu cum să fac ca să ajung a spune mai repede ce am de spus, ca apoi să-mi văd de grija stomacului. Căci – să mă ierte prieteni şi neprieteni! — Dacă omenirea n-ar fi aşa de rătăcită, nici lucrătorul, atât de stupid, o societate alcătuită pe dreptate ne-ar ţine la toţi cam următorul discurs:

„Artişti, adevăraţi sau pretinşi critici din convingere, din simbrie sau din prostie, căutaţi, mai înainte de toate, a învăţa un meşteşug ca să vă ţie de foame! Comunitatea nu are niciun trântor care să vă apese pe umeri – fie el artist de geniu, fie fabricant de opinci –, şi deci puţină muncă vă trebuie ca să vă ghiftuiţi stomacul. Iar dacă – după ce vă veţi fi făcut datoria către propriul vostru hoit – vă mai arde să faceţi şi artă sau polemică, sau orice altă desfătare a minţii, apoi faceţi-o în vremea în care cetăţenii proşti cască la umbră, cei simţitori se instruiesc şi când o lume de admiratori vă aşteaptă pe piaţa publică a artelor, ca să vă judece operele, să vă încunune cu laurii dezinteresării sau să vă trimită la plimbare!”

Aşa ar glăsui o orânduire dreaptă.

*

Dar cum ea e astăzi nedreaptă, şi cum eu am toate cuvintele să cred, mult stimate d-le Cazaban, că pana vă serveşte de ciocan şi de rindea pe spinarea celor ce nu vă slujesc stăpânii, daţi-mi voie, înainte de a intra în arena unde se dezbat idei şi unde mă vârâţi fără voie, daţi-mi voie ca, cel puţin, să-mi cultiv eu cartofii. Iar după ce voi fi sfârşit munca necesară hoitului meu, atunci voi ieşi şi eu în piaţa ideilor nesubvenţionate, mă voi întâlni cu oameni de credinţă necomandată şi voi susţine cu înfocare cam iată ce: că omul valid e obligat să-şi aleagă o muncă productivă; că arta e o simţire sfântă care trebuie pusă la adăpost de orice bănuială; că criticului nu-i stă bine să caute zgardă la gâtul artiştilor din motivul că el are una solidă, nici să trândă- vească într-un birou de căpătuială, întrebându-se mereu: „Ce să fie, ce să fie”, cu Stan şi cu Bran, cine i-o fi „văr”, cui i-o fi „nepot” şi care babă i-o fi tăiat buricul când a venit pe lume.

Şi dacă ziua asta de dreaptă ocârmuire n-o veni niciodată, apoi să-i fie

ruşine omului că se numeşte om!

Al dvs., cu stima ce vi se cuvine,

Panait Istrati

P.S. Am trimis o copie după această scrisoare şi Adevărului, cu rugămintea de a o înfăţişa plebei.

P.I.

SĂ NE FIE RUŞINE DE JUDECATA DE MÂINE! 1

Dragă Eftimiu2,

Primind azi volumul d-tale, Tragedia unui comedian, însoţit de un cuvânt mişcător, nu mă pot împiedica de a lăsa la pământ tot buclucul scriitoricesc şi să-ţi trimit aceste linii, rugându-te să le înserezi în Rampa3, pe care o conduci, şi prin care aş dori să transmit mulţumirile mele tuturor acelor scriitori care binevoiesc să mă pună la curent cu lucrările lor din ultimii ani şi care îmi sunt necunoscute – în pri

1 Scrisoarea, datată Masevaux (Rinul de Sus), 7 iulie 1924, a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 17 aug. (n. I.U.)

2 Victor Eftimiu (1889-1972), scriitor şi ziarist român; directorul Teatrului Naţional din Bucureşti (1920-1921, 1930) – n. Red.

3 Articolul a apărut şi în Rampa, 17 aug., cu titlul: „Scrisoarea dlui Panait Istrati către poetul Victor Eftimiu” (n. Red.).

Mul rând amicilor Sanielevici1, Agârbiceanu, Eugen Filotti2, Demetrius3 şi I. Neagu-Negulescu4. Mult [l]-aş ruga pe dl Pă- trăşcanu5 să-mi trimită ceva, căci din ce-am spicuit pe când eram în ţară, precum şi din gustoasele citate ale lui Sanielevici, n-am făcut decât să-mi aţâţ pofta de mâncare întru… pătrăşcănie! 6

*

Şi-acum, nu-i aşa că ai să cazi din nori când ţi-oi spune că mă aflam printre simandicoasele persoane cărora le citeai piesa d-tale, Sfârşitul pământului, la Brăila, în saloanele lui Mişu Băsărăbeanu? Mă aflam, dar… cam pe după uşă! Nici nu se putea altfel: aveam pensula de vopsitor în mână şi eram îmbrăcat în costum de lucrător zugrav. Mai era o pricină care mă împiedica de a sta tolănit pe sofa alături de boieri: nu [o] scrisesem încă pe Chir a. Vezi ce nedreaptă e lumea? Dar chiar dacă aş fi avut-o scrisă pe Chira şi pe mama Chirei, tot treaba aia ar fi fost: îmi mai lipsea patalamaua

lui Romain Rolland. Şi dacă e aşa, nu-ţi vine d-tale să te întrebi nedumerit: Cum poate să existe un singur artist,

1 Henric Sanielevici (1875-1951), critic literar, estetician şi sociolog român; a scris, printre altele, eseul Clasicismul proletariatului: Panait Istrati, publicat în foileton de Adevărul Literar şi Artistic şi în broşură la Editura Adevărul, Bucureşti, 1924 (n. Red.).

2 Eugen Filotti (1896-1975), diplomat şi ziarist român: redactor la Dimineaţa şi Adevărul şi director la săptămânalul Cuvântul Liber (n. Red.).

3 Vasile Demetrius (1878-1942), poet şi prozator român: a scris romane cu tentă realistă (n. Red.).

4 Dr Iuliu Neagu-Negulescu, prieten cu Panait Istrati – vezi Scăpare de condei, p. 204 şi n. 2; i-a tradus în română Haiducii, Editura Cugetarea, Bucureşti, 1930 (n. Red.).

5 D.D. Pătrăşcanu (1872-1937), prozator şi dramaturg român: a activat în cercul Vieţii Româneşti; ca om politic, a fost deputat liberal (n. Red.).

6 Dacă cumva dl Pătrăşcanu a fost omis din „serviciul de presă” al Chirei, îl rog să mi-o semnaleze.

Demn de acest nume, care să nu se revolte la gândul că cine ştie câte opere de valoare zac prin sertarele Rieder-ilor din lumea întreagă, putrezesc şi dispar fără să vadă lumina tiparului? Adică cum? Pentru ca un om să ajungă a-şi face dovada capacităţilor sale; pentru ca să i se îngăduie a arăta ce poate, fie ca artist, fie ca deschizător de drumuri noi în domeniul necunoscutului, trebuie mai întâi să se spânzu- re, să-şi taie burta, să se arunce în puţ sau să plesnească de mizerie vreo 30 de ani? Sau chiar să moară de-a binelea?

Şi aici am să fac apel la memoria d-tale, ca să ilustrez şi mai bine nişte afirmaţii care nu sunt deloc literatură şi mofturi artistice, ci crudă realitate.

*

Îţi vei aduce poate aminte că pe vremea când îţi băteai capul zile întregi ca să [îi] faci pe proştii din casa lui Mişu să înveţe rolurile din piesa d-tale, mai era un tânăr lângă mine, un lipovean român cu bărbuţă neagră, chipeş la înfăţişare. Ai vorbit cu el şi mi-ai adresat şi mie un cuvânt: eram amândoi antreprenorii pârliţi ai lucrării lui Băsărăbeanu, acea casă care strălucea de uşi ripolinate1, pereţi în ulei, plafoane pictate, totul executat cu adevărată

artă de meşteşugari, şi unde am muncit amândoi un an încheiat şi ne-am ales cu… praful de pe tobă. (Căci bietul Mişu – om milos şi darnic cum rar mi s-a întâmplat să întâlnesc, inimă de aur, amic fără fasoane – n-a putut să se sustragă putregaiului care descompune burghezia trândavă, a risipit toată averea „de la răposatu'", arunca banii cu pumnul tuturor lichelelor, dar pe lucrătorii care transformau fosta casă a lui Chriso- veloni2 într-un palat îi lăsa să aştepte la poartă până ce-i venea poftă să iasă şi să le arunce o sutime din ce le datora, aşa că am muncit toţi pe veresie.)

1 a ripolina – a acoperi cu vopsea de email (ti. Red.).

2 Chrisoveloni, numele unei familii de industriaşi (n. Red.).

Ei bine, tânărul lipovean de care cred că-ţi vei aminti era sobar-zidar de meserie, dar pictor din vocaţie. Tablourile lui sunt astăzi mărturie netăgăduită a talentului ce se ascundea sub nămolul de var care-l îneca de la cap până la picioare.

E vorba de Samoilă Petrov, nume ce trebuie reţinut şi reabilitat. Reabilitat, da! Şi d-ta, care eşti cineva în arta română, nu vei putea decât să onorezi breasla artisticească, dovedind, cu bruma rudimentară ce ne-a rămas de la Petrov, cât de mare e nedreptatea ce se face vieţilor clocotitoare care au nenorocul să se nască astăzi.

Samoilă Petrov, sergent în batalionul de pontonieri din Brăila, după ce a scăpat teafăr din Balcani, a fost înghiţit de urgia războiului de unde a ieşit România, umflată de glorie, pe care o vedem. N-a voit nenorocitul să mă însoţească în Elveţia, în martie 1916, când am plecat ca să nu mă mai întorc; şi s-a dus să-şi dea sufletul într-un spital din Odessa, lăsând în urma lui o mamă, încă una lângă milioanele care-şi plâng şi azi feciorii!

*

Dar Petrov nu era numai artist, ci şi una dintre cele mai rare perle ale amiciţiei distinse şi dezinteresate, un suflet generos, o inteligenţă rafinată care se avânta cu sete spre tot ce interesează gândirea, un om cu a cărui prietenie s-ar fi putut desfăta prietenul cel mai greu de mulţumit.

D-ta poate c-ai să râzi de naivitatea ori pretenţia mea, când îţi voi spune că pe când te trudeai să-ţi creezi actorii de pripăşeală în zilele acelea, noi, Petrov şi eu, eram singurii care te pricepeam şi-ţi înţelegeam necazul, deşi eram nuli şi neexistenţi pentru d-ta. Ceilalţi, actori şi actriţe de „ia-l de pe

mine că-l omor”, repetau ca papagalii, fără pic de suflet, fără dram de emoţie, fraze care, exprimate de d-ta, [îl] făceau pe Petrov să sară în sus de nerăbdare:

„Ce dracu’, mă!”, îmi spunea el, „nu văd boii ăştia că nu fac decât să sforăie? Au să-i trântească piesa lui bietu’ Eftimiu!”

Şi ţi-au trântit-o la „Regal” 1, de i-a mers fulgii.

În seara aceea, ieşind de la teatru, Petrov se mira:

„Să n-aibă ei atâta bun-simţ, nici atâtica talent!”

„N-au, Samoilă, nici bun-simţ, nici talent… fiindcă au bani.”

„Atunci de ce s-au încumetat şi au înjosit munca unui om?”

„De graşi, Samoilă!”

Şi s-a dus sărmanul Samoilă să-şi dea sângele lui preţios, alături de atâţia artişti care au creat câmpia mănoasă, unde pasc, se îngraşă şi se prăsesc taurii furioşi ce conduc omenirea cu coamele şi cu coada! Iar artiştii care au scăpat teferi, în loc să puie mâna pe tânjală şi să croiască dihani- ile ca să le înjuge la plugul activităţii umane, ei au luat cădelniţa artei şi le tămâie boturile ori le scarpină burţile, aşa că un mare editor parizian a putut să răspundă, într-o zi, insolent unui om de seamă care-i aducea un manuscris din partea unui tânăr şi talentos debutant:

„N-am nevoie de autor cu talent, pentru care trebuie să trag 3000 de exemplare şi să le vând în cinci ani. Am destule scrieri al căror tiraj redus şi pe hârtie de lux mi-e plătit înainte. Şi ce-mi pasă mie dacă talentele nu găsesc editori!”

Unde eşti tu, Ţepeş doamne, să-mi iei şi pe acest editor, şi pe autorii lui – codoşi parfumaţi, lăfăindu-se în pijama şi pantofi de mătase – şi să mi-i trimiţi la ocnă să taie sare, să le treacă atât pofta de scris, cât şi aceea de editat!

Cu plecăciune, dragă Eftimiu. Să ne amintim că prima datorie a artistului trebuie să fie priceperea vremii lui – şi să ne fie ruşine de judecata de mâine, aceea a Istoriei. Spu- nând adevăruri celor de sus, eu ştiu că voi pierde jumătate din talent, iar spunând alte adevăruri celor de jos, voi pierde

1 Piesa lui Victor Eftimiu s-a jucat la Teatrul Regal din Brăila în 1915 (n. Red.).

Şi cealaltă jumătate. Atunci voi fi fericit, căci voi rămâne cu două braţe şi cu Dreptatea de partea mea.

Al d-tale, n….

Panait Istrati

PENTRU CEI DIN HAMBURG PANAIT ISTRATI DĂ DOVADĂ DE OMENIE1

Scrisoarea pe care o publicăm mai jos ne-a fost adresată de un „vagabond” autentic, până nu demult ignorat, dar al cărui nume a cucerit pe neaşteptate literele europene.

Românul Panait Istrati, după ce a dus o viaţă grea, de vagabond, acceptând muncile cele mai dure, a renunţat să se sinucidă de îndată ce a primit de la Romain Rolland o scrisoare de îmbărbătare în care autorul lui Jean-Christophe îl saluta ca mare scriitor francez, comparabil ca sursă de inspiraţie cu Maxim Gorki.

Pe patul de spital, Panait Istrati prinde curaj, îşi adună însemnările răzleţe, îşi duce la bun sfârşit încântătoarele povestiri, ale căror schiţe le-a prezentat lui Romain Rolland, şi în cele din urmă reuşeşte să publice o carte considerată o revelaţie: Chira Chiralina (la Rieder).

Devotat cultului prieteniei, torturat de spectacolul suferinţei umane, de martiriul muncitorilor, Panait Istrati – care nu este comunist – ne aduce mărturia propriei conştiinţe. De ce ni se adresează? Deoarece a înţeles că în mizeria proletariatului, în lupta muncitorilor sacrificaţi, nu există centru şi susţinere decât la umbra drapelului roşu, decât în rândurile comunismului internaţional. Să-i dăm deci cuvântul…

[Redacţia l’Humanité]

1 Datat Masevaux (Haut-Rhin), 12 august 1924, „Pour ceux de Hambourg: Panait Istrati témoigne en homme de cœur” a apărut în l’Humanité, 17 aug. Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

În 1923, l’Humanité a devenit oficiosul Partidului Comunist Francez, tipărit sub direcţia lui Marcel Cachin (1869-1958) – n. Red.

Dragi Tovarăşi,

Am citit în numărul de ieri din l’Humanité articolul „în ajutorul tovarăşilor noştri din Hamburg”, şi disperarea din acele rânduri este atât de mare, încât, pe când le citeam celor din jurul meu, plângeam în hohote, ca

cel mai nenorocit dintre oameni.

Nouă şi cumplit de sfâşietoare în dezvăluirile dvs. Este ideea de a veni în ajutorul arestaţilor din Hamburg prin scris. Şi foamea este un lucru îngrozitor, am îndurat-o de multe ori de-a lungul vieţii, dar omul flămând mă impresionează mai puţin decât cel izolat de lume, întemniţat. Am „gustat” şi din închisoarea de drept comun, şi iată, n-au trecut decât doi ani de când a trebuit să execut patru condamnări ale poliţiei din Nisa, dar în penitenciarul oraşului, al cărui regim sever aminteşte de descrierile marelui deţinut care a fost André Marty1.

În momentele acelea nu vociferam pentru o mâncare mai bună, ci pentru o pagină tipărită sau o scrisoare care să-mi aline sufletul. Şi n-aveam de ispăşit decât zile, nu luni sau ani. Ce trebuie să se petreacă în bietele capete ale celor care zac fără speranţă?

Mă gândesc cu umilă veneraţie la aceste elite generoase care pier în număr mare, care se risipesc în eforturi precare, în timp ce marile mase rămân surde la durerea lor. Dau un exemplu, între multe altele… în ţara industrială în care mă aflu, unde vreo zece uzine „deversează” în fiecare seară sute de muncitori, a trebuit să apelez în mod special la serviciile publicaţiei l’Humanité, căci aici nu se găsesc de vân- zare ziare muncitoreşti nici în franceză, nici în germană!

Trimit pentru Ajutorul Roşu 50 de franci, sumă ce reprezintă două zile şi jumătate din tot ce posed pentru a trăi cu familia timp de o lună. Dar înainte de toate, transmiteţi

1 André Marty (1886-1956), mecanic şi comunist francez; în 1919, aflat pe un vas francez ancorat la Odessa, a organizat o rebeliune probolşevică. A scris Les Heures glorieuses de la Mer Noire: 30ème anniversaire de la révolte de la Mer Noire (1949) – n. Red.

Celor în suferinţă această scrisoare, scrisă cu ochii înecaţi în lacrimi sincere, cu toată compasiunea şi revolta omului ce promite să nu se afle niciodată de partea celor care dezonorează umanitatea.

Al dvs. Devotat,

Panait Istrati

CITIND PE GALA GALACTION…

ÎN VACANŢĂ1

Când i-am revăzut chipul în cele două portrete din Dimineaţa, am sărit ca ars cu fierul roşu, de s-au speriat cei din jurul meu.

„Cum? Moşneagu' ăsta, Galaction? Dar eu atunci ce trebuie să fiu?”

Şi repede m-am dus la oglindă, în care, de altfel, mă văd în fiecare dimineaţă când mă rad. De astă dată, însă, sub răscolirea trecutului, m-am văzut cu ochii de pe vremuri; şi ce-am văzut? O babă! O babă zbârcită şi uscată!

Sărmane zile… Sărmană viaţă!

*

L-am cunoscut pe Galaction în primele zile ale fondării revistei Viaţa socială de către Cocea. Şi să iasă din întuneric şi să îndrăznească să-mi ţie piept cititorul care a gustat mai mult decât mine nuvela De la noi, la Cladoval Să îndrăznească! Şi deodată am să-i spui că dacă el o mai ştie pe de rost toată, de la întâia până la cea din urmă literă, eu… eu… Ei bine, eu am uitat-o toată, aşa cum am uitat tot ce am citit în zilele mele. Mi-aduc aminte că era vorba de-un popă „slab de fire”, de un mic voiaj şi… de un mare „păcat”! Şi atât!

1 Datat Masevaux, 13 august 1924, articolul a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 24 aug. (ti. I.U.)

Textul e însoţit de portretul lui Gala Galaction (n. Red).

Atât! Vai de mine! Dar m-aş arunca numaidecât în această teribilă Dollern, care curge colea… şi e adâncă până la glezne!

De la noi, la Cladova e una dintre acele nuvele pe care

— Într-o altă societate decât cea de azi – autorul ar trebui s-o adapteze el însuşi în cele mai răspândite limbi ale pă- mântului, aşa cum ar merita câte o jumătate din operele lui Eminescu, Caragiale şi Coşbuc. Nu traducere! Nu există traducere bună. Există creare şi re-creare.

Citesc cărţi bune de la etatea de 10 ani, când fugeam de la şcoală, treceam bălţile lui… Terente1 şi [-i] iubeam pe Eminescu şi pe bandiţii noştri, în care căutam să confrunt poveştile unchiului Anghel cu snoavele cărţilor cumpărate din coşul ovreiului din târg. Să mi se ierte această apropiere între Eminescu şi Iancu Jianu, dar cer să fiu crezut că dacă aş avea un copil, l-aş lăsa să [-i] citească pe haiducii noştri; i-aş smulge însă din mână nouă zecimi din ce apare azi în vitrina librăriei franceze.

Iar când, mai târziu, flăcăiaş cu pufuleţ, fugeam de la stăpân şi mă înfundam în aceleaşi bălţi, de unde ieşeam spoit de mure până la urechi, mă întrebam, citind traducerile „Bibliotecii pentru toţi”: „Asta e o traducere?! Aşa a scris Maupassant? Aşa a scris Balzac? Dar e mai curgător stilul lui Nicu Meţ!”

Astăzi, după 30 de ani de umblet neslăbit, pe unde am vrut şi pe unde nu mi-a fost vrerea; după mai mult de un sfert de veac de credinţă neclintită în sublimul simţirii umane; după ce am risipit cea mai scumpă comoară a omului, sănătatea, şi cealaltă comoară, iluziile, astăzi am şi eu, în sfârşit, „norocul” să-mi văd un vis împlinit: să privesc cu oarecare competenţă în două limbi cel puţin şi să-mi dau seama ce se petrece în două curţi cu gospodării şi obiceiuri deosebite.

Ei bine, nu există zece pagini de autor cu temperament, nici în franţuzeşte, nici în româneşte, care să poată schim

1 Terente, ex-hamal în portul Brăilei; supranumit „regele bălţilor” şi devenit tâlhar de drumul mare, Terente era o combinaţie de haiduc şi Don Jüan (ti. Red.).

Ba [tipul] de grai în mod reciproc fără o ştirbire, ba chiar suprimare, a temperamentului. De la noi, la Cladova, singura nuvelă de temperament pe care o pot opune Făcliei de Paşte1, nu poate fi tradusă, căci nu e vorba să arăţi ce-a trăsnit în creierul unui om de peste graniţă, ci să [-l] faci pe cititorul de elită să simtă cum a suspinat creatorul.

În aceste două perle ale literaturii române – două murmure de mamă-bărbat –, aproape fiecare cuvânt e un suspin al sufletului. Pentru ca ele să-şi strămute vibrarea, fiorul, într-o altă limbă, ar fi trebuit ca autorii înşişi s-o fi făcut, prăbuşind întregul edificiu şi re-creând cu unealta geniului inspiraţia – un alt palat, de alt stil, de altă alură, dar pur- tând farmecul şi pecetea aceluiaşi arhitect.

Şi de ce n-ar fi cu putinţă? De ce aşa ceva i-ar fi fost îngăduit numai boierului-artist Turgheniev? Nu-i este ruşine obrazului lumii de azi să lase în lâncezeală atâtea minţi şi inimi bogate ce gem în mizeria bordeielor, când, cu o singură lovitură de pumn, un Carpentier2 şi un Dempsey3 câştigă 3 000 000 de fr [anci] în 17 secunde? Şi nu-i e ruşine obrazului României Ţâfnoase de azi să [-l] audă pe un Gala Galac- tion spunând că

„nu-i de nasul lui” să-şi plătească „zece băi” la Techirghiol? Iar d-tale, frate Galaction – care eşti român, îţi iubeşti ţara şi crezi în Biserică –, nu ţi-a venit acolo, la Techirghiol, să ceri Rusiei vreo două tunuri şi, imitând [u-l] pe Ispăşoi, să tragi vreo sută de obuze în şandramalele aurite care au pus stăpânire pe pământul lui Dumnezeu?

Cât m-a durut inima când am auzit că iubitul meu Galaction, „popă nepieptănat” şi autor cu renume universal, n-a putut să cheltuiască… „1200 de lei”, sumă ce echivalează cu bacşişul ce se dă de 10 000 de ori pe noapte chelnerilor din boâte-le din Montmartre!

1 Referire la nuvela O făclie de Paşte a lui I.L. Caragiale (1889) – ti. Red.

2 Georges Carpentier (1894-1975), boxer francez, campion european (n. Red.).

3 Jack Dempsey (1895-1983), boxer american, campion mondial (n. Red.).

Ptiu! Ruşine naţională!

L-am cunoscut pe Galaction la Viaţa socială. Eram şi eu, la revista lui Nicu Cocea1, un fel de a cincea roată la căruţă, dar directorul ei îmi tolera tot, ştiind că n-am să fac pureci mulţi.

Nuvela „părintelui” apăru, îmi pare, în fruntea primului număr.2 Când ieşiră corecturile la Tipografia Poporul – care numai poporului nu i-a profitat! —, eu trebuia să urmăresc cu ochii manuscrisul, iar cineva, nu mai ştiu cine, citea cu glas tare şi corija.

De la început, mă izbi în piept titlul: De la noi, la Cladova. Frumos. Sub glasul sonor al lui Cocea, cred, începu să-mi alunece privirea pe manuscris – şi citeşte, băiete, şi alunecă mai repede, şi fugi, şi ia-o la goană cu ardeiul unde nu-i de suferit, până când mă pomenesc că bietul corector îmi strigă:

„Mă… Tu mă urmăreşti unde citesc eu ori te-ai dus la dracu’?”

„M-am dus, frate, la dracu’.”

Şi mă trezii buimăcit, aşa cum trebuie să se simtă femeia focoasă sub strânsoarea omului dorit. După corectură, ia nuvela la rost şi trage-i o nouă lectură, pe îndelete, înghiţind apa din gură, dezmierdând fraza cizelată, ascultân- du-i armonia. Şi iaca şi autorul! Dă mâna lui Cocea ori lui Arghezi, controlează corectura şi apoi conversează.

Mă uit la el fără să-i spun un cuvânt, fără să-i mărturisesc că mă lăsase însărcinat, divina sarcină al cărei plod nu orice zgârie-hârtie îl are în traistă.

Mă uit la omul care a scris nuvela: e plăcut.

Civil, haine închise, înalt, dar mai ales mă farmecă frumoasa lui barbă, bătută de brumă pe de lături. (Cred că dacă aş fi fost femeie, m-aş fi târât numai după omul cu barbă frumoasă!) El mă priveşte vag. Şi deodată îmi spune:

„Tu ai fost în Siria?”

„Da.”

1 N.D. Cocea – vezi Scăpare de condei, p. 260 şi n. 1 (n. Red.).

2 Nuvela a apărut în nr. 3, aprilie 1910 (n. Red.).

„Pe unde?”

„Beirut, Malmetein, Ghazir, Dlepta, Harmonul…”

„Harmonul? Aramonul, vrei să zici. Pe acolo a umblat şi Christos.”

El vorbea cu mine, dar era absent…

*

Şi acum iată-l că-mi apare sub înfăţişare de moşneag, însă şi eu sunt babă. El şi-a urmat drumul lui, iar eu pe al meu. Ce-ar fi fost dar dacă un Galaction, om cu vastă cultură şi sfântă simţire – nu un îndrugă verzi şi uscate ca mine – s-ar fi înhăitat cu haimanaua de pe atunci şi am fi colindat lumea împreună? Grea ne-ar fi fost viaţa, dar ce strălucită, răsplata! Şi ce opere mărețe n-ar fi ieşit din- tr-un astfel de suflet, după ce ar fi fost strivit de mii de nevoi, ofensat de grosolane ignominii, înăbuşit de neostoite revolte, dar altoit cu virusul durerilor universale şi înflăcărat de nestinsa patimă a iubirii de oameni!

Căci sunt încredinţat azi că durerea – durerea care se abate ca un ciclon fără sfârşit – e necesară oricărui om dăruit din naştere. Ea e fermentul, maiaua care face să crească pâinea de mâine. Cine mă va crede când, mărturisindu-mă aici, voi spune că un glas interior mi-a şoptit totdeauna, în toate clipele de disperare, că ceasul meu va suna într-o zi, că va veni un om c-o mână voinică şi-mi va spune: „Ia opreş- te-te niţel. Ce-i cu tine? Ce-i cu frământarea asta?” Şi fără să fi stârmocit1 prin redacţii, fără să fi scris în toată viaţa mea vreo scrisoare admirativă pe la literaţi, după două scrisori intime, schimbate cu Barbusse, şi alte două publice, am dat peste Rolland. Răcnetul operei sale m-a trăsnit dintr-o dată. Nu era un scriitor, nu un literator, ci un frate mai mare pe care-l simţeam citindu-mi pe deasupra

umărului; râdea, plângea, se mânia şi în toate îmi arăta cu degetul cum e viaţa. Atunci mi-am zis: „Dacă la omul ăsta nu pot să intru cu

1 a stârmoci = a se speti (n. Red.).

Fruntea sus şi pe scara cea mare, ei bine, am să mă omor, căci toate au o limită în viaţă!"

Şi bolnav, aruncat pe brânci de măciuca morţii mamei mele, înspăimântat de singurătatea deşertului saharian ce se ridica în jurul meu, îi scriu din pat, având 40 de grade de febră, blodogoresc1, într-o franţuzească de trei ani, Dumnezeu ştie ce pe 20 de pagini enorme. Scrisoarea îmi vine înapoi, cu menţiunea: „Plecat fără a lăsa adresa.”

Bun, îmi zic. Aici e o chestie de viaţă şi de moarte. Dacă omul care a scris Jean-Christophe şi Vies des hommes illustres/Viaţa oamenilor iluştri/a refuzat scrisoarea mea, apoi atât de groaznică e minciuna artei şi a vieţii în general, încât moartea e o binefacere. Totuşi, nu poţi tăia aşa un cap de om. Se poate să fi plecat cu adevărat – după cum şi adevărat a fost.2

Generosul director burghez al răzvrătitei La Feuille din Geneva mă luă sub ocrotire, mă făcu al doilea expeditor şi mic colaborator. E vorba de Jean Debrit. Acestui om de bine îi spusei ce omorâtoare îndoială mă roade. El citi scrisoarea şi, retrimiţându-mi-o acasă, îmi spune, pe o hârtie dactilografiată şi semnată: „Cu siguranţă Romain Rolland se va interesa, dar că scrisoarea nu-i poate parveni decât prin amicul lui intim şi biograf, P-J. Jouve, ceea ce se poate uşor.” Numaidecât am văzut în Jouve un cerber. Mi-am închis misiva în ladă, şi când Debrit m-a întrebat de hotărî- re, i-am spus: „Eu am dreptul să ajung la Rolland fără intermediari.” (Nu ştiam ce inimă mare, ce suflet bun era Jouve.)

Doi ani mai târziu, în 1921, scrisoarea mea şi a lui Debrit [îi] parveneau lui Rolland în condiţiile ştiute, tot grele de sânge, pline de credinţă, mărturii ce vor servi de exemplu şi vor da curaj în luptă tuturor acelora care scrâşnesc din

- 1 a blodogori = a bolborosi (n. Red.).

2 Un jurnal anunţase: „Celebrul scriitor francez Romain Rolland a descins la Hotel Victoria din Interlaken pentru un lung sejur.” Luat la rost, Romain Rolland îmi scria, doi ani mai târziu: „Am descins seara, la ora 6, şi am plecat a doua zi dimineaţa, la ora 6.”

Dinţi în clipele astea, care gem sub povara nedreptăţii şi pentru care mă şi destăinui cu sinceritate, asigurându-i, acolo unde se află, că învinşi sau învingători, victoria va fi la urmă tot a acelora care aşteaptă şi disperă, crezând mereu.

Mulţi vor fi sacrificaţi molohului credinţei. Dar aşa e scris: dând pe brânci numai, omenirea va ajunge să se lepede de urgia egoismului care o împiedică să fie dreaptă.

Să dăm, frate Galactioane, o mână de ajutor acelora care împing pe calea dreaptă carul greoi al păcatelor strămoşeşti, s-o facem, fiecare în chipul său, dar în aceeaşi direcţie.

Iar când vom ajunge sus pe muchie, vom avea şi noi parte de „zece băi" la Techirghiol – şi nu ne vor mai privi cu dispreţ cucoanele, care azi vorbesc franţuzeşte prin auto- buzuri, în loc să ne sărute picioarele.

ÎNTRU POMENIRE…1

ZECE ANI DE LA MOARTEA LUI ŞTEFAN GHEORGHIU (1914-1924)

Cât îți sunt de recunoscător, dragă Pas2, pentru articolul d-tale din Lupta3, unde, tot fiind vorba de mine, mi-l dez- mormântezi cu atâta realism pe bunul Ştefan!

Bunul… S-ar zice că e un calificativ prea modest pentru a [-l] defini pe luptătorul Ştefan Gheorghiu, obişnuiţi cum suntem cu termenii cei mai exageraţi. Şi totuşi…

Pentru omul sentimental, care cunoaşte preţul bunătăţii şi raritatea ei, e mare lucru să te simţi copleşit de amintirea

1 Datat Masevaux (Alsacia), august 1924, articolul a apărut în Omul Liber, I, 15-16, aug. — Sept., pp. 113-114 (n. I.U.).

2 Ion Pas (1895-1974), scriitor şi publicist român: a colaborat la periodice de orientare social-democrată şi a condus Omul Liber. Sub pseudonimul P. Ioanid, a semnat trad. Vol. I, Spovedania unui învins, scris de Istrati, din trilogia Vers l'autre flamme – vezi mai jos, p. 410 –, apărut la Editura Cugetarea, Bucureşti, 1930 (n. Red.).

3 în 1924, Const. Miile – vezi Scăpare de condei, p. 273, n. 2 – era directorul politic al cotidianului bucureştean Lupta (n. Red.).

Unui prieten bun, dispărut. Mai mare e numărul oamenilor inteligenţi pe pământ decât al celor buni. Dar când aceste două daruri se unesc într-un

om aşa cum erau unite în Ştefan, atunci omul acela e dintre cei mai rari. Acum, dacă voiţi să-l aveţi pe Gheorghiu întreg, adăugaţi-i un al treilea dar – care era al lui, care nu i se poate contesta şi pe care am fi fericiţi să-l avem cu toţii –, acela de orator popular, subjugător de suflete; în fine, un al patrulea, acela de a şti să alimenteze fără încetare, cu oxigenul prieteniei, flacăra mistuitoare a unei inimi de prieten; şi atunci ne vom da seama – noi, toţi cei care l-am cunoscut şi iubit – dacă avem ori nu dreptul să-l numim pe Ştefan Gheorghiu un om rar.

Beethoven i-a cerut numai bunătate omului pentru ca să-l declare superior.1 Care dintre noi se poate crede împodobit cu acest fel de superioritate? Eu sunt departe de ea. Şi poate şi d-ta, cititorule.

Ştefan Gheorghiu o avea… plus talentul, plus prietenia.

Nu mi-e în gând să [l] redau aici pe Ştefan. Îl păstrez în suflet pentru o vreme apropiată, când mă voi încumeta să încheg prin slove oameni şi fapte din timpul meu – omul propune şi moartea dispune! Şi iată de ce [i-] aş ruga pe toţi acei care posedă de la el un petec de scrisoare, cuvântări şi anecdote să le păstreze cu sfinţenie şi să mi le încredinţeze într-o zi. Mă-ndoiesc, însă, că numai pe cale documentară, un scriitor ar putea reda figura lui Ştefan Gheorghiu. Singură puterea creaţiei imaginative e în stare s-o facă. El a fost un actor, şi actorii n-au istorie, din nefericire.

Dar pentru ca să fie în aşa hal lipsit de istorie, Gheorghiu a mai avut un nenoroc: acela de a fi fost un „nedisciplinat”, ceea ce [i-] a determinat pe o parte dintre conducătorii mişcării de pe atunci să-l ţie cam la distanţă, pe un al doilea plan, să-l privească cu zâmbete, ba chiar să-i creeze uneori o atmosferă de ostilitate.

1 „Nu recunosc omului altă superioritate [în] afară de bunătate” (Romain Rolland, Viaţa lui Beethoven).

Aceasta e buba rea a centrelor diriguitoare în mişcările muncitoreşti. După concepţia acestor „centre”, luptătorul socialist e redus la rolul de maşină rotativă, care să sforăie discursuri sau să dea drumul la nesfârşite panglici ziaristice după un calapod anumit. Că acest luptător s-ar putea să aibă temperament propriu, sentimente şi zvâcniri ale unei inimi aprinse, care să-l abată de pe drumul uscat şi bătătorit al unor principii şovăielnice, asta e o nelegiuire.

„Sentimentalismul e o nenorocire în mişcarea socialistă”, a strigat într-o zi Racovski.

Şi se ştie la ce carantină supusese strălucitul diplomat de azi al Rusiei la Paris cvadrumviratul Al. Constantines- cu1, Ştefan Gheorghiu, C [tin] Mănescu2 şi subsemnatul. Până şi titlul de „sindicalişti”, marca fabricii Jouhaux3, ni-l suspecta de revoluţionarism, impunându-ne dulcea emblemă „so- cial-democrată”.

De-atunci a curs multă apă pe gârle: atât Jouhaux, cât şi Racovski au făcut câte-o stânga-mpre’ uimitoare – sau, mai bine zis, au sărit ca doi cocoşei unul peste capul celuilalt. Constantinescu, însă, a rămas acelaşi, eu, tot aşa, iar Gheorghiu, dacă ar fi trăit, ar fi rămas tot el4, căci numai politicienii se schimbă la faţă: sentimentalii rămân credincioşi sentimentelor eterne.

*

Noi am ştiut să ne iubim şi să ne facem concesii, uneori să ne tolerăm slăbiciunile. „Şefii” nu cunosc căldura iu

1 în anii 1917-1920, Alexandru (Alecu) Constantinescu – vezi Scăpare de condei, p. 49 şi n. 2 – a fost conducătorul grupurilor comuniste din ţară; ulterior, ca agent Comintem, a activat în Franţa, iar după 1937 s-a stabilit în U.R.S.S. (n. Red.)

2 Constantin Mănescu – vezi Scăpare de condei, p. 337 şi n. 1 –, unul dintre organizatorii mişcărilor greviste din Valea Prahovei în anii 1918-1920 şi 1929-1933 (n. Red.).

3 Léon Jouhaux (1879-1954), om politic francez, secretarul general al Confederaţiei Generale a Muncii (1909-1947) – n. Red.

4 Mănescu s-a dat la fund, după cum văd.

Birii, nici răsplata concesiei, nici preţul toleranţei, căci ne- având sentimente, ei cred că n-au nici slăbiciuni. Infailibili ca Papa, ei decretează anatema şi caterisirea, înalţă alte biserici, se urcă pe acoperiş şi bombardează cu pietre.

Pentru a nu fi ştiut ce e iubirea amicală şi concesia permisă, l’Humanité [l-] a pierdut pe marele ei Gassier1, dese- nator-caricaturist egal lui George Grosz2; şi Sadoul3 a spus într-un articol că pierderea unui Gassier e mai simţitoare cauzei decât îndepărtarea politicianului Frossard4.

Ale voastre întru ale voastre…

Înainte de a da peste iubirea pribeagului Ştefan, eu am avut doi dascăli în mişcare. Amândoi, însă, m-au luat prin latura iubirii amicale. Cel dintâi, Gheorghe Cristescu5, înainte de a mă duce la club, crease în biroul lui de plasare din strada Sfinţilor, apoi în atelierul de plăpumărie, un adevărat focar de afecţiune. Dacă ar fi să mă las într-o zi târât de şuvoiul amintirilor, numai epoca aceea ar da naştere unui gingaş roman – cu caracter local, e drept, dar unde ar putea clocoti sentimente şi idei universal împărtăşite.

Al doilea dascăl, altă fire, altă construcţie, incomparabil superior prin complexitatea, cultura, fineţea ideilor şi sentimentelor sale, amicul nostru pribeag Alexandru Constanti- nescu, mi-a vorbit din inimă înainte de a-mi vorbi din cap. Sistemul lui de a [-i] cuceri pe oameni devenise paradoxal, şi era cu totul unic în mişcare. Să răspundă azi toţi acei cu care el a petrecut o oră sau o noapte, care i-au ascultat tim-

1 Paul Deyvaux-Gassier (1883-1951), unul dintre creatorii caricaturii politice jurnalistice. Gassier se transferase la Le Journal (n. Red).

2 George Grosz (1893-1959), pictor expresionist german, remarcat printr-o grafică militantă, anticapitalistă şi antimilitaristă (ti. Red).

3 Jacques Sadoul, redactor la l'Humanité (n. Red).

4 Louis Frossard (1889-1946), primul secretar al Partidului Comunist Francez (1921); opunându-se „bolşevizării" partidului, a demisionat în 1923 (n. Red).

5 Gheorghe Cristescu-Plăpumaru – vezi Scăpare de condei, p. 130 şi n. 3 –, secretar general al Partidului Comunist Român (1922-1924); după 1936 s-a retras din activitatea militantă (n. Red).

Brui vocii, i-au contemplat flacăra privirii şi simţit căldura inimii, să răspundă dacă i-au mai găsit pereche în prietenie. Şi ia întrebaţi [-i] pe „Alecu" şi pe „Gheorghiţă" (Ionescu) dacă, la rândul lor, au mai găsit asemănare nobilei prietenii a unicului lor Neculuţă!

Deci nu părerile rigide, ci sufletele pasionate formează tezaurele vieţii. Ele sunt ritmurile eterne în care se recunosc şi trăiesc generaţiile următoare.

Nepăsarea condamnabilă a unor „şefi" de atunci, şi în special a nababului nostru Gherea, a pricinuit moartea lui Ştefan. L-am văzut pe Gherea la Zürich în 1917 şi i-am repro- şat-o din nou. Mi-a răspuns că

„boala era prea înaintată”. Bineînţeles că era, fiindcă au lăsat-o să înainteze. Dar dacă Gheorghiu ar fi fost iubit de cei care puteau face ceva pentru el, de mult l-ar fi trimis să stea un an într-un sanatoriu din Elveţia, unde întreţinerea completă costa, în 1916, când am sosit eu la Leysin, 5 franci pe zi. Şi ce-ar fi fost dacă un om cu averea lui Gherea ar fi cheltuit 2000 de fr [anci] cu Ştefan? Doar Ştefan era robul mişcării, şi aşa cum se găseau mii de fr [anci] pentru toate prostiile electorale, cu atât mai mult ar fi trebuit să se găsească pentru a salva viaţa aceluia care era numai al mişcării.

Dar du-te şi cântă muzica asta boierului Racovski – care i-a trimis 50 de lei în Egipt! —, şi să vezi cum te dă afară.

Curvele şi rufianii1 din Alexandria au fost mai mişcaţi de tragedia lui Ştefan şi au făcut mai mult pentru el decât mişcarea socialistă, care i-a trimis în total… 70 de lei în două luni! Aşa că, în loc să-l duc la Cairo, unde climatul e generos, ne-am înţepenit amândoi la Alexandria, unde ploua în toate zilele.

Reduşi la mizerie cu cei 3 şilingi pe zi, ce câştigam cu văruitul, şi văzându-l cum murea în odăiţa din strada Hama- mil, am fost atunci zguduit de una dintre acele crize sufleteşti care schimbă axa vieţii unui om.

Într-o după-amiază, înşfăcat de acea nemaipomenită tuse care-l făcea să stropească odaia cu sânge şi puroi, crezui că

1 rufian [< fr. Ruffian] = desfrânat (n. Red.).

Ştefan moare. Atunci am început să plâng şi să răcnesc ca un turbat, am luat teancul de manuscrise în care proslăveam mişcarea muncitorească în nuvele cu tendinţă şi l-am rupt în bucăţi.

Bietul Gheorghiu, zgâlţâit de acces, nu putu să facă altceva decât să mă privească tot timpul; iar după ce se calmă, poznaş până şi pe patul morţii, luă un aer caraghios şi-ntoarse propria-i tragedie pe glumă, zicându-mi:

„De ce rupi, mă, manuscrisele? Nu vrei să le strângi pân-oi face şi tu «5 kg», ca Vissarion1?”

Eu am trecut însă peste gluma lui şi i-am declarat:

„Dacă mişcarea te lasă să mori, să ştii că eu am să de- viu duşmanul ei neîmpăcat!”

El mi-a replicat printr-o altă şagă, a cărei ironie am încasat-o:

„Aoleu, Istrăţică, să nu faci pozna asta că… omori mişcarea – şi eu mă

fac strigoi!”

*

Ştefan Gheorghiu a avut bunătatea de care vorbeşte Beethoven şi care e semnul superiorităţii la om.

SAMOILĂ PETROV2

Printre documentele omeneşti, pe care mi le aduce poşta în fiece săptămână, iată unul care mi-e scump între toate şi care va fi apreciat de orice om de inimă, căci el slăveşte cel mai nobil sentiment al omului: prietenia. Şi apoi, dezbrăcat de orice goliciune literară, pătruns de o sinceră şi intimă

1 Vissarion se lăudase într-o zi la club că are „5 kg de manuscrise”. Gheorghiu luase act.

2 Scris la Masevaux (Alsacia) în august 1924, articolul a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 14 sept. (n. I.U.)

Textul e însoţit de fotografia lui Samoilă Petrov (n. Red).

Durere, el e deasupra oricărei suspiciuni, dat fiind că anonimul meu corespondent a ţinut atât de tare la anonimat, că a bătut întreaga scrisoare la maşină.

Ia t-o…

Bucureşti, 18 august 1924

Stimate Domnule Istrati,

Când ziarele noastre au înregistrat ştirea succesului d-tale, ca unul ce te cunoscusem – de altfel, în împrejurări mai puţin fericite –, nu m-am putut sustrage unui şir întreg de amintiri, ale clipelor ce am trăit alăturea de un om ce-ţi păstra cea mai neţărmurită dragoste şi veneraţie şi pe care furtuna războiului l-a şters de pe faţa pământului.

Era Samoilă Petrov. Aceasta a fost prima imagine evocată de numele d-tale, alăturea de un sentiment de dureros regret de a-l şti mort, când nimenea, poate, nu s-ar fi bucurat mai mult de ţinta-ţi atinsă. Din gura lui am auzit pentru prima oară numele d-tale, şi de câte ori era spus, avea acel accent pe care numai adâncimile profunde şi curate ale sufletului le poate da.

Eram prieteni. Eu, muncitorul intelectual, el, meşterul so- bar. Hoinăream împreună ore întregi, filozofând şi criticând. Într-o cafenea

rusească din Piaţa Poporului, prin aleile dosnice ale Grădinii Publice sau pe la câte-un colţ de stradă, unde adesea uitam că a trecut de miezul nopţii. Dumnezeu, ştiinţa, religia, morala, arta etc. Erau totdeauna subiectele noastre de predilecţie. În mintea noastră făuream planuri de viitor, visam o lume mai bună, o viaţă mai frumoasă – şi cum de multe ori se întâmpla ca asupra unor idei să nu prea fim de acord, ne certam, şi sfârşitul era: „Ei bine, R., să vorbeşti cu Panait.” Ştiam pe cine crede, pentru că totdeauna, acolo unde nu mai putea continua discuţia cu argumente proprii, persoana d-tale era refugiul. Îi răspundeam de obicei: „Ia mai slăbeşte-mă cu Panait al tău!” Şi aceasta era suficient ca să-mi aprind paie în cap, căci Doamne fereşte să fi spus că Panait n-are dreptate! îi mai aud parcă râsul sonor şi puternic, obiceiul lui când mă vedea necăjit.

Într-o seară, era cam prin toamnă şi vremea, rece, ne aflam iarăşi într-una din obişnuitele noastre certuri literare; stam răzi- maţi de stâlpul lămpii electrice din faţa bisericii catolice, când, din dosul bisericii, din întuneric, ai apărut d-ta. Te văd şi acum:

Strâns într-un pardesiu de sub care pantalonii trădau că vii de la lucru. Ne-a prezentat unul altuia, erai tocmai binevenit. Spre necazul lui Samoilă, n-ai vrut să stai deloc, ba chiar, mai puţin drăguţ decât mi te închipuiam, ne-ai salutat şi ai plecat. Eram decepţionat, doream să te cunosc, spre a mă convinge până unde admiraţia lui Samoilă era justificată. Idolul era iremediabil pentru mine sfărâmat. Ce s-a chinuit bietul Samoilă să şteargă acea impresie lăsată de d-ta în seara aceea! Zadarnic însă, am rămas cu curiozitatea şi regretul de a nu mai fi avut ocazia [de] a te cunoaşte.

Bietul Samoilă! în mica lui odăiţă din str [ada] Zidarilor îi dam adesea imbold la lucru, la acele tablouri din care se străve- dea artistul şi geniul firii sale în luptă cu vitregia sorţii. Nu o dată, poate, când, obosit şi dezamăgit de neputinţa mâinii faţă de ceea ce-i cerea spiritul său setos, întorcea coada pensulei spre a o înfige în pânza aproape terminată, îl reţineam, câteodată chiar brutal, dojenindu-i slăbiciunea.

Îi preziceam un viitor mare, îi vorbeam de muzeele de artă din străinătate – pe atunci văzusem numai Viena – îi demonstram că nu e greu să ajungi acolo, acesta fiind idealul lui, străinătatea, muzeele, şcoala unde ar fi putut studia şi progresa. Mama lui, acea femeie frumoasă şi blajină, pe

care, în 1918, am regăsit-o îmbătrânită de plâns, îl privea trist, şi am înţeles atunci ce-l reţinea. Îşi lua pisoiul negru în braţe – pe care, poate, îl mai ţii şi d-ta minte – şi mângâindu-l, îi spunea: „Nu te teme, nu vă las eu singuri…”

De ce-ţi spun tocmai d-tale aceste lucruri nu ştiu, este poate nevoia de a vorbi de el – sau poate pentru că îl regretăm amândoi la fel de mult. În orice caz, d-ta mă vei înţelege chiar dacă nu pot să spun exact ce simt.

De la apariţia primelor d-tale rânduri în ziarele noastre, amintirile vremurilor trăite alături de Samoilă stau, cu toate că ne despart mai bine de o duzină de ani, vii încă în faţa mea, şi pentru că de la dânsul auzeam atâtea lucruri frumoase despre d-ta, pentru că eram gelos pe prietenia ce ţi-o acorda, din regretul de a-l şti dus pe veci, aş fi vrut întruna să te întreb: Ştiut-ai vreodată cât te iubea acest om? în atmosfera de „om al zilei”, oare te mai gândeşti la bietul Samoilă? Nu-mi puteam astâmpăra dorinţa de a-ţi scrie acest lucru, mă temeam însă să nu fiu luat de d-ta drept un exaltat, şi astfel, intenţia mea de a-ţi aduce prin glasul meu mărturia unei bucurii ce n-ar fi cunoscut margini, din partea unui om ale cărui dovezi de afecţiune am avut de atâtea ori ocazia s-o constat, să nu fie interpretată greşit.

În ultimul număr1, însă, al Adevărului Literar, citind scrisoarea ce o adresezi lui Eftimiu, pe lângă satisfacţia simţită văzând că nu m-am înşelat, nu m-am mai putut reţine de a nu-ţi scrie.

Rândurile referitoare la Samoilă din menţionata scrisoare m-au tulburat adânc. Acum abia înţeleg acea afecţiune a bietului Samoilă pentru d-ta. Ceea ce vrei să faci pentru el este atât de frumos, încât mişcat de această delicată intenţie, eu, care am fost martorul prieteniei lui pentru d-ta, îţi mulţumesc mult.

Fie ca să poţi reuşi, pentru că nimeni n-a meritat mai mult ca el o soartă mai bună. Din toate planurile şi visurile măreţe ce le brodam în imaginaţia noastră, el a avut sfârşitul cel mai trist.

Atâta dor de viaţă şi atâta putere de muncă stinsă pentru veci!

Eu n-am niciun fel de calitate spre a putea contribui la reabilitarea lui. Ironia sorţii a vrut ca să devin un mic industriaş. O căsnicie fericită a încătuşat într-o sclavie binecuvântată toate pornirile îndrăzneţe de altădată, şi numai gloria d-tale mi-a amintit de acele vremuri.

Consideră, d-le Istrati, aceste rânduri, chiar dacă n-au meşteşugul literar,

totuşi ca o expresie de profundă pietate pentru mortul căruia i-am purtat o prietenie aleasă şi care pe d-ta te adora.

Te salută, un prieten al lui Samoilă

*

Te-ai întrebat, dacă m-am gândit la Samoilă, iubite prietene? Dar la cine crezi d-ta că m-am gândit eu în tot lungul vieţii mele, dacă nu la prietenii ca aceea a sobarului-artist? Căci am avut norocul, dar şi nenorocirea, să cunosc mai mulţi Samoilă în viaţa mea, ba chiar mai mari ca el, pentru ca să-i pierd apoi, unul după altul, pe cei mai mulţi şi să rămân eu ca să le plâng azi urmele.

1 Vezi mai sus, pp. 74-79 (n. Red.).

Mi-e groază să mă mai duc la Cairo, din cauză că nu-l mai pot concepe fără Mihail. (Ce-i aia Mihai?) Şi tot aşa nu mai pot concepe Ploieştii fără Ştefan Gheorghiu, nici Brăila fără Samoilă – ca să nu mai vorbesc de groaznicul mor- mânt al mamei mele, care şi ea s-ar fi bucurat azi, în felul ei de femeie simplă.

D-ta vorbeşti de „glorie”, dragul meu…

Să nu mai dea D [umne] zeu o astfel de glorie nici unui om cu o inimă ca a mea. Nimeni, absolut nimeni, nu ştie ce se învârteşte în creierul meu, în lungi şi chinuitoare nopţi de veghe. Fiinţele simple, dar inteligente care trăiesc aici în intimitatea mea, văzându-mă că încep să plâng uneori la masă, îmi spun: „Tu ai să sfârşeşti la balamuc!” Se prea poate! Hugo Wolf, ne spune Romain Rolland în Musiciens d’autrefois1/Muzicieni de altădată/, şi-a târât vreo 40 de ani de viaţă urgisită, a creat timp de cinci ani cu furia deznădăjduită a geniului care singur îşi simte destinul, apoi a înnebunit şi a murit nebun. De mi se va întâmpla la fel, acela care va veni să-mi curme zilele se va dovedi ca fiind prietenul care mă va fi iubit mai mult, aşa cum a procedat acum trei săp- tămâni o tânără artistă, împuşcând [u-l] într-un spital din Paris pe logodnicul ei, artist şi el, iremediabil atins de cancer. (Femeia e astăzi pe jumătate nebună.)

Ah, am uitat că scriind aceste linii, smulse de sinceritatea scrisorii d-tale, voi fi citit şi de oameni care vor râde. Nu-i nimic. Acestora le voi spune, împreună cu Rabelais: N’entrez pas ici, magots! /Nu intraţi aici, pocitaniilor!

*

Dacă m-am gândit la Samoilă…

Ca să-şi dea seama acei oameni pentru care înfrunt aici cruzimea nespălaţilor de înverşunarea cu care destinul a voit să mă doboare, e de-ajuns să spun că în aceeaşi seară de pomină, la Geneva, în 1919, trei persoane din Brăila, care

1 Volumul a apărut în 1914 (n. Red.).

Nu se cunosc între ele, îmi anunţau pe trei cărţi poştale două morţi năprasnice: a mamei mele şi a lui Samoilă.

Atâta îmi mai lipsea… Căci nu mai departe decât cu câte- va zile înainte, o ştire falsă dintr-un jurnal local glăsuia că Alexandru Constantinescu (cel mai mare prieten al meu, alături de Ionescu) a fost condamnat la moarte şi împuşcat de oligarhia română. Ei bine, există câţiva amici care pot mărturisi de halul în care mă aruncaseră aceste trei măciuci morale.

Mama lui Samoilă îmi scria doar atât: „Am aflat că fiul meu iubit, bunul tău prieten, Samoilă, a murit într-un spital din Odessa. Dar fii tare, că şi biata ta mamă a murit zilele astea, după cum vei fi aflat, şi dacă te întorci la Brăila, să tragi la mine, că te primesc ca pe fiul meu.”

Ce literatură poate să ţie piept acestor mii şi mii de crân- cene literaturi reale, ignorate de univers şi imposibil de redat în artă?

Atunci am rupt orice relaţii cu Brăila, chiar cu îndurerata mamă a lui Petrov, şi nimeni n-a mai ştiut de mine. Mi-era teamă să nu-mi pierd mintea, citind detalii asupra acestor morţi.

Şi pe când, în acea groaznică noapte de mai, zeci de privighetori luau văzduhul pe sus cu cântecele lor, eu stam înlemnit în cadrul ferestrei deschise, cu braţele încrucişate la piept, cu ochi de nebun ţintuiţi în golul negru şi-mi ziceam: „Constantinescu – împuşcat; Ionescu – omorât, poate, de vreo bombă căzută la Paris; Samoilă, mama, Gheorghiu, Mihail – morţi. Ce să fac eu acuma, singur?”

(Şi-or veni biografii, păcăliţi ca bietul Iosif Nădejde1, ori răuvoitori de teapa lui Cazaban să-ţi spună, înainte de a fi mort, c-ai vrut să te omori la Nisa… „dintr-o dragoste nenorocită”! Na-ţi-o frântă că ţi-am dres-o! Ce-i lipsea chelului? Tichie de mărgăritar!)

*

Cinci ani mai târziu, adică în iunie anul acesta, pe când i se bătea toba mare Chirei, pe când Les Nouvelles Littéraires,

1 Iosif Nădejde (1879-1930), om politic social-democrat şi ziarist român. În 13 iunie publicase în Adevărul articolul elogios „Panait Istrati" (n. Red.).

Petit Parisien, Paris-Soir îmi luau interviuri, iar biografi ca Léon Treich şi alţii îmi cereau să le spun viaţa-mi pe de rost, când eu însumi nu mai ştiu cum a fost, într-o seară, după ce am răcnit un ceas ca o fiară rănită, îi scriam omului care ştie şi înţelege totul, lui Romain Rolland:

„Am cunoscut multe nefericiri în viaţă. Niciuna n-o poate egala pe aceea care-mi vine azi: nefericirea de a fi fericit când ai pierdut tot ce ai avut mai scump!"

Rolland îmi răspundea:

„Te înţeleg. Dar aşa trebuie să fie: sacrificiul celor scumpi creează marile sentimente. Astfel, Viaţa îşi face treburile ei şi trece înainte. Durerile noastre nu contează pentru ea…"

Atunci am recitit câteva din vechile sale scrisori – de pe vremea când nobilul suflet de la Villeneuve lupta cu o scrisoare la fiecare 8 sau 15 zile să mă pună pe picioare – şi am dat peste destăinuirea următoare:

„Tot ce am avut mai scump pe lume e mort sau pierdut… Şi astăzi nu mi-a mai rămas decât visul, speranţa, creaţia."

*

Dacă mai mă gândesc la Samoilă…

El e descris încă de acum doi ani. Şi dacă ar fi să mor mâine, numele lui, aşa cum se vede în fruntea acestei fugare destăinuiri, va trăi lângă al meu atâta timp cât va trăi al meu, după cum m-am hotărât să procedez în literatura mea cu toate figurile de seamă dispărute care au trăit cu mine şi m-au încălzit. E contrarie legilor romanului, zice-se, confuzia dintre ficţiune şi realitate. Ei şi? Viaţa mea întreagă a fost şi va fi o confuzie. Şi dacă numele lui Samoilă Petrov, devenit simbol, va produce oarecari strâmbări de nas boierilor de la Brăila, apoi să ne amintim că sobarul-pictor e descris în franţuzeşte, că simţirile lui închegate acolo sunt universale şi că pot astăzi să reînsufleţesc figura lui Petrov, chiar dacă artiştii români mi-ar refuza concursul lor – ceea ce n-aş crede. Nu mai e vorba de omul care a trăit la Brăila, ci de simţirea nobilă care trăieşte de când lumea. Orice mare

artist ştie asta.

În vreo 100 de pagini, printre cele 600 care zac – descompuse azi – în bagajul meu literar primitiv, Samoilă Petrov trăieşte în capitolul „Mihail Mihailovici Kazanski”, marele prieten rus, descoperit de mine acum 23 de ani în plăcintăria lui kir Nikola şi cu care am format atunci o trinitate eroică. Şi atât de bine a ştiut Romain Rolland să desprindă realitatea de ficţiune, încât într-una din acele zile memorabile pe care le-am petrecut la dânsul în Elveţia, mi-a zis:

„Ţi-am preparat azi un ceai bun. Nu ştiu însă dacă e aşa de bun ca acela pe care îl beai la Brăila cu Mihail şi Samoilă. Ei, ia povesteşte-mi, cine au fost aceste două figuri? Sunt sigur că au existat.”

Da, au existat. Şi lângă ele, boierii care vor strâmba din nas la Brăila rămân ca nişte ciuperci nefripte.

*

Capitolul „Kazanski” nu cuprinde, însă, decât o fază din viaţa acestor două figuri şi nu se poate publica decât când voi isprăvi Povestirile lui Adrian şi voi aborda ciclul Adrian Zografi. Căci de… am şi eu socoteala mea. Nu de la acoperiş începe o casă, ci de la temelie. Dacă critici serioşi în străinătate au putut să creadă, cu toată prefaţa desluşită a lui Rolland, că în Chira mi-am povestit propria viaţă şi că, deci, eu eram acela care jucam din buric pe când mama se sulemenea, asta trebuie să fie din cauză că nu şi-au dat seama de lungimea ce-o va avea opera, deşi eu am prevenit că acum e vorba de „Sorbona” lui Adrian.

Critica îşi are legile ei, pe care viaţa se însărcinează să le răstoarne uneori. Eu, care nu le cunosc, lucrez după capul meu. Dându-mi seama că, luând-o pe drumul vechi al romanului descriptiv, voi fi prea lung şi prea monoton, am luat-o razna. Şi uite-mă, a ieşit bine! Ceea ce înseamnă că nu-i tocmai rău să ocoleşti, în loc să dai de-a dreptul, când vrei să ajungi mai repede la ţintă. Totuşi mulţi îşi vor „vârî degetul în ochi” (vorba francezului), crezând că am gândit toate astea într-o singură noapte. Lasă să creadă Cazabanii că e de-ajuns să fi fost „hamal la Brăila”, să ai „o dragoste nenorocită”, o sinucidere cu tâlc şi mult „noroc” pentru ca după asta… să sperii broaştele de la Herăstrău!

*

Nu l-am uitat pe Samoilă.

Dar care artist l-ar putea reda vieţii, mamei lui şi afecţiunii prietenilor săi? Iată unde stă viermele distructiv al artei!

Arta poate mări sau micşora viaţa, ea n-o poate reda. Pe ici, pe colo, sclipiri geniale te fac uneori să crezi că te afli în faţă cu aidoma. Dar atât: sclipiri. Restul e presupunere mai mult sau mai puţin fericită.

II rog pe lector să mai citească o dată, în scrisoarea anonimă de mai sus, scena convorbirii „din faţa bisericii catolice”, unde e vorba de mojicia mea ursuză şi de ciuda celor doi prieteni – scenă de care nu-mi amintesc deloc. Ei bine, o mai desăvârşită evocare a realităţii nu e cu putinţă, şi desfid pe oricare scriitor să-mi probeze că a scris zece pagini din- tr-o mie unde atmosfera şi eroii să aibă mişcarea din scena citată. În acele 15 linii, cuvintele sunt înşirate cu zgârcenie, dar viziunea apare cu atât mai puternic, şi tocmai din cauza asta. Acolo, imaginea vieţii izbucneşte ca o proiecţie de cinematograf, şi dacă sincerul meu anonim ar fi în stare să [-l] descrie în felul acesta pe Samoilă numai pe cinci pagini, declar că zvârl pe foc întregul meu capitol asupra lui Petrov.

Literatura e o pălăvrăgeală pretenţioasă pe nouă zecimi din cuprinsul ei. Sinceritatea singură, unită talentului, poate să învingă prisosul de cuvinte goale şi să ne facă să trăim ori să retrăim realitatea.

P.S. În clipa când închei articolul de faţă, poşta îmi aduce aceste câteva linii semnate de Victor Eftimiu. Îmi iau îngăduinţa să le public, fiind sigur că toţi prietenii de ieri şi cei de mâine ai lui Petrov vor împărtăşi bucuria noastră:

Iubite Istrati,

Am primit mişcătoarea d-tale scrisoare, care a apărut atât în Rampa, cât şi în Adevărul Literar.

Mult aş vrea să ne întâlnim o dată şi să stăm de vorbă, în primul rând despre d-ta, apoi despre bietul Samoilă Petrov, căruia neapărat trebuie să-i luminăm memoria. Tot sper că mă voi putea duce, spre noiembrie, la Paris: ne-om întâlni acolo.

Cu multă dragoste, Wefor Eftimiu

Cât sunt de fericit, dragă Eftimiu, că nu mi-ai înşelat speranţele când m-am hotărât să fac apel la stindardul d-tale! Ah, fir-ar a dracului de viaţă,

tot merită să fie trăită! Şi tot e bine să arzi uleiul sfânt al simţirii la înşelătoarea icoană a iluziei, când răsplata vine câteodată să-ţi umple inima până la lacrimi.

Da, să ne întâlnim şi să vorbim, dar în primul rând despre Samoilă, nu despre mine. Dintre noi toţi – aşa cum glă- suieşte anonimul amic al lui Petrov –, „el a avut sfârşitul cel mai trist”. Nu vom putea face mare lucru, căci sărmanul artist a trăit prea izolat de marile focare de artă şi deci n-a făcut decât să dibuiască în întuneric, condus de singură flacăra geniului său. Cum nu mă cunosc în pictură – ca de altfel nici în muzică, nici în sculptură, în nimic –, nu ştiu ce vom putea proba cu pânzele sale, dac-or mai fi existând.

Nu-i vorba însă să facem vreo scofală, ci să dovedim, acelora care gem, cum a gemut el, în cine ştie ce colţuri de pământ, că pe lume tot mai dăinuieşte un crâmpei de dreptate şi că, deci, cei ce simt în ei căldura creaţiei să continue a crede şi a lupta. Să nu ne temem că vom da naştere unei pletore sociale de rataţi pretenţioşi şi că va fi nevoie să se înfiinţeze un minister al geniilor ignorate; în cazul nostru şi, mai ales, într-un viitor mai uman, selecţia naturală a lui Darwin – atât de combătută azi, şi cu dreptate uneori – îşi va aplica legile cu mai multă logică şi justiţie decât acolo unde întemeietorul ei o trântea, cu rost şi fără rost, trăgând-o adesea de păr.

Sper şi eu la rându-mi – trăim cu speranţele! — Să dau o raită prin ţară pe la sfârşitul lui septembrie. Aş vrea să pun o cruce de piatră pe mormântul creştinei mele mame, dacă s-o mai fi ştiind locul, să strâng mâinile noilor prieteni, ca şi celor vechi, şi să recunosc unele ţinuturi româneşti din partea Buzăului, care vor servi de cadru volumului Haiducii, al treilea şi ultimul din seria Povestirilor lui Adrian Zografi. (Ce noroc a avutbrânzarul bucureştean! Adoptând [u-l] pe Zografi, eu m-am gândit la grecescul zoon şi graphos, „pictor de dobitoace”.)

Astfel, dragul meu Eftimiu, cred că ne vom întâlni mai curând şi vom vorbi dinaintea unui hartan de pastramă şi a unei ulcele de Odobeşti, ca la Moş Anghel.

Şi-ţi voi povesti atunci cum te-am urmărit vreun sfert de ceas pe Podul Mogoşoaiei din… Lausanne, iama lui 1918-1919 ori spre primăvară, când te plimbai într-o zi singur, cu un aer amărât, priveai vitrinele şi te plictiseai cât

şapte haiduci puşi să toarcă.

Eu eram dindărătul d-tale, purtând două oale cu vopsea şi o scară.

(Feriţi-vă de vopsitori!)

ÎNTRE NEAM ŞI UMANITATE1

Comitetul executiv jubiliar al Soc [ietăţii] Acad [emice] România Jună mă pofteşte, prin pana preşedintelui său, dl Octavian Moşescu, să colaborez la „un almanah" destinat „strângerii unui fond necesar ridicării unui monument marelui nostru poet" (Eminescu).

În faţa acestei neaşteptate invitaţii, m-am întrebat: „E vorba de o greşită interpretare a sentimentelor mele ori de-un

1 Scris la Masevaux-Alsacia în septembrie 1924, articolul a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 21 sept. (n. I.U.)

Semn al vremii? Căci cum e cu putinţă ca o instituţie curat naţională ca România Jună, întemeiată de Mihail Eminescu, care a zis: „Cine-au îndrăgit străinii/Mânca-i-ar inima cânii" 1 să se adreseze pentru a-i e; ere colaborarea omului internaţional care a scris acum două luni: „Mă interesează nu ceea ce poartă un drapel, ci numai ce e umanitar"?

Totuşi, nu e vorba de nicio greşeală. Dl Moşescu îmi spune: „… citindu-vă cărţile, vă cunosc sufletul". Şi-mi cere ceva din care „să se desprindă gândul prietenului lui Eminescu".

„Prietenului lui Eminescu?" Da, răspunde d-sa, „căci dacă trăiaţi în aceeaşi vreme, eraţi simbolul adevăratei prietenii". Deci… „tineretul intelectual român vă revendică", fiind, „poate, cel mai chemat să scrie la această carte comemorativă".

Dacă nici aici nu e vorba de un semn al timpului nostru, atunci unde să-l căutăm cu mai mult temei? Şi ce răsplată mai înălţătoare poate aştepta un tardiv debutant al literelor, ca mine, decât această repede înţelegere a sentimentelor sale?

Tineretul intelectual român apasă pe conştiinţa mea cu aceeaşi greutate cu care o face clasa muncitoare, căreia îi aparţin – nu prin mentalitate, ci prin obârşie –, şi poate că nicăieri mai bine decât în lumina acestei comemorări n-aş fi avut prilejul să mă exprim asupra unor idei care formează astăzi centrul de gravitaţie al progresului omenesc. Căci presupun că în vederea acestui progres se agită atât tinerimea intelectuală,

cât şi clasa muncitoare – altfel eu n-am niciun rost să fiu chemat acolo unde nu e vorba decât de strimte şi neputincioase manifestări la care n-am luat niciodată parte.

Şi cu această presupunere, abordăm de-a dreptul marea personalitate a maestrului comemorat azi, el însuşi muncit, pe lângă creaţia artistică, de problema idealurilor umane, maestru al limbii, cugetător de uriaşă anvergură şi dominator secular de suflete.

Înainte, însă, de a trece mai departe, să-mi fie îngăduită următoarea întrebare: E vorba de proslăvirea unui idol infailibil

1 Versuri din poezia Doina (1883) – n. Red.

Sau de un moment istoric când tot omul sincer poate să se rostească asupra activităţii şi gesturilor unui premergător? În cazul dintâi mă dau la o parte şi las să-şi urmeze calea alaiul papal cu cădelniţa în frunte. Iar dacă România Jună nu s-a înşelat cerându-mi colaborarea – şi deci nici eu nu mă înşel când cred că mi-e îngăduit să vorbesc deschis –, atunci iată ce am de spus…

Istoria de la începutul lumii şi până în zilele noastre ne învaţă că, pentru ochii chiar cei mai pătrunzători, viitorul a fost întotdeauna învăluit de un nor de pâclă deasă, care nu s-a risipit decât pe măsură ce omenirea a păşit înainte. Numai popii susţin astăzi că Dumnezeu a făcut soarele pentru binele şi desfătarea puricimii pământeşti. Ştiinţa, însă, dovedeşte ce mare doborâtor de glorii a fost progresul obştesc – şi în sprijinul acestei afirmaţii, ce dovadă mai aprigă decât noua concepţie de univers a lui Einstein, concepţie adoptată în chip universal şi care, cu o lovitură de picior, trimite la fier vechi o întreagă piramidă de credinţe eronate?

O astfel de credinţă eronată a fost şi idealul de mai bine al bunului Eminescu.

Nepieritor în forma de exprimare, neajuns de niciun român în universalitatea gândirii şi neîntrecut în bogăţia simţirilor, Mihail Eminescu s-a condamnat pe sine însuşi, şi-a mărginit propria sa operă la o meschină notorietate naţională când, ca ideal de progres uman, s-a mulţumit să dorească doar binele ţării sale.

Nu e nici în intenţia, nici în putinţa unui om simplu ca mine să micşoreze un creator de lumi, dar se naşte întrebarea: Numai „de la Nistru

pân-la Tisa” se-ntindea pământul pe vremea nemuritorului cântăreţ „al falnicei Veneţii” şi al „piramidelor învechite”? Şi numai poporul român, credea el, e demn să cunoască universalele-i gândiri şi simţiri? Sau poate i-ar fi plăcut să se vadă admirat şi de popoarele apusene, dar îi era totuna dacă aceste naţii trăiesc libere ori în robie? Şi în faţa unei astfel de concepţii despre binele omenesc, cam ce credeţi dvs., tinerimea studioasă, care vă duceţi să vă adăpaţi de lumină la Paris, la Berlin, la Londra, în

America, în Indii, prin toate acele ţări „streine” unde eu am măturat pânze de paianjini şi mi-am lăsat sănătatea, spoind case locuite de ofticoşi?

Nu credeţi dvs. Că ar fi frumos şi demn – atât pentru af-l] cinsti pe maestru, cât şi pentru a vă ridica la înălţimea acestui secol – ca, dezvelind statuia aceluia despre care îmi scrieţi că „n-are un monument în ţara unde toţi politicienii sunt eternizaţi în bronz”, să-i spuneţi în auzul lumii întregi: „Maestre, mare ţi-a fost arta, dar strâmt idealul! Pros- ternându-ne în faţa poetului, noi ne declarăm fraţi cu tot ce e suferinţă pe pământ, «îndrăgim» tot ce e gândire generoasă şi respingem, ca nedemne de noi, mila târguită şi binele închis între frontiere…”

*

Dar n-a fost Eminescu folositor chiar şi numai neamului său, dorind binele închis între frontiere şi târguindu-şi mila? Ajuns-a el la vreun rezultat practic, preamărindu-şi naţiunea şi hulind tot ce nu e român? Ori poate că tocmai dimpotrivă, exploatând simţimântul naţional, dezlănţuit cu atâta furie de dânsul, au putut şi mai bine să-şi rotunjească domeniile, să-ngenuncheze poporul şi să devină „marii români” de azi toţi „bulgăroii cu ceafă groasă”, toţi „grecoteii cu nas subţire”?

Sărmane Mihail Eminescu! Minte străfulgerată de geniale gândiri, cât ţi-a fost de greu să [-i] pricepi pe uriaşii descoperitori şi propovăduitori ai ideii de dezrobire internaţională din apusul Europei, cu care ai fost doar contemporan! Şi cât de crud trebuie să fi gemut când, sclav al propriului tău geniu, te-ai văzut silit să te contrazici, scriind împărat şi proletar.

Ne vom aduce pururea aminte că revolta, sfânta revoltă, a clocotit ca un tunet în nobilul tău piept – şi-ţi va fi iertat de către viitorime că, în aspiraţiile tale de progres uman, n-ai ştiut să te ridici deasupra graniţelor, ba chiar ai făurit arme otrăvite de care s-au servit toţi demagogii naţionali

ca să se pricopsească.

Idealurile naţionale de pace şi bunăstare, contrarii aspiraţiilor primitive, clădite pe frontiere şi baionete, nu mai pot fi concepute în secolul nostru, nici realizate, decât ac- ceptând ideea înfrăţirii universale după doborârea exploatării nemiloase a capitalismului, el însuşi universal.

Pentru a pricepe acest adevăr, nu e deloc nevoie să fii bolşevic, nici să lupţi cu armele disperate, justificat disperate, ale bolşevicilor – şi deci cu atât mai puţin să accepţi doctrina care vrea să dea toată puterea stăpânirii clasei lucrătoare, muncitorului manual. Lucrătorul e departe de a fi apt a conduce lumea, dar ce vină are el dacă intelectualul apt, tehnicianul luminat nu vor să se ralieze la cauza dreptăţii? Nu numai că n-are nicio vină, dar chiar îşi face o datorie istorică, punând mâna pe topor şi izbind ca orbul, căci dacă cel ajuns la bunăstare poate să aştepte evoluţia fumându-şi luleaua, el, muncitorul, e nevoit să recurgă la revoluţie din prea mare suferinţă.

Dau aici un exemplu care, deşi e de un alt gen, nu e mai puţin tipic de ce se petrece într-o tabără şi în cealaltă…

Masevaux – comună industrială de 4000 de locuitori şi devenită istorică prin faptul că, într-o fostă mânăstire de „înalte doamne" de-aici şi-a făcut educaţia Ecaterina [a] II-a a Rusiei –, Masevaux a fost unul din teatrele războiului. La un pas de noi se află faimosul, de tristă amintire, Hartmanns-willerkopf, punct strategic care a costat zeci de mii de vieţi din ambele tabere, fără ca vreuna să ajungă să-l stăpâneas- că în întregime. Cum nevasta mea e alsaciană, mă poartă uneori de la un capăt la celălalt al ţinutului potasei patriotice – şi ce remarc? Recunosc cu ochii adevărul de necrezut, dar aşa de des afirmat de unele articole de jurnal, că pe când toată prostimea se bătea în chip patriotic, micile sta- te-majore de sector se cruţau în mod frăţesc şi internaţional, zicându-şi, ca celebra mamă de la Salonic, citată de Journal de Genève: „Să dea Dumnezeu să ţie războiul şi să se-ntoar- că fiu-meu sănătos de pe front!" (Biata mamă, făcea afaceri bune, se vede treaba, de la izbucnirea măcelului aduna părăluţe şi nu cerea decât atâta lucru de la bunul Dumnezeu!)

Ca şi ea, la Masevaux, stat-major francez, şi la Mulhouse, stat-major german, „ofiţerii", îmi spune nevasta, „banche- tau, şampania curgea în

valuri, iar femeile celor plecaţi se culcau cu cei veniţi”. De jur-împrejurul acestor comune rămase intacte – auziţi? INTACTE –, toată regiunea – case izolate, cătune, păduri vaste – e rasă de pe faţa pământului.

„Hazard”, îmi veţi spune… Hazard? Ei bine, aflaţi că toţi locuitorii satelor bombardate cu care am vorbit veneau să se stabilească în aceste comune protejate de… hazard, fiindcă, spun ei, cu calmul firesc al ţăranului, „unde se afla un stat-major nu cădeau bombe”!

Dumnezeu ştie de ce! Şi cum popii săi sunt iniţiaţi în tainele Domnului, au şi urlat că, graţie Fecioarei din capela de la Hupach, Masevaux a fost cruţat. Aşa că vedem azi pe drumul ce duce la capelă zeci de crucificşi indicatori de cale – Chrişti turnaţi în uzina popească şi strâmbându-se la trecător într-o atitudine care e o insultă adusă marii suferinţe a unui om de bine; iar gloatele stupide care ştiu bine de ce Masevaux a fost cruţat, care nu vor să se întrebe întru cât e mai demn de laudă în ochii Domnului un oraş unde statul-major bea şampanie şi umple burţile femeilor decât acela unde bărbaţii legitimi ai acestor femei se bat în gropi pline de apă – aceste gloate, aceste vite, această lepră umană se prăvale acum în cohorte nesfârşite spre Fecioara miraculoasă, îi duce slavă, prinos de recunoştinţă al prostiei eterne şi aur curat pentru Papa de la Roma şi pentru reprezentanţii săi de aici –, pe când, într-o săliţă de pe strada de alături, un om palid şi lihnit spune de la tribună adevăruri absolute unui auditor [iu] compus din… zece persoane. Atât. Restul comunei e la procesiune ori la cârciumă, spre fericirea statelor-majore şi a uzinelor Schneider-Creusot şi Krupp.1

1 Referire la uzina metalurgică Schneider din Creusot, Franţa, şi la cea de armament Krupp din Essen, Germania («. Red.).

Nu vede puzderia umană aceste adevăruri! Şi fiindcă nu le vede, îi doresc să vie nu bolşevicii omenoşi ai Rusiei, ci hotentoţii sălbatici şi cruzi, care să-i vâre cu băţul prin şezut ceea ce ochii ei orbi nu pot să perceapă. Căci pentru egoismul macabru al jivinei vorbitoare e de-ajuns un petec de pământ ori un locşor într-o uzină, aruncate ca un blid de linte fiarei-maimuţă, pentru ca după asta să lase mână liberă gâzilor s-o despoaie de piele, la adăpostul votului de universală prostie, sau s-o ducă la sângerare în mod periodic sub trăsnetul cotropitor al stării de asediu, al dictaturii şi al tobelor.

Dar dacă ar despoia-o numai pe ea… Dar dacă i-ar vărsa numai sângele ei noroios… Iată când eu mi-aş fuma pipa liniştit… Când mă uit însă la catastiful în care am notat, în fuga cronicii, câte suflete nobile, câte inimi generoase, câte minţi strălucite au fost prăbuşite în prăpastie, târâte de vijelia acestor nisipuri, mă întreb: „Merită oare vieţile a 100 000 de boi sacrificiul unei singure privighetori?" Şi când, de la fereastra mea, mă uit la ce se petrece în marea sală de danţ şi scrimă de peste drum, unde boii şi vacile, înjugate la uzină, ţopăie, sar, se dau de-a berbeleacu', bat în darabane şi suflă în trompete până le ies ochii şi până înnebuneşte lumea, îmi zic: „Ce învăţământ au tras lighioanele astea după potopul care le-a pustiit ţara? Şi ce-ar fi pierdut omenirea dacă toţi aceşti cimpazoi ar fi crăpat în prăpădul de ieri – sau ce-ar pierde dacă ar pieri în cel de mâine, pe care, după declaraţia călăului Foch1 la ieşirea de la Conferinţa de la Londra, îl vom avea în mai puţin de cinci anii "

Şi va fi frumos şi plin de făgăduinţe acest viitor pârjol, dacă ar trebui să credem o gazetă care ne anunţă că, de la

1 Ferdinand Foch (1851-1929), mareşal francez, comandantul suprem al forţelor armate aliate (1918), unul dintre organizatorii intervenţiilor militare împotriva Rusiei Sovietice şi Republicii Sovietice Ungare (n. Red.).

Vreo 40 de gaze ucigătoare cunoscute în 1914, s-au descoperit până azi nu mai puţin de 2000!

Demn progres pentru bestia umană!

Ce-i de făcut?

Pentru ca să nu sombreze1 în neant, pentru ca să-şi menţie speranţa în viitor şi seninătatea cugetului faţă cu înfricoşatul aspect al lumii noi, un Romain Rolland şi un Rabindranath Tagore s-au retras, ca să zic aşa, în pustiu, căci atât la unul, cât şi la celălalt nu poţi ajunge să le vezi ochii decât prin cine ştie ce minune. Când Tagore a trecut prin Paris, nici marele desenator Frans Masereel, care trebuia să-i facă chipul pe propriu-i volum de poeme, n-a putut să-l vadă; aşa că a desenat după un portret gravura ce se vede în fruntea operei Cygne. Iar când, după ce i-am fost timp de zece ani oas- pe alintat, în toamna lui 1922, un an mai târziu, l-am întrebat dacă pot să-l văd pentru anume desluşiri, bunul Romain Rolland mi-a răspuns: „Prietenii trebuie să-şi vorbească deschis! Ei bine, nu, să nu vii. Nu vreau să

[-i] văd pe oameni decât din vreme-n vreme şi numai când îmi place. Şi în privinţa asta, ceea ce se poate lua drept mizantropia mea nu suferă nicio excepţie. Am avut destul amar ca să ies din societatea oamenilor pentru ca să am dreptul de a trăi retras; şi dacă Elveţia e prea aproape de lume, apoi voi şti să mă duc mai departe."

(Am numit această scrisoare „cele douăsprezece bice de foc ale unui om bun".)

Iată unde au fost împinse de oameni două inimi nobile… Totuşi, „nemuritori şi reci" în senina lor retragere, trecând drept nişte acriţi ai vieţii pentru toţi cei care nu-i cunosc, ei sunt în realitate doi titani ai luptelor de dezrobire universală – mai ales Rolland, a cărui corespondenţă va întrece-o pe aceea a lui Voltaire atât prin volum, cât şi prin calitate. Deşi, ambii, patrioţi sinceri şi iubitori ai neamului lor, francezul Rolland şi bengalezul Tagore au înţeles că, numai după doborârea capitalismului criminal şi triumful ideii de internaţio

1 a sombra [< fr. Sombrer] = a se prăbuşi; a se scufunda (n. Red.).

Nalism, noroadele obijduite vor ajunge să trăiască în pace, să-şi cultive limba şi să-şi crească odorurile.

E adevărat că ei nu se coboară în popor ca să lupte: se ţin „deasupra învălmăşelii" 1 – şi fac foarte bine că nu-şi sparg capul cu nebunii.

Cine [i-] ar fi cerut, însă, lui Eminescu să devină un ciomă- gaş de stradă, aşa cum au devenit „secăturile entuziaste" ale dlui Nicolae Iorga, urlând pe struna:

Şi cum vin cu drum de fier…2

Eminescu, egal în putere creatoare unui Rolland şi unui Tagore, şi-a băgat piciorul în capcana naţionalismului şovi- nist, neputincios şi sforăitor, l-a slujit cu sinceritate în schimbul unei coaje de mămăligă; şi pe când prietenii lui ajungeau miniştri, el ajungea la balamuc. Cred că pentru cel ce nu vrea să fie orb, adevărul acesta sare-n ochi.

Şi dacă e aşa, ce trebuie să facă tineretul intelectual care [îl] sărbătoreşte acum pe Eminescu? Să [-1] urmeze pe maestru până şi în greşelile sale – ori să-l preamărească com- pletându-l?

E clar ca lumina zilei că, la orizontul speranţelor noastre de mântuire, doi mari duşmani se ridică deopotrivă de ameninţători: capitalismul şovin,

creator de războaie şi mizerie, şi ignoranţa neagră a unei pături muncitoreşti, refractară luminii.3

1 Referire la Au-dessus de la mêlée (1915), titlul culegerii de articole pacifiste scrise de Romain Rolland în Elveţia, volum care, în 1916, i-a adus Premiul Nobel (n. Red.).

2 Vers din poezia Doina (ti. Red.).

3 Pentru că-mi vine cu apropo, să-mi dea voie eminentul meu amic Sanielevici să-l întreb: pe care Lumpenproletariat crede el că-l dispreţuiesc? Eu nu cunosc decât unul singur, „plebe amorfă" şi arhi- amorfă: acela care câştigă bine, joacă la curse, se bate pe tramvaie ca să ajungă repede la un meci de box (la sate, ţine poalele popei în procesiuni sau bea), citeşte Petit Parisien şi cere, în Franţa, dezarmarea… Germaniei. Ei bine, nu acest Lumpenproletariat „umple rându- rile partidului comunist".

Aceşti doi duşmani ai libertăţii şi ai bunului obştesc se află în interiorul fiecărei ţări, şi împotriva lor trebuie pornită o cruciadă nimicitoare, uzând de toate armele. Capitalismul ucigaş şi ignoranţa răuvoitoare sunt două stânci mobile care, la fiecare mişcare a lor, strivesc floarea umanităţii. Ele trebuie dinamitate!

Cine să le dinamiteze? Cine altul decât tineretul intelectual internaţional? Şi în această denumire, eu înglobez toate sufletele de elită care s-au pătruns de acest adevăr. Lucrătorii manuali ori lucrătorii cu condeiul, din moment ce-au ajuns să priceapă rostul vremii lor, ei devin în chip simultan cugetători ai aceleiaşi cauze, pionieri ai aceleiaşi misiuni istorice.

Asta-i toată selecţia, toată diferenţierea ce trebuie făcută ca să ne recunoaştem.

De ce să atribuim proletariatului singur misiunea istorică de a întrona dreptatea pe pământ? A înţeles-o el mai repede decât proletarul intelectual? Şi dacă acesta din urmă se burghezeşte cu uşurinţă, nu este pe larg recompensat de trădările zilnice ce se produc în rândurile clasei muncitoare parvenite? Şi nu vedem noi câţi oameni cu situaţii strălucite devin apostoli ai unei cauze care nu e a lor decât prin generozitate? Atunci de ce atâta tapaj că lucrătorul va conduce mâine omenirea? Omenirea va fi condusă cu dreptate, în viitor, de oameni inteligenţi şi generoşi, oricare le-ar fi obârşia, aşa cum vedem că se produc lucrurile în Rusia de azi, de a cărei concepţie

nu mă desparte decât ideea de a atribui lucrătorului, moralmente, mai mult decât i se cuvine.

Nu condiţia economică a unui om trebuie să ne călăuzească în selecţionarea valorilor umane, ci gradul lui de superioritate idealistă.

*

Artişti, muncitori cu mintea ori muncitori cu palmele, fraţi conduşi de acelaşi dor de dreptate, să ne dăm seama cât mai grabnic că hoarde barbare de sus şi de jos se înverşunează să ducă la pieire tot ce e nobil şi superior în viaţă.

Cei de sus, din interes egoist, cei de jos, din prostie odioasă, ei sunt inamici juraţi ai omului de gândire şi simţire: aceştia [l-] au ucis pe Eminescu; ei l-au lăsat să piară!

Tineretul intelectual român, îmbrăţişând orbeşte ideea de naţionalism retrograd a maestrului, nu va face nimic alt decât jocul forţelor reacţionare de distrugere, ducând astfel la pieire alţi Emineşti, născuţi ori care se vor naşte din sânul vigurosului popor român – şi prin popor român [îi] înţeleg pe toţi locuitorii acestei ţări, aşa cum înţelege omul civilizat, aşa cum veţi auzi şoptindu-se prin saloanele Comediei Franceze într-un antract: „De Max1 şi Marioara Ventura2 sunt români."

Să aruncăm la fier vechi drapelurile grele de sânge închegat şi să ridicăm deasupra Umanităţii un singur stindard, pe care să se afle scris un singur cuvânt: Dreptate.

Dacă în felul acesta mă revendicaţi şi-mi faceţi cinstea să mă consideraţi prieten al lui Eminescu, sunt gata să vă închin toate puterile mele, slabe, de altfel.

Dacă nu, prefer să rămân singur.

SCRISOARE DESCHISĂ DOMNULUI N. IORGA3

Primim din partea dlui Panait Istrati următoarea scrisoare deschisă, adresată dlui profesor lorga, cu rugămintea de a o publica în Adevărul Literar.

[Redacţia Adevărului Literar şi Artistic]

Stimate Domnule lorga,

Auzisem că undeva te-ai legat de mine, şi-am tot cerşit pe la amici dovada acestei cinste. De-abia azi o am; e o foaie

1 Eduard De Max (1869-1924), actor francez de origine română, primul străin admis ca societar al Comediei Franceze (n. Red.).

2 Maria Ventura (1886-1954), trecediană română; după 1913 a jucat la Comedia Franceză (n. Red.).

3 Datată Masevaux – Alsacia, septembrie 1924, scrisoarea a apărut în Adevărul Literar şi Artistic, 28 sept. (n. I.U.)

Ruptă din revista Ramuri1. Titlul articolului d-tale: „Haiduci în franţuzeşte” 2. Citindu-l, am rămas încremenit. Dacă n-aş vedea semnătura d-tale la sfârşitul lui, m-aş refuza să cred că liniile acelea au fost scrise de cel mai harnic muncitor pe ogorul istoriei ţării mele.

De toate metehnele,. Lega te de o mână de pământ" te-aş fi putut acuza, dar de falsificator al Istoriei n-aş fi îndrăznit niciodată! Şi cum nu pot să te acuz că nu vei fi ştiut să citeşti franţuzeşte, sunt nevoit să dovedesc bunilor români, pe care i-ai indus cu rea-voinţă în eroare, că eşti un falsificator de adevăr.

*

Nu mă pun deloc pe terenul solid al faptului că un istoric n-are niciodată obiceiul de a se pripi ca fata mare în noaptea nunţii, ci aşteaptă o documentaţie mai abundentă înainte de a face afirmaţii istorice. A fost dreptul d-tale să-mi „dai la cap”, cum se zice pe la noi, de îndată ce prefaţa lui Rolland şi Chira mea au apărut în revista Europe de la 15 august 1923. O datorie de cinste elementară, însă, te-ar fi obligat să fii veridic chiar cu un om care s-a refuzat în tinereţea lui să fie o „secătură entuziastă”, un patriot cum înţelegi d-ta.

Ce fel de istoric, şef de şcoală şi academician eşti d-ta, când spui acelora care nu citesc în franţuzeşte:

„Şi cunoscutul povestitor francez (Romain Rolland) nu uită să spuie cetitorilor că dl Istrati povesteşte în paginile ce urmează însăşi viaţa sa?”

Ei bine, d-le Iorga, cum nu e în firea mea să admir cu gură căscată perii albi şi autorităţile consacrate, mă mir ce mă reţine să nu te chem pe numele ce se dă la noi oamenilor care falsifică adevărul!

Rolland spune (textual):

1 Ramuri, revistă literară bilunară, apărea la Craiova sub direcţia lui Nicolae Iorga (ti. Red.).

2 Articolul s-a publicat în nr. 14-15, 15 iulie-l august (ti. Red.).

„Nuvela pe care o publicăm aici nu exprimă decât o latură a multiplei lui naturi. Altele sunt mai profunde, şi pe acestea sperăm să le facem cunoscute mai târziu

E vorba, deci, de nuvelă şi de alte (nuvele). Întreb orice student din clasa întâi de liceu: Cine a confundat vreodată o nuvelă cu o autobiografie? Şi cum se poate să mi se atribuie mie personal, familiei mele, păţaniile unor fiinţe care au trăit pe vremea războiului Crimeii, deci la 1853, ştiut fiind că eu sunt născut la 1884, născut, zice Rolland cu precizie, „din- tr-o ţărancă română”, femeie „a cărei parte în viaţă fu munca nepregetată”, şi spune că eu, din copilărie, am făcut vreo 14 meserii şi 1000 de nenorociri?

Cum se poate ca, după atâta precizie, un istoric să mai insiste, cum urmează:

„Ceea ce se povesteşte sub această firmă de baladă străveche nu poate constitui însă memoriile unui om care câtuşi de puţin are respectul fiinţei omeneşti.”

Bineînţeles, scumpe d-le Iorga, bineînţeles că „nuvela” mea, NUVELA, „nu poate constitui MEMORIILE” mele, dar cine naiba ţi-a vorbit de „memorii”, de unde ai scos şi trăsnaia asta?

*

Ştiu că toţi sau aproape toţi cărturarii cunosc dăscăleşte o limbă străină, adică silabisesc, căutând mereu în dicţionar. Şi d-ta, care ai învăţat carte cu gramatică şi citeşti franţuzeşte de-o jumătate de secol amarnic, nu vei fi ştiind mai bine limba lui Voltaire decât umilul de mine care, nu mai departe decât acum opt ani1 am învăţat-o descifrând clasicii francezi cu ajutorul dicţionarului Şăineanu şi înşirând pe pereţii odăii din Leysin-Village vreo 4000 de cuvinte franţuzeşti, înscrise cu litere de-o şchioapă, pe lungi, nesfârşite fişe.

Totuşi, ca să se convingă orice băieţaş de liceu că, una din două, ori nu cunoşti limba franceză, ori eşti de rea-credin-

1 în martie 1916 se poate aşeza acel „aşezat DE MULT în Franţa” al istoricului Iorga, care o ştia din prefaţa lui Rolland.

Fă, dau aici textul lui Rolland, de unde d-ta ai scos afirmaţia că-mi „povestesc viaţa”, că-mi scriu „memoriile”:

„Je l'ai décidé à noter une partie de ses récits; et il' s'est engagé dans une œuvre de longue haleine, dont deux volumes sont actuellement écrits. C'EST UNE ÉVOCATION DE SA VIE…"

Iar imediat mai jos, precizează:

„Tout le long de sa route, il s'arrête au souvenir des figures rencontrées; chacune a l'énigme de sa destinée, qu'il cherche à pénétrer. Et chaque chapitre du roman forme comme une nouvelle…" '

Acum… să stăm strâmb şi să judecăm drept.

Lasă că Rolland a făcut operă de istoric prea îndepărtat când a afirmat că „povestirile lui Adrian sunt o evocare" a vieţii mele (căci eu n-am spus nicăieri aşa ceva, şi că, deci, asta e treaba biografilor viitorului s-o dovedească până unde e adevărat), dar chiar dacă Adrian Zografi ar fi subsemnatul în carne şi oase, asta nu probează deloc că EVOCAREA vieţii mele ar fi o CONFESIUNE în felul celei făcute de Jean-Jac- ques Rousseau. Rolland spune că am scris un „ROMAN", „NUVELE" – NU „MEMORII", domnule literat-istoric! Căci dacă toate romanele şi nuvelele ce se scriu de autori cu temperament sunt foarte adesea în strânse relaţii cu viaţa trăită de ei, sunt un fel de evocare a ceea ce ei au văzut şi simţit de aproape – uneori chiar aşa de aproape, că e vorba de autorul însuşi şi de familia lui –, apoi nimănui nu i-a trăsnit prin tigvă până acum să ia drept „memorii" ceea ce autorul dă ca „roman" şi „nuvelă".

Nu există nimic de autobiografie în scrisele mele. Alături de personajele şi acţiunile cele mai pur fictive, ca Stavru, Chira (da, Chira, nu Kyra, ai dreptate, când e vorba de Milcov), Dra- gomir, Cosma şi alţii, se desfăşoară poveştile veridice prin

1 în trad.: „L-am convins să-şi noteze o parte dintre povestiri, iar el s-a angajat într-o operă de mare întindere, din care deocamdată a scris două volume. ESTE O EVOCARE A VIEŢII SALE. […] De-a lungul drumului se opreşte şi îşi aminteşte figurile întâlnite; fiecare destin îşi are propria enigmă pe care (el) încearcă s-o înţeleagă. Fiecare capitol al romanului poate constitui o nuvelă" (n. Red.).

Numele lor şi pe jumătate plăsmuire, în acţiune, ca: Moş Angliei, fratele mamei; Codin, başbuzuc1 cu inimă de aur, ce s-a chemat Călin şi a murit opărit cu untdelemn; kir Nikola, stă- pânul meu, amic plăcintar; Mihail

Kazanski şi Samoilă Petrov, carne şi oase pururea sfinte!

*

Apoi D [umne] zeu să mă ierte… Mă obligă viaţa să fac autobiografie înainte de a face operă artistică.

Las-o dracului de treabă, d-le Iorga, că-ncep să mă căiesc că m-am vârât în tărâţele româneşti, de unde cu groază am ieşit acum nouă ani!

Dacă dvs., celor cu hăţ2, vă face ruşine Chira şi nu sunteţi în stare să vă daţi seama de ce ritmuri bat în ea, apoi slavă Domnului, eu mai ştiu să vă prezint dosul boiereşte şi să-mi întorc faţa spre restul lumii care, de la Rolland şi până la octogenarul Georg Brandes3, îmi deschide braţele. Voiţi s-o cunoaşteţi? Iat-o:

Societatea Academică de Istorie Universală (care se făleşte cu 15 prinţi şi capete încoronate, şi în fruntea cărora figurează regina Maria a României) îmi trimite statutul, invi- tându-mă să-i fiu membru onorific, şi prin secretarul ei, dl H. Laumonnière, ofiţer al Instrucţiunii Publice, îmi cere „documentarea necesară şi un portret în vederea unui studiu” ce vrea să-mi consacre; renumiţi critici de artă de aici, din Italia, Suedia şi alte ţări, îmi trimit studiile lor, unde pretind că „repet în Franţa cazul lui Joseph Conrad4 în Anglia” şi emit părerea unei noi şcoli; judiciosul critic al Casei5 Rieder,

1 başbuzuc – persoană violentă, care încalcă regulile de convieţuire socială (ti. Red.).

2 hăţ = autoritate; putere de decizie (n. Red.).

3 Georg Brandes (1842-1927), critic literar şi estetician danez, cu care a corespondat Istrati (n. Red.).

4 Joseph Conrad (1857-1924), romancier englez de origine poloneză, renumit pentru calitatea scriiturii în limba de adopţie (n. Red.).

5 Vezi mai jos, p. 163 şi n. 2 (n. Red.).

Jean-Richard Bloch1 (acela care trimite sute de manuscrise „înapoi la autor”), pronunţându-se asupra lui Cosnia din volumul ce va apărea în toamnă, spune că se află în faţa acestui erou român „ca în faţa unui mare stejar” şi declară că asemenea personaje „numai un Kipling şi un Gorki le pot crea în vremea noastră”; fostul profesor de istorie la Sorbona, amicul meu Romain Rolland, îmi scrie: „Nu cunosc un succes aşa de imediat

universal ca al d-tale. “Saloane şi cluburi literare (Salon Vérité, Club du Faubourg, cuprinzând muncitori, studenţi, oameni de litere, academicieni, generali) mă cheamă la Paris, pe spezele lor, să mă… tămâieze! Un Wells2 îmi va face cinstea la iarnă să se plimbe la braţ cu mine pe Promenade des Anglais, la Nisa, când voi fi iarăşi fotograf ambulant!

Iar dacă toate aceste feţe nu vă spun mare lucru, apoi aflaţi că oficialităţi româneşti – consul, cancelar de legaţie, membri ai misiunilor militare şi economice – m-au poftit cu drag să le fiu oaspe şi m-au acoperit de cuvinte măgulitoare. Că cutare bun român şi om de ştiinţă, al cărui nume nu vreau să-l divulg, dar care e învestit cu titlul de ministru, mi-a făcut cinstea de a mă chema să cinez în familia lui; că însăşi Şcoala Română de la Fontenay-aux-Roses3, opera d-tale, m-a avut o noapte întreagă, până la ziua albă, în chioşcul ei, unde ne-am ospătat, ciorovăit şi sărutat frăţeşte la despărţire – căci dacă ideile mele politice n-au fost împărtăşite de ei, valoarea artistică nu mi-a contestat-o niciunul.

Ei, spuneţi: aici trebuie să ajungem vorbind de artă? La alte patalamale?

*

Eu n-am timp să mă pun la taifas cu acei domni care, crezând că mă-njosesc, mă compară cu Terente (fără să-şi

1 Vezi mai jos, p. 421 (n. Red.).

2 Herbert George Wells (1866-1946), sociolog, istoric şi scriitor englez. Sedus de idealurile U.R.S.S., a lăudat regimul sovietic; în ultimii ani ai vieţii şi-a reconsiderat punctul de vedere (n. Red.).

3 Şcoala Română a fost desfiinţată în 1947 (n. Red.).

Dea seama, sărmanii, ce mare taur al vieţii, ce uimitoare personalitate umană trebuie să fie acest fiu al bălţilor, care, în- trecând [u-i] pe toţi haiducii noştri legendari, derutează o-ntreagă armată organizată, devine celebru până şi peste hotare şi reuşeşte să dispară), dar când un Nicolae lorga, ignorând şi falsifidnd, vine şi [o] compară pe Chira cu… „Ghi- ţă Cătănuţă”, iaca, vedeţi, îmi cam sare muştarul în nas şi încep să cred că prostia locuieşte deseori în academii.

Am toate cuvintele să mă-ndoiesc că dl lorga cunoaşte acea snoavă intitulată Chira Chiralina sau Hoţii Brăilei, acea năzdrăvănie vulgară pe care d-sa o numeşte, din neştiinţă, „baladă străveche, legendă poetică,

îmbălsămată de trecutul nobil (?!?) al unui neam onest”.

Merci pour la langouste, stimate compatriot! Dac-ai şti d-ta de ce hoţomani ordinari e vorba acolo, de ce basme cu cocoşul roş, de ce acţiune prostească şi înjositoare, apoi ai vedea că eu am făcut „dintr-un chiot simfonie”.

„Legende poetice” sunt multe, dar nu d-ta le cunoşti. D-ta nu vrei să vezi – şi nici nu poţi – ce sete nepotolită au noroadele să transforme în eroi, nu pe dnii lorga şi Vinti- lă Brătianu, ci tocmai pe acei care vă calcă legile şi plătesc cu viaţa lor mugetul de libertate: pe un Terente, pe un Rinal- de Rinaldini, pe un Schinderhannes – acesta din urmă lă- sând o feerie de legende poetice poporului alsacian, care mi le povesteşte azi, arătându-mi pe sute de metri tuneluri prăbuşite, săpate acum 500 de ani pe muntele Buchholter de eroul care era „nemilos cu seniorii feudali, dar bun, darnic, ocrotitor cu săracii “.

D-ta te ocupi să scrii, în zeci de volume, necitite de popor, câte bătălii a dat cutare Papură-vodă, câte fete şi-a măritat el cu fală, câte cămăşi schimba pe săptămână şi de câte ori pe zi se scobea în nas. De toate astea, noroadele habar n-au. Dar ştii d-ta câte case de ţărani cu tradiţie în împrejurimile Brăilei pretind poate şi azi că Chira Chiralina a aparţinut familiei lor? Mai ştii în câte chipuri se istoriseşte povestea Chirei năzdrăvane?

Bunicul meu – „un Moş Istrati care strănuta de 12 ori în şir, ca tine”, îmi spunea mama – pretindea şi el că Chira a aparţinut neamului său. La Baldovineşti, la Petroiu, Cazasu, Nazâru, Chişcani, Tichileşti, peste tot unde Unchiul Angliei îşi oprea armăsarul în faţa unei cârciumi, numai de „neamuri de-ale noastre” era vorba:

„Nu mai poţi să scoţi cămaşa de neamuri, mă, Panai tache”, spunea el.

Tot de la acest unchi ştiu că „neamul nostru e corcit”. Ultima cârciumă a lui „Angheluţă”, ale cărei ruini se mai pot vedea şi azi, era un focar de poveşti de pe vremea ocupaţiei. Şi ca şi cum destinul ar fi având legi precise, Moş An- ghel nu scăpa niciun prilej de a-mi face cunoscut „încă o poveste turcească”, mie, „ţâncu’ pământului”.

„Ţâncu’” acesta însă a avut destinul lui, după cum vedeţi, şi după ce a ascultat pe unul şi a citit pe altul, i-a lăsat pe toţi la o parte şi a scris o Chiră pe placul lui – nu şi al dlui Iorga! Şi Chira asta devine universală, fără voia

celui mai mare român. Iar Cosma („avec sa force à tout casser" 1) are să devie şi el, „dac-o vrea D [umne] zeu". Şi doar în Cosma am pus ceva din vlaga acelui bunic Istrati, român neaoş, să nu vă fie cu supărare, d-le Iorga, tatăl mamei mele, „împuşcat de poteraşi în spate", într-o fugă dramatică cu contrabanda tatălui meu – grecoteiul chefalonit – şi „mort la spitalid vechi din Brăila, pă când îi scotea fidtuiala2 din schinare", îmi povestea bunica, şi când „ostaşu' să tânguia c-a făcut moarte de om fără vrerea lui, ş-o să-i poarte păcatele pă lumea ailaltă".

Iată izvorul la care mă adăp eu. Mai am unul: fiind lipsit de memorie, sunt dăruit cu imaginaţie înflăcărată, vie; eu cred în creaţiile mele. Mai am un al treilea: e iubirea de oameni, dorul de dreptate. Eu sunt un om sănătos la minte şi în sitnţiri, deşi am descris un pederast, despre care Rolland a spus că

1 în trad.: „cu forţa lui extraordinară" («. Red.).

2 fultuială – umplutură de câlţi pusă în armă peste alice sau pulbere (n. Red.).

„nu numai am reuşit să-l fac acceptabil, dar chiar tragic" şi că „cineva trebuie să fie oţelit (déjà bien aguerri) în arta de a scrie, pentru a îndrăzni să atace asemenea personaje, cu care mulţi îşi frâng gâtul".

Aceste personaje, precum şi altele mai pure – feţe străbune ce răsar din întuneric – eu le mistui în stomacul artei mele; le dezmierd timp de ani îndelungaţi; le trec prin sita temperamentului meu; le învălui în lumina unei gân- diri moderne bine cugetate şi le arunc în viaţă, pentru ca să fie „iubite atâta timp cât vor exista oameni cu simţire pe pă- mânt", cum spune Jean-Richard Bloch.

Ehei, coane Iorga… Adu-ţi aminte că Maiorescu [i-] a spus într-o zi lui Gherea (cu drept sau fără drept):

„Las-o mai domol pe unde nu te pricepi."

Ţi-o spune cu mult drept, cu multă smerenie şi

Umilul dumitale,

Panait Istrati

RĂSPUNS D [OMNU] LUI LOVINESCU1

Iubite Domnule Lovinescu,

Cu multă cinste am citit articolul ce mi-ai consacrat în Rampa de la 4

octombrie.2 Cu multă dragoste iau condeiul şi-ţi răspund. Căci articolul d-tale, foarte puţin înţepător, e scris cinstit şi cu convingere, dar chiar dacă ar fi fost răutăcios şi brutal, tot cu dragoste ţi-aş fi răspuns, dat fiind că eu ştiu să iert o răutate acelora care mi-au făcut mult bine.

Şi d-ta mi-ai făcut mult bine. În tinereţea mea, cărţile dumitale, toate scrierile d-tale, au fost citite de mine cu mult folos. Asta e o datorie pe care sunt gata să ţi-o plătesc cu orice monedă, chiar cu aceea de a mă vedea insultat după aceste spuse pe care le voi menţine întotdeauna.

1 Scris la Masevaux în octombrie 1924, răspunsul a apărut în Rampa, 24 oct. (ti. I.U.)

2 Titlul articolului: „Panait Istrati”.

Rampa se tipărea de cinci ori pe săptămână la Bucureşti; tematică: teatru, literatură, artă, muzică, sport (n. Red.).

Cinstit convins cum eşti că scriitorul, artistul, trebuie să se ţie închis în turnul lui de fildeş, îndepărtarea mea de literatură pentru a mă lăsa ademenit de publicistică ţi-a părut nelegiuire soră cu lipsa de pudoare.

E părerea d-tale. Nu şi a mea. Şi nu fără o judecată matură am acceptat eu atât corespondenţa Universului la Paris, cât şi colaborarea lungă la Adevărul Literar [şi Artistic]. Ambele mi-au fost propuse pe aceeaşi Promenade des Anglais. Pe amândouă le-am chibzuit adânc înainte de a le primi.

Cu corespondenţa Universului s-ar crede c-am isprăvit-o începând. Dl Stelian Popescu o fi crezând-o el însuşi, ba chiar şi-o fi închipuind că… „je lui ai tiré une carotte” 1! împrejurări independente de voinţa mea – printre care, în primul rând, însuşi succesul Chirei – m-au obligat să las totul la pământ şi să cultiv, pe lângă cartofi, şi partea cea mai importantă a vieţii mele cetăţeneşti – te rog să însemnezi pe o bucăţică de hârtie: „a vieţii mele cetăţeneşti” –, adică partea care (ştiu eu, sunt convins) e mai indestructibilă decât toate Chirele din lume, aceea care d-tale ţi se pare nesăbuită.

Căci d-ta, d-le Lovinescu, vei fi ştiind multe lucruri, dar nu ştii ce ştiu eu. Ceea ce ţi se pare d-tale o imprudenţă e la mine un calcul sănătos: nu dorul de popularitate arivistă, nu pentru a câştiga bani sau de a mă arăta straşnic polemist m-au împins pe mine spre „publicistică ademenitoare”. Ademenitor a fost pentru mine armăsarul năzdrăvan pe care amicul meu

din strada Sărindar mi l-a oferit ca să dau o raită prin ţară şi să spun tuturor oamenilor de bine, care pot fi înşelaţi de „critică”, că eu, Panait Istrati, „hamalul” de la Brăila, vreau să fiu nu scriitor de basme cu reputaţie universală, ci PRIETEN şi CETĂŢEAN cu reputaţie indestructibilă. Că eu sunt un prieten a cărui prietenie poate fi pusă la toate încercările; că sunt un revoltat „înnăscut, iar nu fă-

1 tirer une carotte à qqn – a extorca de bani pe cineva în mod necinstit (n. Red.).

Eut", a cărui revoltă nu poate fi răscumpărată nici cu bani, nici cu glorie, şi că toţi banii şi toată gloria îi voi depune în serviciul idealului de DREPTATE.

Am avut şi eu acest adevărat noroc în viaţă, să mi se ofere o tribună de unde să pot spune cele de mai sus fără nicio ştirbire ori escamotare, de unde să răcnesc ca un nebun tot ceea ce coace o inimă generoasă, dornică de dreptate şi bătrână de 40 de ani, de unde să azvârl vrute şi nevrute

— Un car de prostii, dar şi un dram de bunătate – în lumea asta seacă, vitregă, lipsită chiar şi de un atom de bunătate.

Rezultatul a întrecut toate aşteptările mele: o adevărată CONSULTAŢIE NAŢIONALĂ, vrută, nevrută, îmi aduce poşta în fiecare zi. Nicio notă discordantă! Tânăr şi bătrân, intelectual ori muncitor, bogat şi sărac, voi toţi aceia care-mi scrieţi fără încetare, păstrez corespondenţa voastră şi o ţiu la dispoziţia oricui ar voi să se convingă – la dispoziţia dlui Lovinescu înaintea tuturor altora!

E izbucnirea unui foc care mocnea, un triumf, singurul de care sunt mândru, şi pe lângă care bietul triumf al Chirci rămâne o ciupercă friptă.

Şi vrei d-ta, scumpe d-le Lovinescu, să-mi faci un reproş din ce eu îmi fac o glorie? Vrei d-ta să-mi iei acest balsam care vindecă nişte răni pe care toată gloria lui Goethe şi tot aurul Americii n-ar fi în stare să le tămăduiască – această Americă bogată care-i oferă [Editurii] Rieder 100 de dolari pentru o nuvelă inedită a subsemnatului?

Vai de mine, d-le Lovinescu – critic iubit de ieri, confrate de azi –, te stimez aşa cum ştie s-o facă numai un om care a plătit scump bruma de cultură ce-o are, dar iertare: n-am timp să te ascult, după cum n-am timp să-mi pun mănuşi albe când vorbesc unui domn Iorga necuviincios, faţă de

care d-ta îmi ceri „cuviinţă, stilizare şi atitudine sufletească”.

Cu critici de-ăştia, eu o iau ca la Brăila: le dau una cu opinca acolo unde nu se cuvine şi-mi întorc faţa spre armata pe care o am în spate. În deosebire de Moţoc, care avea împotriva lui pe cei „mulţi şi proşti”, eu [îi] am cu mine pe cei puţini şi buni, majoritatea de mâine. Când cutare student din Iaşi, în nevoia lui de a-mi trimite o copie după articolul dlui Iorga, plăteşte poşta cu două mărci de 5 parale şi-mi scrie: „Mă vei ierta că n-am pus mărcile necesare, sunt foarte sărac; sper că cei de-aici le vor considera ca lei.” Când alţi necunoscuţi îmi scriu din Craiova: „Ieri seară eram mulţi care râdeam cu haz la conferinţa dlui Iorga, care debita nemaiauzite prostii asupra d-tale.” Când un altul scrie: „Sunt abonat la revista Ramuri, dar am rupt foaia neghioabă, ca să nu existe în colecţia mea.” Când sute de alte inimi îmi spun: „Mă îndoiam până acum de ceea ce simţeam; nu mă mai îndoiesc acum.” Când toate astea eu le ştiu, şi d-ta nu le ştii, dragă d-le Lovinescu, crede-mă că părerea criticilor mă lasă rece, cum rece mă lasă şi laudele pe care nu le merit – deşi cred că merit toate laudele.

Eu mă uit cu înfrigurare să zăresc energii ţâşnind din caldarâmul vieţii, aşa cum mi se pare că e una această zvăpăiată Simona Basarab1, care habar n-am cine este şi a cărei virilitate m-ar face să mă-ndoiesc că poartă fustă dacă n-aş şti că din pântecul femeii ies toate minunile.

Panait Istrati

O SCRISOARE2

Dragă Mehedinţene3,

Scrisoarea ta, precum şi cele două numere de Icoane Maramureşene mi-au produs multă bucurie. Mult mai multă decât s-ar crede că mi-au procurat articolele ziarelor şi revistelor

1 Vezi mai jos, p. 148 şi n. 2 (n. Red.).

2 Datată Masevaux (Alsacia), 14 aug. 1924, scrisoarea a apărut în Omul Liber, I, 17-18, oct. — Nov., pp. 125-126 (ti. I.U.).

Textul este însoţit de portretele lui Panait Istrati şi al lui Ştefan Gheorghiu (ti. Red.).

3 Ioan Mehedinţeanu, scriitor şi publicist român: colabora, printre altele, la revistele Icoane Maramureşene şi Orizonturi Noi (n. Red.).

Burgheze ori scrisorile care, în chip firesc, trebuiau să-mi vie şi de sus.

Nu vreau să spun că vâlva de sus nu mi-a făcut bine: graţie ei am putut să fiu auzit de voi; şi eu de voi am voit să fiu auzit, voi, cei de jos, de unde mă trag cu strălucită obârşie de lucrător, fiu de spălătoreasă. Căci da, va veni o zi când valorile mincinoase de azi vor fi răsturnate. Astăzi, odrasla trândavă, dar avută, e mândră când spune: „Sunt fecior de trândav şi voi face ca tatăl meu!” Mâine, lucrătorul luminat va putea spune cu o legitimă mândrie: „Sunt fiu de lucrător!”

Cât nu mi-ar fi fost însă de drag să nu fi avut nevoie de clopotele de sus pentru a deveni ce sunt, ce-am fost întotdeauna, căci numai proştii pot să creadă că am devenit scriitor peste noapte, schimbând o cămaşă sau o pereche de ciorapi!

Şi aici să-mi dai voie să-ţi expun nişte păreri care sunt dureroase pentru clasa noastră, dar care nu sunt mai puţin adevărate.

*

Eu n-am făcut nimic ca să parviu, adică să-mi pun meritele în valoare şi să-mi creez o situaţie făcând concesii şi curbându-mă. Dimpotrivă, există documente irefutabile că am dat cu piciorul tuturor prilejurilor de a mă cocoloşi ca viermele într-un burduf de brânză. Şi bine am făcut! E adevărat că aş fi putut să pier, cum gata şi era, dar câţi n-au pierit înaintea mea! Şi câţi nu pier pe zi ce trece!

Lucrătorul simplist şi neluminat este însă un alt distrugător de valori. Şi aşa cum spune vorba franţuzească: „Nu există om mare pentru camerierul său”, tot astfel nu există adevăr luminos ca soarele pe care nepăsarea muncitorimii simpliste să nu-l întunece, să nu-l banalizeze şi să nu-l reducă la rangul de otreapă. Cauza este că cea mai mare parte a omenirii nu are darul de a cugeta.

Nenumărate secole au trecut până când clasa care poartă azi numele de burghezie să ajungă a înţelege rolul ei istoric şi, devenind energică, să [-i] înlocuiască pe feudalii deveniţi trântori. Dar să nu se creadă că burghezii au intrat în caşcaval de-a gata. Şi ei au muncit, au cugetat, s-au frământat, au avut ambiţii şi au creat o lume care e opera lor, lumea comerţului şi a industriei ştiinţifice. Şi dacă astăzi burghezia descompune şi duce la ruină propria ei operă, e fiindcă şi-a creat o bunăstare ce-o dispensează de orice efort: crapă de grasă.

Aici ar trebui să înceapă opera de răsturnare a acestei lumi şi ridicarea acelei societăţi care să fie întemeiată pe dreptate – şi care să fie opera muncitorilor.

*

Îmi vei spune poate: „Ştiu şi eu asta!"

Apoi, asta-i toată nenorocirea, Mehedinţene, c-o ştii tu, dar ia întreabă [-i] pe camarazii noştri dacă o ştiu.

Iată, 60 de ani de când oameni luminaţi ieşiţi din popor, precum şi burghezi generoşi spun mereu lucrătorului: „Lu- minează-te, amice, căci eşti menit să înlocuieşti la cârma lumii o clasă care putrezeşte!" Şi această sărmană elită virtuoasă, de propagandişti – din care eu n-am refuzat să fac parte –, şi-a epuizat vlaga, a deznădăjduit şi a înfundat puşcăriile.

Unde e progresul? Toate sectele, toate societăţile de gimnastică, toate uniunile de sport, de mode, de amuzamente îşi au fundaţiile lor solide, iar categoria cea mai numeroasă şi cea mai primejduită, aceea care ar fi trebuit să înţeleagă de mult că are nevoie de citadele: presă care să strivească cu tirajul şi competenţa ei orice alt jurnal; revistă literară şi ştiinţifică de primă ordine; imense cazărmi care să fie un refugiu şi un sprijin în vremuri de şomaj; fonduri; uzine, ba chiar o artilerie, n-are nimic, trăieşte din pomană! E săracă, vei spune.

Săracă? Ei, amice, iată pentru ce eu am făcut bine de n-am devenit o uruitoare pentru surzi şi am plecat în lume să-mi văd de suflet – şi iată de ce pot să viu astăzi să spun că nu e adevărat, clasa muncitoare nu e sărmană.

Căci dacă Petit Parisien poate să se laude că are „cel mai mare tiraj din lume", e fiindcă prin chioşcuri şi prin metrouri exemplarele sale se ridică în teancuri sfidătoare de prostie şi gogoşi, suflate cu sete de lucrători, pe când l'Humanité, pipernicită şi strivită într-un colţ, îşi deplânge revolta. Iar cumetrele lui Petit Parisien, ziare şi reviste de sport, modă şi glume nesărate, au tot atâta succes.

Apoi:

Cârciumile, în toată Franţa, răsar şi se înmulţesc de la război încoace cu o iuţeală înspăimântătoare. Dimineaţa, la prânz, la ora 3 şi seara, ele gem de lucrători – şi să fi poftit să nu însoţesc la „un pahar" şleahta de aşa-zişi

„camarazi” cu care lucram în şantier! Căci tovarăşul, o fi el greoi de a te pricepe, a te stima şi a te iubi, dar când e vorba de a te bate pe burtă, a te tutui ţigăneşte şi a te invita la „un pahar”, unde să-ţi toarne la prostii, de asta… „il est un peu là” 1!

După cârciumi: cinematografele strigătoare de nerozii dramatice; cursele de cai, cea mai vastă escrocherie a burgheziei; meciurile de box, unde gloata furioasă a ajuns să strige ca la luptele de tauri din Spania: Abate-l! Omoară-l! Rupe-i nasul! Seoate-i ochii! Mută-i fălcile! („Muerte! Muerte!”, urlă plebea spaniolă de îndată ce apare în arenele de la San Se- bastiân frumosul, mândrul taur, strălucitor de sănătate şi de poftă de viaţă. Moarte! Moarte! Sânge, numaidecât sân- ge, înainte chiar de a începe spectacolul. Şi alt taur după un sfert de ceas, şi un al treilea.) Mai sunt apoi alergările altor cai şi boi, călări pe bicicletă, pe băţ ori pe propriile picioare de dobitoc. Trebuie toate văzute! Costă scump foc, nu mai sunt locuri în tramvaie, nici în arene, plouă, e frig

— Ce-are a face! Moarte, mai curând decât să te lipseşti de o asemenea hrană a sufletului…

1 în trad.: „e la el acasă” (n. Red.).

*

În vremea asta, l’Humanité ţipă că dă faliment. Nicio revistă muncitorească nu mai poate să dureze cinci ani fără subscripţii. Nu există locale proprii pentru conferinţe şi nici conferinţe. Les fêtes du peuple1 (serbările populare), înfiinţate de devotatul Albert Doyen, muzician de mare talent care trage pe dracul de coadă, lâncezesc, se răresc, ba chiar au fost suprimate din lipsă de fonduri. Librăria muncitorească, aceea care ar fi în drept să vândă milioane de cărţi pe an, de-abia îndrăzneşte să editeze din Paşti în Crăciun o nouă carte.

Iată, în cuprinsul unei scrisori, bilanţul mentalităţii lucrătorului. Şi ar fi voit tovarăşii mai preţioşi să facă din mine o morişcă proletară, să răcnesc ca un turbat de dimineaţă până la miezul nopţii pe la întruniri, să fac artă, ajustată pe calibrul gustului lor alimentat de foiletoanele presei burgheze, sau romane cu tendinţă, în care fabricantul să fie un porc iar drăguţul de lucrător, o păsărică torturată!

N-am să fiu niciodată un astfel de propagandist. Şi să fie prudenţi

cunoscuţii mei de altădată, colegii de şantier care îmi scriu în clipele astea de indignare:

„Aha, tov. Istrate, ai ajuns sus, arde-i acum pe burghezi!”

Dacă ai veni, dragă tovarăşe, ţi-aş „arde” eu mai curând ţie una la ureche, canalie inconştientă. Ca să ştii că, dacă mii de valori umane sunt târâte la măcel sau pier de mizerie, apoi tu eşti de vină, căci nici unuia dintre luptătorii luminaţi nu i-a trebuit clopotul de la mitropolie ca să înţeleagă că una şi cu una fac două.

*

Voi fi, întotdeauna şi peste tot, aşa cum am fost şi până acum, prietenul şi devotatul omului care vrea să se lumi

1 Les fêtes du peuple au fost iniţiate în 1918, „cu scopul de a cultiva în mase sentimentul frumosului şi fraternităţii” (n. Red.).

Neze, care pricepe menirea fiinţei omeneşti pe pământ şi rostul vremii. Iar mişuna umană care se striveşte în înghesuieli de curse, de dans, de lupte, de gură-cască şi care are să rămâie încă timp de secole plumbul greu al nepăsării intelectuale, pleava asta a vieţii nu mă interesează, şi la suferinţele ei privesc cu răceală: umanitatea mea nu se întinde până deasupra viermilor.

Mai rău [e] să-i văd!

Iată, frate Mehedinţene, ce am de răspuns la inimoasa ta scrisoare.

Acum, dacă ai curaj şi dacă vrei, poţi să publici aceste rânduri în Omul Liber sau să le comunici Adevărului. Asta ca să ştie şi cei de jos că laudele lor nu mă umflă – şi să caute fiecare să se întrebe dacă, înainte de a voi să pună ordine în casele altora, n-ar fi ceva de măturat în propria casă.

Ajunsă în zilele noastre la putere, clasa muncitoare s-ar găsi aşa de săracă în minţi competente, încât s-ar vedea nevoită să se lase condusă aproape numai de către intelectuali, aşa cum vedem că se petrece în Rusia, unde numai vorba vine că muncitorimea e la cârmă.

Al tău, cu dragoste frăţească,

Panait Istrati

CUVÂNTUL LOR:1

Nu vreau să spun că-mi arde tare de a fi profet în ţara mea, nici că ţiu mult de a rămâne bun prieten cu toată lumea sau de a deveni. Din contră,

sunt mulţumit că voi avea şi neprieteni, ca să nu zic duşmani. Eu n-am umblat la şcoala complezenţei sociale, care-şi face reputaţia distribuind surî- suri ieftine, care trăieşte din cumpăneala cuvântului şi moare din lipsă de oxigen. Ba chiar îmi place răfuiala, am destul venin ca să mânuiesc ironia şi multă umanitate ca s-o încasez.

Dar mult mai dragă mi-e bunătatea înţeleaptă!

1 Apărut în Omul Liber, I, 17-18, oct. — Nov., p. 134 (n. I.U.).

Să ne risipim aceste sărmane două zile ce le avem de trăit scuipând [u-i] pe oameni, să uiţi că un soare arde pe cer, că râuri curg pe pământ, că atâta desfătare cuprinde o pădure răcoroasă ori un câmp plin de flori; să uiţi – ceea ce nu uită niciun vierme – că avem tot ce ne trebuie ca să sorbim viaţa, toată viaţa, atâta timp cât ochii ne sunt deschişi; şi să ne trecem vremea dând palme orişicui, când e mult mai sănătos să te dovedeşti prieten chiar aceluia care caută în tine un duşman – nu e asta un adevărat blestem al lumii?

Dacă ar fi să măsor un om cu măsura aceasta, apoi să se ştie că, din parte-mi, atât de mare îmi fu porţia amărăciunilor vieţii, încât aş avea dreptul să tai capul la o mie de oameni, partea mea de cruzime sfântă. Eu însă, după ce am secat fântâna durerilor – toate durerile şi toate bucuriile îmi sunt cunoscute, afară de acelea de a da naştere unui copil, ba chiar şi pe acelea le cunosc de când scriu! —, eu am descoperit în fundul acestei fântâni un nou strat de bunătate. Şi ce bunătate! Un om la o sută de mii poate că o cunoaşte.

## ÎNTRE PATRIE ŞI UMANITATE

## O ÎNTREBARE D [OMNU] LUI D. NANU1

Stimate Domnule Nanu,

Sunt fericit să constat că, după potopul de injurii, acuze de pederastie şi afirmaţii eronate, se mai ridică şi câte un om ca dl Slavici şi ca d-ta, ca să-mi vorbească cu omenie şi să mă contrazică cu bună-credinţă. Şi dacă tot cu bună-cre- dinţă fiecare dintre noi rămâne la convingerile sale, niciun rău nu poate să decurgă, cel puţin în ce priveşte urbanitatea.

Recunosc, aşa cum au constatat-o anumiţi critici, că pornirea mea din vara trecută a fost vijelioasă: a fost răzbunarea, împotriva vieţii, a unui om pe care această viaţă a voit să-l strivească. Dar dacă eu recunosc această

constatare aparentă, toţi acei care vor să fie cinstiţi faţă de ei înşişi trebuie să admită că a fost mai mult decât atât: nu se răzbună în felul meu un flămând care a fost respins de la mese, căci acesta e rolul la care mă reduce constatarea de mai sus. Se spune la noi că ţiganul – nu ştiu de ce numai ţiganul! —, când ajunge împărat, îl spânzură mai întâi pe tată-său. Ei bine, când flă- mândul şi golanul pe care l-a văzut în mine istoria erudită ajunge „împărat", se pune cât mai repede să mănânce ţeapăn şi să se înţolească boiereşte.

Or, eu am făcut tocmai contrariul. Aşa cum e adevărat că n-am descărcat în viaţa mea un sac cu gnu la Brăila – ceea ce n-a împiedicat istoria erudită să mă numească „hamalul

1 Trimisă de la Vila Cimarosa (Cimiez), Nisa, „întrebarea" a apărut în Omul Liber, II, 3-4, ian. — Febr., pp. 26-27 (n. I.U.).

Dimitrie Nanu (1873-1943), poet şi traducător român (n. Red.).

De la Brăila"; aşa cum e adevărat că scriu de 15 ani şi public numai în locuri de cinste – ceea ce, iarăşi, n-a împiedicat istoria erudită să mă creadă un debutant al literelor –, tot aşa de adevărat e că eu n-am fost niciodată ofensat de starea în care mă aflam. Va veni o zi, d-le Nanu, când se va şti, din corespondenţa peregrinărilor mele anterioare, că eu am fost un entuziast şi un apologist al vieţii pe care o duceam. Ofensat, jignit n-am fost în nicio clipă a vieţii mele, pentru bunul motiv că n-am avut obiceiul să-mi spânzur demnitatea mea la cheotoarea hainei, pentru ca toţi nemernicii să scuipe pe ea. Iar dacă am rămas de multe ori nemân- cat şi fără adăpost, iarăşi corespondenţa mea de pe atunci va dovedi c-a fost din cauză că n-am voit să mă privez de nimic la care mi-a poftit inima: acum 20 de ani îmi făceam haine şi ghete pe măsură. Astăzi, deşi aş putea să trăiesc la Nisa numai din venitul primului volum, astăzi port haine şi ghete de căpătat: de la Ionescu. Acum 20 de ani nu mă sfiam să intru, ca să ascult o orchestră bună, acolo unde nu era de nasul meu, nici să iau trenul ori vaporul şi să văd ţări pe care numai milionarii puteau să le vadă. Astăzi, înainte de a da drumul francului, îl întorc pe două feţe, aşa cum făcea biata mea mamă, aşa cum n-am ştiut să fac niciodată pentru ea. O fac azi. Pentru cine? Pentru copiii mei? N-am şi n-o să am niciodată copii.

Am însă altceva…

Am, d-le Nanu, mâini multe care se întind cu disperare spre mine – spre omul care a ajuns –, mâini amice şi mâini necunoscute, dar în faţa cărora mă-nchin. Căci nu există o cruzime mai mare pe lumea asta decât aceea în care e răstignit omul cu inima în palmă când trebuie să se îndoape singur!

Iată unde e toată crima pentru care sunt acoperit cu noroi: am lăsat slănina la o parte, am luat o măslină în gură şi am început să răcnesc ca un smintit. Să piară de sub ochii mei farfuria cu bucate bune ce mi se întinde numai mie1. Au credeţi dvs. Oare că, pentru a ajunge la un astfel de rezultat, era nevoie să-ntâmpin ce-am întâmpinat şi să se producă tămbălăul care s-a produs? Crede oare istoria perciunată creştineşte că talentul meu s-a născut într-o noapte a anului 1923 şi că n-a fost o vreme când dl Const. Miile îmi trâmbi- ţa articole cu afişe ce se răspândeau de la Sulina la Tumu Severin? Mai crede această stupidă istorie cu zgardă că omului căruia i se cereau articole, cum puţini au avut norocul s-o vadă, nu i s-ar fi îngăduit şi lui un colţişor în cocoloşul cu brânză de burduf al gazetăriei nemernice şi într-al literaturii cu clopoţei naţionali? Nu mi s-au oferit chiar colţuri comode în brânza social-democrată mişelesco-marxistă care duce la deputăţie ori la potentatismul jurnalismului făuritor de sclavie democratico-comodă? Şi nu mi s-au deschis larg porţile bolşevicului l'Humanité, unde iarăşi se creează „ploaie şi vreme bună" după moda veche a omenirii?

De ce dar să fiu disperat?

Disperat sunt astăzi, mai rău de cum eram atunci, şi disperarea asta m-a făcut să mă bag în cârd cu nebunii, după cum ai văzut. Am făcut rău?

Am lovit orbeşte în cei de sus, ca şi în cei de jos. Dac-aş fi credincios, aş zice: mulţumesc lui Dumnezeu, după o astfel de răfuială, am în mod public şi în mod privat dovezi de stimă şi de iubire atât de la cei de sus, cât şi de la cei de jos. O fi şi asta un semn al vremii. Lucru curios: deşi m-am exprimat cu o cruzime brutală faţă de aceştia din urmă, de la ei am numai dovezi de stimă şi de iubire – şi iată unde stă toată, dar şi singura slăbiciune a celor scrise de d-ta asupra conflictului meu cu ţara în care m-am născut: d-ta [îi] cunoşti bine pe cei de sus, nu însă şi gloata noastră.

Când d-ta, d-le Nanu, atribui gloatei acesteia o patrie, te înşeli cu bună-credinţă. Patrie ea a avut pe vremea lui Mircea cel Bătrân, când omul

tăia lemne din pădure câte îi trebuiau şi lua din pământul lui Dumnezeu atâta cât îl ţineau palmele şi îi impuneau nevoile. Pe această patrie, da, dă-mi-o, dă-o până şi celui din urmă oropsit – de care se sinchiseşte prea puţin istoria erudită –, şi atunci voi apăra-o! Doar că, pentru a ajunge să iubim umanitatea, e mai întâi nevoie să ne frângem gâtul cam încă 1000 de ani pentru patria tuturor Brătienilor – ei nu, acest sacrificiu nu poţi şi n-ai dreptul să-l ceri d-ta nimănui, şi cu atât mai puţin românilor care se vor culca astă-seară nemâncaţi fiindcă sunt în şomaj. Cu- vântul şomaj nu exista pe vremea când existau patriile. Astăzi există, şi el are să dărâme societatea de azi fără să-i mai îngăduie să-şi facă „sinteza".

Că prăpădul prin care am trecut a aruncat un ciolănaş şi păturii asuprite, care era mai ameninţătoare pentru cei care păstrează mereu „la queue de la poêle" 1, asta nu e un remediu: cei care au primit ciolanul gol îşi vor ascuţi dinţii rozându-l şi apoi se vor repezi să muşte şi mai tare. D-ta, care eşti un susţinător al legii progresului, nu cred să ignori şi acest progres.

Dar nu ca să polemizez cu d-ta m-am apucat să scriu aceste rânduri, căci pe terenul acesta eu sunt mai înarmat ca d-ta, ba chiar cu arme altfel convingătoare decât filosofia. Aş putea să te întreb, de pildă, dacă patrie e la d-ta ţara dolarilor, unde se cumpără câteva mii de hectare de cartofi plantaţi şi sunt lăsaţi să putrezească în pământ, cu scopul patriotic de a urca preţul cartofilor. Dacă patrie e aceea care aruncă în mare toată încărcătura de banane a unui vapor, încărcătură ruinătoare pentru un târg al bananelor. Dacă se mai poate numi patrie aceea care pune o taxă vamală covâr- şitoare pe zahărul ieftin ce venea din străinătate, numai ca să-l poată vinde scump pe-al lor patrioţii din patrie. Sau poate-o fi patrie ţara care vindea sarea şi chibriturile mai ieftine în Egipt decât în patrie. Ba cine ştie, s-o fi dând drept patrie recentul şi patrioticul [concern] Petrolul Naţional – foarte naţional! —, care [îi] ex-patriază pe ţăranii tricolori şi-i trimite la mama dracului, ca să nu mai încurce pământul patriei?

1 queue de la poêle = cârmă; poziţie de vârf (n. Red.).

Şi câte n-am să scot într-o zi, când va veni vremea să deschid dosarele acuzaţiei mele împotriva patriei!

Am scris însă aceste linii cinstite ca să ajung să pun o întrebare din inimă omului de convingere care scrie: „Până nu se frământă şi nu se cristalizează

în minţi şi în inimi concepţia de unitate etc., nu se poate păşi la sinteza socială, imediat superioară: federaţia patriilor.”

Concepţia asta despre evoluţia societăţii o cam are şi Romain Rolland. D-ta spui c-au avut-o şi Eminescu, şi Jaurès. Te cred. Dar ia spune-mi, rogu-te, d-le Nanu, ce faceţi dvs., partizanii patriilor, în aşteptarea acestei „cristalizări în minţi şi în inimi”? Eminescu, pentru epoca lui şi faţă de scurta-i viaţă, a dat societăţii lovituri pe care, dacă această societate ar avea obraz, le-ar simţi şi azi. Jaurès!? Apoi, iată, mă opresc de a merge mai departe, căci dacă m-aş pune să vă scot eu citate din Jaurès, aţi da de ruşine! întreaga viaţă a acestui om n-a fost altceva decât o răpăială de măciuci în capul acestei societăţi, care-şi făcea „sinteza” şi se „frământă”, se „cristaliza”, tot turnând la tunuri, inventând gaze asfixiante şi măcelărind în război când nu mai putea să jupoaie în timp de pace. Cât despre Romain Rolland, mai e nevoie să vă amintesc că, cu riscul reputaţiei şi chiar al vieţii, a strigat la un moment dat acestei societăţi: Opreşte-te cu „cristalizarea”, că n-o să mai avem cu ce face „federaţia patriilor”!

Nu, d-le Nanu, d-ta nu simţi pe spate, ca cei de jos, păduchii acestei societăţi, care se „frământă” şi se „cristalizează” tot scobindu-se în dinţi. Iată de ce d-ta poţi să fii blajin cu cei care suferă aceşti păduchi cu o incomensurabilă animalitate. Eu însă, în numele şi cu dreptul pe care mi-l dă elita celor condamnaţi la aceeaşi suferinţă, eu am să lovesc cu brutalitate atât în acei care pot să aştepte din ghiftuială, cât şi în acei care o fac din nesimţire.

Cu tot respectul ce vă păstrez, sunt al dvs., al celor cinstiţi,

Panait Istrati

Debuturile mele…

Ce minunat prilej îmi oferă Rampa, cu ancheta ei asupra debuturilor literare, să mă legăn încă o dată pe valurile acelei mări nestatornice care a fost trecutul meu… Şi contrar dlui Nanu, eu n-am să mă tem de iscodirea pe care d-sa o presupune ca mobil [al] acestei anchete, căci în materie de deşertăciune, cea mai goală dintre toate e aceea de a spune că eşti conştient de a ta.

*

Am debutat de la un capăt la celălalt al vieţii mele de până acum. N-am

făcut decât să debutez…

Eu aparţin acelei familii de comedianţi provinciali, eroi care „debutează în fiecare seară” …

Eroi ai umilinţei şi ai decepţiei înfruntate, care zilnic dau piept cu viaţa, zilnic sunt nevoiţi s-o înşface de gât, să lupte cu ea şi, neputând-o învinge, o reiau zilnic da capo.

O ciomăgeală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acelora care nu vin pe lume târând după ei domenii ori protecţii plătite cu vânzarea demnităţii omeneşti. Ei debutează până la moarte, aşa cum mereu o ia da capo muncitorul revoltat şi resemnat al timpurilor noastre, sătul de viaţă după prima săptămână de „debut” într-o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o şi eu de câte ori „aruncam ancora” în vreun oraş din lumea asta fără suflet. Deosebirea între mine şi regula generală e că eu am avut două feluri de debuturi, strâns înlănțuite între ele, şi că pe amândouă le-am

1 Scris la Nisa în martie 1925, articolul a apărut în Rampa, 16 mart., la rubrica „Contribuţii la istoria literaturii contimporane” (n. LU.).

Textul e însoțit de fotografia scriitorului pe Promenadè des Anglais. În 2 martie 1925, Rampa publicase reportajul „Panait Istrati intim”, semnat de Vion (Vasile Ionescu), trimisul ziarului la Nisa, care a pregătit terenul pentru aceste mărturisiri (». Red.).

Tratat în chip deosebit: când debutam ca „hamal de la Brăila”, mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa braţelor mele; ştiam că nu din gingăşie omenirea e împărţită în stăpâni şi robi. Dar când „hamalul” se metamorfoza în artist – iertaţi-mi cuvântul supărător! —, atunci omul ridica preţul mărfii sale şi striga: „Jos labele! îngăduită fie-vă murdăria cocinii noastre sufleteşti, o, stăpâni, atât cât am nevoie să vă cer hrană pentru stomac! Restul, tot rostul simţirilor mele, scapă puterilor voastre, nu vă mai priveşte! Afară, netrebnici monopolizatori ai vieţii!”

De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoriceşte, eu am făcut ca buna şi mult chinuita mamă de pe meleagurile noastre – maltratată, ea şi copiii ei, de un bărbat beţiv: toate insultele, toate loviturile le-a încasat omul de rând, mama, ca să-şi apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mândrie toată nemernicia unui trecut

de umilinţe: ea n-a fost umilită. Niciun Cazaban al vreunei spelunci „literare" nu va putea vreodată să exhibeze un manuscris al meu rămas prizonier într-un sertar de redacţie, când se ştie – aşa cum o mărturiseşte mai ales Demetrius în răspunsul său – cu câtă furie e bântuită tinereţea de setea de notorietate. Setea asta eu n-am avut-o. N-o am nici azi, când din mai multe ţări îmi vin cereri de colaborare.

*

Când am început să scriu?

Demult: din ziua când dl Petre Moisescu – profesorul meu, fost director al Şcoalei Primare nr. 3 din Brăila – m-a învăţat cu părintească dragoste să citesc desluşit şi să înşir slovele cu rost.

Să-mi fie permis să aduc aici o caldă mărturie de recunoştinţă memoriei acestui blând apostol al învăţământului nostru primar, din care m-am înfruptat şi eu. (Zic memoriei, căci deşi l-am lăsat în viaţă când am părăsit Brăila pentru ca să n-o mai revăd, nu cred să mai trăiască azi, fiind de atunci foarte înaintat în vârstă.) Şi mărturia mea îndrăznesc s-o ofer spre meditare umililor dascăli care [îi] învaţă pe copii carte: dacă am reuşit să termin cele patru clase primare, bunătăţii acestui dascăl se datoreşte în primul rând, apoi aceleia a mamei mele.

Am fost un copil rău şi un şcolar mediocru. Crescut până la etatea de 7 ani între unchii mei, Anghel şi Dumitru, la Baldovineşti, brusca mea strămutare dintr-o libertate deplină între pereţii ostili ai unei şcoli mi s-a părut un act de duşmănie nemaipomenită. Din anul întâi, n-am mers la şcoală decât vreo trei luni şi, natural, am rămas repetent. Din al doilea, vreo şase, şi iar am căzut – sau, mai bine zis, n-am căzut deloc, ci m-au trântit, căci nu m-am prezentat la niciun examen.

Plecam de-acasă regulat, dar în loc să mă duc la şcoală, o luam razna peste câmpii, la „Moş Dumitrică". De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, duminica următoare, plângând şi ruptă de trudă, să mă „ia la şcoală". Şi răspundeam răstit că „mai bine mă duc la prins peşte ori la adunat gozuri".

Cauza acestei răzvrătiri era severitatea profesorilor Vasi- liu şi Grigorescu, peste care am dat în aceşti doi ani de eşec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins

de bunătatea dlui Moisescu, care, ducându-şi turma până la capăt, se întoarce dintr-a patra la a-ntâia ca să ia de căpăstru un nou contingent. M-a luat şi pe mine cu vorbe calde, cu mustrări părinteşti, şi m-a dus până la capăt, fără să mai rămân repetent. Din când în când, vrăjit de frumuseţea bălţilor ori de nostalgia crâşmei lui Moş Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunătatea lui, şi o tuleam. Întotdeauna găseam la dân- sul iertare.

Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit! Lui îi datorez scrisul şi cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. Şi el a ştiut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota 10 şi se mândrea cu mine la toate inspecţiile şcolare.

De calităţile de bun cititor şi bun scriitor au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea şcolăritului meu. Câte nopţi de veghe, petrecute cu „Ghenoveva" şi cu haiducii, câte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nesecate în emoţie! Şi pe câţi ibovnici certaţi din iubire n-au împăcat scrisorile mele, care „mergeau la inimă ca mămăliga cu unt" şi erau răsplătite cu „un cinci" şi cu sărutări înfocate pe obrăjori! Plângea şi mama de bucurie.

Iată un debut precoce…

*

Poezii, ca tot românul, n-am făcut. Ba să nu mint: am făcut trei şi cu rost.

Prima, la 15 ani. Era o rugăciune adresată lui D [umne] zeu; îi ceream să mă lase să scriu.

Nu îţi cer să fiu vr'un rege Nici vr'un mare împărat,

Ci să-mi dai putinţa toată Să exprim ce-am cugetat…

Citind-o mamei, pe când călca gulere scrobite, şi afirmân- du-i ţanţoş că „aşa ceva nici împăraţii nu pot să facă", ea a exclamat: „I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu!" Şi s-a întors cu spatele, ca să n-o văd că râdea ironic.

*

A doua poezie am făcut-o prin anul 1904, anul sosirii mele la Bucureşti cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat întâia mea prietenie eroică. Negăsind niciun stăpân ca să „debutăm", ne-am aciuat în biroul de plasare al lui Gheor- ghe Cristescu, din strada Sfinţilor, unde am devenit amân- doi „agenţi" printre vreo alţi patru, toţi „ramazangii" 1 de gigantică talie.

1 ramazangiu [< te. Ramazan = stomac] – flămând, nemâncat (n. Red.).

Fumam mucuri şi ne hrăneam exclusiv cu pâine goală, o cocă neagră de 10 bani, bucuroşi când o aveam zilnic. Cristes- cu era singurul care îşi permitea luxul unei porţii de varză cu carne. Privindu-l cum mânca, scuipam pe ţiment. Lupta şi el greu cu viaţa – şi dacă nu putea să ne ofere câte o porţie de varză, n-a lipsit niciodată de a da unui flămând cei 10 bani necesari „potolirii ramazanului".

În ajunul acestui An Nou 1904, stam toţi trişti şi nemâncaţi. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori şi slujnice: când ne duceam, după opt zile, să „încasăm" taxa de 5 lei, din care 2 erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei", veşnic nemulţumită.

În seara aceea aveam ochii plini de bunătăţile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetele pline de apă rece şi maţele goale. Mihail, meşter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche: „Mă, Panaite, mâine se duc cu daiboje toţi factorii şi măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară! Am copia-o cât mai caligrafic şi ne-am duce cu ea să urăm ani mulţi întru stăpânirea lumii acelora care ne flămânzesc. Şi poate c-om mânca şi noi mâine o varză cu carne!"

Am ticluit-o cu elanul ce-ţi dă perspectiva unei mâncări calde pe care o doreşti de mult. Nu-mi mai amintesc decât o strofă de la mijloc:

Servitori şi servitoare Din birouri de plasare,
Noi, aceşti agenţi de rând,
Vă servim din când în când.

A doua zi, la prânz, aveam fiecare „agent" câte 3-4 leişori în buzunar; şi am mâncat şi noi în ziua aia de 1 ianuarie 1904 o varză cu carne de purcel… „de-i tremura şoriciul", am băut vin de „4 bani kilul" şi am fumat „tutun adevărat", nu „lăcuste".

*

A treia şi ultima mea poezie…

Acelaşi an.

Sătul de a avea a face cu harţagul tuturor stăpânilor, m-am hotărât să [îl] „încasez" numai pe al unuia, dar care, cel puţin, să mă hrănească; şi am intrat „fecior în casă" la junele domn avocat Victor Duculescu, haiduc cu părul creţ, fercheş şi mândru ca un păun. (Dacă trăieşte şi e sănătos, îl salut

aici cu franceză politeţe!)

Dl Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuţă a lui V.A. Ureche [Urechia]1. – Scriitorul care mă vrăjise cu nuvela „Deşcă Pintilie” publicată în Universul Literar.

Ureche murise de curând, şi moartea lui mă lăsase dezolat. Tot de curând, Carol Scrob2 – ori Şmara? cela revient au même3— publicase un acrostih, Ferdinand, prinţul moştenitor de-atunci. Repede fui obsedat să-i fac şi eu unul lui V.A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinţei pustii a decedatului mă impresiona adânc. Nu puteam să-l fac seara, căci mi se impunea să sting lampa şi să mă culc. Aşa că, cu hârtia şi creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe când măturam odăile ori spălam vasele, combinând poezia cu slugăria şi ferindu-mă de stăpâni.

Iată-l, atât cât îmi amintesc:

Vrednic! Fala ţării noastre ai fost şi vei fi!

/Irma-ţi, pana ta din mână, în veci nu va pieri! l/ită-te cum neamul nostru pe lângă tine trece Rănit, şi lacrămi varsă pe-a ta piatră rece.

Eri erai, lucrai cu suflet, cu minte şi cu pană:

Cine ştia c-azi nu vei fi? O, moarte, eşti tirană!

H

E

După cum se vede: patriotism sadea. Nu eram încă socialist şi-mi iubeam ţara aşa cum o iubesc azi, când sunt nu

1 Vasile Alexandrescu Urechia (1834-1901), istoric, prozator şi om politic liberal (n. Red.).

2 Carol Scrob (1856-1913), ofiţer român, autor de poezii şi romanţe gustate în epocă (n. Red.).

3 În trad.: e totuna (n. Red.).

Socialist, ci un revoltat care [i-] ar trimite la scos cărbuni atât pe burghezi, cât şi pe „socialiştii” lor de carnaval.

Cu şorţul alb după gât, dereticam prin casă, scoteam acrostihul şi-l admiram, când, într-o zi, îl pierd! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu tâmul, iată că apare dl Duculescu în pragul casei şi începe, spre marea mea confuzie:

„Vrednic! Fala ţării noastre ai fost şi vei fi! — Bâţ Catinco, că ţi-ai frânt

fusul! Ce mă, tu eşti poet?!”

Da, nu vă fie cu supărare, cinstiţi boieri… Poet! Pe malurile Senei am fost numit „grand poète romancier”, pe când la Bucureşti am rămas, după cât se pare, pentru unii, numai „hamal de la Brăila”.

*

Patru ani mai târziu, cam în primăvara lui 1908, iată că am şi eu bucuria oricărui muritor când îşi vede slova tipărită. Era primul articol1 trimis unei publicaţii, în specie: România Muncitoare.

Mă aflam portar de noapte la Hotel Popescu2, din Lacu Sărat. Titlul articolului (dacă nu mă-nşel): „Un om cu scaun la cap”. Şi cine credeţi că era acest om cu scaun la cap pe care-l atacam? Curioasă coincidenţă! Era dl Nicolae Iorga! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza3.)

Articolul e semnat: P. Istr.

Acest debut şi alte articolaşe în organul socialist mi-au şi atras simpatia Dimineţii. Nu mai târziu decât în anul următor, 1909, public în acest ziar o anchetă de nouă articole, cu titlul general: „Lipitorile porturilor”.4 Ele au fost anunţate

1 Primul articol, „Regina Hotel”, a fost publicat, de fapt, în noiembrie 1906 (n. I.U.).

2 „Hotel Popescu, Lacu Sărat”, a fost publicat în iunie 1909 (n. I.U.).

3 Referire la Alexandru C. Cuza – vezi Scăpare de condei, p. 38 şi n. 1; în 1923, Cuza a fondat Liga Apărării Naţional-Creştine, grupare cu caracter extremist (n. Red.).

4 De fapt, Istrati fusese corespondentul Dimineţii în 1910 (n. Red.).

Pe mii de afişe, între Sulina şi Turnu Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o şchioapă”, vorba dlui Cazaban.

Câteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor de la Brăila, pe care o conduceam împreună cu Ştefan Gheorghiu, cea mai reprezentativă figură de apostol ieşită din rândurile lucrătorilor noştri, pe care-mi propun s-o aşez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, epopeea muncitorimii române.

Îndurerat de sfârşitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol şi-l trimit dlui Miile. Iată în ce chip l-a anunţat Adevărul, în fruntea informaţiilor:

„Greva de la Brăila a căzuţi Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimite un articol scris după luptă. E un articol scris (iar „articol scris „!) cu sângele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul de mâine.”

A doua zi a apărut pe patru coloane, toate „de onoare”, în toamna aceluiaşi an, după bătălia de stradă de la 19 octombrie cu poliţia brătienistă şi după ieşirea noastră de la Văcăreşti, mă aflam şi eu printre „şefii” socialişti primiţi de dl Miile. Gherea era prezent şi, foarte emoţionat, ne-a sărutat pe toţi. Atunci dl Const. Miile m-a luat aparte şi mi-a zis: „Uite ce-i, Istrati: vreau să te fac corespondentul Dimineţii la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenţii mei. Primeşti?”

Am primit, dar înainte de a-mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu ştiam să fac în debuturile mele.

Aveam însă dreptate. Avea, poate, şi dl Miile. Totuşi, i-o spun aici: am suferit mult sufleteşte de decepţia pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir de la Tulcea, rămas nepedepsit.

Astfel s-a terminat „cariera” mea, de-abia începută, la Adevărul.

O alta mi se deschidea la România Muncitoare, unde doi ani mai târziu, eram numit redactor, alături de M.Gh. Bujor1,

1 Mihai Gheorghiu Bujor – vezi Scăpare de condei, p. 34 şi n. 2 – participase la victoria Revoluţiei din Octombrie 1917. Revenit în ţară în 192Ü, a fost arestat; a stat închis la Doftana până în 1934 (n. Red.).

Blândul apostol a cărui soartă de ocnaş e una din ruşinile clasei muncitoare din România, după cum o ruşine e şi soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte care e Alexandru Constantinescu; după cum tot o ruşine e întreaga serie de procese care se ţin lanţ de la înfierarea ca „escroci” a lui Ficşinescu şi Banghereanu până la repetatele condamnări, urmate de achitări – ambele deopotrivă de oneroase –, ale fiului1 marelui C. Dobrogeanu-Gherea.

La România Muncitoare, cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat, între altele, primele încercări literare: „Calul lui Bălan”, „Nostra famiglia”, „Întâi Mai” 2 şi câte- va foiletoane, între care unul, despre Pégoud, l-a făcut pe Gherea să-mi spună:

„E unul dintre cele mai bune foiletoane pe care le-am citit în româneşte.”

Dar nu după multă vreme, într-un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski, ca şi de peltelele care plouau din provincie, am trântit condeiul şi foarfecele şi m-am dus drept la gară, unde, după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu 20 de franci în buzunar.

După trei luni de hoinăreală în Cetatea Luminii, mă întorceam în ţară. La Ploieşti, Gherea mă mustră, în vreme ce-i mâncam faimoasele sărmăluţe:

„Mare derbedeu eşti, mă, Istrati! Tu ai talent, dar talentul nu-i de-ajuns ca să-ţi faci loc în lume: mai trebuie şi niţică statornicie."

Nu m-am statornicit, cu tot sfatul bătrânului critic. În martie 1916 părăseam ţara, pentru a n-o mai revedea nici până azi.

1 Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879-1938), inginer şi publicist român; membru al C.C. Al P.C.R. Din 1924, s-a stabilit, în 1932, în U.R.S.S. Şi s-a dedicat traducerii în română a Operelor lui Lenin (ti. Red.).

2 Cele trei schiţe au apărut în Lumea Nouă (1911) şi, resp., Calendarul Muncii (1912), publicaţii tipărite, la fel ca România Muncitoare, sub egida Cercului de Educaţie Socialistă (n. Red.).

În Elveţia, alte „debuturi": râneam zăpada pe străzi, curăţăm patinoarele boierilor, „plantam" stâlpi de telegraf prin câmpii. În Uzina de muniţii Piccard Pictet, văzând cu câtă uşurinţă un om poate să aibă braţul retezat pe când stă de vorbă cu tine, am rupt-o la goană pe poarta fabricii de nenorociri.

Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.

O conferinţă a lui Pavel Birukov, la Geneva, îmi inspiră un articolaş. Hai să-l scriu în… franţuzeşte şi să-l trimitem gazetei La Feuille. Articolul apare în pagina întâi: Tolstoâsme ou bolchevisme? Uite, mă, cum sare iepurele!

Dacă [l-] am vedea pe director?

Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea şi postul al doilea de expeditor. Accept postul şi păstrez o atitudine rezervată faţă de colaborare, deşi, aceasta, bine plătită, la linie. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn şi măgulitor din partea celebrului autor al lui Le Feu. Mai scriu, între altele, un foileton, semnat Un canibal. Şi tocmai când începeam să devin cineva, las toate baltă şi trec în Franţa: 1920.

În ziua de Paşti 1921 apare în l'Humanité o nuvelă a mea: „Nicolaâtziganou" (tipărit din greşeală „Iziganov") şi semnată P.l.

Delabrăila. Apoi, în momentul conferinţei de la Genova, o bucată: „Pour Christian Rakovsky”, cu numele meu. Atunci văd că organul Partidului Comunist Francez plăteşte nu mai puţin de 75 de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deşi scrisesem să nu mi-i trimită. Plata articolului, însă, o vărs pe jumătate pentru înfometaţii ruşi, iar în schimbul celeilalte jumătăţi cer cărţi. Directorului paginii literare, Marcel Martinet, care însă cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimit nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decât o costă pe burghezie.

În vremea asta, aveam mâna dreaptă zdrobită şi ameninţată de cangrenă, muream de foame.

*

Cu acestea, am ajuns la „marele” debut.

În mai 1922 vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind [u-l] pe Ionescu, îi arăt corespondenţa mea cu Romain Rolland.

Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan şi-mi oferă – se va şti într-o zi cu câte jertfe! — Pensiunea pe şase luni. În acest timp scriu două volume, între care Chira, pe care o purtasem ani de-a rândul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsând [u-l] pe Rolland să se aprindă la rându-i şi să încerce, în Elveţia, lansarea volumelor mele într-o „Bibliotecă mondială”, tentativă care nu izbuteşte din mai multe pricini. Se decide însă publicarea Chirei în revista Europe. Data apariţiei: 15 august 1923.

La această dată mă aflam la Saint-Malo, [loc] de tristă şi duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plângea. Dintr-o lucrătoare croitorească, cu viaţă regulată şi demnă, o transformasem într-o zlătăriţă de şapte hotare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vâlvoi în vânt, cu braţele rănite de soare. În seara de 14 august, de multă amărăciune, ne-am culcat nemâncaţi, deşi mai aveam vreo 10 franci, plata odăii pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi câţiva clienţi pe malul mării şi să mai lungesc agonia. Dar în ziua când 12 000 de exemplare din revista Europe plecau să anunţe un nou nume în literatura franceză, autorul Chirei Chiralina – dumnezeieşte prefaţat de Rolland, pe două pagini din fruntea revistei – se întorcea acasă doar cu 15 franci în buzunar, când întreţinerea noastră, a amândurora, pe o zi costa de patru ori suma asta!

Acum era dezastru… Eu, învăţat cu necazurile, mă ţineam drept şi scuipam soarta în obraz, ca Moş Anghel. Femeia, însă, nu se mai potolea din tânguieli. Dezgustat, ies în oraş să-mi vând aparatele, când, la vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat 4 franci şi-am cumpărat-o. Şi am citit prefaţa lui Rolland, plângând cu hohote, pe meterezurile uriaşe zidite de Vauban1, de unde îmi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe pentru mine nici prefeţe scrise de oameni mari, nici fotografii cu drame nebănuite şi nici omenire nesimţitoare.

*

Ah, d-le Cazaban, care spui că am avut „noroc”! Şi voi, ciuperci literare, care vă distilaţi veninul la Capsa şi-mi contestaţi dreptul la viaţa de azi! Dacă aţi şti cât mă costă literatura mea şi dacă aţi avea un dram de demnitate, v-aţi duce mai bine şi v-aţi băga la stăpân, în loc să cerşiţi pomană pe la ministere ori pe la bănci, în loc să vă îndopaţi pe la mesele cămătarilor – meceni care vă oferă ţigări de lux şi pun spioni să noteze cam câte fură fiecare dintre voi, dacă nu vă aruncă direct în hârdăul bilanţurilor lor culturale –, în loc să vă agăţaţi de mâneca unei glorii care dispreţuieşte… mârşăvia literară şi nu se dă învinsă decât atunci când o apuci de gât şi o trânteşti la picioarele tale…

Aşa cum am făcut eu… şi cum voi toţi nu sunteţi de talie să faceţi.

*

Dar seria debuturilor mele tot nu e sfârşită.

Ţin să mai scot în relief şi activitatea mea din ultimul timp la Adevărul Literar, atât de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunet în masele populare, încât satisfacţia sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut [-o] pe însăşi cea adusă de succesul scrierilor mele în străinătate.

Am spus şi o repet: în România, nu criticile sentenţioase mă interesează, ci credinţa profundă a lumii obidite în steaua unui obidit, care s-a ridicat victorios din neantul veşnicelor înfrângeri.

Şi pentru ca victoria mea să devie a tuturora, voi relua în curând acest ultim „debut” al meu.

1 Sébastien Le Prestre de Vauban (1633-1707), inginer militar francez, expert în lucrări de fortificaţii (n. Red.).

TRECUT ŞI VIITOR1

Ştiu că faptul de a apărea, de la început, în România, cu un volum de „pagini autobiografice”, în loc de pagini pur literare, va nemulţumi critica răuvoitoare.

Îmi permit să nu ţin seamă de această critică, dat fiind că pe omul răuvoitor totul îl nemulţumeşte, nimic nu-l împacă, afară de lopata ce i se aruncă pe coşciug.

Viaţa unui artist sentimental, pasionat şi care, mai ales, a trăit aşa cum am trăit eu, e adesea tot atât de pasionantă ca opera lui. Uneori chiar o întrece în interes, dacă artistul rămâne sincer şi dacă scrie nu ca să satisfacă curiozitatea bolnavă a cititorului sătul şi blazat, ci ca să se vadă până unde a fost legat de omeneştile slăbiciuni ale vieţii, cât a luptat cu ele, cum a învins sau a fost învins. Nu oare acestui gen de literatură [i] se datoreşte faptul că dintre toate operele lui Jean-Jacques Rousseau, cea mai populară, cea mai răspândită, cea mai tradusă sunt Confesiunile sale? Şi nu e această carte şi aceea din care un om sănătos poate trage cele mai multe învăţăminte? Or, în epoca asta, a noastră, de universală confuzie a spiritelor, mai mult decât pe vremea lui Rousseau, omenirea are nevoie de învăţăminte.

Şi eu cred în învăţăminte, oricâte exemple din propria-mi viaţă mi s-ar pune sub ochi, susţinându-se că n-am ţinut seamă de ele. Ba aş afirma că, chiar dacă uneori le-am călcat în picioare, încă nu e un motiv să descurajăm această deznădăjduită omenire, pretinzând că învăţămintele nu servesc la nimic. Numai omul blazat, această caricatură hidoasă a vieţii, se întinde cu burta pe pământ când cade în genunchi şi geme în loc să se scoale repede. Puţini oameni, luptând cu viaţa, au căzut în genunchi atât cât am căzut eu. M-a trân- tit banul, m-a trântit femeia, m-a trântit însăşi sublima prietenie. Acum în urmă, după cum se ştie, căzusem aşa de rău, că eram gata să nu mă mai mişc. Şi totuşi m-am sculat şi mă mişc mai cu folos ca oricând.

1 Scris în martie 1925, eseul a apărut ca articol-program în voi. Trecut şi Viitor, 1925, pp. 15-34 (n. I.U.).

Să nu mă întrebe nimeni ce cred, în intimitatea mea, despre opera Creatorului: cred şi eu, ca procopsitul de blazat, că ar fi fost mult mai bine ca această operă să nu fi existat niciodată, chiar dacă n-ar fi decât din cauză

că început şi sfârşit sunt două cuvinte neînţelese în univers. Dar din moment ce existăm, să-mi spună filosofii academiilor burgheze ce trebuie să aleg între liră şi iubire, între acestea amândouă şi nimic.

A urî, numai, e o monstruozitate. A iubi, numai, e o nătân- gie. A nu face nici pe una, nici pe cealaltă e egal cu sinuciderea. Iar a face pe câteşitrei numai pe jumătate înseamnă să opreşti omenirea în mersul ei.

Iată cele patru categorii de existenţe care compun imensa majoritate a omenirii şi care se lasă grea pe spatele celei de-a cincea categorii: aceea care creeazăfără încetare condiţii noi de viaţă.

Viaţa este un cuptor care cere să fie alimentat necontenit cu energii noi; totul e modificare, transformare în bine sau în rău. Cine se opreşte în loc piere; şi e mai bine să dai uneori îndărăt decât să nu te mişti.

Întreg progresul uman se datoreşte neconteniteii frămân- tări a unei infime minorităţi a omenirii. Această minoritate e fecundă atât în ura, cât şi în iubirea ei. Restul e puhoiul, care se lasă târât ori pune beţe în roate; totuşi, în sterilitatea sa, el ascunde şi înăbuşă nenumărate individualităţi fecunde, creatoare ori numai cercetătoare şi active, ceea ce încă e util progresului. Eu însumi vin din acest puhoi; cine bănuia de existenţa mea până în ziua când o mână care nu dă greş m-a smuls din nisipurile vieţii? Cine bănuia de existenţa lui Gorki, până la strigătul triumfal al lui Korolenko1, descoperitorul lui? Şi cine ştia că lucrătoarea Simona Basa- rab2 gândea, crea de 12 ani, până în ziua când o inteligenţă

1 Vladimir Galaktionovici Korolenko (1853-1921), prozator rus format sub influenţa narodnicilor şi democraţilor revoluţionari (n. Red).

2 în prefaţa la voi. Trecut şi Viitor, Simona Basarab e citată ca exemplu de tânără speranţă provenită din rândurile muncitorilor (n. Red.).

Activă, cercetătoare, în loc să-i arunce la coş scrisoarea şi poeziile, dă totul la tipar, [îl] pune pe public s-o judece şi-i împlineşte astfel destinul? Cine poate bănui câte energii inovatoare în domeniul larg al vieţii, câţi creatori de condiţii de existenţă potrivite vremurilor de mâine se zbat în întuneric, luptă cu valurile nisipoase şi cad înfrânţi pe fiece zi?

Şi aceştia sunt, doar, făuritorii lumii! Fără ei, omenirea ar fi o cohortă, o cireadă de vite. Ei au săvârşit tot ce vedem.

Pe aceştia, societatea de azi – ca toate societăţile care au existat până în

prezent-îi lasă mereu să piară. Societatea de azi, care condamnă la ocnă un criminal, dar organizează criminala măcelărire în masă, tot cu aceeaşi inconsecvenţă [o] condamnă pe mama care şi-a ucis pruncul din ruşine ori din mizerie, dar ea însăşi ucide zilnic vieţi mult mai preţioase decât aceea a unui făt de-abia venit pe lume, vieţi care nu aşteaptă decât prilejul de a se manifesta, pentru a face dovada aptitudinilor cu care sunt înzestrate.

Această societate, artistul trebuie s-o combată şi să conlucreze la dărâmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr şi eu printre luptătorii pentru dreptate. Şi deschizându-mi inima celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt.

*

Mă aflu în clipa asta pe cale de a păşi pragul unei case sfinte: mă înfăţişez cititorilor mei din România.

După 30 de ani de credinţă neclintită într-o idee şi de dureri îngrămădite, iată-mă gata să-mi spun cuvântul. Viaţa mi-a îngăduit, în sfârşit, să mi-l spun. I-am smuls vieţii această îngăduinţă. I-am smuls-o cu preţul unor jertfe pe care numai eu singur le cunosc.

Dar mai întâi de toate, cine sunt cititorii mei? Cui mă adresez eu?

Cititorii mei nu sunt – şi nici nu vreau să fie – acea categorie de însetaţi care aleargă după aşa-zisa literatură senzaţională. Eu nu sunt un negustor de emoţii fabricate cu meşteşug între patru pereţi şi nu scriu cu scopul de a [-l] transforma pe lector într-un sclav sentimental al dramelor cu deznodământ, marfă ordinară a unei lumi ordinare, produs otrăvitor de suflete, opiu literar, destinat să acapareze minţile şi să le întunece şi mai mult decât sunt de întunecate când vin pe lume.

Eu mă adresez omului pentru care viaţa e o luptă aprigă din ziua când a ieşit de pe băncile şcolii primare, aşa cum s-a întâmplat cu mine, omului care se zbate în ghearele acestei vieţi şi care caută scăpare.

Lupta aceasta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în acelaşi timp, cu legile firii şi cu cele create de om.

Împotriva celor dintâi nu putem aproape nimic. Când Moş Anghel se aprinde de o femeie care trebuia să-l ducă la dezastru, când bunurile agonisite i se năruiesc, când copiii pier unul după altul şi când alcoolismul şi boala îl doboară, el se lasă târât ca de un şuvoi năprasnic. Când cele două Chire ale mele, precum şi micul Dragomir-Stavru îşi dau frâu liber patimii

de a trăi viaţa, aşa cum o simţeau zvâcnind în carnea lor, şi când această patimă se izbeşte cumplit în zidul altor patimi şi-i duce pe toţi la pierzare, ei se lasă duşi: nicio forţă nu le-a putut veni în ajutor. Când Cosma, frate bun cu cele două Chire, nu ascultă decât vocea sângelui său clocotitor, trăieşte după legea lui şi cade răpus de această lege, el nu e victima nimănui decât a firii.

Până aici, am ţinut să pun sub ochii lui Adrian mai mult problemele de nerezolvat ale vieţii decât cele care se pot rezolva. În lucrări lăturalnice, ca Pescuitorul de bureţi, Sotir, Codin, am făcut un pas spre problema socială, sentimentele personajelor se împiedică de organizaţia economică de azi, şi ei se răzvrătesc. Se răzvrătesc în felul lor, aşa cum vreau eu.

Dar iată că mâine năvălesc Haiducii. Simţirilor omeneşti de totdeauna li se adaugă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe şi năzuinţi conştiente sunt închise în acelaşi cuptor şi arse până la topire. Aici, nedreptatea veşnică a omului e luată de piept şi ţintuită în văzul tuturor.

Nu dau problemei nicio soluţie spiţerească, nu consfinţesc nicio metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea veşnică a omului nu e o şaradă pe care o rezolvi petrecând, dar consfinţesc în schimb lupta eternă a fiinţei umane cu semenul său, născut lup.

Aici, câmpul de prăşit e fără margini, iar leacul bolii, în mâi- nile noastre, dacă vrem ca aceste mâini să făurească o lume nouă sau o lume care să tindă măcar spre acea înnoire dorită de toate sufletele însetate de dreptate.

Şi acum, iată, îmi scot căciula în faţa sutelor de anonimi care mi-au scris şi-mi scriu mereu, precum şi în faţa miilor care mă citesc, care nu mi-au scris şi nu-mi vor scrie niciodată.

Mă descopăr în faţa mulţimii de jos, în faţa acestei Saha- re cotropitoare de valori umane, Sahară fecundă, nesecată în energii, ocean social în care am fost pescuit eu însumi şi de unde răsar mai toţi acei care s-au impus omenirii.

Cu această mulţime vreau să stau de vorbă aici, cu ea, care mi se spovedeşte zilnic şi-mi cere să fiu sincer. Pentru a sta de vorbă cu dânsa trebuie să mă spovedesc mie însumi.

Dintre sutele de chestiuni, sentimente, idei, care mi-au fost puse sub ochi

în aceste trei sferturi de an de când sunt în corespondenţă cu România anonimă, o singură întrebare, o singură chestiune pe care mi-a trântit-o în sac un lucrător de la Brăila, îmi stă dinainte cu litere de foc. Pe ea o văd de câte ori pun mâna pe condei. Cu ea în gând mă culc seara, cu ea mă scol dimineaţa.

Lucrătorul acesta (care nu-şi semnează scrisoarea), după ce mă acoperă cu laude, termină, întrebându-mă: „Ei, ia spune, neică Panaite: Ce ai de gând să faci acuma?"

Întrebarea aceasta mi-am pus-o eu în ceasul când Romain Rolland, judecând după scrisorile pe care le primea el, mi-a scris: „Nu cunosc un succes mai complet şi mai rapid decât al d-tale." întrebarea asta rezumă şi chestiunile dezbătute de mai toţi aceia care mi-au scris, fie cam într-o doară, fie în glumă, fie scrâşnind din dinţi.

Ce ai de gâtid să faci acuma?

Apoi de… „neică", ce să fac acuma, când am reuşit să-mi smulg piciorul din lanţul care mă fereca sorţii voastre? Vreţi să urmez calea a aproape tuturor acelora care se ridică de jos pentru a cădea în mocirla celor de sus? Vreţi să vă fabric şi să vă vând basamac1, cocaină, morfină ori tă- mâie? Să scriu pe placul vreunui bancher, puternic al zilei din prostia noastră? Sau să [-l] tămâiez pe vreun ministru cu fonduri secrete, pe vreo cucoană cu influenţă în „lumea mare"? Să aduc apă la moara vreunui partid cu nume falnic, care se bălăceşte în zoile combinaţiilor politice şi vă vinde pielea între două discuţii de principii? Ori – lăsând la o parte toate aceste fapte nedemne şi trecând de partea voastră – să cânt osanale clasei din care am ieşit? Să spun că voi sunteţi, noi suntem, cei fără vină şi fără prihană în marele rău care bântuie omenirea?

Spuneţi-mi, măi Stane, măi Ioane, cu cine să mă leg? Din cine să-mi fac tovarăş eu, care am cutreierat pământul aproape fără tovarăş?

Tovarăş de viaţă şi de drum mi-a fost mie, mai întâi, blestemul unei lumi mânate de egoism, acea cumplită lege care-mi arăta la fiecare pas pe frate despoindu-şi fratele în folosul său. Eu n-am trecut prin viaţă mirosind un trandafir şi că- tând galeş la stele. Tovărăşia unei mame care venea seara acasă cu mâinile crăpate de ger şi de leşie, care punea petec peste petec, care se lipsea de pâinea ei ca să-mi cumpere mie haine şi cărţi, această

primă tovărăşie m-a învrăjbit pentru totdeauna cu o îùme păgână care a făcut din viaţa mamelor noastre un iad pământesc.

Tovarăşe mi-au fost, apoi, toate acele umbre răzvrătite din născare, pe care destinul mi le-a presărat de-a lungul nesfârşitelor mele drumuri.

Umbre, fantome, eroi nebănuiţi de nimeni, fiinţe venite de pe alte pământuri! Pe toţi şi pe toate le-am pierdut, dar toţi trăiesc aievea în sufletul meu. Şi în clipa când pun mâna

1 basamac – rachiu de calitate inferioară (n. Red.).

Pe condei şi mă aplec peste hirtia albă, eu n-am nevoie să scornesc prăpăstii cu efect melodramatic, nici să speculez nerozia umană, care nu cere decât s-o distrezi; ochii scrutători ai tovarăşilor mei de visuri răsar din întunericul trecutului ca licuricii noaptea, şi ei îmi cer să fiu om înainte de a fi literat. Ei nu s-au amuzat. Viaţa pentru ei a fost năprasnică.

Cum aş putea eu, deci, să scriu pe placul unei lumi care nu caută decât „senzaţii”?

Văd privirea bună a spălătoresei care mi-a dat viaţă şi pe care răutatea omenească a dus-o la mormânt, luându-i până şi mângâierea de a-şi săruta odrasla în ceasul morţii, odrasla pentru care a spălat murdăria altora timp de 40 de ani, cu speranţa să mă vadă „om cu căpătâi”.

Văd figura aprinsă de ftizie galopantă a lui Mihail Ka- zanski, eroul prieteniei mele, creier enciclopedic şi inimă nobilă, descoperit de mine la 17 ani în plăcintăria lui kir Nikola din Brăila, unde citea cărţi franţuzeşti, pe când păduchii îi umblau agale pe umăr. Nouă ani de prietenie eroică, de sărăcie eroică, de vagabondaj eroic, de lecturi şi discuţii eroice, pentru ca, într-o bună zi, să-şi dea sufletul în cine ştie ce colţ al imensei Rusii, neavând încă etatea de 30 de ani.

Văd apărând din negura unui trecut de vis figura în- veştmântată de revoltă sinceră a lui Ştefan Gheorghiu, altă faţă aprinsă de ftizie galopantă, dar cât de deosebită de cea dintâi! Unul se poticneşte de bolovanul ignoranţei omeneşti, cade, se ridică numai pe jumătate şi se retrage în lumea gândirii nepătate şi nestăvilite. Celait, cu şi mai mult avânt, ridică pumnul împotriva zidului prostiei universale, îşi dă seama de grosimea lui şi, în loc să dispere, el aleargă după artilerişti, îi cheamă la luptă, nu se îndoieşte o clipă de răsunetul glasului său, dar amuţeşte într-o zi de martie

în sanatoriul de la Filaret, singur în odaia lui, singur cu credinţa sa neclintită în viitorul unei lumi făurite de cei care vor trebui să aleagă între luptă şi ftizie.

Văd pe zidarul-pictor Samoilă Petrov luptând voiniceşte cu truda-i zilnică de muncitor, în vreme ce mintea-i căuta să pătrundă legile culorilor, în vreme ce inima-i se avânta cu generozitate în lumea prieteniei ideale. S-a dus şi el. Valurile de nisip ale Saharei cotropitoare l-au prins în vârtejul lor şi l-au înmormântat acolo unde nu s-a gândit niciodată să pună piciorul: sufletul lui, doritor de măreţie, a zburat între patru pereţi ai unei camere de spital din Odessa.

Mai văd alţi eroi aievea răsărind din negura unor vremuri neuitate şi întruchipându-se în personaje de roman trăit. Iatăf-i] pe Isac Perimutter şi pe sora sa Estera, purtând prin lumea largă crucea crimei de a fi iubit prea mult viaţa, ca străbunul lor Iisus. Primul, un Moş Anghel aproape imberb, se rupe ca un vlăstar de pe butucul uscat de sevă şi pleacă să-şi caute alt pământ, dar niciun pământ nu-i convine, se veştejeşte de dorul întâielor adieri şi moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii şi de rachiu prea tare. Deşi tânăr, el ştie că n-a murit beţiv din vina nimănui, ci dintr-o mare vină: Isac ştie mai mult decât Moş Anghel. Mai mult decât Isac ştie mândra lui soră Estera, care, tronând ca o regină în somp- tuosu-i bar de la Singapore, [îi] îngenunche pe umilitori şi cade umilită de propriile ei victorii.

Urmează acestora o întreagă legiune străină de oameni fără căpătâi şi fără nume. Pe unul îl mai aud şi astăzi cum îmi vorbea pe întuneric în azilul de noapte din Lausanne, de unde, ieşiţi a doua zi, n-am mai putut găsi de lucru, fiindcă ştampila milostivului azil, aplicată pe hârtiile noastre, ne-a indicat vindictei burgheze ca nişte ciumaţi ai orân- duielii moderne. Un altul, pe o noapte ploioasă şi neagră ca lumea în care trăim, dă peste mine pe când mă adăposteam printre stâncile unui port mediteranean. Nu puteam să-i disting chipul. Şi niciuna, nici două, în huietul valurilor care se spărgeau, îmi spune pe nerăsuflate: „Bine… Tu eşti creştin. Eu sunt ovrei. Dar am să te iau judecător. Uite, mi-a murit nevasta şi am rămas cu trei copii mici la Marsilia, unde-mi câştig pâinea. Am făcut cum am putut şi am plecat cu ei la Ierusalim, să-i depun într-o comunitate anume creată pentru aşa ceva. Acolo, în loc să fiu compătimit, sunt luat din scurt: mi se

reproşează că de ce nu port perciuni, că cum am îndrăznit să viu la ei fără perciuni. Auzi, domnule!

Mie îmi arde casa şi femeia, nu ştiu ce să fac cu copiii, nu mai am niciun rost pe pământ, şi ei mă întreabă de ce nu port perciuni la… Marsilia! Apoi, să-ţi spun drept: nu mai cred în Dumnezeu!"

Un al treilea…

Dar de ce să mai întind pomelnicul?

*

Aceste chipuri – şi altele la fel – fac parte din viaţa mea de ieri. Tot ele îmi vor umple şi literatura pe care voi scri-o, tot cu de voi trăi şi de azi înainte.

Nu ştiu dacă scrisul meu va avea darul să facă dintr-un om rău unul bun, nu ştiu dacă va reuşi să schimbe cu o iotă mersul crâncen al vieţii nemiloase. Ceea ce ştiu, însă, e că arta mea nu va fi arta acelora care transformă suferinţele omeneşti în monedă bine cotată la bursa literelor de tarabă.

Orele mele de lucru sunt ore de penitenţă.

Multe uşurinţi, multe abateri îmi îngădui şi azi, aşa cum mi-am îngăduit ieri, dar să iau în deşert ce mi-a fost sfânt întotdeauna – la asta să nu se aştepte cititorul meu: nu-i voi specula prostia.

Scriitorul de profesie, ca şi cititorul de profesie [se] bălăcesc astăzi amândoi în aceeaşi mocirlă a artei fără umanitate, chiar atunci când o nuvelă, un roman, o piesă sunt în stare să smulgă lacrimi fierbinţi. Când arta va reuşi să [-i] facă pe oameni mai buni, numai atunci vom avea dreptul să vorbim de artă. Teatrele sunt pline de cucoane care plâng în loji, asistând la Dama cu camelii [Alexandre Dumas, fiul], plâng în toaletele lor scumpe, plâng în diamantele lor, plâng suferinţele închipuite ale unei artiste care, după căderea cortinei, redevine ceea ce este: o adulată, pentru orele de digestie ale lumii sătule. Dar când aceste cucoane inimoase sfârşesc de plâns în loji, îşi şterg lacrimile cu ruşine, se urcă în automobile şi, în drumul lor spre culcuşul voluptuos, nu au nicio lacrimă pentru acele dame fără camelii care apar pe la răspântii şi [îl] trag pe trecător de mânecă pentru o bucată de pâine şi un culcuş.

Murillo [l-] a pictat pe Micul cerşetor care se păduche în văzul tuturor,

iar Millet, pe ţăranii lui, deşelaţi de muncă. Vereşceaghin plăteşte cu viaţa nobilul gest de a se duce să se convingă cu ochii de grozăviile războiului ruso-japonez, el care a creat, între altele, Santinela şi Piramida de cranii [Apoteoza războiului]. Aceste tablouri, menite să sfâşie inima omului, nu sfâşie nimic. Copiii cerşetori umplu drumurile: nimenea nu-i vede, dar toată lumea „cultă" admiră „celebrul tablou al lui Murillo".

Cu „ţăranii lui Millet" se mândreşte Luvrul, dar nimeni nu se gândeşte că fiii şi nepoţii ţăranilor pictaţi de Millet au rămas şi azi tot robi ai pământului, tot deşelaţi, tot stâl- ciţi de muncă. Şi să nu vină niciun boieraş să-mi spună că ţăranul francez de azi cumpără bonuri ale apărării naţionale: eu am trăit prin satele franţuzeşti şi am văzut că toţi ţăranii trăiesc cu faimoasa lor „supă", care nu e altceva decât ciorba noastră de fasole, iar pâinea, făcută o dată pentru o lună, e mai rea decât mămăliga românului, căci o taie cu toporul timp de 15 zile, când e uscată ca lemnul.

Pentru ţăranul acesta, ca pentru întreaga omenire trudită, nu s-a născut încă artistul care să-i fie Mesie, nu s-a născut încă opera de artă care să răstoarne fundamentele unei alcătuiri bazate pe cruzime şi care să întroneze dreptatea pe pământ. Şi se vor mai scurge poate multe secole, în care timp suferinţa umană va rămâne tot numai un obiect de inspiraţie pentru artişti, şi lumea, cu toată oroarea ce insuflă piramida de cranii a lui Vereşceaghin, va continua să se măcelărească, după cum continuă să fie egoistă, cu toată generozitatea capodoperelor universale.

Acestei suferinţe, însă, a noroadelor, eu, care am pornit de la opincă şi am pătimit mai mult decât Christ, îi voi închina toate forţele mele ca să contribui la micşorarea ei, atât cât poate contribui un suflet îngrozit de suferinţa lumii obidite.

Din eroii mei, eu nu voi face o ţintă a literaturii mele, ci numai un mijloc. Un prieten intim mi-a remarcat că aproa pe toate titlurile bucăţilor mele, publicate ori nepublicate încă, poartă un nume propriu de om sau de femeie. E adevărat; şi nu din întâmplare. Toate aceste figuri, toţi aceşti eroi,. Sunt trimişii mei autorizaţi să vorbească, cu zeci de mii de glasuri, maselor din care îmi trag obârşia, căci ţinta scrisului meu e chemarea acestor mase la luptă.

Iată de ce am spus că eu nu scriu ca să ajut cititorul să adoarmă seara

când intră în pat ori să uşurez digestia de după-amiază a sătuilor.

Martor şi părtaş, din frageda-mi copilărie, al trudei popoarelor, eu port mereu în inimă rana durerilor lor. Eu aud şi azi tânguirile muncitorului de la oraş, ca şi pe acelea ale iobagului de la sate, iobag împroprietărit după fiecare război şi devenit iarăşi iobag după 30 de ani de pace. Eu scrâşnesc din dinţi, cu scrâşnetul mult prigonitului popor evreu, paria a României mici de ieri, paria României Mari de azi şi ţap ispăşitor al tuturor Româniilor imense de mâine, patrie doar a huliganilor din toate vremurile. În ţară ori afară din ţară, eu am trăit cu acest popor, căruia omenirea îi datoreşte o parte din progresul ei, eu i-am cunoscut mila şi am avut deseori prilejul să-i aprecieze bunătatea. Dacă n-ar exista pentru mine decât singur exemplul bătrânului Herman Binder, crâşmarul de la Alexandria, care se ruina – care s-a şi ruinat! — Ca să ţie grătar românesc cu fleici şi cu mititei, cu ţuică şi cu vin românesc, cu jurnale româneşti, cu portretele româneşti ale majestăţilor lor – şi, mai ales, crâş- mă cu poveşti gălăţene şi cu amintiri care aduceau lacrimi în ochii atât ai povestitorului „jidan", cât şi în ai ascultătorului român neaoş –, dacă n-ar exista în mintea mea decât bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca singurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul naţional român, şi încă mi-aş lega soarta mea personală de soarta poporului evreu, încă aş face din lupta lui pentru dreptate lupta mea personală, lupta tuturor persecutaţilor de pe pământ.

Dar eu nu dau întâietate suferinţei unui neam în dauna altuia. N-am nicio preferinţă în materie de durere. Când văd că un om cade în stradă, eu nu-l întreb cărui Dumnezeu

[i] se închină, ci îi săr în ajutor. Şi fiindcă am trăit în 12 ţări de pe pământul acesta blestemat, fiindcă [i-] am ascultat pe oameni tânguindu-se cu acelaşi fel de lacrimi în ochi, eu voi adresa cuvântul meu de luptă şi emoţia artistică tuturor neamurilor care gem sub jugul apăsării internaţionale, mulţimilor anonime care ascund în sânul lor dureri ştiute doar de ele şi eroi nebănuiţi de nimeni.

Iată ce am să scriu. Iată pentru cine scriu.

LA UN RACCORD1

Acum doi ani, prin luna august, lucram vopsitorie la Paris şi anume la Liceul Saint-Louis, imensă cazarmă de învăţat carte.

Şantier mare: vreo 50 de lucrători, dintre care vreo 10 specialişti, iar restul, jumătate mediocri, jumătate adunătură din toate meseriile şi din toate naţiile, mai ales derbedei furnizaţi de sfărâmăturile armatei lui Vranghel2. Între aceştia din urmă şi câţiva comunişti francezi se încingeau adesea discuţii violente, când pensulele deveneau simple măciuci ameninţătoare.

„Contrometrul" 3, un om bun şi capabil, trecea printre beligeranţi, îi calma cu un cuvânt blând şi le reamintea că certurile în şantier sunt în dauna muncii, de care el era responsabil. Aveam multă stimă pentru dânsul. Mai târziu am devenit chiar prieteni. Îşi detesta rolul de „şef", pentru care nu se simţea chemat. Era un visător, veşnic melancolic, picta cu talent şi pasiune peisaje singuratice de prin împrejurimile Parisului, citea mult şi nu avea relaţii. Râdea rar. Vorbea

1 Scris în 25 martie 1925, articolul a apărut postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Cruciada Românismului, II, 54, Crăciun 1935 (n. I.U.).

2 Piotr Nikolaevici Vranghel (1878-1928), general rus, conducătorul armatelor contrarevoluţionare în timpul Războiului Civil; înfrânt în 1920, a reuşit să emigreze (n. Red.).

3 contrometru [< fr. Contremaâtre] = şef de echipă (îi. Red.).

Puţin. Cânta însă cu duioşie, când se ştia izolat în vreo aripă pierdută a clădirii, unde, de obicei, executa o lucrare delicată. Nu supraveghea decât cu mare discreţie şi niciodată prin surpriză, dar ştia cu exactitate cine e conştiincios la lucru şi cine se lasă pe tânjală. Când se convingea că un lucrător nu-şi „câştigă supa", căuta să afle dacă o face din neputinţă ori din şiretenie. În cazul întâi era tolerant; în al doilea, îi spunea domol împricinatului: „La sfârşitul acestei săptă- mâni, d-ta vei fi remerciât1."

Concedierile astea neplăcute se făceau întotdeauna fără martori, ca să fie menajată susceptibilitatea celui interesat. Mi se întâmpla totuşi să fiu uneori martor involuntar şi neobservat. Atunci îl vedeam îndreptându-se spre o fereastră care da în grădină ori în bulevard; stătea nemişcat, fuma tăcut şi privea ţintă în faţa lui. Apoi dispărea ceasuri întregi.

*

Contrometrul Bouvet iubea cu patimă preparatul vopselelor, adică tocmai ceea ce e mai neplăcut în vopsitorie, mai ales atunci când trebuie să

prepari 200 de kg în fiecare zi. Ceruza (carbonatul de plumb), care formează baza tuturor nuanţelor, e o otravă violentă. În Franţa, puţin numeroşi sunt lucrătorii care să nu-i fi simţit consecinţele funeste, căci oricât te-ai feri, ea pătrunde în corp chiar prin porii pielii – dacă nu direct prin gură, fumând ori mâncând cu mâinile murdare de vopsea. Din cauza asta, marile şantiere sunt dotate cu un broyeur („frecător de vopsele"), muncitor necalificat care umblă toată ziua dintr-o bina2 într-alta, adunând materiale şi frecând culori sub ordinele şefului de şantier, care supraveghează operaţia.

1 Adică concediat; politeţea franceză mulţumeşte când vrea să dea afară.

2 bina = hală; clădire (n. Red.).

Bouvet n-avea broyeur. Butoiaşele de ceruză, grele de 50 de kg, erau mânuite de el singur, vopseaua, preparată, pensulele şi oalele, curăţate, totul ţinut în ordine. Dependinţa din curte, care servea de atelier şi de garderobă lucrătorilor, în loc să fie, ca de obicei, un grajd împuţit, era asemănătoare unui laborator sever. Putinile cu vopsele, ulcelele proaspăt scoase din baia de potasă, pensulele cu arămuri strălucitoare – toate erau aliniate ca într-o farmacie, gata să fie întrebuinţate de viesparul meşteşugarilor.

În mijlocul acestei drogherii, Bouvet, cu poalele bluzei sumecate la brâu, curat ca un chimist, robotea cu mişcări econoame, evolua ca o pasăre sigură de elementul ei. Aici îşi petrecea el trei sferturi din orele de muncă ale zilei.

Lucrătorii intrau şi ieşeau ca albinele într-un stup, adu- când oale şi pensule înecate în vopsea, plecând cu altele curate.

„Contrometrul", din atelier, urmărea în gând progresul lucrului pe care roiul de vopsitori, pierduţi în labirintul liceului, îl ducea la bun sfârşit, conformându-se ordinelor sale. Când vreunul dintre noi venea să-i spună că a terminat porţia de muncă ce i se încredinţase, el ştia dacă această porţie a fost executată în timpul potrivit, mai repede sau mai încet decât se cuvenea.

Mulţi credeau că-l păcălesc, dând lucrul peste cap şi ascun- zându-se apoi prin umblători sau prin poduri, ca să-şi treacă vremea fumând. Bouvet nu le făcea niciun fel de observaţie, ci se mulţumea să-i încadreze între lucrătorii corecţi, destoinici. Nu l-am văzut niciodată să se pună în fruntea

unei echipe şi să facă pe grozavul, muncind ca un turbat timp de o oră, aşa cum fac mai toţi şefii de echipe. De asemenea, însoţindu-l pe patron în inspectarea şantierului, nu era slugarnic şi nu ieşea din vorba-i domoală.

Patronul nostru era un tânăr domnişor care moştenise de curând una din cele mai vaste întreprinderi de vopsi- torie ale Parisului. Nu cunoştea deloc la meserie, dar ambiţiona să devină cât mai puternic, să acapareze cât mai multe lucrări. Îmbrăcat după ultima modă, fercheş ca un dandy, automobilist snob, el voia să pară lucrătorilor un om amabil şi cu vederi înaintate, dar în fond ne dispreţuia cu făţărnicie. Lua lucrări mari – în majoritatea lor, ordinare –, întrebuinţa cât mai puţini lucrători de categoria întâi şi cât mai mulţi din masa celor siliţi să facă orice pentru o bucată de pâine. Vizitele sale aveau loc, aproape regulat, în momentele de slăbiciune a muncii: 10 minute după ora fixată pentru intrarea în lucru, un sfert de ceas înainte de ieşire, adică atunci când unii lucrători vin cu întârziere sau se grăbesc să-şi spele mâinile prea devreme – meschinării nedemne pentru un lucrător de a le practica şi nedemne pentru un patron de a le lua în seamă. Ele îl otrăveau pe Bouvet, care iubea exactitatea, dispreţuia micimile profesionale şi se vedea zilnic tamponat între două antagonisme deopotrivă de absurde.

Doream de mult să cunosc gândurile acestui om interesant, dar atitudinea sa rezervată mă oprea să-l chestionez.

Într-o zi, dorinţa îmi fu satisfăcută mai mult decât mă aşteptam.

*

Mă chemase în după-amiaza aceea să-l ajut la preparatul unei mari cantităţi de vopsea. Profitai de împrejurare şi-l observai cu discreţie.

Bouvet era un om de 40 de ani, bine făcut, de statură mijlocie, blond incolor. Capul său, rotund ca un pepene, se ţinea drept şi se mişca cu încetineală – ai fi zis: cu un fel de oboseală. Trăsăturile feţei erau muncite, accentuate, ca la toţi oamenii de simţire, dar fără multă mobilitate: o forţă lăuntrică părea să le domine. Fruntea, larg prelungită de un început de chelie, se ţinea mereu senină, deşi cutreieratǎ de zbârcituri. Singuri ochii, gri-verzui, trădau, prin expresia lor vioaie, inteligenţa activă a acestui om tăcut şi cu înfăţişare molatecă. Mâinile erau bine întreţinute, ca ale unui funcţionar, iar bluza de lucru, cu toate că era expusă la cele mai murdare

treburi, se afla sâmbăta aproape în aceeaşi stare de curăţenie ca lunea, când o îmbrăca proaspăt venită de la spălătorie.

Nu mă puteam sătura de a-i admira siguranţa cu care conducea lucrările şantierului. Nicio şovăire. Totul era gândit, cunoscut cu amănunţime şi decis de mai înainte. Mă întrebam dacă nu cumva se gândeşte şi noaptea la ce era de făcut în ziua următoare.

Un lucrător intra, depunea uneltele şi aştepta ordinul. Bouvet îi dădea timp să răsufle, să fumeze o ţigară, îl întreba „cum a ieşit" munca pe care o sfârşise, apoi:

„Uite colo chitul preparat pentru sala de matematică. Plafonul e coşcovit. Rade bine şi chituieşte la nivel."

Omul pleca. Altul venea:

„Trebuie umplute cu ghips găurile din refector. Udă. Nu întrebuinţa ghips «mort»."

Unui al treilea:

„Ia vopseaua asta şi fă numai peretele pe care l-ai reparat acum trei zile în dormitor. «Dă gros.» Nu lăsa «borduri»."

Câte un teleleu intra vijelios:

„Uf, am «împins» zdravăn acolo!"

Voia să fie admirat. Bouvet îl privea în ochi cu gravitate:

„Când ai început?"

„Azi-dimineaţă la 10."

„La 10? Mi se pare c-ai început la 9. În orice caz, ai fi putut să termini până acum, fără să «împingi». Eu nu ţi-am cerut să te sfârşeşti."

Cu lucrătorii serioşi, el era plin de recunoştinţă.

„Gata?", întreba pe câte unul care sosea vădit obosit. „Hm…! într-adevăr, bucata aia era greu de «făcut»: poziţie incomodă. Am să-ţi dau ceva să te compenseze, să meargă «ca untul»."

Bun, înţelegător cu bieţii oameni care nu erau de meserie şi pe care îi ştia prost plătiţi:

„Caută să întinzi vopseaua mai bine; cam curge pe-alocu- rea. Nu-i nevoie să te grăbeşti. D-tale nu ţi se poate cere ce i se pretinde unui lucrător de categoria întâi."

Bouvet nu tutuia pe nimeni. N-avea obiceiul acesta, aproape universal, al

lucrătorului care te tutuieşte de la prima vorbă, crezând că astfel îţi dovedeşte cine ştie ce mare ispravă.

Ne aflam la strecuratul culorilor, când orologiile bătură 3. Era ora de raccord1. Echipele părăsiră lucrul. Grupuri de lucrători, reuniţi pe categorii, pe simpatii ori pe naţiuni, se îndreptau în grabă spre cârciumile din cartier. Contro- metrul îmi zise:

„Mergi să bem ceva?”

Nu mă duceam decât rareori, când mi-era sete sau când vreun prieten insista. Răspunsei:

„Nu mi-e sete…” Şi, ca să-l aţâţ la vorbă, adăugai: „Şi-a- poi, drept să-ţi spun, sfertul acesta de ceas de la raccord mă cam umileşte, mai ales de se întâmplă să dau ochii cu patronul, ducându-mă ori venind de la cârciumă.”

„Ai perfectă dreptate”, făcu Bouvet. „Păcat numai că sunt aşa de rari lucrătorii care simt ca d-ta. Sfertul de ceas de la raccord e un obicei de pe vremea când ziua de lucru dura 12 ore. Pe-atunci opream munca şi luam o gustare la 8 dimineaţa şi la 3 după prânz. Când însă ziua de lucru a coborât la 10 ore, gustarea de dimineaţă a fost suprimată. Unele case2 au suprimat chiar raccord-ul, plătind, în schimb, ceva mai bine ora de lucru. Mă aflam tocmai într-o asemenea casă şi eram mulţumit; pe lângă jena pe care am simţit-o întotdeauna de a „gusta" la ora când patronul putea să fie de faţă, faptul de a mă opri din lucru, uneori, la al cincilea etaj, de a coborî şi urca 100 de trepte, de a-mi spăla mâinile, de a căuta o cârciumă prin împrejurimi – toate acestea, făcute într-un sfert de ceas, nu-mi conveneau deloc. Inconve

1 Cuvântul raccord, pe lângă cele două definiţii pe care i le dă dicţionarul Larousse, mai are o a treia, neînregistrată încă de domnii academicieni, care o ignoră: e sfertul de ceas cuprins între ora 3 şi 314, când „lucrătorii de binale”, care dejunează între 11 şi 12, lasă lucrul şi se duc la cârciumă să bea un pahar cu vin, o bere ori o cafea.

2 întreprinderea era denumită în mod curent maison, cuvânt la care se adăuga numele patronului (n. A.T.).

Nientele erau mai mari decât avantajele; şi mulţi lucrători din legiunea adevăraţilor meseriaşi de altădată judecau la fel ca mine.

Mai întâi, nu totdeauna poţi trânti pensula şi pleca, aşa, fiindcă a bătut ora 3; se întâmplă să ai în mână un lucru care trebuie musai isprăvit: un

panou, o jumătate de uşă, un fragment de perete, ceva care îţi cere încă cinci minute de lucru. Când e vorba de prânz ori de sfârşitul zilei, ei bine, e permis să te «aranjezi», să nu începi o bucată prea mare, s-o laşi mai domol, după cum uneori eşti obligat să dai mai iute. Dar să ai grija asta şi pentru sfertul de ceas de la raccord, mai mare daraua decât ocaua.

În al doilea rând, e cunoscut că patronul, în genere, e un om avid de câştig, gata să-ţi scoată ochii pentru cea mai mică concesie pe care ţi-o face. Şi… ia să fim drepţi! Nu ştie oare patronul că sfertul de ceas de la raccord rtu e sfert, ci jumătate? Căci lucrătorul mai pierde un sfert preparându-se pentru raccord şi «târând piciorul» la reluarea lucrului după raccord. De asemenea, nu ştie oare patronul că dimineaţa şi seara, la intrare şi la ieşire, se mai pierd alte două sferturi? Or, un ceas din zece, pierdut de fiecare lucrător, înseamnă pentru patron să piardă un om la fiecare echipă de zece.

Mi se va spune că, judecând astfel, apăr foarte bine interesele patronului. Ştiu să le apăr şi pe-ale lucrătorului."

Bouvet îşi răsuci pe îndelete o ţigară, tăcând tot timpul, o aprinse şi reluă cu un fel de amărăciune în grai:

„Da, ştiu să le apăr şi pe ale lucrătorului. Pe lucrătorul acesta luminat, care vede în mine un contrometru, aş vrea să-l întreb dacă interesul lui e să-l «ciupească» pe patron ori să-i reclame un drept sfânt: dreptul muncii sale. Dar mai înainte de orice reclamaţie: există oare un drept sfânt al muncii, un drept imiversal? Eu nu cunosc decât un drept individual, care e sfânt: acela al omului conştiincios. Restul nu mă interesează; restul e o cohortă sălbatică, inumană, trăind în chip parazitar. Şi nu ştiu pe cine să dispreţuiesc mai mult: pe patronul care se îmbogăţeşte pe spinarea lucrătorului cinstit ori pe camaradul lipsit de conştiinţă, care compromite cauza celui drept.

De 30 de ani mă aflu cu mâinile în vopsele. La vârsta de 14 ani, la Lyon, aduceam tatălui meu, bătrân paralitic, cei câţi- va gologani, 1 franc şi 10 centime, pe care îi câştigam curăţând oale, frecând culori, transportând unelte, de la 6 dimineaţa la 7 seara. Apoi, pe la 20 de ani, am devenit lucrător bun; era o ambiţie pe vremea aceea, o chestiune de demnitate, de amor propriu, să fii lucrător bun – altfel, cei dintâi care te dispreţuiau erau

camarazii tăi. Patronii, fiind mai puţin bogaţi, erau şi ei mai omenoşi, îl recunoşteau pe omul merituos şi-l răsplăteau.

De-atunci şi până azi, nu ştiu dacă, în afară de duminici şi sărbători, am pierdut mai mult de 20 de zile pe an. M-am însurat, m-am înhămat la căruţă şi-am tras din răsputeri. Am mai îndrăznit să visez la lucruri frumoase. Rezultatul a fost că «lucrurile frumoase» m-au privat de lucrurile strict necesare; nu e permis să visezi când eşti sărac.

Sute de clădiri, mii de apartamente, nenumărate butoaie de ceruză şi de ulei au trecut prin aceste două mâini. Ei bine, ştii cu ce mă răsplăteşte societatea? Cu 25 de centime pe oră mai mult decât ai d-ta, lucrător de categoria întâi. Şi doar, de 15 ani, eu port în acest cap grija conducerii, de care mă achit cum nu se poate mai bine. Eu sunt aici inginer, nu lucrător. Conducând o uzină, aş câştiga cu 100 la sută mai mult decât un muncitor de sub ordinele mele; conducând un şantier de vopsitorie – care are tot atâta răspundere şi cere tot atâta competenţă –, nu câştig decât cu 10 la sută mai mult decât camaradul meu.

Camaradul meu…

Ce camaraderie poate să existe între omul conştiincios şi cel fără conştiinţă? Camaraderia adevărată este sforţara comună pe care o face o parte din omenire ca să se elibereze de sclavia milenară a exploatării omului de către om. Or, din experienţa mea, pot să afirm cu precizie că trei sferturi din lumea exploatată nu aspiră să se elibereze prin muncă şi conştiinciozitate, ci prin şiretlic, exact cum fac patronii; în orice şantier, majoritatea lucrătorilor sunt gata să devină patroni; neputând-o face, îşi bat joc de muncă. Cu chipul acesta se sabotează efortul spre liberare al idealiştilor.

Idealist e numai omul capabil şi cinstit. El e şi revoluţionar.

Dreptatea pe pământ se va înfăptui când lumea muncitoare va deveni, în majoritate, capabilă şi cinstită. Singure munca şi cinstea pot dărâma exploatarea. Întreg eşafodajul de silnicie al tuturor societăţilor de până azi a fost şi e bazat pe incapacitatea exploataţilor. Acest eşafodaj e construit de cei capabili şi de cei şireţi. Şireţii şi capabilii fără conştiinţă şi-au dat mâna ca să stăpânească lumea. Banul le serveşte de pârghie celor dintâi; capacitatea neonestă, celor din urmă. Ca să-i dărî- măm, noi, lumea

exploatată, trebuie să fim capabili şi drepţi.

Proletariatul – care pe zi ce trece devine o pradă sângeroa- să a exploatării şi a masacrelor – trebuie să fie cea dintâi pătură socială în istoria omenirii care să vorbească în numele unei morale publice. Noi trebuie să proclamăm ca o ruşine publică supravegherea omului de către om. Atâta timp cât omul va avea însă nevoie să fie supravegheat, dreptate socială nu poate exista.

Priveşte acest şantier: din 50 de lucrători, am exact 6 oameni care n-au nevoie să fie nici conduşi, nici supravegheaţi. Din ceilalţi 44, cam jumătate sunt oameni de treabă, aproape cinstiţi, dar au nevoie să fie conduşi. Restul e o turmă sălbatică, incapabilă, leneşă, şireată. Acestora nu le lipseşte decât banul, pentru a deveni patroni feroci.

Ce vrei d-ta să facă o mână de idealişti cu o hoardă condusă de instincte barbare? Omenirea nu e de calitate egală. Unii oameni sunt mai înapoiaţi decât o vită. Majoritatea lor nici nu ştiu ce înseamnă să fii bun, drept, priceput. Cum ne-am putea, deci, aştepta ca o astfel de lume să-şi aleagă conducători, când ea nu-i în stare să-i recunoască? Conducere, în sens revoluţionar, trebuie să însemne dragoste, dreptate, capacitate. Or, lumea se lasă cucerită de fraze şi de interese personale, nu de idealism. Azi i se închină lui Robespierre, mâine, lui Napoleon, poimâine, celui care îl dărâmă pe Napoleon.

Omenirea a fost întotdeauna – şi este – nu condusă, ci stăpânită; totul e barbarie şi haos. Chiar libertăţile de care ne bucurăm sunt haotice: unele se întorc împotriva vieţii şi o distrug.

Nu libertate absolută îi trebuie omenirii, ci conducere, adică dragoste şi pricepere în funcţie publică. Aceste calităţi sunt astăzi înecate într-un ocean de barbarie. Pentru ca să ne impunem lumii, lupta trebuie dusă nu atât ca să dărâmăm ceea ce este, ci ca să construim ceea ce va fi.

Două forţe se opun astăzi la această construire: aviditatea societăţii capitaliste şi inerţia lumii muncitoare. Cea dintâi, ca să dăinuiască, are nevoie de haos şi-l creează prin toate mijloacele pe care le are la îndemână. Cea de-a doua, ca să se mişte şi să iasă din haos, are nevoie de timp.

Într-o ameliorare a vieţii prin evoluţie, nu se mai poate spera, căci forţele obscurantiste sunt mai puternice decât voinţa puţinilor idealişti. Se vor

scurge multe secole până în ziua când idealiştii vor deveni majoritate.

Rămâne ca cinstea şi capacitatea să fie impuse prin forţă, aşa cum necinstea şi incapacitatea guvernează astăzi graţie forţei. Asta e o sarcină mai grea decât aceea de a voi să ridicăm câte-o piramidă egipteană în fiecare an.

Şi nimeni nu ne vine în ajutor.

Un ajutor eficace am avea dreptul să-l aşteptăm – în numele civilizaţiei de mâine – de la breasla artisticească. Artistul e omul care se bucură de cea mai durabilă notorietate, căci el face să vibreze cel mai delicat motor al vieţii: emoţia, această pârghie care poate să se măsoare cu puterea Banului. Uşa care se închide aroganţei Banului se deschide largă maiestăţii Frumosului, şi creierul cel mai refractar progresului uman se lasă înduplecat în urma unei simţitoare pledoarii ce vine de la inimă. Arta a putut să ridice monumente pe care toate armatele barbare ale veacurilor n-au putut să le dărâme. Tot ea are datoria să înalţe singurul monument binefăcător pe care-l aşteaptă umanitatea: Dezrobirea omului de sub jugid omului.

Aici stă învinuirea pe care o aduc eu în special oamenilor de litere, arta cea mai pe înţelesul tuturor. Literaţii ne cer să ne sacrificăm timpul şi economiile ca să le ascultăm spusele; în afară de foarte rare excepţii, spusele lor, ingenios ticluite, nu fac – când o fac – decât să ne distreze. Or, adevărata artă trebuie să fie revoluţionară, adică pe lângă distracţie, ea mai trebuie să ne şi instruiască, să ne civilizeze, să ne deschidă ochii asupra metehnelor unei lumi care bâjbâie orbeşte, lume mai mult proastă decât rea, care-şi vatămă existenţa, îşi suprimă propriile valori mai mult din neştiinţă decât din răutate.

Artistul, dacă nu ştie să fie un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mâine, se reduce el singur la rolul de zbâmâitoare sentimentală.

Omenirea se va dezrobi într-o zi, cu sau fără concursul artiştilor, căci forţele vieţii sunt mai puternice decât ale morţii. În ziua aceea, însă, istoria va spune contemporanilor: «În vremurile de urgie umană, când omul îl tortura şi umilea pe om, nimeni nu voia să vină în ajutorul idealiştilor, care credeau în dezrobire, nici chiar artiştii, aceşti posesori ai unei forţe care

putea să se măsoare cu însăşi puterea Banului.»

Atunci, scoborâtorilor din părinţi artişti are să le fie ruşine de strămoşii lor care nu şi-au înțeles timpul."

*

Contrometrul Bouvet se uită la ceasornic:

„Haide acum să ne facem datoria către omul care ne exploatează, dar căruia nu trebuie să-i dăm dreptul de a ne şi umili."

DE VORBĂ CU PANAIT ISTRATI1

Ecoul asupririlor din ţară. Un remediu pentru înlăturarea fărădelegilor?

Proiecte literare. Soarta celor mulţi

Laureatul Premiului fără Nume2 şi al Ordinului Universal al Meritului Uman din Geneva nu iubeşte interviurile. Dintre câţi l-au solicitat, fie la Paris, fie pe Promenade des Anglais, singuri dnii Maurice Martin du Gard de la Nouvelles Littéraires3 şi Raymond de Nys de la Petit Parisien au reuşit să obţie câte-o convorbire – şi aceasta datorită unor presiuni „amicale" din partea editorului său, care l-a înştiinţat că orice articol „de calitate" apărut în cele două mari organe ale presei franceze echivalează cu 10 000 de franci de publicitate.

Istrati, nevoit să fie amic cu Rieder, a cedat, dar îmi spune el:

P.I. Ai văzut? La cele 14 meserii înşirate de Rolland, Petit Parisien îmi adaugă şi el una: aceea de… conspirator?! Ba mai afirmă cu erudiţie că numele meu, „înainte de a deveni celebru, n-a figurat până acum decât pe registrele de poliţie"!

Cât despre Nouvelles Littéraires, puţin a lipsit să mă pună rău cu Rolland, divulgând o părere a acestuia pe care eu o încredințasem sub promisiunea discreţiei.

Am rămas cam fără cuvânt în faţa acestui discredit al gazetăriei că Istrati se pasionează după cele ce se petrec în ţară. Scot

1 Apărut în Fada, 26 apr., cu menţiunea redacţiei publicaţiei: „Cor [es- pondentul] nostru din Paris a avut prilejul să vorbească cu Panait Istrati şi să-i solicite un interviu. Iată textul acestei convorbiri." Numele corespondentului nu este precizat.

Facla, revistă săptămânală literară, politică, economică şi socială, apărea la Bucureşti sub conducerea lui N.D. Cocea, Ion Vinea fiind prim-redactor

(n. Red).

2 „Le Prix sans Nom”, iniţiat de romancierul Henry Poulaille – vezi mai jos, pp. 346-348 –, îi fusese atribuit pentru volumele Kyra Kyralina şi Oncle Anghel, apărute în 1924 (ti. Red).

3 în articolul „Opinions et portraits: Panait Istrati” din 31 mai 1924 (n. Red).

Atunci un ziar bucureştean în care dl Const. Miile vorbeşte de Istrati. El citeşte articolul şi pare nemulţumit:

Cor. Nu e destul de elogios?

P.I. Dimpotrivă: cuvintele dlui Miile mă mişcă mai mult chiar decât inimosul articol al dlui Sadoveanu, căci dl Miile [l-] a întruchipat pe apărătorul eroic al tuturor cauzelor drepte, pe omul care răspundea indignării populare împinse la capătul tuturor răbdărilor de către o tagmă de politicieni fără scrupule.

Ei bine, mai mult ca niciodată ar fi de dorit să [îl] regăsim, în împrejurările de faţă, pe directorul Adevărului de altă parte, pe omul campaniilor care ridicau masele, mult mai necesar astăzi decât atunci. Aceeaşi atitudine aş dori-o tuturor acelora de la noi care au vorbit de mine cu oarecare bunăvoinţă. Ar fi elogiul cel mai indicat, căci în ce priveşte literatura mea, eu nu urmăresc altă ţintă decât aceea de a câştiga energii unei cauze aproape pierdute azi.

Niciodată drepturile omului n-au fost mai călcate în picioare decât în vremea noastră. Şi la ce bun să te entuziasmezi de un om care reuşeşte, când libertatea tuturora continuă să fie batjocorită?

Strigătul asupriţilor de pretutindeni

România e, alături de Italia şi Spania, ţara la care mă gân- desc cu groază. Uleiul de ricin al lui Mussolini şi temniţele lui Rivera1 s-au eclipsat alături de jandarmii lui Ionel2 cel fără de lege. Îmi vin scrisori de peste tot: din închisorile celulare ale Barcelonei, de la persecutaţi din Italia, din Bulgaria însângerată, din Iugoslavia şi, mai ales, de la noi. Pe când eram la Masevaux, primeam cu duzinile în fiecare săptămî- nă. În toate, aceleaşi vaiete de durere: geme omenirea sub

1 În septembrie 1923, în Spania fusese instaurată dictatura militară a generalului Primo de Rivera, răsturnată în 1930 (n. Red.).

2 Referire la Ion I.C. Brătianu (n. Red.).

Cizma brutei militariste internaţionale. Dar geme mai ales în nenorocita noastră ţară.

Din Basarabia, provincie obidită, am căutat să-mi procur documente directe şi autentice. Voiam să alcătuiesc un dosar de crime pe care să-l trântesc în capul Brătienilor de pe înălţimea unei tribune franceze. N-am reuşit: fug oamenii de răspundere ca de crimă. Un exemplu caracteristic de teroarea ce trebuie să domnească în ţară a fost pentru mine scrisoarea unui student, care, descriindu-mi başbuzuciile antisemite din universităţile noastre şi cerându-mi să-mi „ridic glasul”, nu îndrăzneşte bietul om să-şi semneze misiva decât cu iniţiale.

Am tot aşteptat să fiu pus la curent de oameni bine informaţi, ocupând situaţii, dat fiind că soarta m-a ridicat pe o culme de unde glasul meu s-ar auzi desugrumător de revoltător, fără să primesc nimic ori mai nimic. În schimb, am fost năpădit cu scrisori sentimentale, manuscrise, romane şi poezii, toate pline de dorinţe uşor de înţeles, dar care nu aduceau nimic omului din ocnă, nici aceluia lipsit de pâine. M-am întrebat atunci dacă nu cumva România o fi devenit un ţintirim al devotamentului civic. Mă-ntreb acum dacă mai e vreun mijloc de a reveni măcar la bruma de libertăţi de care ne bucuram înainte de război.

Un remediu?

Cor. Ce crezi, d-l Istrati, că i-ar trebui ţării noastre ca să intre în legalitate?

RI. I -ar trebui o mână de oameni de care să se cutremure Brătienii şi care să nu dea îndărăt nici în faţa unei lovituri de stat…

Cor… Bolşevice?

P.I. Populare. Masele nu lipsesc la noi. Vorbesc din experienţă personală. Dacă un singur om, abordind un stindard pe care nu era scrisă decât istoria unei vieţi chinuite, a reuşit să adune în jurul lui 20 000 de adepţi entuziaşti

— Aşa cum e cazul meu –, ce-ar fi când am ridica steagul tuturor jelaniilor de prin ocne şi bordeie? Să-l ridicăm fără să-i dăm un nume. Eu sunt omul Premiului fără Nume. Fără nume e masa anonimă care tace şi îndură. Tot aşa să fie şi noua flamură. Se tem toţi de ideea socialistă ori comunistă, dar nu e un om politic care să nu afirme că luptă pentru

dreptate.

Ei bine, pentru dreptate, la noi, unde domneşte bunul plac guvernamental, nu se mai poate lupta decât recurgând la mijloace extreme: Brătienii să fie înlăturaţi, averile lor, confiscate de stat, partidul liberal, desfiinţat.

Sunt convins că atâta timp cât dictatorii nu vor fi suprimaţi moraliceşte din viaţa politică a ţării, toate sforţările vor fi zadarnice, căci puterea lor economică [îi] reduce pe toţi oamenii noştri de stat la rolul de slugi plecate, lipsite de cel mai searbăd amor propriu.

Un pericol naţional. Proiecte literare

Cor. Aş putea să te întreb, d-le Istrati, dacă ai ceva planuri ori poiecte literare pentru viitor?

P.I. Proiecte literare bineînţeles că am, căci până acum n-am făcut decât să încep. Pentru Franţa, opera îşi va urma cursul ei. Seria Povestirilor lui Adrian Zografi se încheie la primăvară cu două volume de Haiduci, dintre [care] primul se află în mâinile editorului meu. Apoi mă voi apropia de personalitatea eroului principal.

Pentru România, însă, voi deschide alte orizonturi lucrărilor mele. Înainte de a fi „prozator francez contimporan" 1, eu trebuie să fiu prozator şi cetăţean român. Voi închina, deci, cititorilor ţării mele o serie de lucrări specific româneşti, care vor constitui din parte-mi un omagiu pământului, ţarinei unde am văzut lumina zilei şi de care sunt legat. Ele vor fi prezentate de mine însumi, fie că le voi scrie direct

1 Colecţia „Prosateurs français contemporains" de la Éditions Rieder era dirijată de Léon Bazalgette – vezi mai jos, pp. 420-423 (n. Red.).

În limba noastră pe unele, fie că le voi traduce eu însumi pe celelalte.

Experienţa dureroasă făcută cu Chira m-a învăţat minte de a mai da pe mâna traducătorilor de duzină – necunoscători nici ai limbii franceze, nici ai celei pământeşti – lucrări pentru care singur eu trebuie să am milă.

Şi nu numai că voi traduce, dar chiar mă voi edita.

Editorul de astăzi – în deosebire de acela care edita Caracterele lui La Bruyère şi înfrunta ruina – este un duşman atât al autorului, cât şi al cititorului. El îi exploatează deopotrivă pe amândoi, lăsând pe cel dintâi să-i ceară pomană, luând pielea celui de-al doilea. Editorii1 Chirei în

româneşte au mers atât de departe cu dispreţul, cu lipsa de pudoare faţă de mine, încât n-au catadicsit să-mi trimită şi mie un exemplar tipărit de ei, ceea ce constituie o datorie elementară. A trebuit, după patru luni de la apariţia cărţii, să scriu unui prieten în România pentru ca să mă pot convinge de halul în care e tipărită. Iar batjocura a fost împinsă până [la] a prezenta o traducere fără a se menţiona pe copertă numele tălmăcitorului, lăsând astfel să se creadă una din două: ori că lucrarea a fost scrisă direct în româneşte, ori că ea a fost tradusă de însuşi autorul. Şi într-un caz, şi în celălalt, năzdrăvăniile traducătorului rămân să cadă pe capul bietului autor.

Cât de boacăne şi de numeroase sunt aceste năzdrăvănii îmi propun să dezvălui cu alt prilej, căci sunt astăzi pe drum de a porni o acţiune pentru dezrobirea atât a cititorilor, cât şi a scriitorilor. Nu mai avem societăţi de editură cu capitaluri de sute de milioane, adunate din vânzarea pe preţuri fabuloase a operelor celor destinaţi să moară de foame. Să nu mai fie nevoiţi scriitorii noştri să pledeze pentru organizarea de pomeni şi bacşişuri… literare, mai mult sau mai puţin ministeriale. Scriitorul să-şi vadă opera preţuită, iar banul cititorului să nu [-l] mai îngraşe pe intermediar.

1 Editura Adevărul publicase Chira Chiralina în 1924 (n. Red).

Grijă pentru soarta celor umili

Acestea… pentru literatură.

Alte planuri… speranţe… nu mai am nimic care să fie numai al meu, aşa cum nu pot să aibă prizonierii politici ai ocnelor burgheziei democratice.

Într-un volum1 de mărturisiri sincere pe care îl voi edita în curând în România, voi spune mai pe larg ce cred cu privire la toate speranţele celor deznădăjduiţi. D-tale îţi voi răspunde în două cuvinte: nu [îi] e îngăduit unui idealist să spere şi să plănuiască singur. Soarta mea e legată de aceea a maselor, speranţele lor sunt şi ale mele. Dacă ele vor reuşi, voi zice şi eu că am reuşit.

Până atunci, victoria mea de azi, ca şi cele pe care le voi câştiga mâine, vor fi victorii à la Pirus2 – cu alte cuvinte: se va afla pe pământ încă un om care să aibă asigurate libertatea, o bucată de pâine şi un adăpost, dar ce ne facem cu miile care au rămas tot pe drumuri, tot flămânzi şi tot fără

nădejde?

„MUNUNC FACLA CU PUINE!” 3

Dragă Cocea, îţi mărturisesc că, cu prilejul confiscării ziarului tău Chemarea4, n-am împărtăşit indignarea amicilor mei de pe aici. Citeam dările de seamă, te vedeam vesel ca la nuntă şi poznaş în tot ce declarai autorităţilor.

1 Trecut şi Viitor, ed. Cât. (n. Red.)

2 Referire la Pyrrhos, regele Epirului (295-272 î.Cr.), care i-a în- frânt pe romani „la ei acasă” (în 280 şi, resp., 279 î.Cr.), cu preţul unor pierderi grele (n. Red.).

3 Datată Nisa, mai 1925, scrisoarea a apărut în Facla, 17 mai (n. I.U.).

Articolul s-a tipărit cu următoarea menţiune a redacţiei publicaţiei: „Dl N.D. Cocea, directorul nostru, a primit de la Panait Istrati următoarea scrisoare” (n. Red.).

4 Chemarea fusese suprimată în 12 aprilie 1925 (n. Red.).

Ştiam şi eu, ca şi tine, că nu putea fi vorba decât de un… malencontreux malentendu1: chestie de formă, de prezentare.

Pasămite! Era oare cu putinţă ca guvernul liberal – atât de generos fecundat în aripa sa stângă de către ogarii democraţiei noastre istorice – să se împotrivească la o manifestare atât de constituţională ca aceea a apariţiei unui ziar?! Căci să ne-nţelegem, ceea ce voi numiţi acolo „prigoană”, „asasinat”, „escrocherii”, „teroare” nu sunt altceva decât simptomele generoasei fecundaţii. În toate ţările pe unde acest raport fiziologic a avut loc, juisanţa2 a fost năbădăioasă; dovadă: patria lui Mussolini.

Era deci natural ca încercarea ta de a dezmormânta o voluptate a trecutului să dea naştere la un mic spasm sentimental.

Acum Chemarea a devenit Faclă3. Facla e tolerată de guvern!

Apoi de, dragul meu, să fim drepţi: nu e acelaşi lucru. A [-i] chema la tine pe năpăstuiţi înseamnă să le ţii discursuri sediţioase4, şi asta aminteşte un trecut plin de erotice făgăduinţe, pe cât timp faclă, lumânare, opaiţ – ce mai lucru! Aprinzi o feştilă şi-o iei la drum, ca Diogene. Cum trăim într-o universală noapte, uşor îi e oricui să iasă din beznă şi să-ţi croiască una la ureche. La asta te mai poţi aştepta!

Facla din trecut…

Dar tu nu ştii că faclă mai e şi ceva… comestibil?

N-o ştiam nici eu. Am aflat-o călătorind. Iată cum…

Era pe vremea când – ajutat de Rosenthal şi secundat de falnicul Iser5, lansai acea memorabilă Faclă, revistă săptă- mânală, muşcătoare ca un sarcasm rabelaisian, veninoasă

1 În trad.: neînţelegere neplăcută (n. Red.).

2juisanţă [< ir. Jouissance] = plăcere; profit (n. Red.).

3 Facla, seria a III-a, a apărut în 26 aprilie 1925 (n. Red.).

4 sediţios [< fr. Séditieux] = înclinat către răzvrătire (n. Red.).

5 Iosif Iser (1881-1958), pictor şi grafician român; a colaborat la Facla (seria I) în anii 1910-1916 (n. Red.).

Ca o ironie antică şi împănată de homerice hohote de râs. Galeria sa de portrete [îi] oglindea pe toţi oamenii politici de seamă ai ţării. Între tine şi Iser, Nababul1 lăsa coroana la o parte, ca să treacă ouă de găină prin belciug (eram să zic: ouăle ţărăncilor); „Vulturul Moldovei" „năpârlea"; Morţun2 făcea pe generosul cu punga lui Gherea; „Eroul de la Stă- neşti şi Hodivoaia" călărea triumfător printre căpăţâni străbătute de un spic de grâu.

Facla devenise izvorul răcoritor al tuturor însetaţilor de pamflete biciuitoare. Ca şi anticului cuceritor, nimic nu-i putea rezista. Alături de dânsa, tot restul gazetăriei noastre pălise: mormăieli, bâlbâituri…

O trimiteam tuturor acelora care nu şi-o puteau procura, fie în ţară, fie în străinătate. O trimisei şi lui Herman Binder, bătrânul idealist gălăţean, rămas cu nasul scâlciat din graţia huliganismului nostru patriotic. Stabilit birtaş la Alexandria, Binder devenise un centru de gravitate al românilor care descindeau – cu sau fără condicuţă – în primul port egiptean. Umanitatea sa îmbrăţişa pământul, spiritul său se interesa de aproape de întreaga noastră mişcare culturală. La Moş Binder, orice flămând, orice prigonit al civilizaţiei moderne şi, mai ales, al… civilizaţiei române găsea sprijin, sfat, îndrumare. Nu cunosc în viaţa mea, plină de chipuri mari, cinci oameni de talia lui Herman Binder. Şi poate că peste puţine umbre dispărute am să mă plec cu atâta evlavie, în literele mele de mâine, ca peste aceea a crâşmarului de La Dorobanţul Român, bătut la Galaţi, bătut şi devastat apoi şi la Alexandria – tot de români! —, redus la sapă de lemn şi

rămas totuşi bun, milostiv, credincios idealului său terfelit de o omenire abjectă.

Ştiam, din călătoriile mele trecute, că ziarele româneşti erau, în crâşma lui Binder, citite şi răscitite până ajungeau

1 Gh. Gr. Cantacuzino – vezi Scăpare de condei, p. 32 şi n. 1 (n. Red.).

2 Vasile Morţun (1860-1919), ziarist şi om politic român: membru în conducerea Partidului Social-Democrat, a trecut, împreună cu „generoşii", în Partidul Liberal. Directorul Contimporanului în perioada în care Dobrogeanu-Gherea era mentorul spiritual al publicaţiei (n. Red.).

Zdrenţe. Bătrânul cu barba colilie şi cu inima tânără şi le procura cu mare greutate, le păzea ca pe ochii din cap să nu-i fie şterpelite, le colecţiona şi revenea la anumite articole ca la o amintire din copilărie; presa democratică de la noi era pentru el un refugiu sentimental.

Cine ar fi putut, deci, să aprecieze Facla ta mai bine decât el?

Trimiţându-i-o, nu mă aşteptam la niciun „accusé de réception" 1. Învăţase să citească singur – şi nu ştia să scrie aproape deloc, nu scria nimănui.

Care nu fu, însă, mirarea mea când într-o zi, la Brăila, primesc o ilustrată semnată de dânsul! Nu conţinea decât fraza următoare, abia descifrabilă:

„Mununc Facla cu puine."

La o depărtare de 15 ani, bogaţi în evenimente şi în sânge, am zărit zilele acestea, pe Coasta de Azur, Facla ta de astăzi, fiica aceleia pe care Binder o „munca cu puine".

„Mununc şi eu Facla cu puine", frate Nicoară2 de altădată!

„Mununc cu puine" şi salut cu dragă inimă orice efort care tinde să readucă omenirea măcar acolo unde se afla înainte ca 20 000 000 de vieţi să se fi sacrificat pentru a o da înapoi cu zece secole.

Trăiesc într-o ţară care, oricum, mai păstrează un rest de civilizaţie prin oamenii ei cu vederi înaintate. Acestor oameni mi-e ruşine să le spun că sunt român. Nicio ţară din lume nu e mai săracă în condeie curajoase ca sărmana Românie Mare. Ai crede că crima şi silnicia nu mai găsesc răsunet de revoltă în niciun suflet dintre Nistru şi Tisa.

Şi eu, ferecat la masa mea de scris, sunt nevoit să-nchid ochii, să strâng din măsele şi să urmez un drum care duce încet, dar duce sigur, acolo unde

mi-e locul: printre luptătorii dornici de o lume mai dreaptă.

Aş putea să-mi strig revolta aici, oricând şi de pe orice tribună. Nu trebuie s-o fac astăzi.

1 în trad.: confirmare de primire (n. Red.).

2 Vezi Scăpare de condei, p. 260, n. 1, şi mai jos, p. 196, n. 1 (n. Red.).

În schimb, sunt mulţumit să aud că se ridică o voce puternică acolo unde răul e năprasnic. Te regăsesc omul de la vechea Faclă. Te credeam pierdut. Mi se spunea că nu mai exişti. Exişti tot aşa de tânăr ca pe vremea lui Moş Binder! Şi cuvântul tău e tare. El va fi mereu tare, atâta timp cât te vei ţine deasupra tuturor clicilor politice şi vei lua apărarea oricărui năpăstuit, chiar a celor care se vor fi lepădat de o sută de ori de tine.

Nu mi-ai scris în nicio împrejurare şi nu-mi trimiţi gazeta. Faci bine. Când vreau să găsesc pe cineva, eu ştiu să-l caut.

Dar şi tu ştii să mă găseşti, ba chiar fără să mă cauţi – probă: Pe malurile Dunării1. Cred că e vorba de Codin… şi spui că e tradus de tine însuţi, personal! Bagă de seamă, voi apărea curând cu o măciucă destinată traducătorilor mei români: să te cam pui în gardă şi tu. N-oi fi ştiind eu aşa de multă gramatică – după afirmaţia unor literaţi care co- trobăie prin buzunarele bancherilor ovrei şi fac antisemitism de convingere –, totuşi limba mi-o ştiu. Cea din Pe malurile Dunării nu e nici a mea, nici a ta. De când s-o fi spunând la noi „i-am luat bărbia în mână”, în loc de „l-am apucat de bărbie”? Şi de ce „găini bune de ouă” şi nu popularul „ouătoare”, adică pondeuses, cum am spus eu?

Dar despre asta, în curând. Puţintică răbdare! Toate acestea fac parte din seria de măciuci la care făceam aluzie adineaori şi care vor deschide calea volumelor şi publicaţiilor ce se elaborează în momentele de faţă de către subsemnatul, în conlucrare cu vajnicul meu amic Rosenthal. Deci, încă o dată, niţică răbdare: „Renaşterea” va edita lucruri care vor dumiri pe toată lumea, ea va şti să vorbească pe şleau… ca şi Facla, pe care Binder o „munca cu puine”.

Până atunci, vă urez viaţă lungă, ţie şi Faclei, spre folosul tuturor asupriţilor, aşa de numeroşi la noi, şi, mai ales, a celor care zac prin ocne, fără limbă, fără gramatică şi fără apărare.

Iată de ce ar fi de dorit să „muncăm” cât mai multă Faclă „cu puine”!

Panait Istrati

1 Pe malurile Dunării s-a tipărit în foileton în Facla, în 1925 (n. Red.).

ÎNTRE ARTĂ ŞI DEZROBIRE1

Dragă Prietene2, îmi aduci vestea că luna asta vei expune, la Ploieşti, ceva din lucrările tale.

Sunt mâhnit că nu pot lua o parte activă la bucuria ta, aşa cum speram împreună, nevoit fiind să întârziez venirea mea în ţară din cauza muncii care devine din zi în zi mai istovitoare.

Îţi urez, însă,. Din toată inima, deplină izbândă; iar în caz de nemulţumire sufletească, îţi amintesc că artistul proletar trebuie să se înarmeze cu convingerea că nimic nu se poate aştepta de la o lume care se împarte în învinşi şi învingători.

Tu eşti, ca şi mine, un fiu al plebei. Încă de pe vremea când în odaia ta, devenită han al „nespălaţilor", mâncam brân- ză cu pâine şi beam ceai în tovărăşia bunului Ştefan Gheorghiu, te cunosc fire de boem şi viteaz la îndurare.

Ai visat şi ai creat, aşa cum am făcut şi eu întotdeauna, fără speranţă de răsplată, ci numai din pornire neînfrântă. Ei bine: să nu te crezi astăzi un înfrânt, iar pe mine, un triumfător.

Niciun artist proletar – oricât ar fi el de răsplătit de o societate nedreaptă – nu va fi triumfător, atâta timp cât succesele sale vor fi rezultatul unei întâmplări, aşa cum e cazul meu, aşa cum sunt alte câteva cazuri.

Nu datorită unei întâmplări societatea umană trebuie să recunoască meritele unui om – artist ori simplu muncitor – şi să le răsplătească. Această nenorocită stare de lucruri, luptătorii pentru dreptate trebuie s-o facă să înceteze, iar când ea vine să [-l] favorizeze pe vreunul dintre noi, să ne ferim de a o considera ca un triumf.

1 Datată Masevaux-Alsace, mai 1925, scrisoarea a apărut în Facla, 4 iun. (n. I.U.)

2 Pictorul Alexandru Vodă-Ploieşti (n. A.T.).

Pictorul urma să strângă informaţii despre Ştefan Gheorghiu în vederea publicării unei cărţi la Editura Renaşterea (n. Red.).

Noi avem datoria sentimentală – care trebuie să devie istorică în luptele proletariatului – dea respinge orice reparaţie individuală a universalei

nedreptăţi şi de a ne considera toţi învinşi atâta timp cât fraţi de-ai noştri gem în lanţuri, pier în întuneric ori sunt nevoiţi să se prostitueze.

Caro m'c 7 sonno et piii l'esser di sasso, mentre ehe 'l danno et la vergogna dura;

. Non veder, non sentir m'è gran ventura; pero non mi destar, deh, paria basso.1

*

Acestea sunt versurile uriaşului între uriaşi: ale lui Michelangelo.

Un contemporan al său, poetul Giovanni [Carlo] Strozzi

— Privind cele patru statui alegorice, Ziua, Noaptea, Aurora şi Amurgul, care înconjurau soclul mausoleului Medicilor –, scrise următoarele, admirând Noaptea:

„Noaptea, pe care o vezi dormind aşa de graţios, a fost sculptată de un înger în stânca asta; şi din moment ce doarme, trăieşte. Dacă nu crezi, deşteapt-o şi îţi va vorbi."

Michelangelo îi răspunse cu versurile de mai sus:

„Scump mi-e somnul. Mi-e şi mai scump să fiu de piatră, astăzi, când domnesc crima şi ruşinea. Nimic să nu văd, nimic să nu aud mi-e marea fericire: iată de ce (rogu-te) nu mă deştepta. Ah, vorbeşte încet!" 2

Uriaşul cerea să fie lăsat să doarmă, într-o vreme în care domneau crima şi ruşinea. Nu voia nimic să vadă; nu voia nimic să audă.

Michelangelo, deşi glorios, deşi cu lada plină de aur lângă el, era un sclav al puternicilor zilei din timpul său, care îi

1 În trad.: „Mi-e drag să dorm în piatra ce mă-ngheaţă/cât timp ruşinea şi ocara ţine; /doar cât n-aud şi cât nu simt e bine: /vorbeş- te-ncet, nu mă trezi la viaţă! („Catrenul 247", în Michelangelo, Rime, trad. Eta Boeriu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 93) – n. Red.

2 Romain Rolland, Vie de Miehel-Ange.

Cereau să-i imortalizeze. Şi el, în loc să le sculpteze chipurile lor, îşi sculpta propria durere, pesimismul său activ.

De atunci au trecut 400 de ani. Şi dacă nu mai avem duci şi papi care să ne tiranizeze, avem în schimb domnia aceloraşi crime şi ruşini, domnie mult mai sângeroasă şi mai neruşinată decât aceea de pe vremea nobililor Renaşterii italiene.

Care trebuie să fie datoria noastră, a acelora care au simţire şi darul de a se exprima, faţă de nişte tirani care vor să cumpere cu banii lor toate conştiinţele sau să [le] înăbuşe pe cele ce nu se pot cumpăra, pentru ca astfel să-şi continue domnia de sânge şi de ruşine?

Fără să aspirăm la formidabila putere creatoare a lui Michelangelo, noi trebuie să fim mai tari ca el în lupta noastră cu asupritorii.

Neegalatul artist florentin a gemut de la un capăt la celait al lungii sale vieţi, a gemut sculptând munţi, ridicând catedrale, pictându-şi credinţa şi descriindu-şi supliciul în versuri nemuritoare; le-a făcut pe toate căzând în genunchi, lăsându-se robit de tiranii vremii lui. Romain Rolland ni-l prezintă ca pe un învins al vieţii şi ne cere să fraternizăm cu durerea universală:

„în această epocă de laşi, care tremură în faţa durerii şi revendică cu zgomot dreptul lor la fericire, care nu e, cel mai adesea, decât dreptul la nenorocirea altora, să îndrăznim a privi durerea în faţă şi a o venera!"

Iată adevărul: dreptul de a fi fericit cu preţul nenorocirii altora! Dreptul de a triumfa, călcând peste durerile semenilor tăi.

Putem noi revendica asemenea fericire?

Fericirea de a învinge singur. Fericirea de a reuşi singur. Fericirea de a te bucura singur.

Dar nu trebuie nici să ne lăsăm striviţi de durere, aşa cum simte marele liberator:

„Slăvită fie bucuria şi slăvită fie durerea! Una şi cealaltă sunt surori, şi amândouă, sfinte. Ele făuresc lumea şi umplu sufletele mari. Ele sunt tăria, ele sunt viaţa, ele sunt Dumnezeu. Cine nu le iubeşte pe amândouă nu iubeşte nici pe una, nici pe cea- laltă. Şi cine le-a gustat cunoaşte preţul vieţii şi pacea dea o părăsi." 1

Pacea de a o părăsi…

Să ne prosternăm în faţa oricărei păci – şi mai ales în faţa aceleia de a părăsi viaţa după ce ai gustat din bucuriile şi din durerile ei. Am simţit şi eu odată pacea asta.

Pe atunci, însă, eram un învins al propriilor mele nelinişti mai mult decât un învins al oamenilor. Astăzi nu mai sunt; m-am liberat; am fost liberat… dar eu, singuri

Ce ne facem cu aceia care aşteaptă şi ei ceasul libertăţii, care se îndoiesc şi speră?

Pentru aceştia, noi, care n-am gustat poate toată bucuria şi tot amarul existenţei, avem datoria să nu închidem ochii nici asupra morţii şi nici asupra vieţii.

Noi trebuie să vorbim tare, nu încet, să vedem toate ororile şi să ascultăm toate suspinele.

De mii de ani se glorifică numai cei victorioşi. Ajunge!

Să răsturnăm cumpăna milenară a prejudecăţii şi a egoismului şi să ne declarăm solidari cu învinşii. Să fim învinşi până n-o mai exista cuvântul învingere şi nici învingători.

Artistul, mai ales, trebuie să se afle în fruntea învinşilor şi să facă din arta sa o armă, din succesul său, o înfrângere şi din bucuria sa, o suferinţă.

Nu există artă mai mare decât aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pământ, să [-i] facă pe oameni mai buni, să şteargă lacrămile celor care plâng, să dea pâine celor flă- mânzi şi adăpost celor care dorm pe-afară. Restul, tot restul: prejudecată şi egoism! Trecut clădit pe cruzime, visuri sterpe, artă barbară.

„Statui- «biftecuri»”, a exclamat într-o zi, la Paris, sculptorul Brâncuşi.

Artă- „biftecuri”, fără suflet şi fără idei, parazitism sentimental.

1 Prefaţă la op. Cât.

Iată de ce noi, artiştii plebeieni, nu trebuie să călcăm pe urmele bătătorite de o societate care apune, nu trebuie să avem nici bucuriile, nici năzuinţele ei.

Şi iată de ce voi striga tuturor acelora care mă cred fericit:

„Sunt un învins – şi voi rămâne până nu vor mai exista învinşi!”. T

Panait Istrati

MORAVURI LITERARO-GAZETĂREŞTI DfOMNUL] LIVIU REBREANU,

ADEVĂRUL ŞI… ALTELE1

Adevărul de altădată ştia să apere pe toată lumea şi mai ales ştia să se apere pe el. Erau alte vremuri, alţi oameni la cârma lui.

Adevărul din zilele acestea şi oamenii lui de azi nu numai că nu pot să [-i] apere pe alţii, dar chiar când e vorba de propriul proces, nu mai sunt în

stare să-l susţie. Iar când apare un gardist în redacţia din strada Sărindar, redactorii şi directorii „fac în pantaloni”: ne-o spune dl Miile – şi cu câtă durere trebuie s-o spuie dânsul!

De prăbuşirea asta m-am convins încă din ziua când, la răcnetul de ciomăgeală: „Pe ei!”, scos de părintele ciomă- gaşilor români, Adevărul, direct vizat, a tăcut mârc, iar eu, tot atât de bine luat la ţintă, a trebuit să mă apăr şi să fiu apărat în coloanele Aurorei2 şi chiar în ale îndreptării3.

Dacă îmi mai trebuia vreo dovadă în sprijinul acestei convingeri, ea avea să-mi fie servită de dl Liviu Rebreanu:

1 Datat Masevaux – Alsacia, mai 1925, eseul a apărut în Facla, 8 iun. (n. I.U.)

2 Aurora, cotidian bucureştean tipărit sub egida Partidului Ţărănesc; director: dr Nicolae Lupu – vezi mai jos, p. 203 şi n. 2 (n. Red).

3 îndreptarea, cotidian bucureştean, „Organ politic al Partidului Poporului sub preşedinţia generalului Averescu” – vezi mai jos, p. 443, n. 1 (n. Red).

Mişcarea Literara1 de la 9 mai, într-o „efemeridă” neiscălită, ia apărarea fostului Adevăr în articolul intitulat: „Dl Panait Istrati, Adevărul şi altele”.

Da… „şi altele”! Aceste „altele”, mult mai interesante decât Adevărul şi decât mine, dl Rebreanu le atinge cu un fulg de lebădă.

Cred că-i vin în ajutor, atingându-le eu cu toroipanul.

Dl Rebreanu, directorul Mişcării Literare, sare deci să apere Adevărul. Împotriva cui? Cine-l atacă?

Apăi cine… Iaca eu, Panait Istrati! Eu care [i-] am „insultat pe scriitorii români în viaţă, pe Eminescu, pe criticii care n-au leşinat de admiraţii, apoi pe dl lorga şi, în sfârşit, întreaga ţară românească nerecunoscătoare…”

Singur Adevărul rămăsese neinsultat:

„în ultimul moment, dl Panait Istrati a observat că-i mai rămăsese să ocărască pe cineva în România: Adevărul. Ceea ce s-a grăbit să facă în Facla bunului său tovarăş de idei, N.D. Cocea.”

Nu l-am insultat deci; l-am „ocărit” pe Adevărul. Poate însă că nici nu l-am „ocărit”. În tot cazul, i-am spus că e o lipsă de bună-cuviinţă elementară, ba chiar şi o abatere de la datorie, să nu trimiţi unui autor lucrarea pe care i-ai tradus-o şi tipărit [-o], ca să se încredinţeze şi el cam în

ce chip ai făcut-o.

Şi… vedeţi dvs.? După cât se pare, nu-mi era permis să cer aşa ceva, căci, spune dl Rebreanu:

„Cine nu-şi aduce aminte gălăgia ce o făcuse Adevărul acum vreun an în jurul dlui Panait Istrati?”

Mă „plimbam” …

„… pe toate coloanele ziarului popular; orice notiţă anodină din orice ziar francez se tipărea în Adevărul cu literele cele mai groase, spre a dovedi lumii româneşti capitularea marii critici în faţa scriitorului proletar; câteva numere consecutive ale Adevărului Literar [şi Artistic] demonstrau, prin

1 Mişcarea Literară, gazetă săptămânală bucureşteană de critică şi informaţie literară, artistică şi culturală (ti. Red.).

Studiul1 ad-hoc al dlui Sanielevici, că în cărţile pseudo- franceze ale dlui Panait Istrati culminează geniul literar românesc…"

Să zicem c-aşa a fost. Dar de ce?

Fiindcă…

„… pe-atunci director al Adevărului era dl Rosenthal”, ne spune dl Rebreanu.

Foarte bine. Să fie sănătos dl Rosenthal. Dar ce-are a face coada catârului cu barba mitropolitului? Ce legătură este între cunoscutul critic Sanielevici, dnii redactori ai Adevărului, ridicarea mea în cer de către toţi aceştia laolaltă şi… dl Rosenthal?

Unde e legătura?!

*

Adică cum vine vorba, d-le Rebreanu? Vrei oare să spui că toţi aceşti gendelettres2, plus eruditul critic Sanielevici, nu sunt, nu erau decât nişte sfori în mâinile dlui Rosenthal? Vrei oare să spui că dnii Iosif Nădejde, Brănişteanu3, Dem. Theodorescu4, care îşi semnau articolele, precum şi alţii, care nu le semnau, nu erau, toţi aceşti condeieri, decât nişte valeţi, nişte căţeluşi care făceau sluj la ordinele directorului lor?

Cum? Dl Rosenthal [i-] a dictat dlui Sanielevici cunoscutul studiu? Tot dl Rosenthal a umblat cu beţişorul printre mese, a ciocănit tigvele aplecate pe hârtie şi a suflat cu diapazonul, dând notă unei armate de plumitifs5 cu ifos şi pretenţie la directorat?

Aşadar, nu făceau din proprie convingere tot ce făceau, tot ce credeau, tot ce spuneau că cred şi gândesc aceste

1 Vezi mai sus, p. 75, n. 1 (n. Red.).

2 gendelettre = om de litere (n. Red.).

3 B. Brănişteanu (1874-1947), comentator politic şi ziarist român: în 1925 colabora la Adevărul (n. Red.).

4 Dem. Theodorescu (1886-1946), scriitor şi ziarist român: în 1925 colabora la Adevărul (n. Red.).

5 plumitif = scribălău, scârţa-scârţa (n. Red.).

Sfârleze, aceste giruete, aceste maimuţe ale jurnalismului românesc, aceşti panglicari ai ideilor şi simţirilor pe care ni-i demaschezi acum?

Apăi bine, d-le Rebreanu: oameni sunt ăştia!

Şi d-ta zici că-i aperi împotriva mea când mi-i dai astfel în gât pe toţi şi le atribui o atare laşitate profesională? Frumoasă apărare: ca funia pe spânzurat!

*

Dar mai zici d-ta, d-le Rebreanu:

„S-a întâmplat însă că dl Rosenthal a plecat de la Adevărul. Osanalele dlui Istrati au continuat totuşi.”

I-auzi, d-le? Şi eu care habar n-aveam! Când s-a petrecut acest eveniment? Ar putea Mişcarea Literară să-mi citeze câteva din aceste „osanale” … postume? O fi vorba de panaşul de „notiţe anodine” publicat în Ad [evărul] Lit [erar] după plecarea dlui Rosenthal? Se poate: „directorul” era încă la Bucureşti şi umbra lui tot [îi] mai teroriza pe noii stăpâni ai foilor moştenite.

O mai fi vorba de articolul „Panait Istrati şi femeia” al dnei Cassvan-Pas1, strecurat în Dimineaţa de prin ianuarie-fe- bruarie, şi a cărei apariţie [l-] a făcut pe unul din numeroşii stăpâni de azi ai Adevărului să poruncească:

„Articolul ăsta să fie ultimul în care să se mai vorbească aici de Panait Istrati!”

Sau poate o fi făcând dl Rebreanu aluzie la „notiţa anodină” 2 dintr-un număr mai recent al Cuvântului Liber – altă publicaţie cu condeieri terorizaţi de dl Rosenthal!? —, unde un plumitif anonim îşi râdea de ceea ce

nu putea să priceapă, după ce, nu cu mult în urmă, „leşinase” şi el „de admiraţii”, vorba dlui Rebreanu.

1 Sarina Cassvan-Pas (1894-1978), ziaristă română. „Femeia în opera lui Istrati” (I, II) a apărut în 16 şi, resp., 23 ianuarie (n. Red.).

2 Referire la „Răzbunările dlui Iorga”, notă apărută în nr. 13 din 25 martie sub semnătură lui I [on] V [inea] (n. Red.).

Astea sunt toate „osanalele” care au „continuat totuşi”.

Dar nu ştie dl Rebreanu că de la plecarea dlui Rosenthal şi până azi, eu am scos la Paris volumul Oncle Anghel şi am publicat în Europe fragmentul din Les Haïdouks, intitulat „Spilca, le moine” 1? Şi… în noianul de recenzii făcute cărţilor şi revistelor pariziene, nu era un prilej pentru Adevărul să… „osanalizeze” şi lucrările aceluia care – după cum spune Mişcarea Literară – era „geniul literar românesc” de pe malurile Senei?

Şi n-ar fi avut nevoie Adevărul să caute „notiţe anodine”, căci i se ofereau adevărate osanale în coloanele presei franceze. De ce n-a „continuat totuşi”? De ce s-a mărginit – dintr-un rest de pudoare faţă de cei „15 000 de cititori noi” pe care, îmi declara dl Sanielevici, i-a adus studiul său despre mine Adevărului Literar –, de ce s-a mărginit doar să spuie că am obţinut un premiu la Paris şi altul la Geneva2, „notiţe anodine” pe care ar fi putut cititorul să le găsească în orice ziar.

De ce?

Nu ştiu! Poate că n-o ştie nici dl Rebreanu.

Unde sunt deci „osanalele”? Nu numai că ele n-au „continuat totuşi”, dar eu aş putea să-l informez pe dl Rebreanu că singură anunţarea apropiatei apariţii a volumului meu, Trecut şi Viitor, era gata să nu se poată obţine în coloanele Adevărului „nici cu plată”!

Asta n-o ştie dl Rebreanu; n-o ştiu nici cititorii, nici prietenii care, poate, mă mai caută şi azi prin coloanele Adevărului.

*

Şi dacă e aşa, dacă cei care, la porunca directorului Rosen- thal, îmi cântau ieri osanale au amuţit astăzi – la a cui poruncă? —, dacă într-adevăr e aşa, atunci unde e „meritul”?

Căci dl Rebreanu spune: „Adevărul n-o fi fără cusururi; totuşi, în comparaţie cu celelalte gazete româneşti, e relativ cea mai accesibilă

preocupărilor culturale.

1 Fragmentul apăruse în 15 aprilie (n. Red.).

2 Vezi mai sus, p. 169 («. Red.)

Acest merit (!) considerabil (!) trebuie să răscumpere, barem în ochii literaţilor, toate greşelile."

(Ah, Adevărul are „cusururi”, are „greşeli”! N-o fi având şi… „altele”?)

„Cu atât mai mult în ochii dlui Panait Istrati, de dragul căruia Adevărul şi-a înstrăinat simpatiile unor scriitori români veritabili.”

Dar…

„Recunoştinţa, chiar pentru un scriitor talentat ca dl Panait Istrati, nu e o ruşine prea gravă…”

Despre simpatiile „scriitorilor români veritabili”, pe care Adevărul, pare-se, încearcă să le… răscumpere, despre astea nu vom vorbi deocamdată. Despre „ruşini grave” şi… „altele” vom vorbi însă numaidecât – şi vom servi cititorilor din berechet.

Recunoştinţă însă, dragă d-le Rebreanu, „pentru un scriitor talentat ca dl Panait Istrati” şi pentru un om care ştie să îndatoreze şi să fie îndatorat – „recunoştinţa”, aşa cum o înţelegi d-ta, e o meteahnă, un păcat; n-am avut-o şi nu voi avea-o niciodată faţă de oricine ar fi şi, cu atât mai puţin, faţă de Adevărul.

Nu vorbesc numai de Adevărul de acum şi de directorii lui de azi, care – vorba dlui Miile – „fac în pantaloni” când se pomenesc cu un gardist în redacţie. Merg cu ingratitudinea până [la] a [-i] îngloba în nerecunoştinţa mea chiar pe Adevărul de ieri şi pe fostul său director, dl Rosenthal, care n-avea obiceiul să „facă în pantaloni” nici atunci când, pentru a [-i] apăra pe alţii, ştia să înfrunte lovitura mişeleas- că, venită pe la spate, a eroilor fascisto-naţionalişti.

Acest Rosenthal, pentru a-mi obţine colaborarea, a procedat nu cu linguşiri, nu cu promisiuni, nu oferindu-mi cerul şi pământul: el m-a reclamat ca pe un drept al său; m-a luat cu furca: pe sus!

Acest Rosenthal era o forţă, e un temperament, un pachet de nervi, un creier care va rămâne neobosit până în ziua când vreo altă lovitură mişeleasco-patriotică îl va împrăştia pe masa de scris ori pe pavajul unei străzi rău luminate noaptea.

El nu mi-a cerut să-l îndatorez şi nu s-a oferit să mă îndatoreze. Îndatoratul care se curbează sub greutatea recunoştinţei îi repugnă atât lui, cât şi mie.

El mi-a vorbit de luptă, nu de procopsire, nu de mărire.

La Nisa, pe Promenade des Anglais, când de-abia se ridica de sub fierul asasinului, am avut prilejul să-l văd de aproape. Nu-l cunoşteam decât aşa cum toţi „cei” de la fosta Românie Muncitoare [îi] cunoşteau pe „cei” de la fostul Adevărul.

Dar într-o zi, iată că se apropie de fotograful proaspăt devenit scriitor. Îmi vorbeşte făţiş. Îmi povesteşte crâncena luptă ce se duce la noi: muncitorimea învinsă, toată lumea obijduită, călcată în picioare; curente nesănătoase, otravă pretutindeni, lipsă de oameni! îmi cere să intru în rând:

„Tu eşti un muncitor, ca şi mine. Tu eşti un luptător. Locul tău e lângă mine.”

Frumos loc, îmi ziceam, privindu-i groaznica cicatrice, îi spun:

„Să mă gândesc…”

Şi tot gândindu-mă, am avut prilejul să-l văd, să-l cunosc mai bine.

Auzisem şi eu, mai demult, despre unica, despre proverbiala lui putere de muncă şi iniţiativă: aflasem şi eu, chiar din gura adversarilor săi, de extraordinarele aptitudini gazetăreşti ale lui Rosenthal. Acum mi-a fost dat să-l văd cu ochii mei, conducând de acolo, de la Nisa, de la amarnică distanţă, ceata de grăsuni şi de obezi pe care îi credea „prieteni” şi „colaboratori”, dar care profitau de lipsa lui ca să-l sape la rădăcină. Îl vedeam la fiecare ceas din zi şi până noaptea târziu, răsfoind zeci de jurnale, reviste, cărţi, scoţând cupuri, urmărind de aproape toate evenimentele din ţară şi din străinătate, scriind neîncetat scrisori, trimiţând mereu telegrame peste telegrame, indicând zi cu zi, fiecăruia, munca şi felul cum trebuie dusă lupta, ferindu-i de atacuri pe care numai el le prevedea şi ţinând piept unei lumi de duşmani, ca şi cum ar fi fost acolo, printre ei, în mijlocul redacţiei.

Atunci m-am convins ce fel de muncitor şi ce fel de luptător e Rosenthal.

Atunci numai am înţeles sensul cuvintelor dlui Dem. Theo- dorescu din articolul său „Directorul”. Citez din memorie: „În fiecare coloană, în fiecare articol, în fiecare rând al nostru vibrează sufletul şi grăieşte mintea lui

Rosenthal…”

Cât vibra acest suflet şi cum grăia această minte aveam s-o ştiu apoi şi mai bine prin mine însumi când la Masevaux, anul trecut, şi mai ales la Nisa şi la Paris, anul acesta, am putut să-i apreciez prodigioasa facultate de a vedea totul, de a reţine totul şi de a şti să împletească idei şi evenimente cu iuţeala şi precizia unui război de ţesut.

Dar nu numai eu am avut prilejul să-i apreciez aceste facultăţi, ci şi eminenţii publicişti şi oameni de litere ai Parisului, la masa cărora Rosenthal a ştiut să reprezinte, în conversaţii, cel mai desăvârşit bun-simţ de politică internaţională, cea mai perfectă simplicitate în expuneri şi o adâncă cunoaştere a oamenilor şi a lucrurilor. Astfel, el oferea francezilor un exemplu luminos de jurnalist român, cu mintea bogată în gândiri generoase şi cu suflet de amic.

Dacă atunci când dl Iorga s-a dedat, prin Les Nouvelles Littéraires, la atacul lăturalnic împotriva mea, eu n-am dat urmare insistenţelor de a scoate la iveală adevăratele d-sale sentimente faţă de poporul „care nu e meşter decât în confundarea sexelor” – dacă am evitat de a provoca formidabilul scandal ce ar fi urmat reproducerii acelei documentaţii, într-adevăr uluitoare, ce mi se pusese la dispoziţie –, dacă n-am făcut-o, se datoreşte numai motivelor înţelepte şi pline de cumpătare invocate de Rosenthal. Iată ce om îmi oferise mâna lui curată şi vrednică!

Iată cine reprezintă pentru mine Adevărul, acest ziar pe care îl înmormântasem sub ani de înstrăinare. Îl regăseam acum! El avea să devie, pentru setea mea de Adevăr, un izvor la care să mă răcoresc şi să răcoresc şi pe alţii de atâta arşiţă prăvălită peste noi, muncitorii de tot felul, de vulcanul reacţiunii capitaliste şi fascisto-huliganice.

Iată cine era directorul pe care bine faci că-l relevezi, iată omul pe care îţi mulţumesc că mi-ai dat prilejul să-l descriu!

Pentru omul acesta, rar în zilele noastre, nu „recunoştinţă”, nu sentimentul striviţilor puteam să simt în inima mea, d-le Rebreanu, ci una dintre acele admiraţii care se traduc în fapte şi se încheagă în datorii.

*

După ce i-a dezgolit aşadar pe cei de la Adevărul, care nici d-sa nu ştie de ce şi cum au încetat să mai leşine de admiraţie pentru mine, dl Rebreanu

îmi reproşează apoi – mie! — Că eu mi-aş fi schimbat atitudinea faţă de dânşii, că nu-i mai îndrăgesc şi că-i ocărăsc chiar… Şi, pledează d-sa, invocând circumstanţe atenuante:

„Adevărul n-o fi fără cusururi; totuşi, în comparaţie cu celelalte gazete româneşti, e relativ cea mai accesibilă preocupărilor pur culturale."

Da? Şi de când? De când, mă rog, are dl Rebreanu păreri atât de… atenuante despre Adevărul?

Le-a avut poate întotdeauna? Ori şi le-a format de când i s-a tipărit în foiţă romanul Adam şi Eva1 – zi care coincide cu ştergerea mea de pe lista celor care primesc Adevărul Literar.

Vom vedea îndată…

N-aş fi avut niciodată de gând să mă scobor în mocirle literare, nici să caut timp de a polemiza cu oameni pe care nu-i cheamă nici Slavici, nici Nanu, nici Lovinescu.

Dar… [îl] imit pe dl Rebreanu:

„Litigiul dintre dl Panait Istrati şi Adevărul nu ne interesează decât în funcţie de moravuri literare ultrademocratice. Nu cunoaştem motivele supărării dlui Istrati pe Adevărul, dar oricare ar fi ele şi oricât de serioase, procedeele d-sale ni se par cel puţin bizare."

Aşa!

1 Adam şi Eva a apărut în 1925 (n. Red).

Ei bine, d-le Rebreanu: tot „în funcţie de moravuri litera re ultrademocratice" mă interesează şi pe mine – şi va interesa şi pe cititorii noştri – o mică istorioară care va avea darul să probeze ale cui „procedee" sunt „bizare", ale mele sau ale d-tale, când e vorba de a scrie artă, de a face pe moralistul şi de a te tocmi apărător al unui ziar care nu mai poate să se apere.

Bizareria procedeului meu am arătat-o: Adevărul mi-a tradus şi tipărit o carte pe care, netrimiţându-mi-o s-o văd şi eu, am calificat fapta lui de o indelicateţe faţă de mine. Atât.

Pe vremea însă când directori ai Adevărului nu erau, ca azi, putregaiuri de grăsimi epileptice, dl Rebreanu, înnu- mărându-se printre acei „scriitori români veritabili" ale căror simpatii Adevărul şi le „înstrăinase" fără niciun regret; dl Rebreanu, neavând pe atunci nicio perspectivă de a ajunge

apărător al Adevărului, nu avea ochi pentru „preocupările pur culturale” ale acestui ziar şi îl descria în cu totul alte culori…

Dl Rebreanu scrisese o piesă1. În acea piesă a d-sale, Adevărul era nu atacat, nu ocărit, era batjocorit – şi încă de-a binelea. D-sa aducea pe scenă un reprezentant al Adevărului, un aşa-zis redactor şoltic2, un sfânţuitor de mai mare hazul – probabil unul dintre acei care au reuşit să… re- câştige simpatiile d-sale de scriitor „român veritabil” prin „preocupările sale culturale”.

Rolul acesta, al jurnalistului pişicher şi potlogar, dl Rebreanu îl prelungea în toate actele piesei d-sale.

Acest Şulăm de la Adivor avea să spună publicului tot felul de minunăţii care se ascund în anteriul gazetăriei „ultrademocratice”.

Aşa trebuia să fie. Şi publicul trebuia să râdă de Adivor.

Ei bine, totuşi n-a fost aşa – şi publicul n-a râs de Adivor.

Ce s-a întâmplat?

Un lucru foarte simplu; să vi-l spun…

1 Comedia Plicul, tipărită şi jucată în 1923 (ti. Red.).

2 şoltic = ghiduş; şmecher (ti. Red.).

Pe atunci, cum accentuează dl Rebreanu, director al Adevărului era dl Rosenthal! Şi se pare că acest domn Rosen- thal nu permitea scriitorilor să fie catâri nici atunci când ei se intitulează „români veritabili”.

Cu foarte mult sânge rece, când nu mai era decât o oră înainte ca actorul-redactor de la Adivor să intre în scenă, d-sa l-a chemat pe autorul piesei la telefon:

„D-le Rebreanu, am aflat că astă-seară se va juca în piesa d-tale un rol batjocoritor la adresa Adevărului.”

Repede, „scriitorul român veritabil” cade pe burtă:

„Vai de mine, d-le Rosenthal, nu e vorba de nicio batjocură: un rol hazliu!”

„Să faci bunătatea, d-le Rebreanu, să schimbi imediat direcţia hazului care vizează Adevărul.”

„Imediat?! Aoleu, mai avem numai un ceas până la reprezentaţie! Şi actorii au învăţat rolurile…”

„Să le dezveţe cu ajutorul d-tale!”

*

Ah, frumoase istorioare mai are viaţa!

Închipuiţi-vă, cititori, că curajosul amator de „moravuri literare” a reuşit să facă această voltfaţă1: director al teatrului, autor şi actori, s-au dat peste cap, cu un ceas înainte de începerea reprezentaţiei, şi rolurile cu pricina au fost repede… „dezvăţate”, cu replicile lor cu tot.

Şi astfel publicul n-a aflat niciodată că personajul şi piesa dlui Rebreanu trebuia să batjocorească Adevărul. Autorul piesei a făcut totul pentru ca să schimbe direcţia hazului. Şi a făcut-o repede: într-un singur ceas. Ba i-a mai rămas încă timp destul ca, înainte de ridicarea cortinei, să tragă o fugă până în biroul omului despre care ştia că – iar vorba dlui Miile – nu „face în pantaloni”, să-i toarne la repezeală

1 a face voltfaţă [< fr. Faire volte-face] – a-şi schimba radical comportamentul (n. Red.).

Câteva ploconeli şi platitudini şi să-l mai asigure că va supraveghea el însuşi, dintre culise, ca actorii să nu facă vreo boacănă.

Şi cine ştie dacă, cu ocazia asta, d-sa nu i-o fi propus acestui director şi mica satisfacţie de a dirija hazliul rol către redacţia unui ziar concurent…

„Pe-atunci, director al Adevărului era dl Rosenthal…”

Da, aşa e, d-le Rebreanu; bine faci că o spui, că o marchezi… pentru istoricul de mâine, curios de a căuta „litigii în funcţie de moravuri literare ultrademocratice” şi… „altele”!

Acest director n-a umblat să-şi asigure îngăduinţa şi recunoştinţa d-tale. El nu avea nevoie de apărarea d-tale şi nici de a altora. El nu umbla cu dulcegării. El n-a simţit niciodată trebuinţa de a se masca, de a se ascunde sub un alt nume decât cel pe care îl poartă. Nu-i era ruşine să păstreze neschimbat numele său de Rosenthal şi nici pe cel de Iacob. Crede-mă, asta e foarte important! Pentru că el nu e dintre acei care n-ar putea spune cu falǎ că nu sunt nici evrei, nici creştini… din cauză că ei vor să pară în acelaşi timp şi evrei, şi creştini.

Mi se cunosc sentimentele faţă de evreii de la noi şi faţă de poporul evreu în genere.

Am anunţat că prepar un roman cu chipuri de evrei, în majoritate de la noi, Familia Perimutter1, şi încă de anul trecut încredinţasem amicului meu

Rosenthal capitolul „Estera Perimutter", care urma să fie publicat în foiletonul Adevărului.

L-am retras însă la plecarea sa, şi am refuzat să mai dau romanul „noii direcţiuni", chiar când aceasta mi-l cerea la Masevaux.

De ce am „procedat" aşa de „bizar"? Fiindcă în acest roman intenţionez să arăt fraţilor mei că nu trebuie să se ferească de evreul pe care îl cheamă Burăh sau Moriţ, sau Iacob, dar să se ferească de evreii care devin Costică, Traian sau Aristide.

1 La Familie Perimutter, scris în colaborare cu Josué Jéhouda, a apărut în 1927 («. Red.).

Cunoaşteţi ceva mai abject, mai oribil, decât un ovreiaş care se prezintă… Costică? Când îl cheamă Moriţ – Moriţ pur şi simplu –, evreul nostru e om cu frica Domnului, e om de ispravă, e om de cuvânt, poate fi un Herman Binder al meu, nu face niciun rău evreilor, şi nici creştinii n-au să se plângă de dânsul. Dar când fiul lui, în loc să rămâie Aizic sau Avram, îşi transcrie evreismul pe un nume creştin

— Aşa cum şi-ar transcrie falimentul pe numele nevestei – şi devine, de pildă, Aristide, atunci primejdia e mare: e mare de tot. E primejdie şi pentru evrei, şi pentru creştini; şi unii, şi alţii trebuie să se ferească atunci de dânsul. Atunci el s-ar închina la toţi zeii şi i-ar vinde pe toţi: se strecoară în ajun în casa marelui rabin, chit că a doua zi se îngenunche în faţa preotului catolic ori protestant. Atunci el vrea să fie de toate: zaraf şi mecena, poet şi negustor, liberal şi ţărănist. Şi, de fapt, nu e nimic. Atunci el devine, cum l-a calificat un vajnic fruntaş al neaoşismului integral, „un rău fiu, un rău soţ, un rău tată, un rău om de afaceri, un rău om politic, un rău evreu şi un rău… român".

Aceasta va fi teza romanului meu Familia Perimutter.

Voi descrie în acel roman figurile luminoase şi nenorocite ale bunilor mei Binderi. Fireşte! Dar voi zugrăvi şi figurile acelora de pe urma cărora se trage toată hula pe capul sărmanului popor evreiesc, de pe urma cărora suferă amarnic Binderii mei şi sunt întruna surghiuniţi. Voi dovedi că „pieirea ta, Israele" nu e prin Israel, ci prin Costică şi Aristide!

*

Şi acum, încheind, mă întreb:

Dl Rebreanu, care n-a explicat nici subita schimbare de opinii a eminenţilor critici şi redactori ai Adevărului, nici „bizara" mea nerecunoştinţa faţă de Adevărul, dl Rebreanu va binevoi să ne explice oare măcar schimbarea atitudinii d-sale faţă de Adevărtd?

Şi mă mai întreb: Pe cine a vrut dl Rebreanu să acuze şi pe cine să apere?

Vrut-a să mă acuze pe mine? De care lucru? Că scriu „cărţi pseudofranceze"? Dar ce, cu dl Rebreanu am să discut eu sintaxa limbii franceze? Cu asta s-au însărcinat criticii Franţei, şi aceştia şi-au spus cuvântul. Cu dnii Rebreni ai României eu aş putea să nu discut nici cărţile mele româneşti, atunci când, în loc de a rămâne autorii oneşti ai unor romane de valoare, dar neremuneratorii, ca Ion, ei se tocmesc surugii ai literelor „ultrabancare". Şi mai ales atunci când, la fel cu criticii şi redactorii descrişi de d-sa, Rebrenii aceştia fac şi ei sluj şi îşi modifică „piesele" de îndată ce li se cere.

Sau poate vrut-a directorul Mişcării Literare să [-l] acuze pe dl Rosenthal? De ce anume? Că, deşi „nu fără cusururi", Adevărul său era „totuşi relativ mai accesibil preocupărilor pur culturale, în comparaţie cu celelalte gazete româneşti"?

Sau poate o fi voit dl Rebreanu să [-i] apere pe acei care, lipsiţi de curaj şi de iniţiativă, cască turtiţi în biroul dlui Rosenthal şi – vorba dlui Miile – „fac în pantaloni" la prima ameninţare?

Dacă aceasta i-a fost intenţia şi dacă aşa ştie d-sa să-şi arate „recunoştinţă", apoi i-a servit aşa de bine, că n-o să se mai întâlnească niciodată cu foiletonul Adevărului, atunci când va avea de plasat vreun nou roman de ocazie.

După cum se vede, nu prea se poate desluşi cam ce ar fi urmărind dl Rebreanu în articolul din Mişcarea Literară.

Morală: să te fereşti de a mai călca pe brâul desfăcut al unui „atârnăţean" de la Brăila, că dai în brânci şi ţi se văd „moravurile literare ultrademocratice" şi… „altele".

DE VORBĂ CU PANAIT ISTRATI AMINTIRI, IMPRESII, SPERANŢE1

L-am revăzut aseară, după zece ani de despărţire. Să-l fi în- tâlnit întâmplător pe stradă, nu l-aş mai fi recunoscut. N-a îm-

1 Interviul, luat de N.D. Cocea (sub semnătura: Ioan Nicoară), a apărut

în Facla, 31 aug., la rubrica „Nicoară al lumii” (n. I.U.).

Bătrânit. Nu i-a albit părul. Dar faţa şi fruntea, brăzdate de cute adinei, parcă păstrează, în cicatricile lor apăsate, urmele unor lupte cumplite, lupte cu viaţa şi lupte cu gândurile, care deopotrivă nu cruţă şi nu iartă.

Dacă nu mi l-aş fi reamintit însă, dacă aş fi putut să trec pe lângă Panait Istrati fără să-l recunosc, ca pe lângă atâtea altele din gloriile noastre naţionale, în schimb mi-a fost de-ajuns să stau cinci minute de vorbă cu dânsul ca să regăsesc în cuvintele lui calde şi prieteneşti, în ochii blânzi, buni şi înţelegători, nestrămutat, neschimbat, neatins de aripa vremii, neîntinat de vanitatea gloriei literare, tot pe vechiul meu Panait Istrati de odinioară.

Ne-am strâns atunci încă o dată mâinile şi i-am spus:

N.D.C. Vrasăzică ai venit! Ştiam. Te aşteptam. Dar tot nu credeam că o să vii. Îmi închipui cât trebuie să fii copleşit de muncă şi câte proiecte a trebuit să părăseşti ca să-ţi revezi ţara.

Istrati mă priveşte mai întâi mirat:

P.I. Apoi tocmai de aceea am venit. Tot munca mă readuce în ţară. Ea mi-a grăbit sosirea. Volumele la care lucrez acum, ca şi cele din trecut – şi mai mult decât cele din trecut – vor întrupa o parte din sufletul şi din viaţa românească. Aveam nevoie să vin aici, la izvoarele inspiraţiei, să hoinăresc iarăşi peste dealurile, pe sub poalele pădurilor, pe lângă apele care mi-au şoptit primele impresii, ca să-mi reîmprospătez senzaţiile de altădată.

Primul volum din Haiducii mei a apărut şi se duce bătut de acelaşi vânt, dar cele două volume care îi vor urma îmi impun să reiau contact cu cadrul de vis şi cu realitatea de zbucium care constituie fondul lucrărilor mele. Voi revedea ţinuturi cunoscute şi oameni cunoscuţi. Voi căuta să văd şi părţi de pământ românesc pe care nu le cunosc încă. Nu sunt un romancier, ci un povestitor. Şi povestitorul trebuie să viseze cu ochii deschişi. Şi apoi…

Istrati se întrerupe.

Tace. Se încruntă. Fruntea i se brăzdează de cute nenumărate. Caută ceva într-însul, greu sau delicat de mărturisit. Apoi urmează:

Mai am şi o datorie pioasă, de fiu ingrat, de îndeplinit. Mama e moartă de şase ani. S-ar fi putut ca la anul să nu-i mai găsesc mormântul. Ştii că după şapte ani, morţii noştri, ai celor fără nume, din care se trage poporul,

sunt aruncaţi la groapa comună. Voi trage, prin urmare, o fugă până la Brăila de îndată ce-mi voi simţi trupul odihnit de truda celor trei nopţi de nedormire, fiindcă deşi n-am mai călătorit în condiţiile vremurilor eroice ale lui Ştefan Gheorghiu, nu mi-am putut îngădui nici azi luxul unui pat în vagonul de dormit.

N.D.C. Eşti obosit…

P.I. Mi-a trecut oboseala de când v-am văzut pe voi. Fiindcă – asta pot să ţi-o mărturisesc fără greutate – în bună parte am venit şi pentru voi, prieteni vechi şi noi, prieteni de care mă leagă toate durerile şi bucuriile trecutului şi toate speranţele, puţinele speranţe puse în viitor. Nu poţi să-ţi închipui, de pildă, cu câtă bucurie am regăsit acum un ceas căsuţa modestă a unui vechi tovarăş. O casă în fundul unei mahalale. Un amestec ciudat de cămin bătrânesc şi de confort oarecum modern. Acoperişul lăsat pe-o sprinceană. Curtea plină de bălării. Dar în casă, niciun grăunte de praf. Glastre de muşcate pe pervazul ferestrei. Miros plăcut de busuioc şi de levănţică. Şi figuri cunoscute, şi oameni buni, şi suflete rămase tot tinere şi tot voioase, deşi peste ele au trecut războiul, refugiul, molime şi toată urgia stăpânirii de la război încoace. Dacă mi-aş fi pierdut toate nădejdile în viitor, le-aş fi regăsit pe toate lângă prietenii aceştia de altădată, sub acoperişul lor strâmbat de intemperii, dar curat ca inimile lor.

Diseară prânzesc la dânşii. Mi-au pregătit ciorbă, sărmăluţe în foi de viţă şi mititei. O ţuică veche pe deasupra! înţelegi ce înseamnă asta? Tu nu poţi să ştii! Nu poţi să bănuieşti ce înseamnă „sărmăluţe în foi de viţă” pentru un înstrăinat, un vagabond, un literat lăudat de critici, dar care nu s-a mai aşezat la o masă prietenească de aproape zece ani de zile…

N.D.C. E adevărat, sunt zece ani buchisiţi…

P.I. Aproape zece ani. Din martie 1916. Zece ani de când nu mi-am mai văzut ţara!

N.D.C. Şi cum o regăseşti acum? Afară de mititeii şi sărmăluţele ei, ce impresie ţi-a făcut?

P.I. Impresii multe, ca să fiu drept, nu prea am, căci de-a- bia m-am dat jos din tren. Dar puţinele pe care le am sunt covârşitoare pentru un sentimental ca mine.

Până la Curtici, noul nostru Predeal1, am călătorit fără să prea simt

rezultatele războiului. Trenuri bune. Belşug. Curăţenie. Confort. Le-am simţit însă cu prisosinţă de îndată ce m-am mutat într-un vagon românesc de clasa întâi şi a doua. Ne-a plouat pe genunchi şi-am stat pe întuneric beznă timp de opt ceasuri, exact cum ai scris tu de curând în Facla – şi martori ai acestei afirmaţii îmi sunt toţi acei călători români cu care am protestat şi m-am plâns şefului de tren.

În treacăt, să-ţi redau explicaţia acestei neplăceri orientale:

„De ce nu se trimit la reparat vagoanele astea?”, am întrebat un călător român plouat şi el leoarcă.

„Se trimit”, mi-a răspuns domnul, flegmatic, „dar revin tot în starea în care au fost trimise.”

„Aşadar, nu sunt reepţionate?”

„Ba da…”

„Atunci?”

„Ei, bre”, făcu omul. „Parcă n-ai fi român! Cei care recepţionează le trec ca reparate.” Apoi, cu o nuanţă filosofică în glas: „Aşa aş face şi eu; aşa ar face şi alţii; aşa facem cu toţii.”

Şi omul îşi reluă firul convorbirii cu un prieten, căruia îi povestea o scenă de la alegerile din ajun. N-am ascultat bine ce spunea. Auzeam numai, ca un laitmotiv, cuvintele „jandarmi”, „măsluială”, „teroare”, „fraudă” …

De altfel, la ce-aş fi ascultat! Afară, prin staţii, un spectacol infinit mai interesant, un norod jalnic îmi atrăgea toată

1 în 1919, după Unire, graniţa de vest (vama) s-a mutat de la Predeal la Curtici (n. Red.).

Luarea-aminte. Era norodul pe care-l cărau vagoanele din vechiul regat: norod necăjit, soldaţi asiatici, turmă jerpelită dusă în vagoane atât de dărăpănate, încât, cu drept cuvânt, Direcţia Căilor Ferate a scris pe ele: „Acest vagon nu trebuie să treacă graniţa.”

Da, să nu „treacă”, domnule ministru, că ne facem de râs şi de ocară.

Şi să nu treacă numai vagoanele. Oamenii, mai ales oamenii, să nu treacă.

Abia luasem loc în vagonul-restaurant, când un glas înăbuşit, un glas de om flămând şi frânt de oboseală, rămâne îndărătul meu: „Cine s-a urcat la Braşov? Cine se dă jos la…”

Mă întorc să [-l] revăd pe eroul şef de tren care striga cu glas de stentor acum zece ani: „Buftea! Două minute!”

Vai! Pe lângă mine trecu o umbră de om cu gât de pisică, cu ochii stinşi, cu barba nerasă de-o săptămână şi mai ales cu o îmbrăcăminte aşa de jerpelită, încât, fără voie, am căutat să văd dacă uimirea mea era împărtăşită şi de ceilalţi meseni. Nicio uimire. Pe feţele tuturor era indiferenţa pe care o aduce o stare de lucruri devenită normală. Aceeaşi nepăsare, de altfel, faţă de toţi şi toate: şi faţă de murdăria vagoanelor, şi faţă de mizeria personalului. N-am întâlnit un singur funcţionar de tren – [în] afară de şefii staţiilor – arătos şi chipeş. Figuri supte, ochi stinşi, haine zdrenţuite.

Pe aceştia, mai ales pe aceştia, domnule ministru, să puneţi firme: „Nu trebuie să trecă graniţa!”

N.D.C. Ia seama, Istrati! Faci politică! Viitorul o să sară ca ars şi o să schelălăie pe toate coloanele că eşti bolşevic sau cel puţin vândut Moscovei.

P.I. Nu fac nicio politică! N-am străbătut pentru asta 3000 de km. Şi chiar dacă aş face, n-aş avea decât cuvinte de mulţumire şi de bucurie sufletească.

N.D.C. Mulţumire!? Bucurie!?

P.I. Dar mai e vorbă! Nici n-apucasem bine să trec graniţa, când am aflat vestea marii izbânzi ţărăneşti. Gândeşte-te la pilda admirabilă de curaj civic pe care ţăranul a dat-o locuitorului de la oraş. Nu mai credeam că sufragiul universal va fi în stare să facă asemenea minuni. Vom trăi poate s-o vedem şi pe asta: dreptatea socială impusă oraşelor de către sate! 1

Mai mult decât atât.

În înseşi rândurile păturilor conducătoare observ o prefacere radicală. Astăzi chiar am citit în ziare un articol al dlui Nicolae Iorga. Ce schimbare! Ce prefacere! Ce ascensiune! Dl Iorga [îl] biciuieşte azi cu şfichiul de foc pe Gă- găuţă I şi pe nu mai ştiu al câtelea Maimuţolini.

N.D.C. Faţă de Nicolae Iorga ai dreptate, dar faţă de ceilalţi… Faţă de atâţia alţii!

P.I. Nu ştiu încă. Am venit să văd, să ascult şi să învăţ, nu să-mi aduc păreri de-a gata ticluite. Un singur lucru mi-e îngăduit: să sper. Voi, aici, iritaţi de hărţuiala luptelor zilnice, aveţi poate tot dreptul să deznădăjduiţi

de o mie de ori într-un ceas. Eu, de departe – din calmul unei munci care îmi dă păs să văd peste şiruri de hotare –, îmi dau seama de transformarea care se face în sufletul masei. Ştiu, există încă dezbinări dureroase. Dar dezbinările astea sunt trecătoare. Va veni în curând o vreme când, mai pătruns de menirea lui, lucrătorul nu se va mai lăsa târât în zece părţi de către şefi elocvenţi sau peltici care urmăresc doar propria lor chiverniseală. Va veni vremea, trebuie să vie, când în numele mulţimii nu vor mai vorbi politicieni agramaţi şi directori de ziare improvizaţi peste noapte de interese bancare nemărturisite. Va veni vremea când la votul obştesc al ţărănimii trezite la viaţa publică se vor adăuga votul şi sufletul, şi mintea proletariatului revoluţionar.

Pentru ziua aceasta apropiată, misiunea mea e să viu astăzi printre ai mei, să le văd traiul şi să le aflu năzuinţele şi, încărcat de cunoştinţe noi, ca o modestă albină sârgui- toare, să pregătesc volumele extrase din însăşi viaţa poporului român şi din înţelepciunea lui bună, caldă, luminoasă.

1 Vezi mai jos, p. 250 (n. Red.).

PERSPECTIVELE MELE ÎN ROMÂNIA ÎNTRE BANCHET ŞI CIOMĂGEALĂ1

Iubite D [omnu] le Nichifor Crainic, în inimosul d-tale articol din Cuvântul de ieri2 spuneai: „Scriitorii români au faţă de Panait Istrati o datorie: aceea de a-l primi frăţeşte şi sărbătoreşte.”

Îmi vei îngădui să spun că ai cerut prea mult? Eu aş fi mai recunoscător confraţilor şi d-tale dacă aţi binevoi să vă aduceţi aminte de o altă datorie, de una mult mai grabnică: aceea de a face să am permisiunea şi libertatea de a mă plimba şi eu pe jos prin Bucureşti.

Aş vrea şi eu, ca tot cetăţeanul paşnic care n-a făcut niciun rău personal cuiva, să revăd oraşul în care am trăit ani de-a rândul, în care am avut bucurii şi am şi pătimit.

Nu mai ştiu cum o fi Cişmigiul cel plin de răbdări prăjite şi de mucuri de ţigări; nici Grădina Sfântu Gheorghe, pe ale cărei bănci aşteptam, pe zile cu soare, ivirea unui stăpân care să aibă nevoie de braţe; nici strada Sfinţilor, de unde porneam, pe zăpadă până la genunchi, ca să duc servitori pe la curţi boiereşti; nici calea Văcăreştilor, pe unde beam ceai cu oameni care vorbeau mult, din prea multă inimă…

Nu mai ştiu cum sunt astăzi toate aceste locuri pe unde lupul, care e viaţa, a mâncat deseori oaia care eram eu acum 20 – douăzeci! — De ani.

Şi aş vrea să le revăd. Şi nu pot.

Nu pot, fiindcă, deşi de zece zile în Bucureşti, am fost înştiinţat chiar de la sosire că dreptul acesta sfânt de a-mi revedea pământul de unde am ieşit nu-l mai am.

O ştiam, de altfel, în clipa plecării de pe pământuri depărtate. Ştiam că aici fuseseră pălmuiţi, bătuţi, nu numai bieţii muncitori, aşa cum am fost eu unul până acum un an, ori

1 Datată Bucureşti, 4 septembrie 1925, scrisoarea a apărut în Facla, 7 sept. (n. I.U.)

2 3 septembrie. Cuvântul, cotidian bucureştean fondat de Titus Enacovici, colabora cu Nichifor Crainic şi Pamfil Şeicaru (n. Red.).

Cum sunt astăzi pe alt ogor; ştiam că au fost atacaţi nu numai ziarişti, dar că au fost loviţi până şi oameni din fruntea partidelor, oameni de stat ca dnii Pan Halippa1, drul Lupu2, Dobrescu3 – ca să nu mai vorbesc de atâţia alţii care s-ar mulţumi poate şi cu bătaia cotidiană, numai să fie scoşi din întunericul beciurilor.

Ştiam şi faptul, şi mai grav, al impunităţii tuturor acelora care au bătut şi bat.

Cunoşteam toate acestea. Şi totuşi…

Îmi ziceam că nu se poate să nu mai fi rămas o pojghiţă de ruşine pe obrajii oamenilor care stăpânesc acest pământ; şi nu ruşine faţă de mine, ci faţă de oamenii acestei Franţe, faţă de care avem atâta nevoie şi ai cărei fruntaşi îmi urau la plecare „o bună sosire, duioase amintiri din timpul şederii în ţara mumă şi o bună întoarcere pe pământul străin în care sunt pe cale de a sădi o grădină românească”. Îmi ziceam, dar m-am înşelat. Şi dovadă că m-am înşelat e înştiinţarea oficială pe care mi-o face azi Siguranţa Generală, printr-un director al ei, că trebuie să nu ies pe stradă dacă nu vreau să fiu – mi-e ruşine să scriu cuvântul –, să fiu… bătut.4

Da, „dacă nu vreau să fiu bătut”, să stau acasă.

Mă întreb însă dacă mi-e îngăduit să stau şi acasă. Şi dacă nu? Atunci? Să plec? Dar mi-e îngăduit cel puţin să plec? Şi să plec cu capul şi mădularele zdravene? Şi dacă nu, atunci?

Atunci, îmi trimite vorbă prefectul Poliţiei Capitalei, a- tunci îţi dăm doi agenţi ca să te însoţească.

1 Pantelimon Halippa (1883-1979), publicist şi om politic român din Basarabia: ca preşedinte al Sfatului Ţării (1918), a hotărât unirea Basarabiei cu România; după 1919, în repetate rânduri ministru (n. Red.).

2 Nicolae Lupu (1876-1946), medic şi om politic român: preşedintele Partidului Ţărănesc (1924-1926) – n. Red.

3 Demetru I. Dobrescu (1869-1948), avocat şi om politic român: membru al Partidului Naţional-Ţărănesc; membru fondator al secţiilor române ale Ligii Drepurilor Omului şi Ligii Contra Teroarei (n. Red.).

4 Dosarul Siguranţei Generale relevă că Panait Istrati era suspectat de a fi trimisul comuniştilor francezi, cu misiunea de a stabili legături cu mişcarea comunistă din România (ti. A.O.).

Mulţumesc de cinste, dar o întrebare: Să mă însoţească cu ce scop? Ca să fiu apărat? Ori ca să fiu recunoscut de bătăuşi?

Să zicem că e pentru ca să fiu apărat.

Ei bine, dacă e aşa, nu! Nu primesc cadoul, căci aşa cum am ştiut eu să mă apăr toată viaţa, chiar în împărăţia lui Abdul-Hamid, cea fără de lege, voi şti eu să mă descurc şi singur din iţele în care singur m-am încurcat.

Pe lângă asta, mai cred că acela care a fost altădată însoţit de doi agenţi ce-l conduceau în beciurile poliţiei, nu se va simţi prea bine între aceşti doi prieteni, învârtindu-le azi bastonaşul sub nas.

În schimb – nu mă adresez „hamalilor" de la Brăila –, îi rog pe scriitorii români, care pot să se plimbe prin Bucureşti şi cărora nu le par un om prea rău, să binevoiască a-mi asigura şi mie o plimbare în ţara mea. Iar după ce voi părăsi România, să-şi aducă cu toţii aminte că datoria lor, pe viitor, nu e de a [-i] „sărbători" pe oamenii de cinste care vin de afară, ci de a-i păzi de câini, căci ţara noastră e astăzi un sat atât de populat cu câini, încât nici cu o mie de ciomege nu te mai poţi plimba liniştit.

PANAIT ISTRATI ÎN ŢARĂ1

De vorbă cu un român pribeag. Cum scrie „hamalul" de odinioară. Amănunte intime. Păreri despre literatura română actuală. Perspective. Ce este literatura

Pe când, împreună cu N.D. Cocea şi Ion Vinea, suiam spre încăperea

burgheză în care se adăposteşte vremelnic Panait Istrati,

1 Interviul, consemnat de Sergiu Milorian, a apărut în Contimporanul, IV, 60, sept. (n. I.U.)

Textul este însoţit de portretul lui Panait Istrati, desenat de Marcel Iancu.

În 1925, Contimporanul apărea săptămânal; Ion Vinea făcea parte din Comitetul de direcţie (n. Red.).

Mă încerca o obsesie curioasă. Mă confundam anume cu un vizitator de muzeu care se grăbeşte să cerceteze o plantă exotică, ţinută cu grijă la o temperatură anumită, sau un fluture rar, sfredelit până în măruntaie şi înfipt cu grijă în mătasea unei perini.

Obsesia s-a schimbat într-o dureroasă nedumerire când, de-a- bia intraţi pe uşă, o voce spartă ne întâmpină:

P.I. Ehe… Bună ziua, băieţi! Ia staţi!

Panait Istrati!

Înalt… slab… osos… faţa mare… brazde adânci… degete de fus… ochi înfundaţi în orbite…

N-am vreme multă să privesc „minunea” din faţă. De-abia atât cât să-mi dau seama că românul Panait Istrati seamănă a spaniol sau a grec, sau a italian, sau… Parcă soarele tuturor climatelor sub care a trăit şi a visat l-a însemnat cu urme ce nu mai pier.

Lucra. Fără haină, fără vestă.

P.I. Iertaţi-mă că vă primesc aşa…

Îmi zic: „aşa” … adică fără haină. De bună seamă, Panait Istrati se deprinde grabnic cu situaţiile noi, de vreme ce simte nevoia să ceară iertare că „primeşte” în cămaşă…

Trec două-trei minute. N.D. Cocea şi Panait Istrati îşi amintesc de demult:

P.I. Nicule, cât să-ţi dau eu ţie pentru suta de lei pe care mi-ai dat-o… ştii tu când…

Directorul Faclei râse:

N.D.C. Lasă, că te-ai plătit destul cu plăcerea pe care ne-a făcut-o primul tău volum…

S.M. Lucraţi mult?, întreb eu atunci, prinzând momentul. Câte ore pe zi?

P.I. Dacă prin lucru înţelegeţi numai timpul cât condeiul alunecă pe

hârtie, aş putea spune că lucrez puţin; în mijlociu produc cam patru-cinci pagini de carte pe zi. Aceste pagini însă eu le trăiesc neîncetat, adică le frământ în minte tot timpul, ceea ce mă face de multe ori să fiu neatent la ce se petrece în jurul meu. Tot aşa am fost şi pe când nu scriam încă, dovadă că am scris întotdeauna – şi iarăşi dovadă că mulţi dintre acei care nu publică nimic poate că scriu mai mult şi mai bine decât mare parte dintre acei care publică. Nu scrisul şi publicarea dovedesc întotdeauna o stare sufletească, ci visul şi meditaţia profund simţite – şi în viaţă numai acestea contează, chiar atunci când nu reuşesc a fi exprimate. Afirmaţia asta e paradoxală. Totuşi, aşa se explică faptul că deseori un om de rând, dar şi de simţire, ne e mai prieten decât un artist.

În afară de elaborarea aceasta care se face mai întâi în minte şi apoi, prea puţin, pe hârtie, altă muncă nu mă ţine la masa de scris: nu-mi transcriu manuscrisele – şi chiar nici nu le revăd decât o singură dată, de teamă să nu fiu rău judecător; în schimb, am multă încredere în judecata prietenilor, care sunt şi editorii mei, şi aceştia, până azi, n-au fost nemulţumiţi de scrisul meu. Când vor începe să fie, voi părăsi scrisul şi le voi păstra prietenia.

Istrati vorbeşte pătimaş, încălzindu-se la fiecare cuvânt. Ion Vinea, izolat într-un ungher, rezemat de o mobilă, îl priveşte cu ochi de flăcări. Editorul lui Istrati zâmbeşte fericit. N.D. Cocea îşi muşcă unghia.

Se aduce cafea. În momentul de tăcere care urmează, mă grăbesc să leg firul:

S.M. V-a surprins succesul? V-aţi gândit la el, l-aţi prevăzut în felul acesta – mondial –, sau vă gândeaţi a fi numai un scriitor român?

P.I. La întrebarea aceasta, îngăduiţi-mi să fac mai întâi o abatere. Ştiţi că mişcarea muncitorească română a avut un poet care se numea Neculuţă, un suflet de om căruia i-ar fi trebuit alte orizonturi şi alte timpuri pentru ca să exprime tot ce simţea. Vorbind de el cu flacăra prietenului artist care nu scrie, Ionescu – cizmarul-mecenă de la Paris – încheie întotdeauna: „Neculuţă trăia într-o cocioabă, neştiut de nimeni, dar dacă i s-ar fi adus Parisul pe o tavă, nu s-ar fi mirat: l-ar fi considerat ca pe un drept al lui!”

Iată ce pot să vă răspund şi eu, fără modestie şi fără să fiu omul care a fost poetul-cizmar, mort acum 20 de ani.

Un succes nu înseamnă decât rareori recunoaşterea unui drept. Şi cu riscul de a mă repeta de o mie de ori, am să spun şi aici că un succes trebuie să fie un fel de lege naturală în recunoaşterea meritelor omeneşti, nu un joc la ruletă, aşa cum e azi.

Deci nu m-a surprins, deşi nu m-am aşteptat la el, şi nu mi-a schimbat cu o iotă felul de a fi! Mi-aş pierde capul şi aş deveni nebun de bucurie numai în ziua când aş vedea că strâmbătatea a fost părăsită de oameni şi lăsată doar animalelor. Dar se poate ca ziua aceea să nu fie niciodată…

Cât priveşte dacă m-am gândit să fiu numai scriitor român, asta şi mai puţin. Astăzi mai ales, când nu mai avem niciun Gherea, niciun Maiorescu – părinţi sufleteşti ai literelor –, azi cred că în ţara noastră multe talente pot naufragia, cu toate subsidiile oficiale: nu subsidii oficiale trebuie artelor, ci dreptate oficială.

Fireşte, însă, că acum 15-20 de ani – pe când scriam Calul lui Bălan, Întâi Mai, Nostra famiglia etc. — Nu puteam visa să ajung scriitor în altă limbă şi în altă ţară.

Indiscreţii

Mărturisirile acestea, făcute cu o simplicitate copilărească şi cu o vădită bucurie de a se descoperi în tot minutul, ne impresionează.

Vreau să împrăştii atmosfera grea a evocărilor şi-i pun, nemilos, o întrebare indiferentă:

S.M. Scrisul în franţuzeşte v-a fost lesne la început – sau penibil?

P.I. Nici lesne, nici penibil. Şi-mi e astăzi, cum mi-a fost şi la început.

E drept că îndemnurile lui Romain Rolland de a scrie în franţuzeşte mi-au părut năzdrăvane; am rezistat lor timp de aproape doi ani înainte de a mă decide. Dar după ce m-am pus cu temei la scris, n-am mai făcut niciun caz de greşelile fireşti care urmau să aibă loc, ci m-am lăsat târât de iluzia a cărei pradă mă consideram.

Şi după cum vedeţi, iluzia asta a învins.

S.M. V-aţi tradus vreodată din româneşte în franţuzeşte?

P.I. Nu, până acum. Voi face-o însă pe viitor. Deocamdată am ţinut să traduc din franţuzeşte în româneşte: l-am tradus eu însumi pe Moş Anghel al meu. Şi mă mândresc cu asta.

Matadorii arenei publice l-au înjurat pe Panait Istrati, fiecare cum s-a

priceput. De la dl Cazaban, care chelălăie din pivniţa Viitorului, până la dl Em. Socorl, care spurcă din etajul Adevărului, n-a rămas cioclu să nu-şi verse veninul asupra hamalului de la Brăila care le-a tulburat mediocritatea. Ştiind toate acestea şi cu riscul să dezlănţui o furtună, îi cer lui Panait Istrati să-mi spună ce crede despre literatura română actuală.

P.I. Pe actuala n-o cunosc sau de-abia încerc s-o cunosc; iar cu scriitorii noi n-am avut încă timp să fac cunoştinţă. Pe cei dinainte de război, însă, îi cunosc pe toţi şi-i apreciez după cum le-au fost şi operele: mai tari sau mai slabe. Şi în privinţa asta, nu ştiu de ce se crede la noi că suntem inferiori literaturilor străine. Să mi se citeze o singură naţiune despre care să se spună că n-are decât scriitori de mâna întâi. Dacă avem o inferioritate, apoi aceasta e nenorocul nostru de a scrie româneşte. Atât. Încolo, aceeaşi lume, aceiaşi artişti, aceeaşi artă, dar cu avantajul unor limbi mai răspân- dite, mai bogate şi cu un sistem de reclamă care n-are nimic de-a face cu arta.

Buruieni netrebnice sunt, bineînţeles, şi la noi, dar când apare pe piaţa noastră literară şi câte-o carte bună, ea moare din lipsă de universalitate. Iată, de pildă, Venea o moară pe Şiret2 a lui Mihail Sadoveanu. Ce nu s-ar face în Franţa pen

1 Emanuel Socor (1881-1951), ziarist român: a făcut parte din conducerea ziarelor Adevărul şi Dimineaţa (n. Red.).

2 Venea o moară pe Şiret a apărut în 1925 (n. Red.).

Tru răspândirea unei astfel de lucrări! Pagini întregi se pot desprinde şi publica în formă de nuvelă, cu acţiune proprie şi colorit izbitor, ca să nu mai vorbesc de unitatea desă- vârşită a operei, cea mai bună, cred eu, din câte am citit de dânsul.

S.M. Credeţi într-o înflorire a literaturii române în cadrul limbii româneşti – sau, după noua orientare europeană, scriitorii noştri vor trebui să adopte o limbă mondială?

P.I. Nu ştiu despre ce „orientare europeană” e vorba. Să scriem în esperanto? Ori numai în franţuzeşte? Englezeşte? Asta-i treaba veacurilor, şi pentru ca să ajungem acolo, ar trebui mai întâi să începem prin a dărâma graniţele.

Literatura – îndrăznesc s-o afirm şi eu, internaţionalistul –, tot fiind oglinda sufletului omenesc, nu încetează o clipă de a fi şi oglinda sufletului

unei naţiuni. Numai un înstrăinat ca mine – care a încercat să scrie în franţuzeşte inimos, sufletesc, săgetat şi nu le-a găsit cuvânt corespunzător în bogata limbă a lui Voltaire –, numai eu aş putea să spun cât am suferit cu Eminescu de a nu fi putut găsi cuvân- tul care să exprime adevărul.

Totuşi, în afară de această chestiune de ordin cu totul artistic, doresc din tot sufletul ca scriitorii viitorului să fie poligloţi şi universali, căci asta e fala vieţii. A fost o mân- drie pentru mine să le spun francezilor, în Haiducii, că le e peste putinţă să-şi facă o idee de duiosul înţeles al duiosului nostru cuvânt: dor.

Da, scriitorii trebuie să fie trâmbiţaşii naţiunilor în familia omenească universală. Până atunci, orice înflorire în seră naţională e condamnată la ofilire.

S.M. Consideraţi literatura ca un studiu de lumi şi moravuri în slujba unui ideal oarecare – sau pur şi simplu ca un poem?

P.I. Îngăduit îi e artei să fie şi un studiu rece, şi un poem înflăcărat, şi chiar şi numai o petrecere, căci de aceea suntem oameni cu firi deosebite: trebuie să ne tolerăm temperamentele chiar când nu ne plac, cu condiţia de a nu fi nimănui funeste. Dar ceea ce a constituit totdeauna veşnicia în artă e avântul artistului spre liberarea obştească, lupta lui împotriva gâtuirii opiniilor neplăcute unei caste ori unei clase. Artei i se cere mai întâi să fie artă – asta o ştie toată lumea. Ceea ce puţini ştiu sau vor să ştie e că arta trebuie să mai fie şi o artă-steag.

Eu nu spun să i se ia dreptul huliganului de a fi poet şi de a-şi proclama huliganismul, dar voi cere cu aprigă tărie să mi se dea dreptul să cânt şi eu ceea ce mi se pare mie frumos. Şi nu cer să fie cântecul meu apărat şi susţinut cu baionete, cu otravă ori cu ştreang, dar nici al lui să nu fie impus cu astfel de argumente. Să cântăm fiecare şi să ne asculte cine o vrea:

Slobod îi să beu şi eu?

Slobod îi cu banu’ teu.

Iată ce trebuie să ceară făţiş, şi cu riscul însuşi al vieţii, toţi aceia care se consideră artişti în vremea noastră, vremuri de groaznică tiranie şi de sfâşieri.

Notesul meu îmi dădea siguranţa că [îi] luasem lui Panait Istrati, vorbă cu vorbă, un interviu. Fără această dovadă materială a unei realităţi de

breaslă, m-aş fi lăsat târât de impresia că am citit una din minunatele spovedanii ale lui Adrian Zografi. E darul lui Panait Istrati să vorbească aşa cum scrie: frumos.

ÎNTRE FRUMUSEŢILE ARTISTICE ŞI LIBERAREA OMULUI1

„Ajutorarea tinerilor autori uvrieri la începuturile lor", acesta spuneţi că este scopul Uniunii Scriitorilor Autodidacţi. Fiind eu însumi un autodidact, îmi cereţi adeziunea, sprijinul moral şi material şi câteva rânduri despre încercarea dvs.

Ader cu entuziasm, şi vă puteţi bizui în orice împrejurare pe tot ce aş putea face materialiceşte şi moraliceşte în

1 Scris pentru La Revue des autodidactes (Toulouse), articolul a apărut, în trad. Autorului, în Contimporanul, 61, oct. (n. I.U.)

Acest sens. Şi iată ceea ce gândesc cu privire la scopul pe care îl urmăriţi:'

Socot că ţinta unui tânăr scriitor, fie el sau nu uvrier, nu poate să fie reuşita, ivirea lui, mai mult sau mai puţin strălucită, pe domeniul notoriu al literelor. Scopul meu n-a fost acesta, şi sunt departe de a fi mulţumit de ceea ce sunt astăzi.

E bine să ajuţi un muncitor tânăr şi de talent şi să-i înlesneşti putinţa de a se manifesta artistic. Dar frumuseţea artistică singură nu înseamnă nimic în epoca noastră: pentru cei care ar vrea să ne citească, dorinţa lor e în deşert, de vreme ce flămânzesc şi le e foame.

Au trecut abia trei ani de când, într-o zi, în faţa vitrinelor cu cărţi, am exclamat: „Pentru cine scrieţi voi, scriitorilor? Ştiu să vă citesc, să vă înţeleg, să vă iubesc şi n-am pentru aceasta nici timp, nici mijloace. Sunteţi întocmai ca bijutierii şi parfumierii."

Iată de ce mărturisesc din capul locului că dacă totul n-ar fi decât să fabrici frumuseţe artistică, suferinţa universală a omului care nu e artist s-ar fi putut lipsi şi de reuşita, şi de succesul meu. O spun de un an de zile muncitorilor din România, care îmi scriu şi se bucură de „victoria" mea – care nu e o victorie.

Nu m-am dus nicăieri, nici chiar la Romain Rolland, încărcat de manuscrise. Pretutindeni m-am dus cu inima întristată de suferinţa oamenilor şi răzvrătit împotriva tuturor prejudecăţilor timpului.

Frumuseţile literare şi artistice, care nu sunt decât frumuseţi, fac parte din aceste prejudecăţi. Pentru a gusta şi admira literatura şi celelalte arte, ar trebui mai întâi să nu-ţi mai fie foame, să nu tremuri în faţa absurdului cuvânt „şomaj" şi, de asemenea, când munceşti, să nu-ţi iasă sufletul cu unealta în mână – o ştiu eu asta aşa cum numai oamenii care trudesc o ştiu. Şi aş muri de ruşine, şi aş merita dispreţul tuturor tovarăşilor de ieri, care au rămas la meşteşugul lor, dacă m-aş socoti un om mulţumit cu soarta sa, fiindcă astăzi scriu, îmi vând cărţile şi trăiesc din această vânzare.

Nu. Aceasta nu trebuie să fie o ţintă. Pentru mine ar fi o trădare, pentru că niciodată oamenii care trudesc nu m-au poftit să las partea mea de trudă pentru a le scrie poveşti, fie ele foarte generoase şi cât se poate de artistice poveştile astea.

Poate cineva să-mi răspundă acestor întrebări: Cine ne dă dreptul, pe care ni-l luăm, de a gândi, de a visa, de a ne emoţiona în gura mare, pe câtă vreme aproapele nostru munceşte din greu ca să ne hrănească? Şi nu e oare adevărat că popa face tot acelaşi lucru când ne spune: „Faceţi-mi vinul şi cartofii, eu mă voi ruga lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor voastre!"

Orice om trebuie să aibă dreptul de a gândi, a visa şi a se emoţiona, dar dacă vrea să ne împărtăşească din toate acestea pe cheltuiala noastră, să ne ceară mai întâi învoirea. Altfel totul nu e decât parazitism sulemenit cu frumuseţe artistică. Şi noi ceştia, muncitori autodidacţi care am gustat din acest parazitism, nu trebuie să aspirăm la el. E bine să fii artist, dar cu condiţia să nu faci din asta o marfă, altfel ce mai înseamnă toate vorbele mari despre liberarea omului? Şi dacă astăzi suntem siliţi să transformăm arta în marfă, să fim măcar conştienţi de ignominia noastră şi să încercăm să-i punem capăt.

Suntem datori să ajutăm pe tot omul să-şi facă drum spre meseria cu care îşi va câştiga viaţa; arta, însă, nu e o meserie, e o stare sufletească.

Şi această stare sufletească devine astăzi un fel de cremă Tokalon1, care se lansează cu mari mijloace de reclamă şi [îi] îmbogăţeşte pe fabricanţi, dar nu ajunge decât la paraziţii societăţii – şi câteodată [îi] înşală pe muncitori.

Putem noi stărui pe această cale? Avem noi oare dreptul să spunem oamenilor care trudesc: „Munciţi! Eu îmi voi fuma ţigara şi am să vă spun poveşti, şi am să vă declam poezii! Şi dacă nu aveţi vreme să mă ascultaţi,

dacă vă doboară

1 Produs cosmetic care a făcut vâlvă în epocă (n. A.T.).

Povara, cu atât mai rău pentru voi; îmi voi plasa marfa, To- kalon-ul, aiurea!"

Într-adevăr, nu cred că am fi tocmai generoşi procedând astfel.

Gândire, visare, emoţie, drept şi putinţă de a le manifesta în libertate – da! Dar toate astea câştigându-ne pâinea după pilda păsărilor, care ne încântă fără plată.

Să năzuim cu toţii, mai ales noi, scriitorii autodidacţi, către aceste timpuri de dreptate obştească! Veţi vedea că în ziua aceea va fi foarte uşor să [-l] deosebim pe adevăratul artist de parazitul fardat cu frumuseţe artistică.

Arta e o stare sufletească irezistibilă care nu exige1 trân- dăvia; sunt gata să o ajut din toate puterile.

ROMÂNIA ÎNSÂNGERATĂ2

Am semnalat la vremea cuvenită arestarea colaboratorului nostru, Panait Istrati, în România. Am menţionat şi împrejurările în care autorul volumelor Moş Anghel şi Haiducii a fost, chiar de la sosire, hărţuit de poliţie.

Pe atunci nu aveam informaţii complete despre faptele pe care le semnalam. Revenit la Paris, Istrati ne-a trimis imediat această scrisoare, care aduce precizări referitoare la incidentele petrecute şi dezvăluie altele, din nefericire, mai grave şi mai numeroase. Suntem prieteni prea devotaţi ai libertăţii de orice fel ca să nu îngăduim acestui om drept şi generos să pledeze o dată în plus pentru cei oprimaţi.

[Redacţia Paris-Soir]

1 a exige [< fr. Exiger] = a admite.

2 Datată Paris, 30 octombrie 1925, scrisoarea a apărut, sub titlul „La Roumanie sanglante”, în Paris-Soir, 1 nov. — Vezi nota redacţiei publicaţiei franceze. Ediţia de faţă reproduce versiunea românească apărută, în trad. Nesemnată, în Facla, 15 nov. — Vezi nota redacţiei publicaţiei bucureştene (ti. Red.).

Ziarul Paris-Soir a publicat acum câteva zile un articol al lui Panait Istrati despre evenimentele de la noi. Viitorul a sărit cu obişnuitele lui acuzaţii de

trădare şi defăimare a ţării în străinătate. Pentru edificarea cititorilor, repoducem în întregime articolul lui Istrati, care, după cum se va vedea, nu conţine niciun neadevăr şi nicio exagerare.

[Redacţia Faclei]

Dragul meu Gabriel Reuillardl,

După cum ştii, o parte a presei franceze a binevoit să se ocupe de incidentele prilejuite de prezenţa mea în România şi, natural, s-au produs afirmaţii inexacte sau exagerate. Era deci de datoria mea, o dată reintrat în ţara adoptivă, să mulţumesc prietenilor, numeroşi, care au avut grijă de libertatea mea în timp ce mă aflam, pentru un scurt răstimp şi după zece ani de absenţă, în ţara mea natală. Şi iată de ce, în trecere prin Paris, am căutat să mă achit de această datorie.

Mă adresez d-tale, în ajunul plecării mele la Nisa, rugân- du-te să publici această scrisoare în Paris-Soir, care s-a interesat, de asemenea, de mine.

Prin d-ta îi rog pe toţi confraţii să mă considere îndatoratul lor în această împrejurare: cei de la l'Humanité în primul rând, apoi Liga Drepturilor Omului, care a scris secţiunii sale de la Bucureşti, cerându-i să-mi ia apărarea.

Faptele stau astfel:

La 25 august am sosit la Bucureşti, fără să mă sinchisesc de ceea ce poate crede guvernul dlui Brătianu despre mine. Îmi aveam hârtiile în regulă şi niciun act care să-mi poată fi reproşat, nici chiar acela – foarte la modă astăzi – de a fi membrul vreunui oarecare partid socialist.

Din chiar momentul sosirii mele, mi s-a dat un avertisment prin canalul Siguranţei Generale, că nu-mi este permis să iau contact cu organizaţiile mimcitoreşti şi că, dacă nu vreau să fiu bătut de către fasciştii noştri pe stradă, să stau închis în

1 Gabriel Reuillard era redactor-şef la Paris-Soir (n. Reci.).

Casă. Această „Siguranţă" împinse complezenţa până [la] a-mi oferi doi agenţi civili care să mă însoţească pretutindeni, aşa cum se obişnuieşte cu orice personaj fericit al vremurilor noastre.

Neconsiderându-mă atât de fericit, am refuzat propunerea, scriind şi un articol în care denunţam felul ăsta straniu de a apăra libertatea unui om.

Fireşte, am ieşit, m-am plimbat, am străbătut ţara în lung şi-n lat, hotărât

să mă apăr, prin propriile mele mijloace, şi urmat de o ceată de domni care-şi pierdeau vremea pe cheltuiala Poporului Suveran.

Am vizitat regiuni care sunt şi astăzi aşa cum au fost la începutul lumii: am rătăcit zile de-a rândul în care cu fân, pe drumuri sălbatice sau cu plutele pe apa Bistriţei, întovărăşit de romancierul academician Sadoveanu şi de profesorul doctor Mironescu1. N-am dat o singură dată pe la vreo sală de organizaţie muncitorească. Şi totuşi, când m-am întors la Bucureşti, Siguranţa m-a încunoştinţat din nou că dacă continui să mă frec cu… comuniştii (!), vor urma măsuri neplăcute pentru libertatea mea.

Cum vedeţi, nu am fost arestat, cum s-a afirmat pe alocuri în Franţa, dar vexaţiunile suferite îmi vor rămâne multă vreme la inimă – şi regret că nebunia poliţienească n-a fost împinsă până la capăt: ar fi fost cel mai bun mijloc de a deschide ochii acelor oameni de bună-credinţă care mai ezită între un scrupul al conştiinţei lor şi un drum drept, atunci când e vorba să fie lămuriţi asupra sorţii care pândeşte biata noastră societate actuală.

Nu sunt un om răutăcios. Nu cunosc ura. Nu doresc răul nimănui dintre semenii mei.

Într-adevăr, dacă aţi putea, voi, publicişti ai Occidentului, să vă daţi seama de grozăviile care se petrec în această lume îndepărtată – nu atât de depărtată pentru inimile mari –, v-aţi înfiora. Căci nu trebuie să uităm că oricine se lasă prost

11.I. Mironescu (1883-1939), medic şi scriitor român: a făcut parte din cercul Vieţii Româneşti (n. Red.).

Informat asupra vieţii semenilor noştri, asupra suferinţei lor, este un culpabil.

Prieteni din Franţa! Dunărea e înroşită de sângele celor peste 20 000 de fiinţe nevinovate, masacrate de teroarea ţancovis- tă1! închisorile României gem de mii de soldaţi şi civili, vinovaţi fiindcă au avut frică şi groază de masacrul oficial! Focşanii şi, mai ales, Piatra Neamţ, oraşe populate de evrei, parcă au fost călcate de vandalii lui Attila. Şi aceşti sărmani evrei, vinovaţi că-s evrei, sunt urmăriţi şi-n mormintele lor, căci şi cimitirele le-au fost profanate şi devastate de furia antisemită. Am văzut oameni linşaţi, schiloditi.

Acolo se pun ouă fierbinţi la subsuori. Se zdrobesc picioarele. Se smulg

unghiile. Se sparg tigvele. Iată grozăviile lor!

Şi să mai zicem că în Franţa te emoţionezi numai pentru că un scriitor a fost ameninţat cu arestarea! Mi-e ruşine!

Vă mulţumesc, totuşi, dar rugându-vă să vă gândiţi mai mult la acei care sunt mai ameninţaţi decât mine şi suferă fără nădejde, în vreme ce noi trăim aproape liniştiţi.

Panait Istrati

„NEPLĂCERILE EVENTUALE” DE LA NOI RĂSPUNS VIITORULUI2

N-am crezut niciodată că Viitorul are redactori deştepţi, dar nici aşa de proşti cum se dau de gol în cazul de faţă nu i-am crezut.

Într-adevăr: Care ziar din ţară ar fi avut mai mult interes să treacă sub tăcere scrisoarea publicată de mine la Paris, decât ziarele guvernamentale? Şi mai mă întreb: Care e ziarul… „comunist” (?!) şi „socialist” de la noi ce ar fi rele

1 Referire la guvernarea lui Aleksandăr Ţankov (1879-1959), om politic bulgar: ca prim-ministru (1923-1926), a dispus reprimarea mişcărilor muncitoreşti (n. Red.).

2 Scris la Nisa în noiembrie 1925, articolul a apărut în Facla, 28 nov. (n. I.U.)

Vat-o dacă Viitorul s-ar fi mulţumit să tacă chitic? Unde e presa comunistă? Unde e măcar cea socialistă?

În lipsa uneia şi a celeilalte, Viitorul îşi permite luxul de a denunţa „propaganda mea contra… ţării” „într-o anumită presă franceză”.

Mai întâi de toate, ţin să se ştie că această „anumită presă franceză” în care s-a publicat scrisoarea mea1 nu e nici bolşevică, nici socialistă, nici ovreiască, aşa cum i-ar plăcea Viitorului să se înţeleagă, ci e Paris-Soir, adică organul de seară al lui Le Journal, organ de guvernământ când îi convine şi unul dintre cele patru-cinci ziare de mare tiraj ale Franţei, proprietatea dlui Letellier, arhimilionar şi burghez sadea. Mai adaug că titlul „România însângerată” sub care a apărut scrisoarea mea, precum şi introducerea din fruntea scrisorii nu-mi aparţin mie, ci redacţiei lui Paris-Soir. Şi apoi, ce am spus în această scrisoare?

Vai, mi-e şi ruşine să pretind că am luat apărarea vreunui obijduit sau că aş fi înfierat cum se cuvine practica guvernamentală din actuala Românie

Mare!

Reîntors la Paris, n-am putut să las nedezminţit zvonul pe care-l răspândise o parte din presa franceză, şi mai ales Paris-Soir, cum că aş fi fost „arestat” în ţară. Cred că cu asta i-am dat guvernului un certificat de bună purtare. Dar nici nu puteam să ascund ticăloşia Siguranţei, care s-a pus în calea mea de câte ori am încercat să iau contact cu o lume de care sunt legat prin sentimente şi prin aspiraţii. Şi cu prilejul acesta, venindu-mi la îndemână, am spus că la noi puşcăriile gem de oameni schingiuiţi şi că ovreii nu găsesc odihnă nici în mormânt.

„Amici din Franţa!”, am strigat, „luaţi mai bine apărarea acestora, decât a unui om care n-a fost decât ameninţat cu arestarea!”

*

Amici din România!, strig eu acum, după cât se pare, am încercat să creez „o atmosferă de discredit moral faţă de

1 Vezi mai sus, pp. 213-216 (n. Red.).

Ţara noastră", scriind aceste adevăruri banale… Spune Viitorul că cică fac „propagandă contra ţării"!

Care ţară? Ce ţară a voastră?

Cine îţi dă dreptul, spurcăciune brătienistă, să te confunzi cu ţara care geme sub călcâiul nefaştilor tăi patroni?

Confundă-te cu Banca Naţională, cu afacerea paşapoartelor şi cu specula sângelui românesc! Confundaţi-vă, ticăloşilor, cu asasinii ţărănimii de la 1907, cu schingiuitorii satelor, cu poliţia voastră bătăuşă şi cu hoardele voastre antisemite, dar lăsaţi-ne nouă pe cei speculaţi, pe cei prigoniţi, pe cei asasinaţi, pe cei schilodiţi! Da ţi-ne cel puţin dreptul la milă faţă de cei care zac pe ţimenturile puşcăriilor voastre; pe cei care aşteaptă cu anii judecarea proceselor lor; pe cei care fac cu lunile greva foamei, ca şi pe toţi cetăţenii care nu pot să practice nişte drepturi acordate de Constituţie şi legi fără să înfunde ocnele, fără să aibă capetele „sparte” (nu „sparte” am spus eu, proştilor, ci „scalpate”) şi unghiile smulse, şi ţurloaiele zdrobite – da, pot să dovedesc toate aceste orori –, nu cer Viitorului decât să intervină pe lângă marea presă franceză ca să-mi publice: 1. Documentele personale care-mi vin din toate unghiurile ţării, precum şi ce-am văzut cu ochii mei în ţară; şi 2. Tot ce e public la noi, grozăviile descrise prin broşuri, ziare şi la

tribuna parlamentului.

Să-mi înlesnească Viitorul această divulgare, şi atunci va vedea şi străinătatea dacă „aceste orori s-au săvârşit numai în imaginaţia maladivă” a subsemnatului ori sunt fapte din domeniul public al ţării şi care, la noi, nu mai mişcă pe nimeni.

*

Dar Viitorul merge mai departe. El afirmă că scrisoarea mea din Paris-Soir nu e un gest spontan şi unic în activitatea mea publicistică din străinătate, ci că semnatarul acestor linii de mult „continua să strecoare în coloanele ziarelor comuniste de la noi şi din străinătate, cu care are legături de… prietenie, ştiri tendenţioase şi neadevărate, numai în dorinţa de a crea, în opinia publică străină, o cât mai apăsătoare atmosferă de discredit moral faţă de ţara noastră”; că de mult duc eu „campanii clandestine de denigrare” şi că am „părăsit la un moment dat câmpul operaţiilor clandestine, începând, pe faţă, propaganda contra ţării”.

Afirmaţiile astea concordă cu altele asemănătoare, publicate într-un foileton al Neamului Românesc din toamna asta şi în care corespondentul parizian al organului dlui lorga pretinde că „un scriitor român, la modă la Paris”, ar fi încercat să strecoare „într-o revistă literară de mare tiraj” calomnii la adresa ţării, dar că, graţie inervenţiei sale la timp, pârlitul ar fi fost de talie să înlăture tentativa acelui scriitor la modă la Paris.

Ştiu bine că toate aceste afirmaţii n-au alt scop decât să creeze posturi de contrapropagandă, adică sinecuri gras plătite din bugetul ţării, care să permită ipochimenilor parazitari ai clicilor politice să trăiască larg la Paris.

Ca să le dezmint scurt şi cuprinzător, declar că dacă Viitorul şi Neamul Românesc pot să facă dovada – nu cu articole scrise de mine, care sunt inexistente, ci numai cu manuscrise de-ale mele, rămase nepublicate prin redacţii, sau chiar şi numai cu vreo intervenţie oarecare a mea – cum că aş fi încercat vreodată şi undeva să fac în străinătate propagandă clandestină ori făţişă de denigrare a ţării, eu sunt gata să mă retrag din publicistică şi să nu mai scriu un cuvânt.

Aştept aceste dovezi.

*

Recunoaşte, însă, Viitorul, că la noi pot să se întâmple oamenilor paşnici

şi „unele neplăceri eventuale”.

„Socotindu-se victimă a Siguranţei noastre Generale care, ca să-l puie la adăpost de unele neplăceri eventuale, a voit să-l apere, punându-i la dispoziţie doi agenţi însoţitori, dl Panait Istrati, înapoiat la Paris, a publicat” etc.

Ce „neplăceri eventuale” crede Viitorul că puteau să mi se întâmple în paşalâcul dlor Brătianu? Să mă calce vreo birjă?

Să-mi scrântesc un picior? Sau e vorba de „neplăcerile eventuale” cu care au făcut cunoştinţă dnii Guemut1, Pan Halippa, Cocea, Rosenthal şi atâţia alţii, care n-au avut altă vină decât că au voit să [-şi] exercite un drept constituţional? Unde e Siguranţa care avea datoria să-i apere pe aceştia? Cine a apărat de „neplăceri eventuale” gustate de toţi cei cuprinşi în broşura dlui Costa-Foru2, pe cei şase ţărani asasinaţi de jandarmi în comuna Păpuşoi, de toată muncitorimea care a încercat să-şi exprime gândirea, de toată ovreimea paşnică şi sărmană, terorizată de la un capăt la celălalt al ţării, precum şi de biata Basarabie sugrumată?

Sunt acestea fapte săvârşite în ţara românească? Poate cineva să le nege? Şi dacă e aşa, las Viitorului sarcina de a ne spune sub a cui ocârmuire s-au petrecut aceste crime şi cine sunt vinovaţii care trebuie traduşi în faţa tribunalului european.

Nu-mi fac niciun fel de iluzie asupra integrităţii acestui tribunal european: ştiu că, pe întreg pământul, Brătienii au buni fraţi de cruce. Dar mai ştiu ceva ce ştie şi Viitorul, şi anume că, iarăşi pe întreg pământul, există o imensă muncitorime exploatată şi asasinată de aceşti Brătieni internaţionali. E învinsă astăzi; şi tu, Viitorule „scabros”, poţi să-ţi rozi osul în tihnă: eu singur, oricât mi-ar sta în mână, nu pot să-ţi fac niciun rău, dar răul cel mare şi de pe urmă te va lovi în curând graţie propriilor fapte ale stăpânilor tăi.

Aţi suprimat dreptul sfânt al omului de a vorbi şi scrie; [i-] aţi cumpărat pe unii luptători pentru libertate, pe alţii i-aţi ucis ori întemniţat; iar altora le-aţi adormit conştiinţa sau le-aţi insuflat descurajare şi dezgust de a mai privi cu căldură spre suferinţa omenirii împilate – totuşi, această omenire există, cugetă, vă vede crimele şi vi le îndură.

1 Henri Guernut, redactor la Le Quotidien – vezi p. Urm. (n. Red.)

2 Constantin Costa-Foru (1856-1935), avocat şi ziarist român; în 1925 conducea filiala bucureşteană a Ligii Drepturilor Omului. Titlul broşurii: Abuzurile şi crimele Siguranţei Generale a Statului: Declaraţiunile victimelor, Bucureşti, 1925, 78 p. (n. Red.)

Şi va veni ea ziua când veţi gusta şi voi din „unele neplăceri eventuale”!

PANAIT ISTRATI DENUNŢĂ ATROCITĂŢILE CARE SE COMIT ÎN ROMÂNIA1

Vai de omul de suflet care citeşte presa românească!

În cursul evenimentelor care se desfăşoară în această Basarabie condamnată la exterminare, ar putea el oare să mai doarmă noaptea fără să fie urmărit de coşmarul ororilor descrise? Niciodată în istoria omenirii – în niciun moment şi în niciun loc – n-au fost comise asemenea crime. Însuşi Abdul-Hamid, faimosul „sultan roşu”, s-ar cutremura de groază. Iar aceste nelegiuiri se comit la porţile Occidentului pe timp de pace. Autorii lor sunt ofiţeri ai armatei acoperiţi de guvern.

Acum o lună, într-o scrisoare publică, îndrăzneam – vorbind despre teroarea dezlănţuită de guvernul Brătianu – să fac o aluzie la închisorile ce răsună de strigătele deţinuţilor nevinovaţi şi de chinurile lor. De altfel, nu dezvăluiam decât fapte banale la noi. Întreaga presă interesată mi-a sărit în cap, m-a acoperit de injurii, declarând că afirmaţiile mele erau rodul „imaginaţiei mele de romancier scabros”.

Dar vai, peste puţină vreme, un nou eveniment mi-a dat dreptate şi a dovedit omenilor de bună-credinţă că nu mi-am „denigrat ţara” în niciun fel, că nu am confundat ororile guvernului cu naţiunea care pătimea. Pur şi simplu constatam şi înregistram fapte.

1 Citind în Le Quotidien anunţul achitării locotenentului Morărescu, acuzat de restabilirea prin teroare a „liniştii” Basarabiei, Panait Istrati a trimis ziarului textul de faţă. Le Quotidien l-a publicat sub titlul „Panai’t Istrati dénonce les atrocités qui se perpètrent en Roumanie” în 13 şi 14 decembrie (cf. Cahiers Panait Istrati, 10,1993, p. 82). Inédit în română, trad. Cristina Aninoiu (n. I.U.).

Astăzi vorbesc popoarelor civilizate despre suferinţa unei provincii chinuite şi strig: Ajutor! în acest moment – de opt zile încoace – se desfăşoară, sub privirile Consiliului de Război de la Bucureşti, unul dintre

cele mai monstruoase procese, un proces pe care presa românească îl numeşte pe drept cuvânt „inimaginabil”.

Este procesul locotenentului Morărescu, unul dintre numeroşii călăi ai Basarabiei, această Basarabie „pacificată” fără-ncetare de la anexare încoace.

Cine este Morărescu?

Este ofiţerul care, depăşind limitele cruzimii, şi-a determinat superiorii să-l aducă în faţa justiţiei militare, pe el şi încă 21 de complici, subordonaţi care executau, sub ordinele sale, ameninţări cu moartea şi molestări.

Nu te bucura prea mult, cititorule, căci monstrul, singurul responsabil de crimele comise, de nelegiuirile mărturisite, s-a prezentat în faţa judecătorilor ca acuzat în stare de libertate, în timp ce toţi soldaţii inculpaţi erau întemniţaţi!

Aceasta este justiţia militară română!

Ce i se reproşează lui Morărescu?

Trimis la frontiera Nistrului în perioada în care dezertorii ucrainieni întorceau spatele Sovietelor „barbare” şi căutau azil provizoriu în Basarabia „civilizatului” Brătianu, locotenentul Morărescu-pe dt de patriot, pe aiât de descurcăreț – a înțeles că era de datoria lui să se achite concomitent de două sarcini: să apere frontiera şi să se îmbogățească.

Veche practică pe timp de război, locotenentul ordonă să se tragă în bărcile cu refugiaţi. Familiile debarcate pe malul românesc au fost împuşcate pe loc. Asta se numeşte „a-ţi face datoria”. Restul era mai simplu şi nu-l privea decât pe el: deposeda cadavrele de tot ce aveau pe ele – bani, bijuterii, blănuri –, în schimbul cărora Morărescu achiziţiona cai ucrainieni.

Din cadavre a făcut „un cimitir pe Nistru”. Nu făcea niciun proces-verbal şi… nu se oprea.

Veţi spune că avea ordin să someze legal înainte de a trage. Da, dar Morărescu cunoştea asasinatele oficiale din 1907, ale căror victime fuseseră miile de ţărani români revoltaţi, împuşcaţi fără somaţii legale; şi atunci…

„Ce credeţi?”, le striga soldaţilor îngroziţi. „Trageţi, pentru numele lui Dumnezeu! Eu respect legea, guvernul şi pe Dumnezeu!”

Nu inventez.

Traduc din presa românească, pentru ca toată lumea să poată citi sau să

se facă a citi.

Iată textual (din Lupta şi Aurora):

„în faţa Consiliului defilează foştii soldaţi, astăzi redeveniţi ciobani şi ţărani. Ei povestesc firesc fragmente din epopeea Nistrului, fapte de nedescris: Acuzarea şi Apărarea ascultă, îngrozite, relatarea scenelor de execuţie, ce par inventate de fantezia unui romancier dornic de senzaţii noi: execuţii în masă, în grup şi individuale. Dinţi sparţi cu pumnul, masacrarea copiilor, femeilor şi bătrânilor. S-au văzut soldaţi plângând şi refuzând să tragă în fiinţele omeneşti care cădeau în genunchi şi cereau îndurare. În cele din urmă au fost obligaţi să tragă: Morărescu îi biciuia şi-i ameninţa cu moartea – pe birou avea în permanenţă grenade.

«Am primit mai multe lovituri decât am fire de păr în cap!», declară un nefericit."

Momente de groază

„Scenă descrisă de un ţăran: mama unui copil de trei ani tocmai fusese împuşcată; executorului i se face milă de copil şi i-l aduce lui Morărescu.

«încă nu l-ai împuşcat?», strigă acesta.

«Ce rău poate să facă, d-le locotenent?»

«Să-şi întâlnească mama!»

Şi soldatul trage. Putea să facă altfel, ştiind că domnul locotenent, dacă nu i s-ar fi supus, l-ar fi putut desfigura?

Alţi soldaţi relatau:

«Aveam ordin să-i împuşcăm pe toţi cei aflaţi pe Nistru, chiar pe cei care se supuneau. Într-o noapte am descoperit un grup de bărbaţi, femei şi copii. S-au aruncat la picioarele noastre. Am tras; mureau strigând: mamă! tată!»

Soldatul Coroma povestea:

«într-o zi, pe când împuşcam, împreună cu alţi ofiţeri, un grup de refugiaţi, unul dintre ei n-a fost decât rănit. Morăres- cu l-a omorât, lovindu-l cu revolverul în tâmplă, iar apoi s-a dus să cânte la ţambal.»

Caporalul Zaharia, fost şef de pichet, declară că, după ce l-a bătut până la sânge, Morărescu l-a întrebat de ce l-a bătut.

Cum celălalt răspunse că nu ştie…

«Ca să iei notă că în noaptea asta vor trece patru „indivizi”: doi de pe malul ăsta şi doi de pe malul celălalt. Trebuie să-i lăsăm să se apropie şi să-i

împuşcăm.»

Nu i-am împuşcat decât pe cei de pe celălalt mal. Cei din partea malului nostru, avertizaţi, n-au venit. Altă dată mi se aduce la cunoştinţă că, în timpul nopţii, patru «evrei» trebuie să treacă Nistrul. Am ordin să-i aduc la post. Respectivii trec. Îi arestez. Morărescu a băut cu ei toată noaptea, a cântat la balalaică şi i-a pus să danseze în faţa lui. În zori, toţi patru au fost împuşcaţi.

Soldatul Bolohan declară:

«N-am omorât decât o femeie, un copil şi un bărbat sub ameninţarea locotenentului.»

Soldatul A. Luxandrei, sub ameninţarea împuşcării, a spus că a participat la asasinarea a doi bărbaţi, două femei, a unui copil şi a soldatului român Gheorghe. Ar fi putut – adaugă el – să fie aduşi vii la post, dar şeful nostru nu dorea prizonieri.

Întrebat de preşedintele Tribunalului, colonelul Iordăches- cu, care erau motivele care l-au făcut pe Morărescu să-l trimită în faţa Consiliului de Război, soldatul răspunse:

«Pentru că am refuzat să mă supun; am refuzat să ucid oameni nevinovaţi. Crimele pe care le-am comis mă urmăresc şi astăzi.»

Dar iată un împuşcat care n-a murit, martorul Zeidel Katz, negustor la Vârlejeni. Deşi cetăţean liniştit, ca evreu, este suspectat de bolşevism şi condamnat la moarte de Morărescu.

Doi soldaţi îl arestează. Katz reuşeşte să evadeze. Este prins şi Morărescu îi pretinde 5000 de lei în schimbul eliberării. Katz plăteşte. După câteva zile este rearestat: altă pretenţie de răscumpărare. Katz refuză. Morărescu îl pălmuieşte.

Între timp, primarul comunei şi un ţăran cer eliberarea lui Katz. Morărescu îşi ia mandolina din cui şi cântă în faţa lor: «Azi am omorât trei, /Mâine voi omorî şase!»

În noaptea următoare, Katz «primeşte» patru gloanţe. Dimineaţa, Morărescu dă ochi cu rănitul şi-i spune: «Ce păcat că nu te-au omorât!» "

Îngrozitoarele isprăvi ale monstrului Morărescu

Mi-e imposibil să traduc coloanele lungi consacrate de presa românească acestui proces. Situaţia delicată a Consiliului îl obligă pe preşedinte să

suspende frecvent şedinţele. Dintre sutele de crime rezultate din declaraţiile martorilor şi ale soldaţilor, ancheta nu a reţinut decât 33. Celelalte sfidează imaginaţia şi nu pot fi reconstituite.

Acuzatul Morărescu, brută mândră, dichisit, zâmbitor şi cinic, soseşte la şedinţă cu întârziere, îşi recunoaşte crimele şi rămâne nepăsător în faţa revelării ororilor sale.

Se apără, invocând teama de bolşevism!

Toate aceste familii de refugiaţi, cu femei, bătrâni şi copii mici, sunt pentru el agenţi bolşevici. Şi toţi sunt „evrei". Soldaţii declară că, „de teamă să nu fie omorâţi, au sfârşit prin a crede că «agenţii» erau evrei"!

Din toate comunele învecinate, soldaţii aduceau la post săteni, căruţaşi şi barcagii; pe de o parte, îi torturau, ca să-i oblige să dezvăluie traficul de contrabandă, pe de alta, îi convingeau să facă contrabandă, oferindu-le „100 de ruble pe cap de refugiat"!

Printre altele, declaraţia lui Toader Bunghi, agricultor basarabean din Senatobca, este cutremurătoare şi incredibilă:

„Adus la post şi reţinut, a fost bătut timp de trei săptămâni sub acuzaţia de comerţ cu refugiaţi. Martorul declară că nu a avut niciodată de-a face cu refugiaţii, dar Morărescu i-a spus că va fi bătut până va mărturisi."

Morărescu inventează torturi

„A fost efectiv torturat ziua de ofiţer, iar noaptea, de subalternii acestuia. În cele din urmă, văzându-se în pericol de moarte, a mărturisit.

Interogat de preşedinte în legătură cu tipul de tortură îndurat, martorul dezvăluie o tortură necunoscută până atunci: îi puneau degetele între două şipci de lemn pe care le strân- geau continuu. Durerea era atât de mare, încât torturatul leşina, iar sângele îi ţâşnea pe gură şi pe nas. După fiecare leşin urma o pauză, pentru ca apoi să se schimbe tipul de tortură. Era lovit peste picioare cu bâtele. Victima era atâr- nată cu capul în jos şi i se împungeau şalele cu baionetele.

În beciul postului, unde se aflau celelalte victime, un agent de-al lui Morărescu le-a cerut 60 000 de lei pentru a fi puşi în libertate."

Martorul Luca Gheciov confirmă cele spuse şi adaugă că, în aceeaşi perioadă, el şi fiul său în vârstă de 16 ani au fost torturaţi în acelaşi mod şi sub aceeaşi acuzaţie – şi că Morărescu le-a cerut 100 000 de lei pentru a fi

puşi în libertate.

O declaraţie care a stârnit senzaţie a făcut-o căruţaşul Chi- rică din Voroncan. Doi indivizi de-ai lui Morărescu i-au propus să transporte „refugiaţii” evrei, operaţie pentru care ofiţerul se oferea să plătească „100 de ruble” de cap predat. Refuzând, Chirică a fost arestat – la fel şi fiul său, primarul comunei şi alţi ţărani. Toţi au fost supuşi la torturi. Plângând în faţa Consiliului, bătrânul povesteşte că a sărutat mâinile călăilor şi a cerut îndurare în numele celor cinci copii ai săi. Monstrul a răspuns: „Mie nu mi-e frică de nimeni, nici de Dumnezeu! Eu sunt aici Dumnezeu, eu sunt totul!”

Ziarul Aurora scrie:

„Unele depoziţii fac să vi se ridice părul măciucă.”

Iată mărturia barcagiului David Fitoşca: Avea în mână o declaraţie scrisă, potrivit căreia Morărescu îşi autoriza subalternii să facă contrabandă între Senatobca şi Voroncan şi să aducă refugiaţii la post. Martorul a adus el însuşi un număr considerabil de refugiaţi. Toţi au fost împuşcaţi. Ceasurile, bijuteriile, argintăria, blănurile şi hainele lor au fost luate de Morărescu, iar cadavrele, despuiate, au fost aruncate în Nistru.

Comisarul regal (Acuzarea):

«Rog Consiliul să reţină aceste fapte, pentru că susţin şi voi susţine că li s-a întins o cursă refugiaţilor pentru a-i atrage pe teritoriul nostru.»

Mărturia drului N. Cobjila, medic la spitalul din Zălni- ceni, e edificatoare. Este un om de o remarcabilă cinste profesională şi civică. Martorul declară că primea zilnic cadavre trimise de la post, printre ele aflându-se o mulţime de femei, bătrâni şi copii. Cadavrele erau examinate; cauza morţii era aceeaşi: execuţia prin împuşcare.

Acuzarea:

«Martorul să ne spună dacă Morărescu îl anunţa anticipat că vor sosi cadavrele – şi dacă este adevărat că a fost o dată avertizat să rămână acasă, urmând să le ia în primire după o zi sau două.»

Medicul:

«Este adevărat, Morărescu mi-a spus acest lucru, dar… discret.» "

Amuzamentele monstrului

Toţi soldaţii, acuzaţi sau martori, care au activat sub ordinele lui

Morărescu folosesc doi termeni a căror semnificaţie a fost stabilită de Consiliul de Război: expresiile „a achita” şi „a săvârşi fapte”. „Aachita” însemna a-l ucide pe individul trimis sub escortă. Când şeful striga soldaţilor care duceau pizonierul cuvântul achitat, însemna că prizonierul trebuia împuşcat pe traseu.

„A săvârşi fapte” însemna aproximativ acelaşi lucru. În fiecare dimineaţă, Morărescu întreba: „Ei, ce-aţi mai săvârşit?”

Şi vai de cel care întârzia prea mult să-şi „săvârşească” fapta, vai de cei care trebuiau „să achite” şi „nu achitau”: erau bătuţi până la sânge şi ameninţaţi cu moartea.

În schimb, orice crimă era recompensată cu o permisie.

Un soldat declară: „Am stat un an şi jumătate fără o zi de permisie. Şi atunci a trebuit să ucid şi eu ca ceilalţi!”

Nici amuzamentele nu lipseau la post. Victimele descriu orgiile şi sadismul lui Morărescu.

Martorul Şloim Landen a povestit cum într-o seară, închis în beci laolaltă cu alţi trei nenorociţi, a suferit cele mai odioase umilinţe: „Ca om bătrân ce eram, plângeam de ruşine privind cum aceşti tineri, de vârsta nepoţilor mei, îşi băteau joc de barba mea albă; am fost obligat să cânt precum cocoşii, să dansez şi să-mi dau palme.”

Guvernul este complice în România, monstruozitățile nu mai impresionează pe nimeni.

Anul trecut, două fapte extraordinare ne-au permis să sperăm că regimul terorist intră în agonie.

Întâi, faimoasa „panama a paşapoartelor”. Generalul Văito- ianu, „patriot”, fratele ministrului Comunicaţiilor, a creat o societate fictivă, numită Petrolul Naţional, menită să cumpere la un preţ de nimic terenurile ţăranilor. „Frăţiorul”, dân- du-i o mână de ajutor, a fabricat paşapoarte pentru a-i trimite pe nenorociţi în Chile. (Reţineţi faptul că aceşti nefericiţi erau chiar cei care tocmai se eliberaseră de sub jugul maghiar! Nu se dorea decât pământul lor.) Dar izbucneşte scandalul. La Cherbourg, un transport de ţărani află că cei care i-au precedat în drumul spre Chile mor de foame. Unii încearcă să se sinucidă. Ziarele din ţară miros afacerea şi descoperă că „omenii de paie” ai generalului sunt hoţi de cai, recidivişti.

Un judecător de instrucţie face apel la „patriot”, îl face să mărturisească şi îl arestează… Dar soldatul se trezeşte şi, luând un revolver, trage asupra judecătorului!

Subsecretarul de stat Franasovici, direct interesat, îşi dă demisia, dar ministrul, fratele escrocului, nu se urneşte din scaun. Dl Brătianu, interpelat în legătură cu starea de sănătate a Cabinetului, răspunde: „Toată lumea este bine mersi!”

Rezultat: linişte.

Al doilea fapt… în aceeaşi perioadă, un ţăran basarabean se prezintă la direcţia Aurorei, se dezbracă, îşi arată trupul brăzdat de răni sângerânde şi povesteşte: „Sunt din Păpuşoi. Preşedintele cooperativei noastre ne-a furat 30 000 de lei. Tribunalul l-a obligat să ni-i restituie. A devenit primarul comunei! Ieri ne-a arestat, pe şase ţărani şi pe mine, şi ne-a pus sub escorta a şapte jandarmi. Trecând printr-o pădure, jandarmii ne-au spus să mergem în şir, unul după altul. Eram legaţi fedeleş; ne-am dat seama că trebuia să fim omorâţi. Asta urma să se şi întâmple. Au tras şi am căzut cu toţii. Cei care mai gemeau au fost loviţi cu patul puştii-n cap. Eu n-am gemut. Am strâns din dinţi. Jandarmii ne-au percheziţionat. Ne-au luat banii, ne-au mâncat bucatele pe care le aveam în traistă şi apoi au plecat crezându-ne morţi. Am fost singurul care n-am murit. Am luat trenul şi am venit să vă cer să-mi faceţi dreptate.”

La început, redactorii au fost neîncrezători, dar telegraful i-a anunţat că cei şase asasinaţi mai erau unde îi lăsase supravieţuitorul. Au fost depistaţi şi jandarmii „bolşevici”, şi primarul „comunist” – pe scurt, întregul şi cumplitul adevăr.

Bărbatul a fost plimbat şi arătat în tot Bucureştiul. Mare scandal mare; interpelări!

Rezultat: a fost cineva arestat? Cine? ghiciţi!

Ei bine, singurul arestat a fost… basarabeanul care a supravieţuit masacrului.

„Eu sunt stăpânul!”

O să-mi spuneţi că sunt romancier. Probabil.

Pentru moment şi aici nu sunt decât traducătorul ziarelor româneşti din vara trecută. Adaug un al treilea fapt, care urmează celor anterioare. E

vorba despre deputatul opo ziției, dl Pan Halippa, basarabeanul care a cunoscut „blân- dețea” țarismului pentru atitudinea sa iredentistă, ex-ministru după împlinirea propriului vis. Pan Halippa se află în circumscripția sa electorală, își revede patria natală, discută cu concetățenii şi cu alegătorii săi.

Jandarmii dlui Brătianu îl arestează.

„Sunt deputat”, strigă nefericitul.

„Mi se…”, răspunse locotenentul, „aici eu sunt stăpân, iar tu, tu eşti bolşevic!” Şi cât ai clipi din ochi, deputatul a fost umplut de sânge.

„Lăsați-mă să telegrafiez, să vă dovedesc cine sunt!”, țipa nefericitul.

Ofițerul îl maltratează şi mai şi. În cele din urmă soseşte primarul, iar deputatul e lăsat să telegrafieze regelui său.

Rezultat: ofițerul agresor a fost transferat… într-o stațiune balneară din județul Constanța în plin sezon estival.

Şi dvs. Ziceți că sunt romancier? Şi vă mai mirați că există un Tatar Bunar1 în care 485 de oameni sunt judecați de un călău?

Credeți că în epoca noastră o națiune mai poate să dispună de ea însăşi sau, cel puțin, să-şi găsească mântuirea în şi prin ea însăşi? Că acest lucru s-ar putea întâmpla cumva în România?

Tot ce a avut România ca element de avangardă a fost ucis sau aruncat în temniță. Stare de asediu. Fără presă. Drept de întrunire numai în prezența comisarului. Se scrie şi se discută numai ce poate fi controlat şi aprobat de către guvern. Opoziția? Trei sau patru grupări care contemplă ferestrele palatului regal, de unde aşteaptă putere şi avere.

Iar jos de tot, o populație în zdrențe care se teme de execuții. Deasupra tuturor, o mână de guvernanți şi armata lor de partizani care dețin întreaga avere a țării.

Sărmană Românie!

1 Tatar Bunar, localitate basarabeană răsculată împotriva administrației româneşti. De fapt, înscenată de bolşevici, revolta din 15-16 decembrie 1924 urmărea alipirea provinciei la U.R.S.S. (n. Red.)

CEI „TREI” ROMAIN ROLLAND AI MEI1

În al său Romain Rolland vivant/Romain Rolland viu/, Pierre-Jean Jouve afirmă că „încearcă o oarecare sfială, când e vorba să [-i] spună unui prieten

cât îl iubeşte”.

Da, aşa se petrec lucrurile în Occident. Ceea ce nu m-a împiedicat să-i mărturisesc lui Jouve, ca şi altor prieteni de azi, cât îi iubesc. Şi pot să afirm că au fost fericiţi s-o audă de la mine şi apoi să mi-o spună şi ei înşişi… atât cât spiritul civilizaţiei occidentale le-o îngăduie. Să iubeşti din toată inima un om şi să-ţi fie teamă să i-o spui, să i-o dovedeşti, ar însemna să fii sărac cu duhul, apoi foarte sărac, foarte fericit şi foarte nefericit, toate la un loc, ceea ce nu-i în general cazul în Occident.

A fost însă totdeauna cazul meu şi al oamenilor pe care i-am iubit. Deci se va înţelege – şi nu-mi cer scuze – de ce am iubit totdeauna cu pasiune: pentru că asta mă făcea fericit. De ce am mărturisit-o totdeauna în mod sincer: pentru că asta îl făcea fericit pe celălalt. Şi de ce căutăm să ne dovedim dragostea cu preţul sacrificiului: pentru că asta ne dă speranţa că numai aşa omenirea va ajunge într-o zi să se lepede de ceea ce o urâţeşte: mârşavul egoism.

Şi cine trebuia să-mi dea dreptate că m-am comportat astfel? Cine trebuia să mă culeagă ca pe o biată epavă a ruşinii sociale, să-mi panseze rănile, să-mi dezmorţească inima, co-

1 „Les trois phases de mon Romain Rolland” a apărut în volumul omagial Liber Amicorum Romain Rolland, Roniger Rotapfel Verlag, Zürich & Leipzig, 1926, pp. 181 şi urm. Vezi Pentru a fi… 1969, pp. 67-73 (n. LU.).

Pleşindu-mă cu tandreţe? Desigur, în primul rând, Romain Rolland şi, îndată după el, toţi prietenii săi!

Este adevărat că, de la un capăt la altul al pământului, omul este acelaşi: poate să fie omenos, să nu-l împiedice spiritul să aibă suflet şi să fie drept. Atunci ce ne împiedică să ne mărturisim dragostea şi s-o propovăduim cu înflăcărare? Civilizaţia? Jos cu ea, mai bine să fim „barbari”!

Înainte de a-l iubi pe Romain Rolland, am iubit oameni de pretutindeni cu aceeaşi forţă. Iubindu-ne, am fost fericiţi şi nefericiţi, căci dragostea nu-i o stavilă în calea nenorocirii.

Şi nu m-aş fi plâns niciodată de viaţă – blestemând şi lup- tând împotriva nedreptăţii sociale, ce mă făcea să sufăr prosteşte –, dacă moartea şi măcelul mondial nu m-ar fi despărţit de tot ce îndrăgisem.

Astfel, singur şi deznădăjduit, în cea mai frumoasă ţară din lume, am

fost aproape doborât de singurătate, în acei ani negri dintre 1916 şi 1918. Cât e de înfiorător să n-ai un prieten căruia să-i spui cât eşti de vesel sau de trist!

Şi totuşi, prietenul căruia m-aş fi putut încredinţa se afla foarte aproape de mine, la Sierre, lupta pentru pace, se plimba, se înduioşa şi suferea în tovărăşia lui Jouve, Desprès1 şi a altora; auzea poate zgomotul formidabil al tractorului meu Case, care deştelenea valea Ronului, între Sierre şi Villeneuve, făcând-o să răsune. Nu mă îndoiam de existenţa lui. Mă aflam la un pas de el, l-am întâlnit, poate, în treacăt, în timpul curselor mele turbate pe bicicletă, pe drumurile cantonului Valais, în tot cursul anului 1918. Şi totuşi soarta nu a vrut să-mi dea nici cel mai mic prilej ce mi-ar fi îngăduit să-l descopăr.

Aplecat asupra clasicilor francezi, nu bănuiam că cel care radia mai multă bunătate, cel mai pătruns de compasiune umană se afla acolo, gata să-mi sară în ajutor.

1 În 1926, Fernand Desprès, ex-colaborator al publicaţiei geneve- ze La Feuille, era redactor la l'Humanité. Desprès este cel care i l-a semnalat lui Romain Rolland pe Panait Istrati, numindu-l „un Gorki român" (n. Red.).

O mână anonimă trebuia, puţin mai târziu, să ridice vălul şi să mi-l arate.

Bolnav în Sanatoriul Sylvana, lângă Lausanne, la începutul lui 1919, descurajam puţinii oameni ce îndrăzneau să-mi vorbească. Unul dintre aceştia – fie-i viaţa fericită! —, un ziarist elveţiano-german1, vecin de masă, îmi strigă într-o zi, în timpul unei discuţii în doi despre literatură:

„La urma urmei, ce mai vrei? Nu-ti ajunge Tolstoi?"

„Nici…"

„Ai dreptate! E plicticos la culme cu Evanghelia sa. Atunci Balzac, un colos al credinţei!"

„îl prefer, dar asta e tot literatură… şi aş vrea… un fel de cântec al inimii, o mână fierbinte pe ceafă… o sinceritate care să vină de sus, pentru a răspunde sincerităţii noastre, a celor de jos. Oare nu mai există oameni sus?"

„îl cunoşti pe Romain Rolland?"

„Cine e?"

„Ei bine, începe să citeşti cele trei Vies des hommes illustres2 [Vieţile

oamenilor iluştri/, scrise de el, apoi Jean-Christophe.

Era momentul potrivit. Mama – marea mea dragoste, singura care mă mai ţinea în picioare – murise în aceeaşi săptămână cu mama celui care-mi vorbea, prin gura lui Jean-Christophe, despre deznădejdea filială, aceeaşi în toate inimile iubitoare, despre pustiul ce ne cuprinde în ziua când nu mai avem pe cine iubi.

Nu mai avem pe cine iubi? Ba da, pe Romain Rolland. Rămî- ne totdeauna loc de iubit oameni, lumea celor „care suferă, luptă sau nu luptă”. În picioare, prietene!

Încercai să mă ţin în picioare, printre maşinile Garajului Peugeot din Geneva; dar când suferi n-o poţi face, şi atunci mă urcai în pat, trăsei perdelele şi cugetai, recitind paginile care-mi mergeau la inimă: „Ah, dacă i-aş putea spune cât de salutar îmi este cuvântul său; să-mi spună o vorbă care să-mi dovedească credinţa lui în ceea ce scrie, să mă convingă

1 Josué Jéhouda – vezi mai sus, p. 49 şi n. 1 (n. Red.).

2 Vezi mai sus, p. 49 (n. Red.).

Că asta nu-i literatură. Nu vreau decât să sărut un rând scris de mâna lui, adresat mie, pentru suferinţa mea!

(Astăzi, când primesc zilnic sfâşietoare cereri de alinare din patria mea sugrumată, cu „pentru mine!”, „pentru durerea mea!”, „din mâna ta!”, aş prefera să mor decât să nu răspund… Ei bine, astăzi înţeleg cât de comod e să fii un scriitor „sceptic, subţire, rafinat”.)

Prietene Rolland… Binecuvântez această zi care-mi îngăduie să vorbesc – în timpul vieţii d-tale şi în faţa lumii mari cu suflet însetat de sinceritate – despre prima fază a influenţei d-tale asupra vieţii unui om. E cea mai importantă între toate. Hotărâtoare pentru viaţa mea. Trebuia să fiu mort la 3 ianuarie 1921 din cauza unei erori: aceea că nu ţi-ai lăsat adresa la hotelul unde poposiseşi „pentru o lungă şedere”, cum spunea La Tribune de Genève, ci, în realitate, doar pentru 12 ore.

*

Din 1919 – când scrisoarea mi-a fost retumată cu menţiunea „plecat fără adresă” – până în 1921, doi ani, am trăit citind opera d-tale şi întrebându-mă neîncetat: „E cu putinţă ca acest om să nu fi vrut să-mi primească scrisoarea? Să fie oare viaţa atât de urâtă?”

Şi, într-o zi de trist ianuarie, când se adăugaseră şi alte suferinţe, mi-am răspuns: „Da, e urâtă! Să terminăm cu ea!”

O, voi artişti cu suflet! Scriitori cu slovă de foc! Binevoiţi a vă lăsa adresele peste tot unde poposiţi. Spuneţi la plecare: „Doamnă patroană! Sunt un om destul de periculos… Iată 20 de centime pentru poştaş; rugaţi-l pe acest om de treabă să-mi îndrume corespondenţa la adresa lăsată. Dacă el n-o să facă acest lucru, fiinţe omeneşti ar putea să moară în vreun colţ de lume, făpturi de treabă şi nevinovate pe care eu le otrăvesc zilnic, fără să mă vadă.”

O, prieteni care scrieţi lucruri nemaiauzite, luaţi această măsură de prevedere; iar dacă nu vreţi, nu mai scrieţi, lăsaţi-i pe oameni la dragostele lor neghioabe, la urile lor şi mai neghioabe şi în seama scriitorilor „subţiri” şi „sceptici”!

A doua fază a influenţei lui Rolland asupra mea începe în ziua când ieşeam, golit de viaţă, din spitalul din Nisa şi când m-am simţit umplându-mă de o viaţă nouă, pe care am sor- bit-o din prima sa scrisoare.

Această scrisoare mă aştepta acasă: un plic albastru-des- chis, cu „scris fin, înaripat”, imposibil de confundat cu altul; prima din şirul celor ce aveau să mă urmeze apoi pretutindeni, aducându-mi hrană pentru suflet, în timp ce mi-o căutam pe aceea a trupului în satele din Alpii Maritimi, cu mâna dreaptă schilodită, aparatul de fotografiat în spinare, bătând târgurile şi serbările, înjurat de jandarmi şi preţuit de Romain Rolland.

Nu fac o figură de stil afirmând că această primă scrisoare m-a umplut de o viaţă nouă. M-a umplut, într-adevăr, şi încă înainte de a o deschide! Deşi pe jumătate mort, mi-am zis de îndată, la fel ca pe vremea marilor mele prietenii: „Hai să cinstim acest răspuns cu un pahar de vin bun, o cafea specială şi o ţigară pe cinste! Iar tu, inimă, bucură-te: prietenul este acolo!”

Prietenul se afla acolo, înfăptuind o minune fără de pereche în vremea noastră: printr-o scrisoare adresată unui golan hăituit de agenţi, el îşi atesta credinţa răscolitoare propovăduită în cărţile sale.

Atunci, ca să-i răsplătesc generozitatea, începui să-l strivesc cu entuziasmul meu: în cursul anului 1921 i-am scris cel puţin 200 de pagini de scrisori, şi el a trebuit să-mi răspundă la fiecare opt sau cincisprezece

zile, văitându-se de lipsă de timp şi sănătate, de corespondenţă bogată, rugându-mă neîncetat să-i scriu altceva decât scrisori. Mă gândeam: „Nu, e mai bine aşa: acum, că am un rând scris de mâna lui, îi vreau tot braţul!”

Un proverb românesc spune minunat: „Pe cine nu laşi să moară nu te lasă să trăieşti!”

Şi totuşi lucrurile nu s-au petrecut chiar aşa. Înţelesei că şi el avea dreptul la viaţă. I-o îngăduii. Şi m-am apucat să scriu altceva tot timpul verii lui 1922.

Apoi m-am dus să-l văd în toamna aceluiaşi an…

Mi s-a întâmplat, ca şef de delegaţie muncitorească, să-mi pierd firea şi să mă fâstâcesc în faţa prefectului. Am intrat în Vila Olga liniştit, cu inima tare şi stăpân pe mine, aşa cum intri într-o catedrală la ora când preotul cântă la orgă şi mă- nâncă fondue ca să se simtă elveţian.

Mă temeam de un singur lucru, să nu dau peste un om prea politicos. Nimic din toate acestea: Romain Rolland, din fean-Christophe şi cel din scrisori întruchipa prietenul.

După opt zile de vizită, ne-am despărţit, reîntâlnindu-ne doar în clipa când scriu aceste rânduri. Mi-am mărturisit teama:

„Mi-era teamă de d-ta, înainte de a te vedea… Acum… m-am potolit.”

„Şi mie mi-a fost teamă de d-ta. (Avea şi de ce!) Dar acum am devenit prieteni!”

Şi mă numi „foc nestins”.

Acest „foc” continuă să ardă, hrănit de uleiul sfânt pe care el îl trimite peste munţi, văi şi mări tuturor celor care au nevoi arzătoare. Romain Rolland se află acum cu mine, aşa cum se află cu întreaga sa lume nevăzută: într-o linişte activă. Este cea de-a treia fază a lui Romain Rolland al meu, cea definitivă.

Îmi spunea, în prima scrisoare (citez din memorie): „Nu ştiu ce se va întâmpla cu forţa care zace în d-ta. Dar o simt, ea există şi se mistuie în pasiuni.”

Iat-o, prietene, ea se mistuie astăzi în cu totul alte pasiuni: acelea pe care ai binevoit să mi le arunci ca nutreţ. Mi-am pierdut somnul şi pofta de mâncare, mă scol la 4 dimineaţa şi cuget. Nu mai simt frumuseţea muntelui, a câmpiei şi a mării, nu mai aud, ca altădată, foşnetul frunzelor şi

ciripitul păsărelelor. Picioarele mele, amorţite sub masă, nu mai cunosc plăcerea mersului pe cărarea ce străbate pădurea. Ră- mân ţintuit locului şi scriu.

Oameni din ţara mea, sugrumată de satrapi, mă întreabă:

„Ce vei face acum?"

„Acum? Acum cred, cred nestrămutat, lupt şi nădăjduiesc împreună cu mâna de oameni care cred, luptă şi speră. Dar dacă d-ta nu vrei să te alături acestei credinţe, acestei lupte şi aceleiaşi speranţe, atunci aş putea face repede din mine un om ghiftuit, încă un om ghiftuit pe lumea asta, unde artişti şi literaţi devin de asemenea sătui, ca acest brav fabricant de gaze asfixiante, care-i admiră şi îi invită la masa lui."

Iată ce aş putea face acum, ceea ce nu am să fac niciodată, pentru că aşa ceva se face de prea multă vreme – şi pentru că mi-a fost dat în viaţă să devin prietenul lui Romain Rolland, care, deşi ar fi putut s-o facă, n-a făcut-o şi care, la cei 60 de ani ai săi, ar muri de durere dacă m-ar vedea abdicând.

UN CUVÂNT DESPRE ROMAIN ROLLAND-OMUL1

Aş avea de spus mai mult decât „un cuvânt", bineînţeles, căci mi-a fost dat să-l cunosc, aşa cum puţini au avut norocul. Timpul, însă – timpul de care am fost aşa de bogat altădată –, îmi fuge astăzi dinaintea ochilor ca un tren accelerat şi nu-mi mai ajunge.

Totuşi, cu prilejul actualei sale aniversări, ţin să lămuresc cititorilor acestei reviste atitudinea cea mai discutată, chiar combătută, a „pustnicului" de la Villeneuve: e vorba tocmai de această pustnicie a lui Romain Rolland.

Adversarii săi, precum şi o parte dintre prietenii jigniţi de sinceritatea maestrului pretind că Rolland e un om dez

1 Scris la Nisa în decembrie 1925, textul a apărut în Pagini Libere, II, 3, ian., pp. 38-39, în cadrul unui grupaj de articole intitulat „Elogiu lui Romain Rolland" (n. LU.).

Pagini Libere, publicaţie literară şi ştiinţifică, apărea neregulat la Bucureşti (n. Red.).

Gustat de viaţă şi de lume, un fel de „inimă albastră" – dovadă: izolarea sa desăvârşită.

Lasă că un om care a iubit viaţa şi lumea aşa cum le-a iubit Romain Rolland ar avea dreptul să se dezguste de ele

— Când se ştie cum a fost răsplătit de oameni —> dar nici încheierea asta n-o pot trage cu temei cei care îl consideră pe autorul lui Jean-Christophe un izolat, căci el nu e deloc izolat, nici de lume, nici de viaţă.

Rolland s-a mutat definitiv la Villeneuve în vara lui 1922, după ce a trăit ani îndelungaţi în Germania, Italia şi Elveţia – adică s-a hotărât să [-i] îndepărteze de intimitatea lui pe toţi aceia care, la Paris, veneau în fiecare zi numai ca să-i strângă mâna, să-i spună „scumpe maestre” şi… să-l împiedice să-şi „are ţarina” şi să-şi „sădească sămânţa”, după cum singur îmi explică într-una din primele scrisori (ianuarie 1921):

„Nouă inşi din zece nu sunt decât nişte curioşi sterili. — Ceea ce înseamnă că un om din zece îl interesează.

Iată la ce se reduce „izolarea” lui Romain Rolland!

Ei bine, să fim sinceri: câţi dintre voi, aceia care aveţi un suflet ales şi o inimă iubitoare, aţi descoperit în viaţa voastră mai mult de o zecime din câţi oameni aţi cunoscut vrednici să vi-i faceţi prieteni?

Unde e scriitorul care să [-l] întreacă în umanitate pe „izolatul” de la Villeneuve, ocupându-se neîncetat cu un număr de indivizi care să depăşească 10 la sută din masa admiratorilor săi? Care artist cu reputaţie mondială din zilele noastre sacrifică 4 ceasuri din 24, cum face Rolland, ca să răspundă mulţimii doritoare de „un cuvânt scris de mâna maestrului”? Cine se poate lăuda cu o inimă atât de bună, încât să-şi piardă vremea primind zilnic tot felul de năpăstuiţi, de toate neamurile, de toate culorile şi venind din toate unghiurile pământului, aşa cum se petrece cu „solitarul” de lângă Lacul Leman? Cine-şi bate capul cu învinşii vieţii? Cui îi pasă de omul chinuit de o idee? Ce „stea europeană” catadicseşte măcar să deschidă scrisoarea unui necunoscut?

Dacă asta se numeşte izolare, apoi aş dori tuturor amicilor mei şi mie ca, atunci când vom fi mai „dezgustaţi de viaţă”, să nu avem mai multă umanitate faţă de semenii noştri decât are astăzi marele „izolat” din Elveţia!

E adevărat că Rolland e duşmanul sociabilităţii de „salon”, care e mai rea decât aceea de prin cafenele. N-a ţinut niciodată uşa deschisă la o anumită

zi din săptămână şi nici nu i-a călcat piciorul la seratele în care lumea îşi poceşte îmbrăcămintea, surâde după comandă şi bârfeşte din instinct. E iarăşi adevărat că nu răspunde din politeţe acelora care îi scriu cu gând să-l măgulească. Dar când primeşte un om, când se duce la el ori când îi scrie, apoi omul acela simte că are de-a face cu sinceritatea însăşi.

Şi poate că în aceasta constă întâia superioritate a lui Romain Rolland asupra contimporanilor săi: el a reuşit să se lepede de toată ipocrizia pe care ne-o impune viaţa şi să fie sincer – sincer cu oricine şi cu orice preţ, sincer împotriva sa chiar.

Acela care s-a jucat vreodată de-a sinceritatea absolută cunoaşte valoarea acestei superiorităţi: înainte de a ajunge să te impună lumii, ea te scufundă mai întâi în adâncul pămân- tului, de unde rareori mai ieşi la suprafaţă.

Din cauza asta, Rolland a pierdut foarte mulţi prieteni, dar a câştigat în schimb amiciţia neîntinată a acelei mase anonime cu care stă de vorbă în fiecare noapte la biroul lui de scris: e un murmur neîntrerupt de voci sincere şi cel mai adesea îndurerate. Unul îl consultă, altul i se spovedeşte, un al treilea îi cere o bucată de pâine. Şi când, după un stadiu de încercare, Romain Rolland spune cuiva că poate să vie să-l vadă, primirea lui e aceea a unui frate ori părinte: el e simplu, afectuos, [îl] ascultă pe om cu răbdare, îi cere să-şi deschidă inima şi nu se sfieşte să şi-o deschidă pe a sa.

Se înţelege, deci, că un astfel de om nu poate fi decât un „izolat” în concertul ipocriziei contimporane.

„ŞTEFAN AL NOSTRU” 1

Dragii mei,

Sunt mişcat până în suflet de chipul prietenesc cu care îmi amintiţi că în martie viitor se împlinesc 12 ani de la moartea lui „Ştefan al nostru”, şi că ar fi nimerit să [îi] întreţin şi eu cu câte ceva despre Gheorghiu pe cititorii Paginilor Libere.

Dacă ar fi să-mi ascult pulsiunea inimii, ar trebui să las totul baltă, să mă pun imediat la scris şi să umplu 200 de pagini, atât de vie şi de nepreţuită îmi e şi astăzi icoana marelui dispărut.

Nu pot însă – şi nici nu trebuie s-o fac. O datorie, nu zic mai mare, dar tot atât de mare ca şi aceea pe care o am faţă de memoria lui Ştefan, mă obligă să trag fără încetare la carul acesta greu la care m-a înhămat soarta

de trei ani încoace.

Nu e vorba numai de paginile pe care maşinile lui Rieder aşteaptă să le înhaţe şi pe care trebuie să le scriu zilnic, oricare mi-ar fi starea sănătăţii şi cea sufletească. E vorba mai ales de răcnetele de durere pe care factorul mi le depune în fiece zi pe masă şi la care trebuie să răspund cu sinceritate şi căldură, dacă nu vreau să mă văd într-o zi luat cu lopata şi aruncat în haznaua artei cea fără de inimă şi fără umanitate.

Ambele munci îmi răpesc până şi dreptul de a avea şi eu o duminică pe lună, să mă plimb ca altădată, să nu cuget la nimic.

M-or crede acei care vin să mă vadă pe neaşteptate şi care mă găsesc scriind – faimos conteur d'Orient2'. — Într-o bucătărie cu miros de ceapă şi cu scene de menaj.

Cititorii revistei voastre, toţi aceia care [l-] au cunoscut pe Gheorghiu, ca şi cei care nu l-au cunoscut, dar care se simt

1 Datată Nisa, 21 februarie 1926, scrisoarea comemorativă a apărut în Pagini Libere, II, 4-5, mart., pp. 77-79, în cadrul unui grupaj de articole intitulat „Ştefan Gheorghiu, 12 ani de la moartea marelui luptător pentru dezrobirea muncitorimii" (n. I.U.).

2 în trad.: povestitor din Orient (n. Red).

Atraşi de sufletul lui veşnic prezent printre cei obidiţi, să-şi aducă cu toţi aminte, dacă vor să se ridice din tina vieţii, că Ştefan a fost înainte de toate un prieten, că tot revoluţionarismul lui se închega în sublimul sentiment al prieteniei. El n-a luptat decât alături de prieteni – şi e aşa de adevărat că sufletul lui nu înţelegea altfel lupta de clasă, încât uneori căta mai cu drag în ochii calzi ai unui netrebnic de cafenea decât în inima îngheţată a multor „tovarăşi de idei", buni să te scuipe în obraz pentru o nimica toată.

În adâncul conştiinţei sale sau, mai bine zis, în intimitatea temperamentului său, Ştefan a fost mai mult un iubitor de oameni decât un militant socialist. Astfel se explică antipatia lui faţă de acel „Centru" bogat în „registre", sărac în prietenie şi ranchiunos ca însuşi Dumnezeu, acel vestit „Centru" care îl trata de „derbedeu" şi pe care, în marea lui majoritate, îl vedem astăzi împotmolit în băligarul „grajdurilor lui Socec1-Scheidemann2-Vandervelde3-Albert Thomas4 şi Co".

Toate centrele luptelor revoluţionare cer să le asculţi glasul sforăitor, să

le respecţi litera evangheliilor lor şovăitoare şi să-ţi schimbi sufletul de câte ori patriarhii socialismului îşi schimbă cămăşile.

Gheorghiu le-a întors întotdeauna spatele. El a avut o singură lege, un singur fel de a judeca, acela care nu dă niciodată greş şi pe care-l recomand tuturor prietenilor: el pleca urechea mai mult spre inima omului decât spre căpăţâna lui, şi înainte de a şti ce se petrece în creier, el voia să simtă cum îi bate inima.

1 Ioan V. Socec (1830-1896), om de afaceri român, proprietarul librăriei, editurii, tipografiei şi fabricii de hârtie (de la Letea) care-i purtau numele (n. Red.).

2 Philipp Scheidemann (1865-1939) om politic german: a făcut parte din aripa dreaptă a Partidului Social Democrat-German. Ca prim-mi- nistru, a dispus reprimarea mişcării conduse de Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg (n. Red.).

3 Émile Vandervelde – vezi Scăpare de condei, p. 99 şi n. 1 (n. Red.).

4 Albert Thomas (1878-1932), ziarist (l'Humanité) şi om politic francez: preşedintele Biroului Internaţional al Muncii (1920-1932) – n. Red.

Creierul e o pacoste pe capul omului. Dacă Ştefan a fost mare şi rămâne neuitat, e fiindcă el n-a vorbit niciodată din cap şi din carte, ci din inimă, numai şi numai din inimă!

Spuneţi voi, toţi acei care l-aţi ascultat, când v-a uimit el cu vreo teorie năzdrăvan scursă prin nas de la înălţimea tribunei? Dar când n-a izbutit „ţiganul" să smulgă lacrimi ori hohote de râs chiar unui auditor [iu] compus din grevişti morţi de foame?

Şi mai trebuie să stăm la îndoială pe ce drum să apucăm, noi, disperaţii, noi, analfabeţii, când vedem căpăţâni docte scuipându-se în obraz astăzi, lingându-se mâine, rescuipân- du-se poimâine, relingându-se răspoimâine? Trebui-va oare să fim noi în vecii vecilor toporul de oase al cărturarilor care se încurcă în idei ca peştele în plasă, care ne poartă de nas cu ba că e neagră, ba că e albă, ba că e laie, ba că e bălaie şi ne trântesc în spinare minele, uzinele, tâmăcoapele şi Internaţionalele – întâia, a doua, a doua şi jumătate, a doua şi trei sferturi, a treia şi-un cârlig, a cincea şi-o feliuţă –, în vreme ce nouă ne arde cămaşa în spinare, iar soarele se plimbă pe cer doar de dragul muştelor?

Noi ştim, trebuie să ştim, trebuie să ne intre în cap una şi bună, ceea ce ştia şi Gheorghiu, singura idee pe care o avea omul acela de inimă, adică: exploataţii n-au nevoie şi nici timp să discute ideile care îi dezbină, ci mare nevoie, grabnică nevoie de dreptate şi de oameni care să nu-i trădeze din pricina unei idei.

Iată în ce se rezuma toată ştiinţa lui Ştefan în materie de luptă de clasă. Nici eu n-am mai multă – şi nici n-am nevoie –, dar nici tu, cititorule, n-ai nevoie să ştii mai mult când e vorba să-ţi aperi pielea.

Sunt sigur că nu există în Europa de azi o sută de oameni care să-l fi citit pe Marx în întregime – de mine nu mai vorbesc! —, dar să-mi spună miile de palavragii marxişti dacă revolta nu s-a făcut o dată cu omul şi dacă un exploatat care [îl] cunoaşte pe Marx pe de rost e mai breaz decât unul care nu ştie nici să citească, atâta vreme cât amândoi sunt nişte vite bune de mânat cu gârbaciul.

Nu necunoaşterea teoriilor socialiste [îi] împiedică pe ex- plotaţi să scuture jugul, ci nepăsarea animală a omului, unită cu şarlatanismul teoreticienilor socialişti, cărora le convine să dezbată idei, în vreme ce dobitocul vorbitor scoate cărbuni din fundul pământului.

Prieteni ai sfântului nostru Ştefan! Proletari din biata mea ţară! Aflaţi că idolul vostru n-a fost nici „socialist”, nici „comunist”, nici „bolşevic” şi nici orice altă vorbă goală pusă între ghilimele: el n-a fost decât un revoltat înnăscut împotriva împilării, un om bun şi un mare prieten. Atât. Dacă ar trăi astăzi, el ar face aşa cum fac eu şi cum voi face până voi muri, adică omul de inimă, prietenul împilat nu se ceartă pe idei cu fraţii lui de durere, ci se duce de-i caută acolo unde se află, îi adună la un loc şi le spune un singur cuvânt, numai unul: REVOLTAŢI-VĂ!

DESPRE ANATOLE FRANCE1

Citesc în Clarté pamfletul vostru2 împotriva lui Anatole France şi ţin să vă mărturisesc via mea recunoştinţă (pe care puteţi s-o faceţi publică oricând veţi voi) pentru actul curajos îndeplinit.

Ah, dacă aţi şti cât de bine aţi nimerit-o, cu ce mână de maestru chirurg aţi pus degetul pe abces atunci când v-aţi întrebat, referitor la această operă obsedantă, dar moartă: „în ce măsură, toate aceste desfăşurări şi exerciţii de stil îl vor stârni pe omul care suferă de foame şi de frig, care trudeşte sau

iubeşte, care se nelinişteşte, speră şi se revoltă, adică pe omul zilelor noastre, nu o vită?”

Am fost eu însumi acest om, acest cititor al operei lui Anatole France, căruia îi ceream să-mi potolească foamea, puţină

1 Datat Nisa, 28 noiembrie 1925, „Sur Anatole France” a apărut în Clarté, 1 iun. Vezi Amintiri… 1985, pp. 85-86 (n. I.U.).

2 Pamfletul era semnat de Jean Bemier, Edouard Berth, Marcel Fourier şi Georges Michael (n. A.T.).

Căldură ca să mă dezgheţe, un argument care să mă susţină în munca mea manuală de fiece zi, un ţel pentru setea mea de dragoste, un reazem în neliniştile mele, o încurajare a speranţei mele deznădăjduite şi o cale dreaptă pentru revolta mea.

Anatole France mi-a trădat sinceritatea! Pentru banul câşti- gat cu sânge ce-l lăsam pe tejgheaua librarului şi care îi îngăduia autorului să zeflemisească viaţa, tolănit în fotoliul său moale, cartea pe care o purtam cu tandreţe sub braţ şi pe care o citeam, dârdâind în odaia mea, nu făcea nimic altceva decât să-mi otrăvească sufletul, să mă arunce în neagră deznădejde, împingându-mă să mătăhăiesc cu săptămânile între pofta de a trăi şi aceea de a muri. Aici se află pericolul artei sale criminale: ţi se infiltrează ca un opiu în organism. E neîntrecut ca forţă de înrâurire şi mârşav în rezultate. Mii de adevăruri deznădăjduitoare ţâşnesc de sub biciul sarcasmului său în faţa ochilor bietului cititor; dar toate adevărurile omului fără inimă sunt minciuni.

Voi da un singur exemplu despre drama lăuntrică în care mă predase opera lui Anatole France: în timpul când eram grav bolnav în Elveţia, un prieten mi-aduse patru cărţi – „patru opere, spunea el, care te vor reconforta”. Prima lucrare pe care am citit-o din cele patru a fost Zeilor le e sete. Cât pe-aci să mă determine la sinucidere, într-atât de funest mi se păru tabloul ce-l făcea despre oamenii de credinţă. Din fericire pentru mine, găsii în celelalte trei cărţi forţa morală de a rezista. E vorba de Iluzii pierdute de Balzac, Beethoven de Romain Rolland şi Foeid de Barbusse. Notaţi că aceste trei opere nu abundau în culori roz – şi totuşi, cu câtă forţă m-au smuls din încleştarea chinului sufletesc, aruncându-mă din nou în luptă!

În acea clipă, cartea lui Anatole France se desprinse de celelalte şi păru

că-mi spune: „Te asigur că viaţa-i o mizerie. Curaj sau laşitate, credinţă sau bătaie de joc, fericire sau nenorocire, e acelaşi lucru. Prăbuşească-se totul, dragul meu!”

Nu, dragul meu, nu e acelaşi lucru şi nu le vom lăsa să se prăbuşească. Vom avea ochi la fel de scrutători ca ai tăi, ca să ne dăm seama cum e viaţa, însă cu totul altfel decât cum o vezi tu. Şi vom face altceva decât să filosofăm cu artă despre treburile omeneşti, cufundaţi într-un fotoliu moale şi gustând o ciocolată cu biscuiţi.

Destul cu o artă atât de comodă!

VISE ŞI IMPRECAŢII1

S.R. Iată câteva dintre ele…

P.I. Am protestat: „Dar n-am făcut nimic!” Judecătorul îmi spune: „Pedeapsa variază între 15 zile şi 6 ani închisoare. Ce meserie ai?” „Zugrav.” „Ei bine, zugrăveşte-mi sufrageria şi te voi considera achitat.”

S.R. Sau…

P.I. În Egipt trăiam complet singur cu cărţile mele… Dar iată că într-o zi, pe un drum elveţian, cu aparatul de fotograf ambulant în spinare, văd o femeie înaltă şi frumoasă care are aerul că vrea să mă mănânce…

S.R. Mai puţin vesel…

P.I. La Nisa, revolverele sunt prea scumpe, iar cuţitele nu prea taie. Vrând să-mi tai beregata, am ratat…

S.R. Iată cum învaţă un vagabond limbi străine…

P.I. Ajungând în Elveţia, îmi spun: „Trebuie să învăţ franceza” – şi-l apuc pe Télémaque: „Ca-lyp-so-ne-pou-vait-se-con-so-ler-du-dé-part-d’U-lyssé…” Dar pierdeam timpul răsfoind dicţionarul. Atunci am copiat dicţionarul francez-ro- mân pe fişe şi mi-am tapetat camera: A, B, C, D etc. Pe pereţi. Mai târziu, citind Martin Eden, am văzut că Jack London făcea la fel…

S.R. Proiecte?

1 „Rêves et imprécations”, consemnate de Simonne Ratei, au apărut în Comœdia, 26 sept. Inedit în română, trad. Monica Manu. Ediţia de faţă nu reproduce prezentarea făcută lui Istrati, precum şi acele „câteva cuvinte frumoase” citate în articolul următor, pp. 246-248 (n. Red.).

P.I. O noapte în bălţi… Un ţăran vine cu căruţa să taie papură în baltă.

Merge agale, să nu trezească pândarul turc. Iată însă că armăsarul înhămat la căruţă necheează înspre iapa turcului. Dezastru! Dacă-l aude, se lasă cu ciomăgeală, cu închisoare… Armăsarul se aprinde pe măsură ce se afundă în baltă; ţinându-l de căpăstru, cu o lovitură de cuţit, ţăranul îi taie burta de la un capăt la celălalt. Micul Adrian Zo- grafi, care are şase ani, vede totul, culcat în baltă…

S.R. Şi apoi?

P.I. Apoi voi pune tocul jos şi voi spune Franţei: „Mulţumesc! Am spus tot ce aveam de spus…”

CÂTEVA CUVINTE FRUMOASE1

Prefer intelectualilor voştri vagabonzii mei răpănoşi, care urlă o dată cu viaţa.

De curând, Henri Barbusse ne-a vorbit despre ultima carte a lui Panait Istrati, marele scriitor român de limbăfranceză pe care, fără îndoială, majoritatea cititorilor noştri îl cunosc şi se cuvine să-l iubească.

Cităm din interviul2 luat de dna Simonne Ratei următoarea declaraţie, al cărei spirit este foarte departe de cel al ziarului în care au apărut aceste rânduri…

„Ptiu cu arta plătită! Arta, ca strigăt al inimii, ca elan pur şi generos, e jignită de societate, care face din ea obiect de speculă…”

Panait Istrati visează cu voce tare:

„Când fiecare, cum se şi cuvine, va avea pâine şi locuinţă; când fiecare, cum se şi cuvine, va lucra patru ore pe zi şi va fi bine remunerat, atunci se va şti care sunt adevăraţii artişti,

1 „Quelques belles paroles” a apărut în l’Humanité, 2 oct. Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

2 Vezi mai sus, pp. 245-246. Comaedia era ziar de dreapta (n. Red.).

Cei care scriu, pictează sau sculptează, sau compun nu pentru a-şi potoli nevoile stomacului, ci pentru că arta este în ei.

Astăzi arta reprezintă o speranţă de îmbogăţire… Ruşine! Arta se degradează, iar aceste Valencia ori alte asemenea imbecilităţi câştigă milioane, în timp ce adevăraţii muzicieni crapă de foame… Ruşine! Oare Parisul şi-a ieşit din minţi?"

O secundă de tăcere şi un nou val de indignare:

„Oare la ce se gândeşte Parisul, Capitala universului occidental? La artă pentru artă, la «fumuseţea pură», la «senzaţia rară» – iar marile lui spirite despică firu-n patru, în timp ce lumea se perpeleşte în suferinţă!

Afirm că artistul care crede că poate crea frumuseţea pură într-o lume în care ochii sunt închişi de doliu, acest artist este complice la crimă. Dacă el este astăzi un artist autentic, el trebuie să-şi repete mereu versurile lui Michelangelo asupra Nopţii sale înfrigurate:

Scump mi-e somnul. Mi-e şi mai scump să fiu de piatră, astăzi, când domnesc crima şi ruşinea. Nimic să nu văd, nimic să nu aud mi-e marea fericire: iată de ce (rogu-te) nu mă deştepta. Ah, vorbeşte încet…1

Întreb şi eu: La ce ne putem aştepta de la o generaţie de scriitori, când una dintre cele mai mari «speranţe» ale ei, H. De Montherlant2, scrie o carte plină de cruzime despre suferinţa animalelor?

La ce ne putem aştepta de la toţi micii voştri Corydoni3, bieţi estropiaţi care îşi încarcă librarii cu meditaţii asupra bolii lor?

Goana după emoţie! Cultul inteligenţei! Inteligenţă viciată, egoistă, sterilă şi profitoare… Cui foloseşte?

1 Vezi mai sus, p. 180 şi n. 2 (n. Red.).

2 Henry Milion de Montherlant (1896-1972), prozator francez; romanul Les Bestiaires (1926) face elogiul tauromahiei (n. Red.).

3 Referire la Corydon, intelectual homosexual, protagonistul eseului-dialog omonim scris de André Gide (1869-1951) în 1911, publicat integral în 1924 (n. Red.).

Nu există decât o singură emoţie, autentică şi fecundă, o singură hrană a artistului: emoţia în faţa durerii…

Mai spun: nouă zecimi din producţia intelectuală cu care se laudă astăzi Parisul, «rafinamentul», «estetismul», aparţin frumuseţii născute moartă.

Morţi, vă spun, sunt morţi! Iar când îi văd pe aşa-zişii artişti că pervertesc viaţa sau că evadează – zău! Prefer intelectualilor voştri vagabonzii mei răpănoşi, care urlă o dată cu viaţa!"

ÎN ŢARA ULTIMULUI HOHENZOLLERN ISTORIA UNEI CRIME1

Prieteni Parizieni,

O sănătate precară şi depărtarea de Paris mă împiedică să mă aflu în mijlocul vostru, la mitingul ce va avea loc astă-sea- ră în Salle des Sociétés

Savantes.

Dar dacă trupul mi-e slăbit, nimic nu mă împiedică să iau parte cu ce am mai bun în mine: revolta împotriva complotului universal al canaliei umane care se înverşunează să curme orice efort spre o viaţă mai bună şi mai sănătoasă.

Îmi unesc slabele forţe cu ale voastre, care sunt uriaşe datorită numărului vostru, şi vă mărturisesc convingerea mea fierbinte, care-i următoarea:

1 Valéa Plyngéréi, Au pays du dernier des Hohenzollern: L'histoire d'une crime, broşură editată de Comité pour la Défense des Victimes de la Terreur Blanche dans les Balkans, Courbevoie, 1926, debuta cu un mesaj semnat de Istrati. Vezi Amintiri… 1985, pp. 213-214 (n. I.U.).

Mesajul era precedat de următorul text: „Marele scriitor, membru al Comitetului pentru Apărarea Victimelor Teroarei Albe în Balcani, cetăţeanul Panait Istrati, ne-a autorizat să punem în chip de prefaţă scrisoarea lui emoţionantă, trimisă la Mitingul împotriva Teroarei Albe în Balcani, ţinut la Salle des Sociétés Savantes din Paris în 6 octombrie 1926."

Pe coperta broşurii: portretul victimei, Pavel Tkacenco – vezi mai jos, p. 250 şi n. 1 –, şi caricatura călăului, I.I.C. Brătianu (ti. Red.).

Dacă inimile generoase ale Occidentului, dacă spiritele înţelepte ale întregii omeniri continuă să ignore sângele nevinovat pe care Teroarea Albă îl varsă neîncetat în Balcani, o pedeapsă implacabilă şi absurdă nu va întârzia să lovească în buni şi răi, în drepţi şi nedrepţi, pretutindeni unde nepăsarea va fi fost strigătoare la cer.

Este dezgustător să constaţi cum se „distruge" civilizaţia o dată cu aducerea la disperare a unei părţi din omenire!

Este cumplit să simţi tu însuţi că etalarea atrocităţilor devine un fapt banal!

Şi cât este de dureros să-ţi dai seama că urletele victimelor răsună în pustiu!

Guvernele Liapcevilor1 urmează celor ale Ţankovilor, cele ale Avereştilor, paşalâcurilor Brătienilor – şi în acest timp pământul continuă să se rotească; civilizaţia finanţează aceiaşi călăi; Societatea Naţiunilor rămâne surdă şi oarbă la ravagiile aceleiaşi Terori; legiuni de idealişti

curajoşi continuă să cadă sub aceleaşi salve de focuri de armă.

Iar drept răspuns la această înspăimântătoare baie de sânge, acelaşi Comitet împotriva Teroarei Albe în Balcani ţine mitinguri periodice la Paris; aceleaşi jalnice 50 de semnături se opun, protestând fără efect, acestor orori ce fac să tremure pietrele, după care fiecare se întoarce la libertatea sa, la tihna sa.

Ruşinoasă libertate, de vreme ce crima continuă.

Egoistă tihnă de vreme ce nevinovaţii sunt martirizaţi.

În calitate de membru al acestui Comitet, trebuind să prezidez eu însumi mitingul de astă-seară, mă declar jenat atât de libertatea mea, cât şi de searbăda mea bunăstare în mijlocul acestei bălţi de sânge ce creşte neîncetat în Balcani, în timp de pace şi în plină civilizaţie.

Şi dacă soarta întemniţaţilor îmi pare mult mai demnă decât aceea a oamenilor liberi; dacă trebuie să jinduiesc

1 Referire la gurvemul condus de Andrei Liapcev (1866-1933), om politic bulgar: ministru de Război (1918), prim-ministru (1926-1933) – n. Red.

Soarta unui Tkacenco1, împuşcat fără judecată, fiindcă era comunist, sau aceea a duiosului M.Gh. Bujor, care putrezeşte la Doftana din acelaşi motiv; sau dacă trebuie să admir eroismul ţăranilor transilvăneni din Bihor, care şi-au croit drum spre urne trecând înot un râu, rupând cordoanele de jandarmi cu lovituri de secure, plătind cu viaţa exercitarea unui drept acordat de Constituţie, ei bine, de-acum simt gata să spun Franţei, ce-mi dă ospitalitate şi posibilitatea de a-mi exprima sentimentele:

Sunt comunist, bolşevic, anarhist, sunt tot ce voiţi! Iată cele două mâini ale mele: legaţi-mă! Şi împuşcaţi-mă fără judecată, aşa cum se face în fiecare săptămână în patria mea, aliata voastră, România sugrumătorilor!

Şi dati-mi voie să semnez,

Panait Istrati

1 Pavel Tkacenco, student comunist ucrainean, cetăţean sovietic; suspectat a fi agent bolşevic, a fost împuşcat în 1926 din ordinul autorităţilor române (n. Red.).

MIRACOLELE VOINŢEI1

Miracolele voinţei… Ce subiect frumos!

Am fost la un pas de a crede că aţi născocit, la sugestia mea, cele trei

întrebări care urmează primeia. Şi totuşi cât sunt de departe de a înţelege prin voinţă ceea ce înţelege toată lumea! Prin urmare, cât de deplasat va părea răspunsul meu!

Din fericire, pentru a-mi susţine punctul de vedere, îmi oferiţi posibilitatea de a mă sprijini pe „propria soartă”. Acest lucru mă salvează, căci ignorând orice erudiţie, nu abordez decât ce-mi este familiar, ce-am gândit dintotdeauna pe baza propriei experienţe.

Disting trei mari ipostaze ale voinţei umane: prima, care este şi cea mai comună, cea mai răspândită, nu mă interesea- * ză deloc: ea aparţine omului care vrea să-şi creeze o bunăstare demăsurată, condiţie la care ajunge sau la care nu ajunge. El se zbate din toate puterile, lovind sau târându-se. Deşi învingător, norocos şi puternic, îl dispreţuiesc. Deşi învins sau zdrobit, nu mi-e deloc milă de el. Este voinţa vulgară a reptilelor umane, din păcate, foarte multe la număr.

1 în cadrul anchetei cu tema „Omul şi destinul său”, Cahiers Contemporains a invitat 12 personalităţi să răspundă la patru întrebări:

1. Poate fi considerată voinţa o forţă în sine? 2. Poate ea acţiona exclusiv prin exaltarea individului, precum lirismul interior? 3. Poate face voinţa minuni, adică poate duce la rezultate neprevăzute de circumstanţe? 4. Poate ea modifica destinul omului? (n. Red.)

„Les Miracles de la volonté”, răspunsul lui Panait Istrati, scris în perioada octombrie 1926-ianuarie 1927, pe când se afla la sanatoriul din Montana-sur-Sierre, a apărut în Cahiers Contemporains, Éditions Montaigne, 5, ian. 1927 (cf. Cahiers Panait Istrati, 9, 1992, p. 73). Inédit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

Urmează apoi voinţa maniacului, pe care o respect.

Pe maniaci îi împart în două categorii: apaticii, care sunt meschini şi cam interesaţi, şi idealiştii, care-şi petrec viaţa sa- tisfăcându-şi capriciile.

Am trăit alături de amândouă categoriile, ele aparţineau tuturor păturilor sociale. Pe unii maniaci i-am slujit ca servitor în marile hoteluri – sau am pătruns în casele lor, protejat de salopeta de zugrav. N-au ştiut niciodată că îi observ, căci puţini ştiu să citească în această carte deschisă, care este faţa noastră. Cu alţi maniaci mi-am împărţit culcuşul, bucata de pâine şi disperarea.

Săraci sau bogaţi, le-am acordat mereu aceeaşi compasiune, dar între apatici şi idealişti, ultimii sunt cei care mi-au stâr- nit interesul.

Vă voi descrie formele sub care se manifestă voinţa acestor două feluri de maniaci, alegând dintre ei figurile cele mai reprezentative. Desigur, înainte de a aborda ideea voinţei care face minuni. (Relatând lucrurile aşa cum s-au petrecut, fără să fac literatură, se va înţelege într-o zi de ce îmi este imposibil să aparţin unei clase anume, iar „clasa muncitoare”, căreia îi aparţin sufleteşte, mă va ierta poate într-o zi pentru faptul de a nu-i fi putut aparţine în întregime, aşa cum îmi cere, pentru faptul de a fi trăit şi pătimit mizeria laolaltă cu oameni provenind din toate clasele.)

Iată mai întâi apaticul…

Întâmplarea s-a petrecut într-un port mediteranean acum vreo 20 de ani. Mă aruncasem în braţele vastului univers cu toată setea de necunoscut de care eram capabil şi nu contactasem nid o fiinţă omenească pe care inima mea să nu o „încălzească” cu pasiune. Atunci, ca şi astăzi, credeam în bunătatea omului (ceea ce nu este tocmai o greşeală).

La barul-restaurant în care se strângeau toate epavele de felul meu, un client proaspăt sosit îmi atrase atenţia mai mult decât alţii. Era un român cam de 50 de ani, scund, slab, zbârcit, plăpând, imul dintre tuberculoşii care asistă la înmor- mântarea tuturor contemporanilor şi care mor apoi într-un accident. Numele lui era Alexandru.

Dar acest „neputincios cu şapte vieţi” avea ochi pătrunzători, vorbea mai multe limbi, se amesteca în toate discuţiile şi spunea numai lucruri de bun-simţ, fie că era vorba despre viaţa de zi cu zi, literatură sau lucruri neobişnuite. Şi totuşi nimeni nu-l iubea, iar proprietarul localului – care era barometrul nostru în materie de ataşament –, mai puţin ca oricine. Asta pentru că Alexandru, deşi corect în felul lui, era un om rigid şi cu o voinţă feroce.

Nu se ambala niciodată, nu bea, nu fuma, nu se înduioşa şi nu se lăsa impresionat de nimic.

Această lipsă de căldură nu este deloc agreată în cercurile în care viaţa este o etalare, permanentă şi atroce a mizeriei materiale şi sentimentale. Nu a fost văzut niciodată dând bani vreunui nenorocit, nici cerând ceva: nicio confidenţă, nicio curiozitate efectivă. Şi întotdeauna în defensivă: niciun

prieten, nici urmă de legătură.

Acest om îmi rupea inima; îl bănuiam de teribile suferinţe intime – dar cum să vii în ajutorul cuiva atât de închis în sine?

Într-o zi, pe când mă plângeam de lipsă de lucru, Alexandru îmi propune să-i dau temporar o mână de ajutor contra 2 franci pe zi. Confecţiona fructe ornamentale şi le plasa vânzătorilor ambulanţi, un comerţ cinstit, de neinvidiat.

Am intrat în curtea lui, unde doi „negri” modelau în permanenţă mere, pere, struguri, cireşe etc., le cufundau în steari- nă colorată şi le finisau. Ca pictor, trebuia să prepar culorile, operaţie delicată pe care n-o prea stăpânea.

M-am achitat onorabil, dar în răstimp îi povesteam episoade din viaţa mea de vagabond. În faţa acestei sincerităţi, al acestui fel de a fi, numai monştrii umani rezistă şi nu-şi deschid inima. Alexandru asculta şi tăcea sau vorbea pentru a se apăra; apoi, constatând că fructele se vindeau mai bine de când folosea culori preparate de mine, a lăsat să-i scape crâmpeie din misterul său. Mi-am dublat confidenţele, fără vreun scop anume, fiindcă aşa eram făcut. Şi-a dat seama şi a continuat, luându-şi mii de precauţii. În fine, la sfârşitul lunii, m-am dezgustat şi-am părăsit oraşul, nu fără să fi aflat de la el urmarea…

Celibatar convins, bietul Alexandru s-a străduit toată viaţa să dezvolte anumite aptitudini artistice la câteva dintre nepoatele sale. Mereu nepoate. Mii de încurcături. De zece ori bogat şi tot de atâtea ori ruinat. Scopul acestei perseverenţe: să cutreiere lumea însoţit de cabotină, să se laude cu ea şi să trăiască în fumul tămâierilor mediocre şi în ropotul aplauzelor facile.

Cantitatea de energie cheltuită de acest om pentru a-şi atinge scopul m-a înspăimântat. 30 de ani de eforturi neîntrerupte. Cred că ridicarea Turnului Eiffel a costat mai puţin. Nu au lipsit nici momentele tragice. Una dintre nepoate, cea în care şi-a pus cele mai multe speranţe, a fost pe punctul de a fi angajată la un circ celebru, când, în Brazilia, o muşcătură de şarpe-cu-clopoţei a doborât-o. Alexandru a fost mulţi ani bolnav, dar o dată însănătoşit, a revenit la aceeaşi marotă: a început să pregătească altă nepoată, o viitoare cântăreaţă.

Am văzut-o. Locuia cu el: o biată creatură rătăcită pe care mi-a şi arătat-o într-o zi cu regret. Pentru ea frământă lutul, modela pere, muncea din răsputeri cu o îndârjire demnă de milă. Dar iată, osteneala i-a fost „încununată de succes".

După cinci ani, într-un oraş din Asia Mică, l-am văzut pe Alexandru fumând narghilea şi prezentând admiratorii nepoatei, care cânta refrene greceşti şi italieneşti într-un şantan.

Nu văd în asta nici miracol, nici voinţa de care mi se tot vorbeşte.

Dar iată maniacul idealist, o victimă a lui Maxim Gorki.

Lucrurile s-au petrecut în aceeaşi epocă. În anul 1905, Revoluţia Rusă şi explozia literaturii lui Gorki obsedau toate spiritele. În iarna lui 1906 am debarcat la Cairo şi, imediat după înfrângere, am închiriat o rogojină într-un hambar care adăpostea patru coate-goale. Printre ei, un blond sfrijit, plin de o distincţie înnăscută, îşi petrecea jumătate din noapte citind şi mâzgălind hârtii. Desigur, mi s-a aprins curiozitatea: oame nii care citesc şi mâzgălesc hârtii din pasiune sunt la fel de rari în hambare şi castele, dar o făceau oare din pasiune? Asta voiam să ştiu.

Nici tânărul nu voia mai mult; ne-a legat o prietenie de scurtă durată, dar foarte agitată.

Aveam de-a face cu unul dintre nenumăraţii adolescenţi – literaţi dezechilibraţi de imensul succes al celui care, de puţină vreme, ne îngăduia să citim în româneşte Makar Ciudra, Emelian Piliai1 etc. (îl cunoaşteţi pe Gorki?)

Sărmane Zamfir! Şi abominabilă Artă, moloh care face victime mai triste decât războiul, mizeria şi boala!

Fiul unor români foarte bogaţi, Zamfir şi-a părăsit regimentul şi familia cu scopul de „a trăi viaţa lui Gorki", de a se cufunda în mizerie autentică, de a-şi muia pana în sân- gele propriei suferinţe.

În momentul acela tocmai fusesem muşcat pentru prima dată de dinţii invizibili ai tuberculozei şi aveam eu însumi nevoie de mila semenilor; dar uitându-mă la acest student plăpând, lipsit de orice îndemânare, netrăit în nevoi, necălit pentru vagabondaje à la Gorki, mă întrebam care dintre noi doi este mai demn de milă. Sincer, stoic, profund onest, el a împins scrupulul până la a pleca în lume „înarmat" cu numai 50 de franci, când ar

fi putut lua de sute de ori mai mult. Şi fără să dea un semn de viaţă celor care puteau să-i îndulcească soarta – ruptură completă!

O astfel de încăpăţânare m-a răvăşit. Cum ne petreceam zilele împreună, indiferent că munceam sau hoinăream, încercam continuu să-l fac să-şi schimbe părerea, spunându-i că Gorki nu-şi datorează succesul mizeriei, ci geniului, că el ar fi scris la fel de bine dacă s-ar fi născut într-un castel.

„Nu”, îmi răspunse Zamfir, „un fiu de oameni bogaţi nu ar putea să scrie niciodată ca Gorki!”

1 Cele două proze apăruseră, în 1910, la Societatea de editură „Facla” (ti. Red.).

„Va scrie altfel, dar cu aceeaşi forţă – dovadă: Tolstoi şi alţii o sută.”

„Mi-e perfect egal: îmi plac eroii lui Gorki şi aş îndura 20 de ani de mizerie pentru a-i cunoaşte.”

20 de ani de mizerie… Bietul Zamfir, nu se îndoia nicio secundă de talentul său. Câtă nesăbuinţă!

Nu era nevoie să-i citesc „producţiile” pentru a mă convinge de nulitatea lor. Ştiam dintotdeauna că operele de valoare se făuresc în infernul unei vieţi intense, iar lui Zamfir îi lipsea tocmai acest infern. El îşi ducea zilele fără să vadă ceva, fără să iubească ceva: privea cu ochi de sticlă şi nu-şi iubea decât capriciile. Un automat acţionat de o voinţă puternică, ce-l încălzea în chip fals. Nu era în elementul lui. De exemplu: munca aceea, care pentru un vagabond adevărat nu este totdeauna un chin, era pentru Zamfir un supliciu permanent căruia i se supunea jalnic; hoinăreala, care umflă pieptul omului ignorat de lume şi deseori îl zdrobeşte, nu era pentru pastişorul meu decât un mod de a se relaxa. Cât priveşte „eroii lui Gorki”, care, desigur, nu se află pe toate drumurile şi cărora Zamfir a vrut să-şi închine viaţa, el nu-i observa nici măcar pe cei asemănători modelului.

Îmi spuneam: poate că visul lui este atât de puternic, în- cât îl lipseşte de capacitatea de a vedea şi iubi.

Iată de ce, în ziua în care a vrut să-mi citească cu orice preţ, am acceptat dovada supremă. Mi-a citit „opera” o zi întreagă. Dumnezeule, ce caricatură! Era chiar mai rău decât bănuiam.

Ne-am separat a doua zi după lectură.

L-am regăsit în anul următor şi în viitoarele trei ierni.

Nu era decât o tristă zdreanță de om, bolnav, ros de vermină, crăpând de foame, dar mereu hotărât „să învingă sau să moară”. Scrisese peste 40 de „nuvele”; mi-a citit câteva, toate la fel de nule, şi m-a întrebat dacă n-ar face bine să i le trimită pe „cele mai bune” lui Gorki, care se afla atunci la Capri.

I-am spus că în ce mă priveşte, eu nu aş pune niciodată un autor într-o situaţie atât de delicată şi am adăugat că, în plus, Gorki nu ştia româneşte. „Ah”, spuse el, „Gorki este un om bogat, nu va fi o problemă să le dea la tradus.”

Drept urmare, m-am retras şi, întristat de mizeria morală, am acceptat pe loc o slujbă în Egiptul de Sus.

Când am revenit din Cairo, Zamfir dispăruse, şi nu l-am mai văzut niciodată.

Iată, desigur, voinţa. Păcat că nu s-a produs miracolul.

Şi totuşi…

Credeţi cumva că ce mi s-a întâmplat este un miracol? Dacă da, cred împreună cu dvs.; dacă nu, cred de unul singur – dar atât într-un caz, cât şi în celălalt, crezul nostru este diferit, ca şi miracolul, de altfel.

Voi vorbi acum despre mine, cu atât mai mult cu cât dvs. M-aţi invitat s-o fac şi, în egală măsură, să ignor lăudăroşenia şi falsa modestie.

Dacă vreţi, este un miracol incredibila mea aventură, faptul de a trage mâţa de coadă şi de a rămâne necunoscut până la 40 de ani, pentru ca, exact la 30 de luni de la apariţia primei cărţi, la ora actuală, să fiu tradus în 15 limbi, eu care, acum 10 ani, nu ştiam să întreb în franceză numele unei străzi fără să stâmesc râsul.

Dar ce înseamnă în timpurile noastre miracol?

Înseamnă oare să reuşeşti, să fii bogat şi celebru, rezultate care nu permit circumstanţelor să fie intuite?

Nu, pentru mine acesta nu este un miracol. Un om bogat şi celebru mai mult sau mai puţin pe pământ, chiar dacă a fost un coate-goale cu stagiu, nu înseamnă nimic pentru mine. Asta nu înseamnă nimic dacă se pune problema din punctul de vedere al fericirii colectivităţii sociale, căci această colectivitate este, în marea ei majoritate, vrednică de milă şi va continua să fie în pofida acestor miracole. Şi nici asta nu înseamnă nimic dacă se pune problema din punctul de vedere al fericirii omului miraculos, în cazul,

foarte probabil, în care miracolul nu a adus celui care l-a înfăptuit fericirea scontată.

Este, în speţă, cazul meu. Trebuie admisă ipoteza că poţi întâlni în viaţă indivizi care nu reuşesc să se simtă fericiţi în ciuda celor mai logice supoziţii, în timp ce mizeria decimează majoritatea semenilor lor.

Rog cititorul să nu mă ia drept apostol. Sunt departe de a fi aşa ceva! Tot trecutul meu dovedeşte contrariul. Sunt incapabil de acţiune caritabilă din datorie, acea datorie imprimată adânc pe feţele moarte ale celor mai multe surori de caritate. Mi s-a întâmplat să fiu îngrijit de aceste fiinţe cu simţul datoriei – o datorie glacială, moartă – şi am părăsit stabilimentul şi mai bolnav. O prostituată la căpătâi mi-ar fi fost mult mai salutară.

Dar realitatea este că am suferit de foame şi de frig jumătate din viaţă; şi astăzi, când mănânc după pofta inimii şi dorm la căldură sub un acoperiş, nu pot uita acest lucru. Nu pot uita că acum şase ani, la Nisa, în plin Occident civilizat, am bătut la toate porţile, oferindu-mă să execut munci dintre cele mai umile pentru cel puţin o bucată de pâine şi un adăpost, fără salariu, şi că nu am găsit de lucru (mai rău ca în întunecata Asie). M-au ţinut de patru ori chiar la arest pentru vina de a-mi câştiga pâinea ca fotograf ambulant. Nu pot uita că la Lausanne, în februarie 1917, găsindu-mă într-o situaţie asemănătoare, Occidentul civilizat mi-a oferit adăpost şi supă de porumb timp de două zile la Azilul de noapte al oraşului, lucru destul de meritoriu dacă Civilizaţia nu mi-ar fi „înfierat” paşaportul cu trecerea infamantă prin respectivul azil, însemn care m-a aruncat şi mai tare pe drumuri, însemn care îmi reproşa că sunt străin şi care, după această pomană, mi-a reproşat faptul de a fi recurs la ea.

Şi câte alte tristeţi de acest gen nu le pot uita!

Iată miracolul despre care se face caz şi care nu mă încălzeşte deloc.

Există însă un miracol care mă încălzeşte de când am ieşit din leagăn, şi acesta alcătuieşte faţa patetică a acestei disertaţii.

Acest miracol, care este mai mare decât toate, constă în a şti să suporţi viaţa cu seninătate, în ciuda tuturor ingratitudinilor sorţii, şi de a fi sensibil la muşcătura lor.

Să fiu bine înţeles: pentru omul născut generos, viaţa este o încercare dură. Este dură independent de problemele nedrepte de ordin social şi va

rămâne dură chiar dacă acest ordin va fi doar o amintire, căci cea mai mare nedreptate a vieţii, cea care ne produce cel mai mare rău, este însăşi absurditatea Creaţiei, aşa cum o vedem.

Dar pentru că această Creaţie există, ce altceva putem face decât s-o acceptăm? Acceptăm palma, pentru că altă mână ne va mângâia; acceptăm injuria, gândindu-ne la buzele care ne vor săruta; acceptăm boala, pentru că există şi starea de sănătate; acceptăm tristeţea, gândindu-ne la veselie; acceptăm ceaţa vieţii, aşteptând răsăritul soarelui…

Veţi spune că această filosofie este arhicunoscută, dar nici pomeneală să fie uşor de practicat!

Chiar aşa, iată de ce pretind că este vorba despre cel mai mare miracol pe care trebuie să-l înfăptuim: miracolul voinţei care ne face să trăim intens.

Dar vai, această voinţă – divină, instinctivă şi aproape inconştientă – este tăgăduită şi reprimată de oameni con- formişti care îşi făuresc altă viaţă: este zgripţuroaica ce strânge pumnii şi dinţii, harpia ce vă sfâşie inima cât timp vă stăpî- neşte şi, fie învingător, fie învins, vă face în cele din urmă acru şi ranchiunos!

În niciun moment al vieţii nu am apelat la această voinţă comună oamenilor care urmăresc un scop, pentru simplul motiv că nu am avut niciodată scopuri de urmărit.

Scopul meu suprem este clipa care trece. Nu am lăsat niciodată să-mi scape clipa. Într-un fel, am trăit viaţa dobitoacelor, care este superioară vieţii oamenilor: ele pasc pe unde apucă ce găsesc, se mută în altă parte când nu mai găsesc nimic; din când în când dau şi primesc câte-o lovitură de corn, nu prea rea; în rest, rumegă cu voluptate, stau la soare, se cuplează şi, în timpul mâniei divine, se supun cataclismelor. Asta-i viaţa, trebuie să te laşi în voia sorţii.

Este singura voinţă pe care o stimez şi care nu trebuie contrazisă. Ascultând-o, supunându-mă docil acestei voinţe, am ajuns să realizez ce vedeţi. Incubaţie lentă, neglijentă, leneşă – oul era însă grozav, şi pentru ca puişorul să iasă afară, a trebuit ca altcineva să-şi ia sarcina de a sparge coaja cu o lovitură de ciomag –, într-atât de exasperantă era indiferenţa mea.

O spun ca să se ştie: nu numai că nu am scris niciodată vreun volum, dar nici n-am încercat s-o fac şi nici n-am frecventat redacţiile; nu numai că nu

i-am trimis nimic lui Romain Rolland, cum presupun cei care-mi trimit manuscrise, dar prietenul nostru a trebuit să mă bată cu ciomagul, din ianuarie 1921 până în mai 1922, pentru a mă convinge să scriu în franceză. Este adevărat că i-am scris în 1919, dar nu pentru a-i propune manuscrise (nu aveam niciunul); băteam câmpii, potrivit obiceiului, şi i-am căzut pe cap în lipsa unui Ionescu, a unui Mihail.

În acel moment, miracolul s-a petrecut de la sine, fără efort, şi mai ales fără această voinţă care se năpusteşte cu capul înainte în gol. De ce? Pentru că m-am lăsat pradă, integral şi în mod constatit, voinţei instinctive cu care fiecare dintre noi vine pe lume.

Îmi spuneam: „Dacă vrea să facă din mine un porcar, ei bine, voi fi un porcar vesel, dar nu voi face nimic pentru a deveni un academician trist."

Acesta nu este decât miracolul oului pe care Romain Rolland l-a făcut să crape şi care putea să nu existe în mine. Oare asta înseamnă că viaţa mea trebuie să fie mai puţin interesantă? Sunt interesanţi numai cei care poartă în pântece un asemenea ou mai mult sau mai puţin grozav?

Aşa se crede în general, şi iată de unde vine marea greşeală a oamenilor, de unde vine trista prăbuşire a celor mai multe existenţe: oamenii nu vor să asculte, nu vor să se supună voinţei supreme care strigă în individ: „Vreau să fii porcar, te înzestrez cu bucuria porcarului." Şi subit, părinţii îşi înhaţă copilul care aleargă vesel după porci, îl pun la pian, îi dau peste mâini – şi iată, copilul devine pianist, nu-i aşa? Bineînţeles, un pianist care vă scoate din minţi! Sau un medic de la care nu pricepi nimic! Sau ceva asemănător acelor biete maimuţe buimace, pe care le vezi la circ salutând prosteşte, călare pe nişte bieţi câini la fel de buimaci.

Într-adevăr, numai omul este capabil de o asemenea monstruoasă lipsă de înţelegere a vieţii. Numai el ştie să dispreţuiască legile fundamentale ale Creaţiei. Sărmane om, ce milă mi-e de tine!

Existenţa, cea mai simplă dintre existenţe, închide în propriul nucleu toate elementele necesare, dacă nu pentru fericire, măcar pentru satisfacerea individului. O voinţă independentă, care este o stare sufletească permanentă, ne face să acţionăm în mod agreabil potrivit înclinaţiilor noastre: nu trebuie decât să ne lăsăm purtaţi de această stare sufletească, şi existenţa va fi frumoasă în limita posibilităţilor noastre de

percepţie.

În viaţă, confuzia se datorează valorilor fictive, din nefericire, preponderente în majoritatea cazurilor, mai puternice decât valorile adevărate. Opinia, vanitatea, prejudecăţile ocupă mai mult loc decât liniştea care se obţine respectând ritmul vieţii, aşa cum funcţionează el la animale.

Nu este fericită fiara care se bucură de sănătate, de plăcerile pe care i le oferă mâncarea, băutura, dragostea, soarele sau umbra? Şi dacă urcăm câteva trepte pe scara animală, oare nu dobândim suficientă bucurie, în primul rând, trăind ca fiara, iar apoi – pentru că suntem mai complecşi –, vibrând şi înduioşându-ne de emoţiile pe care le resimţim datorită auzului, mirosului şi gustului rafinat, văzului, inteligenţei şi sensibilităţii noastre aşa-zise superioare?

Trebuie să fii un geniu slăvit de întregul univers, un om puternic sau extrem de bogat pentru ca ochii noştri să se bucure de splendorile naturii, pentru ca lăcomia noastră să se încline în faţa unei mese bune şi pentru ca o femeie să cedeze îmbrăţişării noastre nestăpânite?

Or, acestea sunt cele trei valori primordiale ale existenţei. Cine nu a avut parte de ele? Cine a fost atât de nevrednic încât să fie lipsit de ele în timpul vieţii? Cine nu le merită?

Şi ce se mai poate cere acestui biet parcurs presărat cu capcane? Bogăţii? Aplauze? Nişte deşertăciuni!

Nu le-am râvnit niciodată!

Cu urechea atentă la pulsaţiile comandamentului divin, n-am făcut decât să mă supun. Facă-se voia Ta, Doamne! Şi Dumnezeul meu nu mi-a impus niciodată lucruri neplăcute.

Necazuri mi-au făcut semenii care au încercat să contracareze voinţa supremă. Chiar mama, sfânt de bună, ar fi voit ca unica ei comoară să devină un mare patron de zugravi, bogat şi onorat:

„Eşti capabil, inteligent… Te-ai putea însura cu fiica unui notabil şi deveni mai târziu consilier municipal – de ce nu?"

Ce mamă cutezătoare!

Să mă-nsor cu fiica unui notabil, să-i cedez pe viaţă monopolul săruturilor, să ascult docil cum îl masacrează pe Beethoven, să risc în fiecare clipă să mi se amintească originea „mizeră", să-mi încarc conştiinţa

cu datoria de a îngrăşa momâia „dragului ei papă”; apoi, să ţin discursuri alegătorilor, să fac astfel încât să fiu ales consilier municipal la Brăila, să mă ciondănesc cu colegii din pricina unui felinar; în fine, să-mi plimb trupul bine rotunjit pe şantiere, să declar „negrilor” mei că munca este o voluptate biblică de care bieţii burghezi sunt privaţi, să reduc salariile din cauza creşterii francului, să suport huiduieli, să mor de apoplexie, să fiu înmormântat în „cavoul familiei”, viaţa eternă etc.

Dumnezeule, am văzut întotdeauna la ei un program prea încărcat pentru puţinele zile nefericite pe care le avem de trăit aici, jos!

Îmi spuneam: „Şi nenumăratele mele orizonturi! Mlaştinile mele! Pădurile mele! Râurile mele! Indispoziţiile mele! Prietenii şi prietenele care mă aşteaptă peste tot! Visele mele! Sfânta mea Libertate! Trebuie să le sacrific pe toate pentru a face plăcere mahalalei?”

Mi se ofereau şi alte feluri de a mă scufunda.

Cum mă arătam idealist, luptător şi bun ziarist, am fost împins în acest domeniu. Fiind distrat de felul meu, m-am lăsat din când în când tras de picior în angrenaj, dar mi-am dat repede seama că acolo era vorba de meserii care nu mi se potriveau şi am ieşit abil din joc.

M-au batjocorit chiar cei mai buni prieteni, în acest timp, cel mai mare ziar românesc de stânga mi-a deschis, cu elogii publice, poarta generoasei redacţii. Tentativa m-a sedus. Am pus un picior, am comis o „gafă mare” şi am ieşit repede, trântând uşa.

Celelalte capcane le-am fabricat chiar eu. Astfel, într-o zi, mi-am propus să înfiinţez o crescătorie de porci. Am cumpărat şase scroafe gestante care, după 18 luni şi ţinând seama de numărul de urmaşi, erau cât pe ce să-mi mănânce urechile. I-am lichidat pe cei 40 de subiecţi funeşti şi mi-am pus traista-n spinare.

În fine, uneori înduioşat, obsedat de vocea demonică a viselor, părăseam brusc şantierul şi mă apucam de scris.

Dar vai, oul nu era suficient de clocit! Mi-am dat seama de asta contemplând sutele de chiştoace şi rezultatul mediocru. Asta mi-a adus aminte de Zamfir! Am ars hârţoa- gele. Mi-am reluat drumul, dar obstacolele se înverşunau să-mi saboteze frumoasa viaţă. Le-am opus voinţa inimii şi, timp de 30 de ani, am tras mâţa de coadă.

Astfel, această voinţă, care nu urmărea decât să trăiască, a fost de nedepăşit! Nici bârfele mahalalei, nici lacrimile mamei, care au băgat-o în pământ, nici rugăminţile prietenilor, nici mizeria, uneori îngrozitoare – nimic nu m-a putut abate de la destinul meu, care poate fi văzut şi astăzi, de a trăi după legea mea.

Am trăit cu pasiune tot ce-mi umplea clipele: fie că ridic un pai, că aprind o ţigară, fie că vorbesc cu un om, că deschid o scrisoare, fie că iubesc un prieten, că mă îndrăgostesc de o femeie, fie că voiajez, că rămân înţepenit locului, că petrec sau mă plictisesc.

În această privinţă, destinul meu nu s-a modificat deloc: sunt acelaşi care am fost totdeauna. Acesta este miracolul voinţei mele, cel mai mare miracol, cel mai frumos, cel pe care l-am realizat cu preţul de a nu dori nimic în felul oamenilor care strâng dinţii şi pumnii.

Cât m-a costat asta, datorită răutăţii semenilor, este altă poveste… Este povestea lui Adrian Zografi…

CRISTIAN RACOVSKI1

L-am văzut şi l-am auzit vorbind pentru prima oară la Bucureşti, în 24 ianuarie 1905.

În această zi de mare sărbătoare naţională (aniversarea Unirii Principatelor), Partidul Socialist Român, care renăscu- se de curând din propria cenuşă, organizase un miting în marea sală a Eforiei pentru a protesta alături de proletariatul din întreaga lume împotriva masacrelor ţariste şi întemniţării lui Gorki.

Amintire frumoasă, de neuitat! în mijlocul unei mulţimi de mâncăi şi copleşit de cicatricile încă sângerânde, bietul Partid Muncitoresc îşi îndeplinea datoria sfântă de a-şi uni vocea slabă cu urletele protestului universal. Iar pentru a-şi face mai bine auzită cutezanţa, pentru a-şi arăta mai bine revolta, îşi alesese special această zi de manifestare patriotardă, zi de defilare soldăţească, cu trompete, tobe şi călăi decoraţi. Locul adunării: în plin centrul Capitalei! Organizatori, oratori: sfinte Dumnezeule!, rămăşiţele fostei mişcări socialiste, trădate de conducători avizi de putere. Mi-i amintesc pe mulţi dintre ei dar nu voi releva aici decât figura lui I.C. Frimu, înalt, cu ţinuta impunătoare, un Ramses pe jumătate imberb, cu faţa palidă ca pergamentul, cu bărbuţa bălaie şi rară, dar cu ochi vioi, privire

pătrunzătoare şi sigur de sine. Viteazule Frimu, doborât de ciomegele asasinilor triumfători, sacrificiul tău nu va fi în zadar!

Dintre neofiţi îl voi numi pe Gheorghe Cristescu, a cărui schimbare bruscă de conştiinţă de acum îmi părea cel puţin incredibilă şi de neînţeles.

1 Dizgraţia în care căzuse Cristian Racovski nu a permis publicarea, în U.R.S.S., a articolului comandat lui Istrati de revista moscovită Ogo- niok. Scris la Menton în februarie 1927, textul a apărut postum în Cahier, 17, ian. 1975, al Asociaţiei „Les Amis de Panaât Istrati". Vezi Omul care… 1996, pp. 231-241 (n. I.U.).

Viteaz, bătăios, curajos în adevăratul sens al cuvântului, Cristescu era, între socialişti, singurul meu bun prieten şi iniţiatorul meu „ideologic".

Mă aflam în apropierea lui la intrarea în sală şi nu mă mişcăm de acolo, fiindcă mulţimea de muncitori era bine garnisită de bătăuşi aduşi de poliţie să ne rupă coastele. De aceea, mărturisesc, oricât aş fi de haiduc, n-aveam deloc chef să rămân singur, fiind şi cam sfrijit.

Cristescu îşi rotea ochii ca un nebun, având un ciomag îngrozitor în mână, era într-un du-te-vino continuu, umbla încoace şi-ncolo, îşi făcea loc cu coatele, supraveghea zelos adunarea şi impunea respect.

Şi iată că deodată aud: „Racovski! Racovski!"

Această exclamaţie ţâşnise dintr-un grup de vechi partizani.

Am avut timp exact cât să zăresc un om de talie mijlocie, cu o barbă neagră zbârlită, de om voluntar.

Racovski urcă la tribuna drapată în roşu.

*

Iar acum, înainte de a trece la descrierea lui Racovski aşa cum îl cunosc, vă rog să-mi permiteţi câteva reflecţii de ordin general, între altele, afirmaţia: minţilor mediocre sau vulgare le place, ori de câte ori elanul tău irumpe liber, să te învinuiască de josnicie, de interese meschine, de existenţa vreunui mobil ascuns.

Ei bine, aceste minţi nu m-au împiedicat şi nu mă vor împiedica niciodată nici să laud un om, nici să-l muştru- luiesc, atât în public, cât şi între patru ochi.

Asta mi s-a-ntâmplat cu Racovski: după ce mi-am exprimat, în ziarul l'Humanité1 din mai 1922, bucuria de a-l vedea participând la Conferinţa

de la Genova, i-am spus, într-o revistă din România, necazul meu în privinţa unei neînţelegeri asupra căreia voi reveni chiar aici. Aşa înţeleg eu prietenia. Ţin mult la Racovski, dar îi reproşez că este prea militant

1 Vezi mai sus, pp. 41-44 (n. Red.).

Şi nu-i tocmai prietenul pe care îl prefer. Poate mă înşel, dar „este părerea mea şi o împărtăşesc" – ca dl Prudhomme1.

Apariţia lui Racovski la tribună a produs, asupra mea şi asupra tuturor tinerilor din adunare, o impresie de forţă bărbătească pe care doar militanţii proveniţi din clasele superioare o pot exercita asupra tineretului muncitor. Auzisem vag că Racovski era doctor şi mic proprietar de pământ. Noi i-am atribuit zece doctorate şi o avere de zece ori mai mare decât cea reală de îndată ce se apucă să tune – cu forţa şi expresivitatea gesturilor cunoscute şi cu o informaţie documentară covârşitoare – împotriva relelor din epocă şi terorii puterilor absolute.

Era cu totul altceva decât ce auzeam de obicei în şedinţele săptămânale. Chiar puternicul accent bulgăresc, care ar fi putut să-i dăuneze, nu a făcut decât să ne impresioneze şi mai mult.

Masele populare sunt sensibile şi îndatoritoare faţă de tot ce vine cu generozitate de sus; sunt puţin reticente, uneori ingrate, faţă de oricine se ridică din mijlocul lor şi are tendinţa de a le dăscăli.

Mai e ceva: milianţii ce se trag de sus sunt mai instruiţi şi, în egală măsură, mai documentaţi decât cei ce se ridică dinpopor. Efectul asupra minţii omului simplu e considerabil. II iubeam pe Ghiţă Cristescu pentru înflăcărarea şi violenţa limbajului. Ne-am lăsat călcaţi în picioare ca să-l salvăm pe Ştefan Gheorghiu, cel mai iubit orator popular. Dar niciunul, nici celălalt nu puteau să ne vorbească atât de răspicat şi de nuanţat, cu abundenţa de fapte care-i erau atât de la îndemână lui Cristian. Ştiam că dacă verva sa oratorică rămânea în pană de argumente, el ieşea întotdeauna din încurcătură, ducând la tribună noi dovezi extrase din evenimentele cotidiene sau inspirate din istorie, fie descoperea ceva imoral în bagajul de intimităţi al reacţiunii. Racovski era de departe cel mai prompt şi uneori singurul care se documenta

1 Monsieur (Joseph) Prudhomme, personajul creat în 1857 de scriitorul şi caricaturistul francez Henri Monnier (1799-1877), întruchipa burghezul

limitat şi sentenţios (n. Red.).

Atât de bine din culise. Acesta e argumentul ascensiunii sale în mişcarea revoluţionară românească de dinainte de război.

În acest sens, una dintre cele mai frumoase fapte de arme a fost teribila broşură pe care a redactat-o în numele Partidului a doua zi după resurecţia marcată de mitingul din

24 ianuarie 1905, răspunzând strigătelor de protest ale partidelor burgheze care sărbătoreau în 1906 „cei 40 de ani de glorie şi prosperitate” ai domniei lui Carol I.

Racovski provocă un strigăt unanim de furie dovedind, cu o necruţătoare virulenţă bazată pe cifre oficiale, că, de fapt, erau „40 de ani de ruşine şi sărăcie”, a căror victimă era poporul român încă de la urcarea pe tron a primului său rege, în 1866, graţie complicităţii profitabile a „partidelor istorice”! De la extrema dreaptă la „aripa stângă a partidului liberal”, un singur front îl bombardă cu injurii şi ocări. Răscoala ţăranilor, care izbucni rapid şi spontan în martie 1907 şi care i-a costat viaţa pe 11 000 dintre ei, îşi adăugă sânge- roasa elocvenţă la cea a cifrelor şi constatărilor din broşura lui Cristian.

Dar nu este nici intenţia mea, nici locul să fac aici istoricul activităţii militantului Racovski. Nu am competenţa necesară. Cunoştinţele mele privind viaţa socialistă românească înaintea marelui masacru sunt ocazionale, impresioniste, asemeni datelor referitoare la personalitatea actualului ambasador al U.R.S.S. La Paris, pe care am fost solicitat să o schiţez în aceste pagini.

De altfel, ce valoare poate să aibă o înşiruire rece de fapte şi date? Nici Cristian n-ar putea s-o facă, în ciuda capacităţii lui de documentare. De aceea îl iubesc, deşi îi fac mii de reproşuri. Bulgar afurisit, caustic, ironic, mi-a hărţuit întotdeauna sentimentalismul şi m-a tratat mereu ca pe un vagabond bun de nimic, ceea ce era aproape adevărat.

În orice caz, ca să pun capăt neînţelegerii dintre noi, m-aş fi luptat bucuros cu el, ca în Taras Bulba1, dacă ar fi primit.

1 Referire la romanul lui Gogol (1835), a cărui acţiune tratează luptele eroice ale cazacilor în secolul al XVI-lea (n. Red.).

Căci în virtutea acestui diferend, aş vrea să schiţez portretul lui

Racovski, abordind totodată problema sentimentalismului în mişcarea noastră revoluţionară, unde am fost întotdeauna un diletant înflăcărat, uneori impetuos. Pentru mine, întreaga viaţă se rezumă la cuvântul sentiment. Aşadar, nu m-am alăturat decât militanţilor care respectau prietenia în cel mai înalt grad. Doctrina nu mă interesează. Ea este o plapumă elastică sub care se poate adăposti orice pungaş, întinzând-o în toate părţile; aşa se întâmplă azi, când cei mai mari escroci ai socialismului se intitulează marxişti, singurii marxişti adevăraţi. Ducă-se, cu citatele lui Marx cu tot!

Convingerea mea e că nu se va ajunge niciodată la făurirea unei umanităţi mai drepte numai demonstrând că actuala umanitate este nedreaptă. Este loc destul pentru cele mai contradictorii opinii. Dar cine acceptă că în lume este loc suficient pentru a răspândi ceva mai multă bunătate şi ceva mai multă solidaritate socială?

Iată cu ce stare de spirit m-am apropiat de socialism: să răspândeşti bunătate, să faci apel la bunătatea de netăgăduit a omului, nu la spiritul său de dreptate, extrem de plăpând la toate clasele sociale. Cred cu fermitate că prin bunătate se poate ajunge la dreptate, în timp ce, numai prin dreptate, nu s-ar ajunge decât la o bunătate anemică. Voi ilustra această idee printr-un exemplu. În societatea de azi (şi în cea de mâi- ne), dreptate înseamnă salarii egale pentru muncă egală. Şi atunci, descurcă-te, băiete, celibatar sau împovărat cu o familie de zece membri. Mersi pentru o asemenea dreptate! Numai solidaritatea socială, numai bunătatea omenească pot să remedieze această situaţie cu contribuţia fiecăruia dintre noi. Este ceea ce eu numesc sentimentalism – comoara sufletească care are cea mai frumoasă întruchipare în prietenie.

Numai prietenia poate revoluţiona lumea, viaţa, căci acolo unde ea există, înţelegerea vine de la sine. Poţi invoca rigoarea doctrinei, nu însă şi a sentimentelor. Am căutat prietenia care pune suflet, care înlătură neînţelegerile, care iartă greşelile şi împinge omul spre perfecţiune, graţie căldurii sufleteşti, şi am găsit-o în mişcarea socialistă, dar zvâcnirile ei erau retezate de rigiditatea doctrinei. Constantinescu, Gheorghiu, Cristescu, Mănescu m-au copleşit cu dragostea lor şi s-au apărat cum au putut mai bine de rigiditatea regulilor şi prevederilor. Cu privire la aceasta, Racovski

flutură deasupra capului bâta catehismului socialist şi strigă de la tribuna Congresului din 1912: „Sentimentalismul este un adevărat pericol pentru mişcarea muncitorească!”

Afurisitul! Ce să-i mai reproşezi?

Cel puţin avea inimă de piatră? Asta nu se poate spune!

Cristian este un sentimental. Este bun, omenos, ştie de glumă. Atât la tribună, cât şi în particular, inima lui ştie cum să se înflăcăreze, vocea-i vibrează, iar ochii – care-i ies uneori din orbite, de te sperii – i-am văzut umezindu-i-se de tandreţe. Are un râs sonor, sincer, neprefăcut; nu-i vine din creier. Furia lui este frumoasă, violentă şi-i izbucneşte din piept. Apoi, Cristian ştie să bea, fumează, ştie să iubească. În sfârşit, de când a renunţat la afurisita de barbă şi la mustaţă, se poate vedea dintr-o ochire că gura lui e făcută să muşte din toate plăcerile vieţii.

Este un prieten adevărat, ce mai! Se simte şi în felul în care îţi strânge mâna. Vezi asta şi în trupul său scurt şi îndesat, puţin adus din spate, care fie se mişcă fără astâmpăr, fie se opreşte uneori pentru a te asculta şi pentru a te citi mai bine. Răbdarea lui ajunge repede la capăt dacă-l „pisezi”. Atunci, dintr-o mişcare, este în picioare şi începe să se agite.

Se face înţeles cu uşurinţă. Vorbesc din experienţă. Cel mai elocvent exemplu a fost într-o dimineaţă, la Brăila, când i-am făcut o vizită în camera de la hotel. După ce-i spusesem ce era mai important, am început să mă plâng, cum îmi e obiceiul şi cum îmi şi place: „Bine, zise el. Acum du-te!”

Împieliţatul!

Era evident că felul meu de a fi nu putea să-l încânte prea mult. Pasiunea sa de militant îi dicta să descopere energii, să le înhame la treburi socialiste pe care am evitat întotdeauna să le fac din pasiune, dar şi din cauza vagabondajului. Fiecare cu destinul lui. El l-a urmat pe-al său, eu pe-al meu. Trebuie să ne plângem pentru asta?

Racovski a fost toată viaţa împotriva sentimentalismului – al altora şi, probabil, al său. Cât despre mine, toată viaţa m-am supus sentimentalismului cu docilitate.

Dar după 20 de ani, contemplând drumul parcurs, trecân- du-i în revistă pe toţi cei care s-au prăbuşit trădând, deveniţi astăzi duşmanii lui de moarte – după ce îi fuseseră cei mai buni tovarăşi –, am dreptul să mă laud

cu sentimentalismul meu şi să le râd în faţă celor în care a crezut. Pe atunci, da, aceştia nu se dovediseră sentimentali! Asta însemna că erau mai puţin periculoşi?

Brav socialism de dinainte de război, cât de uşor erai de practicat!

Însă a venit războiul şi teribilul său acid sulfuric: bolşevismul!

Nici n-aveam idee ce voia să însemne asta. În Elveţia, apoi în Franţa, izolat de lumea mea, o zdreanţă cum nu mai fusesem, spectator îngrijorat de atâtea mârşăvii oportuniste, am înţeles până la urmă ce voia să spună acest acid sulfuric când ne punea întrebarea: „Cine vrea să adere la pace şi la muncă, o dată pentru totdeauna, mai presus de toate balivernele? Cine vrea să se ridice împotriva crimei şi exploatării? Acum, pe loc!”

Întrebarea era clară, şi singur, din bârlogul meu, ridicai degetul: „Eu… sunt pentru pace şi împotriva explotării! Aşa am fost întotdeauna!” Şi îndată gândul îmi fugi la doi oameni: Alecu Constantinescu şi Racovski. Unde-or fi? Ce-ar răspunde ei la strigătul disperat al ruşilor? îi ştiam oameni cinstiţi, sentimentali, prieteni. Nu puteau răspunde decât cu un „da” răspicat. Am aflat că primul dintre ei era condamnat la moarte în contumacie, iar cel de-al doilea se afla în fruntea comisarilor poporului în Ucraina. În plus, al treilea prieten – Gheorghe Ionescu, cel care, mai târziu, mi-a asigurat condiţii pentru scris – îmi trimise câteva cuvinte de la Paris; „Trăiască Revoluţia Rusă… şi poate, în curând, cea mondială!”

În 1919, mă aflam la Geneva. Birukov ţinea o conferinţă despre Rusia nouă. A doua zi după conferinţă, scriam pentru

La Feuille a lui Jean Debrit primul articol în franceză: „Tol- stoïsme ou bolchevisme?”

Nu veţi şti niciodată cât de mult m-a ajutat să văd clar, în haosul evenimentelor, adeziunea celor trei prieteni. Mai ales Racovski a fost pentru mine firul Ariadnei. El era la putere. Îl ştiam bun, sensibil, dezinteresat, devotat până la sacrificiu. El nu putea participa la o acţiune monstruoasă, bolşevismul nu putea fi un cataclism abominabil, cum afirma toată presa burgheză, inclusiv cea social-democrată. Puterea sovietică instaurată nu putea fi regimul unei noi exploatări şi al unei noi Ohrane1, din moment ce avea girul lui Racovski.

Cu această convingere, în ianuarie 1921, primind la Nisa o lovitură pe

care o crezusem mortală, închideam resemnat ochii, strângând în buzunar o scrisoare adresată ziarului l'Humanité, în care salutam Revoluţia Rusă şi pe oamenii care au înfăptuit-o. Scrisoare care zace azi prin cine ştie ce sertar al comisariatului de poliţie din arondismentul I al splendidului oraş.

Nu, tovarăşe Racovski, nu trebuie să lupţi împotriva sentimentalismului: nici al altora, nici al tău.

Oamenii care-şi sacrifică bunăstarea pentru pacea lumii, oamenii care-şi riscă cu bună ştiinţă viaţa, apărând-o pe a altora, oamenii care înfruntă furia prostească a unei părţi din însăşi clasa muncitoare, pentru a făuri o soartă mai bună săracilor acestei clase – aceşti oameni nu pot fi decât nişte sentimentali. Nu era şi Lenin la fel? Nu l-am cunoscut, dar aş putea s-o dovedesc cu nenumărate amănunte pe care le ştiu despre el.

O, da, sentimentalismul comportă pericol! Când sacrifici soarta celor săraci, înduioşându-te de cea a călăilor lor, trebuie să fii nebun să practici un astfel de sentimentalism!

1 Ohrana (Secţia de Apărare a Securităţii Publice şi Ordinii), poliţia secretă înfiinţată în Rusia, în 1881, după asasinarea ţarului Alexandru al II-lea, abolită de guvernul provizoriu în februarie 1917 (n. Red.).

Cel expulzat din majoritatea ţărilor din Europa încă din adolescenţă trebuia expulzat şi din propria ţară: după mişcările ţărăneşti din 1907, burghezia română a închis porţile României pentru Cristian şi a montat împotriva lui sârma ghimpată. În zadar a încercat Racovski în mai multe rân- duri, timp de cinci ani, să pătrundă pe pământul ţării, să fie arestat şi să-şi etaleze titlurile de cetăţean român în lumina sumbră a justiţiei burgheze. A fost respins de fiecare dată cu promptitudine; o armată de spioni era pe urmele lui.

Una dintre tentative a avut consecinţe absolut emoţionante graţie… sentimentalismului. Eram de faţă…

În ziua de 19 octombrie 1909, ziarul Adevărul scoase pe piaţa Bucureştiului o ediţie specială cu acest îndemn: „În ajutorul lui Racovski! A fost arestat la Câineni! Gardienii ar putea să-l omoare! Muncitori, salvaţi-l!”

Era zi de lucru. Uzinele se goliră. Sala noastră de întruniri, aflată pe Calea Victoriei, nr. 91, se umplu ochi. Holurile pline, curtea înţesată, strada blocată. Noapte. Poliţie, baraje. Mă aflam jos, blocat într-o masă compactă

de muncitori şi ucenici, în faţa poliţailor. Împieliţaţii de ucenici aveau buzunarele pline cu piper.

Deodată se produse o învălmăşeală. Întrunirea se terminase; eram împinşi în stradă. Agenţii se opuneau şi loveau cu bastoanele. Atunci, un nor de piper îi orbi; cordoanele fură rupte, mulţimea se revărsă; încăierarea izbucni şi fu sângeroasă. Se făcură 114 arestări, din care opt – toţi şefii – reţinuţi. Ne-au bătut cumplit toată noptea. Dimineaţa, plini de vânătăi, ne luară amprentele, apoi ne trimiseră la închisoarea Văcăreşti.

Epilogul: trei condamnări la câte o lună, dar propaganda rezultată din această treabă îşi merita cu prisosinţă osteneala.

Asta s-a întâmplat graţie sentimentalismului, fiindcă niciunul dintre noi nu cunoşteam doctrina.

În anul următor, comitetul executiv mă însărcină să-i duc lui Racovski, în Bulgaria, câteva scrisori confidenţiale.

Îl găsii la Kalaiedjidere, la părinţi, care erau fermieri. O cameră scundă. Pereţii acoperiţi de rafturi de cărţi, hârţoage, o harababură de nedescris. Ca să intri, trebuia să treci prin- tr-un staul plin de vite. Racovski lucra, să zic aşa, în mijlocul animalelor, ceea ce mă făcu să-l iubesc şi mai mult.

Extrem de ocupat şi îndepărtând orice urmă de sentimentalism, mă reţinu o singură zi, scrise răspunsurile şi mă ex- pedie rapid, pe faţă, ceea ce-mi răni sufletul. Mă încerca ranchiuna când am plecat, iar pe drumul de întoarcere… am pierdut jumătate din scrisori! De atunci destinele noastre nu ne-au prea dus pe acelaşi drum, iar el mi-a purtat întotdeauna pică pentru că nu m-am înhămat la datoria socialistă.

Racovski-ambasador e ca haiducul deghizat în călugăr, îmbrăcămintea-i e de călugăr, politeţea-i e viclenie, răbdarea-i e armă. Nu mai are voie să se enerveze decât când este singur. Strângerea lui de mână nu mai e decât o punere în gardă, cu excepţia momentelor când îl îmbrăţişează pe Charles Rap- poport, mujicul. Azi are mult de primit şi primeşte, dar nu dă (decât dacă îl tapează vreun prieten).

L-am văzut între prieteni, în anturaj restrâns şi la o mare gală. E ca pisica în faţa focului din şemineu: cu ochii-n patru şi la pândă.

Sunt sigur că pe acel Cristian burghezii nu-l vor „avea” niciodată.

PREFAŢĂ LA POPOR, IA AMINTE1

Nu intenţionez să compun o Prefaţă sau un Cuvânt înainte la rândurile scrise cu sânge ce vor urma. Pur şi simplu strig de groază, chem în ajutor!

1 „Préface à Peuple, écoute” a apărut în ediţia franceză (1927) a romanului lui Aleksandr Kolossov. Sub titlul „Lettre de la prison”/ „Scrisoare din închisoare”/,textul a fost reluat parţial, trad. În rusă, în Vecerniaia Moskva, 73,1 apr. Vezi Omul care… 1996, pp. 124-127; pp. 274-277 de mai jos, inedite în română, trad. Carmen Ţurcanu (n. I.U.).

Aş dori ca aceste rânduri să reprezinte un afront moral adus conştiinţei năucite a leneşilor mei admiratori şi admiratoare cărora nu le place când încetez să fabric „artă pură” şi când le amintesc că o parte a lumii urlă în cătuşe şi se bălăceşte în sânge închegat.

Îmi cereţi doar trăiri delicate, emoţii artistice? Fără strigăte, fără gemete, fără revoltă? Şi vreţi, dacă e revoltă, să o dozez delicat, ca s-o puteţi digera în linişte?

„Nu uita, vagabondule de ieri, desculţule flămând! Amin- teşte-ţi că ne eşti dator pentru felia de pâine cu unt pe care o mănânci astăzi!”

Cu ce poftă vă mănânc eu sandviciurile şi cum trăiesc în momentul de faţă se va şti numai după ce oasele voastre vor putrezi o dată cu ale mele, o, leneşi admiratori!

Iar pentru că sunteţi curioşi şi credeţi că m-aţi fericit cu sandviciurile voastre, iată, vi-l ofer pe cel care mi-a fost servit în dimineaţa aceasta: e uns cu rahat. Poftă bună!

*

Oameni buni, prieteni!

Am împlinit astăzi 72 de ani, şi-mi putrezesc oasele în închisoare. Micul comerţ pe care-l făceam pe strada Davilla e distrus, biata mea nevastă a intrat în mormânt înainte de vreme, iar copiii mei, educaţi în spiritul orb al şovinismului şi al legiunilor negre, nu vor să ştie de mine, considerându-mă „criminal şi slugă a evreilor”. Oasele mele putrezesc într-o carceră, iar dacă-mi va fi dat să ies viu din închisoare, atunci se va deschide pentru mine alt adânc, căci flacăra vieţii mele nu mai poate pâlpâi multă vreme.

Ce-am făcut şi care mi-a fost pedeapsa?

Odată, într-o vară, Constantinescu mi-a dat, mie, care nu bănuiam nimic,

să păstrez un pachet. Uitasem de el când, pe neaşteptate, agenţii Siguranţei au năvălit în prăvălie ca nişte lupi, au confiscat pachetul în care, cum s-a dovedit mai târziu, erau manifeste ilegale şi m-au arestat. Părea că pentru mine au venit vremurile Antichristului. M-au supus la torturi de nedescris ca să afle lucruri despre care nu aveam cum să ştiu.

Toate suferinţele le-am primit ca pe o meritată pedeapsă pentru imprudenţa inadmisibilă a unui negustor de dulciuri de a lua în păstrare un pachet al cărui conţinut îi era necunoscut.

M-au supus judecăţii Tribunalului Militar. N-am negat şi n-am ascuns nimic. Am povestit totul aşa cum s-a întâmplat. Preşedintele completului de judecată s-a îndurat de mine şi mi-a dat doar cinci ani de muncă silnică.

Au trecut de-atunci patru ani – patru ani de detenţie la Doftana. Când m-au adus aici prin Valea Prahovei, am privit cu lăcomie tot ce mă-nconjura, ca să-mi întipăresc în memorie fiecare fir de iarbă, fiecare floricică, fiecare casă cu olane de pe marginea drumului. Ştiam că viaţa mea se va sfârşi în spatele acelor ziduri înalte, cenuşii.

Directorul închisorii, pe nume Stănescu, m-a întâmpinat cum obişnuieşte să facă un şef de închisoare. Mi-a spus:

„Ţine minte, câine trădător, intri în închisoare cu capul înainte, dar vei ieşi cu picioarele înainte!”

Mi-au luat hainele şi mi-au dat nişte zdrenţe pline de păduchi, m-au înjurat şi m-au jignit, iar un gardian beat m-a bătut zile şi nopţi la rând. „Asta ca învăţătură de minte şi conform regulamentului închisorii”, mi-a explicat când l-am întrebat de ce. Puteam să-mi explic de ce m-au bătut la Siguranţă – acolo voiau să scoată de la mine informaţii. Dar nu puteam înţelege de ce mă băteau în închisoare, unde eram hotărât să-mi ispăşesc pedeapsa.

Am vrut să trimit o scrisoare acasă. Directorul m-a chemat la el, m-a procopsit cu câteva palme şi a strigat: „Aici nu ai nici tată, nici mamă, nici soţie, nici copii; aici noi îţi suntem părinţi şi te vom mângâia aşa cum meriţi!”

Dar este cineva aici cu care se poartă mai rău decât cu noi: Bujor. Înainte era un reputat avocat. Acum este, ca mine, o ruină. Eu am totuşi posibilitatea de a schimba câteva cuvinte cu alţi deţinuţi, el stă de şase ani

la zarcă singur, legat de zidul umed al celulei. Deşi rar, eu am totuşi parte de câte-un crâmpei de viaţă, el însă se află de peste 70 de luni în întuneric, fără scrisori, fără să vadă nicio fiinţă omenească, fără cărţi şi ziare, ţintuit de zid cu lanţuri ruginite şi scoabe de fier – e ca în fundul iadului.

Gheorghi, un tâlhar bulgar, mi-a şoptit nu demult că noaptea, când în jurul închisorii izolate în câmp deschis nu bate vân- tul, îl aude pe Bujor cântând psalmi cu o voce înfricoşător de joasă. Toţi prizonierii de la parter constată că vocea, la început puternică, se stinge încetul cu încetul, frântă. Probabil că e cuprins de fervoare religioasă – sau poate că nu găseşte alt mijloc de a cere ajutor.

Atunci m-am dus la grefier şi i-am spus:

„Am peste 70 de ani, Bujor e încă tânăr. Puneţi-mă în locul lui, ca să-i uşurăm suferinţele îngrozitoare. Sau ucideţi-l imediat şi curmaţi-i chinurile insuportabile."

M-a luat în râs ca pe-un bătrân nebun şi, cu lovituri de cizmă, m-a readus în celulă.

Am hotărât atunci să scriu această scrisoare. Nu l-am văzut în viaţa mea pe Bujor şi nici n-am vorbit cu el. Nu ştiu ce a făcut şi de ce stă la carceră, dar simt că nici cea mai gravă crimă nu merită o asemenea pedeapsă.

Mai devreme sau mai târziu voi muri – şi vreau ca glasul meu să ajungă la oameni şi să le trezească conştiinţa. Salvaţi un om de chinurile şi suferinţele iadului! În viaţa asta nu mai pot face nimic bun; daţi-mi certitudinea că am ajutat un om atins de cea mai grea nefericire, un om care suportă chinurile cele mai dure, un om aflat într-un necaz inimaginabil.

Probabil că aceasta va fi ultima scrisoare care va ajunge la dvs. O port de luni de zile în minte; am scris-o noaptea, la lumina pâlpâitoare a unei lămpi cu ulei, în atmosfera nocivă a unei celule supraaglomerate; am scris-o în taină, tremurând la gândul că pot fi surprins de ochiul vigilent al gardienilor.

Ajutaţi-l! Ajutaţi-l pe Bujor!

Ion Zizendel închisoarea Doftana Judeţul Prahova, Fort A 29 noiembrie 1926

N.B. Rog presa muncitorească să o reproducă.

Pute, nu-i aşa? O, admiratori care nu preţuiţi decât „arta pură"! Asta

aşterne un nor de tristeţe peste cerul arctic al sensibilităţii voastre estetice!

Ei bine, fiţi aşa de buni şi citiţi paginile ce urmează la fel cum am făcut-o şi eu. Ele reprezintă tot atâţia nori negri, tot atâtea fulgere care străpung cerul – cerul vostru, lipsit de soare generos –, şi spuneţi-mi dacă asta nu vă bagă în sperieţi. Spuneţi-mi încă o dată dacă n-am dreptul să scuip pe arta voastră inumană şi să-mi atârn privirea de norii care se adună, se întind şi care în curând vor acoperi întregul vostru firmament de indiferenţă polară, nori care vor vărsa într-o zi peste lumea voastră infamă fulgerele celei mai îndreptăţite răzbunări.

Atunci va străluci soarele nostru, soarele de care, datorită vouă, sunt lipsite inimile generoase. Până atunci mă declar în război cu această lume – şi voi face tot ce-mi stă în putere ca să-i grăbesc sfârşitul.

Până atunci mă declar vinovat pentru că sunt liber când Bujor, prietenul meu, „cântă psalmi cu o voce înfricoşător de joasă" într-o carceră a Doftanei, când pe toată suprafaţa pământului mii şi mii de Bujori putrezesc în carcerele acestei societăţi pe care esteţii le găsesc comode, fiindcă această societate este o bună consumatoare de emoţie estetică, marfă care se vinde la preţ de milioane.

Acum mă adresez ţie, tovarăşe muncitor, ţie care mă citeşti aici, în locul unde pot să spun ce vreau. Şi spun:

„Cei mai vinovaţi de crima monstruoasă care se comite sub ochii noştri nu sunt cei care au un os de ros. Asta trebuie să ştii. Trebuie să ştii că lanţurile de care se servesc cei de sus pentru a înlănţui viaţa sunt forjate cu braţele celor de jos.

Apropie-te, deci, de lumea noastră şi spurcă-i abjecta existenţă, demonstrându-i cu răbdare – o, cu foarte multă răbdare, dacă nu vrei s-o pierzi! — Cât de răspunzător este acest tovarăş de sângele care curge în paginile cărţii, cât trebuie să-l blesteme cei pe care cătuşele şi umezeala îi omoară, cât trebuie să-l urască văduvele şi orfanii militanţilor dispăruţi.

Tu o faci, îmi vei spune, şi te înţeleg.

Ei bine, fă-o, dezlănţuindu-ţi toate forţele! Niciodată nu vei face destul!"

ÎMPOTRIVA ORORILOR ROMÂNEŞTI1

Acum, ca şi în trecut, în România sunt omorâţi oameni care nu au altă vină decât că sunt evrei; asasinii au fost achitaţi şi proclamaţi eroi naţionali.

Aceeaşi indiferenţă şi faţă de cele 20 000 de victime căzute sub spada lui Ţankov şi aruncate în Dunăre, în masă; astăzi, sub domnia lui Liapcev, sunt împuşcaţi, spânzuraţi şi pier în flăcări toţi cei care îndrăznesc să gândească altfel decât puterea.

Iar în aceste două ţări, ca şi în Polonia, în Ungaria ori în alte părţi, temniţele gem de urletele prizonierilor politici supuşi la torturi cumplite, în aşteptarea momentului propice pentru a fi exterminaţi în mod deschis sau pe tăcute. Iar dacă uneori răsună până-n inima Parisului strigătul de groază provocat de crime precum condamnările de la Tatar Bunar, sau ca asasinarea, recunoscută oficial, a lui Tkacenco, ca moartea eroică a lui Max Goldstein2, în urma celor 50 de zile de greva foamei, cine va şti vreodată crimele trecute sub tăcere, pentru simplul motiv că ne-au fost transmise prin telegraf într-un moment în care publicul parizian era în delir datorită vizitei unui Jackie Coogan3 sau era tulburat de pierderea într-un taxi a câtorva coliere de perle în valoare de 1 000 000 de dolari?

Întreb: se citeşte în Occident presa românească? Eu cred că da, fiindcă de fiecare dată când anturajul augustului nostru suveran a anunţat că Maiestatea Sa este pe moarte, în cotidianele franţuzeşti au apărut imediat extrase din ziarele noastre. Ei bine, la începutul anului trecut, afacerea Morărescu scotea la lumină, în faţa Consiliului de Război din Bucureşti, monstruozităţile cele mai atroce pe care lumea

1 „Contre les horreurs roumaines” a apărut în Le Peuple (Bruxelles), 20 iun. Vezi Omul care… 1996, pp. 111-116 («. I.U.).

2 Max Goldstein, comunist arestat în condiţiile decretării stării de asediu în 1922, decedat ulterior la Doftana (n. Red.).

3 Jackie Coogan, copilul-minune al cinematografiei în epocă (n. Z.B.).

Le-a trăit de la lupta pentru libertatea popoarelor încoace, în presa românească, pe pagini întregi, se puteau citi declaraţii nemaiauzite, crime incredibile comise pe frontul nefericitei Basarabii – ajunsă azi un cimitir – de locotenentul Morărescu, care le considera juste. Se mai putea citi şi despre executarea câtorva sute de refugiaţi ucrainieni, despre goni- rea bolşevicilor dincolo de Nistru şi trecerea avutului lor în proprietatea acestui călău, care era comandant în zona de acţiune. Înţelegerea cuvântului de ordine „Fărăprizonieri! “era împinsă pe acest front până la masacrarea

copiilor, bătrî- nilor, femeilor şi a femeilor cu copii în braţe.

Soldaţii care se aruncau la picioarele lui Morărescu, plân- gând şi exprimându-şi neputinţa de a executa aceste ordine inumane, erau ameninţaţi cu moartea şi obligaţi, prin bătăi crunte, să îndeplinească aceste crime, înnebunind de groază.

Era să înnebunesc eu însumi citind dezbaterile acestui proces, şi atunci, în ianuarie 1926, am plecat de la Nisa la Paris pentru a pleda1 cauza acestui sânge nevinovat. După nenumărate jigniri, dar mai ales după intervenţia dlui Henri Guernut, am reuşit să public două articole2 în Le Quotidien.

Şi asta a fost tot. Parisul, căruia i se spune Oraşul Lumină şi care nu este decât mormântul tuturor aspiraţiilor populare de astăzi, trece uşor peste asemenea atrocităţi şi, aşa cum o demonstreză realitatea, este mult mai tulburat de pierderea unui inel uitat de cutare american pe chiuveta unui local de noapte din Montmartre.

Iată, referitor la acest subiect, cum se petrec lucrurile în lume şi în special la Paris. Şi acestea fiind faptele, ce poate să mai creadă un om ca mine, pentru care viaţa a fost când dramă, când veselă încântare, însă niciodată o farsă ipocrită?

1 La mitingul din 8 ianuarie de la Salle dés Sociétés Savantes, condus de Victor Basch (n. Z.B.).

Victor Basch – vezi Scăpare de condei, p. 290 şi n. 1 (ti. Red.).

2 Vezi mai sus, pp. 221-230 (n. Red.).

Eu am luat viaţa în serios încă din copilărie datorită temperamentului meu, dar şi pentru că un Balzac sau un Dostoievski îmi arătaseră gravitatea ei. Mai era şi mirajul civilizaţiei voastre pline de elanuri, de dinainte de război; şi nu eram puţini aceia care muiam pâinea goală în apă şi o mâncam, cu ochii îndreptaţi spre măreţele voastre strădanii, care ne promiteau o viaţă mai bună nu numai în cer, aşa cum făceau popii noştri, ci şi pe pământ. Aţi făcut revoluţii de care eraţi mândri şi aţi născocit teorii pe care ni le-aţi trimis o dată cu maşinile de cusut.

Am acceptat tot, suntem pătrunşi de convingerile voastre şi am încercat să ne supunem orbeşte vouă. În Marele Război, căruia voi îi spuneţi „ultimul” şi care trebuia să dea popoarelor „dreptul de a dispune de ele însele”, noi am contribuit cu sângele nostru.

Dar pacea a venit numai pentru voi. De bine, de rău, voi vă puteţi ridica din ruine. Puteţi să munciţi şi să vă bucuraţi de viaţă, în timp ce noi suntem mistuiţi de focul aprins de ideile voastre de altădată. Focul acesta este întreţinut de aurul vostru, dat sub formă de împrumut guvernanţilor noştri asasini.

Nu este adevărat că Balcanii sunt un focar de războaie. Occidentul creează acest focar. El are nevoie să-l întreţină pentru a-şi plasa aici, pe lângă instrumentele morţii, maşinile lui de cusut şi pentru a se debarasa de ideile generoase pe care noi le-am luat în serios.

Astăzi, abandonaţi şi daţi pe mâna satrapilor noştri, pe care-i susţineţi prin toate mijloacele, nu mai putem decât să murim lent. Iar necazurile noastre, cu riscul de a mă repeta, nu mai au niciun ecou; de exemplu, procesul lui Boris Stefanov1, care nu mai mişcă pe nimeni, a fost respins de curând pentru a patra oară.

1 Boris Stefanov, comunist întemniţat; ex-deputat din Cadrilater, Stefanov fusese acuzat de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice şi de complicitate la acţiunile antiguvernamentale iniţiate de Max Goldstein («. Red.).

Restul lumii mai are parte de zile luminoase, de primăveri însorite, de momente de tihnă şi de distracţie. Ei nu au nimic din toate acestea! Doar bezna celulelor umede, lungile zile de inaniţie îndurate cu bună ştiinţă, ameninţările cu munca forţată, condamnările la moarte sau asasinatul între două baionete – aşa cum s-a întâmplat cu Tkacenco.

Ei bine, muncitori din Occident, ştiţi voi oare că aceşti oameni şi-au făcut ucenicia pentru revolta organizată la voi? Ştiţi oare că de la voi le-a parvenit pentru prima oară îndemnul la răscoală, ideea categorică, definitiv formulată, a datoriei maselor de muncitori?

Cu atât mai bine: v-au văzut cum v-aţi pus pe treabă, au auzit şi au înţeles strigătele de nemulţumire ale milioanelor de tovarăşi conştiincioşi ce eraţi înainte de incredibilul masacru. Le dădea ţi adesea dovezi evidente ale puterii voastre, atunci când era vorba de o grevă de solidaritate, de boicotare sau de ajutor financiar. Am trăit în adolescenţă clipe frumoase, clipe tulburătoare, de neuitat, când soarta depindea de atitudinea voastră, când aşteptam, tremurând de emoţie, aici şi în alte părţi, să tune glasul

vostru de la Paris, de la Berlin, de la Viena.

Iar glasul vostru ajungea întotdeauna să vuiască şi să repare prompt nedreptatea.

Atunci spuneam:

„Nu-i de glumit cu indivizii ăştia!”

Acum s-a terminat cu puterea titanului de altădată!

Azi, după 25 de ani de speranţă şi după ce, în drumul lor către o viaţă mai bună, au făcut totul pentru a fi demni de fraţii lor mai mari din Occident, după ce au luat în tragic cea mai tragică dintre toate luptele din lume, acei oameni de acolo, deziluzionaţi, răniţi mai mult sufleteşte, putrezesc în închisorile canaliei teroriste, mor masacraţi unul după altul. După Tkacenco mai ieri, vom auzi mâine că Boris Stefano v, „încercând să evadeze de sub escortă, a fost împuşcat”!

Atunci veţi face ceea ce faceţi de obicei – sunt silit să v-o spun – veţi mai organiza un miting de protest, îi veţi invita încă o dată să ia cuvântul pe militanţii voştri plus câ- teva rara avis, precum prietenii mei Barbusse, Torrès1 sau, poate, chiar pe mine, dacă sunt în raza de acţiune a bâtei voastre, şi le veţi cere să vă spună în cor că Boris Stefanov a fost împuşcat!

Apoi vă veţi întoarce în uzină pentru a amăgi sclavia. Seara vă veţi duce pe marile bulevarde ca să vedeţi dacă nu cumva a venit cu avionul de la New York vreun Lindbergh2. Duminica sunt cursele de cai sau de oameni mai proşti decât caii.

Cât despre noi, cei care derulăm filmul ororilor balcanice, să nu credeţi că a doua zi după un miting suntem mai în măsură decât voi să speriem stăpânii acestei lumi cu personalităţile noastre, dat fiind că noi continuăm să ţinem discursuri în altă parte sau să scriem articole şi cărţi nu chiar atât de rele. Toate aceste discursuri, articole şi cărţi ne ajută să trăim. Da, să trăim, pe când cei ca Boris Stefanov continuă să moară în carcere.

Ei bine, acest spectacol trebuie să înceteze. Să ne reamintim că astăzi, capitalismul mondial, de la artist la savant, este preocupat de apărarea caselor lui de bani; că el cumpără toate conştiinţele pentru a le pune în slujba egoismului său criminal; chiar în acest moment – în timp ce noi încă ne cutremurăm de groaznica mărturie a celor care şi-au „rupt dinţii” în războiul încheiat de curând –, în cabinetele diplomatice şi în laboratoare ne

sunt pregătite noi războaie, mult mai groaznice decât cel din urmă.

1 Henry Torrès, avocat şi om politic francez: solicitat de Ajutorul Roşu, a pledat în procesul celor 283 de basarabeni din Tatar Bunar, acuzaţi de înaltă trădare (n. Red.).

2 Charles Lindbergh (1902-1974), aviator american: a pilotat primul zbor fără escală pe distanţa New York-Paris în 20-21 mai 1927 (n. Red.).

FERICIREA DE A STA ACASĂ LUCRURI OLANDEZE ŞI NU NUMAI…1

Avem marele noroc de a oferi cititorilor noştri impresiile marelui scriitor Panait Istrati despre Olanda. Născut în Dobrogea, România, acest om, care a trăit o viaţă tumultuoasă à la Gorki, este pe punctul de a o povesti într-o serie de cărţi scrise în franceză, volume de o rară originalitate.

[Redacţia La Wallonie]

Am privit întotdeauna cu ochi miraţi splendorile pământu- lui; dar după 30 de ani de neîntrerupte călătorii, nu credeam nicidecum că e posibil să rămân gură-cască în faţa unei simple locuinţe omeneşti. Asta cu atât mai mult cu cât, după mine, nu a existat niciodată o locuinţă ideală, cu excepţia rulotei actorilor ambulanţi.

Ei bine, după o scurtă şedere în Olanda – pe care o vizitez pentru prima dată –, mă simt obligat să strig cu voce tare şi răspicat:

„Da, fericirea de a sta acasă există, dar… în Ţările de Jos."

Această fericire m-a cuprins atât de intens, încât puţin a lipsit să-i cred pe cuvânt pe toţi cei care, socotindu-mă om cu scaun la cap, s-au simţit datori să mă invite să locuiesc la ei. Bieţii de ei! îi iert pentru această imprudenţă: ei nu ştiu că după ce am tras mâţa de coadă de atâtea ori, nu mi s-a-ntâmplat să renunţ la felia de pâine cu unt, mai ales când se oferea de la sine. Este şi cazul locuinţelor olandeze din Nieuw-Borgvliet, Amsterdam şi Hilversum, care ieşeau în întâmpinarea dorinţei mele de a mă stabili în Olanda.

Ele nu au nimic extraordinar. Sunt pur şi simplu nişte case. Dar case construite de oameni cu bun-simţ: în Olanda nu domneşte femeia, ci Lumina. Zidul, această invenţie îngrozitoare a omului, zidul care ascunde viaţa, nu este decât

1 Scris la Bruxelles în 13 august 1927, „Le bonheur de se tenir en place:

Choses hollandaises et autres…" a apărut în La Wallonie (Liège), 23 aug. Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

Un pretext în Ţările de Jos. Obloanele, jaluzelele, aceste instrumente creatoare de întuneric, aceste pleoape moarte – moarte când sunt deschise, moarte când sunt închise – nu există deloc în ţara care l-a văzut născându-se pe poetul umbrelor creatoare de lumină1. În Olanda, casele sunt făcute din ochi ce nu se-nchid niciodată; ochi care râd în hohot la soare; ochi care devin melancolici sub cerul întristat; ochi care, noaptea, se gândesc la lucrurile acestei lumi.

Este uimitor faptul că această bucurie a luminii şi curăţeniei cuprinde întregul popor, de la căsuţele ţăranilor la închisori! De la frontiera belgiană până la Hilversum, trecând prin oraşe şi sate, privirile mele căutau în zadar suburbiile plebee şi mizere care formează centuri umilitoare peste burduhanele ghiftuite ale tuturor oraşelor mari. Nici Rotterdam, nici Amsterdam, oraşe industriale mari, nu cunosc dezordinea şi murdăria: peste tot, periferii trasate cu compasul, la fel ca sprâncenele femeii cochete.

Da, ştiu: Israël Querido2, acest Zola al ghetourilor am- sterdameze de altădată, a vrut să-mi demonstreze că plaga mizeriei există chiar în inima celor mai mari diamanterii din lume; dar după o lungă promenadă prin Jordaan, am ajuns la concluzia că totuşi Olanda se poate prezenta în faţa Judecăţii de Apoi, spunând stăpânului răzbunător: „Doamne! Aceşti paria ai mei au avut cel puţin bucuria de a-şi strivi păduchii la soare, căci am dispus să se înalţe case cu ferestre mari, fără obloane!"

*

Voi reveni cândva în Olanda, la canalele care fac din ea o Veneţie fără seamăn, la morile ei imobile, la mesele fără pâine

1 Referire la Rembrandt (1606-1669), pictor şi gravor olandez (n. Red..).

2 Israël Querido (1872-1932), şlefuitor de diamante olandez, devenit romancier. Versiunea franceză a romanului De Jordaan (1914) a apărut la Éditions Rieder (în. Red.).

Şi la miile de olandeze frumoase care merg pe bicicletă; voi reveni când o voi cunoaşte în condiţii mai puţin luxoase. Căci trebuie să mărturisesc, am cunoscut-o ca… milionar! Chiar aşa! Iar aceasta nu este un lucru lipsit de importanţă.

Într-o zi de primăvară târzie, unul dintre ultimele mele personaje şi-a propus să învie. Drept care, s-a pornit să-mi povestească necazurile. Tot atunci a apărut şi milionarul providenţial1, singurul mecena capabil să-l ajute telegrafic, cu lire sterline – căci, evident, nu eu sunt milionarul! Iar acest mecena, după ce i-a ajutat pe cei pe care i-am arătat cu degetul, mi-a spus:

„Ai cunoscut abisurile vieţii; trebuie să-i cunoşti şi culmile. Vino cu mine!”

Şi astfel, acum 15 zile am părăsit Parisul prin poarta de la Villette într-o limuzină formidabilă, cu un superb haiduc elveţian la volan, care ne-a traversat nordul Franţei, Belgia şi Olanda, drculând cu 100 [de km] pe oră – poate chiar peste. A urmat apoi o succesiune incredibilă de hoteluri luxoase, de cabarete à la Tuschinski, ospeţe pantagruelice şi alte splendori care justifică cei 1000 de franci francezi cheltuiţi pe zi pe cap de om, dar care duc acest cap de om direct la ghilotină.

Da, am trăit-o şi pe asta, mi s-au adus temenele acolo unde altădată eram bucuros când eram acceptat ca spălător de vase.

Dar astă-seară, reluându-mi locul în subsolul lui Ionescu, m-am spălat binişor pe mâini şi mi-am spus:

„Am văzut prost Olanda, am vizitat-o ca milionar!”

Iar milionarului meu, care, poate, m-a uitat astă-seară, îi voi spune:

„Bucură-te, omule, cât timp balaurul doarme! Mâine, când te va metamorfoza în spălător de vase, în cazul în care nu

1 Philippe Ciprut, bancher de origine română stabilit la Paris, prieten cu Istrati (ti. I.U.).

Te va trimite la Deibler1, vei fi mulţumit să mă regăseşti; conduşi de Israël Querido, vom merge pe jos să vizităm acel Jordaan, unde diamantele sunt făcute din lacrimi ţâşni- te din ochi frumoşi care visează la soare aşteptând un matelot chinuit de dorinţă. În acea zi voi depune mărturie că ai fost cel mai rău dintre oameni – şi vei fi acceptat şi tu în abisurile vieţii."

UN ŢĂRAN DE LA DUNĂRE

O ORĂ CU PANAIT ISTRATI,

POVESTITOR ROMÂN, SCRIITOR FRANCEZ2

Ca de obicei, întâlnirea s-a constituit din întrebări şi răspunsuri. […] Dar

ceea ce aş dori să pot reda este atmosfera caldă şi cordială, absolut spontană, care s-a instalat între cei prezenţi3.

Istrati soseşte al treilea şi, vizibil preocupat, fără să se prezinte, se îndreaptă spre mine. R,

[Frédéric Lefèvre4]

P.I. Credeţi în spirite, Lefèvre?

F.L…

P.I. Aseară, pe când lucram – tocmai redactam pagina 37 a viitoarei mele cărţi, Ciidinii Bărăgamdui –, am deschis fereastra să aerisesc încăperea încărcată de fum; o pală de

1 Referire la Anatole Deibler (1863-1939), călău oficial francez, reputat pentru executarea cu sânge rece a 300 de asasini (n. Red.).

2 Interviul „Un paysan de Danube: Une heure avec Panait Istrati, conteur roumain, écrivain français", luat de Frédéric Lefèvre, a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 159,1 oct. Vezi Amintiri… 1985, pp. 122-134 («. I.U.).

Ediţia de faţă nu reproduce toate comentariile redactorului (n. Red.).

3 La „întâlnire" au fost de faţă şase persoane, printre care Philippe Neel, traducătorul lui Joseph Conrad în franceză, şi ilustratorul Jean Texcier. Convorbirea a durat 32 de ore (ti. Red.).

4 Frédéric Lefèvre, redactor-şef al Les Nouvelles Littéraires, a fost, din 1924, prietenul şi susţinătorul lui Istrati (ti. Red.).

Vânt a dus foaia pe culoar. Am văzut clar: spre vestibul, un culoar larg, închis ermetic; mă iau după foaie, o caut, evident, pe jos. Nu e. Mirat, mă gândesc că a putut să se strecoare pe sub uşile camerelor învecinate. Le deschid şi caut peste tot: sub mobile, pe mobile, în spatele mobilelor. Nimic. Să se fi lipit de tavan? Mă uit în sus. Nimic! Deschid uşa spre scară, cobor un etaj. Nimic! Mă ciupesc de ureche: „Oare chiar exist? Dacă această foaie pe trei sferturi scrisă, foaia mea, pagina 37, a putut fi o iluzie, atunci nu sunt şi eu o iluzie?"

Mi-amintesc imediat de Mihail, primul meu mare prieten, aveam 18 ani, mort de-o groază de vreme, eroul viitoarei cărţi din seria Povestirilor lui Adrian Zografi, aflată sub tipar.

Poate că el este cel care îmi zgândăreşte amintirile în acest fel ciudat, vrând parcă să ducă dincolo această blestemată pagină 37, mărturie vie a

activităţii mele spirituale, a cărei „înflorire” a prevăzut-o acum mai bine de 20 de ani, când îmi scria de la Muntele Athos, unde o suferinţă sentimentală îl maturizase ireversibil: „Trimite-mi cât de des asemenea scrisori; cine ştie dacă nu vor servi într-o zi la ceva!”

F.L. Prin urmare, Istrati, Mihail este prietenul de la 18 ani. S-o luăm în ordine. Sunt obişnuit să-mi descos eroii de la naştere…

P.I. M-am născut la 10 august 1884, la Brăila. Dvs., Le- fèvre, nu cunoaşteţi acest oraş. Este al doilea port al României; a fost construit după planurile marelui militar rus care se numea Kiseleff1. Este oraşul bălţilor, unde au trăit Codin, pe care-l iubiţi atât, şi Nerantula, micuţa sacagiţă, cea mai tânără eroină a mea. Sper să pot într-o zi să vă plimb acolo pe voi, toţi prietenii mei din Occident; să cunoaşteţi astfel acele locuri al căror farmec este mult mai puternic decât am reuşit să-l redau.

1 în 1828, Brăila, cetate turcească, fusese restituită, complet dărî- mată, Ţării Româneşti. Pavel Dimitrievici Kiseleff (1788-1872) a fost preşedinte plenipotenţiar al divanurilor principatelor române în timpul administraţiei militare ruse (1828-1834) – n. Red.

La Brăila celor 11 ani ai mei eram un scriitor celebru… pentru mahalaua mea!

Într-adevăr, numeroase au fost îndrăgostitele părăsite, îndrăgostitele decepţionate care veneau plângând să-mi spună: „Panaitache, vrei să-mi scrii încă una din acele scrisori al căror secret îl ştii numai tu şi care îi fac pe iubiţii noştri să se întoarcă în goană, pocăiţi, «călare pe-o coadă de mătură», chemaţi parcă de zâne?”

Aceste scrisori mi-aduceau totdeauna 2 bănuţi, cu care îmi cumpăram gustoasa alviţă… Primele drepturi de autor, cheltuite repede, ca cele de astăzi! Dar aveam o a doua meserie, un violon d’Ingres, dacă vreţi: sâmbăta eram aşteptat de toţi bunii evrei din mahalaua Brăilei, care fără ajutorul meu, şabăsgoiul lor, n-ar fi avut nici foc în sobă, nici camere dereticate. Asta-mi aducea alţi 2 bănuţi.

Evrei şi îndrăgostiţi! La 30 de ani distanţă, îmi exprim întreaga recunoştinţă! Ei mi-au adus întâile bucurii…

*

Asta a fost copilăria mea… frumoasă! Dragostea celei mai desăvârşite

dintre mame m-a ferit de orice suferinţă, pe care o cunosc de obicei copiii oamenilor sărmani.

„Sfârşitul copilăriei” s-a publicat recent în l’Humanité – începutul unei lungi perioade cenuşii, când zilele de hoinăreală şi foamete alternau cu lectura pătimaşă a Haiducilor, a lui Dreyfus în Insula Dracului şi, mai ales, a lui Rocambole, care mă făcea să fur ouă din cuibarele nepăzite şi pe care le dădeam în schimbul fascicolei cotidiene a fantasmagoricului erou.

F.L. Cine ar mai putea pretinde, după această mărturisire, că Panait Istrati nu este produsul culturii franceze în Orient?

P.I. De la Rocambole la Balzac, Hugo, Bernardin de Saint-Pierre şi Alphonse Daudet, n-am avut de făcut decât un pas; astfel descoperii cu entuziasm Moş Goriot, Mizerabilii, Paul şi Virginia şi, mai ales, pe tandrul Jack, pe care „păduchiosul”

Mihail îl citea în original, în plăcintăria unsuroasă a lui kir Nikola, unde l-am întâlnit pentru prima oară. Jack se află astfel asociat celei mai frumoase prietenii, în zorii vieţii mele celei noi.

O dată cu întâlnirea lui Mihail începură cei nouă ani de viaţă eroică, de prietenie dezinteresată şi tumultuoasă, de vagabondaje epice de-a lungul României, Egiptului, Greciei, Turciei şi întregului bazin mediteranean. Dar vai, în aprilie 1909, Mihail mă părăsi la debarcaderul din Brăila, bolnav de tuberculoză, plecând la Kazan – spunea el –, unde moartea îl surprinse.

Dar în ajunul acestei sfâşietoare despărţiri, avui totuşi bucuria de a vedea apărând în România Muncitoare primul meu articol combatant, semnat P. Istr.

EL. Şi pe cine combăteaţi?

P.I. V-o spun pe scurt: pe dl Iorga, declanşatorul „huliga- nismelor” în epocă, alături de colegul său, universitarul A.C. Cuza, acesta din urmă organizator şi acum al tuturor banditismelor antisemite. Urmează câţiva ani de colaborare neregulată la România Muncitoare, până în ziua când, dintr-un salt, îmi împlinesc marele ideal: să nu public decât în marile organe de presă, a căror voce se face auzită de un număr mai mare de cititori.

În acel timp mă aflam la Brăila, zugrav şi secretar al puternicului sindicat al muncitorilor portuari. Cu mari riscuri, izbucneşte o grevă. Simt

presiunea maselor, o conduc cât pot mai bine, dar greva cade glorios. Scriu atunci un articol, în al cărui titlu, „Burii sunt învinşi, trăiască Burii!”, fac aluzie la războiul din Transvaal şi, îndrăzneţ, îl trimit la Adevărul, cel mai mare ziar democratic din ţară.

A doua zi, mare mi-a fost bucuria şi surpriza de a citi, în fruntea rubricii de informaţii a acestui ziar, nota următoare, tipărită cu litere groase: „Greva muncitorilor din portul Brăila a căzut. Vajnicul muncitor Panait Istrati ne trimite un articol scris după bătălie. E un articol scris cu sângele unei inimi generoase. Îl vom publica în Adevărul de mâine la loc de cinste.” Acesta fu debutul meu în marea presă, victorie măreaţă de care îmi amintesc mereu cu duioşie.

Imediat după aceea public în Dimineaţa o serie de nouă articole, intitulate „Lipitorile porturilor”. Ca redactor la România Muncitoare, avusesem onoarea să corectez articolele actualului ambasador al Sovietelor la Paris, pe atunci expulzat de oligarhia română. Îmi aduc aminte chiar de un incident dureros din acea epocă: Racovski, voind să intre în ţară, a fost arestat. Am organizat un miting de protest, urmat de o încăierare în stradă cu poliţia. Am fost printre arestaţi – şi-mi aduc aminte şi acum de mama de bătaie mâncată în acea noapte.

Nu mai mult decât acum doi ani, am fost chemat la telefon din rue de Grenelle1. Era Racovski:

„Ascultă, Istrati, ai ieşit de sub obroc?”

„N-ai ieşit şi tu tot de-acolo?”, i-am răspuns zâmbind.

Astfel, la o depărtare de 18 ani, propagandistul necunoscut şi vagabondul neînduplecat se întâlneau pe linia telefonică Elysées-Fleurus, unul, ambasador al U.R.S.S., celălalt, povestitor român şi scriitor francez, în acest Paris, capabil de toate miracolele!

*

Nu vreau să părăsesc această perioadă de viaţă gazetărească fără să evoc apariţia lui Pégoud pe cerul românesc, cu al său faimos looping the loop. Tot Bucureştiul alergă ca la o minune. Capitala se goli într-o oră. Am scris atunci un foileton în care admiram faptul că omul, care de-abia reuşise să stăpânească o maşină atât de periculoasă –, se încredința deja acestei acrobaţii uimitoare.

Câteva zile mai apoi, în trecere prin Ploieşti, mă oprii să fac o vizită, ca de obicei, lui Constantin Dobrogeanu-Gherea,

1 Pe rue de Grenelle se afla sediul Ambasadei U.R.S.S. Din Paris (n. A.T.).

Unul din cele mai pitoreşti şi mai cinstite figuri ale socialismului european de dinainte de război. Acest bărbat, fondator al socialismului românesc, fondatorul criticii de artă şi sociologiei româneşti, nu era decât un biet evreu rus care, evadând din temniţele siberiene, a parcurs, cu piciorul lui diform, întreaga Europă de Nord şi Finlanda, pentru a eşua într-o micuţă coşmelie de lemn la Ploieşti, unde îşi câştiga existenţa vânzând salată de ardei copţi la grătar, studiind zi şi noapte şi devenind, 20 de ani mai târziu, una dintre figurile cele mai respectate de întreaga intelectualitate românească.

Spirit totodată practic, speculativ şi erudit, de o cinste exemplară, reuşi minunea unei duble ascensiuni ce mergea mână în mână: aceea a unei averi şi a gloriei de gânditor şi propagandist. În timp ce cu o mână prepara faimoasele sărmăluţe – un regal pentru întreaga aristocraţie română –, cu cealaltă redacta grava revistă Contimporanul, precum şi studii critice atât de valoroase, încât unul dintre ele a fost onorat de o polemică cu [Herbert] Spencer.

Mereu surâzător, mereu prietenos, totdeauna generos, îi făcea plăcere să-l vizitezi. Adesea era tapat de bani. Toată lumea îl tapa: organizaţiile muncitoreşti, emigranţii ruşi, marii prieteni, ca rabelaisianul Caragiale, şi unii foarte mici, ca mine. Cu ocazia acestei întâlniri, îmi spuse, făcând aluzie la articolul meu despre Pégoud: „Istrati, ai stofă de artist. Foiletonul tău este unul dintre cele mai frumoase scrise la noi. Dar ca să reuşeşti, elanul nu ajunge. Trebuie să depui o muncă susţinută.” Răspunsei: „Nu-mi plac lucrurile pentru care trebuie să trudesc. Dacă o să reuşesc cândva, va fi fără efort.”

De fapt, am aşteptat cu răbdare până la 40 de ani…

În aşteptare, şi pentru că un om nu poate trăi fără să facă ceva, hotărăsc să nu-mi mai tapez prietenii. Împrumut 200 de franci de la Gherea şi întemeiez o crescătorie de porci. Trei scroafe gestante fată şi, la capătul a patru luni, o întreagă familie grohăitoare de 18 membri fu cât pe-aci să-mi

mănânce urechile. Şi eu, care nu mă supusesem niciodată unei munci de zi cu zi, primii să merg la muncă regulat, timp de un an şi jumătate, ca zugrav, pentru a-mi hrăni „numeroasa familie”.

Făcui sacrificiul bucuros. Din anumite puncte de vedere, porcul este un animal mai bine crescut decât omul. Mai întâi, nu-i adevărat că este murdar: la trei zile, purcelul îşi urmează mama într-un colţ anume al curţii, pe care-l va ţine minte. Hrănit la ore regulate – niciun semn de lăcomie; între băltoaca din stradă şi bazinul de ciment pe care-l amenajasem, nu ezita să se îndrepte spre apa curată. Cât despre încrederea în om, ea este atât naivă, cât şi mişcătoare: era destul o mângâiere şi câteva boabe ca să-l văd apoi culcându-se, fără proteste şi guiţături, oferindu-se cuţitului măcelarului.

Martie 1916! Războiul e în toi. Îmi privesc „pensionarii”: 40 de porci, în primejdie să fie înşfăcaţi de români sau de nemţi. Mai bine să-i mănânc eu. Îi pun pe cântar: 1 franc kg de porc viu. Cu 1500 de lei în buzunar, primesc la 30 martie, la frontiera elveţiană, 1200 de franci elveţieni…

*

F.L. Prin urmare, datoraţi porcilor cunoaşterea limbii franceze?

P.I. Exact; asta voiam să spun…

În Elveţia mă duc la Leysin, unde unul dintre prietenii mei trăgea să moară. Abia salutasem prima ciocârlie ce se ridicase deasupra mraniţelor negre ale întinselor câmpii brăi- lene şi iată-mă întâmpinat, la început de april, de impresionantele zăpezi de la Leysin-Village.

Îndată iau taurul de coame: limba franceză. Nu v-am spus, prieteni, că era marea pasiune a adolescenţei. Se va vedea aceasta în Mihail, unde îmi rostesc admiraţia şi în acelaşi timp surpriza de a-l vedea pe acest tânăr vagabond devorân- du-l pe Jack în original, pierdut în fundul unei biete mahalale de orăşel dunărean.

Câte încercări numeroase şi zadarnice n-am făcut de-a lungul acestor nouă ani de prietenie înflăcărată cu Mihail, ca să mă avânt în cucerirea acestei frumoase limbi internaţionale… Cu câtă emoţie, chiar azi, evoc minutele, înainte de a adormi, când el îmi spunea cu vocea-i gravă şi drăgăstoasă: „Repetă după, mine, Panaite: je dors, tu dors, il dort…”

Dar într-un fel era scris şi altfel vorbit! Niciodată n-am obţinut nimic cu

jumătăţi de măsură. Să te dăruieşti în întregime sau deloc era legea mea şi a pasionaţilor care-şi asigură adevăratele cuceriri. Zăvorât în cămăruţa unui chalet din lemn, înarmat cu un dicţionar şi o voinţă nestrămutată, umblând încoace şi încolo prin odaie, deschid cartea Télé- maque: „Calypso-ne-pouvait-se-consoler-du-départ…” Nu înţeleg decât cuvântul consoler, care seamănă cu cel din română. Dicţionarul mi-e singura unealtă. În viaţa mea n-am deschis o gramatică. N-are a face! Pagină cu pagină, carte după carte, fără profesor, devor cam 30 de clasici: Voltaire, Rousseau, Montaigne, Montesquieu, Madame de Staël etc.

O stare febrilă ce dură patru luni. O dublă bucurie ce conjuga într-însa o dublă cucerire: aceea a limbii şi a frumoaselor idei frumos exprimate.

Patru luni de schimnicie! Când mă trezii la realitate, pereţii odăii erau acoperiţi integral de fişe prinse în ace, dicţionarul, ferfeniţă, iar în buzunar, doar 1 franc elveţian.

Ies afară în căutare de lucru. Primul om căruia mă adresez în noua mea limbă fu olandezul Creuze, antreprenor, tuberculos de multă vreme. Mă angajă îndată, dar îmi spuse zâm- bind: „Dragă domnule, d-ta vorbeşti ca-n cărţi!”

În această limbă savuroasă şi bogată trebuia să scriu, după trei ani, scrisoarea la care face aluzie Romain Rolland în prefaţa Chirei şi primele două cărţi…

*

Un an de muncă… Bat muntele între Leysin-Village şi Leysin-Feyday; vopsesc uşi şi lipesc tapete pe pereţi, adesea însângeraţi.

Apoi mă satur de Leysin. Vreau să cunosc Elveţia. Deschid un ziar şi dau de un anunţ al Ministerului Poştelor şi Tele comunicaţiilor, care caută muncitori. Şi iată-mă plecat în Vallée de l’Orbe, unde scormonesc pământul ca să plantez stâlpi.

Petrec doi ani de viaţă cenuşie, de luptă crâncenă; cele zece meserii succesive mă strivesc, una după alta, aruncân- du-mă într-o somnolenţă ce mă împiedică să citesc.

F.L. Trăiaţi în singurătate, ca un ascet?

P.I. Nu! Am avut câteva prietene. Dar trebuie să fii erou ca să trăieşti cu o prietenă în Elveţia! Patru cantoane mă declară indezirabil. Astfel, când, la

Geneva, un agent spuse, con- trolându-ne hârtiile: „Totul e în regulă!”, prietena mea şi cu mine strigarăm: „Bravo! Se simte Franţa pe-aproape!”

O dată cu bucuria, simt renăscând în mine şi preocupările intelectuale. Suntem în 1919: trei ani de limbă franceză. Într-o zi, ieşind de la conferinţa lui Birukov, care se întorcea din Rusia, scriu un articol, „Tolstoism sau bolşevism?”, pe care-l dau, la întâmplare, ziarului La Feuille al lui Jean Debrit. A doua zi, articolul apare în prima pagină, semnat P. Istr.

Din acea zi până la intervenţia de la Nisa a lui Romain Rolland, în 1921, cititorii dvs. Cunosc amănuntele din articolul1 scris chiar în această revistă de prietenul nostru, Maurice Martin du Gard, cel care mi-a transmis primul salut al presei franceze.

Din octombrie 1920 până în ianuarie 1921 am cutreierat toate hotelurile, solicitând cea din urmă dintre munci, cea de spălător de vase, în schimbul unei bucăţi de pâine şi a unui adăpost. Noaptea mă furişam într-o vilă nelocuită de pe boulevard Cimiez şi dormeam într-o fostă bucătărie, cu capul pe boccea. Fără foc…

Dar să trecem… Se cunoaşte povestea, şi nu vreau să revin la acele timpuri!

Şi totuşi! în acest măreţ oraş găsesc un om: pe dl Mon- nier, fabricant de nisarete2, care mă angajă timp de zece zile, dându-mi o masă şi adăpost în schimbul unei jumătăţi de zile de muncă.

1 Vezi mai sus, p. 169 şi n. 3 (n. Red.).

2 în orig.: niçarettes – ţigarete fabricate la Nisa (n. Red.).

Abia în mai 1922, după 18 luni de insistenţe din partea lui Romain Rolland, iată că, la Hautil-sur-Triel, Ionescu îmi spune, în sfârşit, jucând totul pe norocul meu: „Dacă un om ca Romain Rolland susţine că eşti în stare să faci ceva demn de noi, ei bine, s-o facem!”

F.L. Cărţile dvs. Au fost scrise la Hautil?

P.I. Numai prima; a doua, în subsolul lui Ionescu, care mi-a dat posibilitatea să scriu timp de şase luni, lipsit de griji materiale.

Fără griji, dar cu câte lacrămi! Aceste două cărţi erau cât pe-a ci să-l coste pe Ionescu situaţia şi pacea căminului. Câte lacrămi a putut să verse o femeie nevinovată! Toată strada bodogănea: „Ce atâta tevatură pentru unul care bălmăjeşte două vorbe în franţuzeşte?”

Prima carte fu totuşi terminată. O trimisei lui Rolland, care-mi răspunse: „Toate prevederile mele sunt confirmate. Vino să mă vezi.”

*

Întâlnirea avu loc la 25 octombrie 1922.

Mi se întâmplase în trecut, ca şef de delegaţie muncitorească, să-mi pierd cumpătul în faţa prefectului de poliţie. La Rolland, însă, am intrat calm, pentru a întâlni un om cu ochii limpezi, a cărui faţă serioasă era luminată de zâmbet. Îmi spuse, întinzându-mi mâinile: „Iată-te, Istrati! Doresc mult să te ascult.”

Păstrez o amintire de neşters despre această primă întâl- nire, guvernată de tema mea preferată: prietenia. Gândin- du-se la singurătatea ce avea să-mi rezerve Parisul literar, Rolland îmi vorbi îndeosebi despre doi oameni, cărora voia să mă încredinţeze.

„Aceştia sunt”, îmi spuse el, „Jean-Richard Bloch, unul din rarii noştri scriitori cu forţă creatoare, şi Léon Bazalgette1,

1 Vezi mai jos, pp. 420-423, „Despre memoria prietenilor noştri care mor…” (n. Red.).

Inimă caldă, apostolul lui Walt Whitman. Primului îi va reveni greaua sarcină de a-ţi revizui manuscrisele."

Într-adevăr, îi datorez exclusiv lui Bloch înţelegerea francezei mele, pe care el a păstrat-o intactă, pe când alţii, cei care au „pus-o la punct”, o cam dispreţuiau.

F.L. Şi apoi?

P.I. Am pentru Rolland o dragoste filială. Nu-i vorba de o gratitudine pentru intrarea mea miraculoasă în literatura franceză, ci mai ales pentru calda primire de la om la om, pentru această mână întinsă deasupra depărtărilor. Nu ne întâi- nim şi nu ne scriem decât rareori. Şi totuşi, mă gândesc cu groază la ziua când ar putea dispărea înaintea mea, căci eu nu trăiesc decât hrănit de pasiunea prieteniei. Lipsit de ea, prefer moartea. Se va vedea în continuarea lui Adrian Zografi.

Strălucind de bucurie, mă închid timp de trei luni în subsolul lui Ionescu, unde scriu Chira Chiralina (care nu-i prima mea carte, ci a doua; prima este Moş Anghel).

În vara următoare, mă aflam ca fotograf ambulant la Ba-

gnoles-de-l'Orne şi Mont-Saint-Michel. În august eşuez la Paramé. Sezon prost: ploaie, frig, mizerie. Dormeam într-o cocioabă, în care nu mă puteam strecura decât pe fereastră. Disperarea mea era atât de mare, încât nu-mi mai dădeam seama ce voi deveni. Dar iată că zăresc în vitrina unei librării revista Europe, pe a cărei banderolă stătea scris cu litere groase: Romain Rolland: Un Gorki balcanic. Dedesubt, numele meu şi… Chira Chiralina. Întorc capul spre zidurile vechii fortăreţe şi strig: „Salut, bătrâne, eşti în e…"

Fuga la oficiul poştal! O telegramă editorului şi, câteva ore mai târziu, îmi soseau primele drepturi de autor: 450 de franci. A fost sfârşitul anilor mei de mizerie… Dar niciodată în viaţă nu am suferit de foame.

F.L. Ei bine, Istrati, nu cumva sunteţi mai puţin fericit ca altădată?

P.I. Aţi ghicit, Lefèvre. Dacă într-adevăr viaţa mi-a fost acrită de mizerie, n-am cunoscut niciodată spaimele clipei de faţă. Desigur, am avut micile mele supărări, larg compensate din plin de marile bucurii ce stau la îndemâna oricui, dar pe care prea mulţi le dispreţuiesc: drumul, pădurea, râul, soarele. Astăzi, o răspundere cumplită mă apasă.

În Orient nu se glumeşte cu oamenii care-şi încep viaţa publică luându-şi angajamente de conştiinţă. Adu-ţi aminte de primul meu articol, dar şi de următoarele – toate au fost articole militante. Acesta este destinul meu… Am eu oare, acum, aerul unui om de litere? Niciodată în viaţă nu m-am gândit să devin aşa ceva! Am ceva mai bun de făcut decât să-mi tipăresc pe cărţile de vizită: Panait Istrati, om de litere.

F.L. Ştiu că nu sunteţi om de litere. Dar nu puteţi nega că apariţia Chirci Chiralina nu v-a provocat o bucurie!

P.I. Şi încă ce mare! Doi fiind cei care o împărtăşeam, îndată ce Chira apăru în librării, am cumpărat, Ionescu şi cu mine, un exemplar de la un librar din Place Saint-Michel, unde ne aflam atunci. Pradă unei bucurii exorbitante, ne-am retras într-o cafenea, unde Ionescu, ca un mistic, a mângâiat cartea şi a spus: „Asta e de noi, bătrâne, de noii"

Ce înţeles ascundea acest „de noi"? Ce bucurie plină de promisiuni cuprindea? Era oare pentru că în lumea asta apăruse încă un om de litere? Pe dracu'! Speram că această pâr- ghie, care, datorită Franţei generoase, se afla în mâinile noastre, va uşura o parte infimă din povara ce-i striveşte pe

anonimii ca mine, cel de acum trei ani!

Ei bine, nu s-a-ntâmplat nimic! Viaţa m-a obligat să-mi reduc această imensă speranţă la mica existenţă a unui om de litere! Zadarnic sute şi sute de anonimi, muşcaţi până la sânge de viaţă, îmi scriu zilnic, chemându-mă în ajutor. Nu pot face nimic pentru ei. Sunt victima propriei reuşite.

Totuşi, într-o zi am crezut în realizarea speranţei. Acum trei ani, la Nisa, în timp ce rătăceam cu aparatul de fotografiat pe Promenade des Anglais, un om voinic cu figură jovială mă strigă în româneşte: „Ia spune-mi, nu eşti d-ta Istrati?" Astfel l-am cunoscut personal pe Iacob Rosenthal, care nu era altul decât directorul mariâor ziare democratice unde debutasem atât de strălucit acum 20 de ani. „Istrati, nu poţi să fii numai scriitor francez!", îmi spuse acest om de acţiune. „Ştii în ce stare se află ţara ta. Vino la noi! Cum am făcut-o în trecut, când nu erai decât un necunoscut, îţi pun la dispoziţie ziarele mele. Strigă-ţi întreaga mânie şi dragoste!"

Puteam spera o mai bună întrebuinţare a „pârghiei" de care vorbeam adineaori? Primesc. O mare bătălie se încinse! 1 Mii de oameni de-a lungul României îşi smulg ziarul din mâini, spunând: „Asta-i de noi\ "Şi ca să vă dau un exemplu legat de popularitatea mea românească, îl voi pomeni pe ţăranul din creierii Carpaţilor, care mi-a scris: „Istrati, fiindcă ai ajuns atotputernic astăzi, n-ai vrea să-mi faci rost de-un alambic de la Clermont-Ferrand?"

Acest ţăran fu un profet ironic. Într-adevăr, această putere, pe care el o credea nelimitată, s-a redus în mai puţin de-un an la dimensiunile unui… alambic.

Rosenthal primi la Bucureşti o lovitură de pumn american, care fu cât pe-aci să-l coste viaţa. Altă lovitură, dată abil de bunii lui prieteni, îl jefui de marile ziare ce mi le pusese la dispoziţie.

Şi pe acest vis de luptă cortina cade, aplaudată de o „Românie Mare" satisfăcută…

Iată de ce astăzi îmi spun: „Ce naivitate să crezi că un om de litere poate să facă ceva mai bun pentru admiratorii săi decât să le procure un alambic!"

F.L. Dar ultima dvs. Călătorie în România n-a fost… triumfală?

P.I. Nu! M-am dus să văd mormântul mamei şi să-i strâng mâna lui Moş Dumitru, singurul supravieţuitor din familia lui Moş Anghel. Mormântul

era prăbuşit, iar Moş Dumitru, un falnic bătrân. M-a primit la el, la Baldovineşti. După primele cuvinte schimbate, îmi flutură în mâini, triumfător, un număr vechi din Adevărul Literar, unde numele şi fotografia mea se răsfăţau pe o pagină întreagă. „Ştii cine mi-a dat jurnalul ăsta? Ei bine, pândarul Bălţii. Nu m-am schimbat, tot acolo mă duc să fur papură! E adevărat că ai devenit

1 În perioada 15 iunie-12 octombrie 1924, Adevărul Literar şi Artistic a publicat în serial prozele Sotir şi Pescuitorul de bureţi, scrise în română («. A.T.).

Cineva, că ne putem cumpăra o moşie?" „Unchiule, o moşie presupune robi!" Moş Dumitru desfăcu braţele cu un gest de resemnare: „Ei, băiete, trebuie să alegi: ori eşti rob, ori ai robi!"

Dinaintea acestei logici m-am înclinat…

Nu văd cazul meu decât ca o aventură clădită pe un accident adevărat şi sângeros survenit în viaţă. Câtă vreme oamenii vor trebui să aştepte atari accidente ca să se poată exprima, nu consider exemplul meu un succes.

Sunt sărac şi sper să mor sărac, pentru că în viaţa mea de acum merg întovărăşit de imensa familie a calicilor întâlniţi în drumurile mele.

Mă aflu la jumătatea operei, aşa cum am conceput-o în anii lungi de vagabondaj. Când voi ajunge la capătul ei, voi pune jos condeiul şi voi bate din nou marile drumuri de altădată, retrăind alături de tovarăşii regăsiţi ore pline de bucurie, scutite, poate, de grelele răspunderi ce mă apasă în clipa de faţă. Voi da astfel cel mai frumos exemplu: mă voi elibera de tot ce am mai bun în mine fără să fac din această eliberare o deprindere şi o îndeletnicire.

Aşa grăieşte acest om, unul dintre cei mai mari povestitori ai lumii […]. Ieri nu-l cunoşteam, azi mi-e prieten, mâine va fi şi al dvs.

ÎN PREAJMA CELEI DE-A X-A ANIVERSĂRI A REVOLUŢIEI DE LA PARIS LA MOSCOVA1

Această plecare în U.R.S.S. – una dintre cele mai emoţionante din viaţa mea – s-a făcut într-un mod total neprevăzut. Şi aici destinul meu a lucrat în felul său, ca de obicei.

1 Datat Moscova, 27 octombrie 1927, „Avant le Xe anniversaire de la Révolution: De Paris à Moscou” a apărut în l’Humanité, 1 nov., cu

precizarea: „Quelques notes fugitives de Panait Istrati écrites pour le Bulletin de la Société des Écrivains de Moscou à l'occasion du Xe Anniversaire de la Révolution d'Octobre". Vezi Amintiri… 1985, pp. 87-90 (n. I.U.).

De un an nu mai trăiam, ci lâncezeam. 11 ani trăiţi în Occident sfârşiseră prin a-mi împietri inima. Nu mai era nimic din viaţa mea de altădată, plină de entuziasm perpetuu, prietenii fierbinţi şi speranţe nesatisfăcute, cum o regăsesc astăzi în Rusia. În Occident, lupta sterilă pentru o bunăstare demăsurată absoarbe, devorează, ucide oamenii, pe cei mai buni. Prieteniile înflăcărate nu lipsesc, dar ele nu pot oferi decât rare clipe de bucurie lăuntrică. Se sacrifică molohului clipei orice elan, orice pasiune sufletească. Şi acest moloh sunt ocupaţiile. Oamenii trăiesc precum pustnicii: cu uşa ferecată, dăruiţi în întregime „sarcinii" lor.

Cărei sarcini?

Mă întrebam în fiecare zi. Mă uitam la ce făceam eu însumi: cărţi. Se fac acolo munţi de cărţi pe care nu le citeşte nimeni; milioane de tablouri şi sculpturi pe care nimeni nu are timp să le admire. Masele sunt ţinute deoparte, graţie unei absurde organizări sociale care le striveşte, burghezia dedându-se total plăcerilor uşoare: dans, automobil, vilegiatură, zaiafet. În Paris, circulaţia a devenit imposibilă. În localurile de noapte se smulg locurile cu bancnote de 1000. La Deauville, în plin sezon, o cameră fără pensiune ajunge la 200-500 de franci pe zi. În serile de gală, la cazinoul acestei staţiuni mondene, o masă fără băutură costă 250 de franci.

Astfel, între cei care plătesc 500 de franci numai ca să doarmă o noapte şi cei care primesc 500 de franci ca salariu pentru a trăi o lună cu familiile lor se află oamenii care sculptează, compun muzică –, adică „fac artă", Dumnezeule!

Pentru cine? Pentru care public? Pentru bogaţi? Ei dansează. Pentru săraci? Ei scot cărbunii din mină sau sunt şomeri. Pentru clasele de mijloc? Ele se duc la cinema ca să vadă cum cade un automobil într-o prăpastie sau să se înduioşeze la drame care te fac să dormi de-a-npicioarelea.

Pe scara socială, de sus până jos, toată lumea aleargă, se calcă-n picioare, ca să vadă doi imbecili care-şi mută fălcile sau un băiat care soseşte primul pe bicicletă, sau un nebun care dansează fără oprire timp de o săptămână,

sau o miss isterică ce-a traversat Canalul Mânecii cu două secunde mai repede decât altă miss isterică.

Şi în mijlocul acestei lumi care se stinge în spasmele unei vieţi anormale, unii blazaţi, alţii abrutizaţi de trudă, artiştii „creează” opere lipsite de inspiraţie, fără bucurie neprefăcută, asemeni vieţii ce-i înconjoară.

M-am temut o clipă să nu fiu înghiţit în acest angrenaj nimicitor, trebuind ca, la rândul meu, să mă sting în chip jalnic.

Şi atunci m-am trezit deodată ca dintr-un coşmar. Mi-am spus: „S-o luăm din loc.”

Eram chemat la timp…

*

Toată ziua de sâmbătă 15 octombrie şi în noaptea următoare, Ambasada Sovietică de la Paris a fost supravegheată straşnic. Se întrebau: Ce face „Raco” x?

„Raco” tăcea. Nu complet. Mă întovărăşea în cursele prin oraş, spunându-mi, râzând, cu o veselie răutăcioasă:

„Ştii cum mă consideră? Ei bine, un indezirabil! Eu un indezirabil, eu care am trăit în termeni buni cu… aristocraţia, înaltul cler, casta militară. Iată-mă şi indezirabil. Nu, am de ce să-mi pun capăt zilelor!”

*

Duminică, la ora 6 fix, ambasada din rue de Grenelle îşi deschidea porţile: plecare incognito a ambasadorului „indezirabil”. În stradă, nicio pisică… Automobilul ia direcţia Frankfurt, unde ajungem la 10 seara. De-aici, prin Berlin şi Riga, iată-ne, miercuri dimineaţa, în faţa frontierei roşii de la Sebesch.

Mă aflu pe pământ sovietic, unde 130 000 000 de fiinţe omeneşti clădesc o lume nouă.

1 Cristian Racovski (n. A.T.).

Trenul se opreşte în plină câmpie. Soldaţi tineri, cu chipuri hotărâte şi priviri pătrunzătoare, aleargă de o parte şi de alta a convoiului de vagoane, inspectându-le. Dar cum le inspectează? Nu ca nişte automate nepăsătoare, aidoma bieţilor soldaţi din orice armată burgheză, ci ca nişte fii iubitori care trebuie să-şi protejeze o mamă sublimă, convalescentă după o naştere dureroasă.

Îi privesc cu emoţie şi nu îndrăznesc să mă duc să strâng una dintre aceste mâini curajoase. Ce sunt eu pentru ei? Un călător dintr-un tren care transportă tot felul de oameni: şi cumsecade, şi ticăloşi.

După o oră, la Sebesch, Racovski este înconjurat de circa 200 de tovarăşi. Le vorbeşte firesc şi sincer, făcând un raport despre evenimentele care au determinat rechemarea lui în ţară. Contemplu acest spectacol şi mă întreb: Când şi unde s-a văzut ca un ambasador burghez să coboare din tren, într-o mică gară de frontieră, şi să catadicsească a da unor simpli muncitori un raport despre mandatul său?

*

Joi, ora 9, Moscova. Gară spoită cu var, samovar clocotind, mâini prietenoase. Oraşul, inclusiv izvoşcikl-ul mă fac să mă gândesc la Bucureştii de dinainte de război şi la Iaşii de astăzi. Parcurgând străzile, mă conving de toate minciunile debitate în Occident: populaţie în zdrenţe, mizerie cumplită, descompunere morală, iad omenesc.

Găseşti tot ce poţi vedea în oricare oraş românesc, unde n-a avut loc nici revoluţie, nici foamete, şi unde cerşetoria, noroiul de pe străzi, copiii vagabonzi, mizeria sunt, ca şi aici, moştenirea oricărei societăţi capitaliste. Toate acestea se vedeau şi pe vremea ţarului, care primea miliarde ca să lecuiască plăgile poporului său, dar le folosea pentru o cât mai sigură asasinare a revoluţionarilor. Nu s-a spus nimic despre

1 izvoşcik = birjar (n. A.T.).

Acestea în trecut. Ies la iveală astăzi, sub masca imparţialităţii.

Ce-i aia imparţialitate?

Tovarăşi ruşi, n-ar mai trebui să primiţi la voi de-acum încolo decât oameni părtinitori, chiar foarte părtinitori. Gata cu imparţialitatea. Cei care vin pe-aici n-au decât să pună mâna şi să facă ceva; să le fie drag acest noroi îmbibat cu sânge, aceste ziduri ciuruite ce trebuie reparate, suferinţa generală ce trebuie îndulcită.

Moscova munceşte febril, fără să mănânce, probabil, pe săturate. Dar mi-a fost suficient să văd cum acest oraş merge cu munca până acolo, încât ar fi în stare să refacă chiar zidul chinezesc, pentru ca să-mi dau seama că moscoviţii vor mânca în curând mai bine decât în oricare stat capitalist şi că-i vor sătura pe cei care se încălzesc în jurul grătarelor publice ale

Panamului şi gem noaptea, ghemuiţi pe treptele scărilor de la Gaumont-Palace.

ZILE DE OCTOMBRIE LA MOSCOVA1

În Piaţa Roşie, ocupată de Armata Roşie, delegaţii străine şi invitaţi, la ora 9 dimineaţa domneşte o atmosferă apăsătoare. Un cer ameninţător, o tăcere aproape insuportabilă, o aşteptare febrilă. Nici pe zidurile Kremlinului, nici la ferestre nu se văd feţe omeneşti ori copii agăţaţi de balustrade. Nu e înghesuială. Totul e calculat, organizat. Ai zice că lucrurile au fost aşa dintotdeauna.

Nu-mi plac parăzile. N-am fost niciodată spectatorul lor, nici măcar în copilărie, pentru că sunt un antimilitarist înnăscut. M-am dus în Piaţa Roşie fără entuziasm. Nu m-aş fi dus deloc dacă, în urmă cu o săptămână, n-aş fi stat preţ de câteva zile printre soldaţii Armatei Roşii, comandanţii

1 Datat Moscova, 8 noiembrie 1927, „Jours d’Octobre à Moscou” a apărut, trad. În rusă, în lzvestia (Moscova), 258, 11 nov. Vezi Omul care… 1996, pp. 135-137 (n. I.U.).

Cavaleriei Roşii şi printre mateloţii din Leningrad. Acolo am putut vedea cum se săvârşeşte miracolul contemporaneităţii: în cazărmi domneşte spiritul de omenie. Acest sentiment este acolo atât de firesc, încât nimic nu pare ostentativ. Nu poţi întâlni o asemenea stare de spirit nicăieri, în nicio armată a lumii, fie cât de „civilizată”. Aşadar, iată de ce, când am ajuns la Moscova, antimilitarismul meu devenise destul de ezitant.

Totuşi, îmi spuneam, de 7 noiembrie în Piaţa Roşie va domni inevitabil rigoarea militară specifică oricărei armate, vom asista la o demonstraţie de forţă fizică şi de disciplină oarbă.

Dar n-a fost nimic din toate acestea.

În marea familie de militari aflaţi sub arme, cu greu îl puteam distinge pe soldat de comandantul său. În acea zi de bucurie şi internaţionalism din Piaţa Roşie nu exista spaima în faţa superiorului, acea îngrozitoare spaimă care îl transformă pe soldat în automat nefericit.

Pentru prima dată în viaţă am văzut trecându-mi prin faţa ochilor coloane lungi de militari din care lipsea spiritul militarismului. Pe toate feţele, în ţinuta soldaţilor Armatei Roşii, se simţea doar autodisciplina şi antrenamentul conştiincios: cunoştinţele dobândite erau demonstrate fără

strigătele sonore de rigoare, fără comenzile care te îngheaţă, fără priviri crunte. Totul exprima, într-o atmosferă de prietenie, sânge- le rece, camaraderia observate la Peterhof şi Leningrad. Sincer vorbind, o asemenea paradă nu ar fi putut impresiona un militar din stirpea colonelului Ramollot1 sau vreun reprezentant al mareşalului Foch. Niciun piept acoperit de stele, de distincţii onorifice, de medalii sau de alte fandoseli, nimic cu adevărat războinic.

Intre tinerii muncitori şi ţărani în uniformă şi milionul de moscoviţi care au trecut prin faţa mea preţ de opt ore nu exista nicio graniţă: era U.R.S.S.

1 Personajul principal din romanul francezului Charles Leroy, Le Colonel Ramollot (1883), ofiţer autoritar, lipsit de inteligenţă (n. Red.).

Era Uniunea iubitoare de pace, harnică şi plină de omenie, a Republicilor Sovietice Socialiste, care-şi revendica dreptul de a rupe definitiv cu insensibilitatea unui trecut sângeros şi de a pune bazele unei noi ordini sociale. Uniunea îşi proclama dreptul de viaţă în cadrul legilor pe care le dictează pentru a şaptea parte a globului.

Era U.R.S.S., cu uneltele de producţie într-o mână şi cu armata în cealaltă. Uniunea trecea prin faţa noastră, a delegaţilor străini, mândră, proclamându-şi voinţa generoasă, speranţa în dreptatea universală. Ne cerea s-o apărăm împotriva lumii vechi, neîndurătoare, inflexibilă, o lume plină de ură şi egoism, care-i ameninţă zi de zi tânăra existenţă.

Era Uniunea solidară care trecea prin faţa tribunelor, pline până la refuz de oameni veniţi din toate colţurile lumii, care defila prin faţa mausoleului lui Lenin, în prezenţa comisarilor poporului.

*

Nu scriu acest articol ca să-mi câştig pâinea. N-am făcut-o şi n-am s-o fac niciodată. Dacă m-aş fi gândit la pâine, ar fi trebuit să rămân la Paris, acolo unde, ca de altfel în oricare ţară capitalistă, conştiinţele se cumpără.

Aici însă este ţara încrederii şi a efortului dezinteresat, o ţară în care nu te joci cu gluma. Nimeni nu te obligă să crezi, dar dacă aderi, atunci gata cu gluma, nu-ţi risipi forţele: totul sau nimic.

Armata Roşie, compusă din muncitori şi ţărani, această mare de bărbaţi, femei şi copii, tot acest popor care a defilat ieri la Moscova şi pe întreg teritoriul Uniunii – iată singura noastră nădejde în viitor! Nu trebuie să-i

judecăm: trebuie să-i ajutăm cu preţul propriei vieţi, trebuie să ne unim destinele cu destinul lor.

Un popor nu poate fi nici inuman, nici agresiv, nici egoist când se aruncă cu trup şi suflet într-o luptă în care nu poate decât să moară, în caz că lupta se termină printr-o înfrângere. Am văzut cum, sub zidurile Kremlinului, acest popor îşi proclama dreptul de a trăi o viaţă nouă, acea viaţă pe care a cucerit-o cu preţul propriului sânge.

Oare poţi să nu fii alături de el? Poţi asista indiferent la bătăliile pe care le dă? Oare există cât de cât o urmă de îndoială?

Până astăzi n-am ţinut în mâini decât mijloace de producţie simple. De acum înainte sunt gata să-mi încarc arma şi să trag pentru ca această patrie universală, patrie a oamenilor generoşi, patrie de mâine, să trăiască.

ÎN JURUL UNUI CONGRES1

Tehnicile actuale ale reclamei şi propagandei fac din om ce nu e, câteodată chiar ce nu vrea să fie. Panait Istrati este omul pe care reclama din jur îl denaturează, însă refuză s-o recunoască. L'Humanité a făcut din el un port-drapel şi n-a ezitat să-i răstălmăcească cuvintele ori atitudinea. Istrati e un om cinstit, nu se sinchiseşte de politică. Notează ce vede, spune ce gândeşte. Este, fără îndoială, un prieten înfocat al U.R.S.S. Şi asta pentru că iubeşte poporul, pentru că se hrăneşte cu speranţele lui, pentru că-şi aminteşte de meleagurile româneşti. Îi displac onorurile şi parada. Preşedinte de onoare aici sau aiurea? Ce importanţă are?

În articolid de mai jos, Istrati îşi notează impresiile de la Congresul prietenilor U.R.S.S., ţinut la Moscova: în spatele discursurilor interminabile şi seci, el caută – şi întrezăreşte – voinţa poporului. Paginile acestea, care exprimă adevărul, vor însemna pentru camarazii noştri mai mult decât sute de file scrise de lingăi de profesie.

[Pierre Naville2]

1 Scris în 14 noiembrie 1927 şi refuzat de l'Humanité, „Autour d'un Congrès" a apărut în Clarté, 16 nov. Vezi Omul care… 1996, pp. 145-147 (n. I.U.).

2 Pierre Naville era redactor la Clarté (n. Red.).

Uniunea Sovietică are mulţi prieteni în toate colţurile lumii, numai că ei nu se prea înţeleg asupra finalităţii prieteniei lor. S-a observat asta la cei

care au participat la sărbătorirea celei de-a X-a aniversări – căci n-au fost toţi prezenţi, nici măcar cei mai buni dintre ei –, în timpul Congresului mondial al prietenilor U.R.S.S. Participanţii la Congresul încheiat ieri n-au ajuns decât la promisiuni solemne. Nu pot fi calificate altfel hotărârile luate – dacă se pot numi hotărâri apelurile înflăcărate la pace, constatările privind munca efectivă în U.R.S.S., stigmatizarea fascismului şi a războiului iminent, ca şi acordul unanim de a fonda peste tot „cluburi ale prietenilor U.R.S.S.”. Să fondăm cluburi? Şi ce să facem noi în aceste cluburi? (Spun „noi”, pentru că şi eu am fost – fără să iau cuvântul – la Congres.) Mai întâi ne vom aduna, apoi vom vorbi… ca la orice congres. Probabil cu un ecou mai slab, pentru că ne lipsesc uriaşele reflectoare ale aparatelor de filmat şi ale presei-aparate care s-au înfruptat din strălucita manifestare de suflet a celor trei zile.

Desigur, Rusia proletară şi victorioasă de astăzi îşi poate permite chiar luxul unui congres fastuos şi fără rost, congresul oamenilor veniţi s-o admire. Însă dincolo de lumina orbitoare ce inunda figura oratorului, se putea observa flacăra de pe chipul muncitorului. Iar faţa Rusiei spunea deschis oricui voia să citească:

„Nu aşa am început în urmă cu zece ani edificarea lumii noi, care cere acum universului dreptul de a exista, doar dreptul de a exista. Atunci ne împleticeam – înfometaţi, zdrenţăroşi, îngheţaţi – în tenebrele trecutului năclăit în sânge, în căutarea unei arme căzute din mâinile vreunui frate, în timp ce Krupskaia1 făcea bandaje rupând din pantalonii vechi ai tovarăşului ei de luptă. Atunci am reuşit să ne punem de acord, pentru a învinge sau muri; oare astăzi este chiar aşa de greu să cădeţi de acord, numai pentru a cere

1 Nadejda Konstantinova Krupskaia (1869-1939), soţia lui Lenin. Ajucat un rol important în mişcarea bolşevică şi în Partidul Comunist Rus; a condus Comisariatul pentru Educaţie (n. Red.).

Restului lumii să ne lase în pace?" Căci, în fond, asta cerea U.R.S.S., la Congres, prietenilor săi. Iar prietenii răspundeau în cor: „Da, vom cere lumii să vă lase în pace!"

E uşor să ceri, dar e mult mai greu să obţii.

Când nu încape nicio îndoială în privinţa refuzului, trebuie să acţionezi.

Iată punctul în care prietenii n-au mai fost de acord: cum să acţionezi?

„Vom fonda cluburi!”, s-a strigat în unanimitate.

Ca nişte oameni bine crescuţi ce sunt, conducătorii Revoluţiei din Octombrie au răspuns respectuos: „Mulţumim.”

Dar în Sala Coloanelor, imensă, nu se aflau numai conducători, ci şi flăcăi prost crescuţi, care au propus imediat: „în caz de război, cluburile voastre vor coborî în stradă şi vor îndemna la dezertare, la sabotaj, la boicot şi la greva transporturilor! Din moment ce nu e vorba decât de un atac din partea voastră, de o agresiune capitalistă, n-aveţi decât să le propovăduiţi. Refuzul de a fi criminal nu înseamnă trădare. Şi numai acţionând cu o astfel de fermitate, ne puteţi dovedi că ne sunteţi prieteni.”

În faţa acestei insolenţe bolşevice, majoritatea covârşitoare a prietenilor U.R.S.S. S-au revoltat:

„Ce oroare! Drept cine ne luaţi?”

Şi astfel, singura propunere corectă, unica rezolvare prin mijloace de acţiune eficiente în obţinerea de efecte sigure a fost respinsă prieteneşte.

Era inevitabil.

Pe bună dreptate, Biblia spune: „Fii fierbinte sau rece, dar nu lipsit de vlagă!” 1 Dar aceşti oameni, care se uită cu un ochi la lumea veche şi cu celălalt la umanitatea ce se naşte, nu pot fi decât lipsiţi de vlagă. Or, orice naştere presupune durere, obligă la scindare, cere o luptă care poate fi fatală. Lipsa de vlagă n-are ce căuta aici. Cine ar fi nebun să prefere durerea, dacă am putea face revoluţiile amuzându-ne?

1 Referire la Apoc. 3:16 – „… pentru că eşti căldicel, nici fierbinte, nici rece…” (n. Red.).

Iată de ce „bunăvoinţa” celor care au ceva de pierdut în această naştere universală nu poate decât să întârzie momentul salvării. Destul cu „bunăvoinţa”! Durează de secole şi nu face decât să prelungească boala.

Suntem destui cei care mai credem în bunătatea şi generozitatea omului. Ne-am pus multe speranţe în acest om. Acum vom fi obligaţi să ne despărţim de el, să ni-l smulgem din măruntaie, căci lui îi place să zacă acolo unde germinează putregaiul. S-a dovedit: conştiinţa instinctivă a maselor revoluţionare este mult superioară bunătăţii individului – şi numai ea poate fi salvatoarea viitorului unei vieţi lipsite de sentimentalism.

Toţi cei care mai agreează viaţa burgheză, toţi cei care nu mai simt durerosul puls al maselor oprimate se vor întoarce la micile lor îndeletniciri. Siguri de destinul lor, invincibili, îşi vor continua solitari opera de renaştere umană pe care tot ei au început-o.

DE VORBĂ CU SCRIITORUL PANAIT ISTRATI1

Celebrul scriitor român, bine cunoscut cititorilor noştri, a trecut prin Rostov, în cadrul unei delegaţii de scriitori şi intelectuali străini.

În cursul convorbirii cu unul dintre colaboratorii noştri, Istrati a declarat:

Am părăsit Parisul, venind în U.R.S.S. Împreună cu tov. Racovski. Mă gândesc să mă stabilesc definitiv în ţara dvs. Din păcate, nu vă cunosc limba, dar seamănă mult cu româna, şi sper că nu-mi va fi greu să rezolv această problemă.

Am decis să mă stabilesc în Rusia pentru că am dus totdeauna o viaţă de luptător. Am străbătut bazinul meditera

1 Datat Rostov, 20 noiembrie 1927, „Entretien avec l'écrivain Panait Istrati" a apărut, trad. În rusă, în Molot (Rostov), 22 nov. Inédit în română, trad. Din franceză de Graţiela Ursulescu (n. LU.).

Nean, am vizitat Orientul Apropiat şi Egiptul. Particip la mişcarea revoluţionară de la vârsta de 18 ani. Am părăsit Europa Occidentală întrucât pentru mine, care m-am devotat integral cauzei revoluţionare, acolo nu mai este nimic de făcut.

Editorii mei îmi cer o carte despre evenimentele actuale din Rusia, căci ştiu că nu voi scrie decât adevărul. Până în prezent am avut posibilitatea de a trimite câteva articole la l'Humanité, şi anume impresiile asupra sărbătoririi zilei de 7 Noiembrie.

Romanul meu Mihail va apărea în curând în rusă şi ucraineană. Va fi editat simultan la Paris.

La sfârşitul călătoriei, îmi propun să stau o lună la Kiev, pentru a modifica scenariul scris după romanul Chira Chiralina.

Tov. Istrati ne-a tra? ismis impresiile sale despre U.R.S.S.:

Sunt încântat de tot ce am văzut în U.R.S.S. Rusia, care mai ieri suferea de foame, a găsit astăzi mijloace nu numai de a supravieţui, dar şi de a construi. În nicio parte a lumii nu am văzut proiecte atât de îndrăzneţe, menite să îmbunătăţească viaţa oamenilor muncii. La dvs., ştiinţa şi tehnica

sunt puse în slujba muncitorilor.

Îi salut frăţeşte pe muncitorii din Rostov şi din regiune şi promit să fiu alături de ei în lupta împotriva capitalismului mondial.

VIAŢA MEA1

Sincer să fiu, niciodată nu mi-a plăcut să răspund reporterilor la întrebări privitoare la viaţa mea şi la părerile mele. Acum, mai mult decât în urmă cu patru ani, când mă mai mângâiam cu iluzia existenţei unei nobleţi sufleteşti în lumea burgheză, am înţeles că această lume este complet lipsită de

1 Scris, probabil, la sanatoriul din Montana-sur-Sierre în ianuarie 1927, „Ma vie” a apărut, trad. În rusă, în Ogoniok (Moscova), 12, dec. Vezi Omul care… 1996, pp. 118-123 (n. I.U.).

Suflet, că nu posedă decât o curiozitate rece; de aceea, mi se pare ruşinos că povestesc „publicului” despre viaţa şi gân- durile mele cele mai tainice.

Când mi-am început cariera de scriitor, vorbind despre mine miilor de cititori „cultivaţi”, nădăjduiam să deschid ochii celor mai buni dintre guvernanţii actuali, să le atrag atenţia asupra comorilor care se ascund în marea de oameni anonimi, să le înmoi inimile, să-i fac să se gândească la uriaşa dreptate…

Zadarnică muncă! Scrisori entuziaste am primit câte vrei. Dar niciunul – auziţi? —, niciunul dintre puternicii zilei nu m-a întrebat dacă nu cunosc concret vreo nevoie sau vreo suferinţă umană pe care s-o aline. Şi doar ştiind că trăiesc, ca şi înainte, în mijlocul celor umili, puteau să-şi dea seama că fără de număr sunt cei care întind mâinile spre mine, cerând ajutor!

Scrisorile primite din toate colţurile lumii sunt pline de strigăte de disperare, dar cât pot face eu pentru aceşti nefericiţi? Gloria şi admiraţia burghezilor mi-au oferit prea puţin, abia de două ori mai mult decât câştigam când eram zugrav.

Toate cărţile mele şi traducerile lor mi-au adus mai puţin de o treime din cât a primit, de exemplu, Maurice Dekobra1 pentru Madona din tren.

Iată în ce societate trebuie să trăim! Şi să se ştie – declar deschis – că atunci când, în octombrie trecut, mi s-a reactivat tuberculoza, cel care m-a salvat a fost un prieten care mi-a oferit neîntârziat mijloacele pentru a fi tratat în sanatoriul de unde scriu aceste rânduri.

Dispreţul meu pentru societatea actuală a sporit!

Cu totul altfel stau lucrurile când trebuie să vorbesc cititorilor primului stat proletar din lume. În relaţiile cu ei nu am nicio rezervă. De aici îi văd aşa cum sunt în realitate, căci proletarii sunt pretutindeni aceiaşi. Aşa cum sunt, îi prefer „cunoscătorilor” de literatură lipsiţi de inimă. Cum spun

1 Pseudonimul lui Ernest Maurice Tessier (1884-1973), autor de romane bulevardiere de gust îndoielnic, vândute în tiraje impresionante (n. Z.B.).

Francezii, ei sunt nişte prolo, adică nu pot face nimic: sunt la fel de săraci ca mine. E atât de uşor şi de îmbucurător să poţi vorbi celor care-ţi seamănă: am făcut asta totdeauna, la toate răspântiile existenţei mele.

Încălzit de bătaia frăţească a inimilor lor veşnic tinere de oameni ai muncii, le pot spune cu mândrie că sunt fiul unic şi nelegitim al unei ţărănci românce, al unei mame bune care, preţ de 30 de ani, a spălat rufele altora ca să mă crească pe mine, „singura ei fericire pe pământ”.

Se-nţelege, truda şi suferinţa ei n-au fost răsplătite cum a visat, pentru că, aşa cum ştiţi, toate mamele doresc ca odorul lor să ajungă la o bunăstare burgheză. Eu, cu sufletul meu visător, arzând din copilărie de dorul aventurii, nu mă potriveam cu acest ideal. Cariera, familia, copiii nu mă atrăgeau. Mi-a fost dat ca, pe drumul vieţii, să cânt neajunsurile foamei, nopţile reci, fără adăpost deasupra capului, somnul sub cerul liber, ploşniţele pe care le recoltam de pe toate băncile, precum şi suferinţele oamenilor biruiţi de viaţă. Mai mult decât orice, a trebuit să lupt cu această blestemată tuberculoză, pe care am contractat-o la 18 ani şi pe care încerc s-o îmblânzesc, dacă nu chiar s-o „stârpesc” definitiv.

Aceasta a fost viaţa mea de la vârsta de 12 ani până în ziua în care Romain Rolland mi-a întins o mână de ajutor frăţească şi în care cizmarul Gheorghe Ionescu mi-a dat posibilitatea ca, la ieşirea din spitalul din Nisa, să încep să scriu.

Nu voi vorbi aici despre ce mi-a fost dat să trăiesc în cei

25 de ani de pribegie; pentru a înşira toate meseriile pe care le-am avut nu mi-ar ajunge spaţiul acestui articol. Am încercat tot ce poate face un om nevoit să-şi câştige pâinea. În Egipt şi Asia Mică, în Grecia şi Italia, în Franţa şi Elveţia, peste tot, am acceptat ce mi s-a oferit: hamal în gări şi în porturi, manipulator de mărfuri pe şantierele navale, garçon în hoteluri, ajutor de bucătar în restaurante, fierar, „semănător” de stâlpi de telegraf,

săpător; am lipit şi dezlipit afişe, am fost figurant la circ, tractorist, ajutor de farmacist, tăietor de lemne, vânzător de ziare, fotograf ambulant etc. Toate acestea pe lângă meseria de bază, cea de zugrav, pe care n-o puteam totdeauna profesa din lipsă de cerere – şi care nu-mi plăcea cine ştie ce, pasiunea mea reală fiind mecanica.

Cât priveşte a doua chemare, cea de scriitor, ea a început să se manifeste după terminarea şcolii, sub forma dorinţei pătimaşe de viaţă, a unui dor de neînvins. Înainte de toate, voiam să trăiesc cu orice preţ!

M-am născut pe malurile Dunării, în zona cea mai sălbatică şi cea mai pitorească, la Brăila; toată copilăria mi-am petrecut-o printre mlaştini de nepătruns. Sălciile plângătoare, nuferii, păsările de baltă, vulpile, chiar miriadele de ţânţari mi-au fost mulţi ani cei mai buni prieteni. Ca să înţelegeţi cu ce pasiune trăiam această viaţă, am să vă spun că am rămas repetent trei ani la rând în clasa întâi. Profesorii mă certau în fel şi chip, ba chiar mă altoiau. Biata mea mamă era înnebunită de supărare. Eu însă nu dădeam nicio atenţie acestor lucruri, alergând mereu spre Dunărea iubită, frumoasă şi tainică. Când, în sfârşit, am terminat această şcoală blestemată, când s-a constatat că, din cauza sărăciei lucii, nu voi putea intra la gimnaziu şi voi deveni astfel complet liber, n-a fost copil de 12 ani mai fericit pe lume: în sfârşit, puteam face ce voiam. Am făcut-o, dar cu ce preţ! A trebuit să-mi câştig singur bucata de pâine, să muncesc 18 ore pe zi.

Desigur, libertatea spre care năzuiam era doar o iluzie copilărească. În realitate, era una dintre formele acelei tiranii sociale care, în pofida dorinţelor, forţează temperamentele cele mai diverse să se înregimenteze. Tiraniile primeau înfăţişări dintre cele mai variate, încamându-se când în profesori, când în patroni, când chiar în propria mamă. Acest aspect m-a frapat când aveam 25 de ani – şi atunci m-am revoltat împotriva tuturor, împotriva întregii lumi, inclusiv împotriva mamei.

„Ei, drăcie! Ce-i asta, până când trebuie să fiu legat de mama, de lumea care vrea să facă din mine un burjui, de lumea care se gândeşte la propria bunăstare, când eu vreau să fiu un pier- de-vară, când vreau să trăiesc şi să mă bucur de binefacerile naturii, să profit de zilele frumoase care vin şi care nu se vor întoarce niciodată?”

Acesta a fost primul impuls al pribegiei mele, care nu s-a terminat nici

astăzi şi care va dura cât timp voi avea doi ochi să văd şi măcar un plămân să respir.

*

Viaţa de pribeag a fost marea mea bucurie, răsplata existenţei mele, şi eu o preţuiesc, considerând-o o imensă fericire.

Posibilitatea de a face ce vreau m-a ajutat să rămân un om integru, iubitor de viaţă, să-mi împlinesc integral visele. Am renunţat, fără nicio părere de rău, la tot ce se opunea elanurilor mele; nici astăzi nu vreau să mă supun chemării mele de scriitor, care vrea să facă din mine un profesionist al condeiului, căci eu consider această meserie o prostituţie mai rea decât vânzarea trupului, iar sentimentele şi elanurile noastre se pretează şi mai puţin la vânzare decât trupul.

La asta am şi vrut să ajung. Este problema cea mai importantă a unei morale sociale despre care se poate vorbi deschis doar cu oamenii care construiesc o lume nouă. Şi acestora le spun: nu mă luaţi drept scriitor profesionist şi nu năzuiţi să deveniţi asemenea scriitori! Eu n-am vrut niciodată asta, am devenit scriitor fără voia mea; ordinea socială în care trăiesc acum mă obligă să subzist din banii pe ca- re-i primesc din vânzarea sentimentelor mele, a inspiraţiilor şi elanurilor mele. Dar protestez din toate puterile împotriva unei asemenea batjocuri şi mă voi rupe din vârtejul acesta de îndată ce voi fi spus tot ce am avut de spus!

Nu asta am vrut, nu pentru asta am luptat şi nu de dragul acestui lucru am fost toată viaţa un revoltat!

I-am rugat pe oameni să-mi dea petecul de pământ la care am dreptul ca trăitor pe această planetă! I-am rugat pe puternicii zilei să nu mă pună să lucrez o zi întreagă ca să-mi umplu stomacul, pentru că nu sunt făcut doar din stomac. Am protestat împotriva tiraniei constrângerilor sociale, care ne silesc să fabricăm maşini aducătoare de moarte, să întreţinem o armată de soldaţi şi de popi, să producem zeci de mii de lucruri inutile, care ne complică viaţa şi slujesc doar plăcerilor câtorva.

Acestea sunt exigenţele mele.

Dacă fiecare dintre noi ar avea posibilitatea să-şi câştige hrana în lupta cu natura! O asemenea luptă ar fi dreaptă, n-ar fi deloc crudă.

După părerea mea, artistul trebuie să-şi câştige existenţa efectuând o

muncă productivă, să ceară ca exploatarea omului de către om să dispară. Dacă în timpul liber vrea să cân- te pentru noi, s-o facă precum privighetoarea, care nu cere nimic în schimb. Atunci îl vom aplauda; dar să nu se comporte ca un popă care spune: „Faceţi-vă rost de pâine şi vin. Intre timp, eu mă voi ruga lui Dumnezeu!”

Sentimentele noastre, simţirile noastre nu sunt mărfuri; aceste simţăminte preţioase ale sufletului trebuie păzite de noroiul vieţii. Ce poate fi mai ruşinos şi mai criminal decât o Artă pusă în slujba exploatatorilor, a ucigaşilor, în timp ce omenirea este şi aşa împovărată cu întreţinerea bătrânilor, a invalizilor şi bolnavilor, a copiilor care trebuie crescuţi şi educaţi, a savanţilor care, în laboratoare, încearcă să găsească soluţii de ameliorare a existenţei umane?

Fiu de spălătoreasă, eu însumi muncitor până la vârsta de 40 de ani, mă adresez tuturor celor ce muncesc, celor care, prin truda lor, contribuie la progresul omenirii, cu chemarea de a lupta din toate puterile pentru instaurarea acelui timp în care gândurile şi sentimentele omului vor înceta să fie o marfă.

DESPRE ARTĂ ŞI VIAŢĂ1

Harul creaţiei artistice este o moştenire fără nume. Spre deosebire de alte moşteniri, ea trebuie risipită fără socoteală: operele de artă trebuie să devină apanajul întregii omeniri

1 Eseul Sur art et la vie reprezintă un fragment din conferinţa citită în Sala Athénée din Geneva, în 1926. A apărut, trad. În rusă, în Vecernii Kiev, 262, 20 dec. Vezi Omul care… 1996, pp. 141-143 (n. I.U.).

Încă de la apariţie. În felul acesta, fiecare om poate fi cunoscut, îşi poate împlini liber destinul, înlăturând din calea sa cel mai revoltător dintre obstacole: exploatarea omului de către om. Dacă o artă devine şi ea un mijloc de exploatare ori dacă, la rândul ei, nu este decât o reclamă sforăitoare menită să adoarmă spiritele, atunci această artă este literă moartă.

Arta este literă moartă când, ieşind de la teatru după ce a văzut Dama cu camelii, doamna foarte elegantă şi încărcată de bijuterii scumpe varsă lacrimi amare din pricina suferinţelor mimate de actriţa adulată, dar nu varsă nici măcar o lacrimă pentru suferinţele reale ale nenumăratelor dame

fără camelii pe care automobilul ei le împroaşcă de noroi ori de câte ori apar la câte-un colţ de stradă şi trag de mânecă vreun trecător.

Arta este literă moartă când oamenii, părăsind Luvrul impresionaţi de Micid cerşetor de Murillo sau de Culegătoarele de spice, frânte de oboseală, din tabloul lui Millet, rămân de piatră în faţa „exemplarelor” vii sau sleite de putere şi nu observă cerşetorii în carne şi oase care, sub privirile lor de esteţi, îşi strivesc păduchii.

Arta este literă moartă când oamenii contemplă cu emoţie estetică piramida de cranii [din Apoteoza războiului] pictată de Vereşceaghin, dar stau complet indiferenţi în faţa adevăratelor piramide de cranii ridicate de războaiele care nu mai contenesc în cele patru colţuri ale planetei.

În sfârşit, este literă moartă orice artă incapabilă să-i sensibilizeze pe oamenii muncii, arta care întreţine ipocrizia pseudopictorilor, a pseudopreoţilor, pseudomoraliştilor şi pseudosavanţilor. Şi laolaltă cu toţi cei răspunzători de letargia maselor, cu artiştii necunoscuţi care, spre deosebire de mine, nu vor găsi niciodată un Romain Rolland – chiar de şi-ar tăia beregata de sute de ori –, mă alătur distinsei confrerii care serbează a 60-a aniversare a acestui prieten al oamenilor, citându-i cuvintele:

Geniul îşi doreşte obstacolul, iar obstacolul modelează geniul. Cât priveşte talentele, numărul lor este exagerat. Civilizaţia noastră „pute” de talente, unele complet inutile sau total nocive. Când vor dispărea cele mai multe dintre ele, când vor fi mai puţini pictori, mai puţini compozitori, mai puţini scriitori, mai puţini critici, mai puţini pianişti, mai puţini cabotini şi mai puţini jurnalişti, paguba nu va fi prea serioasă, va fi o mare fericire. Şi chiar dacă arta va pierde din rigoare, stil şi virtuozitate, lucrul nu mă va nelinişti dacă, în schimb, va dobândi vigoare şi sănătate. Sunt zile când mă gândesc fără indignare la incendierea Bibliotecii din Alexandria. Ce ne-ar mai putea da acest trecut mort, copleşitor, acest eşafodaj de ştiinţe, arte şi civilizaţii care sufocă viaţa? Cine ne-ar putea debarasa de ele?

Cea mai importantă ştiinţă din lume este ştiinţa de a trăi astfel încât să faci cât mai puţin rău şi cât mai mult bine. Cea mai importantă artă din lume este arta de a şti să eviţi răul şi să faci bine cu un minim de efort.1

Cât sunt de multe obstacolele de care are nevoie geniul, obstacole care îl construiesc! Cunosc însă unul care ne lasă pe toţi rece şi care generează

numai rău: este obstacolul din cauza căruia toţi exploataţii, fără excepţie, sunt forţaţi să producă nu numai pentru sine, ci şi pentru cei care nu produc nimic sau produc lucruri inutile ori chiar dăunătoare.

Împotriva acestui obstacol mă revolt cu toată indignarea, laolaltă cu Romain Rolland, deşi sunt şi mai înverşunat decât el, pentru că ştiu mai bine decât el ce înseamnă această plagă.

Boxerii sunt liberi să boxeze, filfizonii, să se parfumeze, poeţii, să se considere zei, preoţii, să îngâne pe nas slujbe de înmormântare. Dar fiecare dintre ei să ştie că în primul rând trebuie extras fierul şi cărbunele; fiecare dintre ei să-şi aducă aminte că înaintea oricăror elucubraţii poetice, înaintea iubirii, licitate sau nelicitate, înainte de aderarea la un crez sau altul, organismul nostru are nevoie de pâine.

Numai respectând această lege elementară a naturii vom putea ajunge la „ştiinţa de a trăi şi de a face cât mai puţin rău şi cât mai mult bine", căci numai atunci vom stăpâni arta de a „şti să evităm răul şi să facem bine cu un minim de efort".

1 Fragment dintr-o scrisoare adresată lui Lev Tolstoi, publicată, după moartea romancierului rus, în Europe, 38,15 febr. 1926 (n. Red.).

Da, suntem obligaţi să demascăm cu voce tare minciuna artei, neadevărul cunoaşterii şi înşelăciunea religiei; să rupem, cu orice preţ, cu trecutul făţarnic care se opune înfloririi forţelor vieţii. Înseşi forţele vieţii, existenţele noastre, bucuriile şi necazurile noastre alcătuiesc substanţa artei, a oricărei ştiinţe, religii sau frumuseţi, iar nu vanitatea, nu interesul meschin cuprins într-o grămadă de cărţi şi de tablouri, de marmura rece, de ştiinţe fără conştiinţă, de religii fără credinţă – în toată această viaţă care nu e viaţă, dar căreia, de veacuri, i se insuflă o viaţă care nu e viaţă adevărată. Viaţa adevărată curge ca un fluviu paralel cu eforturile noastre jalnice, cu eforturile culpabile pe care le facem, încer- când să dăm iluzia de realitate unei dureri care e doar teatru, unei fericiri care e doar himeră.

NOTE DE DRUM DIN RUSIA1

Kiev, 10 decembrie 1927

Aseară m-am întors acasă destul de târziu. Cunoştinţe, întâmplări. Mereu noi, mereu interesante. E ceea ce mă absoarbe cu totul.

În camera mea, oriunde poposesc, este un du-te-vino necontenit.

Niciodată nu preget să merg acolo unde sunt purtat. Şi întotdeauna mă întorc mulţumit. Aş vrea să fiu invulnerabil la boală şi moarte, aş vrea să pot să nu dorm, să nu mă odihnesc, ci numai să văd şi să simt… Sunt cam ostenit, desigur, după atâta trăire intensă, dar nădăjduiesc să mă odihnesc puţin înainte ca sănătatea să se resimtă.

1 „Quelques notes fugitives écrites pour le Bulletin de la Société des Écrivains de Moscou" au apărut în l'Humanité, 28 dec. S-au tipărit postum, cu subtitlul „Fragmente inedite", în trad. Lui Alexandru Talex, în Adevărul Literar şi Artistic, 906, 17 apr. 1938 (n. LU.).

Redacţia săptămânalului bucureştean anunţa comemorarea lui Istrati la Cimitirul Bellu, prilej la care urma să i se dezvelească bustul, executat de Miliţa Petraşcu (n. Red.).

Va veni o zi când se va afla în ce fel mi-am risipit ultimele rezerve vitale spre a pătrunde în sufletul acestor popoare noi, spre a le putea fi imediat de folos.

Fiindcă lumea, toată această lume ghiftuită şi de nimic pe care am părăsit-o, nu are habar de tragedia care a copleşit naşterea acestui imens imperiu de popoare libere, pe care îl cutreier de mai bine de două luni, lacom, cu respiraţia tăiată, istovit, de-atâtea ori crezându-mă pierdut. Nu o dată mi s-au aprins plămânii, şi medicii s-au îngrămădit la căpătâiul meu. De-atâtea ori mi-am opintit hârca şi am pornit mai departe…

Zilele de groază de la Petrograd1, în timpul lui Komilov2; cele de la Moscova, când Petliura3 a ajuns la porţile Tulei; împuşcarea celor 26 de comisari ai poporului la Baku; tragedia georgiană de la Tiflis; sângerosul sfârşit al lui Vranghel în Crimeea; dramele de la Odessa din vremea lui Marty; înspăimântătoarele luări şi reluări ale Kievului de către roşii şi albii lui Denikin4 şi ai lui Petliura, alte sute de scene cu sân- ge şi foamete cărora cutare sat sau fabrică le-au fost teatru – toate aceste imagini îmi treceau prin faţa ochilor oriunde puneam piciorul.

Pretutindeni, de îndată ce gazetele îmi anunţau sosirea, muncitori simpli – ieri eroi – alergau să-mi istorisească prin ce-au trecut.

Iată locul unde popularitatea mea nu e o vorbă goală; iată locul unde mă ajută cu adevărat. Ce-am făcut oare ca să merit

1 După victoria Revoluţiei din 1917, numele oraşului Sankt Petersburg a

fost schimbat în Petrograd (n. Red).

2 Lavr Gheorghievici Komilov (1870-1918), general rus, numit de Kerenski (prim-ministrul guvernului provizoriu contrarevoluţionar), în 1917, comandantul armatei; arestat după eşuarea loviturii de stat puse la cale, a fost împuşcat (n. Red).

3 Simeon Petliura (1879-1926), om politic ucrainean: hatmanul Ucrainei în 1919; urmărit atât de albii lui Denikin, cât şi de bolşevici, a fugit la Paris, unde a fost asasinat (n. Red).

4 Anton Ivanovici Denikin (1872-1947), unul dintre conducătorii contrarevoluţiei albgardiste; înfrânt de Armata Roşie în 1920, a reuşit să emigreze (ti. Red).

Această supremă favoare, când alături de aceşti dumnezei eu nu sunt decât o biată caricatură revoluţionară?

Nu sunt în stare să iau o notă. Rămân până noaptea târ- ziu agăţat de buzele povestitorului sau ale tălmaciului. Câte- odată, povestirile iau proporţii fantastice.

Doi oameni au pătruns până la mine: Vologhin, regizorul însărcinat cu refacerea filmului Chira Chiralina, şi Dragoma- nov, tălmaciul francez al VUFKUMui, amândoi eroi ai Revoluţiei ca, de altfel, toată lumea de aici. Zgâlţâit de febră şi neputând să mă duc să văd pe ecran munca făcută în ajun, au venit să-mi dea „raportul”.

Şi iată cum, dintr-o dată, banalul film al Chirei fu înlocuit cu cel al cruzimilor care însângerează Ucraina. E cu neputinţă de a rezuma ce a ieşit din gura acestor doi prieteni. Transcriu numai două scurte epistole asupra lui Makno, banditul care i-a inspirat lui Kessel2 o tristă istorie. Vologhin povestea:

„Makno n-avea armată. Era însă însoţit de toţi ţăranii bogaţi sau înstăriţi din Ucraina. Nu se ştia precis cine erau ţăranii. Într-o zi s-a aflat că cei patru oameni trimişi în satul X să ceară ovăz fuseseră îngropaţi de vii. Ovăzul, împrăştiat deasupra gropii, era însoţit de acest bilet: «Na, mâncaţi ovăzul şi ridicaţi-vă la cer ca nişte buni bolşevici!»

Întovărăşit de 32 de cekişti3 devotaţi, de două femei şi 150 de soldaţi, plecai, trimis de Dzerjinski4, să împresor sa

1 Studioul cinematografic din Kiev (n. Red.).

2 Joseph Kessel (1898-1979), scriitor francez. „Povestea” a apărut în Mémoires d’un commissaire du peuple (1925). Acad. Kessel a fost preşedintele de onoare al Asociaţiei „Les Amis de Panait Istrati” şi a prefaţat seria de Opere istratiene (4 vol., 1968-1970), apărută la Editions Gallimard (n. Red.).

3 Cekist, angajat al Cekâi (Comisia Extraordinară de Combatere a Contrarevoluţiei şi Sabotajului), organism înfiinţat în decembrie 1917 pentru apărarea regimului nou instalat; în perioada războiului civil (1918-1921), Ceka dobândise puteri discreţionare (n. Red.).

4 Feliks Edmundovici Dzerjinski (1877-1926), unul dintre conducătorii insurecţiei armate din octombrie 1917; după Revoluţie a îndeplinit importante sarcini de partid şi de stat, printre care organizarea Ce- kăi. După moartea lui Lenin s-a alăturat fracţiunii troţkiste (n. Red.).

Tul unde trăia Makno cu o evreică. Eram de trei ori mai numeroşi decât garda lui, dar Makno se dovedi un diavol: puse mâna pe 28 de camarazi, cei mai buni luptători ai noştri, şi pe cele două femei, le tăie mâinile şi picioarele – după ce, mai întâi, batjocorise femeile împreună cu cei 40 de oameni ai săi –, apoi îi omorî, înfigându-le un fier roşu în piept, şi dispăru… nu se ştie cum. Găsirăm pe cadavre cuvintele: «Picioarele care ţin să-l urmărească pe Makno şi mâinile care vor să-l înşface trebuie retezate. La piepturi roşii, fier roşu!» "

Şi doar cele de mai sus nu sunt decât două scurte episoade, o picătură neînsemnat de mică din sângele care i-a costat pe bolşevici Revoluţia, zisă Octombrie. Cum să nu mă gândesc acum la altceva decât la epopeea bolşevică?

Kiev, 14 decembrie 1927

Primesc oameni de toate vârstele şi de toate neamurile. Le dau ceai, ţigări şi-i ascult.

Îi ascult. Nu e nevoie să-i descos; îşi descarcă sufletul singuri…

Aseară, interlocutorul lui Kazantzakis1 îşi dădu drumul:

„Am întâmpinat multe greutăţi, fiindcă, deh… suntem oameni. Într-o zi, de pildă, cutare şef al Cekăi trebuia să condamne la moarte şi să execute o femeie vinovată. Dar era aşa de frumoasă, şi-o îndrăgi cu atâta patimă, încât o luă pe răspunderea lui şi… se însură cu ea. La puţină vreme după

aceea, prinzând-o iarăşi agitând oameni împotriva republicii, o ucise cu mâna lui. Şi se duse de râpă viaţa lui…”

Povestitorul oftă din rărunchi, cugetă o clipă şi adăugă:

1 Nikos Kazantzakis (1883-1957), scriitor complet şi complex, supranumit Homerul Greciei moderne, devenit celebru după publicarea romanului Alexis Zorba (1947). Militant de stingă în anii ’20, a fost un fervent apărător al U.R.S.S. – vezi şi mai jos, pp. 325,357-361 şi 395, n. 2 (tu red.).

„Şi mie mi-a fost dat să trăiesc un caz asemănător. Pe când conduceam un comitet cekist la Odessa, am arestat-o pe ibovnica episcopului, patrioată sinceră, dar spioană periculoasă. Tânără şi frumoasă, cu sprâncene negre şi ochi albaştri, mi-a fost imposibil s-o condamn la moarte şi am cerut ca sentinţa să fie schimbată. Comitetul replică: «Fiindcă o iubeşti, depinde de tine. Te vom judeca după hotărârea pe care o vei lua!» Or, în cazul ei nu exista decât pedeapsa cu moartea.

M-am zăvorât cu ea o noapte întreagă şi am rugat-o în genunchi să-şi ceară iertare, să-i dea în vileag pe albi şi să se devoteze cauzei poporului rus, pe care-l iubea. Numai aşa puteam s-o scap. Osteneală zadarnică. Neînduplecată, mi-a ripostat că vrea să lupte pentru ţar şi-mi cere s-o împuşc, în zorii zilei următoare se prăbuşi sub gloanţe. De atunci nu mai pot iubi nicio femeie…"

În tăcerea ce urmă, uşa se deschise uşor şi intră un om cu faţa osoasă, şchiopătând. Fără o vorbă, ne privi pătrunzător, îşi scoase scurteica, galoşii, căciula, apoi şopti:

„Cât de greu e să te dibuiască cineva, Panaite!”, îmi spuse în româneşte.

„De ce?”, strigai. „Totdeauna şi pretutindeni dau ordin să intre oricine mă caută…”

„Tu dai ordinele tale, iar noi pe-ale noastre. Uiţi că suntem în război cu albii? Şi azi gloanţele lor ţintesc de pretutindeni. Aşa că lasă G.P.U.1 să-şi facă datoria faţă de tine şi nu te îngriji de nimic.”

Binecuvântat fie G.P.U.!

Mihai Ionescu, muncitor din Ploieşti, luptător în Rusia din prima zi, mi-aduce un maldăr de documente asupra activităţii sale. Cinci ani de război civil, schilodit, de-o mie de ori la un pas de moarte. Mi-arată o listă

lungă cu românii care au murit sub ochii lui, în luptă sau asasinaţi noaptea de gaz

1 G.P.U. (Direcţia Politică de Stat), formula de poliţie politică apărută în 1922, înlocuind faimoasa Cekă (n. Red.).

Dele care le râvneau veşmintele, sau ucişi în torturile cele mai îngrozitoare: spânzuraţi de limbă ori îngropaţi de vii…

„Când cobori în gara Odessa şi o iei la dreapta, vei vedea în parcul mare mormântul celor 150 de comunişti; alături de el ai să vezi alte două, individuale: sunt ale cutăruia şi cută- ruia, unul dintre ei fiind din Brăila."

Îmi alunecă gândul la Samoilă Petrov, mort la Odessa.

„Ştii cumva ceva despre el?"

„Nu, dar dacă spui că era la spital, e simplu: albii au năvălit în spitalele noastre şi au trecut prin sabie toţi răniţii noştri. Cei care izbuteau să scape, alergau pe jumătate dezbrăcaţi de-a lungul drumurilor şi câmpiilor, unde cazacii beţi, când îi întâlneau, îi străpungeau cu lancea. O lance m-a lovit aici – vezi? —, înapoia urechii. Dar să lăsăm toate astea… Spune-mi, vrei să vii duminică, la ora 5, să vorbeşti zece minute la clubul nostru? Noi, românii, suntem singura naţie care n-avem aici nici gazetă, nici cărţi. Cărţile tale sunt singurele cu care ne putem lăuda, dar cea mai mare parte sunt în ruseşte. Prezenţa şi cuvântul tău ar fi pentru noi o sărbătoare! Vino duminică, Panaite!"

Mă uit la el şi mă gândesc la vorba unui prieten:

„Nu apostolii sunt mari, ci necredincioşii care-i creează!"

Kiev, 17 decembrie 1927

Revoluţia, confundată de obicei cu răscoala, când i se atribuie scopuri meschine, o înţelegi numai în ziua când lepezi toate suferinţele personale şi te contopeşti cu durerea universală, căci Revoluţia asta e: durere; e viaţa care se hotărăşte dintr-o dată să-şi deschidă toate vinele, pentru a înfrunta mai uşor greutatea secolelor în drumul ei către neant. Şi acei care, într-un fel sau altul, şovăie a-şi plăti tributul de sânge universalei sângerări, sunt fiinţe de nimic, paraziţi neputincioşi să priceapă măreţia efortului ce trebuie să-l facem ca să putem trăi.

Ascultaţi ritmul unui atare efort. E tot Vologhin cel care vorbeşte:

„La Astrahan, înflămânzătorii poporului au fost nemaipomenit de cruzi.

În vreme ce toţi Kolceakii1, Iudenicii2, Denikinii ne atacau pe o sută de fronturi deodată, când cei mai buni tovarăşi ai noştri piereau cu miile şi populaţia murea de foame, când chiar pruncii se stingeau sugând o bucată de cauciuc, aceşti monştri ascundeau sub pământ ultimul sac de făină, ultima cutie de conserve.

Apelurile noastre deznădăjduite, ameninţările cu moartea, îi lăsau reci.

Zăvoriţi în case, se îndopau privind pe fereastră la cei care cădeau în stradă, sfârşiţi de foame…

Îmi luai inima-n dinţi şi mă hotărâi să tai în carne vie. Arestai vreo 800 dintre îmbuibaţii mai îndărătnici şi-i urcai pe un şlep pe care un remorcher îl trăgea uşor în susul Volgăi. De pe mal, ordonai bombardarea şlepului. Primul obuz nu-l atinse. Nici al doilea. Al treilea nimeri în plin. Ceea ce urmă fu înspăimântător. Cele 800 de glasuri urlau de îngrozeau pământul, pe când remorcherul tăiase parâma, şi şlepul se scufunda încetişor.

De la locul meu, tremurând din tot corpul, lac de sudoare rece, supravegheam înecul. Eram un om dublu, care când priveam spectacolul, când îi întorceam spatele. Când îi întorceam spatele, plângeam. Când îl priveam, ochii mi-erau seci… Numai aşa am putut scăpa un oraş de la moarte sigură şi am ajutat la izbânda Revoluţiei… Dar de-a tund, orice strigăt aş auzi pe stradă îmi ridică părul măciucă!"

1 Referire la Aleksandr Vasilievici Kolceak (1874-1920), explorator şi ofiţer de marină: ca viceamiral, a comandat flota Mării Negre. A încercat să coordoneze forţele albgardiştilor refugiaţi în Manciuria, care, în anii 1919-1920, l-au ales conducătorul suprem al Rusiei. Capturat de bolşevici, a fost condamnat şi executat (n. Red.).

2 Referire la Nikolai Nikolaevici Iudenici (1862-1933), general în armata ţaristă, participant la războiul ruso-japonez. Numit de Kolceak comandant suprem al armatei albgardiste, a atacat Petrogradul în 1919; înfrânt de forţele bolşevice, s-a retras în Estonia, de unde a emigrat în Anglia (n. Red.).

Iarnă rusească în toi… Tăcere albă, desăvârşită… Cu mintea limpede, plină de vise, aproape fericit, mă dedau de-o oră plăcerii de a privi dezlănţuirea de afară, care geme şi se zbate la geamul meu… Alături, Nikos Kazantzakis, punctual cu îndatoririle sale, scrie articole despre Rusia.

Ne îndopăm cu ceai, pâine, brânză – micul dejun pe care îl prepar în

casă. Ca Mihail, de altfel, ca toţi care vin de sus, Nikos nu e în stare să fiarbă o cană cu apă fără s-o verse aproape toată pe masă, pe mâinile lui sau pe picioarele mele. Atunci, aiurit, exasperat, mă priveşte cu capu-i vulturesc ale cărui sprâncene stufoase, povârnite ca nişte streşini, ascund nişte ochi negri, pătrunzători:

„Da, ştiu, îngână el; pentru început voi fi un vagabond stângaci."

Dar munca sa de temelie, gloria de mâine (glorie inatacabilă), e contribuţia lui la o mare Enciclopedie greacă, acum în lucru. Nikos şi-a luat pe umeri partea cea mai grea: filosofia şi literatura universală, de la primele-i începuturi şi până astăzi.

Iată omul care s-a lipit vieţii mele noi! De la Mihail, niciun prieten nu mi-a vorbit de Buddha, de Mahomed, de-o pagină de istorie sau literatură, ca Nikos…

Kiev, 20 decembrie 1927

După 15 zile de şedere (cea mai lungă haltă făcută în Rusia) după o uşoară răceală (am avut 38,5 grade), iată-mă iarăşi în tren: e rapidul de Moscova, care trebuia să sosească la Kiev astă-seară la 6 şi să ajungă la Odessa mâine dimineaţă la 9.

Orarul, se vede treaba, fusese întocmit fără încuviinţarea zăpezii, singura stăpână a imensei Rusii. Şi zăpada, ca să se răzbune, ne anunţă o mică întârziere de… zece ore între Moscova şi Kiev.

Trenul nostru, învăluit în aburi, înaintează prin nesfâr- şitul dunelor albe.

Satele, înghiţite de pustietatea ameninţătoare, defilează tăcute prin faţa geamului meu. Uneori, câte-o femeie cu co- biliţa, cu două găleţi pe umeri, se iveşte pentru o clipă din noianul de zăpadă, urmată de un câine cu coada în vânt.

Odessa, 22 decembrie 1927

Oraş cu străzi primitoare. Portul, îngheţat tun. Pe calda- râmul înzăpezit, săniile descriu figuri ciudate. Plecăm chiar azi cu Cicerin1. Marea e calmă. Cinci-şase ore de mers…

LA REVEDERE, U.R.S.S.2

La Odessa, în clipa îmbarcării cu destinaţia Grecia şi Egipt, noi îţi trimitem salutul nostru, Uniune a Popoarelor Libere!

Spunem „noi”, pentru că suntem doi – doi bărbaţi, doi prieteni, doi luptători –, deveniţi purtătorii unei singure flăcări, Dioscurii dragostei făuritoare de vieţi noi.

Tu, Uniune Sovietică, eşti cea care ai făptuit această minune. Aproape necunoscuţi unul altuia, eram singuri până în clipa întâlnirii de-acum o lună pe acest pământ de foc, ce-şi sărbătoreşte primul deceniu de triumf revoluţionar. Unul dintre noi vine de jos, celălalt, de sus, amândoi în egală măsură de descumpăniţi în furtuna confuziei sociale univer

1 Istrati scrie – vezi mai jos, p. 364 – că numele vasului sovietic este simbolic. De fapt, în 1925, diplomatul Gheorghi Vasilievici Cicerin (1872-1936), comisar al poporului pentru Afacerile Străine, a donat vaporul puterii proletare (n. Red.).

2 Mesajul de rămas-bun „Au revoir, l’URSS”, semnat de Panait Istrati şi Nikos Kazantzakis în decembrie 1927, înaintea plecării spre Grecia, a fost publicat postum în Cahiers des Amis de Panait Istrati, II, 17, mart. 1980. Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu.

Mesajul era însoţit de următoarea telegramă adresată lui Stalin: „Pentru a vă face dovada lealităţii noastre, pornim chiar acum spre Grecia, unde vom împărtăşi celorlalţi entuziasmul nostru legat de cele văzute în Uniunea Sovietică. Apoi vom reveni pentru a trăi, învăţa şi lupta” (n. I.U.).

Sale. Dar într-o zi, în hărmălaia străzii Tverskaia, privirile noastre s-au încrucişat şi ne-am dat mâna. Şi din ziua următoare – iluminaţi de frumuseţea feţei tale, Rusie nouă – am jurat să te slujim. Aceasta va fi în viitor raţiunea existenţei noastre. Nimic nu ne va sta în cale, căci ne gândim la victorie mai mult decât la înfrângere, la fel cum ai procedat tu – iată, sunt zece ani de-atunci. Ai mers înainte urmată de un mic număr de oameni şi ai avut câştig de cauză. Vom face ca tine, două entităţi invincibile, pătrunse de forţa pe care ai dezlănţuit-o în lume. Suntem siguri că viitorul îţi aparţine, căci tu reprezinţi de pe acum viitorul.

Şi câtă bucurie de a ne şti atât de fericiţi chiar de pe acum! Nu vorbim de soldaţii tăi, mulţi ca frunza pădurilor tale şi convertiţi ca asceţii; ne gândim la toţi noii prieteni pe care credinţa în tine i-a atras în timpul memorabilei sărbători, la toţi oamenii în compania cărora am parcurs mii de kilometri pe imensul tău imperiu. În privirea lor am citit aceeaşi hotărâre de a te servi,

Rusie nouă, omenire de mâine!

Vom fi bombardaţi cu insulte. Aşa a fost de când lumea! Dar sărăcia noastră biblică şi tăria credinţei noastre ne vor sluji drept scut.

Ştim că multe uşi ni se vor închide. Cu atât mai bine, vom vorbi în stradă! Iar dacă porţile temniţelor se vor deschide să ne-nghită, vom striga şi de acolo: Trăiască Uniunea Popoarelor Libere!

La revedere.

NOI, CEI DE PE CICERIN1

Scriitorul Panait Istrati ne-a rugat să transmitem salutul său cititorilor ziarului Molodaia Gvardia şi grupului de scriitori com- somolisti din regiunea Odessa.…

° [Redacţia Molodaia GvardiaJ

1 Scris în decembrie 1927, „Nous, les gars de Tehitchérine” a apărut, trad. În rusă, în Molodaia Gvardia (Odessa), 121, 20 mart. 1928. Vezi Omul care… 1996, pp. 185-190 (n. LU.).

La început vom vorbi despre noi. Să nu credeţi că suntem nişte soli importanţi. Ne aflăm pe un vapor mic. Mic, desigur, căci are doar 1850 de tone; dar nu ne pasă; ridicăm ancora şi pe furtună, pe orice furtună pe care o ignorăm. De credeţi că o aventură cu 1850 de tone nu merită, vă înşelaţi.

Vă înşelaţi de credeţi că la un tonaj mic, îndrăzneala şi curajul sunt suficiente şi că nu ne temem de nimic. Toate furtunile, ostilitatea care ne-nconjoară, toate epopeile – iată un destin excepţional pentru un vaporaş de 1850 de tone… şi bolşevic pe deasupra!

Bolşevic (spunem „bineînţeles”, nu „din păcate”), căci de aici ne vin puterea şi mai ales curajul. Aproape că suntem îndreptățiți să pretindem că reprezentăm arca credinţei, la fel cum există – nu-i aşa? — Oameni credincioşi. Oare nu fluturăm pavilionul cu emblemă simbolică pe toate mările, în porturile lumii şi sub bolta îngheţată a cerului? Oare nu credem nestrămutat că pomul sădit de noi într-un pământ care ocupă a şasea parte a lumii, o lume a utopiei, va trăi? Acest pom îşi resfiră coroana de zece ani, iar noi îi culegem roadele, roade ce înspăimântă tenebroasa Lume Veche.

Desigur, Lumea Veche susţine că ne-am pierdut busola şi plutim în derivă contra vântului. La naiba cu Lumea Veche şi busola ei! Busola ei nu este busola noastră. Cu busola noastră ne îndreptăm spre un nou nord, spre

nordul bolşevic. Şi pentru că navigăm… navigăm, veţi vedea cum, dezorientate de nordul nostru, vechile busole vor fi deviate spre lună.

*

Noi, cei de pe Cicerin, ne mulţumim cu Marea Neagră, câteva arhipelaguri şi Marea Mediterană. Plecăm din Odessa, un oraş istoric, de atâtea ori revoluţionar. Istanbul, Salonic, Pireu, Alexandria, Port Said, Jaffa, Izmir – iată porturile în care vom ancora şi pe care le vom onora cu pavilionul nostru. Sigur că le onorăm, pentru că reprezentăm noua fraternitate universală.

Dar porturile în care intrăm nu sunt de aceeaşi părere: ele iau în râs orice soi de fraternitate. Printre escale se numără şi magnificul Constantinopol, mai ieri, capitala sultanilor. Deşi acolo nu-i nici urmă de bolşevic, vom flutura mândri pavilionul cu secera şi ciocanul. Căci aici Kemal-paşa1 a interzis fesul, a abolit interminabilul ramadan pe care hogii, preoţii turci, îl impuneau muncitorului musulman. Luând exemplul popilor noştri de ieri, aceşti hogi se agită ca musca la arat.

Aceasta favorizează crearea relaţiilor de prietenie între Republica lui Kemal şi U.R.S.S.-ul lui Lenin.

Dar cu o floare nu se face primăvară. În afară de Constantinopol, avem dreptul să acostăm doar la Pireu. La Salonic, unde răspândirea ideilor noastre i-a speriat pe grecii republicani, aceşti republicani de mascaradă, la Alexandria, unde englezii păzesc cu străşnicie o fâşie încântătoare de pământ egiptean, la Port Said, unde francezul Lesseps trudeşte pentru regele Angliei, la Jaffa, unde Sir Balfour2 îi amăgeşte pe evrei, dându-le o nouă iluzie pe acest pământ, şi anume proscrierea pogromurilor – în toate porturile suntem trataţi ca nişte ciumaţi.

Dar sirena noastră îi avertizează pe englezi: „Bu-u, bu-u, suntem noi, cei de pe Cicerin, vaporaşul purtător de mesaje de fraternitate.” Iar englezii răspund: „Nişte bolşevici. Dra- cu’ să-i ia! Nu suntem dispuşi să le înghiţim fraternitatea!”

E drept, stomacul milorzilor nu mistuie decât populaţii colonizate, iar asta doar pentru că acestea sunt drese exclusiv cu mirodenii britanice şi asezonate cu aşa-zise „libertăţi constituţionale”.

*

În felul acesta, împrejmuiţi de sârmă ghimpată, noi, o părticică din U.R.S.S.-ul care navighează, asistăm la îmbar

1 Arthur James Balfour (1848-1930), om politic britanic: prim-mi- nistru (1902-1905) şi ministru de Externe (1916-1919) – n. Red.

2 Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), primul preşedinte al Republicii Turcia (1923-1938), fondatorul statului turc modem (n. Red.).

Carea şi debarcarea pasagerilor şi mărfurilor. Nouă, celor de pe Cicerin, ni se interzice să punem piciorul pe pământ, pe acest pământ înțesat de „libertăţi constituţionale".

De la comandant la mus, toţi suntem consemnaţi să rămî- nem la bord, iar pentru aprovizionarea cu alimente folosim harponul. Iată ce destin are un biet vas bolşevic, iată de ce consideraţii se bucură. Şi toate acestea din cauză că „nordul" nostru a dat peste cap busolele vechi. Toţi paria vin să se-ncăl- zească la focul inimii noastre, al acestui cazan în care fierbe neîncetat speranţa.

Dacă aţi vedea cum se uită la noi celelalte vapoare, aceste „Mussolini" şi îndeosebi aceste „Brătianu". Iar noi le strigăm:

„Ei, voi, macaronarilor, voi, mămăligarilor, ce se mai aude pe la voi? Pe când borşul înăbuşit în slănină burgheză?"

Atunci, de pe toate punțile de comandă se aud râsete, pentru că, de fapt, ei ţin la noi, cei de pe Cicerin, pentru că ştiu că soarta noastră e de invidiat.

În afară de asta, nu se poate spune că ne lipseşte ceva, deşi ne aflăm pe un vapor atât de mic: linia lui e clasică, proporţiile, armonioase; la noi domneşte ordinea şi curățenia, în plus, echipajul are o înfăţişare plăcută, e într-o dispoziţie sufletească de zile mari în orele libere, iar între şefi şi subalterni relaţiile sunt cordiale.

În fine, câte ceva despre căpitan. Îl cunoaşteţi? Nu? Păcat!

Pentru a-l cunoaşte, merită să călătoriţi cu nava noastră. Aleksandr Nikolaevici Neceaev e un om paşnic, cu privire calmă şi obrajii bronzaţi, „gravaţi" de epoca revoluţionară, îşi împarte viața cu subordonaţii, lucru neconsemnat în cronicile maritime burgheze.

Nu mă refer la soarta echipajului în caz de naufragiu, nici la gluma cu căpitanul care trebuie să piară întotdeauna în post. Mă refer mai degrabă la ostilitatea care domneşte, mai ales în lumea burgheză, lume care l-ar

spânzura atât pe comandant, cât şi pe matelotul bolşevic. Oare acesta nu-i un motiv suficient pentru a fi mândri nu numai de Aleksandr

Nikolaevici, de curajul lui, ci şi de comunismul care ne leagă? Amintiţi-vă numai cum ne-au sechestrat de curând englezii la Alexandria. Eram cu toţii în aceeaşi oală.

Dar Aleksandr Nikolaevici nu face nimic ca să se remarce. Nu-i plac parăzile. Să-l fi văzut la adunarea întregului echipaj cu ocazia împlinirii a zece ani de la înfiinţarea Armatei Roşii, aniversare care ne-a prins în largul mării. Ne-am adăpostit de furtună în spatele unei insule din Marea Egee. Cei 70 de membri ai echipajului s-au adunat în sala de mese de la clasa a II-a. În momentul acela, Aleksandr Nikolaevici ar fi putut face pe grozavul. Nici vorbă! S-a mulţumit să asculte discursurile noastre despre faptele de vitejie ale Armatei Roşii în luptă cu o lume întreagă. Nimeni nu i-a remarcat prezenţa între noi, simplii mateloţi, deşi, în largul mării, el avea drept de viaţă şi de moarte asupra noastră.

Unde s-a mai pomenit aşa ceva?

*

Se-nţelege de la sine că viaţa noastră este grea, că ne aflăm pe un vapor mic, de 1850 de tone, pe un vapor bolşevic. Suntem detestaţi sau puşi în carantină, dar toţi paria din lume se uită la noi plini de nădejde:

„Fraţilor, ce se mai aude în U.R.S.S.?”

„E mai bine ca la voi, e din ce în ce mai bine.”

Vorbeşte radiotelegrafistul nostru. Învârte ceva la aparat şi zice:

„Auziţi cum trăncăneşte Europa – e Liga Naţiunilor.”

Învârte iar şi atizim vocea Moscovei noastre.

„Ascultaţi zumzăitul albinelor noastre”, îi spune scriitorului care-l ţine de braţ.

Asta s-a întâmplat nu demult, când a trebuit să ancorăm într-un golf ca să ne apărăm de furtuna de zăpadă abătută asupra Bosforului. Călătoria a durat cu trei zile mai mult decât era prevăzut. În tot acest răstimp, Aleksandr Nikolaevici n-a închis ochii. Umbla de colo-colo pe puntea de co mandă, cu ochii-n lacrimi, cu cizmele şi şuba arse de spuma sărată a valurilor. La 10 mile de Odessa am fost prinşi între gheţuri. La fel la Arhanghelsk, unde a trebuit să folosim spărgătorul de gheaţă. N-a fost

simplu…

În schimb, ce bucurie să fii din nou acasă! Suntem reperaţi de la distanţă, suntem aşteptaţi la chei. Întâlnirile ne fac mereu plăcere. Tot aşa a fost aşteptat şi vasul Princesse Eugénie Oldenburg.

Ptiu, ce urât sună numele ăsta!

Iar sirena: „Bu-u… Suntem noi, cei de pe Cicerin. Îi salutăm pe toţi bolşevicii…”

CUVÂNTAREA ROSTITĂ DE PANAIT ISTRATI ÎN FAŢA ÎNCARCERAŢILOR COMUNIŞTI DE LA ÎNCHISOAREA SINGRO1

Prea iubiţii mei prieteni, iubiţii mei tovarăşi,

V-am cunoscut, vă ştiam înainte chiar de a vă vedea. După cum v-am scris deja, călcând pe pământul părintelui meu, întâiul meu gând, primul meu cuget, era îndreptat la voi, la voi, încarceraţii, luptători ai cauzei proletariatului, şi la tovarăşii noştri deportaţi. Nu voi pleca din Grecia înainte de a căuta şi izbuti să vizitez insulele sterpe unde se află deportaţii. Am aflat că autorităţile i-au lăsat, pe dânşii şi familiile lor, în voia sorţii. Credeţi-mă, tovarăşi, că plecând de aici, voi face tot ce va fi cu putinţă să fac pentru voi spre a vă fi folositor, spre a vă uşura prin toate mijloacele situaţia.

În persoana mea nu trebuie să vedeţi scriitorul sau maestrul, ci muncitorul. Cu aceste două mâini mi-am agonisit şi-mi agonisesc pâinea. Iată două degete pe care le-am pierdut la lucru. Că deh, ştiu şi eu ce e închisoarea. În mai multe rânduri am fost aruncat în temniţă. Urmele degetelor mele au fost luate la secţia antropometrică. Mi s-au luat fotografiile. Mi-aduc aminte de înjurătura ce mi-a tras comisarul

1 Cuvântarea a fost ţinută, în greceşte, în 9 ianuarie 1928; textul, comunicat de Legaţia Română din Atena în 10 martie 1928 şi păstrat, în versiune românească nesemnată, în Arhivele Statului, a fost reprodus postum în Manuscriptum, 3, mart. 1971 (n. Red.).

De poliţie francez, neştiind ce să pună în locul degetului ce-mi lipsea. „Pune insulta ce mi-ai adresat”, i-am răspuns.

V-am spus că ştiu şi eu ce înseamnă închisoarea; de aceea, să-mi daţi voie să adaug ceva: „Curaj, prieteni! Arătaţi-vă mai presus de fiarele în care sunteţi încătuşaţi, arătaţi că ştiţi să dispreţuiţi lanţurile şi, mai cu seamă, nu

lăsaţi să pătrundă nicio altă îndoială în gândul vostru, în mintea voastră. Să mă iertaţi dacă insist asupra acestui lucru. Ştiu cu câtă viclenie, în momentele grele, în momente de lipsuri şi de dureri, precum şi în cele de izolare, îndoiala pân- deşte să intre în inima voastră, în mintea luptătorului.

Mă întrebaţi de impresia ce am din Rusia Sovietică. Se făp- tuieşte acolo ceva de neînchipuit, ceva de minune. O parte din ceea ce am văzut o voi expune la conferinţa mea de poimâine.1 Nu ştiu cum va fi reprodusă de ziare, în orice caz, vă voi aduce textul. Oricât aş încerca să vă arăt, în linii generale, această operă, nu aş izbuti. Am văzut, am cercetat şi am judecat. Am văzut în mod obiectiv, neinfluenţat şi am examinat lucrurile [la] rece. Nu vă puteţi închipui ceea ce se face. Oricine ar tăgădui acest adevăr, oricare ar fi mobilul ce i-ar împinge la aceasta, un lucru nu ar putea să tăgăduiască: clasa muncitorilor şi ţărănimea au fost dezrobite. Ele au puterea în mâini. Cuceririle de pe tărâm economic, politic, social nu au nici început, nici sfârşit. Am văzut atâtea lucruri, atâtea, încât îmi măsor puterile înainte de a începe greaua operă de a povesti munca victorioasă, făcătoare de minuni, a proletariatului. Am făcut o societate şi am stat de vorbă cu muncitorii ruşi. Am venit în contact direct cu dân- şii. Mi-au spus multe – şi multe am reţinut. Ceea ce însă sunt dator să nu uit în momentul de faţă este că dânşii au stăruit să vă transmit vouă, precum şi tovarăşilor din Europa, următoarele:

1 în numărul din 11 ianuarie 1928, ziarul comunist Rizospastis (Atena) a publicat în greceşte textul conferinţei „Ce se petrece în Rusia”, ţinută în franceză, în aceeaşi zi, în sala Teatrului Alhambra (n. Red.).

„Să nu vă descurajaţi în momente de restrişte. Victoria e a noastră. Suntem otrava care va otrăvi şi nimici exploatarea.” Acestea le repoduc aproape textual. Să mă credeţi fără înconjur, fără rezervă, că sunt [de-] al vostru.

Plecând de aici, am de gând să vizitez diferite ţări. Gândul meu, condeiul meu, cuvântul meu sunt puse în serviciul luptei. Şi dacă va fi nevoie să încetez de a mai scrie spre a începe să lucrez cu mâinile, voi face şi asta. Oricum ar fi, privesc cu sânge rece şi cu hotărâre noua răspântie a luptei ce se arată în faţa mea. Până în ziua când voi fi şi eu urmărit, prins şi băgat în dubă. Aceasta ar fi cea mai mare cinste ce mi-ar putea [-o] face clasa

burgheză.

Ascultaţi, deci, tovarăşi. Nu vă ascund – şi nici nu e câtuşi de puţin vorba să ascund – că astăzi terorismul cel mai sălbatic nu este nici în Bulgaria lui Liapcev şi Ţancov, nici în Italia lui Mussolini, nici în Iugoslavia „Mâniei Albe” 1. Terorismul cel mai sălbatic, cel mai înverşunat s-a dezlănţuit astăzi în Grecia.

Ziceţi că vă voi uita. Înţeleg la ce faceţi aluzie. Este adevărat că astăzi clasa burgheză prea mă răsfaţă. O văd. Se pare că asta nu va continua mult timp. Aceasta nu înseamnă că un om care a ajuns la vârsta de 40 de ani, după atî- tea lupte, ar putea să-şi păteze fruntea. Istrati e al vostru. Istrati nu linge acolo unde a scuipat. Nu. Alţii sunt trădători, ca J. Merem…2 Sunt în rândurile voastre şi rămân. Dacă [mi-] aş pierde vreodată curajul, cel mai bun serviciu ce mi [l-] ar putea face cineva ar fi să-mi spulbere creierii, împie- dicându-mă să ling unde am scuipat. Grea mi-a fost viaţa până acum, dar ea va fi şi mai grea în viitor. Căci anevoioasă e şi lupta ce am de dus.

Încă o dată: Când va fi nevoie să părăsesc condeiul spre a lua ciocanul, o voi face. Să fiu întrebuinţat în luptă după cum se va crede mai folositor. Cel dintâi sau cel din urmă, sunt, voi rămâne soldat în rândurile voastre.

1 Mai sus, p. 248, „Teroarei Albe” (n. Red.).

2 Nume propriu indescifrabil (n. Red.).

Atena. […] E ora 9 seara. Pe zidul marelui stadion, o mulţime de afişe multicolore anunţă spectacolele zilei. Mai mult din curiozitate, încerc să descifrez un afiş cu caractere elene şi, după o gimnastică de câteva minute, desluşesc un nume: Panait Istrati. […]

Notez numele sălii şi alerg. […] Iată-l la tribună. […] Trăiesc puternic impresia că am în faţă un fumător de haşiş care, cu dar minunat de povestitor, descrie mulţimii deliciile acestei beţii.

Deodată un freamăt de şoapte se aude din sală:

„Sunt român”

„Ce-a spus?”, întreb un binevoitor, căci Istrati vorbeşte în greceşte.

„Deşi tatăl meu a fost grec, iar mama, româncă, eu sunt şi rămân român.”

„Scriitorul francez”, cum îl numesc ziarele greceşti, scriitor cu reputaţie

universală, „marele umanitarist”, mapoiat din Rusia, contrar aşteptărilor, şi în plină ascensiune a gloriei, are curajul să afirme în faţa mulţimii care l-ar fi vrut grec: „Sunt şi rămân români”

Conferinţa s-a terminat. Pe străzile Atenei, Istrati e purtat în triumf în strigătele entuziaste care nu mai contenesc până la casa lui Nikos Kazantzakis, unde locuieşte provizoriu.

A doua zi, bat la uşă cu un sentiment de nerăbdare. […] Primul cuvânt:

1 Interviul, luat de I. Semo în februarie 1928, a apărut în Viaţa Literară, III, 76, mart. Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului.

După apariţia Spovedaniei unui învins – vezi mai sus, p. 87, n. 2 –, I. Semo publică Răspuns lui Panait Istrati (Institutul de Arte Grafice „Rampa”, Bucureşti, 1930,24 p.), relatând în detaliu contextul în care a luat interviul. Autorul broşurii pretinde că Istrati, deşi a răspuns cu aplomb întrebărilor, lăudând libertatea de care se bucurau locuitorii Ţării Sovietelor, a eludat cu bună ştiinţă adevărul, făcut public abia în 1929, după revenirea din U.R.S.S. În Franţa (n. Red.).

1.5. Vii din ţară?

Apoi îmi strânge mâinile. […]

Prietenul Nikos Kazantzakis

P.I. Iar d-lui este Nikos Kazantzakis, cu care am fost în Rusia. Nu-i aşa, Nikos?

Apoi începe să mă întrebe de Bucureşti, de prietenii pe care nu i-a uitat – în fine, de tot ce poate interesa un om care se simte legat indisolubil de ţara noastră. Încet-încet, izbutesc să strecor câteva întrebări. […]

1.5. Când aţi plecat din Paris?

P.I. Septembrie. Să-ţi spun drept, atmosfera Parisului mă sufoca. Majoritatea scriitorilor francezi nu sunt călăuziţi decât de un singur scop: banii! Vor să parvină cu orice preţ pentru a ajunge în situaţii materiale care să le permită orice exigenţe.

Scriitorul francez este prea prudent ca să susţină un ideal de pace în forma luptei militante pentru o categorie de asupriţi, victimele reacţiunii burgheze.

Trăiesc de 11 ani în Occident, dar acum îmi este de-ajuns. Mă voi stabili în Orient. Sunt prea legat de hamalii mei, de salahorii mei, de toţi

muncitorii mei, ca să părăsesc lupta căreia trebuie să-i jertfesc totul.

Nenorociţii din lumea mea, din lumea mahalalelor în care mi-am trăit copilăria, îmi cer, în numele mizeriei şi a foamei, să pun condeiul în slujba lor – şi nu şovăi o clipă.

Viaţa în Rusia

1.5. Aţi fost în Rusia?

P.I. Da! Am fost şi eu invitat, printre cei 2000 de intelectuali din toată lumea, să vizitez Rusia. Invitaţia a fost lansată de societatea culturală V.O.K.S.1

1 V.O.K.S. (Asociaţia Sovietică de Strângere a Legăturilor Culturale cu Străinătatea) era, de fapt, unul dintre serviciile G.P.U. Panait Istrati era vicepreşedintele asociaţiei franceze „Les Amis de rU.R.S.S.” (n. Red.).

Nu fac politică, aşa că nu m-a interesat decât viaţa muncitorului rus, manual şi intelectual.

Scriitorii din Rusia au traiul asigurat. Statul editează operele cele mai de seamă ale scriitorilor. Ca să-ţi poţi da seama ce avânt au luat în Rusia publicaţiile literare, este de-ajuns să ştii că numai la Kiev apar 28 de reviste într-un format şi o tehnică ce pot rivaliza cu celelalte reviste din Occident.

1.5. Lucrările dvs. Au fost traduse în ruseşte?

P.I. Da, toate scrierile mele au fost editate de Societatea Gosizdat din Moscova, în ediţii de câteva zeci de mii de volume.

În Rusia este o patimă a cititului, dacă vrei, chiar foarte exagerată. Lucrătorul, ca şi mica burghezie, au prins gustul cititului într-o măsură care exclude orice altă preocupare. Se citeşte pe stradă, prin localuri publice, acasă – în fine, oriunde este posibil.

Evident, scriitorii ruşi fac o mare greşeală: şi-au închinat tot scrisul „zeului bolşevic”! Poate e natural să fie aşa. Orice alte opere, cu alt subiect decât chestiunile sociale la ordinea zilei în Rusia, ar risca să nu fie citite sau încurajate de marile edituri.

1.5. La ce lucraţi acum?

P.I. Sunt pe cale de a termina un roman, Ciulinii Bărăganului1. Ce vrei? Ori la Nisa, ori la poalele Uralilor, subiectele mele preferate sunt amintirile din trecut. Şi aşa cred că va fi până la sfârşit…

Mai lucrez în colaborare cu prietenul Nikos Kazantzakis la un roman2. Şi

pentru că e bine să-l cunoşti mai de aproape pe Kazantzakis, îţi voi spune că este cel mai învăţat scriitor din Grecia. Se trage dintr-o nobilă familie din Creta, cu trecut istoric. A fost subsecretar de stat la Interne, şi în această calitate s-a dus în Rusia pentru soluţionarea unor litigii în legătură cu refugiaţii greci.

1 Les Chardons du Baragan a apărut în 1928. Versiunea românească, în trad. Lui Perpessicius, s-a tipărit în 1942 (n. Red).

2 Romanul nu a fost finalizat (n. Red).

Acolo i-a cunoscut mai bine pe intelectualii ruşi, iar când s-a înapoiat, a refuzat chiar un fotoliu ministerial pentru a putea scrie după propriile convingeri.

Scriitorul profetizează expulzarea din Grecia

1.5. Ce planuri aveţi pentru viitor?

P.I. După ce mă vor expulza de aici – pentru că trebuie să ştii, aceasta e chestie de zile –, mă voi stabili undeva în Orient. În loc să lucrez la Nisa romanele mele, le voi scrie tot aşa de bine în Siberia… sau mai ştiu eu unde. Mai întâi vreau să fac o călătorie prin toată Rusia. Voi vizita Cri- meea, Caucazul, nordul Siberiei, voi coborî Volga şi, în fine, voi învăţa ruseşte în doi-trei ani.

Nu plec în Rusia pentru idei politice, de care sunt străin; vreau numai să cunosc mai de aproape o lume nouă pentru mine, [o lume] de care mă simt legat sufleteşte.

1.5. Nu vă e dor de ţară?

După o pauză…

P.I. Mai mult decât poţi bănui… Uite, acum o oră, când te-am văzut intrând aici, mi-a încolţit în minte ideea de a te întovărăşi în ţară – şi de atunci acest gând nu mă părăseşte.

1.5. De ce n-o faceţi?

Compatriotul meu îmi întinde o scrisoare.

P.I. Citeşte. Ai să vezi că editorul meu de la Paris spumegă că n-am terminat până acum lucrările promise. Dacă aş pleca în ţară, adio roman. Cine ştie când îl termin! Şi-a- poi, să-ţi spun drept: e şi altceva care mă reţine. Aş provoca la Bucureşti, fără voia mea, un nou scandal – şi vreau să evit acest lucru.

Dar să vorbim de altceva… Mi-e dor de prietenii mei din ţară, mi-e dor de mahalalele Bădălanului, mi-e dor de tovarăşii copilăriei mele sărmane, de serile când se „citea” la luminiţa unei lămpi cu flacăra tremurată. Aş vrea să revăd păpurişul bălţilor de pe malurile Dunării şi acea lume nevoiaşă de care mă simt legat atât de puternic…

După expulzarea din Grecia, care a urmat conferinţei despre U.R.S.S., Panait Istrati, bine cunoscut cititorilor sovietici, autorul, între altele, al povestirilor Chira Chiralina, Moş Anghel, Haiducii, La stăpân, unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai literaturii europene, s-a stabilit în U.R.S.S. Panait Istrati se află în oraşul tiostru.

Istrati nu rămâne la Odessa; pentru moment trăieşte şi lucrează aici.

Etajul II, o cameră mică de hotel. Valize, cărţi, un paravan. Păr încărunţit prematur, frunte ridată, ochi sclipind de tinereţe. E slab şi nervos. Faţa lui e vie precum viaţa. Când vorbeşte, nu sade: stă în picioare, umblă. Nu se-aşază decât ca să scrie pentru noi câteva cuvinte. Se ridică brusc în picioare. Umblă cu paşi iuţi, e nervos. […]

Îmi povesteşte circumstanţele în care a întâlnit delegaţia sovietică în drum spre Conferinţa din Genova:

Pe-a tund eram fotograf. Fotograf ambulant. La Nisa. Ei treceau şi eu… făceam fotografii.

Amestecă amintirile cu vorbe de duh.

Cum am fost expulzat din Grecia?

Priviţi: iată un document cu ştampila Republicii „De- mocatice” Greceşti. Ce-am făcut eu la Atena contra acestei republici? Am îndemnat pe cineva la revoltă? Nu. Am spus doar că Uniunea Sovietică are grijă de muncitori. Iar aceşti „democraţi”, pentru simplul fapt că aprob U.R.S.S., aceşti republicani, pentru o biată conferinţă, m-au expulzat. Ipocriţii – şi mai urlă că se bucură de „libertate de expresie”!

1 Articolul a apărut, în rusă, în Şkval (Odessa), 12, 18 mart.; semnat: U (nume neidentificat). Trad. Din franceză de Monica Manu – vezi Cahiers Panait Istrati, 11, 1993, pp. 95-97. Ediţia de faţă nu reproduce toate comentariile semnatarului (n. Red.).

Oricum, le-am făcut destule belele. Şi câte n-au mai inventat pe socoteala mea! Priviţi această caricatură1: aici sunt eu, discutând cu un fost ministru

la o serată politică. În imagine stau în picioare, elegant, impecabil, îmbrăcat în frac, haine pe care nici măcar nu le posed…

Istrati în frac! E de-a dreptul caraghios, foarte caraghios.

Pregăteşte articole cu genericul „Notes d'un vagabond du monde" pentru revista Europe2, dirijată de Barbusse.

Vorbim despre literatura franceză de astăzi…

Paul Morand, Giraudoux… Nu, nu sunt pe gustul meu; pentru ei literatura e un divertisment. Pentru mine, este un instrument de luptă. Nu, nu mă interesează ultimul număr al revistei care publică numele lui Morand sau eseurile lui Gide. Daţi-mi mai bine l'Humanité!

Dintr-o dată realizez că nu sunt numai interlocutor, ci şi ziarist. Îi cer un autograf pentru Şkval.

Pentru Rafală3?

Se agită, ia stiloul, îl strânge în mâna stângă (e stângaci) şi scrie.4

Soseşte momentul despărţirii.

Apropo, în curând voi intra în Uniunea Scriitorilor Sovietici.

Îmi amintesc cum – şi n-a trecut mult de-atunci —> sosit în Franţa, l-a răsfăţat Parisul literar. Şi cu toate astea, a ştiut să se sustragă îmbrăţişărilor sufocante şi bine mirositoare, a părăsit literatura subordonată parfumurilor Coty5.

1 Textul e însoţit de caricatură (n. Red.).

2 De fapt, pentru revista Monde (ti. Red.).

3 şkval = rafală (n. Red).

4 Textul dedicaţiei: „Odessa nu putea să nu-şi aibă Rafala ei: atâtea «rafale» i-au măturat străzile. Acum, când toată Uniunea Sovietică trăieşte în „rafala „noii ei vieţi, doresc Odessei şi Rafalei sale mult succes" (ti. Red).

5 Industriaşul François Coty era şi proprietarul publicaţiilor de dreapta Le Figaro, Le Gaulois, l'Attti du peuple etc. (n. Red.)

A preferat să stea printre noi. Nu e o nouă etapă în peregrinările sale de vagabond al lumii, ci o decizie inevitabilă, conştientă, matur chibzuită.

Nu-i aşa, tov. Istrati?

DIN RUSIA, PANAIT ISTRATI NE TRIMITE 1000 DE FRANCI1

Din lalta (Crimeea), celebrul scriitor Panait Istrati ne adresează frumoasa scrisoare pe care o reproducem mai jos şi ne trimite, ca subscripţie, o

bancnotă de 1000 de franci.

[Redacţia l'Humanité]

Dragi Tovarăşi,

Inspirându-mă din „frumoasa pildă" pe care ne-o dau în U.R.S.S. Obiceiurile comuniste, vă trimit alăturat suma de 1000 de franci pentru fondul dificilei campanii electorale pe care P [artidul] Qomunist] Francez o susţine în această perioadă.

Fără a fi membru de partid, sunt alături de voi şi consider că este de datoria oricărui simpatizant, muncitor sau intelectual, să contribuie nu numai din prisosul său, ci şi din strictul necesar, la efortul proletariatului organizat.

Efortul, luptele furtunoase, departe de a urmări scopuri personale şi egoiste, vor ajunge într-o bună zi la edificarea unei orânduiri sociale profitabile pentru întreaga muncitorime: orânduirea comunistă, aşa cum se desfăşoară ea zi de zi în faţa ochilor mei uimiţi, orânduire a cărei structură miraculoasă nu scapă nici unui om de bună-credinţă.

Cea mai frăţească prietenie celor întemniţaţi!

Al vostru,

Panait Istrati

1 Datat lalta (Crimeea), 30 martie 1928, „De Russie Panait Istrati nous envoie 1000 franes" a apărut în l'Humanité, 22 apr. Vezi Omul care… 1996, p. 192 (n. I.U.).

PROCESUL LUI PANAIT ISTRATI ŞI AL LUI NIKOS KAZANTZAKIS DE LA ATENA1

Panait Istrati oferă corespondentului nostru amănunte despre procesul şi expulzarea lor din Atena.

[Redacţia Vecernii Kiev]

Sosiţi din U.R.S.S. La Atena, am făcut demersuri în vederea organizării unei întruniri informative asupra situaţiei din Ţara Sovietelor. Prima încercare de a găsi o sală a eşuat, şi numai datorită eforturilor lui Glinos, ex-directo- rul unui liceu atenian (inculpat laolaltă cu noi), am reuşit să vorbim în sala Teatrului Alhambra, în faţa a 5000 de oameni. Coada începea în stradă. Glinos a rostit Cuvântul de deschidere; apoi mi-am citit eu textul, primit de asistenţă cu entuziasm. Trebuie să remarc că atunci

când, în Cuvântul de deschidere, Glinos a anunţat că va vorbi dl Istrati, cei din sală au strigat: „Nu domnul, ci tovarăşul Istrati!”

La puţină vreme după intervenţia mea, am fost învinuiţi că încercăm să aţâţăm revoluţia în Grecia. Ca cetăţean străin, m-au expulzat imediat; pe Glinos şi Kazantzakis i-au arestat sub învinuirea de înaltă trădare.

În 3 aprilie urma să se întrunească completul de judecată. Am făcut o cerere către judecătorul de instrucţie, în care ne-am expus punctul de vedere asupra procesului. Procesul a produs vâlvă mare la Atena.

În sala de judecată s-au adunat mulţi comunişti; o mare de oameni aştepta în faţa tribunalului. Văzând amploarea demonstraţiei, guvernul a hotărât să nu se angajeze în proces, ci să „cadă la înţelegere”. Kazantzakis a trebuit să aleagă între a rămâne în Grecia sub supravegherea poliţiei şi a fi

1 „Le Procès de Panait Istrati et de Nikos Kazantzaki à Athènes” a apărut, trad. În rusă, în Vecernii Kiev, 99, 28 apr. Vezi Omul care… 1996, pp. 165-166 (n. I.U.).

Expulzat definitiv. La fel şi Glinos. Concomitent, Sfântul Sinod al Greciei i-a excomunicat pe Glinos şi pe Kazantzakis, decretând că şi-au trădat religia. Desigur, Kazantzakis a ales exilul.

Am revenit în Uniunea Sovietică şi dorim să contribuim la dezvoltarea culturală a ţării. Considerăm Uniunea Sovietică patria noastră, pentru că numai aici putem munci. Dorim să devenim soldaţii marii Armate Sovietice care luptă pe frontul culturii.

DEPOZIŢIA LUI PANAIT ISTRATI ŞI A LUI NIKOS KAZANTZAKIS ÎN FAŢA TRIBUNALULUI DIN ATENA1

Urmare învinuirii ce ni se aduce, declarăm în faţa Tribunalului grec următoarele:

În octombrie 1878, Wilhelm Liebknecht2, luând cuvântul în faţa Reichstagului, i-a adresat lui Bismarck această propoziţie, rămasă fără replică: „Puteţi să ne combateţi cât vreţi, dar nu ne calomniaţi…” Suntem constrânşi să spunem acelaşi lucru celor care ne acuză. A ne urmări în numele principiilor noastre este dreptul, ba chiar datoria dvs. Dar a ne acuza că suntem „agenţi vânduţi” ai Internaţionalei a III-a e o calomnie josnică, pe care o respingem cu indignare. Între noi şi Moscova nu există altă legătură în afara celei ideologice.

În acelaşi timp, ţinem să declarăm următoarele:

Deşi suntem marxişti ortodocşi şi respectăm cu stricteţe principiul marxist al luptei de clasă, din păcate, deocamdată

1 „Déclaration de Panait Istrati et du docteur Kazantzaki devant le Tribunal d'Athènes" a apărut, trad. În rusă, în Vecernii Kiev, 99, 28 apr. Vezi Omul care… 1996, pp. 166-168 (n. I.U.).

2 Wilhelm Liebknecht (1826-1900), unul dintre fondatorii Partidului Social-Democrat din Germania şi ai Internaţionalei a II-a (n. Red.).

Nu suntem membri oficiali ai partidului comunist. Suntem intelectuali revoluţionari; purtători de cuvânt sau participanţi la făurirea unui viitor mai bun, care să-i garanteze omului o dreptate autentică şi o libertate reală.

Scopul intervenţiei noastre a fost acela de a demonstra ştiinţific, pe bază de documente şi cifre, poporului grec şi celei mai bune părţi ale inteligheniţiei, procesul de renaştere socială şi economică ce se desfăşoară în Rusia, proces care, potrivit convingerilor noastre, vesteşte viitorul luminos al întregii omeniri. Intervenţia noastră de la Teatrul Alhambra s-a remarcat prin deplina ei obiectivitate şi prin analizarea ştiinţifică a fenomenelor sociale. Poate ne-am exprimat în termeni prea categorici – sau poate am fost prea neînduplecaţi cu regimul burghez. Dar nu ne-a trecut prin minte să ofensăm pe cineva. Ne-am bazat numai pe datele ştiinţifice ce reclamă schimbarea acestui regim social. Legile şi orân- duirea socială sunt funcţii ale progresului inevitabil şi ale evoluţiei omenirii, fiind consecinţele acestora.

Suntem învinuiţi că dorim să răstumăm regimul burghez. Da, acesta este obiectivul nostru, nu negăm. Vrem să abolim regimul social actual care, suntem profund convinşi, înseamnă tiranizarea celor slabi şi exploatarea lor de către cei puternici. Luptăm conştienţi de toate nedreptăţile şi inegalităţile care domină societatea modernă. Istoria nu cunoaşte revoluţie sau revoltă care să nu fi fost provocată de disperare şi sărăcie. Întrebaţi-i pe medici dacă există epidemii în societăţile sănătoase. Întrebaţi-i pe judecători unde apar condiţii favorabile pentru crimă. Ideile social-politice sunt produsul anumitor situaţii economice şi, ca atare, nu pot fi rezolvate prin represiuni, detenţii, expulzări – măsuri neputincioase în faţa mersului înainte al omenirii.

Capitalismul, cândva un element de progres, este în prezent o piedică în calea progresului, iar proprietatea asupra mijloacelor de producţie este, potrivit lui Babeuf1, o crimă împotriva naturii umane; acest lucru este un adevăr ce nu poate trece drept crimă.

Iată pe scurt, domnule judecător, raţiunile care ne fac să credem neabătut în lupta de clasă şi în victoria ce va duce la instaurarea unei noi orânduiri sociale: societatea comunistă.

SCRISOARE CĂTRE HENRY POULAILLE2

Dragul meu Poulaille,

Trebuie să scriu o prefaţă sau, mai degrabă, să fac un portret al persoanei tale cumsecade pentru cititorii sovietici ai Trenului nebun3, roman pe care l-am citit recent şi care mi-a plăcut mult.

Spune-mi pe scurt:

1. Ce origine ai. Cartea s-a tradus şi [editura] mă presează. Fă deci în aşa fel încât să-mi parvină [răspunsul] cât mai curând;

2. Câte ceva din viaţa ta;

3. Reaminteşte-mi „expediţiile"; şi

4. Începuturile tale.

Cred că vei încasa cam 300 de ruble, adică aprox. 3600 de franci. Şi cum expedierea banilor este la fel de dificilă ca obţinerea radiului, îţi voi trimite cecurile la Paris pe măsură ce voi intra în posesia lor. Cecurile vor fi parolate, şi va trebui să le ridici prin bancă. Prin urmare, este necesar să-ţi deschizi un cont. Şi eu a trebuit să procedez aşa, deşi sunt o haimana respectabilă.

1 François-Noël Babeuf, zis Gracchus (1760-1797), utopist francez, autorul doctrinei egalitariste cunoscute sub numele de babu- vism (n. Red.).

2 Datată Moscova, 14 mai 1928, scrisoarea, păstrată în Archives Henry Poulaille, a fost publicată postum în Cahiers Pandit Istrati, 11, 1994. Inedită în română, trad. Manuel Simonis Boldur (n. I.U.).

3 Le train fou nu s-a tradus în română (n. Red.).

Te îmbrăţişez frăţeşte.

Foarte frumos argoul din Trenul nebun.

Al tău,

Panait Istrati

PREFAȚĂ

LA TRENUL NEBUN, DE HENRY POULAILLE1

Dintre scriitorii revoluționari francezi care nu au luat parte la sărbătorirea celei de-a X-a aniversări [a Revoluției] din Octombrie, trebuie regretată îndeosebi absența lui Henry Poulaille. Nu este important să aduni laolaltă pentru marea cauză a proletariatului admiratori entuziaşti cu nume răsunătoare, ci oameni care acolo, în Occident, sunt gata, la prima strigare, să facă zid cu propriile piepturi în fața viitorilor agresori ai U.R.S.S.

În Occident, asemenea oameni nu se găsesc pe toate drumurile, dar Poulaille figurează printre ei, se află chiar în prim-plan.

N-am să vorbesc aici despre scriitorul Poulaille…

Cititorul rus îi va aprecia talentul o dată cu parcurgerea cărții. Va constata că autorul volumelor Ils étaient cjuatre/Erau patru/şi L'Enfantement de la paix/Naşterea păcii/scrie în continuare în spiritul aceluiaşi realism. Nu se încurcă niciodată în hățişul „artei pentru artă", tendință pe care nu a încetat s-o stigmatizeze în timpul aparițiilor sale publice.

Fiul unui dulgher şi al unei confecționere de scaune, morți în mizerie, Poulaille a fost nevoit de timpuriu să urmeze calea dureroasă a lipsurilor şi suferințelor, familiară şi autorului acestor rânduri. Mizeria i-a ținut loc de universitate, i-a călit sufletul şi caracterul, pentru ca această platoşă

1 Prefața, trad. În rusă, a însoțit romanul editat de Gosizdat, Moscova, 1928. Sub titlul „Préface au Train fou d'Henry Poulaille", textul a apărut postum în Arc, 86-87,1983. Inedit în română, trad. Manuel Simonis Boldur (n. I.U.).

De oțel să facă față luptei pentru viață, iar el să rămână integru în mijlocul atâtor neajunsuri.

Nimic nu l-a împiedicat să urmeze pilda celor care şi-au croit locuri sigure în viață. Este de-ajuns să scrii mult, să faci în aşa fel încât să fii publicat, cum fac cei care – şi sunt mulți la număr – consideră literatura un mijloc de a-şi rotunji veniturile.

„Pentru mine", mărturiseşte Poulaille, „literatura înseamnă altceva: nu dorința de a fi pe placul leneşilor ori posibilitatea de a-mi câştiga existența din scris."

Oare câţi oameni de litere împărtăşesc acest nobil îndemn?

Iată de ce autorul se străduieşte mereu, întocmai ca orice muncitor, să asigure pâinea cea de toate zilele lui şi familiei sale.

Poulaille nu scapă nicio ocazie de a-şi manifesta deschis admiraţia şi prietenia pentru Rusia Sovietică. De aici acea căldură şi sinceritate care fac ca opera lui să fie atât de preţioasă.

Pentru el, scriitorul se identifică cu luptătorul pentru cauza clasei sale.

Inteligenţa loială şi curajul civic vor face din Poulaille unul dintre cei mai populari autori ai Franţei de mâine.

ÎNSEMNĂRI ŞI REPORTAJE ALE UNUI VAGABOND AL LUMII1

I. OARE SE ÎMPLINESC VISELE DE ALTĂDATĂ? 2

Scârbit de viaţa sedentară a oraşelor occidentale, Panait Istrati – admirabilul autor al volumelor Haiducii, Codin şi Chi-

1 Scrise la Odessa şi lalta în martie 1928, „Notes et reportages d'un vagabond du monde" au apărut, în şapte episoade, în Monde, 9 iun-21 iul. Vezi Pentru a fi… 1969, pp. 192-220 («. LU.).

2 „Se realisent-ils jamais les vieux rêves?" s-a publicat în Monde, 9 iun. (n. I.U.)

Ra Chiralina – a pornit în vagabondaj printre golanii din Grecia. Va străbate Europa răsăriteană şi U.R.S.S. Suntem încân- taţi să-i publicăm notele de călătorie în revista noastră.

[Redacţia Monde]

Ce fericire să poţi rosti tot ce-ţi trece prin cap în momentele frumoase din viaţă! Momente vesele sau triste, alerte sau monotone, dar totdeauna mari, totdeauna agitate… ca viaţa.

De asemenea, să poţi rosti tot ce crezi că poate fi adevărul tău, ca şi prostia ta, de necontestat! Şi-apoi mânia, proasta ta dispoziţie…

În sfârşit, ce fericire să poţi bate câmpii cât ţi-e vrerea!

Mi-am făurit acest vis şi mă hrănesc cu această iluzie de-un sfert de veac! îmi închipui o asociaţie de publicişti care şi-ar permite o atare libertate de expresie – sau, şi mai bine, o lume care s-ar săruta şi scuipa pe faţă ziua-n amiaza mare. Oare asta i-ar face pe oameni mai păcătoşi decât sunt? Dimpotrivă. Unde se plămădesc crimele cele mai cumplite? în hărmălaia cârciumilor sau în liniştea cabinetelor diplomatice? Dintre cele două

bârloguri, care vi se pare mai nesuferit?

Din fericire pentru sufletul meu, n-am trăit în sălbăticia ultimului, dar am adulmecat mereu miasmele celuilalt, şi trebuie să-i fiu recunoscător că nu m-a scârbit prea mult de viaţă.

Această libertate indiscretă se poate practica atât pe stradă, cât şi în presă. Nu oblig pe nimeni să gândească la fel ca mine, dar să-mi fie îngăduit „să-mi împărtăşesc părerea" cu glas tare. Şi de ce, la urma urmei, să vrei să fii întotdeauna invulnerabil? De ce să nu-ţi descoperi, deliberat, punctul slab din platoşă, oferind astfel oamenilor posibilitatea de a-ţi trimite o mică săgeată? Le-ar face atâta plăcere! Se ştie că nu-l poţi face pe om mai bun decât dându-i mici satisfacţii! Ce mă costă? O scurtă durere usturătoare, urmată de un râs sănătos, cu gândul la râsul celorlalţi. Doar nu-i mare lucru!

Când, vorbind sau scriind, vrem să părem ce nu putem să fim, devenim banali şi plicticoşi. În privinţa asta, arta însăşi cuprinde o doză de ipocrizie. Nu s-ar putea altfel? Să distrugem convenţionalul, să ne apropiem de sinceritatea animalelor?

Nu m-am gândit niciodată să scriu cărţi, cu atât mai puţin să mă cufund într-o serie de elaborări pretenţioase. Lunga mea pasivitate reprezintă cea mai bună mărturie. Încă din adolescenţă mi-am dat seama de fragilitatea artei voite, chiar dacă „izbutită". Numai spontaneitatea vrăjeşte fără-ncetare, la fel înfăţişarea dezordonată a pământului, inegală până şi-n succesiunea zilelor şi nopţilor.

Mi-a plăcut să mă simt în largul meu, ca un animal inconştient. Asta am şi făcut până acum cinci ani, când o lovitură de baghetă m-a făcut să cunosc lucruri plăcute, dar şi rigiditatea contractelor editoriale, care te obligă să produci artă în schimbul unei sume lunare pe care ai putea s-o obţii la fel de bine fabricând salam la Arles – în mijlocul unor „antichităţi remarcabile", precizează Larousse-ul…

Acum reiau „vechea viaţă", cu cea nouă-n cârcă, încercând să presar din ea puţin câte puţin pe drum. (E mai greu să redevii un bun animal decât să devii literatorul cu simbrie.) Desigur, nu voi putea să mă descotorosesc de povara artei vândute la metru. Va trebui să-mi „respect" angajamentele. Dar, cel puţin, voi răsufla.

În însemnările şi reportajele pe care le voi încropi pe genunchi, voi uita scriitorul, nu voi fi decât vagabondul nepăsător faţă de stil şi compoziţie. Voi spune lucrurile aşa cum se vor înfăţişa cugetului meu, după ce le voi fi trăit pe noile şi pe vechile mele drumuri. Va fi „pe viu”, romanul ultimelor mele peregrinări.

Ce roman! Niciodată lumea n-a fost mai demnă de interesul nostru ca astăzi. Niciodată n-a avut atâta nevoie de a fi văzută cu ochi pasionaţi, care s-o iubească şi s-o deteste, care să exprime toată dragostea şi toată ura pe care o merită din partea unui om părtinitor.

Căci toţi suntem părtinitori, orice-am spune, şi eu sunt mai mult decât oricine. Am, ca şi voi, motivele mele. De aceea primesc lupta.

Luptăm. Fără să râdem. Păstrăm râsul pentru lucruri mai eterne decât această luptă – ca, de pildă, mânia, care este urmată totdeauna de-un râs sănătos, în caz că suntem umani, însă în lupta pentru o bucată de pâine şi o rază de soare despre care e vorba aici, nu putem fi umani, deoarece este vorba de ferocitate animală şi luptă fără milă.

Când se trimit oameni la stâlpul de execuţie fiindcă sunt flămânzi şi însetaţi de soare, nu mai găseşti aici nimic omenesc şi nici pricină de haz. La o atare cruzime, nu poţi răspunde decât ca-n Biblie: ochi pentru ochi!

Dar nu cred în eternitatea luptei animale dintre oameni. Nu-i cu putinţă. Nu pot aplica oamenilor legile biologice care determină animalitatea. O ordine nouă trebuie să intervină în rânduiala vieţii noastre, obligându-ne să fim umani. Cred, cred! Şi vreau să pun o cărămidă la construcţia acestei lumi noi. Am făcut totdeauna aşa.

Din nefericire, n-am putut decât asta. Nevoia mea de a iubi viaţa – de a râde, de a mă înfuria – mi-a tulburat totdeauna echilibrul de militant revoluţionar, al cărui soclu este clădit pe ură veşnică. Am încercat, dar n-am izbutit să devin un asemenea militant.

Soclul meu este sentimentalismul. Vorbind despre activitatea mea, Racovsky a spus, de la tribuna Congresului socialist român din 1912, că „sentimentalismul este o primejdie pentru mişcarea revoluţionară”.

Îmi place să-mi amintesc din când în când această butadă a unuia dintre cei mai buni prieteni ai mei, el însuşi un sentimental duios, stăpânit de ură împotriva regimului burghez. La rândul meu, urăsc şi lupt împotriva

acestui regim cu toate puterile, dar nu înţeleg să-mi petrec viaţa numai aşa. Lipsindu-mi prima însuşire a bunului militant – darul oratoriei –, o voi lăsa mai moale. Şi apoi, mi-e groză de repetarea neobosită a aceloraşi argumente, cum se întâmplă în orice propagandă.

*

Am aderat la socialism nu din cauza unor argumente teoretice sau practice, ci din dragoste pentru viaţă, pe care aş dori-o mai frumoasă, mai umană. Am aderat nu ca să cer mărirea salariului şi puţin mai multă libertate, ci pentru a reclama dreptul omului de a dispune de soarta lui. Neîntâlnind solidaritatea necesară acestei realizări şi nevrând să împart tristul destin al clasei mele, mi-am făcut propria revoluţie: am refuzat regimului capitalist oferta de a presta o muncă ordonată în schimbul unei existenţe ca vai de lume şi am pornit în lume ronţăind o roşcovă încărcată de soare.

*

Aşa mi-am putut păstra dragostea pentru oameni, nutrind doar o revoltă lipsită de ură faţă de egoismul lor. Nu doresc moartea semenilor, oricât de puţin şi-ar recunoaşte blestemata mârşăvie. Dar cei care trăiesc şi mor în subsoluri au dreptul să-i urască de moarte. Ochi pentru ochi… Voi participa chiar la luptă, de partea baricadei unde se află clasa mea, dar nu fără milă. Viaţa, aşa cum mi-am făcut-o, a fost plină de compasiune faţă de mine; şi mi-e imposibil să urăsc mai mult decât am dreptul. Iată cum lipsa mea de echilibru revoluţionar se datorează unui destin banal.

Nu trebuie să-mi purtaţi pică. Am venit în Grecia ca să trăiesc o părticică din viaţa de altădată şi să mă informez asupra sorţii celor oprimaţi. Apoi îmi voi face datoria.

E lucrul de care nădăjduiesc să mă achit în coloanele revistei Monde, atât cât priveşte Grecia, cât şi celelalte ţări ce le voi străbate.

Datorie voluptuoasă. Nevoie arzătoare de a mă afunda în încăierare, de a primi şi da lovituri. Şi mai ales de a putea spune după plac tot ce simt şi gândesc.

Iată ce am dorit întotdeauna să fac.

Oare se împlinesc visele de altădată?

## II. O PLECARE ÎN PRIPĂ1

Felul în care am părăsit Parisul în 15 octombrie trecut în tovărăşia lui Racovsky a îngăduit unei anumite prese din România să bată câmpii asupra neîndoielnicului meu bolşevism. Cât e de drăguţ din partea mea că mă dau „de gol” astfel! „De-acum încolo te vom urmări cu degetul pe trăgaci!”

Urmăriţi-mă. Nu voi dezminţi nimic. Dar voi spune aici totul aşa cum e. Mai întâi pentru mine, apoi pentru cititorul pasionat, deoarece totul este pasionant în această plecare.

Desigur, într-un articol2 scris la Moscova şi publicat în l’Humanité, făcând aluzie la plictiseala mea de a trăi în Occident, m-am expus muşcătoarei ironii franceze, care nu m-a iertat. Învăţătură de minte. În viitor voi spune lucrurile doar pe jumătate. Şi… ne vom răfui mai târziu.

Dar de pe acum – şi fără să reneg o iotă – precizez că dezgustul meu faţă de toropeala intelectuală a Occidentului n-a fost singura cauză a plecării mele precipitate. Soarta lui Racovsky m-a târât cu sine. Ea se află la originea paginii pasionante de astăzi. Ocazie nimerită să-mi strig, fără fasoane literare, dragostea faţă de om, faţă de un prieten, acest mare astru al universului nostru meschin.

1 „Un départ improvisé” a apărut în Monde, 16 iun. (n. I.U.)

2 Vezi mai sus, pp. 299 şi urm. (n. Red.)

De Cristian Racovsky mă leagă o dublă prietenie, lungă de 23 de ani.

În 1905, Revoluţia Rusă era în toi. Gorki fiind arestat, protestul s-a mondializat. Mai era ţarismul sugrumător. Bucu- reştiul proletar a ţinut să-şi alăture glasul. Mă aflam acolo, tânăr adept.

Mişcarea muncitorească se refăcea după o grea trădare, comisă de primii conducători-intelectuali, care plecaseră „să formeze aripa stângă a partidului liberal”, unde, dând de puful sinecurei, se complăceau. Noii conducători, toţi muncitori, între care Frimu – după 15 zile a murit sub bâtele Siguranţei „liberale” –, aleseseră pentru miting ziua de 24 ianuarie, sărbătoarea naţională a Unirii Principatelor. Astfel, le-am stricat petrecerea. A avut loc o împărţeală copioasă de pumni de o parte şi de alta. Acesta a fost botezul meu revoluţionar.

Am primit o caldă strângere de mână de la Cristian Gheor- ghievici, care a apărut la tribună ca un bolid, cu barba hirsută de-atunci şi privire numai

flăcări. Doar câţiva militanţi bătrâni îl cunoşteau. Apariţia neaşteptată, primele ţâşniri de indignare molipsitoare – pe care un pitoresc accent bulgăresc le făcea şi mai fremătătoare –, gesturile puternice, convingătoare, variate, mereu altele, şi mai ales acea sinceritate emoţionantă de care sunt pătrunse toate discursurile lui Racovsky, au electrizat în acea zi memorabilă adunarea din Sala Eforiei.

De atunci şi până la măcelul mondial n-a încetat o clipă să fie conducătorul nostru neînduplecat şi incoruptibil; arestat la Iaşi, mujicii revoluţionari din armata ţaristă l-au scos în triumf din închisoare. În ciuda nenumăratelor deosebiri de vederi, n-am încetat să-l iubesc cu duioşie, de aproape sau de la depărtare. Am scris în l'Humanité, în numărul din mai 19221, ce bucuros am fost văzându-l pe lista diplomaţilor

1 Vezi mai sus, pp. 41-44 (n. Red.).

Bolşevici la Conferinţa de la Genova din acel an. Pe atunci, fotograf ambulant pe Promenade des Anglais la Nisa, îi admiram „destinul excepţional" şi mă înduioşam de al meu.

Iată din ce-i alcătuită credinţa mea revoluţionară: numai din sentimente. Să fie oare făcută dintr-un material prea fragil? Habar n-am, dar când îi văd pe savanţii marxişti trăgând în spatele celei mai frumoase cuceriri a proletariatului, îmi vine să mă felicit pentru neştiinţa mea în ale marxismului.

*

Cu Racovsky-ambasador la Paris am avut puţine relaţii. Dacă l-am văzut de cinci ori. Era foarte ocupat. Şi eu la fel. Şi apoi, nu locuiam la Paris decât din când în când. Deci plecarea mea în tovărăşia lui nu se datorează unei noi şi machiavelice intimităţi.

Dar în toamna trecută, trecând pentru un ceas în rue de Grenelle, Racovsky mi-a spus deodată, în timp ce răscolea un munte de hârţoage:

„Ah, am ceva pentru tine…"

„Am ghicit!", strigai. „Ai primit drepturile de autor ce mi le datorează Ucraina pentru ecranizarea ChireiV

Râse, înţepenindu-se cu mâinile de birou:

„Blestemat negustor levantin! Nu încetezi să mă baţi la cap cu drepturile tale de autor? N-am primit decât câteva invitaţii oficiale pentru serbările

celei de-a X-a aniversări a lui Octombrie. V.O.K.S. Te-a invitat.”

Oricât de „negustor levantin” aş fi, vestea m-a zguduit. Nu-mi surâdea numai perspectiva unei mari călătorii care să nu mă coste nimic, cât posibilitatea de a scrie apoi o carte binevoitoare despre U.R.S.S. Asemenea ocazii sunt bune doar pentru vânătorii de avantaje. Pentru mine, o atare plecare însemna trezirea vechiului vagabond.

Teribilă tentaţie! O bufnitură de aer îmi umflă hârca, slăbită de ultima strălucire a vieţii sedentare. Abia mă insta lasem la Meudon. Cam burghez: patru odăi, baie, ascensor, apă, gaz, electricitate, încălzire centrală. Pat moale, ve- ioză cu abajur, căldurică stătută, guturaiuri în lanţ, ramolisment precoce şi 20 000 de franci datorii. Se poate oare muri în halul ăsta?

Începuse să-mi placă – moartea însăşi ne face unele înlesniri…

Dar destinul, mereu de strajă, pocni din bici deasupra capului: Cristian Gheorghievici părăsea ambasada! Burghezia reacţionară îl lovea în plină ascensiune. Şi ce poate fi mai frumos decât căderea unui om puternic în plină ascensiune?

*

Ultima mea noapte în Franţa – cea din 14 spre 15 octombrie – am petrecut-o la ambasadă, în rue de Grenelle.

Ciudată coincidenţă: în ajunul plecării, am primit de la Gallimard1 corecturile cărţii mele autobiografice… Mes départs2. N-am avut puterea să fac corecturile serios, atât eram de mişcat de evenimentul acelei nopţi.

Atât eu, cât şi Cristian eram pe punctul de a întoarce o pagină de viaţă. Ce scria pe verso cu începere de mâine? Un mare semn de întrebare, pentru amândoi…

Biroul ambasadorial – căruia atâţia francezi cumsecade i-au cunoscut farmecul, iar cei răi, „cuţitul între dinţi” – era de nerecunoscut. Talmeş-balmeşul de hârţoage se ivea de pretutindeni, multiplicându-se vizibil, ca sub bagheta unui scamator, acoperind parchetul, mobilele. Ambasadorul de până-n ajun, în cămaşă, stând în picioare, sărea peste maldărele de hârtii înnegrite, le răscolea ca o spălătorească, apu-

1 Sediul editurii franceze se afla tot pe rue de Grenelle, dar la nr. 3
(n. Red.).

2 Volumul, cu acelaşi cuprins, s-a tradus prin La stăpân (1940). De fapt,

povestirile „La stăpân” şi „«Căpitan» Mavromati” fuseseră scrise în română şi publicate în Trecut şi Viitor, 1925, pp. 47-103 (n. Red.).

Când cutare capăt de hârtie, examinându-l o clipă, mereu calm, uneori grav. Plecat de la Kotel de copil, a umplut 40 de ani cu lupte, ca să ajungă în situaţia de acum.

Îl priveam în faţă, şezând la un birou şi răsfoind maşinal şpalţii. Acele ceasornicului înaintau tăcute, nepăsătoa- re, marcând orele. Căldura, grea, clocea noua noastră viaţă.

„Cristian!”

„Ce doreşti?”

„Voi fi dezamăgit în Rusia?”

„Depinde… Dacă priveşti lucrurile la suprafaţă, vei fi. Dacă ştii să vezi, vei înţelege.”

„Şi atunci?”

„Vei îndrăgi opera noastră.”

„Crezi că ştiu să văd?”

„Cred.”

*

Abătut ora 6. Zori cenuşii mânjeau cu melancolie geamurile dinspre curte. Automobilul ne aştepta, încărcat cu geamantane. Marele portal se deschise fără scrâşnet. Plecam.

În strada pustie, Cristian rosti din vârful buzelor:

„Uite, niciun poliţai!”

III. PRINTRE GOLANII DIN GRECIA:

1 – NIKOS KAZANTZAKIS1

Să facem acum un salt peste Uniunea Sovietică. Să lăsăm să doarmă ce-am aflat despre ea după 20 octombrie, ziua sosirii mele la Moscova. O vom reîntâlni când voi vorbi despre ea golanilor de la Helliniki Democraţia.

Dintre golani – pe care-i cunosc atât de bine şi-i iubesc, fiind unul de-al lor, regăsindu-i după o absenţă de 15 ani –,

1 „Parmi les gueux de Grèce: 1 – Nikos Kazantzaki” a apărut în Monde, 23 iun. (n. I.U.)

Iată-l pe cel mai neaşteptat: Nikos Kazantzakis. Venea în în- tâmpinarea dorinţei mele, aducând Grecia lui la serbările aniversare de la Moscova.

Nu mă îndoiam deloc de existenţa lui, dar la înapoierea de la Leningrad1, un prieten mă înştiinţă că „delegatul” Nikos Kazantzakis voia să mă cunoască. Întrebai:

„Ce fel de om e?”

„Un mistic. Poet, cred.”

„Comunist? Independent?”

„Amândouă, după cât se pare.”

Această caracterizare, pe care alţii mi-au întărit-o în zilele următoare, nu-mi spunea mare lucru. Despre „poetul modern” şi, mai ales, despre „poetul mistic” am o părere proastă. Ce fel de „comunism” şi „independenţă” pot sălăşlui într-o atare minte? Şi cum zăceam, deoarece reluasem brusc viaţa în aer liber, îl aşteptam pe Kazantzakis.

Iată cum acţionăm în viaţă! E suficient ca un om să gân- dească puţin diferit de noi, că imediat îi legăm o tinichea: „mistic”, „fanatic”, „bigot”, „nesimţitor”, „slab”, „pervers”.

Şi frumoasa substanţă omenească o dată catalogată, trecem la ale noastre, lăsând-o să geamă în cămaşa de forţă pe care i-am pus-o. De crima asta toţi suntem mai mult sau mai puţin vinovaţi.

Încerc să nu cad în acest păcat.

Am cerut unui prieten să-l roage pe Kazantzakis să vină să mă vadă, deoarece nu puteam părăsi patul. Şi a venit…

*

Un om înalt, ciolănos, cu capul gol, puţin încordat. Cum puse piciorul, îmbrăţişă cu o aruncătură de ochi sinceră interiorul odăii mele:

„Bună ziua.”

1 După moartea lui Lenin (1924), numele oraşului Petrograd a fost schimbat în Leningrad (ti. Red.).

Intrarea, felul cum rosti acest „bună ziua” spaţiilor, glasul sonor care răsună în încăpere, ca şi strângerea de mână îmi plăcură. Kazantzakis îşi scoase paltonul. L-am rugat să se aşeze lângă pat, deoarece eram ca şi prieteni.

Atunci am observat că avea un cap de pasăre de pradă: negricios, fruntea teşită, un smoc de păr zbârlit în creştet; sprâncene de abanos, stufoase şi răsucite ca nişte mustăţi rebele; ochi de mare duce, perfect rotunzi, dar

negri; pometi foarte proeminenţi; la colţul buzelor, două dâre adânci verticale, care-i contractează obrajii şi-i leagă ca o zăbală gura, amestec de senzualitate şi renunţare.

Bustul, pătrat. Un ac de aur, făurit dintr-o frumoasă piesă antică, ţine loc de cravată pe cămaşa cu guler răsfrânt. Nimic suplu în această fiinţă.

Trebuie că ştie asta, deoarece vorbirea sa, de regulă puţin ieşită din comun, devine uneori mieroasă, insinuantă, când se apleacă ca un trunchi de copac asupră-ţi şi te cercetează cu o privire caldă şi inteligentă. Îl ascult şi mă gândesc: „Ce minunat şurub s-a desprins în acest frumos mecanism, tul- burându-i mersul obişnuit?"

Kazantzakis vorbeşte o franceză neafectată, necăutată, aproape impecabilă; în orice caz, mai corectă decât a mea. Conduce conversaţia după placul său.

Nu se lasă tras pe sfoară. Cochetează cu plasa mea, ca şi mine cu lasoul său: preludiul frumoasei încăierării

La sfârşitul primei noastre întâlniri, după un obicei pe care i l-am descoperit mai târziu, mă ameninţă cu arătătorul, în timp ce privirea-i surâzătoare se aplecă asupră-mi, silabisind:

„Spune-mi ce-ţi place cel mai mult."

Atunci îi spun cu toată fiinţa:

„Să cred totul…"

Înşfacă răspunsul, însuşindu-şi-l şi completându-l în felul meu:

„Da, să crezi totul… Dar nu uita: fără să aştepţi ceva. Altfel suntem pierduţi!"

Cretan, dintr-o familie foarte înstărită, s-a născut la Can- dia în 1883. Singurul băiat între două fete, unica mândrie a părinţilor – oameni simpli, mai ales tatăl, un fel de haiduc grec, taciturn, violent, cu o forţă fizică legendară, care visa să facă din feciorul său alt „mare cretan"; şi pe care Nikos l-a dezamăgit repede, căutând să-şi croiască drum în hăţişul spiritului, de care „marii cretani" habar n-au, spre fericirea sufletului omenesc!

Mama, foarte blândă, foarte bună, foarte delicată.

Studii: şcoala franciscană franceză la Naxos (Marea Egee), liceul la Candia, universitatea la Atena (dreptul), filosofia la Paris (discipol al lui

Bergson). Şi-a întregit studiile în Italia (doi ani) şi în Germania (trei ani).

Intre anii 1919-1920, Kazantzakis şi-a „făcut" experienţa politică în calitate de director general în Ministerul Asistenţei Publice, când a fost trimis în Caucaz şi în sudul Rusiei să-i ajute pe cei 500 000 de greci răspândiţi acolo. Atunci taică-său a crezut în realizarea vechilor sale speranţe. Dar Nikos – după ce a mânuit fonduri enorme, a repatriat 150 000 de înfometaţi şi a simţit miasmele putrede ale puterii – s-a retras dezgustat, nemulţumind pe toată lumea şi… pe tatăl său, care l-a renegat şi i-a tăiat subsidiile.

Kazantzakis trăi totuşi, deoarece-i un ascet. Una dintre surori, măritată cu un meseriaş cumsecade, i-a oferit o chilie pe strada Hermes, la Atena, şi o farfurie cu fasuladă1. Acolo scrie, scrie „fără să aştepte ceva". Ca să-şi câştige pâinea, practică ziaristica şi întocmeşte manuale şcolare.

Dar îndeosebi Rusia Nouă i-a cucerit spiritul. Se înapoiază aici în 1925. Apoi se duce să viziteze Italia, stă de vorbă pe-ndelete cu Mussolini şi scrie că fascismul pregăteşte calea comunismului.

În momentul de faţă, aproape că nu mai are prieteni. Nimeni nu-l vrea, dar Nikos nu poartă pică nimănui. Este de o cinste supraomenească, ceva care ţine de puritatea diamantului. Gândirea prea lucidă, cultura prea vastă şi neputinţa

1 fasulada – fel grecesc de mâncare din fasole (ti. Red.).

De a uita ce a învăţat îl fac să nu urască decât cerşetorii şi să nu iubească decât ignoranţi de felul meu.

Îl vom întâlni în curând şi în literatura franceză, deoarece Parisul şi prietenii noştri din Franţa nu-l vor mai putea ignora pe Nikos Kazantzakis.

III: 2 – POŢI SĂ ÎMPACI CAPRA CU VARZA? 1

Rousseau spune undeva că nu putea „rezista mângâierii unui prieten". Sunt la fel ca duiosul genevez în faţa mângâierii prietenului, chiar dacă nu-i decât sincer cordială.

Să fie asta bunătate? Sau o sensibilitate fără rost? Mi-ar plăcea să fiu lămurit cu precizie, deoarece nu există o ironie mai muşcătoare decât schimbul de amabilităţi.

Oricum, sigură este doar deziluzia adusă de acest balans între slăbiciunea mea sentimentală şi datoria de luptător. Desigur, ultima a stat

de regulă în frunte, dar confuzia nu e mai puţin evidentă.

Aşa s-a întâmplat la Atena şi apoi la Bucureşti.

Şi acum, atât pentru a răspunde duşmanilor mei politici din Grecia şi România – care m-au atacat pe tema asta –, cât şi pentru a mă defini pe mine însumi, voi arăta ce înseamnă „antipatriotismul” meu şi „ingratitudinea mea prietenească”.

Chiar de-ai avea suflet de cracă uscată, tot nu poţi să nu iubeşti pământul pe care te-ai târât venind pe lume şi ale cărui limbă şi obiceiuri îţi sunt grefate în sânge. Ca să apăr acest sentiment, sunt gata să mă bat cu toate doctrinele care ar susţine contrariul.

Da, oricât de cosmopolit aş fi din naştere, de vagabond îndrăgostit de orizonturile nesfârşite, aşa cum mă vedeţi, rămân totuşi român prin mamă, limba ei şi frumoasa mea Brăila; grec prin tată şi „iubita lui patrida”. Dar ştiţi voi, „patrioţi” de meserie, ce înseamnă asta? Ascultaţi mai degrabă măr

1 „Peut-on ménager la chèvre et le chou?” a apărut în Monde, 30 iun. (n. I.U.)

Turisirea făcută în seara sosirii mele la Tiflis, acum trei ani, de către comisarul adjunct al Instrucţiei publice din Georgia, tov. Lelidzaparidze:

„Patriot înflăcărat, am combătut bolşevismul câtă vreme l-am crezut duşmanul patriei mele. Apoi, dându-mi seama că am înţeles greşit doctrina comunistă, am făcut mea culpa, alăturându-mă organizatorilor actuali ai ţării mele. Astăzi ştiu că nicăieri, în afara Uniunii Sovietice, nicio naţiune nu se poate dezvolta, nu-şi poate păstra limba şi instituţiile în libertate desăvârşită fără cea mai mică intenţie capitalistă.”

Iată singurul patriotism folositor popoarelor. Şi al meu este la fel. Din cauza lui, m-am plimbat în 1925 prin România, iar acum prin Grecia.

În ambele mele „patrii”, acest patriotism nu este pe placul „patrioţilor” de profesie. Şi dacă în România n-am putut fi dat afară, mulţumindu-se să mă anunţe să stau în casă, în Grecia am fost invitat politicos să-mi iau tălpăşiţa. („Două ţări – îi spunea Racovsky lui De Monzie1 – care-şi dispută onoarea de… a nu mă fi văzut născându-mă.”)

Nici nu se putea altfel. Burghezia îţi dă tot ce vrei, cu condiţia să gândeşti şi să lucrezi în interesul ei. În caz contrar, eşti bun de spânzurătoare.

Cunosc acest adevăr din adolescenţă. Dar îl uit adesea din cauza firii mele, plină de contradicţii. Aşa că, îmbarcându-mă în 23 decembrie trecut la Odessa cu destinaţia Grecia, am avut naivitatea să mă las înduioşat de amintirile trecutului, când, cu traista-n spinare, am bătătorit în patru rânduri caldarâmul melancolicului Pireu şi, ca altădată, mi-am desfătat stomacul gol, răsplătindu-l cu bucăţi de marmură antică din Acropole.

Atari amintiri sunt licoarea cu care se îmbată în fiece clipă vagabondul pasionat pe care nu trebuie niciodată să-l căi

1 Anatole de Monzie (1876-1947), istoric, ziarist şi om politic francez: deputat din partea Partidului Socialist, în repetate rânduri ministru. A fost prieten cu Racovsky şi primul lui biograf; după dizgraţierea lui Racovsky, De Monzie i-a susţinut nevinovăţia, demonstrând că procesul intentat a fost o înscenare (n. Red.).

Nezi ori să-l confunzi cu cel ce trudeşte sau n-are de lucru din vina altora.

Mă îmbătăm, plutind o dată cu Cicerin către cea de-a doua „patrie" a mea, pe care n-o mai văzusem din 1912. Şi beţia, şi înduioşarea merită a fi iertate în faţa răutăţii omeneşti. Ştersei repede distanţa străbătută de vagabondul de odinioară ca să devină scriitorul de azi, uitai răfuiala ultimului cu duşmanii săi de clasă. De ce nu mi-ar fi îngăduit să retrăiesc trecutul, neştiut de nimeni, măcar 15 zile?

Doream din tot sufletul să cunosc Cefalonia, să mă duc la Faraklada, ţinutul tatălui meu, să mă documentez asupra originii paterne, despre care nu ştiu nimic. Apoi să vizitez câteva insule din Marea Egee, să mănânc în tovărăşia veselă a barcagiilor, care ştiu să râdă, să cânte, să înjure şi să flecărească. Dintre toate popoarele, cel român şi cel grec îmi sunt cele mai apropiate. Le iubesc şi le înţeleg datorită sânge- lui ce mi-au dat. Calităţile, defectele lor sunt şi ale mele. Ori de câte ori ne regăsim, ne simţim „acasă"!

Nu mi-a fost cu putinţă această desfătare. N-a fost nimeni vinovat. Ar însemna să fii imbecil să porţi pică mai întâi Franţei burgheze, pentru că a făcut un om cunoscut dintr-un fitecine; apoi Greciei burgheze, că a întâmpinat curtenitor acest om. Ca în România acum trei ani, această primire s-a încălzit în Grecia datorită „legăturilor naţionale", la care trebuie adăugat un strop de sentimentalism oriental, o linguriţă de ulei burghez şi

una de oţet bolşevic. Salata rusească ce a ieşit ar fi putut fi mâncată, în cel mai bun caz, în timpul unei partide de pocher, ca aceea cu care m-a onorat dl Rodo- kanaki. Dar încercaţi să transformaţi această salată într-o reuşită căsătorie din dragoste şi veţi vedea dacă dl Titeanu n-a avut dreptate să scrie cele ce urmează în oficiosul L'Indépendance Roumaine1 din 31 ianuarie:

1 L'Indépendance Roumaine, cotidian politic [liberal], economic şi literar, tipărit în franceză la Bucureşti; Eugen Titeanu era colaboratorul permanent al publicaţiei (n. Red.).

„Ziarul Eleftheron Vima pare să ignore – prin însuşi entuziasmul său – sufletul şi persoana lui Istrati, care, în realitate, sunt departe de a fi tot atât de interesante ca scriitorul. Deplângem sincer confratele care, necunoscându-l pe Istrati, crede în Valsamis; dar să se ferească de ziua pe care i-o pregăteşte autorul Chirei Chiralina, al cărui obicei este de a-i împroşca pe cei ce i-au deschis braţele. Este o meteahnă a lui, un viciu, dacă vreţi, mai puternic decât el. Suntem siguri că mâine, Grecia, Atena, Acropole, inclusiv redacţia ziarului Eleftheron Vima, vor fi târâte în noroi. Aşa face şi la noi. Trecem peste părerile sale politice, trecem peste ura sa împotriva guvernanţilor noştri, dar când scriitori – expresia cea mai curată a sufletului nostru – ca Mihail Sadoveanu ori Rebreanu, prozatori consacraţi, şi poeţi ca Nichifor Crainic l-au întovărăşit la cenaclurile lor, prin munţii şi câmpiile noastre, ca să-i arate o ţară plină de omenie, nu este îngăduit ca după aceea să dea un interviu1, apărut în Les Nouvelles Littéraires, în care spune c-a fost primit ca un câine. Asta a făcut Istrati! De ce Valsamis s-ar comporta altfel? Grecia va fi descrisă ca o ţară unde domneşte teroarea (sic!) …

Dacă redactorul de la Eleftheron Vima ar fi descifrat numele vasului care l-a adus de la Odessa pe Valsamis-Istrati, ar fi înţeles îndată. Pe provă se putea citi Cicerin. Numele vasului este simbolic."

Desigur, Cicerin este un nume simbolic pe prova unui vas. Dar L'Indépendance Roumanie, la pupa dlui Brătianu, nu e la fel? Şi chiar de-ar fi aşa, ce atâta vorbărie despre „primirea frăţescă”?

Şi, mai ales, de ce să-l amesteci pe Sadoveanu, care este un om, cu Nichifor Crainic, care, neizbutind să facă din mine un „patriot” ca el, scrie

în Cuvântul din 12 ianuarie: „… îl vom urmări de-acum încolo cu degetul pe trăgaci!" N-ar fi fost mai bine să jucăm cu cărţile pe faţă, tot făcând pe sentimentalii?

1 Vezi mai sus, pp. 286-299 (ti. Red.).

Noroiul şi veninul de care pomeneşte scribul brătienist sunt armele „patrioţilor". În România, nu mai mult decât în Grecia, nu mi-am ascuns revolta împotriva orânduirii burgheze şi n-am cerut nimănui să mă „întâmpine frăţeşte". Numai un imbecil se poate agăţa de un om care, din curtoazie, primeşte temenelele Crainicilor, în loc să-i ocolească ca pe nişte gunoaie.

Însă duşmanii mei politici să fie încredinţaţi că voi profita de aceste experienţe. Am crezut că pot fi mai şmecher decât militanţii care mi-au amintit neîncetat povestea caprei şi a verzei.

Astăzi, ca fost tăietor de lemne, am înţeles în sfârşit că nu există 36 de feluri de a fi luptător de clasă şi că nu poţi face omletă fără să spargi ouă.

III: 3 – ÎNTRE ODESSA ŞI PIREU1

Am spus că în aceste reportaje voi fi mai puţin grijuliu cu forma literară. Bag de seamă că mi-am depăşit promisiunea. Astăzi păcătuiesc numai faţă de ordinea cronologică a faptelor.

Plecarea din Odessa a fost marcată de un incident… neînsemnat în realitate. Petrecut cu iuţeala fulgerului, subliniază în chip minunat statornicia spiritului revoluţionar la populaţia rusă sovietică. Eroii acestui incident sunt o femeie din popor şi subsemnatul. Pe strada Puşkinskaia, spălată de crivăţ şi trâmbe de zăpadă, căutam amândoi o sanie: de negăsit. Întâmplarea făcu să ne oprim aproape în acelaşi timp la acelaşi izvoşcik. Aveam un uşor avans, ceea ce femeia nu observase, şi eram prea grăbit să pot face pe curtenitorul. Văzând că vizitiul îmi dă întâietate, urcai.

„Intelighenţia!", răsună un strigăt ascuţit în urma mea.

Întorsei capul: femeia îmi arăta pumnul.

1 „Entre Odessa et Pirée" a apărut în Monde, 7 iul. (n. L.U.)

Primeşte asta în schimbul guturaiului, bătrâne bezprizornâi („copil vagabond") de altădată. Să-ţi servească drept lecţie când, în viitor, vei voi ca izvoşcik-ul să-ţi dea întâietate faţă de cei care şi-au vărsat sângele ca să scape de intelighenţia acaparatoare.

Sunt încă chinuit de imaginea acelei femei, pe care am învins-o ruşinos, lăsând-o în mijlocul străzii pustii din Odessa în 23 decembrie trecut. Bănuiesc că i-am provocat tot felul de necazuri.

„Poate că era în căutarea unui doctor pentru copilul bolnav”, îi spuneam lui Kazantzakis, istorisindu-i pe vapor întâmplarea cu sania.

Şi uitându-mă în jur, mi se părea că am alură de intelighenţia. Într-adevăr, călătoream la clasa I, singuri într-o cabină de patru locuri, ca nişte paşale; datorită faptului că eram oaspeţi, beneficiam de o reducere de 50 la sută, dar şi pentru că aceste cabine erau aproape goale. (De altfel, ne erau datori această favoare: nu eram oare „agenţii bolşevici” trimişi de Moscova „să facă revoluţie în Grecia”, cum scria presa grecească regalistă?)

Desigur, cabinele de clasa I sunt modeste pe vasele sovietice, cum sunt toate în patria proletariatului mondial. Dar ca ex-călător fără bilet, cum am fost în cea mai mare parte a vieţii, faptul că puteam acum să privesc prin hubloul „cabinei mele” – mă rog! — Mă micşoră în propriii ochi.

Strigătul femeii îmi răsuna în urechi. Mă simțeam mult mai puternic în vremea când, dârdâind în jurul cabinelor de clasa I, mă uitam de afară prin hublou. Şi mă gândeam cu respect la cei care se uită totdeauna de afară la confortul a tot ce ţine de „clasa I”; lor le revine menirea să desfiinţeze clasele.

*

Deşi e sfârşitul lui decembrie, vremea se menţine blândă. Ceaţă groasă. Marea Neagră, Arhipelagul sunt binevoitoare cu bravul nostru Cicerin, care nu ne leagănă prea mult bietele stomacuri şi ne îngăduie astfel să scriem: Kazantzakis, articolele pentru [revista] Proia; eu, conferinţa pe care trebuie să o ţin la Atena (dacă voi fi obligat, fiindcă, pentru mine, conferinţele sunt o corvoadă detestabilă, şi mă feresc de ele cât pot). Auditoriul, cu sutele sale de ochi, m-a „îngheţat” întotdeauna. Dar sunt momente când trebuie să treci prin asta; presimt că proletariatul Atenei nu-mi va da drumul până ce nu-i voi vorbi despre Uniunea Sovietică.

Pentru a ne însăila impresiile, transformăm frumoasa sufragerie în „cabinet de lucru”, împuţind-o cu fumul ţigărilor mele. Ni s-a îngăduit, tovarăşii de serviciu fiind destul de drăguţi. Politicoşi, tăcuţi, se duceau şi veneau tiptil, gingaşi ca nişte domnişoare, iuţi la treabă şi fără gând de

răsplată, bacşişul fiind desfiinţat în U.R.S.S. Nu o dată mi s-a întâm- plat, graţie vreunui prieten bogat, să fiu servit ultimul în hoteluri de „mâna-ntâi” în Franţa, Belgia, Olanda. Nu se poate compara platitudinea care te copleşeşte în aceste „case” burgheze cu serviciul demn, conştiincios, omenesc întâlnit la bolşevici. (Bineînţeles, nu vorbesc de stabilimentele N.E.P.1)

Într-o dimineaţă întunecată, mă trezii la Constantinopol, oraşul lui Mustafa Kemal, pe care nu-l cunosc defel. Şi din „cuşeta mea”, din „cabina mea” – o, zei capricioşi ai vagabonzilor! — Simt cum freamătă de viaţă tristă cel mai volup- tuos port al Orientului. În nemişcarea vasului desluşesc, ca într-o aţipeală, convorbirea domoală a doi turci şi clipocitul unei bărci care staţionează drept sub hubloul meu deschis. Aud melodia unui sfârâit, apoi un miros straşnic de peşte prăjit îmi gâdilă nările. Sunt bucătării plutitoare, furni- zoarele modeste şi prompte ale docherilor pe mare. Îmi închipui feţe aplecate asupra mâncării, împărţită în dreapta şi stânga, în schimbul unui piastru, de mâini noduroase, păroase, pricepute. Văd cornetul cu măsline, pâinea tăiată şi feliile de caşcaval. Mă gândesc la delicata siluetă a minaretelor, la Sfânta Sofia, la Turnul Galata, la duzinile de pescari le-

1 N.E.P. (Noua Politică Economică) a început să fie aplicată, din ordinul lui Lenin, în 1921 şi a fost abrogată în 1928 (n. Red.).

Gănându-se în bărci. Acesta-i Istanbulul meu, eternul. Imediat auzii jalnicul suspin aman, prin care răsuflă.

Totuşi vremurile noi au adus o schimbare. Pe fundul bărcii bucătarilor mei nu se mai frige peştele pe grătar cu mangal, ci pe „primus”. Monotonia bâzâitului său supărător îmi loveşte auzul.

Dar vai! Noutatea asta nu este singura introdusă de Ke- mal-paşa în ţara sa. Aruncându-mi privirea prin hublou, descoperii aiurit un Istanbul fără fes, cu pălării şi şepci pe care bunii mei prieteni turci – bucătari, pescari, docheri – le suportă, le tolerează resemnaţi, fără să se mai gândească la pitorescul turban care înveselea odinioară luciul Bosforului!

Puneţi-vă doliu toţi cei ce n-aţi cunoscut acest Istanbul şi resemnaţi-vă să-i ghiciţi farmecul, admirând picturile care l-au imortalizat.

„Da, dar… dacă Kemal i-a luat farmecul, i-a dat viaţă. Vedeţi… Ne aflăm

în plin Ramadan şi mănânc, beau, fumez, ca şi d-ta, în plină zi. Uitaţi-vă la femeile noastre: îşi arată faţa, nu gluga cu deschizături pentru ochi.”

Un funcţionar turc de la Legaţia Sovietică la Constanti- nopol îmi dădu răspunsul de mai sus cu prilejul revenirii la Atena, la sfârşitul lui februarie.

Kemalistul adăugă:

„Oare o faţă frumoasă de femeie şi un stomac plin nu valorează mai mult decât dispariţia fesului?”

„Da, desigur, în măsura în care o liturghie nu duce la dispariţia… Parisului!”

Şi pentru a da un semn de încuviinţare reformei lui Mus- fafa Kemal, cumpărai pâine, caşcaval şi peşte prăjit de la bucătarii turci fără fes şi-mi linsei buzele şi degetele. Vă- zându-mă, Kazantzakis îmi spune:

„Nu vei fi niciodată un om civilizat…”

*

Şi acum iată un prim aspect al Greciei de azi: Salonicul. Scurtă oprire a vaporului. Poliţia urcă la bord. Funcţionarii sunt îmbrăcaţi curat şi lucrează liniştit, fără hărţuieli, după exemplul confraţilor turci, un lucru nou pentru mine. Doctorul, un tânăr cu privirea inteligentă, ne cercetează cavalereşte. Nimeni nu se uită duşmănos la noi, bieţi pelerini „moscoviţi”. Sunt fericit să constat acest lucru. Nu trebuie să uitaţi că ne aflăm în ţara unde bigotismul şi şovinismul sunt în floare de sus până jos pe scara socială.

Facem o scurtă plimbare prin oraş ca să ne dezmorţim picioarele, să cumpărăm câteva ziare, să bem o cafeluţă turcească, în faţa chioşcului, strig brusc:

„l’Humanité!”

„Interzis.”

„Ah…”

Kazantzakis îmi şopteşte:

„îl găseşti la Atena; fiind un important centru muncitoresc, comunismul dă de furcă guvernului.”

Şi cumpără mai multe ziare greceşti, între care Eleftheron Vima, care ne puse sub ochi lista sumbră a exilaţilor politici, cu indicarea insulelor unde burghezia locală le permite să se desfăşoare.

O punere la punct este necesară, de vreme ce, din acel moment, am

început să relatez – din păcate, foarte superficial – o parte din adevărul pe care redacţia greacă mi-a îngăduit să-l descopăr pe seama ei în scurta mea şedere la Atena. În Grecia, în România, ca şi în Franţa, duşmanii declaraţi ai clasei muncitoare şi pretinşii mei admiratori cred că pot să mă dezarmeze, afirmând de pe acum că nu mai sunt un scriitor onorabil, ci „un agent bolşevic”, un „vândut” ca Barbusse.

Declar: nu sunt înscris în partidul comunist, ca Barbusse, şi nu voi fi, poate, niciodată, ceea ce este un semn de slăbiciune. Dar deoarece se dau atari epitete oricărui om care scuipă făţiş pe ticăloşia universală din secolul nostru, oricărui om care cutează să-şi ridice glasul împotriva tiraniei exploatatorilor şi pentru apărarea celor oprimaţi, ei bine, da, sunt un „agent bolşevic”, un „vândut”! Acum, călăilor, ştiţi la ce să vă aşteptaţi. Puţin îmi pasă de „admiraţia” voastră, pe care nu am cerşit-o şi nu-mi ţine de cald. Din mândria mea ştiu să fac un plasament mai tandru.

Şi fiţi siguri: vorbind despre crimele voastre, nu vă voi face plăcerea de a mă arăta indignat, nici de a spera clemenţa voastră, nici de a invoca justiţia voastră.

Suntem în război.

III: 4 – STRĂZI, DRUMURI ŞI BACŞIŞURI: TRAGEDIA BANCNOTELOR1

Ieşind într-o zi, la invitaţia unui prieten grec, să fac o plimbare cu automobilul, îi spun însoţitorului:

„îmi place; să mai mergem puţin!”

„Să mergem? în Grecia nu se spune să mergem, ci să navi- găm. Navigăm cu maşina!”

Într-adevăr, în oraşele şi pe drumurile Greciei se navighează. Mi-am dat seama la Salonic, Pireu, dar mai ales în frumoasa Atenă şi minunatele ei împrejurmi, pe care le îndrăgesc nespus pentru lumina voluptuoasă ce le scaldă.

*

Ştiu că ziariştii burghezi care vizitează Rusia spun acelaşi lucru despre starea proastă a străzilor şi drumurilor sovietice. Comparaţia este deplasată, mai întâi pentru că dictatura proletariatului abia a împlinit zece ani, şi apoi desfid pe oricine care poate dovedi că în Rusia domneşte aceeaşi

nepăsare exasperantă faţă de căile de comunicaţie ca în Grecia. Să nu vă închipuiţi că fac pe cusurgiul sau că critic arterele depărtate de oraş. De o atare critică, puţine ţări din Europa ar putea să scape. Dar când burghezia dictează de aproape un sfert de secol – mă refer acum la întreaga Peninsulă Balcanică, însângerată de dictatura burgheză –, când aduni

1 „Rues, routes et «pots-de-vin»: La tragédie des billets de banque" a apărut în Monde, 14 iul. («. LU.)

Una peste alta formidabile averi personale pe spinarea economiei naţionale, nu este permis să te vaiţi de mizerie şi să aştepţi ca cerul să intervină şi să repare străzile capitalelor voastre.

În Grecia, intervenţia cerului se manifestă sub forma unui înger păzitor care nu-i altul decât Anglia. Ea a împrumutat guvernul grec cu 6 000 000 de lire sterline, din care o mică parte e destinată să astupe găurile căscate, asemănătoare celor în care se prăvălesc autobuzele populare ce fac cursa Atena-Kifisia. Restul merge la construcţia drumurilor strategice pentru gloria împrumută torului.

„Peste 20 la sută din împrumut va fi împărţit sub formă de bacşişuri sau, mai degrabă, va rămâne în mâinile celor care îi vor desemna pe concesionarii acestei afaceri grase", mi-a declarat o personalitate greacă aflată în miezul problemei.

Am putut să-mi dau seama eu însumi de însemnătatea acestor bacşişuri, asistând la cumplita bătălie parlamentară care s-a dat în jurul „grasei afaceri" şi din care dl Papanas- tasiu, ministrul Agriculturii, ieşi fără portofoliu, spre cinstea lui.

Întâmplări banale. Mai puţin banală va fi dibăcia proletariatului grec în ziua în care îi va lua de beregată pe cei responsabili.

Prima mişcare după sosirea la Atena a fost să fac rost de drahme de la o bancă. Nu veneam de la Moscova? Şi-apoi, se întâmplă şi vagabonzilor să aibă nevoie de bani. În faţa hârtiei cu care mă trezii în mână în schimbul unei biete bancnote de 5 lire sterline, începui să ţip. Poate credeţi că sunt un apucat, dar aş fi vrut să vă văd în locul meu.

Închipuiţi-vă trei bancnote de 1000, o sumă considerabilă chiar în drahme, darmite pentru „un agent bolşevic".

Apoi, închipuiţi-vă că din preţioasele bancnote lipseşte un sfert, nu

numai ca valoare, ci şi din hârtie. O să credeţi, mai întâi, că întâmplarea le-a îndoit şi veţi încerca să le dezlipiţi. Stupefacţie: sunt tăiate! Ce-aţi face decât să strigaţi în gura mare?

Din fericire, Kazantzakis mă întovărăşea şi, văzându-mă gemând, mă trase de braţ:

„Ei, stai să-ţi explic…”

„Ce-i de explicat aici?”, urlai. „Uite, bancnotele sunt tăiate!”

„E o tragedie!”

„Asemănătoare, poate, celei a tragedienei romånce, dna X, care, surprinsă în momentul cel mai patetic al adulterului cu amantul bogat şi văzând că bărbatul se retrăgea cu un «scuzaţi» filosofic, îi strigă în faţă: «Dragă, stai să-ți explic!» Asta-i tragedia ta?”

„Nu, alta, mai puţin veselă. Un ministru de Finanţe, regalist, se înapoie din Anglia fără să obţină împrumutul scontat. Dezamăgirea scoase guvernul din minţi. Pentru Grecia era o chestiune de viaţă şi de moarte, deoarece trezoreria încetase plățile. Dl Protopapadaki, ministrul de Finanţe în chestiune, îşi petrecu noaptea frământându-se cum să găsească bani. A doua zi, în picioare, în faţa colaboratorilor, spuse: «Domnilor, eureka’.» Şi scoţând din buzunar o bancnotă, o rupse în două: «Vedeţi, jumătatea e pentru stat! Vom face la fel cu toate bancnotele aflate în circulație!»

Şi procedară întocmai. Toate bancnotele au fost tăiate în două, chiar cele de 1 drahmă, care se aflau în buzunarul muncitorului, țăranului, văduvei. Şi statul fu «salvat»; dar într-o dimineaţă, în zori, ministrul de Finanţe şi cinci dintre colegii săi au fost împuşcaţi.

Nicidecum de o revoluție proletară. Şi aici începe tragedia. Guvernul republican, care urmă celui regalist astfel pedepsit, imprimă pe noile bancnote valoarea celor vechi… redusă la jumătate. Apoi, fiind curând iarăşi în pericol, imită gestul predecesorilor suprimaţi şi tăie doar… un sfert din noua jumătate! E ceea ce ai tu în mână. Deci nu mai face gură, căpitane Murmuris, ne aflăm într-o republică!"

Priveam pe gânduri bancnotele…

„Ştiu la ce te gândeşti”, spuse Nikos.

„La ce?”

„Te-ntrebi când va veni rândul tuturor «tăietorilor» de a fi omorâţi…”

„… de proletariat, care în acea clipă va desfiinţa banii."

III: 5 – GOLANI ADEVĂRAŢI ŞI GOLANI MULTIMILIONARI1

Am trăit în Egipt cu golanii multor naţiuni şi-i cunosc îndeajuns. Au aceeaşi soartă, dar nu seamănă.

Francezul este prea zeflemist, prea sceptic şi adesea răutăcios. Se îmbată brusc. Totuşi tovărăşia lui este binefăcătoare, cu condiţia de a nu te bizui prea mult pe ea. Preferă furtul cerşetoriei şi-şi păcăleşte „duşmanul" cât poate. Foamea îl face nesuferit.

Neamţul este un disperat care cântă de îndată ce se îmbată. Tovarăş la orice încercare şi plin de bunătate, dar mizeria lui te striveşte. Mijloace de trai: comerţul cu haine vechi, mai ales cu cămăşi, pe care le capătă de la cei înstăriţi după ce au primit de la el una din acele frumoase scrisori hegeliene stereotipe, compuse seara în cârciumi şi inundând oraşul cu ele. Foamea nu-i schimbă buna dispoziţie.

Italianul este, în străinătate, un golan puţin interesant: caută neîncetat de lucru. Acasă se răsfaţă la soare ca o pisică. Ronţăie neîncetat ceva şi-i place să se dondănească cu toţi. Ca să trăiască, îl pândeşte pe turist, căruia i se oferă drept călăuză sau hamal în preajma gărilor şi debarcaderelor; la prima ocazie, încearcă să se descotorosească pe drum de călător şi să dispară cu geamantanul acestuia. Băutor fără afecţiune. Rău tovarăş, dar amuzant. Arţăgos, ca francezul când îi e foame.

Englezul, chiar calic, este mereu în căutare de colonii. Însingurat, tăcut, visător ca o nălucă, se înverşunează să-şi păstreze până la capăt gulerul fals şi morga. Până la urmă îşi pierde

1 „Gueux authentiques et gueux multimillionnaires" a apărut în Monde, 21 iul. (n. I.U.)

Gulerul şi, o dată cu el, morga. Rămâne demn când se îmbată şi intransigent în faţa foamei. Dacă nu găseşte biftecul convenabil, demnitatea îi cere să trăiască în speranţa unei cuceriri teritoriale. Sărăntoc la vorbă, pe deasupra.

La rândul său, spaniolul are o manie: un etern Don Jüan care crapă eroic de foame şi se dă peste cap ca să-şi spele zilnic mâinile şi faţa – pentru rest, se-nţelege… nu mai e nimic de făcut. Prima lui vorbă este să te întrebe dacă n-ai întâl- nit o femeie frumoasă pe drum. Chiar beat, nu uită să ia în gură

cuişoare când stă la taclale cu o pretinsă îndrăgostită.

Fiecare bea în felul lui, fiecare crede despre muncă ce spunea bietul meu prieten, Ştefan Gheorghiu: „Dacă munca ar fi fost bună, de multă vreme boierii ar fi păstrat-o pentru ei!”

*

Dar dintre toţi golanii, românul şi grecul îmi sunt cei mai dragi, deoarece sunt sentimentali prin excelenţă. În acest sens, prietenul meu Gheorghe Ionescu – cizmarul din Paris care s-a unit cu Romain Rolland ca să mă îndemne la scris – e cel mai mare golan din câţi cunosc. Inepuizabil în tandreţe, neobosit în flecăreală, băutor pătimaş care nu „trişează” o clipă, visător cu mintea înţesată de optimism – şi tânăr în ciuda vârstei, pe care şi-o ascunde ca o femeie. Astea sunt calităţile golanului pe care-l prefer, cu condiţia, desigur, să nu devină un cizmar mare, cu prăvălie proprie, care să-mi facă nazuri când îl părăsesc pentru alte orizonturi.

Căci ceea ce deosebeşte un golan de restul lumii este faptul de a fi un profesionist al libertăţii cu orice preţ. În Rusia, bolşevicii i-au dat denumirea germană: Lumpenproletar. Ei nu-l iubesc – în timp ce eu îl socot o planetă care se odihneşte, rotindu-se în jurul soarelui. Este o „sămânţă blestemată”, cum spunea nevasta lui Ionescu. Dar această sămânţă îşi va găsi pământul în toate societăţile viitoare. Nu doriţi dispariţia golanilor; ei nu atârnă mai greu decât omizile pe arborele vieţii; ei ne amintesc că sunt fluturii nefolositori ai râmpurilor noastre de activitate şi prada uşoară a păsărilor omeneşti, ceea ce este destul de trist.

În Grecia sunt cu nemiluita. Dar nu trebuie confundaţi nici cu proletarii fără lucru, nici cu numărătorii de mătănii, pe care-i vezi stând, cu piciorul pe un scaun şi cu pălăria pe altul, pe terasa Cafenelei Orologiul, pe debarcaderul Pireului sau în Piaţa Sintagma din Atena.

*

Golanul grec este un contemplativ sfios, căruia îi place să fie ascultat. Nu te ascultă cu atenţie, deoarece, fiind foarte prietenos, e plin de o afecţiune debordantă. Foarte idealist, hrana e pentru el un lucru secundar. Mort de foame, preferă în timpul mesei să-ţi vorbească despre Antichitate, decât să îmbuce dublu. Dacă-l întrerupi, îşi continuă şirul vorbelor în gând. Iar dacă faci aluzie la starea lui, devine un mucalit tragic. Nu despre el este vorba în

zicala „Fiecare grec îşi aşteaptă englezul”, ci despre grecul cu mătănii. Golanul n-aş- teaptă niciodată această mântuire, pentru simplul motiv că se află deasupra oricărui fel de mântuire: el este numai spirit. E imaterial: nu-i e foame, ci sete, setea de a contempla – ceea ce m-a făcut să cred adesea că oamenii ăştia au un al doilea creier în locul stomacului.

Să nu vă închipuiţi că veţi da peste atari golani, înarmaţi cu un Baedeker şi flancaţi de vreun tălmaci, la debarcarea în Grecia. Veţi pătrunde mai lesne prin urechea acului decât în intimitatea lor.

Fără Baedeker şi în dubla calitate de golan autentic şi tălmaci din întâmplare, am avut norocul, acum 20 de ani, să-l cunosc pe Haralambie, golan eroic pe care l-am descris în Nemurire, nuvelă autobiografică, apărută în româneşte în vara lui 19251 pe care o voi publica şi în franţuzeşte.

Pe pământ, Haralambii sunt mai rari decât miliardarii.

1 în voi. Trecut şi Viitor, ed. Cât., pp. 151-170 (n. Red.).

La fel de rară şi poate unică pe pământ este altă specie de golani, una oribilă, care apare în fiecare secol pe pământul grecesc: golanii multimilionari. Ultimul secol a cunoscut trei – cu fire monstruoasă şi anvergură balzaciană.

I-am cunoscut vag, din auzite şi din câteva isprăvi hazlii. Kazantzakis mi-a dat amănunte când, în timpul primei noastre plimbări prin Atena, mi-a căzut privirea pe statuia lui Gheorghios Averof, plasată la intrarea singurului dar frumos făcut patriei sale: uriaşul stadion de marmură.

Averof! Dacă rosteşti acest nume în faţa felahilor din Egipt, îi vei vedea luând-o la goană cât îi ţin picioarele. „Nobilul şi generosul” patriot grec a fost pentru ei un cămătar feroce, un exploatator sângeros; nu pot fi înşirate într-un articol ocazional toate suferinţele pricinuite poporului egiptean de acest sălbatic.

Golan animalic şi neomenos, la origine, la fel cu cei de teapa lui, epirotul Averof a pornit într-o zi, cu traista-n spinare şi desculţ, spre ţara vechilor faraoni, a adulmecat acolo mirosul sângelui şi s-a năpustit ca o ploşniţă. Timp de o jumătate de secol a fost nemilos, neînduplecat în faţa lacră- milor ce se rostogoleau pe feţele nenorociţilor. A smuls ici un petec de pământ, colo un catâr, mai departe o vacă cu lapte. A aruncat pe drumuri felahi,

văduve, copii, cu liniştea ucigătoare ce i-o citeşti pe faţa-i de bronz, profund însemnată de stigmatele foamei.

Acesta-i adevărul: arhimilionarul Averof a suferit de foame toată viaţa, adeverind credinţa poporului român când spune: „La gura celui mai îmbuibat cămătar stă dracu', ca să-l împiedice să-mbuce."

„De ce nu mănânci?", îl întrebau prietenii.

„Nu se cuvine. Toate astea sunt pentru Grecia."

Şi într-o zi, cineva, luându-l drept cerşetor, îi puse un gologan în palmă. El îl vârî în buzunar: era pentru Grecia.

Într-adevăr: pentru închisori, vase de război şi stadion.

Cu 20 de ani înaintea donaţiilor lui Averof, alt golan, Pan- gas, şi el din Epir, îşi dărui Greciei întreaga avere, uriaşă, fără cea mai mică pretenţie, fără măcar a cere să i se înscrie numele pe o puşcărie sau un cuirasat. După ce înmână fabuloasa agoniseală, se retrase să moară în mansarda lui.

„Din ce o să trăieşti?", i s-a spus.

„Ei, s-o găsi pe undeva o măslină pentru gură."

Din banii lui i se făcu o pensie lunară de 200 de drahme. Punea deoparte 160 şi le înapoia patriei sale scumpe.

„E prea mult; ce să fac cu atâta?"

I s-au lăsat 40 de drahme. A găsit mijlocul să mai economisească 5 sau 6!

Al treilea golan de teapa asta este amuzantul Rizaris. A fost de-a dreptul un caraghios.

Exploatând grădinile de zarzavat din jurul Atenei, economisea ca ceilalţi şi nu voia să cheltuiască un gologan pentru îngrăşarea pământului. Povestea îngrăşământului pe care-l obţinea gratuit este demnă de creaţia unui Rabelais.

Stătea toată ziua la cafenea, şi când vreun prieten se scula să-şi facă nevoile, îi spunea:

„Du-te-n grădinile mele de zarzavat!"

Câteodată izbutea să care acolo grupuri de prieteni.

„Să mergem să trudim pentru Grecia!", spunea, alergând.

Din „bălegar" a ieşit… Şcoala teologică (Rizaris Scolios), pe care oricine o poate admira la Atena!

*

În vremurile noastre, Andreas Singros a înzestrat Grecia cu închisori vestite – iar închisori! — Care-i poartă numele şi unde zac cei mai buni militanţi comunişti.

Să fim drepţi şi să-l pomenim şi pe dl Benakis, care a socotit că-i mai omeneşte să dea refugiaţilor de război din patria sa şcoli, un institut agricol, un colegiu şi un spital.

Mai egoist, Sculudis este milionarul care nu lasă nimănui nimic.

„A lăsat", îmi spunea un prieten, „pensii pentru familiile soldaţilor… necunoscuţi!"

ÎN VIZITĂ LA GORKI1

Până astăzi, Maxim Gorki al meu era cel al întregii omeniri cititoare, adică muncitorul care a salvat în mod miraculos, din neant, opera unică al cărui purtător era. Citisem o parte din cărţile sale şi-i cunoşteam chipul dintr-o fotografie.

De câteva clipe, printre figurile nemuritoare pe care le venerez ca orice fiinţă omenească, se numără şi aceea a lui Maxim Gorki-omul.

Mai întâi se ivi silueta unui om de statură înaltă, îmbrăcat în gri, care urca scara Gosizdatului, străbătând două şiruri de admiratori emoţionaţi, unii agăţaţi de balustradă, alţii pironiţi de zid. Mă retrăsei îndată la locul meu, printre cei care-l aşteptau în biroul tov. Kalatov, directorul editurii.

Acolo, în timp ce ne strângeam mâinile, figura lui mi se întipări cu aceeaşi căldură ca cea a lui Romain Rolland acum mai bine de cinci ani. Două momente culminante ale vieţii mele, câteva clipe care mi-au înzecit existenţa.

E prea mult pentru umerii unui om care, la cei 38 de ani ai săi, nu mai aştepta nimic nici de la alţii, nici de la el însuşi.

Iar forţele mi-au cam slăbit între timp. Din fericire, cele ale lui Aleksei Maksimovici – cum i se spune aici, familiar – nu sunt mai viteze, de când un întreg popor mărturiseşte în aceste zile creatorului Vagabonzilor o dragoste atât de puternică, cum nu s-a mai pomenit. A mărturisit-o el însuşi, plângând, mulţimii de muncitori care se striveau aseară în Teatrul Bolşoi din Moscova:

„S-a spus despre mine că vorbesc bine. Dar acum nu mai pot scoate o vorbă…"

Şi imediat, într-un cerc restrâns, degetele crude şi binefăcătoare ale emoţiei îi netezeau muşchii feţei, în timp ce-mi vorbea, sugrumând cuvintele:

1 Datat Bekovo (lângă Moscova), 29 mai 1928, „Visite à Gorki” a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 16 iun. Vezi Pentru a fi… 1969, pp. 95-101 (n. I.U.).

Stabilit în Italia, Gorki acceptase invitaţia oficială de a-şi serba a 60-a aniversare în ţara natală (n. Red.).

„Păcat, Istrati, că nu ne putem înţelege direct: d-ta nu cunoşti încă rusa, iar eu nu ştiu nicio altă limbă.”

„Poate vorbiţi italiana…”

„Prea puţin. Un bun tălmaci ne-ar fi de mare folos.”

Tălmaciul fu tov. Kolpinskaia, veche prietenă a lui Gorki, care-i strânse mâna, ducând-o la un moment dat la buze. Atunci îmi simţii şi eu faţa biciuită de emoţie, ca a tuturor celor prezenţi. Şi spiritul lui Romain Rolland apăru între noi, în regretul rostit îndată că nu-l puteam îmbrăţişa în acea clipă pe cel care ne unise mâinile, punându-ne destinele faţă-n faţă.

Puţin mai apoi îl părăsii pe Gorki, vădit obosit. Ştiindu-mă la Bekovo, îmi spuse:

„Vom fi foarte aproape unul de altul şi ne vom mai vedea; avem atâtea să ne spunem! într-o bună zi, Romain Rolland va fi şi el aici printre noi, pentru el şi mai ales pentru muncitorii din U.R.S.S., care-l aşteaptă.”

*

Nu poţi vedea şi pătrunde un om de talia lui cu uşurinţa obişnuită în timpul unei prime întâlniri. Nu-i felicit pe cei în stare de un atare tur de forţă; trebuie să fie ţepeni ca şambelanii, tari ca piatra.

Nu pe Maxim Gorki-omul îl văzusem adineaori, ci povestea unei vieţi care dăduse la iveală o lume, o lume de frumuseţi şi năzuinţe. Această poveste întruchipată într-o fiinţă omenească n-o poţi privi în faţă, nici să-i strângi mâinile ce-ţi întinde, fără să-i aduci spontan omagiul dragostei tale: uitarea de sine şi emoţia. Am trăit şi una, şi alta.

Acelaşi lucru s-a întâmplat la 25 octombrie 1922, când m-am aflat pentru prima oară în faţa lui Romain Rolland, fiind zguduit de lumea dintr-însul.

Ca în acea zi, ca de obicei, la fel şi azi, impresiile primite se revarsă în

cazanul sufletului meu, unde fermentază, urcând abia mult mai târziu sub formă de licoare spirituală.

Totuşi păstrez prospeţimea câtorva împroşcături.

Cea mai puternică este aceea a unui Maxim Gorki deloc gorki (adică deloc „amar”), cea de care mă temeam cel mai mult. Amărăciunea sorbită în trecut a reacţionat asupra lui ca un medicament întăritor, la fel ca în cazul autorului lui Jean-Christophe, pe care amărăciunea l-a adăpat, fără a fi nevoit să vândă cvas spre a-şi câştiga pâinea.

Şi pe unul, şi pe celălalt prieten – deşi amândoi cam trişti şi cu sănătatea şubredă – este o binefacere să-i vezi, să-i asculţi. Fiziceşte seamănă prin aceeaşi expresie limpede a ochilor; prin mersul corpurilor aduse de spate, la fel de lungi şi subţiri; prin felul de a vorbi încet, cu respiraţia întretăiată. Dar pe buzele lui Romain Rolland, pârjolul vieţii a depus o cenuşă mai fierbinte decât aceea pe care o ascunde marea mustaţă blondă a lui Gorki. De aici, o varietate de tonalităţi în mişcarea buzelor; la primul, par să ducă o aspră discuţie cu acest pârjol, fără a-i reproşa ceva; la cel de-al doilea, mai degrabă îl dispreţuiesc. Vrut-au oare să-l soarbă cu aceeaşi sete? Aproape sigur. Totuşi, muşcăturile jăraticului au fost combătute cu o tărie diferită, ca şi rasele ce îi separă pe cei doi oameni, uniţi prin acelaşi ideal de umanitate.

Trăsătura dominantă a feţei lui Romain Rolland este gravitatea activă, vibrantă, dusă cu fermitate sub ochii interlocutorului. La Gorki, o tandreţe îndurerată se ghemuieşte în scobitura obrajilor puţin descărnaţi – obraji materni –, pe care şi-o apără cu o rară violenţă. Intrând în biroul directorului de la Gosizdat, a strâns în pripă mâinile prietenilor prezentaţi şi apoi s-a îndreptat spre un raft cu cărţi pe care l-a cercetat îndelung. Gestul m-a emoţionat profund, deoarece acesta era un Gorki deloc gorki. Suferinţa poate fi aceeaşi, fiecare însă o suportă în chip diferit: Rolland o înfrânează, opunându-i un calm aparent; Gorki îi întoarce spatele, înfiorat. Frământarea este aceeaşi şi pentru ei, şi pentru spectator.

În timpul primei noastre întâlniri la Vila Olga, gazda supraveghea convorbirea cu o privire luminoasă, calmă, me- reu prezentă. Mişcările corpului, gesturile subliniau anumite idei şi parau ori de câte ori o luam razna.

Cu Aleksei Maksimovici a fost cu totul altfel. Ochii albaştri, când absenţi,

când hotărâţi şi pătrunzători, câteoda- tă jucăuşi, ne părăseau de o sută de ori pe minut, pentru a-şi îndrepta privirea asupra unor spaţii imaginare – ca pe vremea când măturau stepele –, în timp ce trupul fremăta, iar braţele, mâinile, degetele frământau un aluat nevăzut. Uneori întorcea brusc capul, fără motiv, de parcă ar fi trebuit să răspundă unor chemări. Atunci îşi înălţa marea frunte colţuroasă.

N-am de gând să vorbesc acum despre marele eveniment: hotărârea lui Maxim Gorki de a rămâne în Uniunea Sovietică. Mai târziu, când voi cunoaşte mai bine omul şi gândi- rea sa, voi reveni – dacă va fi cazul…

Acum nu fac decât să mă asociez bucuriei proletariatului sovietic şi nădejdilor ce-şi pune în cel mai mare scriitor de astăzi.

SĂRBĂTORIREA LUI TARAS SEVCENKO LA KANIEV1

Intenţia mea era să fiu la Moscova de 1 mai. Circumstanţe neprevăzute au hotărât altceva. Şi apoi, trebuie să mărturisesc că mi-e aproape imposibil să vreau ceva în existenţa vertiginoasă pe care o duc în acest moment. Sunt doar o frunză-n vânt, într-un vânt prielnic care suflă pe pământul celei mai grandioase Revoluţii din istorie. Oriunde pun piciorul, sufletul pământului sovietic impune inimii mele un ritm violent frate. Şi fraternizăm peste tot, fie în Moscova frenetică, fie în Leningradul obositor, în frumoasa Ucraină sau în Caucazul sălbatic, în Georgia ori în Crimeea.

1 Datată Kiev, mai 1928, „La Fête de Taras Schevtchenko à Kaniev” a apărut în Le Cri du Peuple (Kiev), 20 iun. Inedit în română, trad. Monica Manu (ti. Red.).

La 24 aprilie plecam de la Simferopol la Kiev pentru a aduce la VUFKU scenariul Haiducilor, terminat la Ialta. Cre- zând că pot dispune de mine, notam în carneţel (primul „carneţel” din viaţă): „Patru zile haltă la Kiev”; apoi, mân- dru, îi scriam unui prieten din Moscova că voi fi acolo în ajunul lui 1 Mai.

Decizii de frunză-n vânt! Căci cât ai clipi din ochi, tov. Cer- niak, mai-marele direcţiei artistice de la VUFKU, mi-a dereglat busola, făcându-mi seducătoarea propunere de a participa, chiar a doua zi după 1 Mai, la serbarea ce avea loc la Kaniev, la mormântul lui Taras Şevcenko.

„Nu pierdeţi nimic”, îmi spuse Cerniak; de 1 Mai, Moscova nu poate aduna mai mult de milionul şi jumătate de proletari pe care i-aţi văzut

defilând în Piaţa Roşie la cea de-a X-a aniversare a lui Octombrie.

Într-adevăr, n-am pierdut nimic. Şi apoi, cum poate cineva să reziste acestor fii de haidamaci, unul mai mândru ca altul de mândra lor Ucraină?

„Coborâm pe Nipru timp de 8 ore! 12 ore la întoarcere, în susul apei! Gândiţi-vă numai la priveliştile ce vă aşteaptă!”

Aşa mă corupea diavolul de Sviatozar Dragomanov…

*

El a fost cel care m-a trezit la ora 3’/2 dimineaţa:

„Curaj, Istrati!”

Da, ca la tăiere, căci în dimineaţa aceea, o excursie emoţionantă pe Nipru m-a aruncat brusc cu 30 de ani în urmă, a făcut să-mi apară în faţa ochilor uluiţi Dunărea copilăriei, smârcurile ei şi Codin al ei.

Aceste întoarceri în trecut nu-mi fac bine, la fel cum nu-mi face bine amintirea unei prietenii demult încheiate. De asemenea, în dimineţile cu ceaţă fug de clienţii care asaltează restaurantul Petrovskului nostru. Drăgălaşele tovarăşe din cor cască discret, aliniate pe banchetă ca rândunelele. Altele îşi iau micul dejun şi cască, iar Petrovsk fluieră şi începe să zdobească o apă încă adormită cu elicele.

Malul alunecă liniştit, Kievul se îndepărtează.

Lavra, impunătoare, cu aurul şi greutatea cupolelor, ră- mâne multă vreme la orizont. Mă gândesc la amuzanta istorie a celor 120 de mumii, de „fraţi sanctificaţi de Biserică şi verificaţi de tov. Racovski”, cum ne explica în ajun tovarăşul popă, care ne-a arătat sicriele lor, dosite în catacombele somptuoasei reşedinţe mitropolitane de altădată:

„120!”, exclamă un uriaş al Armatei Roşii, care, întâmplător, ne însoţea.

Sincer, frământat, tulburat, jumate creştin, jumate comunist, părticică a pământului sovietic, acest brav ţăran nu reuşea să pună de acord supravieţuirea bulendrelor umplute cu câlţi cu toate convingerile regimului al cărui fidel supus era.

„Şi ziceţi că toate astea au fost verificate de tov. Racovski?”, strigă către popă.

„Da, de tov. Racovski şi de Comisia din Harkov.”

„Hm… Şi ce-au spus?”

„Au spus că e adevărat.”

„Ce «e adevărat»?”

„Că sunt sfinţi!”

„Au deschis sicriele?”

„Pe toate.”

„Hm… Dar… aş vrea să ştiu şi eu ce-au făcut ăştia în timpul vieţii.”

Popa, cu barba tremurândă şi ochii mânioşi, protestă:

„Vă interzic să spuneţi toate astea şi ăştia! Comisia a verificat tot, v-am mai spus, şi a văzut că e adevărat: au adus, toţi, servicii Bisericii.”

„Ce servicii? De pildă, ăsta (soldatul silabiseşte), fra-te- le Ti-mo-fei, ce-a făcut el?”

„A fost cumpătat.”

„Cumpătat?!” Şi credeţi că era nefericit?"

Apoi, vizitând Lavra:

„Vedeţi?”, strigă soldatul în faţa monumentalei escrocherii popeşti a celor 120 de cutiuţe, conţinând, fiecare, o bucată de sfânt aşezată pe un postament. „Vedeţi? După moarte, ei au devenit, toţi, cumpătaţi.”

Apoi, sceptic:

„Eu nu cred că Racovski le-a văzut! Cristiane, Cristiane, ce-ai «verificat» tu în Lavră?”

*

Pe această porţiune, Niprul, în creştere, şi pământul Ucrainei sunt pustii, sălbatice. În zadar scrutez orizontul în căutarea imenselor crânguri de sălcii-pletoase cu păsări în văzduh, care populează Dunărea românească. Cele câteva sate, puţinele gospodării, atâtea câte sunt, se dezvoltă prosper în spatele colinelor, la adăpost de inundaţii.

Niprul, ţinut la respect de faleze şi de pajiştile abrupte care alcătuiesc malul drept, s-a năpustit asupra terenurilor nisipoase, asupra arbuştilor şi colibelor de pe malul stâng. În zare, un cătun cu piloţii în apă şi cu o biserică puţin mai înaltă decât căsuţele. Pâlcuri izolate, solitare, de sălcii şi mesteceni îşi scutură frunzişul în devenire, rămân în urmă, con- topindu-se cu cenuşiul dimineţii. Apar apoi insuliţe de iarbă, vaci care pasc liniştite, indiferente la trecerea noastră, nepă- sătoare faţă de detenţia la care sunt supuse.

Malul drept, maiestuos, croieşte versante de lut galben-ocru sau

galben-deschis. Din loc în loc se surpă şi dă la iveală cătune de pescari ce par veniţi de dincolo de lume, ca triburile. Ne facem semne cu mâna şi ne zâmbim ca vechi cunoştinţe.

Petrovsk înaintează lin pe lângă mal vreo două-trei ore, întâmpinat de ovaţiile ţăranilor veniţi în număr mare să însoţească delegaţiile pe care sovietul local le-a trimis să participe la ceremonie. Una din opriri se face în sunet de fanfară, un omagiu amical ce se doreşte la înălţime şi care-şi trâmbiţează entuziasmul în deşert.

Ne aflăm la pupă. Soare puţin generos. Se vorbeşte mult, unii cer să se facă linişte, dar sunt refuzaţi. Cârma agită o apă de culoare ciudată, un galben măsliniu murdar, dar încântător.

Câteva cărţi circulă din mână-n mână: sunt operele şi biografia lui Şevcenko. Ni se traduce câte-un poem, câte-o expresie sonoră, luminoasă:

Inima moare cântând când ştie ceva!

Bietul Taras! Nu a avut norocul lui Gogol, celălalt uriaş al Ucrainei. Cu excepţia câtorva iniţiaţi, e cunoscut prea puţin în Occident. Îmi amintesc de încurcătura unui delegat erudit aflat, la Harkov, în faţa portretului lui Şevcenko, în timpul festivităţilor din Octombrie.

„Cine el”, mă întrebă savantul.

„Fiul unor sclavi din secolul trecut1, el însuşi un sclav care-a mânuit condeiul şi pensula cum puţini pot s-o facă în zilele noastre; a avut nesocotinţa de a cânta suferinţele poporului său şi de a nu fi pe placul tiranilor timpului, care l-au răsplătit cu închisoarea.”

Era tot ce ştiam, dar ştiam din adolescenţă, graţie revoluţionarilor ruşi refugiaţi la noi, care au popularizat figura acestui sclav, poet şi pictor.

Şi trebuie să adaug că patria lui Taras, Ucraina liberă şi bogată de astăzi, nu se-nghesuie să traducă şi să publice în câteva limbi de circulaţie operele şi biografia impresionantă a celui mai influent poet revoluţionar al ei. În zadar am căutat la Kiev o asemenea traducere, cu scopul de a mă documenta pentru această împrejurare.

*

După şapte ore de alunecare liniştită pe un fluviu din ce în ce mai larg, mi se semnalează un orăşel aşezat între două coline: Kaniev. În stânga observăm „muntele lui Şevcenko”, aşa a fost el botezat. O imensă mulţime

multicoloră, ca o paletă de pictor, se înghesuie în jurul unui fel de obelisc, soclul bustului eroului. În acest loc, faleza de nisip galben coboară abrupt în Nipru. Zeci de lotci, un fel de pirogi, mişună ca navetele; admirăm una dintre ele, improvizată în barcă-automobil, care gâfâie, trosneşte, scoate fum, e cât

1 Taras Şevcenko a murit în 1861, la 47 de ani (n. Red.).

Pe ce să fie înecată de-un monstruos motor Diesel, primul model, cu care biata lotcă nu ştie ce să facă.

Locul ales şi regiunea sunt realmente de o măreaţă sălbăticie, cum şi-a dorit-o poetul în testament. Suind alene lunga scară din lemn ce urcă şerpuind muntele, citim o parte de testament, fragmentată în scurte înscripţii, eşalonate pe tot drumul ce duce la monument. Sunt plăcuţe atârnate din cinci în cinci metri pe copaci, pe care poţi citi:

„Când voi muri" … „să fiu îngropat" … „în draga mea Ucraină" … „Iar colina ce domină" … „vastele stepe" … „să-mi fie mormânt." „Aşezaţi-mă astfel încât să pot vedea" … „pajiştile şi malurile abrupte" … „ca să pot auzi" … „cum urlă valurile puternicului Nipru" … „cum curge peste Ucraina" … „fluviul de sânge duşman."

A curs mult sânge peste biata Ucraină de când au fost scrise aceste cuvinte, dar a fost mai degrabă sângele ei decât cel al duşmanilor ei. Nu prea „am gustat" aceste ultime cuvinte, astăzi şi dintotdeauna un anacronism impropriu, necuviincios pe buzele unui poet atât de delicat. Să lăsăm „fluviile de sânge duşman" coloneilor Ramollot şi să refuzăm unanim să tragem în alţii ori să fim sclavi. Atunci nu vor mai exista duşmani. De altfel, comuniştii care l-au serbat pe Şevcenko nu au nimic comun cu „fluviile de sânge". S-a văzut acest lucru în discursul rostit de tov. Skripnik, care a pus mereu problema organizării, construcţiei, edificării socialiste, mijloace mult mai eficiente de înlăturare a tiraniei decât toate explozivele. Prin asta nu vreau să spun că duşmanii clasei muncitoare trebuie întâmpinaţi cu flori în ziua în care vor ataca patria proletariatului universal.

*

O mulţime de ţărani şi ţărănci în straie de sărbătoare, stând în picioare sau culcaţi pe iarbă, au sorbit discursurile numeroşilor oratori ce au făcut

apologia iubitului lor Taras, copilul smuls sclaviei în schimbul a 2500 de ruble şi redat unei libertăţi pe care a fost nevoit s-o petreacă în temniţă. La Kaniev se afla adevăratul popor al Ucrainei, emoţionat şi recules, pitoresc ca toate popoarele.

Ucrainencele, cu bluze brodate şi basmele sclipitoare, sunt considerate, alături de georgiene, cele mai frumoase femei din U.R.S.S. De data asta am avut tot răgazul de a le admira şi constata cât de mult seamănă cu moldovencele noastre, ca tip şi costume naţionale.

A doua parte a programului a fost dedicată integral muzicii. Un cor puternic de 50 de bărbaţi şi femei a executat o serie de cântece populare ucrainene, celebre în toată Rusia; apoi, şase cobzari în veşminte somptuoase au cân- tat, acompaniindu-se la cobză, poeme preluate din opera lui Şevcenko, cel mai popular fiind chiar nemuriorul Cobzar.

Soarele se pregătea să apună, iar noaptea începuse să-şi aştearnă umbrele peste Nipru pe când impresionantele voci bărbăteşti ale celor şase cobzari continuau să ne ţină, cu respiraţia tăiată, sclavii farmecelor lor.

Deasupra noastră, fericit în nemurirea lui netulburată, generosul Taras scruta cu privirea severă destinul scumpei sale Ucraine.

PANAIT ISTRATI ŞI NIKOS KAZANTZAKIS LA KAZAN1

I. SALUTĂM REPUBLICA TĂTARĂ!

Îi dorim să facă progrese în domeniile economic şi cultural!

Am părăsit Occidentul, unde civilizaţia nu este decât minciună, şi am venit în U.R.S.S. Pentru a înţelege noua civilizaţie, creată sub Dictatura Proletariatului.

1 în Krasnaia Tataria/Kzâl Tatarstan (Kazan), publicaţie bilingvă ruso-tătară, au apărut, în perioada 5-10 septembrie, câteva articole tipărite sub acest generic. Ediţia de faţă reproduce două dintre ele: cel de salut, scris la sosirea în Republică, şi cel de rămas-bun, consemnat la plecare; mesajele au fost publicate în 5 şi, resp., 9 septembrie şi poartă semnătura amândurora. Inedite în română, trad. Din franceză de Graţiela Ursulescu (n. I.U.).

Suntem încredinţaţi: cultura tătară va fi o floare frumoasă în buchetul marii culturi sovietice.

Trăiască Republica Tătară şi U.R.S.S.!

II. LA REVEDERE, TOVARĂŞI TĂTARI!

Vă spunem „la revedere”, nu „adio”, pentru că ne-aţi cucerit inimile, pentru că în prezent vă cunoaştem bine. Veniţi la Kazan ca doi străini, plecăm plini de admiraţie pentru munca voastră, uniţi prin legături de prietenie.

Am întâlnit aici oameni de cultură şi revoluţionari pe care nu-i vom putea uita niciodată. Până astăzi nu cunoşteam decât istoria voastră, marcată de lupte şi de sângele vărsat în apărarea culturii, limbii şi independenţei. Acum ştim că sunteţi capabili să conduceţi Republica Sovietică Tătară în condiţiile dictaturii proletariatului. V-am văzut muncind. În opt ani aţi reuşit să creaţi un sistem social care se îndreaptă în ritm rapid spre perfecţiune.

Pe câmpuri, în uzine, în laboratoare, în muzee – peste tot unde am fost – am văzut oameni şi realizări despre care Europa trebuie să audă. Vom vorbi despre ele în seria de articole referitoare la U.R.S.S., articole pe care le vom scrie şi publica în curând.

Insistăm în particular asupra bunei impresii produse asupra noastră de arta voastră tânără. Nu vom uita serata de muzică tătară la care am participat. Cum să vă mulţumim pentru primirea frăţească? Suntem obişnuiţi să fim bine primiţi în Uniunea Sovietică, dar cât priveşte ospitalitatea, aţi depăşit tot ce am trăit până astăzi.

Cu prilejul viitoarei călătorii în Europa, promitem să revenim; vom închiria o căsuţă tătară în împrejurimile Kazanu- lui, vom munci alături de voi, iar seara vom învăţa cântecele voastre triste, ce reflectă atât de bine sufletul poporului tătar.

Transmitem salutul nostru cordial tovarăşilor Taguirov, Kutui, Sultanov şi Taktaş.

La revedere, tovarăşi tătari!

Trăiască Republica Tătară!

Trăiască U.R.S.S.!

DIN BEKOVO, PANAIT ISTRATI NE STRIGĂ:

„ÎN RUSIA, NUMAI OMUL DE REA-CREDINŢĂ SE SIMTE NEFERICIT!” 1

Se ştie că, de aproape un an, marele nostru prieten, Panait Istrati, s-a

stabilit în Rusia. În mai multe rânduri şi în diferite cercuri s-a răspândit zvonul dezamăgirii (chiar dezgustului) ce ar fi urmat entuziasmului manifestat la sosirea celebrului scriitor român la Moscova.

S-a pretins chiar că, după o „experienţă de câteva săptămâni”, Istrati ar fi „cerut să i se restituie paşapoartele, nu însă înainte de a fi expediat o scrisoare «convingătoare» ziarului l’Humanité, scrisoare care, desigur, nu a fost publicată” 2.

Zvonul, ca atâtea care circulă, este absolut fals, tiu se întemeiază pe nimic. Dovadă: paginile pe care tov. Francis Jourdain3 le-a primit din partea prietenului tiostru, ca răspuns la o scrisoare recentă.

Nu ne îndoim că cititorii noştri vor lua la cunoştinţă cu satisfacţie de rândurile de mai jos, rânduri care condamnă aceste inepţii.

[Redacţia L’Appel de Soviets]

Dragul meu Francis Jourdain,

Scrisoarea ta din 4 august, plină de ecoul luptelor voastre, al frământărilor voastre, al atacului duşmanilor noştri, am primit-o abia astăzi, când m-am întors din Republica Moldovenească, unde am petrecut două săptămâni cu „ai mei”.

1 Datat 19 septembrie 1928, „De Bekovo, Panait Istrati nous crie: «En Russie, seul l’homme de mauvaise foi peut se sentir malheureux!»” a apărut în L’Appel des Soviets (Paris), I, 1, 10 oct. Inédit în română, trad. Manuel Simonis Boldur (n. LU.).

2 Senzaţionalul anunţ apăruse într-un grupaj de ştiri cu caracter aşa-zis documentar, consemnate cu bună-credinţă, lucru frecvent chiar în zilele noastre (cf. Cahiers Pandit Istrati, 11, 1994, p. 133) – n. Red.

3 Francis Jourdain (1876-1958), arhitect-decorator francez, prieten cu Istrati; în 1928 era preşedintele Asociaţiei „Les Amis de l’U.R.S.S.” (n. Red.).

Cum ştii probabil, călătoresc tot timpul: de la 15 iulie încoace am fost de două ori la Leningrad, apoi în Karelija, la Murmansk, iar recent în Moldova – 8000 km cu trenul, 7000 km cu maşina pe drumuri impracticabile, o fâşie de pământ care se întinde între Marea Neagră şi Oceanul îngheţat de Nord!

Noaptea, de cum sting lumina, îmi apare pe retină un caleidoscop minunat: soarele de la miezul nopţii deasupra frumosului golf de la Kola ori milioanele de sori de aur ce acoperă întinderile nesfârşite ale podişurilor

şi colinelor Moldovei; laponii cu priviri de ren ori tinerele ţărănci moldovence cu priviri sfioase; succesiunea rapidă a faimoşilor mesteceni din Karelija ori mersul de melc al tractoarelor din Ucraina; misterioasa lume oceanică ce trăieşte în acva- riile Institutului de Biologie din Aleksandrovsk ori înfiorătoarele catacombe din blocuri de piatră ale fanaticilor „inocenţi ai raiului” 1 de la Lipinska, lângă Bălţi.

O omenire nouă şi diversă ca un mozaic, care îmi absoarbe întreaga viaţă!

Dragă Francis, te rog să-mi ierţi zâmbetul batjocoritor pe care îl schiţam fără-ncetare când auzeam că, în acest „sărman” Occident, Uniunea Sovietică continuă să fie atacată, că aceste atacuri te sâcâie. Fiecare rând de-al tău mă făcea să strig: „Ne atacă? Foarte bine! Dacă n-ar face-o, ar fi trist; asta înseamnă că suntem pe drumul cel bun! Ce s-ar întâm- pla cu bolşevicii dacă i-ar mulţumi pe toţi?”

Sunteţi nişte naivi dacă ţineţi seama de toate trăncănelile! Lăsaţi câinii să latre, ăsta le e rostul! Veniţi aici cât mai des cu putinţă să vă scăldaţi în marea de activă şi generoasă credinţă care este U.R.S.S.

Sunteţi o mână de prieteni care mă cunoaşteţi bine. Sunt tot omul liber care am fost şi pe care nici cei 30 de ani de mizerie, nici avantajele succesului nu l-au putut schimba. Dacă Uniunea Sovietică nu răspundea setei mele de idea

1 Inochentiştii – membrii unei secte basarabene conduse de un aşa-zis profet, supranumit Sfântul Inochentie (ti. Red.).

Luri şi progres, oare ce forţă supraomenească m-ar ţine în acest loc? Ce m-ar face să rămân?

Şi cine îndrăzneşte să mă acuze de-adevăratelea că aş fi un vândut, un interesat? Nu am venit în Rusia pentru a-mi face, ci pentru a pierde o situaţie – şi încă una foarte bună! (Am şi pierdut-o parţial.) Ei bine, cu atât mai rău pentru „situaţie”, cu atât mai bine pentru sufletul meu!

Pe acesta, cel puţin, l-am salvat de cangrena ce-l ameninţa în Occident, unde mă sufocam, unde se sufocă toţi oamenii care luptă şi speră. Bolnav de îngrijorare, suferind de lipsă de linişte în octombrie trecut, astăzi sunt de nerecunoscut. Dorm pe unde apuc, mă hrănesc cu mai nimic, cu ce îmi cade în mână – uneori cu puii fripţi pe care ţărăn- cile îi vând cu 60 de copeici

prin gări –, cad frânt de oboseală la sfârşitul zilei. Şi iată, m-am vindecat de toate relele!

Nu mai există nici sceptici, nici profitori în jurul meu, ci doar o omenire care trudeşte, care asudă, care „se aruncă” asupra materiei prime şi, idealizându-şi cuceririle de zi cu zi, se oţeleşte împotriva ameninţărilor duşmanilor ce o înconjoară.

Ah, duşmanii ăştia! Ei simt prea bine moartea ce-i pân- deşte, de vreme ce risipesc atâta cerneală şi îşi ascut atâtea baionete! Dar să fie liniştiţi: nici Uniunea Sovietică nu doarme!

Mă întrebi dacă nu am de gând să mai scriu; mă întreabă şi alţii. La naiba! Am uitat că sunt scriitor – poate că o să-mi aduc cândva aminte! Nu-mi va fi uşor… Mai păstrez în gură gustul cernelii „literare”. Nu sunt un reporter bun: habar n-am să consemnez clar, nu mă pricep să aştern pe hârtie ce văd. Şi-apoi, chiar crezi că poţi cunoaşte sufletul Rusiei Sovietice „descriindu-i” progresul material? Să ştii că toate cărţile care-o fac sunt depăşite de cum apar pe piaţă, atât de rapid este acest progres!

Îţi voi da un exemplu dintre cele mai tipice… Acum doi ani, Republica Moldovenească, una dintre cele mai sărace din Uniune, era un deşert, victima celor mai feroce banditisme. Ei bine, la anul se vor da în folosinţă: 1. La Bârzula, o imensă staţie frigorifică de conservat ouă şi carne de pasăre, construită potrivit celei mai modeme tehnologii, în valoare de 6 000 000 de franci francezi; 2. La Târaspol, o centrală electrică ce va permite irigarea a 8000 ha de pământ şi un institut hidroterapeutic model, amândouă în valoare de 15 000 000 de franci francezi; 3. La Bălţi, la Camenca, la Grigoriopol, la Ocna şi în multe alte localităţi, o reţea de şcoli, spitale, cre-se şi maternităţi, de case de odihnă, şosele asfaltate şi gospodării colective în care lucrările agricole sunt mecanizate

— Toate acestea ridicându-se la cea 10 000 000 de ruble – şi care, în parte, funcţionează.

Nu, nu se pot scrie cărţi care să trateze subiecte în continuă schimbare, evenimente ce iau o amploare fără precedent de la o lună la alta, pentru ca ceea ce a fost schiţat astăzi să fie mâine depăşit.

Aici, clădirile monumentale se ridică precum ciupercile, iar nivelul de trai general creşte de la o zi la alta. În Rusia, după părerea mea, numai

omul de rea-credinţă se simte nefericit.

Îi întreb pe cei care, anul trecut, apăsau pe coarda sentimentală a copiilor abandonaţi… Ce au devenit aceste „milioane” de copii ai străzii care vă făceau să vă „muşcaţi mâinile”? Sunt amplasaţi, fără excepţie, în mari institute de reeducare şi de învăţământ profesional!

Da, ştiu, rămân „plăgile” culacilor, ale N.E.P.ului, birocraţiei şi, câteodată, ale greşelilor economice. Dar ele nu sunt decât puricii acestui uriaş cu capul în nori, un picior la Minsk şi altul la Vladivostok. Curând, colosul se va descotorosi de ei şi se va pune în mişcare.

Atunci lumea va fi prea mică pentru el!

Credeţi, prieteni, credeţi cu ardoare în steaua roşie care se ridică la orizontul lumii comuniste – şi primiţi din partea mea cele mai entuziaste strângeri de mână.

Panait Istrati

SCRISOARE CĂTRE COLOMER1

Dragul meu Colomer,

Abia azi am primit scrisoarea d-tale din 19 septembrie.

Nu trebuia să aştepţi acordul meu pentru a mă înscrie printre colaboratorii [publicaţiei] L'Appel des Soviets. Doar mă cunoşti, ce naiba!

Trimit în curând primul articol. De altfel, sunt unul dintre admiratori măreţei d-tale activităţi prosovietice.

Luptă cu convingere! Aici totul se poate nărui, în afară de certitudinea triumfului socialismului. Iată de ce rămân să mă instruiesc.

Al d-tale, Panait Istrati

CÂTEVA CUVINTE CĂTRE CITITORII REVISTEI ROMAN GAZETA DESPRE SCRIITORII PROLETARI ŞI DESPRE MINE2

Nevoia de a te bucura de artă este veche cât lumea. În epocile îndepărtate, pe când nu exista scrisul, omul crea pe teme sugerate de observaţiile pe care le făcea asupra naturii şi vieţii, iar poveştile lui erau ascultate de cei care-l înconjurau. Iată de ce se poate afirma că arta, în orice caz, arta populară, cea care rezistă în timp, a fost inventată de popor. Dar dacă un autor necunoscut poate face lucruri frumoase, din nefericire, profesionistul nu posedă nici onestitatea, nici

1 Ca secretar al Asociaţiei „Les Amis de l'U.R.S.S.", André Colomer a

redactat titlul şi cuvântul introductiv pentru articolul anterior. Datată Borjomi (Georgia), 13 octombrie 1928, „Lettre à Colomer” a apărut în L’Appel des Soviets (Paris), I, 2, 24 oct. Inedit în română, trad. Manuel Simonis Boldur (n. I.U.).

2 „Quelques mots aux lecteurs de Roman Gazeta sur les écrivains prolétariens et sur moi-même” a apărut, trad. În rusă, în Roman Gazeta (Moscova), 11, nov. Vezi Omul care… 1996, pp. 241-244 (n. I.U.).

Inspiraţia aceluia. La fel şi în industrie: dacă poporul produce cămăşi care să poată fi purtate timp îndelungat, industriaşul le produce cu scopul de a se îmbogăţi.

Când am aflat că una dintre cărţile mele urmează să fie publicată în Roman Gazeta, am avut un sentiment de bucurie şi de spaimă deopotrivă. De bucurie, pentru că e o fericire să devii scriitor pentru muncitori; de spaimă, pentru că nu e deloc uşor să fii un asemenea scriitor. De fapt, poporul este un ocean în care oricine poate arunca orice îi trece prin minte – „iată o cămaşă şi un plug, iată o slujbă religioasă şi literatură, bunule popor!” Dar se-ntâmplă ca poporul să fie cuprins de mânie şi să vomite – cu furia unui uragan – ce nu poate mistui.

Provenit din păturile de jos (mama, văduvă, era spălătoreasă), am fost muncitor şi simplu cititor până la 40 de ani. Iată de ce mă gândesc cu îngrijorare la cititorul sovietic care va trebui să scoată din buzunar 25 de copeici pentru a cumpăra Roman Gazeta. Aceste 25 de copeici sunt câştigate cu sânge şi sudoare. Cumpărând cartea, el devine judecătorul meu. Şi are dreptul să mă judece, pentru că nu mă citeşte pentru că nu are ce face, cum fac fiii de bani gata, care nu ştiu ce înseamnă sudoarea muncii.

Am fost şi eu un astfel de cititor-judecător, un om de pe stradă care oftează din greu când cumpără o carte; nu o dată mi s-a întâmplat şi mie să polemizez cu autorii cărora le spuneam cu reproş: „Vă gândiţi oare cât de cât şi la mine, omul de pe stradă, la mine, cel care trebuie să-mi urmez destinul? Ştiţi oare cât de aspră este viaţa, ştiţi oare că dorinţa mea de libertate este mai puternică decât nevoia de a avea o carte? Ce faceţi voi pentru libertatea mea, pentru dreptul meu la viaţă? Cărţi? Ei bine, îmi ajung cărţile voastre care se adună şi mă apasă ca un jug, la fel şi revistele voastre, maşinile voastre, «progresul» vostru. Nu! Refuz o asemenea artă,

prea generoasă cu voi şi prea crudă cu mine!”

Aşa strigam pe parcursul lungii mele vieţi de vagabond, al durei mele vieţi de om al străzii.

Nu m-am schimbat. Îmi port „ziua de ieri” în picioare, în inimă, în creier – ziua omului care din cele 25 de copeici îşi poate cumpăra numai pâine – şi aş vrea ca, citin- du-mă, acest om să ştie că eu nu sunt scriitor, nu sunt nici măcar un scriitor proletar: vreau să se ştie că drumul lui este şi drumul meu, că viaţa mea este şi viaţa lui, căci amândoi ne batem pentru libertate, pentru dreptul de a trăi în pofida tuturor celor care ne oprimă şi ne strivesc. Sunt pentru dictatura omului de pe stradă!

SCRISORI CĂTRE GHERSON1 I

Dragă Tovarăşe Gherson, Secretar al G.P.U.,

Suntem în pragul celei de-a doua călătorii prin U.R.S.S. După regiunile nordice şi Volga, am ajuns în Transcauca- zia. Am colindat înainte, fără Kazantzakis, Republica Moldovenească şi Crimeea. Rămân Turkestanul şi Siberia, ceea ce înseamnă alte şase luni de hoinăreală.

Dar înainte de a porni la drum, simt nevoia să vă vorbesc cu toată sinceritatea, fiindcă pe măsură ce răscolesc mai adânc viaţa sovietică, răspunderea mea devine din ce în ce mai apăsătoare în faţa celor care, în Europa, abia aşteaptă să aştern pe hârtie ce gândesc. (Tot ce ar putea să apară prin ziare sub semnătura mea şi a lui Kazantzakis este scris numai de el.2 Spun asta ca să se ştie, pentru că vreau să-mi rezerv posibilitatea de a rosti cândva tot ce gândesc.)

1 Cele două scrisori către Gherson, datate Novâi Afon (Abhazia),

4 decembrie 1928, şi, resp., Hotel Passage (Moscova), 19 decembrie 1928, au fost publicate postum, în postfaţa lui Alexandru Talex, „Un vizionar social: Panait Istrati”, la Cruciada mea… 1936, pp. 192-195 şi, resp., 196-197. Talex semnează şi traducerea textelor (n. I.U.).

2 Kazantzakis s-a „edificat” în privinţa comunismului abia în anii ’30 (ti. Red.).

Or, asta nu este atât de uşor…

Trei feluri de scriitori se pot lesne pronunţa asupra Uniunii Sovietice, şi anume:

1. Neutrii, autori de cărţi mai mult sau mai puţin binevoitoare – gen

Duhamel1, Viollis2 etc.;

2. Duşmanii noştri – gen Henri Béraud3, calomniatori de profesie ai Rusiei Sovietice;

3. Prietenii noştri – gen Henri Barbusse – apologeţi, tot de profesie.

Pot să vă spun că genul Kazantzakis, căruia i-am dat tot concursul, este cel pe care îl consider cel mai cinstit şi mai curajos, fiind, la rându-i, rezervat – dar nici acesta nu e felul meu de a spune lucrurile.

Mă veţi înţelege mai bine dacă vă voi spune că, pentru mine, problema sovietelor rămâne o dramă intimă. Sunt un revoltat înnăscut şi un vechi revoluţionar. Nu am venit în Rusia ca să-mi adun subiecte pentru cărţi, ci ca să văd şi să pot fi folositor cauzei proletariatului.

Astăzi simt că pot să-i fiu de folos – cu o singură condiţie: să nu scriu ca Barbusse.

Când un scriitor renunţă la orice spirit critic şi devine clopotul dogit al unei idei, el nu mai este un om ascultat şi nici nu mai slujeşte cauzei pe care crede că o apără, ci o compromite.

Cred exact acelaşi lucru despre revoluţionarul militant care procedează ca Barbusse, şi anume, cred că omoară ideea.

1 Georges Duhamel (1884-1966), eseist şi romancier francez: în 1926 a publicat Le Voyage de Moscou (n. Red.).

2 Andrée Viollis a scris cărţi de călătorii, printre care Seule en Russie: De la Baltique à la Caspienne (1926) – n. Red.

3 Henri Béraud (1885-1958), jurnalist şi scriitor francez: a publicat, printre altele, Ce que/ai vu à Moscou (1925) – Ce am văzut la Moscova, trad. A.P.N., Editura Universul, Bucureşti, 1926 – şi Ce quej'ai vu à Rome (1929) – n. Red.

Prin aceasta nu vreau să spun că trebuie să ne dedăm la trăncăneli care ne-ar afunda în haosul burghez, dar aici, în Rusia, există rele periculoase cărora trebuie să le spunem pe nume.

În Partid sunt oameni nedemni de locul pe care-l ocupă, care fac orice numai ca să şi-l menţină. Ei nu sunt nicidecum revoluţionari sau, cu atât mai puţin, comunişti.

Muncitorul comunist are o teamă evidentă de a-i critica, de frică să nu-şi piardă sursele de existenţă ori chiar să se trezească întemniţat.

Există înalţi funcţionari comunişti cărora le place să trăiască nesocotind existenţa aspră a muncitorului. Am văzut chiar membri ai G.P.U., în uniformă, etalându-şi prin staţiuni nevestele în toalete deloc modeste.

Există şi o specie de aşa-zişi „scriitori proletari”, nişte paraziţi care trăiesc pe spinarea clasei muncitoare. Aceşti indivizi frecventează banchetele, unde golesc sticle, debitează vrute şi nevrute „poetice” şi strigă: „Trăiască literatura proletară!”

În sfârşit, ar mai fi persecuţia inumană contra celor din opoziţie, care, desigur, merită să fie ţinuţi la distanţă, dar nu trebuie să fie aduşi la disperare şi să ajungă să se sinucidă.

*

Vă relatez toate acestea ca un bun comunist, ca un adevărat bolşevic.

Nu e nevoie să vă spun că, parcurgând Uniunea Sovietică, am văzut numai aceste rele. Am văzut şi operele socialiste, lucruri care m-au făcut de fiecare dată să strig de bucurie. Dar dacă vreţi să „glăsuiesc” cu mai multă putere, trebuie să mi se permită să spun şi răul, să-l spun cu măsură, cu înţelegere, pe ocolite, dar să-l spun!

Prin urmare, vă cer acest consimţământ, dvs. Şi partidului.

Dacă mi-l acordaţi, îmi voi scrie impresiile despre Uniunea Sovietică. Dacă nu, voi păstra tăcere atât în public, cât şi cu prietenii, atât aici, cât şi în străinătate.

Voi trăi singur.

Al dvs. Devotat, Panait Istrati

P.S. Peste 15 zile ajung la Moscova şi voi veni să vă văd.

II

Dragă Tovarăşe Gherson,

Mă aflu de trei zile la Moscova. Fiind pe moment foarte ocupat, aş fi vrut ca, înainte de a veni să vă văd, să completez scrisoarea pe care v-am trimis-o de la Novâi-Afon (Ab- hazia) în 4 decembrie a.e.

Atitudinea mea definitivă (sper, cel puţin) se rezumă la următoarele:

1. Nicio întoarcere de complezenţă la capitalism şi burghezie – sortite pieirii, în ciuda scăderilor ideologice şi morale ale regimului sovietic;

2. Pentru mine, actualele neajunsuri ale regimului sovietic sunt remediabile cu o condiţie: trebuie denunţate;

3. Încredere nemărginită în clasa muncitoare sovietică, care trebuie să-şi găsească forţa şi mijloacele necesare remedierii neajunsurilor din propriul regim şi păşirii pe calea realizărilor socialiste eficiente, cât mai puţin marcate de erori;

4. Nu cred defel că această redresare trebuie să vină din partea opoziţiei, cum gândesc unii oportunişti obtuzi. Lăsată de capul ei, opoziţia este capabilă de erori şi mai grave;

5. Nu văd decât o singură cale de ieşire din impasul crizei de azi:

A. Încetarea combaterii opoziţiei prin mijloace teroriste; b. Proclamarea dreptului la critică în partid pentru toţi membrii, chiar pentru cei excluşi din vina de a fi făcut opoziţie; şi e. Introducerea votului secret în partid şi în sindicate.

Asta numesc eu astăzi a fi un bun comunist!

Doresc să fiu un asemenea comunist şi să lupt cu toate mijloacele de care dispun. Aici, în U.R.S.S., îmi este peste putinţă s-o fac fără consimţământul partidului. Iar în străinătate, unde cuvintele mele sincere ar putea dezlănţui o polemică mârşavă în tabăra adversă, nu vreau să lupt fără aprobarea dvs., fiindcă nu sunt nici opozant, nici anarhist, ci participant la opera sovietică.

Cred cu toată convingerea în forţele vii, astăzi amuţite, din sânul clasei muncitoare, care cândva va dicta – ceea ce nu este cazul în prezent.

Acesta este programul meu. Sunt gata să-mi dau viaţa şi să-l susţin.

Al dvs. Devotat…

Panait Istrati

N.B. În 15 mai 1929, Panait Istrati i-a trimis lui Romain Rolland copiile celor două scrisori cu menţiunea:

„Când mi-am luat acest angajament, mi-am imaginat, în naivitatea mea, că oamenii de acţiune sunt oameni de bu- nă-credinţă, că nu cunosc putregaiul de sub ei; credeam că era de ajuns ca o voce de prieten, puternică, să le semnaleze relele, pentru ca ei să ia măsuri imediat. Oribila „afacere Rusakov „1 mi-a dovedit că puterea sovietică este conştientă de răul care subminează Revoluţia, dar nu este dispusă să accepte critici. Asta m-a dezlegat de angajmentul luat, fiindcă nu mai poţi spera ceva de la o astfel de putere. Nu faci nimic dacă te porţi cu mănuşi: trebuie să loveşti cu sete!”

P.I.2

1 Vezi mai jos, „Afacerea Rusakov", pp. 449-486 (n. Red.).

2 Răspunsul lui Romain Rolland, datat 28 mai 1929, suna categoric: „… nu se cuvine, nu trebuie să le publicaţi în acest moment şi, mai ales, nu-i lăsaţi pe Boris [Suvarin] sau pe prietenii lui [Victor] Serge să le publice" – cf. Cahiers des Amis de Panait Istrati, 8, 1977.

Victor Serge – vezi mai jos, p. 419 şi n. 1 – şi Boris Suvarin, emigraţi în Franţa, erau autorii volumelor II şi III (Soviets 1929 şi, resp., La Russie mue/Rusia fără mască) din trilogia Vers l'autre flamme – vezi mai jos, p. 410 –, ce urma să apară la Editions Rieder, Paris, sub semnătura lui Istrati. În mai 1929, Rolland era la curent cu demersul lor (n. Red.).

O ORĂ CU PANAIT ISTRATI: ÎNTOARCEREA DIN RUSIA1

F.L. Întoarcerea dvs., Istrati, e la fel de neprevăzută ca plecarea.

P.I. Amintiţi-vă, plecarea mea în 15 octombrie 1927 a fost o hotărâre sentimentală: vechiul meu prieten, Racovski, părăsea ambasada din rue de Grenelle. Întoarcerea fost tot din raţiuni sentimentale: probleme urgente mă chemau în Franţa. M-am format la şcoala revoltatului înnăscut şi nu pot accepta ca tot ce ţine de credinţă să devină profesie.

F.L. Într-adevăr, Istrati, nu veţi trece niciodată peste limita de unde vocaţia s-ar transforma în beneficiu. În prefaţa la Chira scriaţi: „Nu sunt un scriitor de profesie şi nici nu voi deveni vreodată."

P.I. Cu siguranţă, Lefèvre. Nici revoluţionar de profesie nu sunt şi nici nu voi deveni vreodată. Spre deosebire de revoluţionarii îndoctrinaţi, dintre care cei mai mulţi trădează cât pot, drumul meu nu a deviat niciodată din 1902 încoace. Am rămas revoluţionarul sentimental care şi-a legat destinul de cei învinşi pe crucişătorul Kneaz Potiomkin, la debarcarea cărora am asistat, în 1905, la Constanţa. Îmi amintesc de marele Matiuşenko2, şeful răsculaţilor, a cărui

1 Interviul „Une heure avec Panait Istrati: Retour de Russie", luat de Frédéric Lefèvre, a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 23 febr. Vezi Omul care… 1996, pp. 251-261 (n. I.U.).

2 Afanasi Nikolaevici Matiuşenko (1879-1907), unul dintre conducătorii revoltei marinarilor din iunie 1905. După „episodul" constăn- ţean a revenit la Odessa; prins şi judecat, a murit în închisoare (n. Red.).

Privire aspră şi ale cărui trăsături dure exprimau o credinţă revoluţionară ce nu devine niciodată profesie. Văd încă suferinţa adâncă pe feţele lor înnegrite, în timp ce-şi vindeau panglicile şepcilor, purtând înscripţia „Kreiţer Kneaz Potiom- kin Tavriceski"/ „Crucişătorul Cneazul Potiomkin Tavricesk". Şi aşa cum se întâmplă acum cu cărţile având tiraj limitat, bogătaşii din oraş cumpărau, cu câteva săptămâni mai târ- ziu, aceleaşi panglici, dar cu 50 de franci.

Protestul lumii întregi la arestarea lui Gorki este alt episod al Revoluţiei Ruse din 1905.

F.L. Mai este astăzi ovaţionat Gorki de un popor în delir?

P.I. Da, este, cum niciun rege n-a fost vreodată. Popoarele sunt întotdeauna gata să cinstească, dar sunt la fel de pregătite pentru a judeca foarte aspru.

F.L. Mi s-a spus că muncitorii din uzină i-au dat acum alt nume romancierului atât de popular, şi că „Gorki" (amar) a devenit „Sladki" (dulce). Este adevărat?

P.I. Din păcate este adevărat! S-ar putea ca Gorki să nu aibă vreo vină, pentru că este un om măcinat de suferinţă, însă aşa se întâmplă întotdeauna când se amestecă puterea, fie ea şi revoluţionară: oamenii cei mai cinstiţi trebuie să renunţe la cea mai bună parte din „eul propriu".

F.L. Cum se face că Maksim Alekseevici „Amarul", după ce a acceptat să fie purtat în triumf de la un capăt al Rusiei la celălalt, o părăseşte, se închide într-o tăcere prudentă şi pleacă să trăiască la Sorrento, reuşind o conciliere îngrijorătoare între a-şi da adeziunea la revoluţia proletară şi a-şi alege ca patrie permanentă ţara în care domneşte Mussolini?

P.I. A făcut-o pentru că-i place soarele, ca şi mie!

F.L. Răspuns de oriental, Istrati! De fapt, poporul rus a crezut întotdeauna în dumnezei falşi!

P.I. Nu-i chiar aşa. Popoarele nu şi-au spus încă ultimul cu vânt şi poate nu şi-l vor spune curând.

Troţki1 şi opoziţia

F.L. Pentru că veni vorba, ce-i cu povestea asta cu opoziţia troţkistă? Cruciada împotriva lui Troţki, mi se pare mie sau chiar este marcată de cel mai autentic spirit fascist?

P.I. Conducătorii bolşevici nu sunt fascişti. Ei cred cu tărie că Troţki este un contrarevoluţionar şi că opoziţia lui este dăunătoare Revoluţiei.

EL. Dar nu sunteţi de părerea conducătorilor?

P.I. Nu, deloc. Troţki sau opoziţia sunt rezerva de aur a Revoluţiei Ruse. Fără această rezervă, nu văd cum ar putea exista un progres revoluţionar în Rusia şi în lume. S-ar bate pasul pe loc, s-ar împotmoli…

F.L. Este adevărat că muncitorii din uzine au declarat de mai multe ori că în Uniunea Sovietică nu mai este loc pentru Troţki şi troţkişti?

P.I. Nu, aceste declaraţii sunt ulterioare expulzării lui Troţki şi n-au nicio importanţă. Exilarea organizatorului Armatei Roşii în Turcia a fost hotărâtă doar de câţiva. Cu toate acestea, nici ei nu pot fi consideraţi mai puţin revoluţionari. Eu pot s-o spun, pentru că nu sunt troţkist. Nu sunt decât omul de pe stradă.

F.L. De fapt, Revoluţia Rusă se linişteşte. Papa va vizita Rusia şi va semna un concordat2. Vreau să fiu bine înţeles: eu nu judec, constat doar că în ciuda dorinţei de a schimba ceva, lucrurile rămân neschimbate. Ce aţi câştigat părăsin- du-ne, Istrati? Plecând, aţi declarat cu frumoasa tinereţe care vă caracterizează: „Mă duc să mă stabilesc definitiv în Rusia!” Dar v-aţi dat seama, fără îndoială, că Franţa continua să fie ţara în care revoluţionarii puteau respira în deplină liber-

1 Lev Davidovici Troţki (1879-1940), om politic rus şi sovietic: rol important în timpul mişcărilor revoluţionare din 1905-1907 şi Revoluţiei din 1917; comisar al poporului pentru Afaceri Străine (1917-1918) şi Apărare (1918-1924). După moartea lui Lenin a intrat în conflict cu Stalin; expulzat în 1929, a fost asasinat în Mexic (n. Red.).

2 concordat – tratat încheiat între Papă şi stat pentru stabilirea statutului Bisericii Catolice în ţara respectivă (n. Red.).

Täte. Am fost surprins că unui individualist atât de îndârjit ca dvs. I-au trebuit 16 luni ca să-şi dea seama de asta.

P.I. Dragul meu Lefèvre, se vede că nu aţi fost în Rusia, în prezent este singura ţară care le permite adevăraţilor revoluţionari să spere. Chiar cei care comit greşeli grave în acest moment contribuie într-un fel la renaşterea lumii. Este cazanul în care fierbe tot ce are mai bun sufletul omenesc de mâine. Să nu ne erijăm în judecători, să nu privim numai partea negativă.

EL. Ce suflet bun aveţi! În ziua în care Troţki va fi împuşcat la Constantinopol de unul dintre cei 30 000 de vran- ghelişti care vegetează în Turcia, veţi considera că acest lucru va fi suficient de negativ pentru „bătrânul Lev”?

P.I. Mă bucur să vă aud punând această întrebare. Ea se află pe buzele tuturor celor care, în Rusia şi în lume, cred într-o viaţă nouă, aşezată pe baze cu adevărat revoluţionare. Când vorbiţi despre revoluţionarii care au nevoie să „respire”, uitaţi că oriunde începe să germineze o viaţă nouă, respiraţia este la început foarte dificilă… De aceea, înţeleg violenţele dintre fraţii bolşevici care se iau de piept. Dar proletariatul trebuie să lupte din răsputeri ca să evite catastrofe ireparabile pentru setea noastră de speranţă. Pentru mine, Stalin şi Troţki sunt, amândoi, buni revoluţionari. Nu am văzut în Rusia contrarevoluţionari autentici, cu excepţia funestului aparat birocratic, alcătuit din rozătoare – comuniste sau fără de partid – care ameninţă cu demolarea măreaţa operă a Revoluţiei din Octombrie.

*

F.L. Într-un cuvânt, vă întoarceţi mulţumit sau nu?

P.I. Mă întorc întărit. Plecasem înarmat numai cu elanuri. Mă întorc blindat cu certitudini. Iată câteva: o clasă muncitoare revoluţionară ca nicăieri în altă parte; o putere comunistă care a făcut şi face tot ce-i stă în putinţă pentru a ridica această a şasea parte a lumii, alcătuită din ruină, ignoranţă şi egoism.

Am străbătut Rusia de la Oceanul îngheţat la Munţii Ararat, am fost pe Volga, în Crimeea, în Ucraina. Peste tot se simte pecetea aceleiaşi voinţe creatoare.

La Aleksandrovsk, la 45 de km de Murmansk, acolo unde Oceanul îngheţat pătrunde în golful Kola, în mijlocul unei tulburătoare linişti polare, poate fi văzut înălţându-se Institutul de Oceanografie, al cărui director, savant şi comunist de frunte, vorbeşte cu înflăcărare despre civilizaţia proletară, aflată la începuturi. El este acolo, la capătul lumii, pionierul elocvent al unei cauze care nu mai are nevoie de apărare.

La cealaltă extremitate a întinderii imense de pământ, în îngrozitorul deşert nisipos din Delta Volgăi, trăieşte un bărbat cu picioarele paralizate, care se deplasează cu ajutorul cârjelor şi îţi explică mândru gigantica luptă

a omului împotriva năvălirii nisipurilor mişcătoare, care „alungă” satele şi ameninţă navigaţia pe cel mai mare fluviu din lume.

Cu aceiaşi ochi de fanatic, acest infirm, tov. Orlov, expune etapele luptei: este vorba despre mii de hectare de dune mişcătoare ce trebuie fixate mai întâi cu ajutorul unor plante speciale, ale căror rădăcini au 8 în adâncime. Apoi, tot acest deşert, cauza de până acum a unor daune incalculabile, trebuie fertilizat.

În sărmana Republică Tătară, marele Institut Lenin se războieşte astăzi cu o cumplită boală de ochi, care a făcut şi continuă să facă în fiecare an mii de victime în rândul bravei populaţii ţărăneşti. Este o realizare dintre cele mai moderne, care ar face cinste oricărei ţări civilizate. Tinerii savanţi, entuziaşti, lucrând cu un devotament fără margini, au totul la dispoziţie.

În inima sălbaticului Caucaz se află şcoli şi „staţiuni agronomice” construite în fostele închisori ţariste. Ţăranul le arată şi spune zâmbind: „Noi le-am făcut pe toate!”

La 40 de km de Moscova, Trudovaia Kommuna/Tabăra de muncă/dovedeşte cui trece pe acolo cum, prin metode civilizate, bandiţii cei mai de temut pot fi încadraţi în societate, nemaiprezentând niciun pericol.

Acolo trăiesc 520 de indivizi, bărbaţi şi femei, care se bucură de aceleaşi avantaje ca muncitorii liberi. Fără gardieni, fără ziduri, şi-au format o poliţie proprie, se administrează, se căsătoresc şi trăiesc din muncă cinstită.

Cât despre faimoşii bezprizornâe, trei sferturi dintre ei

— Şi sunt mulţi! — Sunt cazaţi de-acum în centre de reeducare, unde găsesc îngrijire şi sfaturi dintre cele mai călduroase.

Însă la acest capitol, dacă ar trebui să continui…

F.L… Cu atât mai mult cu cât nu voiam să vă întreb neapărat despre reforme, despre îmbunătăţiri, cărora le recunosc gradul avansat de performanţă, dar care nu au nimic specific revoluţionar (vreau să spun că ele nu decurg din- tr-un anume spirit revoluţionar şi ar fi putut la fel de bine să fie realizate de un regim burghez). Pentru astfel de statistici, acolo se află prietenul Barbusse, care consideră că merită să dedice un întreg reportaj vizitei făcute „celui mai bătrân om din lume”, nu?

După o şedere de 16 luni în U.R.S.S. – cea mai lungă şedere a unui scriitor francez acolo – cititorii noştri aşteaptă de la dvs. Declaraţii mai

îndrăzneţe. Ei vor să ştie lucruri de genul: Oare cetăţenii U.R.S.S. Au pierdut definitiv gustul pentru proprietatea privată, atât de adânc înrădăcinată în sufletul omului? Au renunţat definitiv la orice atracţie faţă de fenomenele iraţionale? în sfârşit, şi-au reprimat plăcerea pentru lux, pentru lucrurile inutile? O ultimă întrebare: Au ei cultul libertăţii de spirit, al acelei libertăţi de spirit care a rodit atât de minunat la scriitorii şi gânditorii noştri în anii care au precedat revoluţia de la noi?

Artişti şi gânditori în U.R.S.S.

P.I. Sunteţi aspru, Lefèvre. Şi, mai ales, nu mă acuzaţi de lipsă de curaj. În cartea mea despre U.R.S.S. M-am străduit să răspund la toate aceste întrebări arzătoare. Nu uitaţi că Revoluţia îşi va atinge scopul fără să ţină seama de toate inconsecvenţele doctrinare, trecând chiar peste greşelile cută- rui sau cutărui comunist.

F.L. Asta se numeşte, de fapt, a scăpa ieftin. Fiindcă nu vreţi să ne încredinţaţi tot adevărul, haideţi să ne mutăm, fără alte pretenţii, în plan literar. Vorbiţi-mi despre viaţa şi operele scriitorilor. Spuneţi-mi, mai ales, dacă pot crea liber, aşa cum trebuie s-o facă orice artist…

P.I. Vă spun deschis: nu mă interesează tot adevărul şi nu e frumos să mă bănuiţi că vă ascund cine ştie ce lucruri. E un adevăr banal să spui că, de exemplu, comunismul nu s-a putut realiza aşa de repede pe cât am fi dorit. Ce poate să însemne asta decât că noi, cei care dorim înfăptuirea comunismului, nu suntem îndeajuns de numeroşi? Şi oare se poate vorbi de eşec a doua zi după cea mai mare revoluţie din istorie în cea mai înapoiată ţară din lume?

Dvs. Invocaţi „măreaţa şi sfânta libertate de creaţie literară” acolo unde, în mod deschis, s-a declarat încă de la început că până acum, toate libertăţile eşuând, crearea lumii noi este mijlocită de o dictaură proletară care face tabula rasa din fostele libertăţi ce duceau direct la sclavie. Spuneţi-mi, la ce a dus în Occident libertatea de a crea după bunul plac al fiecăruia? Din punctul meu de vedere, deşi condamn orice piedică pusă libertăţii, cred că în libertatea sterilă, fără vlagă, de care ne bucurăm în ţările burgheze, cititorul şi artistul nu pot face nimic. În această ordine de idei, nu sunteţi şi dvs. Un nemulţumit? Ne putem lăsa antrenaţi în concluzii aspre, judecând Revoluţia Rusă după puţinele rezultate obţinute până în

prezent şi luând drept valori de comparaţie gustul şi moda care se etalează astăzi în domeniul artistic şi literar în ţările occidentale?

Dar nu vreau să confund întrebarea dvs. Cu alte întrebări. Prin urmare, răspund: Nu, în regimul sovietic actual, un artist nu poate crea după inspiraţie, iar şablonul este la fel de apăsător ca oricare altele." Este una din problemele care mă îngrijorează profund, o dată ce am constatat dezinvoltura cu care sunt încurajaţi toţi aşa-zişii creatori ce vor să meargă „pe linie"; şi totuşi, în ciuda rigorilor unei concepţii înguste, au apărut opere. De pildă, Babei cu Armata de cavalerie, Gladkov cu Cimentul, Serafimovici cu Torentul de fier şi multe altele la fel de valoroase, între care Anul gol de Pilniak şi Săptămâna1 de Lebedinski.

F.L. Şi acum rămâneţi în Franţa?

P.I. Doar atât cât sunt în stare să stau într-un loc! Mă voi întoarce, fără îndoială, în Rusia, dar pentru moment am de gând să petrec mai mult timp în România, apoi în America, pe care nu o cunosc deloc şi care mă atrage, fiindcă nicăieri ca în Rusia nu am auzit vorbindu-se despre America cu un entuziasm atât de nostalgic şi atât de stăruitor.

Ultimul ideal al Ţării Sovietelor

F.L. Confortul material, mecanizarea excesivă a vieţii – acestea ar fi, prin urmare, idealurile Ţării Sovietelor?

P.I. Aşa am impresia, însă din punctul meu de vedere, americanismul este mai mult o ameninţare decât un ideal.

Să-ţi ordonezi întreaga existenţă, până în cele mai mici amănunte, s-o rânduieşti în minunatele ei cămăruţe, zilele care se scurg, să te prefaci că nu ai niciun necaz, nicio spaimă şi să crezi că viaţa trebuie să fie numai bucurie de la un capăt la celălalt – iată ce ar fi pentru mine sfârşitul vieţii! Am văzut americani şi englezi distrându-se. Ani întregi am trăit lângă ei în ţări turistice despre care nu se ştie mare lucru, deci ştiu ce înseamnă dragostea şi prietenia lor şi afirm că bătrânul Orient ori chiar călduroasa Franţă nu au nimic de câştigat schimbându-şi moneda lor sigură cu dolarul-aur al veseliei reci anglo-saxone.

F.L. Oare bucuria rusescă nu este soră geamănă cu bucuria americană?

P.I. Oarecum. Vorbesc, desigur, despre bucuria rusească de azi. Pe cea de ieri nu o cunosc. Îmi amintesc de un tânăr comunist, un comsomolist care

întruchipa perfect realitatea

1 Spre deosebire de titlurile volumelor citate anterior, Săptămâna nu s-a tradus în română (n. Red.).

Vieţii noi. Vorbind cu el despre dragoste şi suferinţele pe care dragostea le pricinuieşte câteodată, tânărul îmi răspunse foarte sigur pe el: „Să suferi din dragoste? De ce? Iest? iest; niet? nietV Adică: „Este? este; nu este? nu este!" Iată dragostea viitorului. Ei bine, cred că dacă aşa ar sta lucrurile, n-ar mai fi de scris prea multe romane de dragoste! Credeţi că viaţa ar mai avea acelaşi farmec, aceeaşi complexitate?

Citim că în America divorţul şi căsătoria se pronunţă la fel de uşor. La fel şi în Rusia. Atunci ce rost mai are căsătoria? Să fie asta dragoste? Cred că e mai degrabă ipocrizie sau interes.

Veselia, fericirea, familia…

EL. Istrati, în Rusia, oamenii se distrează?

P.I. În Rusia, distracţia constă, aproape integral, în practicarea de sporturi de tip american şi în sărbători oficiale. Asta cu privire la tineri. Pentru vârstnici, când şi-au terminat munca zilnică – plictisitoare, dacă e vorba de birocraţi –, există cercul restrâns al discuţiilor politice, în timp ce mănân- că şi beau zdravăn; când e vorba de muncitori, a căror muncă este destul de grea, dacă sunt… „pe linie”, ei se străduiesc să se autoconvingă că în republica roşie se face totul pentru mai binele lor; dacă nu sunt „pe linie”, dezbaterea pe tema neajunsurilor, a plăgilor regimului şi despre persoana căreia ar trebui să i se facă propunerea de îndreptare este severă, dură, dificilă, pasionantă. Anarhistul propune „comuna liberă”, comunistul proclamă „dreptul la libertatea cuvântu- lui” în partid şi eliminarea birocraţiei din administraţie. Desigur, nu este mereu amuzant…

Cât despre veselia deschisă, fără oprelişti – aceea pe care o vedem în ţările capitaliste la muncitorii adunaţi să-şi încheie ziua într-un agreabil bistro de cartier –, ea nu există. Mai întâi, nu există bistrouri, ci nişte bombe mohorâte, unde lumea se îmbată de necaz, în care n-ai ce să vorbeşti cu vecinul de masă şi unde vezi adesea oameni cu faţa răvăşită vorbind singuri; o orchestră de muzicanţi care îşi scârţâie instrumentele sau îşi sparg piepturile, urlând ridicol, de zici că au crampe.

F.L. Ce se întâmplă cu viaţa de familie în aceste condiţii? Mai există?

P.I. Da, există, câteodată mai intens ca aici. În primul-rând, femeia are mai multă libertate decât în ţările capitaliste: este egală cu bărbatul, are toate posibilităţile şi poate face, cu viaţa ei ce crede de cuviinţă. Pentru copii, la fel, se face acolo mai mult decât oriunde: grădiniţe, şcoli primare, şcoli superioare – toate în sarcina statului.

Cât despre căminul propriu-zis, depinde de regiune şi gospodărie. În privinţa confortului şi facilităţilor vieţii casnice, provincia este mai favorizată decât Capitala actuală sau decât cea din trecut.1 Iar menajul liniştit, bine gândit, instruit este mult mai interesant pentru un observator decât cel în care soţii îşi sunt aproape străini şi-şi umplu viaţa cu bucătărie politică ori ambiţii cotidiene.

Iar în ochii mei de revoluţionar, viaţa sovietică este mai tulburătoare decât vechea viaţă burgheză, plăcută, dar banală, pe care o părăsisem fără regret şi pe care o regăsesc acum fără voia mea.

Desigur, există în Rusia fapte urâte, cruzimi necunoscute aici. Dar umanitatea va vedea ţâşnind de acolo viaţa senină şi cinstită de mâine.

F.L. Dacă aţi fi întrebat care este locul dvs. În politica de orientare comunistă, ce aţi răspunde?

P.I. Răspund imediat că locul meu este lângă muncitorul conştient care a făcut Revoluţia şi îndură azi în uzină povara clicii de partid şi a celei sindicale, ale căror unic ţel este de a parveni şi de a stăpâni. În concluzie, nu-i cunosc nici pe Troţki, nici pe Stalin, nici pe Buharin2, adică stânga, cen

1 Moscova devenise capitala U.R.S.S., oraşul Leningrad ocupând locul doi în ierarhia administrativă (n. Red.).

2 Nikolai Ivanovici Buharin (1888-1938), economist rus şi teoretician marxist, unul dintre iniţiatorii N.E.R; a fost preşedintele Comitetului trul şi dreapta, ci numai pe revoluţionarii capabili să redea mâine sovietelor puterea care de mult nu mai este o putere proletară. Dacă nu, va veni o zi în care cuvintele „comunist” sau „bolşevic” vor deveni în ochii proletariatului mai odioase decât acela de „social-democrat”.

F.L. Şi care va fi titlul cărţii despre Rusia?

P.I. VERS L’AUTRE FLAMME/Spre altă flacără.

MĂRTURIA UNUI SCRIITOR PROLETAR PANAIT ISTRATI NE VORBEŞTE…1

Panait Istrati!

La acest nume evadează, ca dintr-o cutie magică, sunete, mirosuri, imagini, culori, personaje. […]2

„Pescuit din apele tulburi ale oceanului social", după spusele lui, şi devenit scriitor, Istrati a rămas un revoluţionar autentic. Artistul a recunoscut vocea scriitorului. Un nou coleg-deci: drum bun!

Am vrut, aşadar, să-l cunoaştem. După 16 luni de şedere în Rusia, Istrati aduce cu sine o mărturie greu de contestat, fiindcă, învăţând ruseşte, a putut avea contacte directe. Pe de altă parte, autorităţile sovietice, care i-au făcut, chiar de la sosire, o primire triumfală şi l-au plimbat din oraş în oraş, din provincie în provincie, nu pot să-l renege, după ce au încercat să şi-l facă părtaş în mod atât de zgomotos. Iată-l. […] De sub pielea vagabondului se iveşte o figură de vizionar, de rebel, de apostol.

Executiv al Cominternului până în 1928, când, intrând în conflict cu Stalin şi acuzat de troţkism, a fost executat (n. Red.).

1 Interviul luat de Magdeleine Paz, intitulat „Témoignage d'un écrivain prolétarien: Panait Istrati nous parle…", a apărut în Contre le Courant, 23, 25 febr. Vezi Omul care… 1996, pp. 261-266 (n. LU).

2 Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterei.

Contre le Courant era organul parizian al opoziţiei comuniste (troţkiste) din Franţa (n. Red).

Mergem direct la ţintă:

M.P. V-aţi întors din Rusia. Fără să anticipăm impresiile pe care le veţi dezvălui în cartea dvs. Şi fără să încercăm să vă atragem în lupta noastră politică, am vrea să vă cerem câteva lămuriri.

Am citit în Les Nouvelles Littéraires interviul în care declaraţi: „Troţki sau opoziţia sunt rezerva de aur a Revoluţiei Ruse. Fără această rezervă, nu văd cum ar putea exista un progres revoluţionar în Rusia şi în lume. S-ar bate pasul pe loc, s-ar împotmoli…" 1

Iată o afirmaţie care ne arată că nu v-aţi mulţumit să vizitaţi Rusia ca turist. Dar cum puneţi de acord această afirmaţie cu unele declaraţii făcute la întoarcere, în care muncitorii n-au putut vedea decât entuziasmul, complezent, poate, al unui scriitor mai puţin preocupat să dezvăluie aparenţele?

P.I. Pentru un revoluţionar sigur de sinceritatea sa, nu există nici cea mai mică jenă să confrunte vorbele rostite ca invitat în ţara Revoluţiei cu cele care sunt, într-un fel, rezultatul unui studiu de 16 luni.

Am vorbit de fiecare dată despre aceeaşi Rusie măreaţă, despre Rusia pe care este imposibil s-o renegi sau s-o laşi pradă duşmanului de clasă. M-am dus şi am admirat fără rezerve, pentru că totul era pregătit pentru a fi admirat. În toată Rusia se sărbătorea cea de-a X-a aniversare a Revoluţiei din Octombrie. După festivităţile de la Moscova şi Leningrad, am asistat la cele din provincie. Imaginaţi-vă ce primire în micile republici pentru un scriitor, prieten al Rusiei, care venea din Occident! Nu voi uita niciodată. Totuşi – aşa cum îmi doream –, zilele, săptămânile, lunile de sărbătoare luară sfârşit şi începu activitatea muncitorului revoluţionar ce sunt. Seara, când mă întorcem din plimbările cu maşina oficială, uşa mea era deschisă oricui voia să intre: portarul era prevenit. Mai întâi veniră la mine muncitori români şi greci rusi-

1 Vezi mai sus, p. 402 (n. Red.).

Ficaţi, nu ca să se plângă, ci mai degrabă ca să mă tatoneze şi, mai ales, ca să ştie dacă eram omul în stare să-i asculte. Mai e nevoie să vă spun că am făcut tot ce este omeneşte posibil pentru a le câştiga încrederea, pentru a-i face să simtă că le eram cu adevărat tovarăş? în scurt timp, camera mea cunoscu îmbulzeala muncitorilor… La sate, la fel. Şi ţăranii învăţaseră să vină la mine. Veneau în număr mare să-mi spună nemulţumirile lor. Începusem să înţeleg ruseşte, ceea ce îmi uşura cu fiecare zi relaţiile cu ei, şi aflam din ce în ce mai multe. Cu toate acestea, însă, nu reuşeam să-mi fac decât o impresie de suprafaţă; nu ajungeam la nicio certitudine, deşi aspectele negative ale regimului câştigau în ochii mei mai multă importanţă.

Vraja s-a destrămat abia în timpul ultimelor trei luni ale şederii la Moscova şi Leningrad, când vălul căzu brusc, iar situaţia reală, absolut evidentă pentru orice om de bună-cre- dinţă, se impuse cu toată cruzimea.

Dar n-are rost să intru în detalii. Ce aş putea să vă spun ştie toată lumea, iar cei care tăgăduiesc o ştiu mai bine decât noi. Nu acuz pe nimeni. Acuz natura umană grosolană, insuficient pregătită pentru realizarea unei opere atât de mărețe. De aceea, nu sunt deloc în încurcătură când explic

divergenţele care există, realmente, între cele două puncte de vedere ale mele. Primul era al revoluţionarului entuziast, abia sosit, pregătit să vadă numai părţile frumoase ale Revoluţiei. Punctul de vedere de astăzi este al omului care a cercetat la faţa locului îndelung şi care este obligat să cedeze în faţa evidenţei.

M.P. În acelaşi interviu există o contradicţie pe care nu pot să n-o remarc: Stalin şi Troţki, spuneţi dvs., sunt, amân- doi, „buni revoluţionari". Este o apreciere pentru care nu vă căutăm nod în papură, fiindcă negaţi că sunteţi un om al partidului. Dar fiindcă declaraţi totodată „că nu aţi văzut cu adevărat contrarevoluţionari în Rusia, cu excepţia nefastului aparat birocratic", obiecţia se înţelege de la sine: Sunteţi conştient de faptul că Stalin, aflat în funtea „nefastului aparat", este autorul şi susţinătorul puterii birocraţiei, în timp ce Troţki, dimpotrivă, a luptat împotriva acesteia? Cum explicaţi această contradicţie, care ar sări în ochi chiar muncitorilor mai puţin avizaţi? Cu alte cuvinte, cum explicaţi calificativul de „bun revoluţionar" acordat celor doi, când unul este conducătorul marii forţe contrarevoluţionare din Rusia, iar celălalt, conducătorul opoziţiei care luptă cu această forţă?

P.I. Dvs. Îl faceţi pe Stalin răspunzător de crearea nefastului aparat birocratic, într-adevăr, contrarevoluţionar, care, dacă nu va fi distrus la timp, va duce, desigur, Revoluţia spre dezastru. Aş putea să vă răspund că acelaşi Stalin dispune afişarea – până şi în tramvaie – a unei chemări, către toţi militanţii conştienţi, la luptă împotriva birocraţiei…

Fără să fiu la curent cu intrigile politice şi cu manevrele partidului, mărturisesc că încă mă întreb cum poate acelaşi om să se folosească, pe de o parte, de mecanismele acestui aparat, iar pe de altă parte, să îi cheme pe militanţii conştienţi la luptă împotriva lui. Desigur, Stalin poartă o responsabilitate de care Troţki este probabil scutit. Şi se poate ca o colaborare a celor doi oameni să fi devenit imposibilă. Eu nu sunt membru al Partidului Comunist şi, deci, nu am căderea să ofer soluţii. De aceea mă adresez numai omului din uzină, care îndură aceste neajunsuri: el şi numai el poate decide. Sub presiunea lui vom vedea într-o zi înălţându-se marele val care va mătura fortăreaţa birocratică şi va arăta tuturor celor orbiţi drumul de urmat. Fără această curăţenie totală, orice afiş care cheamă

proletariatul să lupte împotriva răului nu-şi are rostul. Afişele ne pun în faţa celor mai ciudate anomalii: în timp ce „Samokritika” 1 denunţă în Pravda puroiul care umflă zilnic abcesul birocratic, de partea cealaltă nu se face nimic, dar absolut nimic, pentru a opri apariţia unor noi abcese. Vă mărturisesc, aş prefera în locul acestei „Samokritika” un regim care ar stăvili formarea puroiului…

1 Rubrică permanentă – în trad.: „Autocritică” – în oficiosul RE.U.S. (n. Z.B.)

În ciuda tuturor acestor lucruri, dacă vreţi cu adevărat să-mi cunoaşteţi opinia, sunt de părere că, în lupta pe care o avem de dus încă multă vreme, pot fi păstraţi toţi conducătorii, chiar cei care au comis greşeli grave, dar să li se ofere posibilitatea de a intra pe adevăratul făgaş revoluţionar.

M.P. Mai am de pus o întrebare. De fapt, nu-i chiar o întrebare. Mai exact, aş vrea să pronunţ un nume: Troţki. Atât.

Istrati se înfierbântă şi mai mult. […] Este însuşi „haiducul” ale cărui revolte le-a zugrăvit […].

P.I. Ei bine, pot să vă spun că motivul pentru care m-am hotărât să plec imediat este felul în care sunt trataţi în Rusia cei din opoziţie şi Troţki, conducătorul lor. Aş fi putut să închid ochii la toate neajunsurile regimului, însă mi-a fost imposibil să rămân indiferent în faţa actului sălbatic şi barbar, nedemn chiar de ultimul politician „revoluţionar” – acela de a-l înălţa cu perfidie pe omul care şi-a sacrificat întreaga viaţă luptei proletariatului, pentru a-l putea arunca în mijlocul fiarelor. Când aud că Troţki este considerat contrarevoluţionar, mă întreb cum ar fi tratat astăzi Lenin, dacă ar trăi. Dacă Lenin ar putea vedea ce se întâmplă acum în Rusia, sunt convins că n-ar acţiona altfel decât Troţki.

M.P. Istrati, muncitorii vă iubeau, dar astăzi o meritaţi din plin.

PANAIT ISTRATI NE VORBEŞTE DESPRE U.R.S.S.

OPINIA LUI DESPRE LITERATURA PROLETARĂ1

Panait Istrati, care a petrecut 16 luni în Rusia, Ucraina şi Ca- ucaz, s-a întors recent la Paris. […]2 S-a întors cu o carte, Vers

1 Interviul „Panaât Istrati nous parle de l’U.R.S.S.: Son opinion sur la littérature prolétarienne”, luat de A. Habaru, a apărut în Monde,

2 mart. Vezi Omul care… 1996, pp. 266-271 (n. I.U.).

2 Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile redactorului.

Augustin Habaru (1898-1944), scriitor şi ziarist belgian: din 1928, redactor-şef la Monde (n. Red.).

L'autre flamme, care va apărea în curând. Mărturia unui revoluţionar situat în afara oricărei discipline de partid, această carte, în ciuda criticilor aduse unor aspecte ale etapei actuale a Revoluţiei, va confirma din plin adeziunea lui Istrati la cauza proletariatului revoluţionar.

Acesta este subiectul asupra căruia am vrut mai întâi să-l chestionez pe Istrati, fiindcă unele cercuri reacţionare încearcă să exploateze în scopuri politice latura critică a declaraţiilor pe care le-a făcut săptămâna trecută lui Frédéric Lefèvre şi pe care Les Nouvelles Littéraires le-a publicat. Îl întreb:

A.H. Vă întoarceţi decepţionat, cum pretind unii?

P.I. Decepţionat? De ce? Bineînţeles, nu te angajezi cu pasiune într-o luptă pentru a constata că e greu şi că într-o zi va trebui să schimbi tactica. Nu m-am gândit niciodată că aş avea ceva de pierdut. Eram la curent cu lupta de idei care îi însufleţea pe revoluţionarii ruşi. Ştiam că mă voi confrunta cu mai multe tendinţe revoluţionare. Surpriza a fost cu adevărat dureroasă în ziua în care m-am convins că fraţii revoluţionari mergeau prea departe cu mijloacele prin care-şi susţineau convingerile.

Ştiu cum se descurcau menşevicii de acum în lupta dusă într-o ilegalitate forţată, pentru a-şi exprima opiniile: nu era nimic ostil regimului sovietic; era o ciocnire de idei, în cadrul aceluiaşi regim. Ei au pus în discuţie politica bolşevicilor tot cu argumente revoluţionare. Or, nici bolşevicii nu negau unele rezultate negative ale politicii lor, căreia nu-i reuşise colaborarea pe scară largă a tuturor comuniştilor.

De ce să fie decepţionat un revoluţionar care ştie că lupta va fi de lungă durată şi că nu se poate crea o lume nouă, spre care tindem cu toată fiinţa, doar în 11 ani de guvernare? Atunci când mi s-a întâmplat să fiu cu adevărat decepţionat în viaţă, n-am căutat să-mi exprim speranţe deşarte şi m-am retras. Astăzi, din contră, convins că ne aflăm doar într-una din fazele de început ale înfăptuirii socialismului în lume, cred că rezerva de energie proletară este atât de mare, încât cei care vor să lupte alături de proletariat au în faţa lor toate posibilităţile. Şi din acest punct de vedere, consider că Monde, prin programul ce lansează apelul „A Tous"/ „Către

Toţi”/ poate juca un rol mare. În acest sens, i-am promis colaborarea cea mai frăţească.

Desigur, o parte din ideile preconcepute şi din tiparele socialismului de altădată au eşuat în faţa imperativelor constructive ale socialismului actual. Astfel, în U.R.S.S. Se poate constata cu uşurinţă că nu e de-ajuns să te numeşti comunist 100 la sută ca să fii util edificării. Mai multe abcese, care s-au spart în ultima vreme în văzul tuturor, au demonstrat că măcar unii dintre cei devotaţi doar cu numele, ca şi dintre pretinşii responsabili ai construcţiei socialismului, nu-i pot înlocui pe tehnicienii buni, care nu sunt comunişti, dar care, prin munca lor conştiincioasă şi competentă, slujesc cel mai bine comunismul.

Proletariatul întruneşte toate forţele pentru a putea, în viitor, să pună ordine în confuzia care domneşte azi şi aduce prejudicii pe care nimeni nu le contestă. Ele pot fi eliminate printr-o întărire a controlului maselor asupra birocraţiei, denunţată cu vehemenţă în presa sovietică. În acest caz, însă, nu ajunge să denunţi.

A.H. Care sunt, după dvs., realizările puterii comuniste de până acum?

P.I. Ele sunt mai degrabă intenţii. Şi credeţi-mă, nu este puţin lucru să poţi spune asta! Nişte oameni cinstiţi au vrut şi vor să înfăptuiască socialismul. Nimeni nu va putea vreodată să le conteste bunele intenţii. Adesea rămâneam mut de admiraţie în faţa rezultatelor obţinute. La unele am făcut aluzie în Les Nouvelles Littéraires. Mai sunt şi altele, demne nu numai de a fi menţionate, ci chiar ridicate în slăvi. Mi-au spus-o în Rusia, cu vădită admiraţie, chiar inamici declaraţi ai comunismului.

Este vorba în special despre proiectele de edificare a oraşelor şi satelor. Sunt acolo semne incontestabile ale voinţei comuniste de a aduce proletariatul pe calea pe care trebuie s-o urmeze. Nu-mi ajunge spaţiul ca să insist aici asupra eforului făcut pentru colhozuri, pentru unele ramuri indus triale, pentru planul de irigaţii şi de drumuri, dus, în parte, la bun sfârşit.

Există apoi opera de educare. Voi vorbi mai pe larg despre ea în carte. Aici mă voi mulţumi să vă semnalez un aspect simbolic: ştiţi bine că, în Rusia, şcolile primare şi bibliotecile se înmulţesc cu o rapiditate nemaiauzită. Setea de autoinstruire se manifestă câteodată în forme care

arată, în sine, formidabila transformare socială ce se petrece. Astfel, în Delta Volgăi, o veche biserică plutitoare, construită în timpul ţarismului pentru pescari, a devenit azi o sală de lectură al cărei steag roşu, ridicat pe catarg, îi anunţă pe toţi muncitorii din pescării sfârşitul regimului ignoranţei şi epoca unei noi orientări culturale. Vă asigur, nu am putut contempla acest simbol fără să mă simt gâtuit de emoţie. Aceeaşi emoţie vă va cuprinde şi dacă, târziu în noapte, în drum spre casă, pe străzile unor mari oraşe ca Moscova sau Leningrad, veţi vedea şirul nesfârşit de clădiri somptuoase – în care altădată sălăşluia singurătatea sinistră a câtorva aristocraţi degeneraţi – adăpostind acum numeroase familii zgomotoase de muncitori. Pentru a înţelege mai bine efectul produs de toate acestea, imaginaţi-vă un locuitor din Belleville sau din Ménilmontant care ar traversa noaptea cartierul Saint-Germain sau Champs-Elysées-ul şi, privind mulţimea de ferestre întunecate şi tăcute, şi-ar spune: „în spatele tuturor acestor draperii nu mai sunt decât muncitori cu soţiile şi odraslele lor.”

Să nu-mi spuneţi că nu ai motive să fii convins de viitorul grandios care se deschide în faţa muncitorilor lumii, de când bolşevismul puternic şi hotărât a rupt legăturile cu politica vlăguită şi oportunistă a fostelor partide socialiste. Iată de ce spun că dacă mâine coaliţia forţelor întunecate ale reacţiunii capitaliste ar vrea să atenteze la acest imens ostrov al credinţei şi speranţei proletare, noi toţi, cu mic cu mare, trebuie să ne aruncăm asupra caracatiţei birocrate ce ameninţă să înăbuşe şi să spulbere elanul Revoluţiei din Octombrie.

Istrati a rostit toate acestea cu profundă convingere, şi dacă în anumite momente o crispare dureroasă îi săpa cute adânci pe chip, în privirea lui ardea o flacără măreaţă. Nu vreau să-l părăsesc fără să-l întreb despre literatura proletară. El declară:

P.I. Literatura proletară? Am citit Porte Clignancourt de Tristan Rémy. Este o carte bună, descrie viaţa muncitorilor. La fel aş spune şi despre Trenul nebun de Henry Poulaille. Dar nici eu însumi nu mai sunt scriitor proletar dacă aceste cuvinte devin o formulă rigidă. Văd un pericol mare în şablonul proletar, ca în oricare alte şabloane…

A.H. Dar Panait, problema noastră nu este să propunem un nou academism. În nr. 3 din Monde scriam: „Confuzia se agravează în Rusia

prin faptul că literatura proletară a devenit oficială şi beneficiază de sprijinul autorităţilor. De aici, acapararea tărâmului literelor de către un nou şablon, dar asta nu înseamnă că literatura proletară este o vorbă în vânt.”

P.I. Am remarcat la vremea respectivă acest articol din Monde şi m-am bucurat mult. Am văzut acolo posibilitatea de manifestare a unei critici eficace, scăpată de sterilitatea a tot ce sună oficial. Greşeala constă în exagerare. Când Pravda scrie că „tov. Barbusse crede în existenţa istorică a lui Iisus, că a căzut mai jos decât burghezii, mai jos decât părintele Renan1” şi când „aliniaţii” declară că, dată fiind criza de hârtie, nu se pot tipări decât opere literare „pe linie”, ei bine, permiteţi-mi să vă spun, ca revoluţionar independent, că în acest fel vom ajunge să sufocăm orice iniţiativă proletară originală şi îndrăzneaţă şi că vor apărea paraziţi proletari asemeni celor care infestează lumea literară burgheză.

Nu trebuie să uităm că aici ne aflăm în faţa unei probleme extrem de complicate. Chestiunea nu este să impui hegemonia scriitorilor proletari, ci să-i ajuţi să capete dreptul istoric la această hegemonie. Ar trebui să avem mult tact faţă de scriitorii numiţi „tovarăşi de drum”. Nu putem admi

1 Emest Renan (1823-1892), filosof francez, istoric al religiilor. A scris, printre altele, Vie de Jésus/Viaţa lui Iisus (1853) – n. Red.

Te ca monopolul publicării să fie deţinut de o grupare sau alta, cu atât mai mult dacă e vorba de gruparea proletară: asta ar însemna moartea literaturii proletare. Şi trebuie să se termine o dată cu orice spirit de suficienţă proletară atât în cazul prozatorilor şi poeţilor, cât şi în cazul criticilor!

A.H. Cu toate acestea, nu negaţi că s-au creat opere de valoare…

P.I. Ştiu că există mari creatori printre scriitorii proletari: sunt cei ce reuşesc să se sustragă îngustimii spiritului, pe care o condamn. Gladkov, autorul volumului Cimentul

— Pe care Éditions Sociales Internationales a publicat-o în traducerea lui Victor Serge1 –, este un mare scriitor al vieţii noi. Torentul de fier de Serafimovici, Săptămâna de Lebe- dinski sunt, de asemenea, creaţii valoroase. Babel a scris nemaipomenita Armată de cavalerie, iar Pilniak, din care s-a tradus Anul gol, a scris de curând o nuvelă absolut

remarcabilă, care va putea fi citită în curând şi în Franţa. S-au scris şi alte opere de foarte mare valoare în ultima vreme. Iar din pleiada adevăraţilor poeţi care au slăvit Revoluţia, să nu-l uităm mai ales pe acela care este, fără îndoială, cel mai bun dintre toţi: Tihonov. Viaţa sovietică, atât de bogată şi profundă, ne permite, în ciuda tuturor vicisitudinilor, să sperăm cu orice preţ într-o frumoasă înflorire a literaturii şi artei izvorâte din sufletul celor ce muncesc.

*

Mă despart de Istrati pe fondul acestor convingeri. Cititorii noştri îl vor regăsi curând în coloanele ziarului Monde.

1 Victor Serge (Vladimir Kibalciş, 1890-1947), scriitor rus disident, prieten cu Istrati. A publicat La Ville en danger: Petrograd, l'an II de la Révolution (1924) şi L'An I de la Révolution Russe: Les Débuts de la Dictature du prolétariat, 1917-1918 (1930). A fost primul traducător în franceză al lui Troţki. Vezi şi mai jos, pp. 450 şi urm. (n. Red.)

DESPRE MEMORIA PRIETENILOR NOŞTRI CARE MOR…1

Scriu aceste rânduri cam fără vrerea mea. Nu-mi place să scriu despre prietenii mei care se duc. Citesc, chiar fără emoţie, ce scriu alţii în asemenea ocazii. De altfel, de când ştiu cât valorează arta de a scrie, nu mai citesc aproape nimic care mă emoţionează. Am pierdut respectul faţă de artă. Încep să-l pierd şi pe acela faţă de om.

Nu din cauză că aş fi blazat sau că suferinţele mele, dintr-o cauză sau alta, ar fi foarte diferite de cele îndurate de semenii mei în împrejurări asemănătoare. E folositor, însă, să spui uneori lucrurilor pe nume. Şi amintirea prietenilor noştri care mor e una din aceste ocazii.

Astăzi, când frivolitatea şi egoismul ne invadează din toate părţile, cred că omul sincer nu mai are nimic de spus. Trebuie să tacă. Trebuie chiar să-şi lase moştenire tăcerea fratelui întru sinceritate. Şi unul, şi celălalt trebuie să aştepte ca vremurile de ticăloşie să treacă.

Eu spun aceste lucruri, dar nu le fac decât pe jumătate. Sau, mai degrabă, nu fac decât să-mi pregătesc calea spre tăcere. Căci a rosti adevărul şi a muri pentru el, asta înseamnă eroism; pe când a spune adevărul şi a continua să trăieşti, chiar trăgând foloase, asta e literatură.

*

Léon Bazalgette – pe care l-am cunoscut puţin – n-a fost nici erou, nici literator, ci un om care-şi târa la un picior ghiuleaua convingerilor sale, iar la celălalt, pe aceea a epocii lui, aidoma unor prieteni de-ai mei care scriu şi-i cunosc bine. Ar fi putut fi cu totul altceva. Nu a putut, nimeni nefiind în stare.

1 Scris în mai 1929, „Sur la mémoire de nos amis qui meurent…" a apărut în Europe, 15 iun. Vezi Amintiri… 1985, pp. 273-277 (n. LU.).

Nu mai există oameni care să sufere şi să moară pentru fratele lor omul. În vremea noastră se moare pentru stăpî- nii uzinelor. Ici-colo, câteva strigăte. Sincere. E tristul joc între eroism şi literatură. Toţi ne vom da seama în curând, toţi. Şi, pitiţi în umbra credinţei noastre şchioape, o să ne fie ruşine. Cu atât ne vom alege, cu oameni care oscilează între credinţă şi egoism! Şi nu-i puţin lucru să ai parte numai de ruşine într-o epocă în care, mai mult ca oricând, se simte nevoia de eroism.

Să însemne oare mult eroismul, definit de Romain Rolland prin „să faci tot ce poţi"?

Tot? Dar pentru acest Occident dialectic, însuşi acest tot nu-i decât o biată „literatură".

*

Sosind la Paris în mai 1922, aveam în buzunar o scrisoare de la Romain Roland, care îmi recomanda să mă duc să văd doi oameni: pe Jean-Richard Bloch, unul din rarii scriitori francezi „cu foc creator", şi pe Léon Bazalgette, „inimă caldă, apostol al lui Walt Whitman".

I-am cunoscut şi cred că ne-am iubit… atât cât se poate iubi în Occident, unde prietenii obişnuiesc un „vizor" la uşă, care le permite să îl identifice, fără să fie recunoscuţi, pe prietenul care-i sâcâie cu prezenţa. Cum eu chiar sunt un atare prieten, greu de suportat, dar uşor de pierdut, am încercat să las baltă Parisul, cu uşile şi „vizoarele" în chestiune.

Totuşi am păstrat prietenia acestor doi oameni… Bazalgette, cu figura lui de armean, cu sinceritatea-i fără margini şi felul său natural de a fi supraomenesc, a fost pentru mine miracolul prieteniei franceze în plin secol de ipocrizie afectivă şi literară. M-am desfătat în diferite ocazii şi mai ales în timpul scurtei şederi ce-o făcu, în vara lui 1925, pe Coasta de Azur. Nu cred că e nevoie să mai insist şi revin la marota mea.

Crearea Comitetului pentru Apărarea Victimelor Teroarei Albe în Balcani, apoi a Comitetului împotriva Fascismului

— În care amândoi deveniserăm membri – mă îndemna să cred că, în sfârşit, se deschidea o eră donchihotescă setei noastre de dreptate. Ceva din cavaler aveam amândoi atât în figură, cât şi în inimă. Câte „lovituri” de dat, fie doar în imaginaţie! Şi câte de primit pe propria piele, ceea ce contează cel mai mult pentru sufletul omenesc! Vedeam răsculându-se închisorile, martirii, mulţimile, vedeam căzând lanţurile… Era tot ce am fi putut face. Nu s-a întâmplat însă nimic.

*

Cele două Comitete, cu aceiaşi 100 de membri, se metamorfozară îndată într-o biată maşină de roneotipat1, ce se punea în mişcare ca să protesteze la fiecare duzină de spân- zuraţi în Balcani sau aiurea de către nu ştiu cine; la fel cu somnoroasa Ligă pentru Apărarea Drepturilor Omului a nu ştiu cui. Noi, membrii, ne mulţumeam, fiecare, să trimitem o curajoasă adeziune, fie din vilele noastre, fie din voiaj.

Mă dusei să-l văd pe Bazalgette. Era în timpul afacerii Sacco şi Vanzetti2. Găsii un Léon amar, care mă întâmpină fără elan. Îi spusei:

„Dacă am coborî toţi în stradă, 100 000 de oameni ne-ar urma la Ambasada Americană.3 Şi i-am salva pe cei doi nenorociţi.”

„Ne-am salva mai degrabă noi!”, făcu el.

Apoi, privindu-mă în albul ochilor:

1 a roneotipa – a reproduce (un text dactilografiat) cu o maşină roneo, care foloseşte matriţe de hârtie parafinată (n. Red).

2 Sacco şi Vanzetti, anarhişti italieni emigraţi în S.U.A. Arestaţi ca autori prezumptivi ai unui dublu asasinat, au fost condamnaţi la moarte (1921) şi executaţi (1927) – n. Red.

3 Istrati a participat la mitingul organizat în Sala Wagram din Paris împotriva executării celor doi emigranţi (n. Red).

„Eu vreau. Dar te faci tu forte să-i hotărăşti pe ceilalţi să coboare în stradă?”

„Care «ceilalţi»?”

Nu mi-a mai răspuns. N-am mai stăruit. Şi nobila Americă a fost satisfăcută.

Sărmani Don Quijote! Şi culmea nenorocirii, nemulţumiţi că nu putem dărâma partea fiecăruia de mori de vânt, Bazal- gette se puse să repare una. Bineînţeles, se îmbolnăvi. I-am purtat pică, atât pentru „moară”, cât şi pentru boală, şi ne-am despărţit; de atunci nu ne-am mai întâlnit… şi nici nu ne-am mai scris.

Dar dacă în cer există prietenie, apoi voi mai fi prietenul lui Léon Bazalgette, fiindcă aici, pe pământ, nimeni nu face tot ce poate.

LUPENI 1929[1]

I. ÎNTRE TIMIŞOARA ŞI LUPENI[2]

Scriitorul Panait Istrati a oferit Luptei însemnările cercetărilor sale în regiunea Lupenilor, unde acum o lună s-au produs evenimente sângeroase.

Lupta stă pe un punct de vedere de libertate şi ordine, care o pune la adăpost de orice acuzare uşuratică cum că ar putea încuraja anarhia şi disoluţia. Lupta crede însă, cum a crezut şi guvernul actual, că sistemul de a interzice scriitorilor liberi accesul pentru cercetări sau libertatea tiparului a pricinuit până azi ţării prea multe nedreptăţi ca să căutăm a-l menţine.

Lăsând [u-i] deci lui Panait Istrati şi deplina libertate, şi deplina răspundere a cercetărilor, impresiilor şi părerilor sale, vom publica însemnările lui asupra evenimentelor de la Lupeni. O facem cu atât mai mult cu cât i s-a dat completa libertate de a-şi face învestigaţiile şi cu cât, de o vreme încoace, experienţa şi a

1 Scris în septembrie 1929, reportajul a apărut, în opt episoade, în Lupta, 24 sept. — 2 oct. (n. LU.)

2 Apărut în Lupta, 24 sept. (n. L.U.)

Vieţii, şi a răspunderii scriitorului l-a făcut să părăsească punctul de vedere strimt de partid, pentru a adopta singura atitudine care şade bine spiritelor libere: obiectivitatea.

Se va vedea aceasta şi mai bine când Panait Istrati îşi va publica în curând ancheta sa în Rusia Sovietică.1

[Redacţia Luptei]

Venind în ţară pentru câteva săptămâni, n-aveam de gând să mă amestec în haosul fără lumină al gazetăriei. Ştiam că la Timişoara avea să se judece un proces al comuniştilor. Mai ştiam că la Lupeni avusese loc de curând un asasinat în masă, pe care anumiţi oameni serioşi de la noi îl numesc cu

seninătate o nenorocire. Şi cum întreg pămân- tul e bogat azi în asemenea „nenorociri”, voiam să păstrez rezultatul cercetărilor mele pentru a-l încredinţa editurii franceze2 care mi l-a cerut.

Dar iată că acum lucrurile se înfăţişează altfel din toate punctele de vedere. Tribunalul din Timişoara nu i-a judecat numai pe comunişti, ci şi drepturile, recunoscute de legi, ale cetăţenilor acestei ţări.

Iar la Lupeni a avut loc altceva, cu totul altceva decât „o nenorocire”. Şi ca o culme a tuturor nenorocirilor, între Timişoara şi Lupeni se joacă destinele unui partid care guvernează azi pentru întâia oară şi ai cărui oameni de stat nu pot fi cu niciun chip asemuiţi blestemaţilor stăpâni de până ieri ai bietei ţări româneşti.

Nu exagerez când pretind că între Timişoara şi Lupeni se joacă destinele guvernului naţional-ţărănesc. Setea de libertate e mai puternică în mulţime chiar decât nevoia de pâine. Imensa Rusie, blocată timp de cinci ani, a putut să piardă 6 000 000 de suflete, pradă foametei, fără să crâc- nească. Era vremea când bolşevicii, cu maţele ghiorăind şi cu mâinile goale, învingeau pe toate fronturile: Kolceak, Iu- denici, Cekoslovaţki, Vranghel. De alţi cinci ani încoace însă, adică de când au început să sugrume chiar libertăţile care

1 Referire la Vers l’autre flamme (n. Red.).

2 Éditions Rieder din Paris (n. A.T.).

Existau în vremea plinei terori cekiste, aceiaşi bolşevici cad ca muştele, se sfârşesc în plină pace, victime ale propriei tiranii, deşi, prin toate părţile Ucrainei, ţărăncile vând cu 65 de copeici găina friptă.

Netăgăduit, aproape pretutindeni, guvernele burgheze, ameninţate de existenţa lor de clasă, au întronat măciuca regimului stării de asediu graţie unui eveniment: era vorba atunci de acea deşănţată propagandă comunistă care credea că revoluţiile se fac strigând de trei ori „Ura!”. Mai credea acea propagandă că după o astfel de revoluţie se va zidi şi socialismul, strigând tot de trei ori „Ura!”. Am crezut şi eu în asemenea avânturi, ca atâţia eroi amestecaţi printre bandiţi, printre fanatizaţi şi printre lichele de care istoria, încă nescrisă, a bolşevismului e plină. Astăzi însă, mulţimile, păcălite şi sângerate de toate demagogiile, nu mai cred decât în puterea propriilor braţe, în luptă politică, dar neîndurată, cu lăcomia capitalistă. Dacă acest adevăr nu sare încă în ochii tuturor, el va deveni evident în ziua când,

secătuită până la măduvă, va putea trimite o leţ- caie interesaţilor ei idealişti pe care îi întreţine azi în toată Internaţionala.

Atunci comunismul dezmăţat se va duce să ia loc, alături de practica şi prudenta social-democraţie, în galeria bătăliilor pierdute de către lumea muncitoare.

Dar tot atunci va rămâne în picioare – rămâne chiar de pe acum –, mai sfântă şi mai ameninţătoare decât oricând, suferinţa celor fără drept la soare, nici la libertate, nici la pâinea neagră de toate zilele. Şi în faţa acestei suferinţe, burghezia va avea – are – de ales între dreptate şi pârjol, pârjol ţâşnind din pământ, ca grozava sondă de la Moreni, ţâşnind din inimi revoltate, nu din bolşevism stipendiat.

Iată în faţa cărei probleme se află azi guvernul dlui Iuliu Maniu1, şi cu deosebire dl Maniu însuşi, de care atâta lume îmi vorbeşte cu îngrijorată speranţă.

1 în 1929, Iuliu Maniu (1873-1953) era preşedintele Partidului Na- ţional-Ţărănesc şi prim-ministru (n. Red.).

Nu poţi într-un an – şi nici în zece – să faci să curgă untul şi mierea pe plaiuri arse de lăcuste naţionale timp de o jumătate de veac. Dar poţi să restabileşti legile fundamentale ale ţării; poţi să îngădui omului cu braţele goale să se apere de fiara care i-a înfipt colţii în beregată; poţi, mai presus de toate, să nu pui la îndemâna acestei fiare întreg aparatul terorist al puterii, aşa cum s-a făcut până acum, când fiara şi puterea se întâlneau în aceeaşi hidoasă persoană.

Aceasta e singura raţiune de a fi a guvernului naţional-ţă- rănesc. Pentru a-şi îndeplini misiunea, pentru a se statornici, el are azi un prilej unic: încrederea ţării şi uluiala celor doborâţi la pământ, aşa cum nu s-a mai pomenit. Dar niciuna, nici cealaltă nu sunt eterne. Şi vai de pielea ţării în ziua când ea va arunca pruncul împreună cu scăldătoarea şi când gârbaciul de ieri îi va sfâşia din nou şalele. Atunci 1000 de Albe Iulii vor fi de prisos, căci „o dată vede naşul ardeiul finului”, zice românul.

Nu e rolul meu să dau sfaturi de guvernare înţeleaptă unei burghezii, oricare ar fi ea. Dar viaţa mă obligă azi să car apă la moara oricui e gata să macine făină pentru toată lumea.

O fac din pornire absolut dezinteresată, dintr-un simţă- mânt de datorie

cetăţenească. De trei săptămâni alerg ziua şi noaptea ca să mă încredinţez de cele ce se petrec între Timişoara şi Lupeni. Am văzut, am pipăit lucruri dureros de triste.

Fie-mi îngăduit să le spun pe şleau, în speranţa că cuprinsul lor va contribui, poate, să deschidă ochii oamenilor ce sunt azi la cârma ţării şi, prin aceasta, să aline, fie cât de puţin, suferinţele celor mulţi din care mă trag.

II. SE BATE ŞI ACUM1

Când am dat cu ochii de prizonierii comunişti din Timişoara, întâiul lor strigăt a fost: „Niciodată nu s-a bătut mai crâncen ca acum, sub guvernul naţional-ţărănesc!”

1 Apărut în Lupta, 25 sept. (n. L.U.)

Îmi era peste putinţă s-o cred, am căutat să vorbesc şi cu alţi militanţi, necomunişti, şi toţi mi-au declarat: „Da, se bate mai rău ca pe vremea urgiei liberale!”

Un nenorocit, cu faţa brăzdată înainte de vreme, cu stigmatele foamei şi suferinţelor fizice îndelung îndurate, îmi povestea scena unei bătăi la postul jandarmeriei:

„Ne luau pe rând şi ne băteau până ce cădeam în nesimţire. Piepturile ne erau umflate, mădularele, zdrobite de lovituri cu patul armei. După ce se duceau să se mai răcorească cu un pahar de vin, se întorceau… şi iar bătaie. Ne fugăreau prin încăperea închisorii, ne îngrămădeau într-un colţ şi acolo ne cărau la paturi de puşcă până nu mai puteau de osteneală. În vremea asta, ceilalţi tovarăşi erau ţinuţi în respect cu ţeava puştii în piept. Plutonierul care comanda bătaia era beat. El ne spunea că de data asta nu mai scăpăm cu viaţă. Vedeam şi noi…”

„Şi cum aţi scăpat?”

„După o zi şi o noapte de stâlceli, a venit un ofiţer să ne vadă. Eram aproape morţi. Atunci m-am sculat şi am strigat: «Domnule ofiţer, daţi ordin să ne împuşte şi să se isprăvească!» Aşa am scăpat.”

La proces, rând pe rând, aşa cum au făcut-o şi la instrucţie, cei bătuţi îşi spuneau chinurile. Tribunalul rămânea nepăsător. Şi nepăsarea lui era pentru mine o tristă confirmare a faptelor.

Mai tristă decât toate a fost apariţia la bară a lui Wolf. Un sărman om

pipernicit, arestat de curând, ţinut de şase zile la Siguranţă şi bătut pe odihnitelea, ziua şi noaptea. Faţa, ochii îi erau plini de răni şi de vânătăi. Greva foamei, pe care o făcea ca să fie scos de la poliţie, îi stinsese privirea şi sufletul. Tribunalul rămânea tot nepăsător şi în faţa acestui spectacol, dar să presupunem că tribunalul n-avea cuvânt în faţa unei astfel de mărturii. Să mai presupunem că nici domnul ministru de Interne1 n-are cuvânt – d-sa,

1 Al. Vaida-Voievod (ti. A.T.).

Care mi-a confirmat: „Da, se bate, fiindcă aşa sunt moravurile poliţiei noastre!”

Aş dori însă mult să ştiu dacă n-are cuvânt nici domnul Preşedinte al Consiliului de Miniştri. D-sa e dator s-o spună ţării.

Martor şi, uneori, eu însumi victimă de un sfert de veac a grozăviilor Siguranţei şi jandarmeriei, cu care o clică guvernamentală a „înzestrat” pământul acesta mănos, dar urgisit, aş vrea să ştiu dacă într-adevăr „ceva s-a schimbat” pe imensa moşie a familiei1 „de la Florica” ori „de la Răteşti”, cum o numea Constantin Miile, „de la Mihăileşti”, cum se spune azi.

Ştiu şi cred că-i vine greu unui guvern burghez să-i ia de gât pe membrii capitali ai unui alt fost şi viitor guvern burghez şi să-i scoată din mănoasele întreprinderi pe unde s-au vârât, întocmai ca cutare populară insectă, proprie numai corpului omenesc. O asemenea operaţie ar mirosi a bolşevism. Şi întors de curând din Rusia, admit şi eu că bolşevismul nu duce la nimic… când iei din punga altuia ca să bagi într-a ta sau când faci şi mai rău, suprimând o tiranie ca să institui alta.

Dar nu poate guvernul legalităţii să restabilească nici măcar biata legalitate? Nu poate nici măcar să [-l] dea afară din slujbă pe poliţistul ori pe jandarmul care omoară lumea în bătăi? Atunci, întreb: Ce e puterea? Ce este ea, mai ales când ai obţinut-o tocmai fiindcă ai spus că te vei servi de dânsa ca să faci ce n-au făcut alţii?

Dl Vaida mi-a citit scrisoarea unui ţăran care-i povesteşte cum a fost acostat de plutonierul satului, însoţit de alţi doi jandarmi, cum a fost trântit la pământ, fără multă vorbă, jefuit de banii ce-i avea asupră-i şi atât de groaznic bătut, că omul a rămas schilod după două sau trei luni de spital.

Ei bine, plutonierul acesta n-a putut fi nici măcar suspendat, ci de-abia

„pus în concediu”, căci, zice-se, legile cu care tâlharii ţării au îngrădit instituţia jandarmeriei, menită să-i

1 Brătianu – vezi Scăpare de condei, p. 177 şi n. 2 (n. Red.).

Apere, nu permit o imediată destituire, arestare şi dare în judecată a jandarmului.

La Lupeni, un fioros bandit numit Maican, plutonier de jandarmi şi el, i-a îngrozit pe mineri cu schingiuirile sale, până când… Până când, ce? Să-l destituie, să-l bage în puşcărie? Deloc. Ci numai până când să-l mute la Petroşani, unde continuă…

La Deva, o autoritate superioară, mult superioară unui plutonier de jandarmi, zvântă lumea umiliţilor şi apoi le ia bani, dacă nu direct, indirect şi în înţelegere cu alte autorităţi superioare ale nenorocitei regiuni. Iar un domn avocat, pripăşit prin partea locului, face şi desface la adăpostul acestor autorităţi demne de Jilava, aşa cum numai sub un paşalâc liberal poate să se petreacă.

Acestea cu privire doar la chestiunea bătăii… şi numai între Timişoara şi Lupeni. Ce trebuie să se petreacă în restul ţării? E uşor de închipuit.

Şi atunci?

Întreb, fiindcă sunt hotărât să combat bolşevismul demagog şi fiindcă străinătatea, care vrea să ne susţină ca să ne ridicăm, nu e nici ea fascistă.

III. RĂZBOIUL DINTRE BURGHEZIE ŞI COMUNIŞTI1

Înainte de a-mi spune gândul asupra afacerii cu mortul adus din Câmpina la Timişoara – act care a dezlănţuit cele ce ştim –, aş vrea să spun ce gândesc în general despre războiul făţiş dintre burghezie şi comunişti.

Căci e vorba de un război. Comuniştii l-au declarat burgheziei capitaliste, aruncând la fier vechi metodele pacifiste, legale, ale social-democraţiei. Nu discut aici dacă au făcut bine sau rău. Nici calitatea omenirii născute în Rusia după aplicarea noii metode. Faptul e: războiul.

El a fost trâmbiţat, afişat, pus chiar în practică, uneori prin surprindere, dându-se atacuri puterii. Aşa fiind, nu mai încape îndoială că burghezia avea dreptul de a-şi apăra existenţa. Şi a făcut-o, punându-se pe terenul, foarte comod, al ilegalităţii la care a recurs adversarul ei de moarte, ba chiar a trecut şi dincolo de dreptul ei de a se apăra, atâmând tinicheaua comunismului de coada tuturor celor ce o jenau, închizând, bătând,

omorând oameni ca Matteotti1, care nu era comunist.

Dar comuniştii nu uzează nicăieri numai de ilegalitate în lupta lor de a pune mâna pe putere. În ţări nefasciste mai ales, ei [se] agită în marginile legilor. Şi atunci una din două: ori legile sunt pentru toată lumea – şi în cazul acesta le îngădui şi comuniştilor să profite de ele –, ori nu sunt pentru toată lumea – şi atunci trebuie s-o spui hotă- rât, stârpind orice urmă de agitaţie comunistă legală: jurnal, întrunire, organizaţie economică ori politică, aşa cum a făcut Mussolini.

Nu aşa a făcut guvernul dlui Maniu venind la putere. Mi se pare chiar că el s-a declarat un guvern al legalităţii. Dacă e aşa, întreb: E legal să îngropi un mort? E legal să aduci acest mort din Ianca şi să-l îngropi la Făurei? Dar să-l petreci la groapă cu steaguri, tobe şi mulţime paşnică, nearmată, e legal?

Apoi, asta e tot ce au voit să facă şi pricopsiţii de comunişti de la Timişoara. Nimic mai mult. Nici nu se pregătiseră măcar să dea asalt guvernului în vremea înmormântării lui Fonaghi2. Lucrul acesta s-a dovedit nu de apărare, ci de acuzare. Acuzarea, după ce a răscolit cerul şi pământul, a

1 Giacomo Matteotti (1885-1924), militant antifascist italian. După demascarea regimului în parlament, a fost răpit şi împuşcat din ordinul lui Mussolini (n. Red.).

2 Ion Fonaghi (1900-1929), militant socialist român. Revenit în ţară după înfrângerea Republicii Sovietice Ungare (1919), a intrat în P.C.R., al cărui membru activ a fost până în momentul arestării. A murit la închisoarea Doftana (n. Red.).

Venit la proces cu un revolver ruginit din care lipseau două gloanţe. Se dă oare iureş puterii cu un astfel de armament?

Mărturisesc că mi-e silă şi să ridiculizez caraghioasa provocare poliţistă de la Timişoara. Dacă n-ar fi vorba de viaţa unei mulţimi amărâte, cu femei şi cu copii, care a fost stâlci- tă în bătăi acolo pe loc; dacă n-ar mai fi vorba de un precedent care va îngădui mâine liberalilor să suprime toate drepturile cetăţeneşti, să aresteze şi să asasineze la poliţie pe oricine ar vedea ieşind în drum cu o pisică moartă, nici nu mi-aş mai da osteneala de a lua lucrurile în tragic.

Le iau, însă, şi le voi pune şi sub ochii burgheziei occidentale, fiindcă prea îşi fac de cap la noi guvernele, prea îşi râd de legile ţării şi de existenţa locuitorilor ei, prea sunt hotărâţi să facă tot ce le stă în putinţă ca să creeze teren roditor bolşevismului.

Am asistat la multe nelegiuiri în viaţa mea. Dar chiar înainte de a ajunge la nelegiuirea de la Lupeni, pot să spun că şi cea de la Timişoara n-a scăpat decât printr-o minune ca să nu se transforme într-o baie de sânge.

E de-ajuns să priveşti halul în care se află azi Căminul Muncitoresc din Timişoara ca să-ţi dai seama şi să te înspăimânţi de vremurile în care trăim. Nu bolşevismul comuniştilor, neputincios şi deja viciat, e de temut, ci acela al guvernelor care scot o armată întreagă, cu puşti, mitraliere, geniu şi chiar cu două tunuri, ca să împrăştie o mulţime căreia, în cazul cel mai arbitrar, trei tulumbe de incendiu i-ar fi dat de hac, deşi nici asta nu e scris în vreo lege.

Prim-procurori fără cap, prefecţi şi ageamii donchihoteşti şi beţivi; ofiţeri Moşi-Teacă1, jandarmerie brutală şi poliţie compuse din bandiţi; soldăţime speriată şi gata să dea cu puşca în om, în lună ori în apă – iată ce numim autorităţi,

1 Referire la nuvela brăileanului Anton Bacalbaşa (1865-1899), Moş Teacă (1893). Faima personajului a dus la înfiinţarea, în 1895, a săptă- mânalului umoristic şi literar bucureştean Moş Teacă, jurnal ţivil şi cazon şi, în 1897, a Almanahului Moş Teacă (n. Red.).

Iată ce punem de-a curmezişul chiar al unei simple înmor- mântări.

Apoi, pe baza isprăvilor ieşite din asemenea mâini, decretăm suprimarea unor organizaţii economice care nu-s vinovate decât de a fi conduse de demagogi, facem procese caraghioase şi condamnăm.

Mai facem ceva ce n-au făcut încă liberalii…

În plin proces, la Timişoara, trimitem pe-un subsecretar de stat să decoreze cinci dintre poliţiştii care „s-au distins” la luarea cu asalt a unei înmormântări. Aşa.

Nu s-a aşteptat nici să se pronunţe justiţia, să se vadă dacă nu cumva muncitorii sunt nevinovaţi, iar poliţiştii, buni de destituit. Nu. Guvernul ştie mai dinainte cine e bun de puşcărie şi cine de decorat.

Şi nu numai de decorat, ci şi de despăgubit de osteneală, în contul averii

statului, căci acel subsecretar de stat, atâmând Serviciul Credincios şi Bărbăţie şi Credinţă pe piepturile poliţiştilor, le-a spus că le aduce şi ceva gologani, ca să iasă măcar de pileală.

Această scenă a avut loc pe ziua de 2 septembrie. Ştie domnul preşedinte al Consiliului?

IV. CE AM VĂZUT LA LUPENI1

Ca să mă pot documenta şi mai bine asupra celor petrecute la Lupeni, am fost la domnul ministru ad-interim la Justiţie şi l-am rugat să-mi permită să comunic cu 45 de închişi de la Deva. Mi-a promis că va da ordin să mi se îngăduie aceasta. N-a făcut-o. A fost o vorbă în vânt.

Sosind la Deva, m-am prezentat imediat la Prefectură. Am fost primit de dl inspector administrativ Cimponeru, care [îl] înlocuieşte pe dl prefect Rozvany. Dl Cimponeru a telefonat în faţa mea la Parchet şi am auzit răspunsul domnului prim-procuror: „Nu s-a primit niciun fel de instrucţie cu privire la dorinţa mea din partea Ministerului de Justiţie."

O întrebare: ştiam şi eu, ca toată lumea, că acest domn prim-procuror care a prezidat măcelul de la Lupeni e suspendat; de ce atunci funcţionează la Parchetul din Deva? Că funcţionează nu mai încape îndoială – şi nu numai fiindcă l-am surprins la capătul firului telefonic, legând Parchetul cu Prefectura, ci fiindcă a cerut şi obţinut arestarea martorului Inţea Eugen la câteva zile după măcel şi în urma declaraţiilor făcute de Inţea la instrucţie asupra celor văzute de dânsul în dimineaţa zisă „fatală".

Cum se explică această fărădelege?

Neputând, la Deva, să iau contact cu deţinuţii, am plecat a doua zi la Lupeni. În vagon, cum vorbeam cu însoţitorii mei despre „nenorocirea" de la 6 august, o doamnă de condiţie mijlocie care ne asculta de mult se amestecă în vorbă şi, fiind din Lupeni, ne dă o informaţie caracteristică mentalităţii micii burghezii: „Minerii sunt beţivi şi nevestele lor poartă ciorapi de mătase."

De notat că doamna noastră nu avea nici în clin, nici în mânecă cu autorităţile ori cu societatea minieră care poartă răspunderea măcelului, aşa că nu vedeam la dânsa niciun interes personal şi direct care s-o facă să ne dea o astfel de mărturie. Vedeam neînduplecata nemilostivire a omului care nu bănuieşte cât sânge închegat conţine un bulgăre de cărbune, câte minute

infernale cuprinde o viaţă de miner. Vedeam cinismul, ignoranţa, egoismul, nepăsarea celui cu trai uşor faţă de cel care n-are dreptul decât la un trai greu, din care băutura şi ciorapii de mătase trebuie să fie excluşi, din care trebuie să fie exclus soarele, exclusă sănătatea, ba chiar şi siguranţa de a putea ieşi din mină după ce a intrat să taie cărbuni pentru cei născuţi cu drept de a tăia cupoane.

Am căzut în mijlocul minerilor prin surprindere: n-am văzut nici beţie, nici ciorapi de mătase, ci numai praf de cărbune şi spaimă în suflet.

Dacă crezi în Dumnezeu, stimată doamnă din tren, îţi doresc să [îi] porţi în spinare pe lumea cealaltă pe toţi minerii din Lupeni despre care ne-ai vorbit aşa de neuman! Să-ţi mai fie sufletul greu de cei 59 de arşi în 1917, de cei 82 de arşi în 1922, de cei 30 de împuşcaţi sub ochii d-tale şi de toţi schiloditţii, de toate văduvele şi de toţi orfanii!

L-am văzut pe unul din cei nouă scăpaţi din catastrofa de la 1922, un om tânăr. Nu mai avea urechi, iar drept obraz, un fel de rogojină, o arătare. Şi de ce o aşa de groaznică „nenorocire”? Risc profesional, Fatalitate? Nu! Ci numai fiindcă direcţia făcea economie de burlane aspiratoare de gaze.

Mi s-a părut de necrezut şi am voit să văd cu ochii mei rolul acelor burlane. Am intrat în fundul unei galerii, la locul cel mai periculos, acolo unde se conturează un foc subpă- mântean, care arde încins, nevăzut de nimeni.

Înainte chiar de a ajunge la el, aerul devine înăbuşitor. Galeria principală, care e aerisită năprasnic pe tot parcursul ei de vreo 2 km, se termină aici cu un mormânt. Noroi mult, apă, proptele. Doi oameni luptă să restabilească un vagon plin, care a sărit de pe linie, pe când calul stă trist deoparte şi motăie.

A ’

În rundul mormântului nu mai e chip să respiri, deşi venti- latorul urlă de te asurzeşte. Aici e iadul pământesc. Doi mineri, goi până la brâu şi blestemaţi din naştere, dau cu târnăcoapele în stratul sclipitor al aurului negru.

Călăuza noastră, secretarul sindicatului minerilor, opreşte ventilatorul ca să putem vorbi, şi imediat simţim că duhul morţii ne şi năpădeşte. Căldura nesuferită ne face să aruncăm tot ce e pe noi. Inima bate să se rupă.

Tâmplele pocnesc. Ameţim. În vremea asta ni se explică importanţa burlanelor, groase cât un corp de om. Ele aleargă de departe, susţinute de plafon, şi se termină cu o gură căscată deasupra capetelor noastre, unde cuibăreşte moartea, unde explozia e o chestiune de minut şi unde unul din cei doi mineri trăieşte de 30 de ani.

Explicaţia e simplă: atâta timp cât burlanul aspiră gazele, pericolul e înlăturat; aşa că n-ai decât să adaugi burlan după burlan, pe măsură ce mina avansează.

„Ei, şi atunci?”, întreb mirat.

Atunci intervine direcţia şi te face să nu mai ai burlane de adăugat. Mina se adânceşte. Gura aspiratoare rămâne în urmă. Oamenii aleargă de la o mină la alta, îşi împrumută unii altora câte un crâmpei de burlan, ca să-şi mai golească mormântul de duh mortal. Dar jocul acesta nu poate dura la infinit. Şi cum viaţa unui miner e mai ieftină decât pielea unui bou (3800 de lei – trei mii opt sute! — Li s-au dat văduvelor celor ucişi la 6 august), vine un moment când economia de burlane produce „nenorocirea”, „fatala” explozie.

Deşi nu mai pot să răsuflu, [îl] întreb pe minerul care ocneşte aici de 30 de ani.

„Cât câştigi?”

„200 de lei pe zi, adică 145 plus suplimentul de 40 la sută acordat muncilor grele. Dar nu facem decât de la 20 la 25 de zile pe lună.”

„Bei vin?”

„Da’ de unde, că am casă grea!”

„Nevasta d-tale poartă ciorapi de mătase?”

## V. CE ASCUND LUPENII ŞI VALEA JIULUI[1]

E peste putinţă să poveesteşti în câteva articole de gazetă tot ce ascund Lupenii şi Valea Jiului. Eu însumi n-am putut decât să prind din zbor câteva frânturi de gemete. N-am avut nici vremea, nici mijloacele de investigaţie necesare unei astfel de întreprinderi. Aş fi făcut-o, dar în cele două zile cât am stat acolo se ridicaseră Lupenii în picioare. Şi domnul maior care comandă starea de asediu m-a luat la zor. Noroc că tocmai în clipa când îmi trăgea cu: „Măi, dragă, eu stau aici şi mă usuc, iar d-ta vii să tulburi liniştea”, a sosit un domn de la Siguranţă şi ne-a făcut cunoscut că

are ordin să ne stea la dispoziţie. Altfel, aveam impresia că domnul maior, care se „usca” într-o vilă frumoasă benchetuind, urma să mă pună între două baionete, cu toată străşnicia patalamalei semnate de dl Vaida-Voievod, pe care i-o pusesem sub nas. Cum îi spuneam că am venit să fac anchetă cu au torizaţia guvernului şi în tovărăşia dlui prof. Romulus Cioflec1, care era prezent:

„Ce anchetă, d-le? Când a fost anchetă, am văzut-o şi eu, că a stat aici la mine şi zbârnâiau telefoanele.”

„Să-mi daţi voie, d-le maior, să n-am încredere în ancheta care a stat la d-ta şi făcea să zbârnâie telefoanele. Ancheta aceea n-a vorbit decât cu autorităţile!”

„Dar cu cine ai pofti d-ta să mai vorbească?”

Aţi auzit mentalitate de ofiţer superior? Vine o anchetă din partea guvernului, şi inteligenţa supremă a ţării găseşte că e normal, firesc, ori cinstit, documentar, ca anchetatorii să nu vorbească decât tocmai cu acei care de mult trebuiau să fie puşi la răcoare.

Eu nu mai înţeleg nimic. S-a schimbat ceva în ţara asta, ori mergem spre prăpastie mai repede ca niciodată? Am toată bunăvoinţa de a susţine cu condeiul, în străinătate2, un guvern care e hotărât să întroneze legalitatea şi să îngăduie muncitorimii să-şi ducă lupta zilnică împotriva zbirilor şi vampirilor care o ucid. Dar pentru Dumnezeu, să mi se dea argumente, fapte, realităţi, nu vorbe, nu circulare, nu intenţii.

Nu ştiu cine este acest domn inspector general Ioan Pop, care anchetează. Ştiu însă din gura unei populaţii întregi că d-sa nu [i-] a ascultat nici măcar pe şefii minerilor, oameni de ispravă, cumpătaţi, cu care am vorbit. Iar domnul maior mi-o confirmă, cu o adevărată inconştienţă cinică. Mai ne-a spus şi dl Cimponeru de la Deva că dl Ioan Pop e invizibil, fiindcă a trebuit să alerge la căpătâiul unui fiu operat. Nu am nimic împotriva unui tată îngrijorat, dar trebuie să rămânem sceptici faţă de anchetatorul care n-a anchetat nimic, aşa cum reiese din declaraţiile domnului maior din Lupeni, ale domnului locţiitor de prefect din Deva şi ale minerilor.

Fac apel aici la toate conştiinţele demne de respect ale ţării noastre şi le rog să se ridice ca să ia în mâini înspăimân-

1 Romulus Cioflec (1882-1955), scriitor, profesor la Timişoara, membru RN.Ţ. După proces şi-a dat demisia din partid (n. Red.).

2 Reportajul fusese comandat de revista Europe (n. Red.).

Tătoarea soartă a minerilor din Valea Jiului. Să mi se ridice de pe suflet piatra pe care va trebui s-o duc cu mine în străinătate şi s-o arăt, fără voia mea, celor ce m-au însărcinat să spun ce se petrece la noi, unde e nevoie de pace, de restabilirea legilor, de omenie şi de dreptate faţă de cei care au drept să se răscoale şi să dea foc ţării.

La Lupeni n-a fost o potolire a unei revolte, ci o vână- toare de oameni. Autorităţile au băut până la ziuă şi au dat de băut şi la soldaţi. Un prefect beat a tras cel dintâi după sunarea goarnei. S-au împresurat minerii şi au fost măcelăriţi fără să li se dea putinţa de a fugi; apoi, când au reuşit să fugă, s-a luat grănicerimea după ei, beată de vin şi de sânge.

Singurul loc pe unde căutau să scape cei mai mulţi, un faimos canal de lângă uzină, era păzit de criminalul plutonier Maican, care, însoţit de puşti, [îi] pândea pe cei ce se aruncau în canal, îi pălea cu o osie şi dădea ordin să se ucidă lumea. Acolo au fost striviţi cu patul armei şi sfâşiaţi cu baioneta cei mai mulţi mineri.

La acest canal, a doua zi după măcel, veneau câinii să lingă sânge, creier şi maţe. Am văzut haine de-ale morţilor într-un hal absolut convingător. Fiecare îţi povesteşte cum a fost fugărit al său soţ, tată ori frate, unde a ajuns, ucis ori schilodit. Toţi îţi vorbesc la fel.

La spital, nouă mineri, groaznic de mutilaţi, agonizează şi acum, după cinci săptămâni. Din nouă, şapte sunt împuşcaţi pe la spate. Proporţia e aceeaşi şi pentru morţi: trei sferturi dintre ei au fost loviţi pe la spate. Cel care cădea avea apoi capul strivit cu arma, pieptul, străpuns, pântecul, sfâşiat.

Aşa se explică faptul că autorităţile n-au îngăduit familiilor să-şi ia mortul, să-l spele, să-l îmbrace şi să-l conducă la groapă, pe patru umeri de mineri, după cum li se propusese. Chiar de a doua zi, cadavrele au fost învelite într-o otreapă de cămaşă, îngrămădite în carele de gunoi ale oraşului şi îngropate.

Toate aceste mărturii şi altele care n-au loc aici se află pe buzele unei populaţii întregi.

Există doi martori care [l-] au văzut pe prefect beat, luând arma din mâna unui grănicer şi trăgând cel dintâi. Ei sunt gata s-o susţie în faţa judecătorilor. Această acuzaţie nu e inventată acum, la o lună şi jumătate depărtare, ea a fost formulată chiar de a doua zi. Dovadă: prefectul o pomeneşte el însuşi, protestând, în raportul său către ministru, raport care e semnat de mâna lui şi pe care îl deţin de la dl Vaida.

Dar acest raport, care e adresat şi presei, e în întregime un grozav rechizitoriu împotriva propriului autor. Din el reiese vina zdrobitoare a acestui prefect, de la plămădirea dramei până la consumarea ei.

Îl voi destrăma în articolul viitor.

VI. RAPORTUL PREFECTULUI ROZVANY1

Prefectul Rozvany declară în pledoaria sa, adresată presei şi într-o limbă scâlcit românească, hotărârea pe care a luat-o în primăvara trecută de a sfărâma organizaţiile muncitoreşti profesionale şi de a înfiinţa sindicate naţional-ţărănis- te. El spune de ce:

„Comuniştii, văzând că muncitorimea Văii Jiului, în marea sa majoritate, s-a lepădat de organizaţiile social-demo- craţilor şi că stă nelămurită în ce anume noi organizaţii să se închege, au pornit imediat o atât de întinsă propagandă în Valea Jiului, încât în scurt timp, în februarie deja, a trebuit să observăm că, numai în comuna Vulcan, peste 1200 fde] muncitori se şi înscriseseră în sindicatele unitare, împing agitaţia comunistă în aşa fel, că înşişi copiii de la şcoală se organizau deja în mici bande comuniste.

Muncitorimea, scârbită de conducerea păcătoasă a social-de- mocraţilor, se aruncă – în lipsa altor cadre profesionale muncitoreşti – în braţele şi mai nefaste ale comuniştilor."

Dl Rozvany conchide: „Era aceasta un pericol!”

De ce era un „pericol”? Fiindcă era vorba de comunişti? Dar comunismul, atâta vreme cât se ţine în legalitate, are dreptul la existenţă, ca şi partidul dlui Rozvany. Iar când vrea să-şi facă de cap şi să iasă din legalitate, atunci statul are destule mijloace ca să-l ţină în respect.

Întreb: Ieşiseră comuniştii din legalitate când organizau sindicate unitare în Valea Jiului? Ori poate că domnului prefect nu-i plăceau organizaţiile care luptă serios cu capitalismul ucigaş? Atunci să ştim, o dată pentru totdeauna: E ori nu îngăduit muncitorimii din ţara românească să lupte cu

patronatul întru apărarea intereselor ei? Am voi un răspuns precis la întrebarea aceasta.

Mai departe, în aceeaşi limbă pocită: „La o consfătuire convocată ad-hoc, unde au luat parte peste 20 de fruntaşi intelectuali ai judeţului, între care doi foşti miniştri, la insistenţa delegaţilor muncitoreşti veniţi din toate centrele Văii Jiului, cu excepţia Lupenilor, s-a emis ideea că atât în interesul ţării, al partidului naţional-ţărănesc, al ordinii şi liniştii, dar mai ales în propriul interes al muncitorimii, va trebui sprijinită înfiinţarea unei organizaţii sindicale muncitoreşti în cadrele partidului naţional-ţărănesc."

Iată ce nu mai poate fi tăgăduit. Şi atunci…

„Atunci, un funcţionar superior cere să mi [-l] prezinte pe dl Teodor Munteanu, secretarul muncitorilor mineri din Lupeni grupaţi în sindicatul social-democrat, care-şi exprimase dorinţa de a seconda şi d-sa mişcarea muncitorească şi noua ei organizaţie preconizată de noi.

L-am primit pe dl Munteanu. Îl primisem de câteva ori şi înainte, cu diferite chestiuni muncitoreşti. Îl cunoşteam însă numai fugitiv. Câtă vreme d-sa este un om de o vie inteligenţă şi câtă vreme calitatea sa de secretar al partidului social-democrat îmi dădea bune puncte de sprijin, trebuia să-i acord şi [o] anumită încredere."

Mai e nevoie de comentarii? Aţi mai auzit de un prefect şi de un secretar de partid social-democrat care să fie aşa de îndrăgostiţi unul de altul, „mai ales în propriul interes al muncitorimii"?

Dar dragostea merge şi mai departe:

„în răstimp, dl Munteanu – desigur, tocmai cu scopul ca să-şi prepare terenul noii organizaţii muncitoreşti – a solicitat şi obţinut de la guvern ordonarea şi ţinerea unei anchete generale, în Valea Jiului, asupra mizerabilei situaţii a muncitorimii din partea locului şi asupra tuturor cauzelor ei."

Iată până unde dragostea a mers de minune: până s-a ho- tărât să se dea cu praful unei anchete în ochii unei muncitorimi care de mult se afla în prada celei mai cumplite mizerii. Un prefect stupid îşi închipuie că un fost adventist, un fost şi actual agent al Siguranţei, un aventurier avid de fonduri secrete şi de cotizaţii însângerate care îi aduceau

11 000 de lei lunar, poate să aducă „ordinea şi liniştea" în Valea Jiului,

acea „ordine” şi acea „linişte” la adăpostul cărora acţionarii minelor şi domnul prefect să poată dormi în pace. Ne-o spune însuşi dl Rozvany:

„Astfel stând lucrurile, putem fi cu toţii convinşi că muncitorimea din Valea Jiului va aştepta cu toată liniştea rezultatul anchetei…”

Asta era convingerea domnului prefect, a lui Munteanu şi a acţionarilor care puteau aştepta.

Deşteptarea a fost o lovitură de măciucă:

„Am rămas stupefiat când, în 5 I.e., ora 4 dimineaţa, am fost trezit din somn din partea curierilor domnilor primari ai Lupenilor şi Vulcanului, cu vestea că muncitorii din Lupeni, instigaţi nu se ştie de unde, au declarat în cel mai surprinzător mod grevă şi că dl Munteanu a pierdut cu totul frânele conducerii, deşi ancheta dusă de d-sa l-ar fi îndreptăţit la o încredere mai largă a muncitorimii.”

Preţioasă mărturisire, venind de la acest păzitor al „ordinii”, scumpă ucigaşilor. Ea trebuie reţinută şi veşnic privită în faţă de gloatele care se încred în toţi aventurierii.

Mai departe, declaraţiile domnului prefect de Hunedoara nu mai au nicio valoare, căci dl Rozvany minte în chip conştient în povestirea ce-o face despre ocuparea uzinei şi a felului cum a avut loc măcelul. D-sa îşi apără pielea, ceea ce e legitim. Adevărul asupra acestei ocupări, asupra cauzei care i-a dat naştere, precum şi al masacrului, îl voi reda mâine, aşa cum îl istorisesc sutele de mineri.

Totuşi mai citez fragmentul de la sfârşit, în care domnul prefect recunoaşte că i s-a adus învinuirea de-a fi tras: „învinuirilor că însumi aş fi ridicat arma şi tras asupra muncitorilor ţin sub demnitatea mea de a le răspunde pe această cale, justiţia însă va şti să pedepsească calomniatorii. Aştept cu inima îndurerată de mărimea dezastrului, dar cu conştiinţa deplin liniştită.”

Conştiinţă de prefect.

VII. EXPLOATATORII MINERILOR1

S-a arătat în coloanele acestui ziar cine sunt adevăraţii vinovaţi ai măcelului de la 6 august: exploatatorii minerilor. Un colaborator al Luptei a dovedit cu cifre, după înseşi buletinele de plată ale lucrătorilor, că minerul din Lupeni e un om robit pe viaţă, fiind necontenit dator vândut iadului

care-l va răpune într-o zi.

Mărturisesc că, deşi cunoscător al cruzimii liberale în toate domeniile, dovada aceasta, a colaboratorului Luptei, dată ca regulă, mi s-a părut peste putinţă de crezut. Oricât ar fi de întins paşalâcul clicii care sugrumă ţara de un sfert de veac, nu-mi puteam închipui că există în România un sistem de exploatare care să împingă perversitatea dincolo de limitele îngăduite doar în întunericul unor anumite colonii. Aşa că, ajungând la Lupeni, întâia mea grijă a fost să controlez revelaţiile apărute în Lupta.

N-am avut-nevoie să-mi bat capul. Minerii vin ei singuri să-ţi arate buletinele de plată. Şi pe oricare dintre ele ai pune mâna, toate proclamă acelaşi adevăr: omul e robit, vândut. Căci chiar atunci când aceste fişe se soldează, după o lună de robie, cu un rest de plată, suma de încasat e cel mai adesea ridicolă, 200-300 de lei, alteori atinge cifra de 600-700 – şi foarte rar trece de 1000.

Dar jocul acesta, al restului de încasat, n-are, de fapt, nicio importanţă. Că minerul mai are, uneori, sau nu de primit ceva la sfârşitul lunii, totul atâmă nu de suma câştiga- tă într-o lună, ci de greutăţile casnice ale minerului şi de importanţa cumpărăturilor efectuate la consumul societăţii. Ceea ce e capital e suma câştigată într-o lună.

Or, în această privinţă, am văzut că minerul, care se îndoaie chiar la munca cea mai infernală, nu poate depăşi 200 de lei pe zi. Iar generalitatea câştigurilor variază între 2300 şi 3500 de lei pe lună. Şi cu suma asta, minerul şi familia lui nu pot să trăiască la Lupeni.

Direcţia minelor o ştie. Şi, generoasă, oferă minerului posibilitatea de a câştiga mai mult. Cum? Bineînţeles, ce- rându-i să-şi rupă oasele dincolo de marginile puterii omeneşti. Neavând încotro, cu toată părinteasca ocrotire a domnului prefect şi a aghiotantului său Munteanu, bietul sclav se înjugă cu bunăvoinţă, sperând să obţină mai mult.

Aici intră în joc „primele”: dacă faci mai mult decât eşti obligat, ţi se va da atâta pe vagonaş.

Am avut în mână mai multe fişe de plată. Ele sunt mai elocvente decât cea mai elocventă pledoarie în favoarea sclavilor de la Lupeni. Ele dovedesc şi omului de cea mai rea credinţă că felul cum înţeleg liberalii să se îmbogăţească nu mai poate fi numit exploatare crâncenă, ci HOŢIE,

BANDITISM la drumul mare, CRIMĂ, CARE TREBUIE NUMAIDECÂT PEDEPSITĂ DE JUSTIŢIE. Guvernul, dacă vrea într-adevăr să facă ceva în ţara asta, trebuie musai să [-i] ia de gât pe tâlharii şi ucigaşii minerilor, să-i pedepsească de jafurile comise şi să le impună condiţii de plată dedesubtul cărora să nu se mai poată coborî.

Iată ce spun cu glas de tunet două din aceste fişe. Ambele sunt al minerului Bauer Filip. Una din decembrie 1928, cealaltă din ianuarie 1929 – deci nu se poate pretinde că în vremea asta condiţiile de viaţă au evoluat în favoarea minerului.

Şi ce vedem?

Vedem că, pe luna decembrie, prima începe DE LA 3,5 VA- GONAŞE CU SUMA DE 46 DE LEI. Că pentru 4 vagonaşe, omul va primi 50 de lei, iar dacă, plesnind în mină, reuşeşte să scoată 4,5 vagonaşe, pune mâna pe 54 de lei.

Sărmanul Bauer Filip a crăpat la muncă şi a reuşit. Şi atunci? Ei bine, atunci intervine direcţia şi spune că, chiar plesnind în mină, omul tot trebuie să nu fie plătit. Ea refuză să respecte chiar convenţia asta sălbatică, îşi calcă cuvân- tul dat, [îl] jefuieşte pe om.

Căci vedem că numaidecât, pe luna ianuarie, SUPREMUL EFORT AL MINERULUI E REDUS LA MINIMUM. Cele 3,5 vagonaşe, plătite cu 46 lei, devin 4,5 vagonaşe. Acum, ca să câştige 54 lei, nu 4,5, ci 5,5 vagonaşe trebuie să facă bietul Bauer Filip!

Aceasta dintr-o lună pe alta!

Cum se poate numi o asemenea faptă? Şi care e singura raţiune de a guverna a naţional-ţărăniştilor, dacă nu să sfarme aceste cuiburi de tâlhărie liberală? Căci dacă e vorba ca şi guvernul actual să tolereze ceea ce au inaugurat liberalii, apoi eu cred că ploşniţa liberală e suficientă acestei ţări, şi nu mai e nevoie de încă o consoartă leşinată după aceea a averescanilor1, ale căror mine de aur de la Brad, în care am intrat, ne pregătesc pe curând alţi Lupeni, alte măceluri.

Pe lângă flagranta tâlhărie cu reducerea primei, pe măsură ce minerul îşi dovedeşte capacitatea de robie, aşa cum am arătat mai sus, direcţia minei mai are un mijloc de a suge sângele sclavului. Aceasta e anularea vagonaşelor, declarate insuficient încărcate ori conţinând piatră.

E un arbitrar tot atât de strigător la cer ca o crimă tot aşa de demnă de puşcărie.

Netăgăduit că, în lungul lor drum din fundul minei până la locul de recepţie, se întâmplă ca unele vagonaşe să-şi în

1 Referire la guvernările lui Alexandru Averescu (1859-1938), prim-ministru în 1918, 1920-1921 şi 1926-1927 (n. Red.).

Dese conţinutul ori chiar să piardă din el prin zgâlţâire. Şi dacă voiţi să ducem complezenţa faţă de tâlhari până în a admite că această diminuare a conţinutului se produce din vina minerului ori a vagonarului, tot rămâne în favoarea nenorocitului sclav măcar ceea ce rămâne şi în vagonaşul contestat, adică să i se scadă sfertul, treimea sau jumătatea care lipseşte din vagonaş şi să i se plătească restul. Aşa s-ar cădea după sfânta dreptate elementară!

Ei bine, nu! Că i-o lipsi un sfert, o treime ori o jumătate, vagonaşul e anulat în întregime. Omul pierde tot, nu numai ce i se contestă. Şi ştiţi cam câte vagonaşe se anulează pe lună, în mijlocie? Bagatela cifră de 3000 la 3500 de vagonaşe!

Iată procedurile care au dus la revoltă. Felul cum s-a produs scânteia îl voi nara în ultimul meu articol de mâine.

VIII. CAUZA MUNCITORILOR DIN VALEA JIULUI1

Am scris aceste articole fără să-mi spun tot gândul şi fără să epuizez materialul. Am făcut-o în grabă, mai mult ca un strigăt de alarmă către oamenii de bine de la noi, decât ca o anchetă care să lichideze afacerea. Lichidarea Lupenilor aparţine guvernului şi muncitorimii. I se mai pot adăuga, ca arbitri, scriitori integri, oameni de cinste, care să aibă timpul şi împuternicirea cuvenită de a face rechizitoriul tuturor relelor, abuzurilor şi de a fixa în chip necontestat răspunderile.

Totuşi, din sacul documentaţiei mele, pe care l-am umplut în fugă şi întrebuinţat aici la întâmplare, mai citez un fapt, neînsemnat în aparenţă, dar care dovedeşte cât de întins e domeniul bunului plac al societăţii miniere de la Lupeni şi cât de lipsiţi de apărare sunt muncitorii din Valea Jiului.

E vorba de dijma bisericească.

Întreb: Votatu-s-a vreo lege care să impună cetăţenilor României o dijmă

de 2 la sută pentru Biserică? M-am informat şi mi s-a răspuns negativ.

Or, la Lupeni există o asemenea lege. După cum se poate vedea din foile de plată ale minerilor, rubrica BISERICĂ figurează imprimată, ca toate celelalte rubrici. I se retine lucrătorului 2 la sută din salariu, fără să-l întrebe dacă nu cumva el o fi având altceva mai util de cumpărat cu aceşti bani, decât să-şi închirieze, fără voie, un loc de-a dreapta Tatălui, unde-l vor trimite într-o zi puştile acţionarilor, cu capul sfărâmat şi pe o căruţă de gunoi.

Nu mai vorbesc de caraghioasa rubrică MUZICĂ, imprimată şi ea în foi [le] de plată. Dacă Heine a spus că robii au nevoie de muzică pentru a-şi putea îndura lanţurile, robii de la Lupeni au muzica gloanţelor.

Şi acum să venim la pro vocaţia care a dus la măcel. Ea a avut loc la Mina Ileana.

Înlocuind [u-l] pe superiorul său dus în vacanţă, inginerul Păulescu de la această mină hotărăşte să facă pe dra- cu-n patru ca să merite din partea direcţiei o avansare mai grabnică. Şi cum ştie că nimic nu face mai mare plăcere direcţiei decât un jaf comis în dauna robilor, lacheul Păulescu comite acest jaf: după ce convine cu minerii o anumită plată-premiu, el dă cu piciorul în propria promisiune, refuzând pur şi simplu să plătească sumele cuvenite.

La protestările muncitorilor, el le răspunde: „Cui îi place, bine; cui nu, să plece!”

Aşa a luat foc pulberea. Restul îl cunoaştem.

Adică nu-l cunoaştem. Fiindcă:

1. S-a spus că minerii au tras în soldaţi, au aruncat cu bare de fier şi cu alte obiecte, pe când adevărul e că NICIUN SOLDAT NU A FOST RĂNIT.

2. Se pretinde că a avut loc o „nenorocire”, pe când, în realitate, a avut loc O VÂNĂTOARE DE OAMENI, O FUGĂRIRE ŞI MASACRARE A UNOR NEVINOVAŢI.

3. S-au arestat 45 de oameni, dintre care cei mai mulţi sunt străini şi nerăspunzători de măcelul comis – în loc să fie arestaţi: PREFECTUL ROZVANY, PRIM-PROCURORUL, COMANDANTUL GRĂNICERILOR, PLUTONIERUL MAICAN ŞI INGINERUL PĂULESCU.

Termin, cerând oamenilor cinstiţi ai acestei ţări să ia în mâini cauza

muncitorilor din Valea Jiului şi în special pe aceea a văduvelor celor ucişi la Lupeni, care sunt ameninţate să fie date afară din locuinţele lor de către societatea minieră.

Guvernul de azi e dator să fie fără cruţare faţă de responsabilii masacrului de la 6 august. El mai e dator să ridice starea de asediu din Lupeni sau, mai bine zis, din Valea Jiului, unde domneşte jandarmul şi Siguranţa, şi să restabilească legile care permit muncitorimii să se organizeze.

Acum, când nu mai pot fi acuzat de bolşevizator şi când mă văd covârşit de răspunderea pe care mi-am luat-o de a vorbi străinătăţii de felul cum se înţelege azi la noi o guvernare legală, îmi iau dreptul, în numele umiliţilor din care mă trag, să cer guvernului să dea ţării şi străinătăţii dovada acestei guvernări dorite de toată suflarea din România, care geme sub domnia liberală, stăpână, şi din opoziţie, pe puterea de subjugare a muncitorimii.

Nu mai putem merge cu cârpeli şi nici într-un caz cu suprimări sângeroase şi cu suprimări ale dreptului de organizare legală, aşa cum s-a făcut după Timişoara şi după Lupeni. Partidul naţional-ţărănesc va avea de ales între o guvernare constituţională şi o cădere din care cu greu se va mai ridica.

Profit de această împrejurare ca să închei cu un cuvânt în favoarea şi cinstea vechiului meu prieten, M.Gh. Bujor, ocnaş al liberalilor şi victimă a marelui său suflet.

Bujor n-are decât vina de a-şi fi închinat viaţa luptelor de dezrobire ale clasei muncitoare. Sunt convins de curăţenia lui sufletească. El nu mai poate fi privat de libertate şi de dreptul de a se afla în primele rânduri ale luptătorilor muncitorimii.

Fiind însărcinat de un Comitet pentru Eliberarea lui Bujor, comitet ce se va forma în Franţa – compus numai din scriitori şi prezidat de Romain Rolland –, rog guvernul dlui Iuliu Maniu să aplice amnistia sa şi lui M. Gh. Bujor, înainte de a obliga acest Comitet să facă apel la opinia publică europeană.

Nimeni între noi nu iubeşte demagogia. Nimeni nu are scopuri personale de urmărit. Dar iarăşi, numeroşi sunt în Europa oamenii de conştiinţă care luptă cu condeiul pentru tămăduirea unei omeniri bolnave

şi pentru întronarea dreptăţii.

CONVORBIRE CU PANAIT ISTRATI SCOPUL ŞI REZULTATELE CĂLĂTORIEI ÎN ROMÂNIA1

Brăila. De câtva timp se află în localitate dl Panait Istrati, care a venit să-şi petreacă vacanţa la Brăila, unde a petrecut o mare parte a vieţii.

Profitând de acest prilej, am căutat a avea cu d-sa o convorbire.

[ST.2]

O conferinţă la Bucureşti

S.F. Veţi rămâne mult timp în oraşul nostru?

P.I. Rămân în Brăila până la 5 octombrie, când voi pleca la Bucureşti, unde, pe ziua de 6 octombrie, voi ţine o conferinţă. Subiectul conferinţei va fi între frumuseţile artistice şi liberarea omului3.

Chiar a doua zi după conferinţă, voi părăsi ţara spre a mă duce la Paris, unde voi fi dat afară din casă, pe motiv că sunt bolşevic, de către proprietarul meu, un înfocat fascist italian.4

1 Apărut în Curentul, II, 605, 24 sept., cu menţiunea „De la redacţia noastră din Brăila" (n. Red.).

2 S. François era corespondentul brăilean al cotidianului.

Curentul apărea la Bucureşti sub direcţia lui Pamfil Şeicaru (ti. Red.).

3 Un articol cu acest titlu îi apăruse în Contimporanul, oct. 1925 – vezi mai sus, pp. 210-213 (n. Red.).

4 în 1926, Istrati participase la mitingul antifascist „L'Italie aux fers" de la Manège de Panthéon, Paris (n. Red.).

Nu este adevărat ce s-a scris: că am primit misiunea de a crea un partid muncitoresc în România. Am venit în ţara mea, întâi de toate, ca român – şi aş fi venit cât mai des, dacă îmi era cu putinţă. Să nu se creadă ce spun interesaţii, afir- mând că nu aş fi un bun român şi că am dus în străinătate o campanie de defăimare „împotriva ţării" mele. Să nu se confunde ţara cu exploatatorii ei. Să mi se dovedească că în romanele mele [l-] am batjocorit pe ţăranul sau pe muncitorul român, şi atunci, în adevăr, s-ar putea spune că am defăimat ţara mea.

Dacă aş fi batjocorit ţara, n-aş fi fost tradus în 20 de limbi. Calomniatorii nu se traduc.

M-am interesat şi de treburile din ţară, fiindcă, să nu se uite, sunt un

vechi socialist.

Mişcarea muncitorească

Este adevărat, însă, că o dată ce am venit în ţară, voi da toată puterea mea de muncă acelei mişcări muncitoreşti care lucrează înăuntrul legilor noastre constituţionale, care sunt foarte bune, dar au păcatul că nu sunt aplicate. În sensul acesta, sunt convins că are teren şi viitor acea grupare care se află astăzi între cele două extreme, de stânga şi dreapta, deopotrivă de compromise.

S.F. Ce impresii aţi cules în voiajul dvs. Din Ardeal?

P.I. Am vizitat trei centre: Timişoara, Bradul şi Lupe- nii. Peste tot am constatat nedreptăţi şi exploatare. Aceste lucruri nu le pot ascunde nici aici, nici în străinătate.

Străinătatea democratică de azi cere ţării noastre să creeze un astfel de regim, încât să nu se dea prilej de agitaţie demagogică nici unui fel de extremism. Omenirea are nevoie de muncă şi de domnia legilor constituţionale.

S.F. Despre actualul guvern ce ne puteţi spune?

P.I. Până azi n-am constatat decât intenţii bune. Netăgăduit, nu se pot lua de gât oameni care guvernează pentru prima oară şi numai de nouă luni. Totuşi, am observat fapte ce trebuie absolut numite pe numele lor şi pentru care guvernul are mari răspunderi şi mari datorii. El nu poate guverna cu metode vechi. Vremea cere poruncile ei.

AFACEREA RUSAKOV SAU U.R.S.S. DE ASTĂZI1

Precizez: Afacerea Rusakov sau U.R.S.S. De astăzi.

O „afacere” dintre cele mai zguduitoare, dacă nu reprezintă decât un caz izolat, dacă trăsăturile ei nu definesc spiritul şi sentimentele unei largi majorităţi, nu merită să fie luată în consideraţie.

Dar afacerea Rusakov nu este doar un simplu simptom. Cauze de tipul celor ce au scos-o din deznodământul de care a avut parte, după ce, pe parcurs, a trecut prin nenumărate peripeţii, există în toată Uniunea Sovietică: în politica ei, în omenia ei şi, mai ales, în morala ei.

Nu am plecat să trăiesc în Rusia pentru a constata că muncitorii „patriei proletare” se bucură de o bunăstare materială superioară celei de care au parte muncitorii din ţările burgheze. Nici vorbă’. Eram chiar dispus să

închid ochii în fața lipsei oricărei bunăstări materiale – ceea ce nu este cazul. Dar eram ferm convins că, din punctul de vedere al dreptății elementare, „dictatura proletariatului” nu lasă de dorit: dacă e foarte greu să creezi confort, nimic, absolut nimic nu te împiedică să fii corect şi cinstit.

Cumplită revelație!

Dacă aş fi avut cel puțin inumana consolare de a crede că numai clasa inamică e atinsă de imoralitate şi de nedreptate „proletară”, dacă aş fi putut susține că infamia s-a petrecut în fundul Siberiei… Nici vorbă. În U.R.S.S., muncitorii sunt clasa cea mai lovită. Afacerea Rusakov s-a desfăşurat în a

1 „L’Affaire Roussakov ou l’U.R.S.S. D’aujourd’hui” a apărut în La Nouvelle Revue Française, 1 oct. În formă prescurtată, constituie materia capitolului omonim din vol. I, Confession pour vaincus, al trilogiei Vers l’autre flamme, tipărit ulterior la Éditions Rieder. Versiunea de față este semnată de Monica Manu (n. Red.).

Doua capitală a Rusiei; mii de afaceri de acest fel apar sau sunt înăbuşite de la un capăt la altul al Uniunii, dar niciuna dintre victime nu are parte de ceea ce a avut bătrânul Rusakov: un apărător care să răscolească cerul şi pământul, de la şeful suprem al Uniunii la ultimul birocrat, cerşind dreptate, dreptate, dreptate.

O, Dreptate, o, Proletariat! Un proletar adevărat, un om care a rămas om după ce a urcat din greu scara tuturor existențelor, un prieten vechi care v-a rămas prieten, vă blestemă din adâncul inimii, strigând: „Afacerile Rusakov”, dintre care câteva mii sunt cunoscute şi alte sute de mii nu vor fi nicicând cunoscute, vă vor purta ghinion şi vă vor condamna la destinul pe care îl rezervați sărmanei vieți omeneşti în țara dreptății şi dictaturii proletariatului!

Iată cum arată chipul patriei voastre…

*

L-am cunoscut pe Rusakov prin ginerele său, Victor Serge (Kibalciş), în noiembrie 1927, în timpul vizitei noastre oficiale la Leningrad. Bătrânul Rusakov, a cărui familie numără şase membri, şi Victor Serge, împreună cu soția şi fiul lor, ocupă un apartament pe strada Jeliabov, nr. 19.

La originea odioasei provocări, devenită astăzi o afacere veritabilă, se află gelozia „tinerilor comunişti”, stârnită de acest apartament cu 11

încăperi. Desigur, apartamentul este mare şi frumos. Bătrânul nu e vinovat de faptul că e frumos, de vreme ce îl ocupă în mod legal; e şi mai puţin culpabil de suprafaţă: nouă persoane deţin patru camere de locuit şi un mic oficiu, celelalte încăperi aparţinând Spaţiului Locativ (Iakt), fiind ocupate de membrii respectivei cooperative.

Cum să-mi imaginez că, într-o zi, o „chestiune" de apartament va lua asemenea proporţii, că vor ajunge să ceară public condamnarea la moarte a unui inocent, a unui om care doarme pe un pat mizerabil, mascat într-un oficiu întunecos, în spatele camerei de baie?

Entuziast, cucerit de „opera socialistă", cum mă văzuseră la festivităţile celei de-a X-a aniversări, bieţii de ei nu-mi destăinuiseră mai nimic din necazurile lor.

Aflasem doar că Victor Serge, fiind un opozant puţin periculos, ai lui nu se puteau aştepta la represalii din partea unui regim nemilos cu cei care nu sunt „pe linie". Or, bătrî- nul Rusakov era mai „aliniat" decât ginerele său.

Muncitor manual de mai bine de 40 de ani, revoluţionarul, dintotdeauna independent, Aleksandr Ivanovici Rusakov nu e decât evreul de treabă Ioselevici, boiangiul din Rostov. În timpul Revoluţiei din 1905 a luat parte la apărarea cartierului evreiesc din oraşul asaltat de sotniile negre1, după ce asistase la devastarea propriei locuinţe. S-a salvat luându-şi lumea-n cap. A cutreierat 15 ani, trăgând după el o femeie de toată isprava şi şapte copii, cei mai mulţi dintre ei minori. Cu toate acestea, a rămas revoluţionar şi şi-a „purtat" peste tot zbuciumul.

L-a purtat la Marsilia, unde a rămas mai multă vreme, cârpind hainele marinarilor şi neuitând să fredoneze clienţilor, când le preda „marfa", vechea melodie a jidovului rătăcitor, alungat de-acasă de pogromuri. A făcut-o atât de bine, încât în 1919, guvernul francez l-a socotit indezirabil, l-a închis într-un lagăr şi, laolaltă cu alţi deţinuţi, a fost „oferit" în schimbul câtorva ofiţeri francezi, luaţi ostatici de bolşevici.

Revenit la Petrograd împreună cu liota de copii, Rusakov a plâns de bucurie şi a sărutat pământul Revoluţiei. Organizator şi lucrător neobosit, a înzestrat oraşul cu o spălătorie (de care Petrogradul ducea lipsă), „ce mergea ca pe roate, pentru numele lui Dumnezeu", spunea el. Apoi a înfiinţat două case de copii. Apoi…

Asta a fost de-ajuns. „Ţara Revoluţiei” nu mai are nevoie de o sămânţă din acest soi; târât la bara „justiţiei sovietice”, acuzarea îi va reproşa că a lucrat, în calitate de director al spălătoriei, cot la cot cu toţi tovarăşii muncitori. „încă un

1 sotniile negre – grupuri mercenare de asalt care jefuiau şi omorau categorii de populaţie civilă (n. Red.).

Exemplu rău!", va striga tovarăşul preşedinte de tribunal. „Un director nu trebuie să muncească!"

Probabil că aceasta era opinia comuniştilor noii „linii”, a celor care l-au îndepărtat pe directorul vinovat de a fi dat un asemenea exemplu: „Ce s-ar întâmpla cu Uniunea Sovietică dacă toţi directorii, preşedinţii, secretarii şi ceilalţi birocraţi s-ar apuca să muncească precum muncitorii necalificaţi?”

Devenit o simplă unealtă mutată de la o uzină la alta, Rusakov nu se sinchisea:

„Mi-e totuna”, îmi spunea. „Ca director, copiii mei n-a- veau ce pune-n picioare; ca simplu muncitor, nici atât. Cât despre bucata de pâine pe care le-o datorez, braţele mele sunt încă bune. Într-un fel sau altul, nu cer decât un lucru: să-mi pot câştiga existenţa, a mea şi a familiei mele, cum am făcut întotdeauna. Atât. Şi… mai lăsaţi-mă-n pace!”

În orice ţară burgheză, un muncitor manual care nu-şi cere decât dreptul de a-şi câştiga pâinea, cu condiţia de a fi lăsat în pace, nu devine o „afacere”. În „patria proletariatului”, el devine – şi încă o afacere de proporţii. În primul rând, în Rusia nimeni nu e lăsat în pace – nici măcar birocratul care se-ntreabă zi şi noapte dacă e „pe linie”, dacă nu s-a abătut în timpul somnului sau când şi-a suflat nasul. Cât despre pâine, asta-i marea daravelă!

Pâinea înseamnă viaţă, când viaţa e numai iad. Când dreptul de a gândi şi de a te mişca e numai o amintire, să ai pâinea asigurată înseamnă enorm, înseamnă totul. Dictatorul ştie acest lucru şi profită: îşi vâră mâna, neagră sau roşie, în burta omului, făcându-l să înţeleagă că a muri nu înseamnă mare lucru. Asta se vede în războaie şi revoluţii. Nu contează cum ţi se-ntâmplă. Să trăieşti flămând şi fără adăpost este, desigur, mai rău. Şi cum eu am nevoie să guvernez, te întreb pe tine ce gândeşti. Iar în funcţie de ce şi cum gândeşti, vei avea sau nu pâine şi adăpost.

„Ce gândesc?”, se întreabă birocratul. „Eu nu gândesc şi vă rog să-mi spuneţi ce trebuie să gândesc; şi să mi-o amintiţi în fiecare zi!”

„Ce gândesc?”, răspunde Rusakov. „Ei bine, eu cred că sunteţi nişte nemernici, nişte bandiţi care îi îngenunchează pe toţi după vrerea voastră, care monopolizaţi toate mijloacele de trai, care îi înfometează pe cei care nu joacă pe muzica voastră şi care îi întemniţează pe cei care protestează cu voce tare.”

Rostind sincer ce vezi – în cuvinte, în simple cuvinte – nu declanşezi nicio catastrofă în niciuna dintre ţările pe care dracul „a binevoit să le ferească de dictatură”. Cel mult, poţi fi taxat drept protestatar şi dat afară. Frumoasă treabă! în România se spune: „Lac să fie, că broaşte-s destule!”

Numai să fii destoinic şi să vrei să munceşti. Cât despre muncă, chiar dacă nu este „după numărul broaştelor”, se găseşte mai totdeauna. Şi veşnic muncitor, protestatar asemeni bravilor Rusakovi – domoliţi în Rusia cu lovituri de ciomag –, mi s-a-ntâmplat deseori, timp de 30 de ani, să ridic glasul împotriva câte unei nedreptăţi, să mă apăr sau să iau apărarea şi să-mi scuip veninul în obrazul „maimuţoiului” sau al valetului acestuia. Ei bine, cea mai mare nenorocire care mi s-a-ntâmplat a fost că am fost concediat sau că mi-am strâns catrafusele, fără să mai aştept piciorul dat în spate. Ajuns în stradă, mult mai largă şi mai frumoasă când ieşi din temniţă, mă plimbam ca orice om liber – sau care-şi închipuie că e liber –, îmi rumegam amărăciunea şi, vârându-mi nasul în deschizătura următorului ghişeu, întrebam: „Bună ziua, d-le, angajaţi?”

Asta era tot. Câteodată, desigur, destul de trist…

Nu ştiam însă că putea fi mai rău. Acest rău suprem, omagiu nesăţios al egoismului omenesc; această crimă de les-umanitate, pe care gândirea universală se va încumeta într-o zi s-o însemne cu fierul roşu; acest sumum de banditism şi teroare şi-a găsit expresia desăvârşită în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, sub regimul aşa-zisei dictaturi a proletariatului.

Tirani care ucideţi viaţa, credeţi oare că toate gurile rumegă fân? Că pot fi lăcătuite? Că toate conştiinţele pot fi adormite? Că niciun glas nu va răsuna în pustiul vostru?

Toată lumea ştie ce este Partidul Comunist: o armă de luptă pentru

cucerirea puterii de către proletariat, a cărui pâr- ghie de comandă se află la Moscova. Dar oare lumea ştie ce sunt Sindicatele Roşii?

Înainte de război, când nu exista nici roşu, nici alb, nici negru, existau sindicatele muncitorilor care luptau împotriva patronatului. Întreb: împotriva cui luptă Sindicatele Roşii în U.R.S.S.? Ce raţiune le justifică existenţa şi imensa forţă într-o ţară în care patronatul nu este decât o amintire?

Iată raţiunea: de a deţine toate mijloacele prin care un muncitor îşi câştigă existenţa; de a nu distribui locuri de muncă decât în funcţie de ce gândeşte cel care vrea să mănânce din ce câştigă. Sindicatele Roşii fac legea în uzine, în fabrici, în ateliere, în magazine, în birouri, la domiciliu – peste tot! Nimeni nu-şi poate găsi un loc de muncă decât prin sindicat. O dată dat afară din sindicat, nu-ţi rămâne decât să-ţi zbori creierii: orice activitate remunerabilă, orice posibilitate de a-ţi câştigă existenţa îţi sunt refuzate.

Gândiţi-vă la puterea înspăimântătoare pusă astfel în mâinile unor oameni pe care şcolile oficiale îi învaţă că morala şi cinstea nu sunt decât „prejudecăţi burgheze” şi că numai materialismul are drept de lege pe pământ.

Acestea fiind zise, să ridicăm cortina…

*

La 1 februarie 1929, demoralizat şi învins de multe decepţii, mă pregăteam să părăsesc Rusia. Mă aflam la Hotelul Passage din Moscova, când Victor Serge intră în cameră, calm şi palid ca un mort.

„Uite”, îmi zise, lăsându-se pe-un scaun. „A sosit rândul nostru să fim devoraţi.”

Şi-mi citeşte o telegramă trimisă din Leningrad de ai săi. Era vorba despre un articol ticălos apărut în Leningradskaia Pravda1, principalul cotidian regional de partid. Bătrânul Rusakov era denunţat vindictei publice ca „duşman al proletaria

1 Pravda care apărea la Leningrad (n. Red).

Tului". Cereau arestarea lui de urgenţă şi pedepsirea exemplară. Ce pedeapsă? Ei bine, titlul articolului indica clar: „Kal- ganovskaia paroda"/ „Stirpea lui Kalganov". Or, Kalganov, fiul unui fost proprietar şi ucigaşul unui preşedinte de cooperativă, fusese împuşcat cu câteva săptămâni

înainte.

Cu braţele atârnânde şi privirea pironită-n pământ, Victor Serge era distrus.

„Stai puţin”, i-am zis. „N-ai să-mi spui că cineva pe lumea asta îl poate confunda pe bătrânul Rusakov cu albul Kalganov. Nu-i decât o sinistră farsă!”

Mă fixă cu ochi pierduţi…

„Sărmane prieten. Cunoşti ţara cum puţini o cunosc, dar nimeni n-a vrut să-ţi spună până unde poate merge răul. Ne-am străduit să te cruţăm. De data asta, răul sare-n ochi în ciuda eforturilor noastre. De ce n-ai plecat acum opt zile?” „Ce vrei să spui?”

„Iată despre ce e vorba… în U.R.S.S., când te iei în piept cu un individ izolat, mai treacă-meargă: forţele sunt mai mult sau mai puţin egale. Dar când una sau mai multe organizaţii se leagă de un om – cum este cazul acum –, omul este pierdut: un elefant contra unui şoricel!”

Am început să citim articolul. Iată-l…

STIRPEA LUI KALGANOV

Acum câteva săptămâni a fost împuşcat la Moscova Aleksandr Kalganov, fiul unui fost proprietar, care l-a omorât pe Karavaev, preşedintele cooperativei Spaţiul Locativ. Execuţia lui Kalganov a fost un avertisment nedisimulat adresat elementelor culace şi nepmane în ofensivă.

Se pare, însă, că moartea lui Kalganov nu a exercitat asupra întregii lumi acţiunea preventivă dorită. La 26 ale lunii, tov. Maria Svirţieva, membră a conducerii Asociaţiei de locatari din strada Jeliabov, nr. 19, a intrat în apartamentul cetăţeanului Rusakov pentru a verifica modul de executare a reparaţiilor. Cetăţeanul Rusakov, locatarul principal, apropiindu-se de Svirţieva, a întrebat-o cu obrăznicie de ce a venit. Răspunzând că a venit ca membră a conducerii, el s-a năpustit asupra ei, ţipând şi insultând-o:

„Sunteţi cu toţii nişte bandiţi, iar tu eşti una dintre ei!”

Trei femei şi un bărbat elegant îmbrăcat au ieşit din camerele apartamentului în ajutorul lui Rusakov şi au început s-o insulte pe Svirţieva. Când Svirţieva i-a cerut cetăţeanului să-i spună cu ce drept o insultă, necunoscutul i-a răspuns că este scriitor şi că pentru el nu există legi. Apoi, punând degetul pe ordinul Steagul Roşu cu care era decorată

tov. Svirţieva, „scriitorul” strigă:

„Pe cei care poartă aceste decoraţii, noi i-am împuşcat în bloc.”

Agresorii s-au întins la vorbă. Una dintre femei, fiica lui Rusakov, a apucat-o pe Svirţieva de umăr, în timp ce Rusakov o pălmuia. Tuscinci, cu Rusakov în frunte, au târât-o pe Svirţieva pe coridor până-n vestibul, lovind-o cu tot ce le cădea în mâini: Rusakov cu pumnii, fiica lui cu un obiect greu, iar „scriitorul” încerca să-i smulgă de pe piept ordinul Steagul Roşu. Svirţieva şi-a pierdut cunoştinţa, revenindu-şi în fire abia pe treptele scării, acoperită de scuipaţi.

Susţinută de ceilalţi locatari, tov. Svirţieva s-a deplasat la Spitalul Petrovskaia; doctorii au constatat pe corpul ei contuzii puternice, plăgi sângerânde, vânătăi şi zgârieturi; rochia era sfî- şiată, iar ordinul Steagul Roşu, strivit.

Cine este Rusakov? Din cele 11 încăperi ale apartamentului, a închiriat 9, pe care le speculează după bunu-i plac. În una dintre camerele închiriate locuiesc două comsomoliste emigrate din România, pe care, nu o dată, le-a stâlcit în bătăi şi le-a terorizat, astfel încât se tem să dea declaraţii celor în drept. La şedinţele Asociaţiei de locatari, Rusakov are un comportament vădit antisovietic, provoacă scandaluri, dezordine şi încearcă să le împiedice buna desfăşurare. Este venit din Franţa, unde era proprietarul unui atelier de pălării.

Şi cine este Svirţieva? Iată câteva date din biografia ei de clasă, bine conturată. A lucrat ca muncitoare 20 de ani, este una dintre organizatoarele primului Congres al Femeilor, în 1918. În timpul războiului civil a fost cavaleristă în Armata Roşie. A activat apoi ilegal în Polonia. Pentru merite militare a fost decorată cu ordinul Steagul Roşu. Membră în Sovietul din Leningrad şi membră de partid.

Acestea sunt biografiile de clasă ale agresorului şi victimei. Este mai mult dedt evident că pe coridorul semiîntunecat al unui apartament burghez a avut loc o tipică răfuială între clase.

Rusakov este făcut din acelaşi aluat cu asasinul împuşcat, Aleksandr Kalganov. Duşman înverşunat al orânduirii proletare, lezat în interesele personale, a încercat să-şi reverse ura asupra militantei sociale Svirţieva. Agresiunea lui Rusakov – înarmat cu pumnii, la fel ca cea a lui Kalganov,

înarmat cu un cuţit ascuţit – reprezintă o tentativă de atac al elementelor culace şi nepmane asupra rândurilor noastre şi efortului nostru creator.

Opinia proletară cere arestarea urgentă a lui Rusakov. Se impune un proces, dezbătut pe larg, care să fie exemplar şi să aibă caracterul de avertisment pe care l-a avut la Moscova procesul lui Kalganov.

Trebuie aspru pedepsiţi duşmanii proletariatului care operează pe frontul locativ şi pe cel al vieţii de zi cu zi, care ne atacă militanţii cu pumnii şi cuţitele.

Afacerea Rusakov trebuie scoasă din coridorul întunecat al unui apartament burghez şi adusă în dezbaterea unui proces exemplar, de proporţii, urmat de o sentinţă severă, care să le taie altora pofta de a-l imita. J

Acestea fiind zise, opinia proletară cerea arestarea imediată a lui Rusakov, pe care tov. Tur l-a descris, cum se poate constata, fără să-l fi văzut, fără să-i fi pus întrebări, fără să ştie nimic despre existenţa lui, fără să-i fi călcat vreodată pragul, fără să fi asistat la scena agresiunii.

Cer iertare muncitorilor care mă citesc, dar de o asemenea „opinie proletară” scoasă din burta Turilor, Murilor şi Curilor îmi pasă la fel de mult ca de „opinia” despre care vorbeşte presa burgheză, democrată sau reacţionară, prin gura Turilor ei.

„Acum”, îmi spune Victor Serge, „iată urmarea logică: ploaie de «rezoluţii» emise de uzină şi de alte «foruri»; arestarea bătrânului, a soţiei mele şi, probabil, a mea; evacuarea noastră din locuinţa pe care vor să ne-o smulgă de atâta amar de vreme; în fine, «proces şi pedeapsă exemplare».”

„Acum”, îi replic, „ne vom despacheta bagajele, ne vom prelungi vizele şi biletele şi ne vom amâna plecarea până la noi ordine.”

„Asta e şi părerea mea!”

Ce fericire e să ai alături, în situaţii critice, o adevărată tovarăşă de viaţă1!

Ne înţelegem asupra modului de a acţiona cât mai repede cu putinţă. Şi, mai ales, trebuie să împiedicăm cu orice preţ arestarea lui Rusakov, care le va antrena pe celelalte şi va dezlănţui o furtună de articole demagogice, bine cunoscute în U.R.S.S., ce alimentează plebea şi permite puterii să se menţină pe poziţie.

Victor Serge primeşte chiar atunci prima scrisoare de acasă. Adevărul: a avut loc doar o provocare odioasă din partea ca- valeristei roşii Svirţieva, care, fără niciun motiv, s-a năpustit cu pumnii asupra soţiei lui Victor, umplând-o de sânge. Alergăm!

Dr Nikolaenko, anarhist şi om, întors de curând de la graniţa cu Mongolia, unde îl trimisese guvernul sovietic, se afla la Moscova. Îl cunoştea pe Rusakov mai bine decât mine, fiind „internaţi" în acelaşi lagăr la Marsilia, făcând şi el parte din grupul schimbat cu ostaticii francezi. O fotografie din epocă îl arată, alături de Rusakov, Victor Serge şi alţi deţinuţi politici, în faţa porţii închisorii, încadraţi de soldaţi senegalezi. (Ulterior, un tovarăş judecător, căruia îi vom prezenta detaliul trecutului revoluţionar al lui Rusakov, va contesta autenticitatea documentului, obiectând, spre hazul nostru imens, că senegalezii nu-i par suficient de negri!)

La „Micul Paris", această unică oază de discuţii libere în- tr-o Moscovă tiranică, Pierre Pascal2, Nikolaenko, Victor Serge şi cu mine stăm de vorbă. Pascal şi doctorul sunt sceptici, abătuţi:

„Nu văd ce puteam face. Nu ne rămâne decât să ne lăsăm devoraţi."

„Dar", adaug eu, „cel puţin putem da din mâini şi din picioare cu toată forţa, ca atunci când cădem în apă."

1 Referire la Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili) – (n. Red.).

2 Într-o notă a ediţiei din 1930 – vezi mai sus, p. 87, n. 2 –, Pierre Pascal este amfitrionul „oazei", fiind şi el ginerele lui Rusakov (n. Red.).

„Depinde ce-nţelegi prin «a da din mâini şi din picioare». Dacă te mişti prea mult în apele sovietice, n-ajungi decât la o mai grabnică asfixiere."

Victor Serge este însă de părerea mea, şi cădem cu toţii de acord să bombardăm puterea cu telegrame, redactate de fiecare cum îl taie capul.

La 1 februarie 1929 au fost expediate din Moscova următoarele telegrame:

De dr Nikolaenko, Redacţiei Leningradskaia Pravda:

Protestez cu indignare contra articolului calomnios semnat de Tur. Cunosrându-l pe muncitorul revoluţionar Rusakov din perioada petrecută în Franţa ca emigranţi comunişti, cer imperios o anchetă imparţială.

De Victor Serge, redacţiei Leningradskaia Pravda:

Protestez contra campaniei dezonorante şi calomnioase lansate de

Leningradskaia Pravda, sub semnătura lui Tur, împotriva bătrânului muncitor şi emigrant politic Rusakov. Campania urmează unei lungi serii de provocări meschine, datorată unei comsomoliste tip Smolensk1, cu unicul scop de a-şi procura cu forţa o cameră de locuit, provocări care au dus la agresarea soţiei mele în propriul domiciliu.

De mine, preşedintelui V.T.S.I.K.* al U.R.S.S., Kalinin2

Leningradskaia Pravda, sub titlul „Kalganovskaia Paroda”, a publicat un articol calomnios împotriva bătrânului muncitor revoluţionar Rusakov, pe care îl cunosc bine şi a cărui nevinovăţie este uşor de dovedit, articol care constituie o provocare intolerabilă la persecuţii judiciare şi de orice fel. Trebuind să părăsesc U.R.S.S. În 48 de ore, fac apel la spiritul dvs. De

1 în anii 1926-1928, autorităţile sovietice de prim rang din Smolensk – înalţi magistraţi, ofiţeri superiori de miliţie, cadre de conducere ale G.P.U., şefi de sindicate – au prădat oraşul, i-au jefuit pe locuitori şi au violat femei fără să fie pedepsiţi.

2 Mihail Ivanovici Kalinin (1875-1946), om politic rus şi sovietic: preşedintele Comitetului Executiv Central al Sovietelor* (din 1922), şi al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (din 1938) – n. Red.

Dreptate şi cer o reparaţie publică pentru această familie de muncitori.

Iar Redacţiei Leningradskaia Pravda:

În legătură cu articolul „Kalganovskaia paroda”, apărut în ziarul dvs., vă rog să luaţi notă de cele ce urmează:

Cunosc familia Rusakov, am locuit la ei la Leningrad; sunt absolut convins nu numai de nevinovăţia ei, dar şi de natura persecuţiilor a căror victimă a devenit. Sunt gata să acţionez până la ultima suflare, aici şi în străinătate, împotriva unor asemenea mârşăvii.

Telegramele au fost trimise în cursul după-amiezii. Cea destinată lui Kalinin i-a impresionat pe funcţionarii de la telegraf, care mă ştiau bine. Nu era prima dată când trimiteam mesaje. Dar încă nu-l deranjasem pe preşedintele Uniunii. Unde să-l găsească? E chemat un şef, apoi altul. Se telefonează peste tot.

„Avem o telegramă pentru tovarişci Kalinin.” „Trimiteţi-o la Centrală!”

Oficiantele râdeau pe înfundate. Şi eu, în ciuda faptului că nu mă aşteptam la o asemenea lovitură şi n-aveam deloc chef de râs.

În dimineaţa următoare, la ora 10, primesc primul semn. Dar ce reacţie! Redacţia moscovită de la Leningradskaia Pravda mă întreba, neîncrezătoare, dacă eu sunt cel care a trimis telegrama marelui organ regional de partid; celor de la Leningrad nu le venea să creadă.

Atunci îmi ies din fire. Uitând că vorbesc de la telefonul din holul principal al hotelului, mă dezlănţui ca omul care nu mai are nimic de pierdut, de vreme ce-mi pierdusem credinţa:

„Ce, vă credeţi victimele unei mistificări? Aici nu se obişnuieşte ca oamenii să-şi ridice capul."

„Nu, dar... să protestaţi aici şi în străinătate... mârşăvii... Asta ni se pare cam tare."

„Asta vi se pare cam tare? Ei bine, şleahtă de nemernici, asasini de muncitori. Da, comiteţi mârşăvii şi voi protesta aici şi în străinătate!"

Urlu în felul acesta cam zece minute, tăind vorba invizibilului interlocutor, fără să ştiu dacă mă mai ascultă. Uşile de pe culoar se întredeschid. Simt, mai degrabă decât văd, ochi căscaţi care mă privesc o clipă şi dispar. În cele din urmă tac. Vocea redactorului conchide:

„Bine, tov. Istrati, voi raporta ce mi-aţi spus. Eu nu am nicio vină."

Când am revenit în cameră, mi-am găsit tovarăşa de viaţă fericită. Dar Victor Serge era îngrozit:

„Nimeni n-a avut până azi curajul de a spune Sovietelor ce le-ai aruncat în obraz. Pentru oricare dintre noi, asta ar însemna nici mai mult, nici mai puţin decât Siberia."

Cine ar putea să creadă că primul efect al progresului social este că, între tovarăşi de luptă, nu se mai pot rosti cuvinte pe care cei mai reacţionari burghezi şi le strigau zilnic

— Asasini!, bandiţi! —, fără să rişte o „călătorie" spre cine ştie ce Siberie? în ce constă atunci acest drept la critică, acest drept la control, această pretinsă posibilitate a muncitorului de a putea să se exprime şi acţiona la el acasă? Este oare acesta un progres sau o barbarie demnă de Inchiziţie, când toate libertăţile sunt ucise, iar cele mai mârşave crime, cele mai monstruoase abuzuri de putere se coc precum un cuib de vipere la soare, se dau la om şi îl devorează într-o tăcere de mormânt?

Relatez amănunţit această pagină a vieţii mele, nu ca să mă umflu în

pene, căci sunt un învins, ci pentru ca omenirea harnică şi revoluţionară să tragă cât mai multe învăţăminte în folosul luptelor de mâine: oxigen pentru flăcările generozităţii umane.

După ce am tăcut un an de zile, mă aflam aici ca să-mi mior- lăi revolta. Ochi pe care nu-i voi uita niciodată, voci care tună în inima mea mi-au aruncat pe umeri poveri care mă strivesc şi nu le mai pot purta. Văd apărând pe coala de hârtie chipul acestor oameni jigăriţi, scheletici, cu priviri de nebuni, clăti- nându-se de furie şi de lipsuri, şi care îmi spun:

„Felul în care Pravdele noastre vor vorbi despre tine ne va arăta dacă în străinătate te-ai ţinut de cuvânt sau dacă eşti numai o lichea."

Oamenii aceia nu erau „albi", ci politemigrantî, emigranţi politici, epave ale fascismului, ce rătăcesc cu zecile de mii într-o Uniune în care cele mai păcătoase canalii trăiesc confortabil în liuks/ „lux"/,fiindcă sunt „pe linie". Unul dintre aceşti „rătăcitori" de 90 de copeici pe zi mi-a strigat odată:

„Spune-le tovarăşilor de dincolo că trebuie să continue să apere U.R.S.S. Cu preţul vieţii şi să moară apărându-l. Dar să nu se comporte ca noi: dacă sunt revoluţionari, să nu vină aici să guste pâinea Revoluţiei."

Era unul dintre protestatarii aparţinând stirpei lui Rusakov.

„Da, protestez împotriva nedreptăţii!", striga el. „Pentru ce sunt revoluţionar? Dacă eram unul dintre cei care se pleacă şi tac, n-aş fi acum aici. Şi m-aş fi simţit mai puţin rău as- cultând de burghezi decât de Soviete, căci nimic nu-mi lipseşte în ţara mea în afară de dreptul de a vorbi. Refugiindu-mă aici, n-am ştiut că dreptul de a vorbi dă ortul popii sub toate dictaturile!"

*

Ziua de 2 februarie o petrec agăţat de telefon: descriu adevărata fizionomie a lui Rusakov pentru presă, justiţie şi preşedinţie. Povestesc viaţa lui de om şi de revoluţionar şi prezint versiunea exactă a faptei banditeşti la care s-a dedat isterica Svirţieva, decorată cu ordinul Steagul Roşu. Conchid:

„Dacă mint şi-mi dovediţi că Rusakov este contrarevoluţionarul descris de Tur, doresc să fiu împuşcat o dată cu el."

Sper că mai clar nu se poate.

Cu articolul în buzunar, îi vizităm pe unii dintre „marii prieteni"

redactori, care mi-au cerut adesea să scriu pentru ziarele lor. Redacţia Komsomolskaia Pravda – cel mai important cotidian după Pravda – ne întâmpină cu strigăte de bucurie:

„Vasăzică ne aduceţi ceva…”

„întocmai, un articol. E moderat, scurt şi… vă rog să mi-l publicaţi imediat, fără să schimbaţi ceva. Este o problemă foarte gravă. Contez pe voi.”

O aruncătură de ochi pe manuscrisul meu, şi toate nasurile se lasă-n jos. Îmi promit totuşi să-l publice în forma respectivă.

Veţi vedea cum s-au ţinut de cuvânt. Transcriu articolul, dând voie cititorului să-şi facă o idee despre arbitrarul comunist, despre imposibilitatea în care se află un muncitor de a se apăra când o organizaţie îl împroaşcă cu minciuni. Pasajele cuprinse între paranteze au fost suprimate de redacţie.

AFACEREA RUSAKOV

De mai bine de un an străbat U.R.S.S. În lung şi-n lat. Am fost în câteva rânduri la Leningrad. [Am fost găzduit de mai multe ori la un prieten, scriitor francez, în mijlocul unei familii de oameni de ispravă.] Am cunoscut acolo grijile şi bucuriile unui adevărat proletar rus, care a luptat vreme îndelungată împotriva mizeriei în multe porturi ale lumii: la Hamburg, New York, Buenos Aires şi Marsilia. Izgonit din Rusia în 1905 [de pogromuri şi represalii], s-a stabilit în cele din urmă în Franţa. A trăit acolo mai mulţi ani, hrănind din greu, cu propriile braţe, şapte copii – dintre care cunosc şase –, consacrându-şi serile sindicatului marinarilor ruşi. În timpul intervenţiei din Rusia, a fost expulzat din Franţa, împreună cu familia, din cauza activităţii agitatorice. A sosit la Petrograd în iarna lui 1919 ca „ostatic bolşevic”, schimbat cu ofiţerii francezi arestaţi în Rusia. [în timpul foametei şi pericolelor de moarte, bătrânul muncitor şi-a adus, fericit, şase dintre copii în ţara Revoluţiei.]

La Leningrad a fost succesiv administratorul [unor case de copii,] unui cămin pentru minori instalat în Hotelul Europa, directorul unei spălătorii. A rămas un timp fără ocupaţie. De aproape doi ani lucrează ca muncitor la Fabrica de confecţii [Samoilova]. Vechimea lui în muncă depăşeşte 40 de ani. E încă viguros şi mai păstrează din trecutu-i de agitator un fel curajos

de a se exprima.

Numele lui este Aleksandr Ivanovici Rusakov şi locuieşte la Leningrad, pe strada Jeliabov, nr. 19, ap. 4.

I-am părăsit în 30 decembrie. Îi cunosc bine, am văzut cum trăiesc, eram la curent cu micile lor necazuri. Ştiam că o comso- molistă care locuieşte în acelaşi imobil îl târâse [luni de zile] pe Rusakov în procese, [ba chiar îl denunțase ca criminal,] cu unicul scop de a-l face să elibereze încăperea – mai precis, oficiul aflat în spatele camerei de baie – unde dormea, şi să şi-o însuşească. Ştiu că în Uniunea Sovietică criza locuinţelor este acută, şi că [, din nenorocire,] istorii de acest gen nu sunt puţine la număr. Dar iată că mi se aduce la cunoştinţă un articol revoltător, apărut în Leningradskaia Pravda la 31 ianuarie, cu titlul „Stirpea lui Kalganov”, care se ocupă de această afacere. [Am întâlnit aici doi scriitori francezi, Pierre Pascal şi Victor Serge, care locuiesc de multă vreme în Rusia şi care îl cunosc bine pe muncitorul Rusakov. Am întâlnit şi un medic, dr N., care îl cunoaşte de 20 de ani. Împreună cu ei, constat că articolul apărut în Leningradskaia Pravda reprezintă o agresiune morală incalificabilă. Am ajuns să mă întreb: Oare cum se poate întâmpla aşa ceva în a doua capitală a U.R.S.S? Cum poate fi calomniat, hăituit, supus astfel dispreţului şi ostilităţii populaţiei, precum un răufăcător, precum un contrarevoluționar, un bă- trân muncitor revoluţionar al cărui trecut şi prezent sunt fără reproş?] Articolul din Pravda îl face „culac”, „nepman” şi „contrarevoluţionar” – [trei] minciuni inadmisibile şi periculoase! [Nu ştiam că-i poate fi îngăduit cuiva să se joace cu asemenea cuvinte. Articolul îl mai prezintă ca „speculant” – a patra minciună! Ca „fost proprietar al unui atelier de pălării în Franța” – a cincea minciună! Ca persecutorul a două tinere comuniste basarabence – a şasea minciună! Nu mai spun nimic despre tonul şi concluziile autorului, care-l compară pe Rusakov cu un asasin recent executat!]

E acuzat că, împreună cu familia, a brutalizat o comunistă venită în locuinţa lor. Din nenorocire pentru cei care montează atari istorii, îi cunosc bine pe împricinaţi. [Incidentul a început cu violențe împotriva unei tinere oneste şi cultivate, soţia unui prieten, pe care o ştiu incapabilă de asemenea fapte. A fost insultată, provocată şi lovită în propria casă de o persoană necunoscută, intrată în locuinţă fără acordul ei. Dacă persoana care a

provocat în mod deliberat incidentul a avut ulterior de pătimit, oare nu e cazul să-şi aducă sieşi oarecari imputări?

Oare a cui este vina dacă, timp de câteva minute, bătrânul muncitor sau unul dintre ai săi au fost aduşi la disperare? Orice răbdare îşi are limitele ei!]

De luni de zile, muncitorul Rusakov era ţinta unor atacuri continue ale comsomolistei cu pricina, care au mers până la a-l denunţa calomnios miliţiei [criminale]. În patru „afaceri succesive montate împotriva lui, tribunalele nu l-au găsit vinovat". (Aici redacţia mi-a modificat textul, făcându-mă să spun contrariul: „tribunalele nu i-au dat dreptate"!) Rusakov s-a adresat [inutil, prin viu grai] redacţiei de la Leningradskaia Pravda în urmă cu câteva săptămâni, cerând să se pună capăt acestei persecuţii josnice. [Prietenul meu Victor Serge a avertizat verbal doi membri ai cooperativei Spaţiului Locativ (Iakt), căreia îi adresase încă de acum câteva luni o plângere scrisă.] Toate aceste demersuri nu au slujit la nimic. Mai mult: nu li s-a dat niciun răspuns!

[Sunt mâhnit că am întâlnit asemenea moravuri în una dintre capitalele Revoluţiei.] Sunt mâhnit să văd comsomolişti şi comunişti comportându-se astfel faţă de un muncitor. Sunt mâhnit să văd presa luând partea unei campanii incalificabile împotriva unui muncitor. Cer ca această afacere să fie scoasă la lumină. Cer o reparaţie publică pentru muncitorul Rusakov, defăimat public.

P.S. Scandalul continuă. O dată terminat articolul, aflu că Rusakov a şi fost exclus, în 24 de ore, din sindicatul care avea datoria să-l apere şi alungat din uzină [ceea ce înseamnă că este condamnat să devină muritor de foame până la sfârşitul zilelor. Evident, este total lipsit de apărare]. În calitate de fost muncitor, cer o reparaţie completă pentru acest om.

Moscova, 2 februarie 1929

*

Cum se poate constata, nu s-au jenat să-mi desfigureze, şi chiar să-mi pună-n gură că „tribunalele nu i-au dat dreptate" lui Rusakov, în timp ce realitatea şi textul meu afirmau contrariul. Nu-i o greşeală de tipar, vinovat e vinovat, iar dreptate e un cuvânt total diferit, chiar în limba rusă. Şi apoi, deşi cazul era urgent din cauza gravităţii şi promisiunii făcute, articolul

meu, predat în după-amiaza zilei de 2 februarie, nu a apărut decât în 5 februarie.

În ciuda a tot şi toate, a făcut o impresie deosebită. Faptul era fără precedent: două dintre cele mai importante organe de partid îşi aruncau unul altuia argumente potrivnice cât priveşte aceeaşi dramă socială. Unul spusese „Stirpea lui Kalganov”, celălalt răspunsese „Afacerea Rusakov”. Şi cine a reuşit acest tur de forţă? Un „fără-de-partid”, un „străin”!

Trebuie să recunosc: Komsomolskaia Pravda îşi îmblânzi arbitrarul, adăugând la articolul meu o „notă a redacţiei”, în care cerea o „anchetă care să facă lumină”. Dar a doua zi a rectificat eroarea supărătoare. Cât despre pasajele tăiate, a refuzat orice punere la punct. Acum Rusakov putea să moară: obţinusem pentru el, prin presă, tot ce presa sovietică era în stare să facă pentru un muncitor pentru care un viitor Tur putea să ceară condamnarea la moarte în zece ziare şi zile la rând.

N-o ştiam. Dau din mâini şi din picioare. Alerg peste tot, pe un ger de -35°, îmbrăcat într-un pardesiu subţire, la fel ca emigranţii politici de 90 de copeici pe zi şi în ciuda celor 13 000 de ruble pe care Sovietele mi le-au plătit ca drepturi de autor în 15 luni, bani pe care i-am făcut praf în stilul meu.

În timpul acestor curse pe la redacţii ca să pot salva viaţa unui om, pâinea şi onoarea a două familii, nu pot să nu menţionez întrevederea cu Kolţov, faimosul cronicar comunist.

Eram în relaţii bune.

Ne-a primit, pe mine şi pe Victor Serge, în biroul lui de la Ogoniok. Îi prezentăm cazul. Ne ascultă prietenos, puţin blazat. La rugămintea mea de a acţiona prompt în virtutea marii sale autorităţi, îmi spuse:

„De acord, dar trebuie să cunosc lucrurile în profunzime, să cercetez documentele: Cam într-o săptămână, 15 zile…”

„Dar”, îi spun, „la Leningrad, «rezoluţiile» uzinei şi adunările «muncitoreşti» dirijate de Iakt cer ca Rusakov să fie împuşcat «fără judecată».”

„Fără judecată nu poate fi împuşcat, dar poate fi împuşcat după judecată. Ce putem face?”

Şi arătându-mi un teanc de dosare de pe birou, adăugă:

„Ia uitaţi-vă ce am aici: cazuri sosite azi-dimineaţă.”

Erau vreo 50. Victor Serge îşi vârî nasul în câteva şi dădu de două sinucideri din cauza persecuţiilor birocratice.

„în majoritatea căminelor noastre”, spune Kolţov, „gospodinele îşi aruncă cu apă fiartă-n faţă. Unele sunt neveste de foşti comisari ai poporului.”

Ei, mă gândeam, ce drăgălaşă este dictatura voastră.

În 3 februarie, Rusakov a sosit pe neaşteptate de la Leningrad, unde fusese lansat un mandat de arestare împo- tiva lui. E stăpân pe sine, curajos, chiar vesel.

„Ce mai vor de la noi bandiţii ăştia? De data asta au înnebunit de-a binelea!”

Ne povesteşte sincer, naiv, scena agresiunii. Provocatoare: Roitman, o tânără comunistă, evreică din Basarabia, colocatară în apartament. O cunosc. Vrea să-i alunge pe Rusakovi şi să pună mâna pe apartamentul lor. Respinsă în toate procesele intentate bătrânului, hotărăşte, de astă dată în înţelegere cu Iakt, unde cavalerista Svirţieva, prietena ei, este membră importantă, să facă pe dracu-n patru şi să-i oblige pe Rusakovi să-şi ia tălpăşiţa. Cine poate rezista Spaţiului Locativ când nu mai face doi bani? Iakt o împuterniceşte pe Svirţieva să facă o „inspecţie” în apartament.

Pătrunde în locuinţă. Deschide uşile. Rusakov iese din camera lui şi-i cere mandatul care-i dă dreptul să facă inspecţia.

„N-am mandat de arătat «speculanţilor» şi «contrarevoluţionarilor»”, strigă ea.

Auzind aceasta, Liuba, fiica lui Rusakov şi soţia lui Victor Serge, o făptură plăpândă, incapabilă să supere o pisică, intervine:

„Tovarăşă, cum poţi să-l insulţi astfel pe tata? Ştii bine că este un vechi revoluţionar, că lucrează ca muncitor la Fabrica Samoilova…”

Un pumn zdravăn în obraz îi este răspunsul. Liuba se prăbuşeşte însângerată.

Au luat-o tustrei pe Svirţieva şi au târât-o la miliţie. Voia să fugă.

Peste câteva zile, când judecătorii de instrucţie din Leningrad şi şeful de redacţie al Pravdei au obiectat că Svirţieva, cavalerista roşie, avea vânătăi pe corp, le-am pus următoarea întrebare, rămasă fără răspuns:

„Ce-aţi face dacă o oarecare Svirţieva v-ar intra în casă şi ar învineţi ochiul nevestei dvs., uite-aşa, pur şi simplu, pentru că a fost decorată cu Steagul Roşu? Nu i-aţi muta fălcile?”

„Poltronul” de Rusakov nici măcar nu i-a aplicat două perechi de palme zdravene.

*

În 4 februarie rog Preşedinţia să binevoiască a mă primi, însoţit de Rusakov. A doua zi, la ora 11, suntem primiţi. Victor Serge ne însoţea, x

Culoare şi săli înţesate de lume pestriţă, bărbaţi şi femei de toate vârstele, din toate republicile, cu chipuri diferite şi figuri neliniştite, fiecare cu câte-o hârtie în mână şi cu ochii aţintiţi la uşa mântuitorului. Stăteau acolo de zile întregi, de săptămâni şi luni, aşteptându-şi rândul, târându-şi în Moscova mizerii, nenorociri, tristeţi fără nume şi număr pe care nimeni nu avea timp să le asculte. Dar tătucul Kalinin, mai bun decât cel ce fusese detronat şi omorât, trebuie să-i asculte. Pentru asta e acolo. Nu are altceva de făcut. Este cunoscut până-n fundul Siberiei, Caucazului şi Turkestanului. El trebuie să-i primească pe toţi Rusakovii şi pe toate Rusako- vele. Trebuie să le asculte păsul, măcar cât le ia hârtia din mâini şi le spune:

„Ei, tovarăşe, ce s-a-ntâmplat?”

„Păi, tovarişci Mihail Ivanovici, într-o zi, pe când veneam de la…”

„Bine, bine, vom cerceta, fii liniştit!”

Poporul nu reuşeşte să priceapă că iluzia este singurul lui dat în viaţă; că puternicii zilei se feresc să-l distrugă, aşa cum medicii trăiesc din speranţa credulităţii pacienţilor.

Dar noi, care nu venim să-i cerem preşedintelui o strân- gere de mână sau o promisiune reconfortantă, suntem introduşi direct în biroul secretariatului şi primiţi numaidecât cu maximă seriozitate. Timp de o oră după ceas.

Kalinin este un mujic nervos, dar ştie să asculte şi să întrebe. Vrea să înţeleagă. Răsfoişte febril dosarul nostru, punctează faptele, confruntă datele, înşfacă de la Rusakov răspunsul de care are nevoie acolo unde ţine degetul, începe să se descurce fără ajutorul nostru, apoi, edificat, discută în cunoştinţă de cauză,

Nările largi şi nasul borcănat adulmecă. Ochii mici trimit fulgere pe furiş

spre ochii noştri, dar se ascund imediat. Preferă să-l asculte pe Rusakov, care turuie ca o moară, nu pe mine. Îmi aruncă din când în când priviri înciudate, cu aerul de a spune: „Nesuferit individ!"

Însuşi Kalinin se miră că simpla publicare, la 31 ianuarie, a articolului lui Tur a putut, de a doua zi, să provoace excluderea bătrânului din sindicat şi concedierea lui din fabrica unde lucra de doi ani. Nu ştie dacă Rusakov este sau nu ceea ce afirmă Tur, dar reţine un fapt bătător la ochi: un muncitor este sortit morţii prin înfometare la 24 de ore după publicarea unui articol infamant.

De acord! Sună, ia stiloul şi scrie următoarea apostilă pe reclamaţia lui Rusakov:

Tov. Komarov (preşedintele Sovietului Regional) sau tov. Ciudov (secretarul Comitetului Regional de Partid), Leningrad:

Vă rog să descurcaţi de urgenţă această afacere. Cred că este o poveste foarte dubioasă. Vă rog să mă ţineţi la curent cu ce se întâmplă. M L Kaunin

Intră un secretar, ia hârtia şi revine cu un plic mare, sigilat.

„Pune-l bine-n buzunar", îi spune preşedintele Uniunii lui Rusakov. „Şi… şterge-o imediat la Leningrad."

Cum eram cu toţii impresionaţi, iar bătrânul, gata să plân- gă, Kalinin părea că vrea să adauge: „Să ştii o dată pentru totdeauna: faptul că v-am primit pe scara principală, ceea ce nu mi se prea întâmplă, este tot o iluzie, praf în ochii unor imbecili ca voi!"

Dar asta vom înţelege abia peste şase luni, când nu-i voi mai putea spune primului magistrat al puterii comuniste tot ce cred despre „dictatura proletariatului" şi despre apostilele ei.

S-o afle aici, o dată cu muncitorii din lumea întreagă, să ştie şi el că pe pământ totul se plăteşte.

Ieşit de la Preşedinţie, Rusakov pleca imediat la Leningrad.

*

Să recapitulăm: Komsomolskaia Pravda, publicând articolul meu, a închis gura cotidianului leningrădean: aflu că acesta nu va riposta. Kolţov a promis că va publica un articol despre „afacere". (Nu va sufla, de fapt, o vorbă: este un comunist care ştie să-şi apere pielea.) Două dintre cele mai înalte personalităţi ale partidului, cărora le-am cerut o audienţă, acceptă să

mă primească, dar una se îmbolnăveşte subit şi audienţa este anulată, iar cealaltă, care mi-a transmis că la ora 11 va veni o maşină să mă aducă la Kremlin, îmi telefonează la 10:45 că, din „motive politice”, îi este imposibil să se vadă cu mine. În fine, ne agăţăm de singura certitudine: apostila lui Kalinin. Este un ordin venit prea de sus pentru ca banditii să-şi permită a trece peste el. Or, noi nu cerem decât lumină şi dreptate.

A doua zi însă, în 6 februarie, îmi parvine un document care mă face să mă-ndoiesc de eficacitatea intervenţiei prezidenţiale. Este răspunsul lui Rafail, preşedintele Comitetului de redacţie de la Leningradskaia Pravda, la o scrisoare cam amară pe care i-o trimisesem în 4 februarie, cu sco pul de a confirma şi întări telegrama expediată de mine în

1 februarie. Iată-l:

Leningrad, 5 februarie 1929 ora 23

Către Bandin, Moscova

(cu rugămintea de a-i preda chiar azi scrisoarea lui P. Istrati)

Dragă tovarăşe, am primit azi scrisoarea dvs. Din 4 febuarie. Redacţia de la Leningradskaia Pravda a început, a doua zi după depunerea declaraţiei lui Rusakov, cea mai promptă şi mai serioasă anchetă referitoare la această afacere locativă. Înainte de primirea scrisorii dvs., am dispus studierea tuturor circumstanţelor afacerii de către un tovarăş cu funcţie de răspundere în partid. Puteţi fi deplin liniştit: dacă se va dovedi că articolul publicat conţine inexactităţi şi că cei de la Spaţiul Locativ l-au calomniat cu bună ştiinţă pe Rusakov sau că a fost comisă o greşeală, îl vom reabilita de îndată şi definitiv pe Rusakov.

Pe moment nu dispun de documente care să-mi permită să vă comunic o concluzie definitivă, indiferent cum ar suna ea.

Leningradskaia Pravda, organul Comitetului Regional de Partid, examinează întotdeauna, cu atenţia şi tactul cuvenite, faptele pe care le publică. Nu cred că aveţi vreun motiv să vă îndoiţi de moravurile presei şi ţării noastre. Nu mă îndoiesc că, dacă aţi fi fost la Leningrad în posesia documentelor pe care le deţin ziariştii noştri în momentul de faţă, chiar dvs. Aţi fi cerut o judecată publică nepărtinitoare. Aţi cerut publicarea documentelor. Iată ce raportează Adunarea Generală de la Fabrica Samoilova:

„Folosind în interes personal eticheta de muncitor, deghi- zându-se în proletar în fabrică, Rusakov este, în realitate, un apendice josnic al contrarevoluţiei interne, o sotnie neagră mizerabilă, un mic-burghez antisemit înverşunat.

Sprijinind în atelier o incitare la pogrom împotriva U.R.S.S., Rusakov nu îndrăzneşte să-şi depăşească răbufnirile verbale; dar în calitate de «proprietar» al unei locuinţe, mic-burghezul Rusakov nu se mai sfieşte şi trece de la instigare la pogrom la fapte."

Permiteţi-mi să vă asigur că afacerea Rusakov va fi studiată de tovarăşi imparţiali, care se bucură de autoritate.

Salut comunist,

Rafail

(Pentru copie conformă: Indescifrabil)

Luaţi aminte, „proletari din toate ţările”, luaţi aminte şi băgaţi la cap. E simplu: utilizăm documente oficiale, autentice.

1. Dragul de tov. Rafail publică un articol cât se poate de acuzator faţă de inculpat, comparat cu un asasin recent executat. Consecinţe imediate şi fără precedent, care îl uimesc pe însuşi Kalinin: excluderea bătrânului din sindicat; darea lui afară din fabrică; întocmirea unui mandat de arestare împotriva lui. E limpede!

2. Întreb: Pe ce „documente”, care i-au permis să tragă o „concluzie definitivă”, s-a bazat Rafail când a predat un om vindictei publice şi l-a aruncat pe caldarâm în aşteptarea execuţiei?

Răspund: Pe niciunul! Şi acelaşi răspuns va fi dat la sfâr- şitul unei anchete care va dura şase luni, care va presupune două procese, dintre care primul se va încheia cu o achitare triumfală, în aplauzele unei săli pline-ochi de muncitori, iar al doilea, opera răzbunării tiraniei comuniste, va avorta jalnic prin condamnarea a trei nevinovaţi la pedepse atât de benigne (una, două şi respectiv trei luni de muncă obligatorie), încât justiţia sovietică nu se va putea spăla niciodată de ruşine; nu va putea dovedi niciodată în faţa Internaţionalei că acestea sunt pedepsele pe care le merită un speculant, o sotnie neagră mizerabilă, un agitator la pogrom, un apendice josnic al contrarevoluţiei interne, un spion francez, un mic-burghez antisemit înverşunat, un monstru care terorizează luni de zile

două comsomoliste şi, în fine, un contrarevoluţionar pentru care organul de partid şi o sută de „rezoluţii muncitoreşti” ceruseră pedeapsa capitală, mergând până la a pretinde ca Rusakov să fie „împuşcat fără judecată”.

În consecinţă, nu există niciun document care să permită ruinarea a două familii, care crapă de foame de şase luni şi care vor crăpa în continuare atâta timp cât vor rămâne la dispoziţia persecutorilor lor. Nu există niciun document care să poată cere prompt omorârea unui om.

3. Dar când îi cer tov. Rafail să repare prompt o hotărâre ale cărei cumplite urmări nu puteau fi ignorate, ce răspunde dragul de el? „Pentru moment nu dispun de documente care să-mi îngăduie a vă comunica o concluzie definitivă, indiferent care ar fi ea.”

E limpede, muncitori? El nu „dispune” de documente ca să repare, dar a „dispus” ca să distrugă!

24 de ore au fost suficiente pentru ca un om să fie dat afară din sindicatid-ohrană, din fabrica-ohranăl în schimb, cinci zile nu au fost suficiente pentru ca să-i fie cerută reintegrarea în aceleaşi ohrane care îi asigură o pâine câştigată în contextul unei inchiziţii fără precedent în istorie!

4. Dar poate că într-adevăr, gravul „militant responsabil” – aşa se numesc acolo asasinii celui mai înalt ideal omenesc – nu poate să ceară această reparaţie, poate că deţine documente care i-au permis să-l lovească pe Rusakov. Căci, de fapt, le deţine…

Deţine declaraţii. Nu punem în discuţie aceste declaraţii, aceste rezoluţii, care sunt aruncate în spinarea clasei muncitoare şi cu ajutorul cărora sunt puşi la zid toţi cei care cutează să crâcnească, adică şapte zecimi din 150 000 000 de locuitori. Nu spunem că aceste declaraţii, aceste rezoluţii, sunt nişte cârpe cu care oamenii se şterg la fund în orice ţară care nu e nici comunistă, nici fascistă. Nu! Noi le luăm în serios, fiindcă ni se impune acest lucru. Însuşi Rafail ne-o spune. Ascultaţi-l:

„Dvs. Sunteţi cei care aţi cerut o judecată publică nepărtinitoare, care aţi insistat ca aceste documente să fie publicate. Iată ce declară Adunarea Generală (Adunarea Generală?!) de la Fabrica Samoilova: «Folosind în interes personal eticheta de muncitor, deghizându-se, la fabrică, în proletar, Rusakov este, în realitate, un apendice josnic al contrarevoluţiei interne, o

sotnie neagră mizerabilă şi un mic-bur- ghez antisemit înverşunat. Sprijinind în atelier instigarea la pogrom împotriva U.R.S.S., Rusakov nu îndrăzneşte să treacă de manifestări verbale; dar în calitate de proprietar de apartament, mic-burghezul Rusakov nu se mai sfieşte şi trece de la instigarea la pogrom la fapte.»"

Perfect. Asta, cel puţin, e limpede: este „declaraţia unei Adunări Generale". Bizuindu-se pe ea, ziarul Leningradskaia Pravda a lovit crunt nouă fiinţe omeneşti.

Dar când s-a ţinut „Adunarea"? Când s-a folosit respectivul limbaj?

Ei bine, proletari din toate ţările, reţineţi şi luaţi aminte: Adunarea s-a ţinut şi declaraţiile s-au făcut la 1 februarie. Iar articolul ucigaş care se întemeiază pe ele s-a publicat la 31 ianuarie! Falsificatorul Rafail, falsificatorul ziar de partid, falsificatorul comunism birocratic se bazează, pentru a scrie un articol şi pentru a pune la zid două familii, pe declaraţiile unei adunări care s-a ţinut o zi după publicarea respectivului articol şi care s-a bazat chiar pe articol pentru a-şi ticlui declaraţiile dictate de organul de partid, cu scopul de a azvârli în stradă un muncitor care şi-a petrecut 40 de ani din viaţă „deghizându-se în proletar "şi „uzând de eticheta de muncitor".

Aşadar, patru organizaţii comuniste se întemeiază una pe declaraţiile celeilalte pentru a asasina muncitori şi pentru a reuşi turul de forţă de a nu mai şti până la urmă cine este răspunzător de declaraţiile pe care şi le atribuie unii altora: Iakt povoacă agresiunea; Pravda o relatează, tună şi fulgeră, cere condamnarea la moarte a vinovatului; sindicatul citeşte Pravda şi îl exclude pe Rusakov; Fabrica Sa- moilova concediază un om exclus din sindicat; Pravda ia act de declaraţiile fabricii; Iakt ţine apoi şedinţe în care se citeşte Pravda şi cere execuţia imediată a monstrului.

Când m-am dus la Leningrad şi l-am privit pe Rafail în albul ochilor, el mi-a arătat documentele, declaraţiile şi rezoluţiile cu care îl bombardează toate fabricile din oraş. Fabricile se bazează pe Pravda, care se bazează la rându-i pe fabrici şi pe întreg eşafodajul unei dictaturi susţinute de G.P.U. Pentru a frânge rezistenţa a milioane de nefericiţi şi pentru a compromite definitiv o învăţătură pe care o citeam acum 20 de ani în Bazele socialismului sau în Programul de la Erfurt [1891] de Kautsky1.

Ei bine, ăsta e regimul pe care vreţi să-l „răspândiţi” pe întreg globul? Foarte mulţumesc. Asta a „construit” Mussolini cu mai multă onestitate şi fără să ofenseze clasa muncitoare, fără să spună, cum faceţi voi, că ea este cea care edifică regimul. Mussolini a avut, cel puţin, curajul crimelor sale. Pentru a pune Italia cu botul pe labe, pentru a-i pune botniţă, făcând-o să tacă precum un mormânt, n-a avut nevoie să fabrice rezoluţii muncitoreşti şi declaraţii emise de adunări de fabrică. El spunea: „Eu sunt cel care loveşte, nu masele! Eu sunt cel care dictează, nu proletariatul!”

În felul acesta, prestigiul şi cinstea proletariatului rămân intacte.

Plagă birocratică! Nu vorbi în numele proletariatului! Guvernează, asupreşte, omoară, dar taci din gură!

*

În 6 februarie, la 24 de ore după plecarea lui Rusakov, pornesc spre Leningrad însoţit de Victor Serge, care se întoarce acasă să-şi vadă o soţie ce mai avea pe faţă urmele agresiunii. Bătrânul se afla la judecătorul de instrucţie.

Găsim casa cufundată în atmosfera de teroare cunoscută tuturor familiilor persecutate în preajma arestărilor în masă. Dacă n-aş fi avut o încredere oarbă în inocenţa oamenilor printre care mă aflam, aş fi avut motive să mă întreb dacă n-ar fi fost mai prudent să-mi văd de treabă. Dar nu aveam dreptul să mă îndoiesc. Cunoşteam fiinţa şi sufletul fiecărui membru al celor două gospodării, fiecare tră

1 Karl Kautsky (1854—1938), publicist şi om politic social-democrat german, unul dintre liderii Internaţionalei a II-a. După 1881 s-a orientat spre marxism, pentru ca, începând din 1910, să se situeze pe poziţii centriste antimarxiste, ce negau ideea de dictatură a proletariatului (n. Red.).

Sătură a caracterului lor mi-era familiară. Munca lor, sobrietatea desăvârşită, modestia şi, deseori, duritatea vieţii lor de zi cu zi, nenumăratele griji datorate salariilor mici, libertăţii convingerilor într-un regim birocratic absolutist

— Toate acestea le dezbătusem până noaptea târziu, atin- gând uneori cele mai intime detalii ale vieţii unei familii numeroase.

Desigur, nu erau „comunişti”, dar oare ce înseamnă a fi astăzi, în Rusia,

comunist? Şi-apoi, să terminăm o dată pentru totdeauna cu echivocurile! Numai comuniştii au dreptul să trăiască pe pământ? Atunci ce facem cu muncitorul, ţăranul, intelectualul, funcţionarul, adică cu zdrobitoarea majoritate a oamenilor care nu pricep nimic din comunism? îi privăm de muncă? îi expulzăm? îi trimitem în Siberia? îi omorâm?

Dacă un Rusakov şi un Victor Serge – unul muncind din greu în fabrică, celălalt traducând operele lui Lenin în franceză, amândoi colaborând, chiar dacă bombănind, la ceea ce fac Sovietele mai bine –, dacă asemenea oameni sunt „contrarevoluţionari” trimişi la spânzurătoare, mă întreb ce se va-ntâmpla cu biata omenire când comunismul Svir- ţievelor şi al Roitmanelor, comunismul care jefuieşte Smo- lenskul, cel al kabuki1-lor cu maioneza pe fese, cel al judecătorilor care joacă pe melodia G.P.U., cel care comandă azi în U.R.S.S. – mă întreb ce i se va întâmplă omenirii în ziua când acest comunism se va încumeta să-i impună dreptatea actuală?

Nu, nu! De o sută de ori nu! Omenirea nu e atât de ticăloasă! Şi dacă clasa mea are misiunea de a o transforma ameliorând-o, ea nu are misiunea de a o distruge.

Sunt conştient de ceea ce fac. Îmi dau seama de răsunetul cuvintelor mele. Dar pot să mă acuze de orice în afară

1 kabuki – membrii unui comitet sindical moscovit care se dedau la beţii, orgii şi violuri sub umbrela „ligii secrete” din care, chipurile, făceau parte; unul dintre amuzamente consta în mânjirea cu maioneză.

De uşurătate şi necinste, căci am aşteptat mai mult de un an ca să scriu această carte şi o public abia acum, după ce m-am afundat în adâncul abisului sovietic, unde am dat de cel mai înalt magistrat al Uniunii, în acord perfect cu Svirţieva.

Ordinul lui Kalinin nu-i decât o farsă. Judecătorul de instrucţie nu-l va lua în consideraţie. El ştie că nu contează. De asemenea, aflăm la sosire că lui Rusakov nu i s-a permis să ducă plicul cu cinci peceţi prezidenţiale la destinatarii Komarov şi Ciudov. II găsim pe bătrân cu plicul în buzunar, aşezat de ore-ntregi pe-un scaun în faţa unui domnişor chipeş, judecătorul de instrucţie, care îl terfeleşte, îl şicanează, îl descoase, abuzează de simplicitatea lui, trişează cu buna lui credinţă, profită de toate stângăciile şi face tot posibilul de a găsi în răspunsurile lui un motiv pentru a-l pune în

cătuşe.

Intrarea noastră, „fără să batem la uşă”, nu are aerul de a ne fi făcut simpatici judecătorului. N-are-a face! Ne spunem numele, strângem cu putere mâna „mizerabilei sotnii negre” şi ne interesăm de soarta plicului salvator.

„L-am lăsat dincolo, dar mi s-a ordonat să vin imediat aici.”

„Tovarăşul judecător ştie?”

„Bineînţeles, dar nu-i pasă.”

II rog pe Victor să-i spună în ruseşte tânărului birocrat că dacă îl arestează pe inculpat înainte ca noi să-l prevenim pe preşedintele Sovietului din Smolnâi1 despre existenţa plicului, fac o adunare pe Nevski2 şi strig tot ce ştiu

1 în epoca ţaristă a Sankt Petersburgului, ansamblul arhitectonic Smolnâi găzduise o mânăstire celebră. După cucerirea Palatului de lamă (noiembrie 1917), Lenin a mutat sediul comandamentului Revoluţiei în clădirile principale ale aşezământului. Ulterior, la Smolnâi s-au aflat Comitetul Regional de Partid şi Sovietul Regional (n. Red.).

2 Nevski Prospekt, bulevardul principal al oraşului, construit de-a lungul Nevei (n. Red).

Despre comunism şi dictatura lui. Dar Victor mă calmează, spunându-i judecătorului că-i cer să-mi fixeze o întâlni- re în aceeaşi zi pentru a-mi face declaraţia, lucru acceptat. Luăm plicul şi alergăm la Smolnâi.

Aici lucrurile stau altfel. Komarov ne primeşte imediat. Birou modest. Bărbat cu figură calmă, marcată de o molcomă gravitate. Citeşte, ne ascultă, pare sincer întristat. Face parte dintre cei care nu ignoră nimic şi nu pot face nimic.

II rog să mă autorizeze să fac personal o anchetă la Fabrica Samoilova. Ia telefonul, vorbeşte. Intră un tânăr înalt, Ciudov, secretarul de partid al regiunii Leningrad. Pare serios, simplu, simpatic.

Apoi îl părăsim pe Komarov şi îl urmăm pe Ciudov.

Biroul lui Ciudov este un model de ceea ce ar trebui să însemne ordinea, disciplina, curăţenia şi simplicitatea comuniste atât în chestiunile materiale, cât şi în cele morale. Ni se înmânează o autorizaţie scrisă care să ne permită să intrăm în Fabrica Samoilova pe altă poartă şi cu alt scop decât cele pe

care le-am cunoscut timp de un an de vizite triumfale în atâtea fabrici, uzine şi instituţii, ale căror tragedii intime mi-erau necunoscute.

De la Smolnâi revenim acasă, unde-l găsim pe bătrân.

Reţinem: apostila lui Kalinin a servit exclusiv la suspendarea arestării preventive. Mandatul de arestare a fost anulat. Înainte!

„înainte” este ancheta pe care o face corespondentul ziarului Komsomolskaia Pravda din Moscova, un vlăjgan inimos. I se permite să deschidă toate uşile, să chestioneze locatarii şi să descopere dacă Rusakov „speculează”, nu nonă camere, ci. Una singură.1

Rezultatul anchetei nu s-a publicat.

1 De fapt, Rusakov subînchiriase o cameră din apartamentul pus la dispoziţie de Iakt contra sumei de 15 ruble. Or, legea îi permitea să pretindă o chirie de 20 de ruble.

Comitetul de redacţie al onorabilei Leningradskaia Pravda din Leningrad s-a adunat în jurul meu, dispus să mă asculte. În sfârşit, tovarăşe Rafail, între noi doi acum! Dar iată-l şi pe Tur, un fante sclifosit care-mi întinde mâna.

„Cine sunteţi?”

„Tur.”

„Nu dau mâna cu de-alde Tur.”

Îl las cu mâna întinsă. Impresie penibilă. Rafail e numai zâmbete. Salamalecuri…

„Dacă nu eraţi dvs., tov. Istrati, cel care a scris articolul la Moscova împotriva ziarului nostru… Avem aici rezoluţiile fabricilor…”

„Daţi-mi voie, n-am venit aici să cercetez «rezoluţiile fabricilor», ci să-mi dovediţi că Rusakov este: 1. Spion francez; 2. Sotnie neagră antisemită; 3. Speculant; 4. Fost fabricant în Franţa şi… tot ce aţi afirmat.

Tur se justifică. Spune că a scris articolul după prima „rezoluţie a fabricii”, luată de Iakt de la patru persoane din imobil: Roitman a pus la cale întreaga afacere…

Asta a fost suficient ca, în Uniunea Sovietică, să fie pus în mişcare un aparat politic şi judiciar monstuos, să fie împuşcat un muncitor şi să se obţină o cameră în plus.

*

Îmi fac declaraţia la judecătorul de instrucţie, a cărui procedură urmează să precizeze dacă martorul (sau inculpatul) este „de-ai noştri" sau „de-ai lor".

Origine: muncitorească. Părinţi: muncitori. Şcoli absolvite: ştiu să citesc şi să scriu. Aţi fost închis în timpul regimului burghez? Da (voi fi, poate, şi în regimul comunist).

Etc., etc.: hârţogărie. Afirmaţii aplaudate la primul proces, dar ignorate la următorul, din ordine venite de sus:

„Casaţi achitarea imprudentă şi condamnaţi. Trebuie să avem întotdeauna dreptate. Suntem infailibili."

Justiţie comunistă pe care istoria o va judeca.

*

Fabrica Samoilova. Ca să ajungem la biroul directorului, traversăm, în plină zi, stolovaia (cantina); sunt impresionat – ceea ce nu mi s-a întâmplat niciodată – de mulţimea de muncitori surprinşi în voia lor: tineri zăpăugi şi simpatici, bărbaţi şi femei, ronţăie rămăşiţele unui prânz şi dansează după muzica unui gramofon. Sunt gălăgioşi, uşor ameţiţi, au feţele descreţite. Semnele oboselii, atât de cunoscute mie, sunt insesizabile la unii şi vizibile la alţii, în funcţie de situaţie: se hrănesc doar pe ei sau au în grijă şi alte guri. Nu văd salopete, fiecare poartă ce se nimereşte; impresia este de bâlci pestriţ. Curăţenie: aşa şi-aşa. Libertate totală pentru zbenguială.

Intrarea noastră atrage atenţia. Figurile se alungesc, ochii se cască. Larma se potoleşte, pe feţe se aşterne o vie curiozitate. Suntem întovărăşiţi până la biroul „tovarăşului director", de care nu se jenează.

Acolo ne primeşte comitetul de fabrică; atmosfera se schimbă. Doar unui flăcău simpatic, surprins de întrebările noastre, îi scapă câteva adevăruri…

„Ce a determinat convocarea Adunării din 1 februarie şi concedierea lui Rusakov?"

„Articolul din Pravda apărut în ajun, intervenţia membrilor Iakt după citirea articolului şi, în aceeaşi zi, excluderea lui Rusakov din sindicat."

Or, legea este categorică: Un muncitor poate fi concediat numai pentru crimă sau pentru delict comis în uzină, ori pentru incapacitate de muncă (Art. 47).

„Rusakov era un muncitor prost?"

„Nici vorbă.”
„Venea vreodată beat la muncă?”
„Niciodată.”
„Lipsea de la program?”
„Nu.”
„Se certa cu colegii?”
„Nu, dar protesta mereu împotriva creşterii chiriilor şi scăderii salariului plătit în acord. Ne trata de bandiţi.”

Era tot ce voiam să aflu.

Motivul venirii noastre se răspândi fulgerător. Înghesuială mare la uşa biroului. Directorul abia reuşeşte să intre.

Directorul este un porc, începând cu creierul şi termi- nând cu burta. În jurul lui se adună tot ce are mai porcesc şi mai stupid „dictatura proletariatului”.

Iată cum s-au informat în legătură cu gospodăria lui Rusakov…

„Nu are în casă icoane şi candele?”

„Imbecililor, Rusakov este evreu: Io-se-le-vici. Iată cât sunteţi de informaţi!”

(Şi chiar dacă ar fi avut 40 000 de icoane şi candele atâr- nate de nas, tot ar fi avut drept de muncă şi de linişte, brutelor!)

Înainte de a părăsi biroul, îi întindem directorului o cursă… în care cade cu toată greutatea.

„Sperăm să putem dovedi nevinovăţia lui Rusakov. Şi atunci trebuie să-l reîncadraţi în muncă.”

„Aici? Niciodată!”

Mulţumesc. Venită de la un asemenea măgar, această lovitură de copită dată celor mai riguroase legi ale sovietis- mului, când ele pledează în favoarea muncitorului, spune totul.

Rostind acest „niciodată” categoric, „tovarăşul” director a uitat că trebuie să convoace în prealabil Adunarea Generală şi să obţină votarea unei „rezoluţii”.

Părăsesc U.R.S.S. Mult mai trist decât pe vremea când eram unul dintre muncitorii striviţi de toate regimurile. Să exploatezi oameni, să-i faci să trăiască cu un codru de pâine neagră, luându-le până şi jalnicul drept de a

cârti, apoi să-l împuşti pe cel care a strigat o dată, a strigat şi atât, puţin mai tare decât de obicei – aşa ceva nu există nicăieri pe acest pământ, nici măcar în ţara lui Mussolini!

Şi acum iată concluzia, acordul perfect între puterea supremă şi ultima isterică a comunismului:

1. Opt luni de procedură, timp în care inculpaţii rabdă de foame.

2. Liuba Victor Serge depune, la 31 ianuarie, o plângere întemeiată pe un certificat medical, dovedind că a fost victima unei agresiuni în propriul apartament. Contrar prevederilor, plângerea a fost ignorată.

3. Primul proces, 12-15 aprilie, la Tribunalul Popular al raionului central: prăbuşirea lamentabilă a întregii acuzări. Un amănunt pe care îl strecor în urechile Internaţionalei: încolţită, acuzarea cere uşi închise ca să facă destăinuiri; i se acordă şi reiese că: „Roitman a fost însărcinată de G.P.U. Să-l spioneze pe Victor Serge.” Tribunalul, stupefiat, redeschide uşile şi achită toţi inculpaţii, în aplauzele unei săli pline de muncitori – ceea ce înseamnă că în Rusia există şi judecători adevăraţi. Dar să nu ne grăbim…

Legea este categorică: despăgubiri acordate celui lipsit de drept de muncă de la 1 februarie; reintegrare, reparaţie publică prin presă.

Ia mai duceţi-vă la plimbare! Aveţi altceva mai bun de făcut!

Sfârşitul lui aprilie: la cererea procurorului oraşului, Tribunalul Regional casează achitarea, considerată neconformă cu datele, şi forţează condamnarea. Într-adevăr, între 10 şi 12 mai, Tribunalul Regional permite acuzării să facă ce vrea, mergând până la a striga în plină şedinţă: „Nu avem nevoie de intelectuali în U.R.S.S.!” E dată la o parte depoziţia drlui Nikolaenko, care afirmase că Svirţieva era isterică; la fel, mărturia aceluiaşi în favoarea lui Rusakov. Se respinge citirea depoziţiei mele, deşi eram singurul martor care locuise la Rusakovi şi îi cunoşteam. Sunt terorizaţi toţi martorii apărării.

Care sunt pedepsele obţinute cu preţul atâtor violenţe? Potrivit articolelor din Cod referitoare la cazul în speţă, acuzaţii ar trebui condamnaţi la pedepse între şase luni şi trei ani închisoare. Şi anume: trei luni Rusakov, două luni soţia lui, iar Liuba Victor Serge – bătuta! — O lună. Închisoare? Nici vorbă! Legiuitorul sovietic este generos. El nu doreşte să-i priveze pe aceşti oameni de libertate. Îi condamnă doar la muncă

obligatorie.

Ce înseamnă în limbaj sovietic muncă obligatorie? Un lucru foarte simplu: condamnaţii vor veni la închisoare ca la fabrică, cu diferenţa că nu vor fi nici plătiţi, nici hrăniţi. Mai mult: se vor strădui să presteze o muncă ale cărei norme nu vor fi niciodată fixate, o muncă distribuită cât se poate de arbitrar, în funcţie de gradul de supunere şi de numărul denunţurilor făcute.

Regulamentul nu este afişat. Nimeni nu îndrăzneşte să ceară lămuriri. Este un loc cumplit, unde fie poţi să înnebuneşti, fie „să înveţi cum să trăieşti”.

Iată faţa „patriei proletare”! Iată dreptatea ei!

Ea loveşte fără milă în toţi Rusakovii care îndrăznesc să crâcnească împotriva „liniei” stabilite. Ea loveşte şi în revoluţionarii străini care, apărând U.R.S.S., şi-au atras condamnarea la moarte la ei acasă. Şi pe care „patria proletară” i-a cerut şi i-a primit la ea ca pe fiii ei cei mai buni, cum a fost cazul lui Francesco Ghezzi, ale cărui convingeri revoluţionare mi-erau bine cunoscute şi pe care G.P.U. L-a condamnat la trei ani închisoare, fără proces şi fără explicaţii.

De la un capăt la altul al imperiului, puşi cu botul pe labe de măciuca fascismului roşu, Siberiile gem de Rusakovi, de Ghezzi şi de alţi oameni pe care comunismul i-a folosit mai întâi pentru propriile nevoi, aruncându-i apoi în închisoare.

Nu este vorba aici despre socialism, ci despre o teroare care tratează viaţa omului drept material pentru războiul social. Se serveşte de el pentru triumful unei noi şi monstruoase caste, căreia îi plac la nebunie fordismul, americanizarea, produsele [cosmetice] Coty, toaletele pariziene – o castă crudă, avidă de dominaţie şi atât de belicoasă, încât este gata să sară asupra Chinei, vinovată de a fi cutezat să se debaraseze de o concesiune datând din perioada ţaristă, ofensă la care revoluţionarii au devenit complici.1 (O, timpuri, iată-vă, în fine, de partea comuniştilor, gata să acuze China de „violarea unui contract” asemănător celor pe care toate imperialismele vor să le pună la respect!)

Această castă, ignorantă, vulgară şi perversă, este alcătuită în majoritate dintr-o generaţie venită pe lume la începutul secolului XX. Ea nu ştie şi nu

vrea să ştie nimic despre ceea ce a făcut măreţia şi forţa idealismului revoluţionar rus de altădată, astăzi obiect de muzeu – zdreanţă roasă de molii –, considerat mort. Ea nu cunoaşte decât „cuvintele de ordine” ale unei puteri căreia îi slujeşte drept ciment şi armătură. Desfăşurări de steaguri; Internaţionala ascultată în picioare; „colţuri” ale lui Lenin; difuzoare; pancarte imense acoperite de slogane; slogane sancţionând viaţa; slogane inventate pentru a înlocui ideile; G.P.U. Pentru a înlocui argumentele; cenzură pentru a evita critica; un vid universal care îi permite să-şi asigure dominaţia.

Pentru a-i smulge din mâini câteva dintre victime, n-am cruţat nimic. Dar toate demersurile făcute de cei interesaţi după plecarea mea, toate telegramele şi scrisorile mele, expediate lui Kalinin, lui Rafail, procurorului Krâlenko, au rămas fără efect şi răspuns.

1 în 1898, Rusia a concesionat, pentru o perioadă de 25 de ani, Peninsula Liaotung (sudul Manciuriei), aparţinând Chinei. Învinsă în războiul cu Japonia (1904-1905), Rusia a cedat învingătorului dreptul de control asupra peninsulei (n. Red.).

Iată sfârşitul scrisorii mele din 1 iulie, adresată pocuro- rului R.S.F.S.R. Krâlenko:

Tovarăşe Krâlenko, nu luaţi această declaraţie drept vorbe-n vânt. Dacă această sentinţă devine definitivă, vă voi cere să împărtăşesc soarta celor cu care m-am solidarizat. La nevoie, o voi cere public, nu însă înainte de a supune judecăţii Internaţionalei comuniste această afacere.

Repet: dacă această familie este vinovată, vreau să fiu condamnat laolaltă cu ea şi să-i împărtăşesc soarta. Or, după ce au fost achitaţi în mod strălucit în aprilie trecut, trei dintre ei, în frunte cu Rusakov, sunt acum condamnaţi, refuzându-li-se judecata, drept care îmi este cu neputinţă să nu vă semnalez acest fapt imoral şi să nu vă reamintesc că mă solidarizez cu aceşti condamnaţi. Sunt gata să vin la Leningrad şi să îndur aceeaşi pedeapsă.

Sentinţa a devenit definitivă la 3 iunie. La 5 iunie, umana Pravdă comunistă a publicat verdictul, calificându-i pe acuzaţi drept elemente antisociale, comparându-l pe Rusakov, încă o dată, cu Kalganov.

O, Kalganov, asasin care ai spintecat burta unui preşedinte tip Svirţieva şi care ai fost executat, îngăduie unui duşman al „clasei” tale să-şi înmoaie

ochii în sângele tău şi să se întrebe dacă n-ai fost şi tu un Rusakov adus la disperare; de la gestul tău încoace, niciun muncitor adevărat nu a imitat modul tău de răzbunare, ucigând preşedinţi asemănători celui a cărui teroare ţi-a înarmat braţul şi te-a făcut să comiţi o crimă la zece ani distanţă de ziua în care a avut loc exproprierea pe care ai fi avut timp din plin s-o uiţi. Dar n-ai găsit pe nimeni, pe nimeni în lume, care să intervină în favoarea ta, care să-i piseze pe aceşti Kalinini, Krâlenko, Ko- marovi, Ciudovi sau Rafaili; n-ai găsit decât coridorul întunecos în care un „comunist pe linie” dă drumul glonte- lui luat în piept de toţi cei care îndrăznesc să strige: Ajutor!

În numele a 40 de ani de suferinţe şi al unei vieţi pe care o ţin spre cercetare la dispoziţia oricărui om cinstit, cer drep- tăte pentru toţi Rusakovii şi toţi Kalganovii care trăiesc şi mor în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste de astăzi.

ZOLA ŞI NOUA GENERAŢIE1

Panait Istrati este, înainte de toate, un povestitor popular. Cărţile sale, Haiducii, Moş Anghel, Codin, Chira Chiralina, l-au aşezat în raftul întâi al scriitorilor francezi de după război.

[Redacţia Monde]

Zola mi-a modelat adolescenţa mai mult decât Tolstoi (şi Balzac mai mult decât Dostoievski). De asemenea, în ochii mei, autorul Germinaiului rămâne scriitorul care i-a cunoscut cel mai bine pe cei ce muncesc – adică poporul – şi în acest sens este cel mai inspirat.

Dar nu concep un Zola modern. Trăim într-o epocă a vitezei, a lăcomiei materialiste. Scriitorul îşi face treaba superficial, iar cititorul citeşte superficial. Toată lumea e în criză de timp. Fiecare vrea „să trăiască”. Şi apoi, există cinematograful, radioul, sporturile. Asta înseamnă moartea credinţei. Ne afundăm din ce în ce mai adânc într-o epocă a plăcerilor facile, în care personalităţile scriitorului, cititorului şi chiar ale poporului – mai ales ale popoarelor occidentale – se estompează, se moleşesc şi se lasă antrenate de o comercializare irezistibilă a sentimentelor şi convingerilor.

Populismul? O modă. Încă o modă, o modă în care nu cred nici scriitorul, nici personajele sale – şi cu atât mai puţin cititorul. Or, mai ales astăzi, avem cu toţii nevoie de multă sinceritate, de detaşare şi de eroism dacă

vrem să ne sustragem materialismului abject care ne devorează.

Nu. Poporul nu are nevoie de scriitori, iar pentru scriitori, poporul nu reprezintă decât un pretext; omenirea care

1 „Zola et la nouvelle génération” a apărut în Monde, 9 nov. Inédit în română, trad. Cristina Aninoiu (n. I.U.).

Suferă are nevoie de oameni leali, care ştiu să sufere pentru ea. Şi, probabil, să şi învingă.

Îmi dau seama că nu am răspuns la întrebarea dvs.1 O vor face alţii.

SCRISOARE DESCHISĂ CĂTRE MAURICE CONSTANTIN-WEYER1

Nu ne vom ofensa cititorii, prezentându-l pe Panait Istrati, marele scriitor proletar care şi-a dăruit întreaga energie şi abnegaţie cauzei muncitorilor. Acum doi ani, Istrati pleca în Rusia, plin de entuziasm şi de bună-credinţă, iar astăzi, semnatarul trilogiei Vers l’autre flamme le-o spune verde în faţă, lui Stalin şi întregii birocraţii pseudorevoluţionare, că nu sunt decât o masă de indivizi autosatisfăcuţi. În fond un disident comunist, Istrati este marele soldat al revoluţiei bazate pe dreptate.

[Redacţia La Voix]

Domnule Constantin-Weyer,

Aţi publicat recent în Journal de l’Ouest (Poitiers) din 19 noiembrie darea de seamă „Deux grands reportages: de Rome disciplinée à Moscou criminelle”/ „Două mari reportaje: de la Roma disciplinată, la Moscova criminală”/,în care ne az- vârliţi, pe Henri Béraud şi pe mine, unul în braţele celuilalt.

Vă mulţumesc pentru companie şi mai ales pentru concluziile pe care le trageţi, dar să ştiţi că ele sunt pentru mine o palmă teribilă. O palmă dată de dvs., pe care vă iubeam mult, de dvs., pe care nu vă mai iubesc. Şi credeţi-mă, când nu mai iubesc pe cineva, lovesc.

Dedicaţia înspăimântătoare pe care aţi pus-o la începutul cărţii dvs., Un homme se penche sur son passé/Un om se

1 Referire la ancheta pe această temă, lansată de publicaţie într-un număr anterior (ti. I.U.).

2 „Lettre ouverte à Maurice Constantin-Weyer” a apărut în La Voix, 8 dec. Inedit în română, trad. Cristina Aninoiu (n. I.U.).

Apleacă asupra trecutului său/, m-a îndepărtat de dvs., ca prieten şi

scriitor. Vorbind despre „neliniştile” epocii noastre, le calificaţi drept „modă” şi „gust al zilei”; sunteţi mândru că „eroul poveştii nu e neliniştit”.

Nu ştiu de ce „zdruncinături” are nevoie eroul dvs. – ori chiar dvs. – pentru a se socoti neliniştit (o iubire neîmplinită, un nenoroc la joc, o indigestie?); nu ştiu ce „nelinişti” reprezintă pentru dvs. „moda” şi „gustul zilei”, dar cunosc nelinişti care nu „încap” în definiţiile dvs. Ele se află în braţele noastre, în inima noastră, braţele şi inima oamenilor ucişi de o crimă universală, crima exploatării muncitorului, crima încarcerării acestuia, crima trimiterii lui periodice la masacru.

Iată singurele nelinişti care există pentru oamenii care au braţe şi inimi de prieteni!

Credeam că sunteţi acel prieten: prietenul luptei adevărate pentru dreptate. Dar nu, nu sunteţi. Cu atât mai rău pentru dvs., Constantin-Weyer, şi cu atât mai rău pentru toţi cei care vă seamănă şi al căror reprezentant tipic sunteţi: scriitori şi artişti fericiţi, paşnici, mulţumiţi de sine, mândri de cinicul lor egoism, egoism pe care dvs., primul şi cel mai în măsură, nu vă jenaţi să-l expuneţi în public.

Viitorul apropiat vă va judeca. Dar în acest moment vă judecă prezentul. Cel mai bun prezent: cel care trudeşte, care geme şi care nu mai crede în nimic: nici în comunism, nici în fascism, nici în dvs., nici în mine. Iar eu, în ziua acestei judecăţi de pe urmă, voi putea să privesc în ochii judecătorilor mei fără să roşesc. Dvs., însă, nu! Dvs. Veţi fi supus propriei judecăţi.

Fără îndoială, oricui îi este permis să moară îndestulat şi mulţumit de sine. Sunteţi liber, deci, să vă expuneţi calmul, dar în acest caz, nu vă băgaţi în suferinţele oamenilor. Asta să nu faceţi.

Cunoscând bine simpatia reciprocă ce ne lega şi care vă autoriza să vorbiţi în numele sentimentelor mele, deşi ştiaţi că aceste sentimente conţin o doză maximă de ură faţă de fascism, slăviţi în darea dvs. De seamă revolta mea împotriva acelei „Moscove criminale” a dvs. Şi îl mustraţi pe Henri Béraud pentru că „a fost constrâns” şi „s-a revoltat” împotriva acelei „Rome disciplinate” a dvs. În inconştienţa dvs., mergeţi până la a spune că nu sunteţi „sigur că această suferinţă are caracter universal şi că Italia o resimte”. Mai spuneţi că „nu sunteţi convins că regimul lui Mussolini este blamabil”, dvs., care „nu aţi fost în Italia din anul 1897”. Depăşind toate

limitele bunului-simţ şi ale celei mai elementare omenii, ajungeţi la concluzia că „dacă ar fi să alegeţi între disciplina fascistă (chiar cu ce poate avea ea supărător) şi această tortură organizată, care este regimul comunist, cu siguranţă, nu aţi ezita”. Astfel: fără să fi văzut Italia fascistă şi fără să fi auzit despre crimele ei; fără să fi văzut Rusia comunistă şi fără să fi auzit ce proclamă ea lumii, dar bazându-vă pe cărţile lui Béraud şi a mea, vă manifestaţi preferinţa pentru regimul lui Mussolini.

Ei bine, declar aici că unul dintre noi e bun de dus la spân- zurătoare. Căci din două, una: fie Henri Béraud vorbeşte despre o „suferinţă” care l-a „revoltat”, lucru care vă lasă indiferent – şi în acest caz vă situaţi sub nivelul ultimului fabricant de obuze –, fie cartea mea este o pledoarie în favoarea fascismului – şi atunci sunt demn de spânzurătoare.

Cum ştiu că n-am scris o pledoarie în favoarea regimului mussolinian, dar mi-am exprimat cu tărie revolta de partizan faţă de fascismul comunist, daţi-mi voie să vă spun că între noi orice legătură omenească încetează. Şi dacă aveţi puţină demnitate, nu mai „rediscutaţi” cartea mea, cum intenţionaţi, crezând că îmi faceţi un serviciu.

Aţi optat între „disciplina” Romei şi „tortura organizată” a Moscovei, convins că această „disciplină” nu stârneşte nici urmă de sentiment de revoltă. (Sărmane Constantin-Weyer!)

În ce mă priveşte, nu am optat între două crime şi două discipline. Eu le pun pe toate patru în aceeaşi oală, pentru ca apoi…

Pentru ca apoi să fac ce nu faceţi dvs.: să mă întorc către cei care îndură crimele şi disciplinele, să intru în rândurile lor şi să îi ajut să distrugă tot ce se poate numi „Moscovă criminală” şi „Romă disciplinată”.1

Panait Istrati

1 Maurice Constantin-Weyer i-a răspuns lui Panait Istrati în La Voix, 15 dec., conchizând: „Nu v-am acuzat de pledoarie în favoarea regimului mussolinian. În ce mă priveşte, nu sunt fascist, dar tânjesc la o disciplină superioară, mai tradiţională. Puteam oare să nu trag o concluzie în legătură cu ce aţi scris la începutul capitolului, fermecător şi implacabil, de altfel, din Vers l’autre flamme, şi anume că disciplina excesivă face mai mult rău decât tâlhăria? […]

Îmi iubesc prietenii aşa cum sunt, Panait, chiar dacă nu gândesc ca mine.

Sunt soldat, nu apostol. În clipele de răgaz, aceasta îmi permite să întind mâna adversarilor. Susţineţi că nu mă mai iubiţi. Nici aici Occidentul şi Orientul nu sunt de acord. Cât despre mine, Panait, eu continui să vă iubesc" (ti. Red.).

ANEXA 1 PUBLICAŢII ŞI REFERINŢE CITATE1 Apărute în ţară

Antume

Adevărul Literar şi Artistic (Bucureşti), 8 – 1924: 11 mai; 13 iul.;

3, 17, 24 aug.; 14, 21, 28 sept.

Contimporanul (Bucureşti), 2 – 1925: sept.; oct.

Curentul (Bucureşti), 1 – 1929: 24 sept.

Facla (Bucureşti), 8 -1925:26 apr.; 17 mai; 4,8 iun.; 31 aug.; 7 sept.; 15, 28 nov.

Lupta (Bucureşti), 8 – 1929: 24, 25, 26, 27, 28, 29 sept.; 1, 2 oct. Omul Liber (Bucureşti), 4 – 1924: aug. — Sept; oct. — Nov. (2); 1925: ian. — Febr.

Pagini Libere (Bucureşti), 2 – 1926: ian.; mart.

Rampa (Bucureşti), 2 – 1924: 24 oct.; 1925: 16 mart.

Trecut şi Viitor (Bucureşti: Editura Cugetarea), 1 -1925, pp. 15-34. Universul (Bucureşti), 2 – 1924: 10 mai; 1 iun.

Viaţa Literară (Bucureşti), 1 – 1928: mart.

Postume

Adevărul Literar şi Artistic (Bucureşti), 1 – 1938: 17 apr.

Cruciada mea sau a noastră (Bucureşti: Editura Cruciada Românismului), 2 – 1936, pp. 192-195, 196-197 Cruciada Românismului (Bucureşti), 1 – 1935: 25 dec. Manuscriptum (Bucureşti), 2 – 1971: mart.; 1974: mart.

Ramuri (Craiova), 1 – 1971: 15 febr.

Tomis (Constanţa), 3 – 1984: sept. (3)

1 Cifrele redate în aldine reprezintă numărul de articole tipărite în publicaţia respectivă, iar cele incluse între paranteze, numărul de articole apărut în numărul de revistă citat (n. Red.).

Apărute în strainatate

Antume

L'Appel des Soviets (Paris), 2 – 1928: 10, 24 oct.

Au pays du dernier des Hohenzollern (Courbevoie: C.D.V.T.B.B.),

1 – 1926, pp. 3-5 Cahiers Contemporains (Paris), 1 – 1927: ian.

Clarté (Paris), 2 – 1926: 1 iun.; 1927: 16 nov.

Comœdia (Paris), 1 – 1926: 26 sept.

Contre le Courant (Paris), 1 – 1929: 25 febr.

Le Cri du Peuple (Kiev), 1 – 1928: 20 iun.

Europe (Paris), 1 – 1929: 15 iun.

La Feuille (Geneva), 4 – 1919: 24 mai; 24 iun.; 16 sept.; 11 oct. L'Humanité (Paris), 6 – 1922: 14 mai; 1924: 17 aug.; 1926: 2 oct.;

1927: 1 nov.; 28 dec.; 1928: 22 apr.

Izvestia (Moscova), 1 – 1927: 11 nov.

Krasnaia Tataria/Kzâl Tatarstan (Kazan), 2 – 1928: 5, 9 sept.

Liber Amicorum Romain Rolland (Zürich & Leipzig: Roniger Rot- apfel Verlag), 1 – 1926, pp. 181-190 Molodaia Gvardia (Odessa), 1 – 1928: 20 mart.

Molot (Rostov), 1 – 1927: 22 nov.

Monde (Paris), 9 – 1928: 9, 16, 23, 30 iun.; 7, 14, 21 iul.;

1929: 2 mart.; 9 nov.

La Nouvelle Revue Française (Paris), 1 – 1929: 1 oct.

Les Nouvelles Littéraires (Paris), 3 – 1927: 1 oct.; 1928: 16 iun.;

1929: 23 febr.

Ogoniok (Moscova): 1 – 1927: dec.

Paris-Soir (Paris), 1 – 1924: 18 iun.

Le Peuple (Bruxelles), 1 – 1927: 20 iun.

Le Quotidien (Paris), 2 – 1925: 13, 14 dec.

Roman Gazeta (Moscova), 1 – 1928: nov.

Şkval (Odessa), 1 – 1928: 18 mart.

La Voix (Paris), 1 – 1929: 8 dec.

Vecerniaia Moskva (Moscova), 1 – 1927: 1 apr.

Vecernii Kiev (Kiev), 3 – 1927: 20 dec.; 1928: 28 apr. (2)

La Wallonie (Liège), 1 – 1927: 23 aug.

Postume

Arc (Paris), 1 – 1938: 86-87

Cahiers (des Amis de) Panait Istrati (Valence & Paris), 3 -1975: ian.; 1980: mart.; 1994: 11

ANEXA 2

ARTICOLE LA CARE NU AM AVUT ACCES1

Apărute în ţară

Azi (Bucureşti), 1 – f.d. /ms 1929/• „Impasul clasei muncitoare” Dunărea de jos (Brăila), 1 – 1924: 18 aug. • „O confesiune”

Voinţa Poporului (Timişoara), 1 – 1929: 19 sept. • „De ce am venit în ţară”

Apărute în străinătate

Les Cahiers des Droits de l’Homme (Paris), 1 – 1927: 10 sept. • anchetă

L’Eclair (Paris), 1 – 1924: 10 iun. /rubrica „Courrier des Lettres/• „Panait Istrati: Conversation sur sa vie"

Elefteron Vima (Atena), 1 – 1928:12 ian. • „Les Théories sociales: Entre L’Occident qui meurt et l’Orient qui nait” 2 l’Humanité (Paris), 1 – 1927: 1 nov. • „j’accuse l’Occident” Pravda (Moscova), 1 -1927:21 oct. • declaraţii la sosirea în U.R.S.S. Rizospastis (Atena), 2 – 1928: 11 ian. • „Ce se petrece în Rusia” 2;

12 ian. • „Un salut revoluţionar pentru Uniunea Sovietică” 2/fragmente din conferinţa de la 11 ianuarie/

Het Volk (Amsterdam), 1 -1929:16 oct. • „Panait Istrati over Russland”

1 Titlurile periodicelor şi articolelor aferente sunt reproduse după vol. Panait Istrati, Cum am devenit scriitor, ed. Şi trad. De Alexandru Talex, Editura Florile Dalbe, Bucureşti, 1998, pp. 512-528.

Nu răspundem de acurateţea referinţelor.

Cahiers Panăit Istrati, 11, 1994, semnalează, fără alte menţiuni, un interviu luat lui Istrati în Plugarul Roşu (R.S.S. Moldovenească), în 17 august 1928, care nu a putut fi reprodus (n. Red.).

2 Articole publicate în greceşte (ti. Red.).